BATI'DA SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİ

SEÇİLMİŞ YAZILAR

ESKİ VE ORTA ÇAĞLAR

DERLEYEN **Mete Tunçay**

6. Baskı

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

BATI'DA SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİ

Seçilmiş Yazılar

ESKİ VE ORTA ÇAĞLAR

Derleyen
Mete Tunçay

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

BATI'DA SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİ
SEÇİLMİŞ YAZILAR
ESKİ VE ORTA ÇAĞLAR
DERLEYEN METE TUNÇAY

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 127
DÜŞÜNCE TARİHİ 3

ISBN 975-6176-49-0

KAPAK İTALYA'DA BULUNAN 4. YÜZYILA AİT BİR FRESKTE, ARISTOTELES ANATOMİ DERSİ VERİRKEN.

1. BASKI, AÜSBF YAYINLARI 1969

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI'NDA
1. BASKI İSTANBUL, MART 2006
2. BASKI İSTANBUL, MART 2010
3. BASKI İSTANBUL, EKİM 2012
4. BASKI İSTANBUL, AĞUSTOS 2015
5. BASKI İSTANBUL, MAYIS 2018
6. BASKI İSTANBUL, MART 2021

YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, NO: 6 KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA NO: 35680

www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

TASARIM MEHMET ULUSEL
DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ • www.dizgievi.com
DÜZELTİ SAİT KIZILIRMAK - REMZİ ABBAS
BASKI VE CİLT MEGA BASIM YAYIN SAN. VE TİC. A.Ş. CİHANGİR MAH. GÜVERCİN CAD. NO:3/1 BAHA İŞ MERKEZİ, A BLOK KAT 2 AVCILAR İSTANBUL TEL: 0212 412 17 00 / FAKS: 0212 422 11 51 • SERTİFİKA NO: 44452

İstanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü Tarafından Kataloglanmıştır.

Names: Tunçay, Mete, 1936- compiler.
Title: Batı'da siyasal düşünceler tarihi : seçilmiş yazılar / derleyen Mete Tunçay.
Edition: volume 1, 6. baskı, volume 2, 7. baskı, volume 3, 5. baskı.
Contents: volume 1. Eski ve Orta çağlar. -- volume 2. Yeni çağ. -- volume 3. Yakın çağ.
Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021. | Includes bibliographical references and index.
Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 27, 55, 127. Düşünce Tarihi; 1, 2, 3.
Identifiers: ISBN: 9756176490 (volume 1), 9756857269 (volume 2), 9756857668 (volume 3).
Subjects: LCSH: Political science. | Political science --Addresses, essays, lectures. | Political science --History.
Classification: LCC: JA69 .T8 T86 2021

BATI'DA SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİ

Seçilmiş Yazılar

ESKİ VE ORTA ÇAĞLAR

Derleyen
Mete Tunçay

İçindekiler

Üçüncü Basıma Önsöz

Bu kitap, ilkin 1969 yılında üç cilt olarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları arasında çıkmıştı. 16 yıl sonra (1985'te) gözden geçirilmiş ve genişletilmiş haliyle, yine üç cilt olarak (Ankara'da) Verso tarafından basıldı. Şimdi (rastlantı bu ya) aradan bir 16 yıl daha geçince, Eski ve Orta Çağları bir yana bırakarak, Yeni ve Yakın Çağları kapsayan ciltlerini kimi değişikliklerle yayımlıyorum. Batı'da Eski ve Orta Çağları ayırmamın nedeni, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi ve Tarih Bölümü programlarındaki Siyasal Düşünüş Tarihi derslerinin Anglosakson akademik dünyasındaki yeni eğilimlere uyularak Renaissance'la başlatılmasıdır. Ben kendi payıma, bu anlayışı yanlış buluyorum. Yeni ve Yakın Çağlar düşüncesinin, Eski Yunan, Roma ve Hıristiyan Ortaçağını tanımadan kavranamayacağı kanısındayım. Ama, İngiliz üniversitelerindeki Siyasal (Olaylar) Tarih(i) derslerinin, Birinci Dünya Savaşı'nın ardalanıyla günümüz üstündeki bu odaklaşmanın doğru olmadığını sanıyorum. Umarım, tarihçilerin her şeyin ancak geçmişteki gelişimiyle öğrenilebileceği yolunda yerleşmiş meslekî deformasyonu, kısa sürede üniversitelerdeki başkalarına da bulaşır!

Eski basımların önsözlerinde şunları yazmıştım:

> Memleketimizde edebiyat alanında bazen yapıldığı gibi, Batı'da felsefe ve siyaset gibi konularda da sık sık antolojiler hazırlanır, yani (başlangıçtaki Yunanca anlamıyla) çiçek demetleri, güldesteler toplanır. Orada amaç, daha çok okuyucuya belli bir türden parçaları birarada bulma kolaylığını sağlamaktır. Bu kuşkusuz yararlı bir iş olmakla birlikte, bizde böyle antolojiler hazırlamanın, o amacın ötesinde de faydaları vardır.
>
> Bugün her ülkede, temel kitaplar hakkında yayımlanan kitaplar bu asıl kaynakları unutturacak kadar çoğalmıştır. Gerçekten, kültür tarihinin baş-yapıtları, değerli yorumcuların yardımı olmadan kolay kolay anlaşılamaz. Fakat, okunması gerekli kitapların çokluğu karşısında, belki zaman azlığı yüzünden yalnız yardımcı yapıtlarla yetinme eğilimimiz, çoğu kez asıl kaynaktan su içmemizi engellemektedir. Öyle ki, birçok büyük adam, birçok büyük fikir üstüne bildiklerimiz kimbilir kaçıncı elden oluyor? Oysa, yardımcı kitaplar temel kitapları okuyalım diyedir, okumayalım diye değil!
>
> Ülkemizin özel koşulları, çağımızda yaygınlaşan bu kulaktandolmacılık hastalığından bizim daha çok zarar görmemize yol açıyor. Haklarındaki kitaplar arasında boğulmaktan silkinip baş-yapıtlara yönelebilsek bile, onları kendi dilimizde pek bulamıyoruz. Çeviri sorunu altedilmesi zor bir konu olmakla birlikte, umutsuzluğa kapılmamak gerekir. Türkiye'de yabancı dil bilmek herhalde her zaman faydalı olacaktır, ama artık aydın sayılmanın zorunlu koşulu olmaktan yavaş yavaş çıkıyor.
>
> Eski metinleri incelemek insana yer yer zor geliyor. Üstelik, bunların çoğu ilk bakışta sudan şeyler de sanılabilir. Fakat öyle değildir. Karşılıklı konuştuğumuz birinin bile düşüncelerini her zaman kolayca anlayamayız; nerede kaldı ki, bu eski yazarların söylediklerini sıkıntı çekmeden kavrayabilelim. Her çağda kullanılan dilin, sözcüklerin ötesinde, kendine özgü bir anlam çerçevesi vardır. Başlıca güçlük, bunu paylaşamamaktan doğar. Ama bir kez, bu engeli aşar da, böyle yazıları düşüne düşüne okursak, deneyim yüzyıllardır kanıtladığı gibi, emeğimiz boşa gitmez.
>
> Bu kere, kitabın üstünde bir parça durmak istiyorum.
>
> "Batı," tarih felsefesinin bir kategorisidir. Çeşitli uygarlık sınıflamalarında ya Renaissance'tan bu yana beş yüz yıllık geçmişi olan bir kültür diye ele alınıyor ya da başına Eski Yunan - Roma ve Hıristiyan Ortaçağı da eklenerek iki bin beş yüz - üç bin yıllık bir kül-

tür diye. Bu tanım sorununu pek önemsemememiz gerekmez. Dar tarih sınırlarıyla da alınsa, "Batı"nın kökleri besbelli gerilere uzanmaktadır. İlginç olan "Siyaset"in "Batı"yla ilgisidir. Siyaseti, erk (iktidar) olgusunun çerçevesinde dönen her türlü hareket olarak kabul etmek mümkündür. Ama bazılarının önerdiği gibi, "siyaset"ten yalnızca "özgür siyaset"i anlarsak, o zaman bunun bir Batı icadı olduğunu, Batı'da bile sürekli yaşama olanağı bulamadığını, ama orada hiçbir zaman büsbütün unutulmadığını teslim etmemiz gerekir.

Bu yaklaşımın başarılı bir örneğini veren İngiliz Profesörü Oakeshott, siyasal etkenliğin koşullarını derslerinde şöyle tanımlardı:

"Siyasal Etkenlik için, bir kere bir insan topluluğu olmalıdır. Bu toplulukta birtakım ortak davranış kuralları -yasalar- bulunacaktır; işte bu yasaların, topluluğun kurucu ilkesi olarak kabul edilmesi gerekir. Aile de, kabile de, ortak davranış kuralları olan insan topluluklarıdır; ama onları bir arada tutan şey, yasaların varlığı değil, kan bağıdır. Sonra, toplulukta bir miktar farklılık ve dolayısıyla bir miktar değişme olanağı bulunmalıdır. Toplulukta çeşitlilik olmazsa, siyaset olmaz. Bir yetke (otorite), en azından sözünü ettiğimiz ortak kuralların bekçisi, bakıcısı anlamında bir hükümet olacaktır. Son olarak, yasanın ve hükümetin (yetke sahiplerinin), o topluluğun üyeleri tarafından değiştirileceğine inanılması gereklidir. İşte bu koşulların yerine getirildiği bir noktada, topluluk siyasal bir topluluk olur."*

Siyasal Düşünüş, siyasal etkenlik üstüne düşünüştür. Benim "düşünüş" deyimini, bu anlamda bazen kullanılan "teori" ya da "doktrin" sözlerine yeğ tutuşumun da nedeni şudur: Teori, birtakım tanım ve önermelerden hareketle, sıkı mantık bağlarına göre ilerleyen ve bize dış dünyanın bir alanı hakkında kesin bir bilgi veren, bir açıklama getiren, gelecek olaylar içinde de öndeyilerde bulunmamızı sağlayan bir söz dizisidir. Teoriler ya doğru ya yanlış olurlar; üstelik, pekinlik elde etmek için çoğu kez sembolleştirilmiş ve matematik forma sokulmuşlardır. Doktrin ise, tam karşıt yönde

(*) 1961-63 yıllarında Londra İktisat ve Siyaset Bilimi Okulu'nda kendisini dinlemek fırsatını bulduğum (1990'da müteveffa) Prof. M. Oakeshott, tutuculuğu bir çeşit bireysel anarşizme, daha doğrusu nihilizme kadar götüren bir düşünürdü. 1951'de "Siyasal Eğitim" *(Political Education)* üstüne yaptığı ünlü bir konuşmasında, siyaseti "insanların sınırsız ve dipsiz bir denizde yelken açmaları"na benzetmişti; "bu denizde ne sığınacak bir liman, ne demir atacak bir taban vardır, ne bir başlangıç yeri, ne ulaşılacak bir hedef." Ona göre, "bütün mesele, her türlü fırtınada bile teknenin omurgasını dik tutup suyun üstünde yüzedurmasıdır." Oysa, birçoklarınca olduğu gibi bence de, gemiler bir yere gitmek için olduğu gibi siyaset de birtakım amaçları gerçekleştirmeye yönelmelidir.

> bir normatif anlam taşır, "inanç"ı, hatta "dogma"yı içerir. Bu terimlerin sakıncalarına karşılık "düşünüş" yansızdır, hem bilimsel teorileri hem de değer-yargılarına yer veren doktrinleri kapsar. Tarihte, siyasetle ilgili görüşlerin bu bakımlardan geniş ölçüde karışmış olması, daha belirsiz olan "düşünüş" deyimini seçme gereğini ortaya koyuyor.

Kitaptaki her düşünür hakkında (La Boétie müstesna) kısa tanıtma yazılarını ve Türkçe-yabancı dillerde sunulan bibliyografya listelerini ben hazırladım. Bu derlemeyi düzenlerken, gerek yer verilecek düşünürleri seçmekte, gerekse onların hangi yapıtlarından nerelerinin alınacağına karar vermekte, yerli ve yabancı örneklerden yararlandım. Geçen basımla bu basım arasındaki tek içerik farkı, Spinoza'yı çıkarıp David Hume'dan seçmeler eklememiz oldu. Büyük bir kitabın içinden parçalar okumanın, çoğu kere o yazara haksızlık olacağını unutmamak gerekir. Elbette önemli her kitabı baştan sona okuyamayız. Onun içindir ki, birçok yazarla birer tadımlık-tanışma olanağı sağlayan böyle antolojiler gerekli oluyor. Ama bunların arasından hiç değilse kimileri daha bütüncül olarak öğrenilmelidir. Yaygın bir deyişe göre, bir filozofu tanımak bütün felsefe tarihini tanımak demektir. Gerçekten, her önemli düşünür, etkilendiği öncelleriyle ve etkilediği ardıllarıyla, kendi çağını çok aşan bir alanı kapsar.

Bir başka sorun da, Batı uygarlığının düşünsel ürünleriyle bizim ilişkimizdir. Batı'da Bizans siyasal düşünüşü, özgün olmadığı gerekçesiyle küçümsenegelmiştir. Oysa, bin yıl ayakta kalmayı başaran bir sistemin fikir yapısı önemli olmak gerekir. Üstelik, Bizans Tarihi Orta Çağla sınırlı kaldığı halde, İslâmiyet'e özgü siyaset anlayışının yanısıra, Osmanlı devlet düzenini geniş ölçüde etkilemiştir. Demek istediğim, Batı'ya yönelmiş çağdaş Türkiye'yi anlamak isteyen bir kimse, Batı'nın Yeni ve Yakın Çağlar siyasal düşünüşünü öğrenmekle yetinemez. Bizans ve İslâm siyasal düşünüşünü de tanımalı ve Osmanlıların bu çerçevede geliştirdikleri fikirleri de bilmelidir.

METE TUNÇAY

Genel Kaynaklar Üstüne

Önsöz'de belirttiğim gibi, asıl kaynaklar önemli siyasal düşünürlerin temel yapıtlarıdır. Ama onları doğru dürüst anlayabilmek için yardımcı kitapları da okumak gerekir. Bir kere, her düşünce içinde doğduğu koşulların ürünü olduğu için, bunları ekonomik, toplumsal ve siyasal ortamları bağlamında görebilmek, dönemin genel olaylar tarihini tanımayı zorunlu kılar. Sonra, siyasal düşünce (yakın dönemlere gelinceye kadar) felsefi düşünceden bağımsız değildir; dolayısıyla genel fikir tarihini de hiç değilse biraz bilmek lazımdır.

Merhum Macit Gökberk'in Türkçe olarak yazılmış, *Felsefe Tarihi* (Remzi Kitabevi) dışında, E. von Aster, A. Weber, B. Russell'dan çevrilenler gibi birçok genel felsefe tarihi kitabı vardır.

Batı dillerinde siyasal düşünceler tarihini anlatan pek çok kitap yayımlanmıştır. İngilizcedeki en iyi metin, George H. Sabine'ın *A History of Political Theory* adlı yapıtıdır [T. L. Thorson'un hazırladığı İngilizce 4. basım: The Dryden Press, 1973. Bu kitabın Türkçesi, Türk Siyasi İlimler Derneği tarafından üç cilt halinde yayımlanmıştır: 1969]. Ancak, benim deneyimlerim, başlangıç düzeyindeki üniversite öğrencilerinin bu metni yer yer ağır bulduğunu gösterdi. Onun için, kendi

sınıflarımda öğrencilere daha yalın anlatımlı bir başka İngilizce kitap okumalarını salık verdim: L.C. Wanlass'ın yeniden basıma hazırladığı *Gettell's History of Political Thought* [2. basım: G. Allen & Unwin, 1953]. Ne yazık ki, o da 1970'lerden beri yeniden yayımlanmıyor. İngiliz İç Savaşı öncesini kapsamayan, daha ileri ve yeni bir metin I. Hampsher-Monk'un (Hobbes'tan Marx'a) *A History of Modern Political Thought*'udur (Blackwell, 1992).

Ben, bu antolojiye başlıca şu iki yapıtı örnek almıştım: F. W. Coker, *Readings in Political Philosophy* (Macmillan, 1938) ve W. Ebesnstein, *Great Political Thinkers* (Reinhart, 1951).

Alanda görece yeni ve değerli bir gelişme de, D. Miller'in derleyiciliğiyle 1987'de yayımlanan *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought* kitabıdır [Türkçesi: *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi* - çev. B. Peker ve N. Kıraç, 2. cilt, Ümit Yay., 1994].

Ülkemizde siyasal düşünceler tarihi, geleneksel olarak Hukuk fakültelerinde genel Kamu Hukuku derslerinde okutulurdu. Bu türün son bir örneği, R. G. Okandan'ın *Umumî Âmme Hukuku Dersleri*'dir [İst. Hukuk F., 1959]. Daha sonra, İlhan Akın'ın *Devlet Doktrinleri* (1964), Murat Sarıca'nın *100 Soruda Siyasî Düşünceler Tarihi* (1973), Ayferi Göze'nin *Siyasal Düşünce Tarihi* (1982), Alâaddin Şenel'in *Siyasal Düşünceler Tarihi* (1985) gibi kitaplar çıktı. İlginç bir dizi de, İmge Kitabevi'nin şimdiye değin (yalnız son ikisi bizim dönemimizle ilgili olarak) dört cildi çıkan kitaplarıdır: M. A. Ağaoğulları - L. Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (1991); M. A. Ağaoğulları - L. Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete* (1991) ve M. A. Ağaoğulları - C. B. Akal - L. Köker, *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (1994). Bunlardan başka, Türkçede Ben-Amittay, G. Mosca ve C. Parkinson gibi yazarlardan çevrilmiş, siyasal düşünce tarihi yapıtları bulunmaktadır. Rahmetli hocam Yavuz Abadan'ın derlediği *Devlet Felsefesi - Seçilmiş Okuma Parçaları* (SBF, 1959) kitabı ise, benim yaptığım bu çalışmanın hareket noktası olmuştur.

M. T.

İlk Cildin Üçüncü Basımına Not

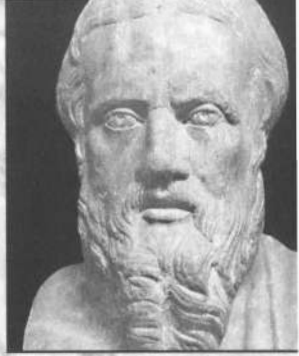
Derlememin Yeni ve Yakın Çağlara ait ikinci ve üçüncü ciltlerinin İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları arasındaki yeni basımları, bu ilk ciltten önce yapıldı. Şimdi, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*'nin Eski ve Orta Çağları kapsayan bu cildinin de yeni basımı çıkıyor.

Bu arada, Üçüncü Basıma (Genel) Önsöz'de yakındığım, siyasal düşünceleri Yeni Çağdan başlatma eğiliminin bizim üniversitemizde de yavaş yavaş değiştiğini memnuniyetle gözlemliyorum. Kaldı ki, ülkemizin başka birçok yüksek öğrenim kurumunda bu eğilim hiçbir zaman ağırlık kazanmamıştı.

Batı uygarlığının evrensel egemenliği, gerçekten beş-altı yüz yıl önce, Yeni Çağda başlamıştır. Ama bu uygarlığın fikrî temelleri iki bin yıl daha gerilere, eski Yunan'a ve Roma'ya gider. Öğrencilerin, bu sayfalarda tadımlık örnekleri sunulan asıl metinlerin zevkine varmalarını dilerim.

METE TUNÇAY

Kuştepe 2006

HERODOTO

YAK. İÖ 480 - 4

Halkın yönetimi
adların en güzeliyl
"yasa önünde eşitl
adıyla anılır. İktida
elinde tutan halk
hükümdarların yap
(kötü) şeylerden
hiçbirini yapmaz.
halk hükûmetinde
kur'a ile bir yöneti
atanır ve
makamındaki
hareketlerinden
sorumlu tutulur,
bütün sorular açık
tartışmaya sunulu

Bir antik vazoda Yunanlılarla Perslerin savaşını tasvir eden bir süsleme.

Herodotos

Batı tarihinin bugüne kalmış kaynaklarındaki siyasal teori parçalarından en eskisi, *Herodotos Tarihi*'ndeki bir bölümdür. Bu bölümde, ilk kez, siyasal rejimler –erk'in bir kişide, bir azınlıkta ya da bütün halkta olmasına göre– monarşi, oligarşi ve demokrasi diye sınıflandırılmakta, her birinin erdem ve kötülükleri karşılaştırılmaktadır.

Bize bu parçayı ileten Herodotos'un kimliği ve yaşamı üstüne bildiklerimiz pek azdır: İ.Ö. 490/480 yıllarında Batı Anadolu'daki Halikarnassos'ta (Bodrum'da) doğmuş, tiran Lygdamis tarafından sürülmesi üzerine, gençliği o zaman bilinen dünyanın birçok yerlerine yaptığı gezilerle geçmiştir. Uzun bir süre Atina'da yaşayan Herodotos'un Mısır'a gidip Assuan'a kadar indiği, Mezopotamya'yı, Filistin'i, Güney Rusya'yı gördüğü, Afrika'nın kuzey kıyılarında bulunduğu sanılmaktadır. Yaşlılığında İtalya'daki Thurii adlı Yunan kolonisine çekilmiş, kendisine "Tarihin Babası" olma ününü kazandıran eserini yazmıştır. Herodotos İ.Ö. 424 yılında ölmüştür.

Birincisi yazarın doğumundan önce, ikincisi de çocukluğunda geçen Pers-Yunan Savaşları *Herodotos Tarihi*'nin asıl konusu olmakla birlikte, bu eser yalnızca bir tarih kitabı değildir. Eski Yunan'ın bu ilk nesir sanat eseri, aynı zamanda çeşitli ulus ve ülkeler üstüne, efsaneyle karışık coğrafik

ve sosyolojik bilgiler de veren bir hazinedir. Herodotos, *Tarihleri*'nde bize kendisinin Yunan ve özellikle Atina değerlerine bağlılığını sezdirmekle birlikte, olağanüstü bir hoşgörü ve tarafsızlık duygusuna sahip olduğunu da gösterir.

Herodotos Tarihi yazılışından yüzyıllar sonra, Hellenistik dönemde bir İskenderiyeli yayıncı tarafından büyük bir ustalıkla dokuz kitaba bölünmüştür. Bu dokuz kitap üçer üçer Pers-Yunan ilişkileri açısından anlamlı bölümler meydana getirmektedir. İlk üç kitap Asya'da, ikinci üç kitap Avrupa'da, üçüncü üç kitap da Yunanistan'da geçen olayları hikâye etmekte; ilk üç kitapta Persler ağır basmakta, son üç kitapta Yunanlıların Thermopylae yenilgisinden sonra, Salamis, Plataea ve Mycale zaferleri anlatılmaktadır. Ortada kalan üç kitap ise, tarafların karşılıklı kayıplarından söz etmektedir: Perslerin İskitye ve İyonya yenilgileri, Yunanlıların Marathon yenilgisi. Pers hükümdarları bakımından; ilk üç kitapta Kyros ve Kambyses ile Darius'un başa geçişi, ikinci üç kitapta Darius, üçüncü üç kitapta da Kserkses anlatılıyor. Herodotos'un özellikle Atina'da geçirdiği yıllar boyunca Kserkses istilası hakkında bilgi toplayıp, ilkin bu kitapların son üçünü yazdığı, baştaki altı kitabı ise daha sonra hazırladığı anlaşılmıştır.

Son olarak, bu tartışmayı gerçekte, Yunan fikir hayatına mı yoksa Perslerinkine mi borçlu olduğumuz konusu, pek karışık bir sorun değildir. Siyasal rejimler, kuşkusuz, üstlerine teoriler kurulmadan önce var olmuşlar, birbirleriyle yarışmışlardır. Herodotos'un aşağıdaki parçayı, Pers tarihine maletmeye özenmesine, otantikliğine bizi inandırma çabasına rağmen; biliyoruz ki, Persler mutlak monarşinin dışında başka rejimleri tanımış ve denemiş olsalar da, onlar hakkında böyle teorik düşünmek, sınıflamalar yapmak Yunan kültür birikiminin bir sonucudur.

Herodotos Tarihi'nden Seçme Parçalar

1. EN İYİ YÖNETİM BİÇİMİ ÜSTÜNE[1]

[Büyük Kyros'tan (Keyhüsrev) sonra Pers tahtına geçen düzmece-Smerdis'i ülkenin ileri gelenlerinden yedi kişi bir düzen kurarak öldürürler.]

80. Beş gün sonra, heyecan yatışınca, suikastçılar durumu ayrıntılarıyla tartışmak için toplandılar. Bu toplantıda birtakım konuşmalar yapıldı –bazı [Yunanlı] yurttaşlarımız bu konuşmaların gerçekten yapıldığına inanmazlar,[2] ama gerçekte yapılmıştı. İlk konuşma-

1 Herodotos, *Tarihler*, Kitap III, 80-82. Karş. *Herodot Tarihi* (şerhli tercüme) George Rawlinson'un İngilizce tercümesinden Türkçeye çeviren: Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Ankara Kütüphanesi, c.I, s.313-16). Burada İngilizce Aubrey de Sélincourt çevirisinden aktarılmıştır (Penguin Classics, 1954), s.209-11): Türkçede, bir de Tarık Dursun K. tarafından düzenlenen *Herodot Tarihi*'nden seçmeler (Altın Kitaplar, 1969) varsa da, bizim buraya aldığımız parçalar dışarıda bırakılmıştır. Ancak bu kitabın başındaki 20 sayfalık tanıtma yazısı, genel bir fikir edinmek bakımından yararlı olabilir.

Öte yandan, 1973 yılında iki yeni *Herodot Tarihi* çevirisi birden çıkmıştır. Bunlardan Müntekim Ökmen'e ait olanı Remzi Kitabevi'nce yayınlanmıştır, Perihan Kuturman'ınkiyse Hürriyet Yayınları arasındadır.

2 Bazı Yunanlılar için inanılması güç olan, Yunanlı olmayanların demokrasiden söz edebilmesidir. Karş. aşağıda Kitap VI (43): [Darius'un Batı'ya gönderdiği, kendi damadı ve Gobryas'ın oğlu]

cı Otanes'ti, Pers ülkesinde demokratik hükümetin kurulmasını salık verdi. Şöyle dedi: "Bence, aramızdan birinin mutlak erki almasının zamanı artık geçmiştir. Monarşi hoş bir şey değildir, iyi bir şey de değildir. Erk kibrinin Kambyses'i nerelere götürdüğünü biliyorsunuz, aynı şeyin Magusların (kâhinlerin) davranışlarındaki etkisini de kendiniz gördünüz. Monarşi, bir kimsenin herhangi bir sorumluluk ya da denetim olmaksızın dilediğini yapmasına izin verdiğine göre, sağlam bir ahlâk sisteminin içine nasıl yerleştirilebilir ki? Bu gibi bir yere yükseltilen insanların en iyisi bile kötüleşir– şeyleri, eskiden gördüğü gibi göremez olur. Monarkın tipik kötülükleri hasetle kibirdir; haset, çünkü bu doğal bir insan zayıflığıdır – kibir, çünkü servet ve erkin aşırılığı, kişiyi kendisinin insandan fazla bir şey olduğu sanısına götürür. Bu iki zayıflık her türlü kötülüğün kök nedenidir; her ikisi de, doğaya aykırı şiddete ve vahşete yol açarlar. Gerçi mutlak erkin, ona sahip olan kişi isteyebileceği her şeye de egemendir ilkesine dayanarak, tanımı gereğince, hasete yer bırakmaması gerekirdi; ama, kralların uyruklarına karşı davranışlarının kanıtladığı gibi, gerçekte durum böyle değildir: Uyruklarından en değerlilerinin yalnızca yaşamalarını bile kıskanır ve en kötülerinden zevk alırlar; her zaman laf-taşıyıcıları dinlemeye hazırdırlar. Krallar, yine bütün insanların en tutarsızlarıdır: Onlara makul bir saygı gösterirseniz, görkemleri önünde yeterince alçalmadığınız için kızarlar; önlerinde kendinizi alçaltırsanız, fazla yaltaklanan bir dalkavuk diye sizden nefret ederler. Bütün bunlar, yine de, söylenmesi gerekenlerin en kötüsü değildir: Krallar eski geleneklerin yapısını ve yasaları çiğner, kadınları kendi zevklerine hizmet etmeye zorlar ve insanları yargılamadan öldürtürler. Bunu, bir de halkın yönetimiyle karşılaştırın: bir kere o, adların en güzeliyle, "isonomia" yani yasa önünde eşitlik adıyla anılır, sonra erki elinde tutan halk monarkların yaptığı şeylerden hiçbirini yapmaz. Bir halk hükümetinde kur'a ile bir yöneti-

---

Mardonios "Asya kıyısını izleyerek İonla'ya gelince, Otones'in yedi suikastçıya Pers ülkesinde demokrat bir hükümet olmalıdır dediğine inanmayan Yunanlıları çok şaşırtacak bir şey yaptı: Bütün İonla devletlerinin başındaki sorumsuz despotları attı ve yerlerine demokratik kurumlar koydu," – der.

ci atanır ve makamındaki hareketlerinden sorumlu tutulur, bütün sorular açık tartışmaya sunulur. Bu nedenlerden ötürü, ben monarşiyi bırakıp, halkı iktidara geçirmeyi öneriyorum; çünkü devlet, zaten halk demektir."

81. Otanes'in ardından Megabyzus konuştu ve oligarşi ilkesini şu sözlerle salık verdi: "Monarşinin kaldırılması için söylediklerinde Otanes'le anlaşıyorum; fakat o, siyasal erki halka vermemizi isterken yanılıyor. Çünkü kütleler beceriksiz bir yığındır – hiçbir yerde onların arasında olduğundan daha çok bilgisizlik, sorumsuzluk ve şiddet göremezsiniz. Bir kralın katilce keyfinden kaçıp da, ayak takımının eşit ölçüde düşüncesiz ceberutluğuna tutulmak dayanılmaz bir şey olurdu. Kral, hiç değilse, bilinçle, bilerek ve isteyerek hareket eder; ayak takımı böyle yapmaz. Gerçekten de nasıl yapabilir ki, ona neyin haklı ve doğru olduğu hiçbir zaman öğretilmemiştir, bu gibi şeyler üstünde kendisinin hiçbir bilgisi yoktur. Kütlelerin kafasında herhangi bir düşünceleri bulunmaz; bütün yapabilecekleri, körlemesine siyasete dalmak ve önlerine çıkan her şeyi, kabarıp sel olmuş bir nehir gibi silip süpürmektir. Onun için, bırakalım halk Pers ülkesinin düşmanlarını yönetsin, Pers ülkesini değil; biz kendimiz, belli bir sayıda, memleketin en iyi kişilerini seçelim ve siyasal erki "onlara" verelim. Bizler de onların arasında oluruz; en iyi kişilerin en iyi siyaseti yürütmelerini beklemek doğal olur."

82. Darius konuşanların üçüncüsüydü. "Ben" dedi "Megabyzus'un kütleler üstüne bütün söylediklerini destekliyorum fakat oligarşiyle ilgili olarak söylediklerini kabul etmiyorum. Düşündüğümüz üç yönetim biçimini –demokrasiyi, oligarşiyi ve monarşiyi– alın ve her birinin kendi türü içinde en iyisi olduğunu varsayın; bana kalırsa, üçüncüsü öteki ikisine rahatlıkla yeğinlenir. Tek yönetici: Bundan iyisini bulmak mümkün değildir – yeter ki, bu iş için en iyi adam olsun. Yargılaması karakterine uygun, halk üstündeki egemenliği her türlü yakınmanın ötesinde olacaktır; düşmanlara ve hainlere karşı alacağı tedbirler, öteki yönetim biçimlerinde olabileceğinden daha kolaylıkla gizli tutulabilecektir. Bir oligarşide, birçok adamın kamu hizmetinde siv-

rilmek için yarışmaları olgusu, şiddetli kişilik çatışmalarına yol açmadan edemez; her biri üste çıkmak ve kendi önerilerinin uygulandığını görmek isterler, böylelikle de dövüşürler. Kişisel kavgalar açık ayrılıklara, sonra da kan dökülmesine yol açarlar; işler bu duruma girince, tek çıkış yolu monarşiye dönmektir –bu da, monarşinin en iyi olduğunun açık bir kanıtıdır. Demokrasiye gelince, orada da yolsuzluklar zorunludur; ancak bu durumda kamu hizmetlerinde yapılacak yiyicilikler özel çatışmalara yol açmaz, yakın kişisel birleşmelere götürür: Hizmet sorumluları kafa kafaya verirler ve karşılıklı olarak birbirlerini desteklerler. Şu ya da bu kimsenin halkın savunucusu olarak ortaya çıkıp da kendi çıkarlarına işleyen klikleri dağıtmasına kadar bu böyle sürer gider. Savunucu olarak ortaya atılanın eylemi, ona kütlenin hayranlığını kazandırır ve sonunda, çok geçmeden de mutlak erk ona teslim edilir– bütün bunlar, en iyi yönetim biçiminin monarşi olduğuna bir başka kanıttır. Özetlemek için sorayım: Özgürlüğümüzü nereden aldık, onu bize kim verdi? Bu, demokrasinin mi bir sonucudur, yoksa oligarşinin mi, monarşinin mi? Bizi tek bir kişi özgür kıldı, onun için ben de diyorum ki, bu yönetim biçimini saklayalım; sonra, bize geçmişte iyi hizmet eden eski yasaları değiştirmekten de geri duralım. Bunlara dokunmak, bizi ancak felâkete götürür."

83. Üç konuşmada ortaya konulan üç görüş bunlardı; söz almayan dört kişi de, sonuncuya oy verdi.

2. YASAYA BAĞLILIĞIN TİRANLIKTAN ÜSTÜNLÜĞÜ[3]

[Pers Kralı Kserkses çok büyük bir orduyla Yunan ülkesine yürümektedir. Çanakkale'yi geçtikten sonra bütün kuvvetlerini bir kıyıda toplar. Önce kara ordusunu, sonra da donanmasını denetler.]

101. Kserkses sıradan demirlemiş gemileri bir baştan bir başa denetledikten sonra yine karaya indi ve Yunan ülkesine karşı yürüyüşünde kendisiyle birlikte gelen Ariston oğlu Demaratos'u çağırttı. Ona "De-

3 Kitap VII: 101-105. İngilizce Selincourt çevirisinden, s.447-49.

maratos" dedi "şimdi bilmek istediğim bazı şeyleri sana sormak istiyorum. Sen Yunanlısın, üstelik –yalnız kendi ağzından değil konuştuğum başka Yunanlılardan da duyduğuma göre– o ülkenin hiç de en bayağısı ya da en zayıfı olmayan bir şehrinin yerlisisin. Onun için, söyle bana, ne dersin – Yunanlılar bana el kaldırmayı göze alacaklar mı? Bence, bütün Yunanlılar da bütün öteki Batı halkları da bir yerde toplansalar, benim ordumun saldırısına karşı dayanamazlar, çünkü birlik değiller. Ama senin ne düşündüğünü bilmek istiyorum."

Demaratos "Efendim" diye cevap verdi, "sorunuza doğru bir karşılık mı vermemi istersiniz, size hoş gelecek bir karşılık mı?"

Kral "Doğruyu söyle" dedi, "seni bu yüzden eskisinden daha az tutacak değilim."

102. Bu yüreklendirme üstüne Demaratos şöyle konuştu: "Kralım, mademki ne olursa olsun doğrudan başkasını, sonradan yalan olduğu anlaşılacak bir şeyi söylemememi buyuruyorsunuz. Pekâlâ öyleyse. Cevabım şu. Yoksulluk benim ülkemde eskiden beri varolmuştur, fakat gözüpekliğe ülkem kendi bilgeliği ve yasa gücüyle ulaşmıştır. Gözüpekliği sayesinde Yunan diyarı yoksulluktan da kölelikten de uzak kalabilmektedir.

"Doria'da yaşayan bütün Yunanlıları yürekli sayıyorum, ama şimdi bütün Dorialılardan değil, yalnızca Spartalılardan söz edeceğim. Onlar bir kere, ne olursa olsun, sizin Yunan ülkesi için kölelik anlamını taşıyacak olan koşullarınızı kabul etmeyeceklerdir; sonra da, bütün başka Yunanlılar size boyun eğse bile onlar size karşı dövüşeceklerdir. Üstelik, bunu yapabilmek için yeterli sayıda olup olmadıklarını sormanın da bir faydası yoktur; tutun ki, savaş alanına biri çıksın – o zaman bu bin kişi sizinle savaşır; bundan daha çok ya da daha az herhangi bir sayı da tıpkı böyle yapar."

103. Kserkses güldü. "Azizim Demaratos" dedi, "ne çılgınca sözler bunlar! Bin kişinin benimki gibi bir orduya karşı savaşacağını gerçekten sanıyor musun? Söyle bana, şimdi "sen", dediğin gibi bir zamanlar bu halkın kralı olduğuna göre, şu anda tek başına on kişiye karşı savaşmaya kalkar mısın? Pek sanmam, ama Sparta gerçekten se-

nin dediğin gibiyse, o zaman yasalarınıza göre, senin kral olarak payının iki kat olması gerekir – öyleyse, her Spartalı benim on adamımа eşitse, senin yirmiye eşit olmanı beklerim. İddianın doğruluğunu ancak böyle kanıtlayabilirsin. Fakat, kendilerini bunca çok beğenen Yunanlılar; hep, sarayımı ziyaret ettikleri zaman konuştuklarımın –ve senin kendinin– büyüklük ve niteliğinde iseler, o zaman sözlerinin boş bir böbürlenme olma tehlikesi var. Ama anlatmak istediğimi elimden geldiği kadar akla yakın olarak söyleyeyim – bin kişi ya da on bin yahut elli bin kişi hele bir komuta altında olmayıp da hepsi kendi dilediğince işlemeye özgürken, benimki gibi büyük orduya nasıl karşı durabilir? Diyelim, beş bin kişileri olsun: Bu durumda biz bire binden bile daha çok oluruz! Eğer bizdeki gibi onların erleri de bir kişinin deneti altında olsaydılar, haydi o zaman belki onun korkusundan, sayılardaki denksizliğe rağmen yapma bir cesaret gösterebilir ya da kırbaçla savaşa sürülebilirlerdi; fakat herkes kendi aklına eseni izlemekte özgür olduğuna göre, bunlardan ne biri ne de öteki gibi yapacakları düşünülemez. Gerçekten, bence, denk sayıda olsak bile, Yunanlılar Perslere güç karşı çıkarlardı. Senin bu sözünü ettiğin adamlardan bizde var – çok olduğunu söylemek istemiyorum ama var; örneğin muhafızlarımdan bazı Persler üç Yunanlıya karşı tek başına dövüşmek isterler. Sen bunları bilmiyorsun, yoksa böyle çılgın gibi konuşmazdın."

104. Demaratos "Efendim" diye cevap verdi, "ben doğruyu söyleyince bundan hoşlanmayacağınızı daha başından biliyordum. Fakat apaçık doğruyu söylememi ve hiçbir şey gizlemememi istediğiniz için Spartalıların nasıl olduklarını anlattım. Ama, beni kalıtçısı olduğum erk ve ayrıcalıklardan yoksun bırakan ve yurtsuz bir sığıntı yapan vatandaşlarıma karşı şimdi artık pek sevgi duymadığımın pekâlâ farkındasınız – oysa babanız beni sarayına ağırlamış, bana geçim olanağı ve yaşayacak bir yer vermişti. Yapılan iyiliği tepmek akılsızca bir şeydir, aklı başında herkes buna değer verir. Ben kendi hesabıma on kişiye karşı savaşabileceğimi iddia etmiyorum – hattâ iki kişiye; aslında bir kişiyle bile savaşmamayı yeğlerdim. Fakat gerekirse –beni buna zorlayan büyük bir neden bulunursa– o zaman hiçbir şey, bana, üç Yu-

nanlıya eşit olduğunu iddia eden adamlarınızdan birinin karşısına dikilmekten daha çok zevk veremezdi. Spartalılar için de böyledir; tek başlarına dövüşürlerken herhangi bir başkası kadar iyidirler; fakat birarada savaşırlarken dünyanın en iyi askerleridirler. Evet özgür oldukları doğrudur, ama büsbütün özgür değildirler; çünkü bir efendileri vardır, bu efendi yasadır, uyruklarınızın sizden korktuklarından daha çok, onlar yasadan korkarlar. Bu efendi ne buyurursa yaparlar ve bu buyruk hiç değişmez: Karşındaki ne denli güçlü olsa da savaşta gerileme, sağlam dur ve ya yen ya öl. Kralım, eğer söylediklerimin saçma olduğunu düşünüyorsanız – pekâlâ; bundan böyle dilimi tutmaya hazırım. Bir kere de siz beni konuşmaya zorladığınız için konuştum... Her ne ise, her şeyin gönlünüzce olmasını dilerim."

105. Kserkses Demaratos'un cevabına hiç kızmadı. Yalnız güldü ve güzel sözlerle onu geri yolladı.[4]

ÇEVİREN Mete Tunçay

4 Pers ordusu Trakya'da ilerler ve Mora'ya sarkar. Fakat Herakles soyundan Leonidas'ın başkanlığındaki küçük bir Sparta kuvveti Thermopylae geçidini tutmuştur. Kserkses bir gözcü çıkarır. Gözcü Spartalıların bir kısmının soyunmuş jimnastik yaptıklarını, bir kısmının da uzun saçlarını taradıklarını görür. Ordugâha döner ve gördüklerini krala anlatır (Kitap VII: 209. İngilizce Selincourt çevirisi, s.487-88).

Kserkses şaşırmıştı; gerçeği, yani Spartalıların güçlerinin yettiği ölçüde öldürmeye ve ölmeye hazırlanmalarını havsalası almıyordu, yaptıkları söylenen şeyler de ona saçma geliyordu. Bunun için, orduyla birlikte gelen Ariston oğlu Demaratos'u çağırttı ve Spartalıların anlamlandıramadığı davranışlarının ne demeye gelebileceğini öğrenmek umuduyla gözcüsünün raporunu ona danıştı. Demaratos "Yunan ülkesine yürümeye başladığımızda bu adamlar hakkında sizinle konuşmuştuk" dedi. "Girişiminizin nasıl sonuçlanacağını düşündüğümü anlatmıştım, bana gülmüştünüz. En büyük çabam huzurunuzda doğrudan ayrılmamak olduğu için, beni bir daha dinleyin. Bu adamlar geçidi tutup bizimle savaşmak için gelmişler ve savaşa hazırlanıyorlar. Spartalıların canlarını gözden çıkardıkları zaman saçlarına itina etmeleri görenekleri gereğidir. Fakat, size temin ederim ki, bu adamları ve yurtlarında kalan Spartalıları yenebilirseniz, bütün dünyada size karşı duracak ya da el kaldıracak hiç kimse kalmaz. Şimdi, Yunan'ın en iyi krallığı ve insanların en cesurlarıyla hesaplaşacaksınız."

Yaşlı Oligark

Atinalıların partiler
bölünmüş bir devlet
daha az saygıdeğe
tarafı tutmaları, iyi
akla uymalarının
sonucudur. Daha
saygıdeğer olanı
seçseydiler,
kendilerininkilerde
ayrı görüş ve çıkarl
olan bir tarafı
benimsemiş olurlar
çünkü en iyi öğele
halk dostu olan hiç
devlet yoktur.
Benzerler benzerle
tutarlar ilkesi uyarın
her devlette
demokrasiden yana
çıkanlar en kötü

Atina'da yurttaşlara yasalar önünde eşitlik sağlayan ve Antik Yunan'ın yedi bilgesinden biri sayılan Solon'u yasalarını açıklarken tasvir eden bir çizim.

Yaşlı Oligarkh: *Atinalıların Anayasası*[1]

Bu küçük risale, günümüze Ksenophon'un eserleri arasında kalmış olmakla birlikte, onun olmadığı kesindir. Bu yüzden yazarı, düzmece - Ksenophon (Pseudo-Xenophon) diye gösterilir ya da bu asıl kimliği bilinmeyen yazara, Yaşlı Oligarkh[2] denir.

Peloponnesos Savaşı başlamadan kaleme alınan bu yapıt, o zamanki Atina demokrasisini kıyasıya eleştirmektedir.

Şimdi de, Atinalıların anayasasına ve seçtikleri anayasanın tip ya da tarzına gelince, doğrudan doğruya bu seçmenin, daha iyi sınıfınkine karşın aşağılık halkın genelliğini tutması yüzünden, onu övmeyeceğim. Tekrar ediyorum, övgümü esirgeyişim bu yüzdendir; fakat üstünde anlaşmaya varılan anayasa tipi bu olunca, onun korunması için Atinalıların doğru yoldan yürüdüklerini ve Hellen dünyasının kalanında

1 Karş. Ksenofon, çev. Haydar Rıfat (Yorulmaz) *Lasedemonyalılar ve Atinalıların Cumhuriyeti* (İstanbul: Vakit K., 1935).

Atinalıların Anayasası, burada İngilizce Henry G. Dakyns çevirisinden aktarılmıştır: Donald Kagan (derleyen), *Sources in Greek Political Thought* (New York: Free Press, 1965, s. 99-110).

2 Yaşlı Oligarkh'ın Otuz Oligarkh'lardan (Platon'un dayısı) Kritias olabileceği hakkında bak. Karl. R. Ropper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: 1. platon.

hata diye bakılan, bununla ilgili öteki işlemlerin de, tam tersine yerinde olduğunu göstermeye hazırım.

Bir kere, gemilerde çalışan ve şehire bugünkü erkini verenin onlar olduğuna bakarak, Atina'nın yoksul sınıflarının ve avam halkının doğum ve servetçe yüksek olanlardan daha genlikli yaşamaları gerektiğinin adalete uygun olacağını kabul ediyorum. Filosundaki dümenci, lostromo, kaptan, pruvada duran gözcü, marangoz, şehire ağır piyadesinden de, doğum ve nitelikçe üstün insanlarından da çok daha fazla erk sağlamıştır. Durum böyle olunca, devlet memurluklarının, pusulayla oy vermede ya da el kaldırmada ardına kadar herkese açılması ve konuşma özgürlüğünün, sınırsız olarak, herkese tanınması gerektiği adalete uygun görünmektedir. (Çünkü bakın) bu memurluklardan öyle bir çoğu vardır ki, iyi yahut kötü ellerde bulunmalarına göre halk için bir güvenlik ya da bir tehlike kaynağı olurlar ve halk bunları kendi içinde paylaşmaktan öngörüyle geri durur; örneğin, generallik ya da süvari komutanlığı görevlerine katılmanın kendi üstüne düşeceğini aklına getirmez. Avam, bu işleri kendisi yapmaktan vazgeçmek ve onları daha güçlü yurttaşların eline bırakmakla, çıkar dengesini kendinden yana ağır bastırır. Halkın kendi elinde tutmaya dikkat ettiği, yalnızca ödenek getiren ve özel malları artıran yönetim bölümleridir.

İkinci olarak, bazılarının aklı karışıp açıklayamadıkları, her yerde aşağı, yoksul kişilerin ve avam halkın üstün nitelikli kimselerden daha çok pohpohlanmasına gelince, bu şaşırtıcı olmak şöyle dursun, kanıtlanabileceği gibi, demokrasiyi korumanın temel taşıdır. Sayılarının büyümesi ve genleşmeleri demokrasiyi yükselten, bu yoksul kişiler, bu avam halk, bu kötü öğedir. Öte yandan, bahtın daha iyi ve varlıklı sınıflardan yana dönmesi ise, avam bakımından kendisine karşın güçlü bir erkin kurulması demek olur. Gerçekten, bütün dünyada toplumun kaymağı demokrasiye karşıdır. Bunu doğal saymak gerekir; çünkü üstünlük yarışında gösterilen en büyük gözüpeklikle en az ılımsızlık ve adaletsizlik, daha iyi sınıfın saflarında olur; halkın arasında ise en çok bulunan –insanların çoğunluğunun acısını çektiği olanak yokluğuna izleyebileceğimiz eğitimsizlik ve bilgisizlik bir yana, aşağı-

lık davranışın en güçlü dürtüsü olan yoksulluk yüzünden– bilgisizlik, düzensizlik, serseriliktir.

Herkese konuşma hakkı ve kurulda bir sandalye vermenin hata olduğu itirazı yapılabilir. Bunlar, topluluğun çiçeği olan en akıllılara ayrılmalıydı denebilir. Fakat yine, burada da görülecektir ki, (halkın) en aşağılık takımına bile konuşma hakkı tanınmakla, bilgece bir düşünceye göre hareket edilmiştir: Çünkü yalnız daha iyi kişiler konuşabilse ya da kurulda yer alabilse, nimetler de bunların benzerlerine dağıtılır, avama ise nimetlerin tersi düşerdi. Oysa şimdi, her dileyen, herhangi bir aşağı kişi kalkıp kendine ve eşitlerine yararlı bir şey bulabilir. Denebilir ki, "Peki, böyle birinin kendisi için ya da halk için ne gibi bir yarar sağlaması beklenebilir?" Buna verilecek karşılık şudur ki, onların yargısınca, böyle birinin iyi niyetiyle birlikte bilisizlik ve aşağılığı, kendileri için, sizin üstün kişinizin (doğal) düşmanlığıyla birlikte gelen erdem ve bilgeliğinden çok daha değerlidir. Dolayısıyla, bu gibi kurumlara dayanan bir devlet en iyi devlet olmayacaktır; ama, demokrasi söz konusu olunca, bunlar onun korunmasını sağlama bakımından yerinde araçlardır. Şurası akılda tutulmalıdır ki, halk şehirinin iyi yönetilmesini ve kendisinin köle olmasını istememektedir. Onun tutkusu, özgür olmak, efendi olmaktır. Yasamanın kötülüğü, onu ilgilendirmez. Aslında, sizin kötü yasama saydığınız şey, halkın gücünün ve özgürlüğünün tam kaynağıdır. Sonra daha iyi sınıf aşağı tabakaları dizginleyip onlara hadlerini bildirecek, devlet adına kendisi düşünüp karar alacak ve çatlak-kafalı kişilerin kurulda oturmasına ya da toplantılarda konuşup oy vermesine katlanamayacaktır. Kuşkusuz böyledir; fakat bu gibi nimetlerin ağırlığı altında, halk da çok geçmeden köleliğe indirilmiş olacaktır.

Bir başka nokta da, Atina'da kölelere ve yerleşik yabancılara sağlanan olağanüstü başıboşluktur; bir tokat bile yasak olup, sokakta köleler sizin geçmeniz için yana çekilmezler. Bu garip göreneğin nedenini açıklayalım. Bir kölenin özgür bir yurttaş tarafından ya da yerleşik bir yabancının yahut yeni özgür olmuş birinin bir yurttaş tarafından dövülmesi yasak olmasa, bir Atinalının köle ya da yabancı sayılıp

dayak yemesi sık sık olurdu; çünkü Atina halkı köleden veya yabancıdan daha iyi giyinmemektedir, kişisel dış görünüşte de herhangi bir üstünlük yoktur. Kölelerin Atina'da lükse dalmalarına ya da bazı durumlarda gerçekten görkemli yaşamalarına izin verilmesi şaşırtıcı bulunmamalıdır, bunun da baştan maksatlı olarak yapıldığı gösterilebilir. Servete dayanan bir deniz kuvvetiniz olunca, köle-kiralarımızı alabilmek için zorunlu olarak kölelerimize köle olur ve gerçek köleyi özgür bırakırız. Varlıklı köleleriniz olunca, benim kölemin sizden korkması anlamlı olmaktan çıkar. Lakedaemonia'da benim kölem sizden korkar. Ama sizin köleniz benden korkarsa, kendi canını tehlikeye atmaktan kurtulmak için paralarını vermesi olanağı ortaya çıkar. Bu nedenden ötürü, biz kölelerimizle özgür insanlar arasında bir eşitlik kurduk, çünkü şehir böylesine çeşitli bir sanat bolluğu ve donanma ihtiyaçlarının karşılanması için yerleşik yabancılara muhtaçtır. Tekrar ediyorum, yerleşik yabancılarımıza tanınan eşitlik böyle haklı gösterilmektedir.

Avam halk, zamanlarını beden eğitimi yapmak ve müzik (sanat) kültürü edinmekle geçiren yurttaşlara engel olur; çünkü böyle bir eğitimin güzelliğine inanmaz ve bu gibi şeyleri anlamanın kendi gücünün ötesinde olduğunun farkındadır. Aynı ilke uyarınca, dansları yönetmekte, beden eğitimini gözetmekte ve gemilere komuta etmekte: Dansçıları çalıştıran zengindir, dansçıların kendisi için çalıştırıldığı halktır; denizde komutan, beden eğitiminde gözetici zengindir, bu emeklerden yararlanan halktır. Aslında halkın kendi hakkı diye gördüğü şey, parayı cebe atmaktır. Şarkı söylemek, koşmak, oynamak ve gemilerde çalışmak yeterince iyidir - ama zenginler yoksullaşırken, kazananın halk olması şartıyla. Mahkemelerde de durum böyledir: Adalet, jüri üyeleri için kendi kişisel çıkarlarına dokunan bir ilgi konusundan başka bir şey değildir.

Müttefik şehirlerinde de, genel görüşe göre, Atina'dan gelen elçiler üst tabakaya iftira etmekte ve nefretlerini ondan çıkarmaktadır; bu, hükmeden hükmettiklerinin nefretini kazanmadan edemez kuralı yüzünden böyle olmaktadır; fakat, servet ve saygıdeğerlik, uyruk şehirlerde hükümran olursa, Atina halkının imparatorluğunun ömrü kısaldı demektir. Bu da, daha aşağılıklara şeref paraları ellerinden alına-

rak, evlerinden sürülerek ve öldürülerek cezalandırıldığını açıklar. Öte yandan, soylu Atinalılar müttefik şehirlerdeki üst tabaka halkı korurlar. Peki niçin? Çünkü, onlar bu şehirlerdeki en iyi öğeleri korumanın her zaman kendi sınıflarının çıkarına olduğunu anlamışlardır. Denebilir ki, güç ve erk söz konusu olursa, Atina'nın gerçek gücü müttefiklerinin katkı paylarını ödeme yeteneğine dayanır. Fakat demokratların görüş açısından, Atinalı bireyin müttefiklerinin servetine el atarak onlara ancak yaşayacak ve arazilerini ekecek, ama (Atina'ya karşı) ihanet niyetleri besleyemeyecek kadar bir şey bırakmasında daha büyük yarar vardır.

Yine, davalarını yargılatmak için müttefiklerini Atina'ya seyahat zorunda bırakmalarının da, Atina demokrasisi için yanlış bir şey olduğu söylenmiştir. Oysa, Atina halkının beğenilmeyen bu uygulamadan ne çok yararlar sağladığını hesaplamak kolaydır. Bir kere, mahkeme ücretlerinden çıkan, yıl boyunca durmadan ödenek almak vardır. Sonra, deniz seferlerine para harcamadan şehirlerinde otururken müttefik devletlerin işlerini yönetmelerini olanaklı kılmaktadır. Üçüncü olarak, bu sayede, mahkemelerde demokrasinin partizanlarını koruyup düşmanlarını da mahvedebilmektedirler. Halbuki, çeşitli müttefik devletler davalarını kendi şehirlerinde yargılasalar, Atina'ya karşı hasımlık duygularıyla, kendi yurttaşlarından Atina halkına dostlukları en çok belli olanları yok ederlerdi. Fakat bütün bunlardan başka, demokrasi müttefiklerinin davalarını Atina'da gördürmekten şu faydaları da sağlar. Bir kere, Pire'den alınan yüzdelik bir vergi devlet yararına artar; sonra, bir hanı, bir çift sığırı ya da kiralık köleleri olan kimseler kâr eder. Münadiler ve tellâllar da, yabancıların Atina'da oturmalarının devamında çıkarı olan bir sınıftır. Dahası var, müttefikler davalarını gördürmek için Atina'ya başvurmak zorunda olmayalardı, şehirlerinde imparatorluk merkezinin (yani Atina'nın) yalnızca generali, "trierarkh"'i[3] yahut büyük elçisi gibi resmi temsilcileri şeref konuğu olurlar. Oysa şimdi, müttefiklerin her bir bireyi, Atina'ya gitmek ve

3 Eski Atina'da trireme denilen üç sıra kürekli kadırganın komutanı yahut bir kamu görevi olarak böyle bir kadırgayı donatmakla yükümlü kişi.

mahkemede davasını –Atina'daki yasa ve görenek– herhangi bir yargıç takımının önünde değil, egemen halkın kendisinin karşısında kazanmak ya da kaybetmek durumunda olduğunu bildiği için bütün Atina halkına dalkavukluk etmek zorundadır. Mahkemelerde yalvarıp yakarmaya ve herhangi bir jüri üyesi salona girince eline sarılmaya mecburdur. Onun için, müttefikler bu nedenden ötürü kendilerini Atina halkının gitgide daha çok kölesi durumunda görmektedirler.

Üstelik, Attika sınırlarının ötesinde malları-mülkleri olması ve sınır dışı bölgelere gitmelerini gerektiren yöneticilik ("magistrat"lık) görevleri yüzünden Atinalılar ve hizmetlerinde bulunanlar, ister istemez denizde seyrüsefer sanatını öğrenmişlerdir. Sürekli olarak seyahat eden bir kimse (hizmetçisi de aynı şekilde) kürek çekmeyi ve denizcilikte geçen sözleri bellemek zorunda kalır. Böylelikle, geniş bir gezginlik ve uygulama deneyiyle yetişmiş bir sürü usta denizci ortaya çıkar. Kimileri küçük bir tekneyi, kimileri bir ticaret gemisini yürütmeyi öğrenmişler, kimileri de bunlardan toplanıp bir savaş gemisinde görev almaya çağırılmışlardır. Öyle ki, ömürleri boyunca bir hazırlık çalışması yapmış oldukları için, çoğu bir gemiye ayağını bastığı anda kürek kullanmaya yeteneklidir.

Kusurları Atina'da pek iyi bilinen ağır piyadeye gelince, mesele şöyledir. (Atinalılar) hasım kuvvetlere oranla kendilerinin daha zayıf olduğunu ve ağır piyadelerinin sayısı daha artsaydı bile durumun değişmeyeceğini bilirler. Fakat, haraç ödeyen müttefiklerine oranla, kara kuvvetleri bile çok büyüktür. Onlar da bu üstünlüğü korudukları sürece, ağır piyadelerinin her türlü amaç için yeterli olduğuna inanmışlardır. Her şey bir yana, bugünkü durum bir dereceye kadar bir baht eseridir. Karada egemen olan bir gücün uyrukları, çeşitli küçük devletlerden asker birlikleri devşirmek ve savaşta bu kuvvetleri birleştirmek olanağına sahiptir. Fakat bir deniz gücünün uyrukları için durum farklıdır. Adalı grupları olduklarından devletlerinin birlikte hareket etmek üzere toplanmaları olanaksızdır, çünkü aralarında deniz vardır ve egemen güç deniz üstünlüğünü elinde tutmaktadır. Dikkati çekmeden herhangi bir adada toplanmayı başarabilseler bile, sonuç ancak kıtlıktan

kırılmak olur. Atina'ya uyruk devletlerden adalı olmayıp da kıtada bulunanlara gelince, aralarından büyücek olanları ihtiyaçla, küçükleri ise salt korkuyla hizada tutulur; çünkü varolan hiçbir devlet yoktur ki, ithalata ve ihracata dayanmasın – deniz üstünlüğünü elinde tutanlara istekle kulak vermezse bunları mutlak yitirir. Sonra, denizde üstün bir gücün yapabileceği öyle şeyler vardır ki, bir kara gücü bunları yapamaz; örneğin, kendisinden daha kuvvetli bir devletin arazisini yağma etmek – çünkü karşılaşacak düşman kuvvetlerinin hiç bulunmadığı ya da az olduğu bir noktaya çıkmak ve üstüne düşmanın kuvvet göndermesi halinde de gemilere dönüp yelken açmak her zaman olanaklıdır. Böyle bir harekât, karadaki kurtarıcı kuvvetin çektiğinden çok daha az güçlükle yapılır. Sonra yine, denizden üstünlüğü olan bir güç için kendi arazisini bırakıp dilediği kadar uzun bir sefer yapmak olanağı açıktır. Oysa kara gücü kendisiyle arazisinin arasını birkaç günlük yürüyüşten fazla açamaz, çünkü hem yürüyüş yavaştır, hem de yürüyen bir ordunun yiyecek ikmali için uzun bir zaman sürdürülemez. Böyle bir ordu, ya da dost bir araziden geçmek ya da savaşta zafer sağlayarak yolunu cebren açmak zorundadır. Denizden giden ise, kendi gücünün üstün olduğu herhangi bir noktada karaya inmek ya da en kötüsü, dost bir bölgeye yahut direnemeyecek kadar zayıf bir düşmana gelinceye değin kıyı kıyı yoluna devam etmek yeteneğindedir. Sonra yeryüzü ürünlerinin maruz olduğu, gökten gelen hastalıklar da bir kara gücünü fena halde etkiler; ama bir deniz gücü bunları pek umursamaz, çünkü bu gibi hastalıklar bir anda bütün yeryüzünü birden sarmaz. Böylelikle, denizlere hükmeden iyi ürünlü bir bölgeden ikmal yapabilir. Daha önemsiz şeylere de eğilecek olursak, Atinalılar bir kere öteki ülkelerle ilişkileri sonucunda yaşayış lükslerinden birçoğunu keşfetmiş olmalarını da yine bu deniz egemenliğine borçludur. Böylece Sicilya'nın ve İtalya'nın, Kıbrıs'ın, Mısır'ın ve Libya'nın, Tontus'un ya da Peloponnesos'un veya her neresiyse oranın seçme malları hep bir merkeze adeta sürüklenirler; bütün bunlar, dediğim gibi, Atinalıların deniz imparatorluklarından ötürüdür ve sonra, her çeşit konuşmayı dinleye dinleye, şunu bir yerden onu ötekisinden kendileri için seçip almışlar-

dır. Öyle ki, Hellenlerin kalanı hep kendilerine özgü konuşma tarzlarına, yaşama alışkanlıklarına ve giyim biçimlerine sahip oldukları halde, Atinalılar, Hellas'ın bütün bölümlerinin ve üstelik yabancıların katkıda bulundukları birleşik bir tipi benimsemişlerdir.

Kurbanlara, tapınaklara, bayramlara ve kutsanmış yerlere gelince, halk her yoksul yurttaşın kurban kesip bayram yapmasının ya da tapınaklar kurmasının, geniş ve güzel şehirlere yerleşmesinin mümkün olmadığını görmüştür. Fakat, bu güçlüğü de karşılayacak bir yol bulmuştur. Kamu kesesinden birçok kurban kesilmektedir - yani, bütün devlet kesmektedir; fakat bayram tatili yapan ve kurbanları kendi arasında kur'ayla dağıtan, halktır. Bazan zenginlerin özel "gymnasium"ları ve giyinme odalı hamamları vardır, ama halk kamu kesesinden özel olarak kendisinin kullanması için "palaistra"lar (güreş salonları), giyinme odaları ve hamam tesisleri yaptırmaya itina eder; bunların çoğunluğundan yararlananlar, seçkin azınlık ya da hali vakti yerinde olanlar değil, ayak takımıdır.

Servete gelince, Atinalıların Hellen olsun yabancı olsun bütün toplulukların arasında servet edinme yeteneği bakımından ayrı bir yeri vardır. Çünkü, şu ya da bu devlet gemi yapımında kullanılan keresteden yana zengin olsa, denizlerin hâkimine kabul ettirmeden bu malı için nerede bir papaz bulacaktır? Yahut şu ya bu devletin serveti demir; ya da diyelim tunçtan yahut keten ipliğinden ileri gelse, üstün deniz gücü izin vermeden nerede bir pazar bulacaktır? Ama bakın, benim gemilerim için ihtiyaç duyduğum şeyler bunlardır. Birinden kereste almalıyım, bir başkasından demir, bir üçüncüden tunç, bir dördüncüden keten ipliği ve bir beşinciden de balmumu. (Atinalılar) rakiplerinin bu malları başka yerlere taşımalarına da göz yummazlar, yoksa kendileri denizi kullanamaz olurlar. Dolayısıyla ben parmağımı oynatacak kadar bir emek harcamadan deniz üstünlüğüm sayesinde bütün bu değerli şeyleri karadan çıkarır ve elimde tutarım; öte yandan başka hiçbir devlet bunların ikisine bir arada sahip olmaz. İpliğin bol çıktığı yerde toprak hafif olacak ve kereste yetiştiremeyecektir. Aynı şekilde tunç ile demir de aynı şehirden çıkmayacaktır. Kalanı için de öyle: tek

bir şehirde hiçbir zaman ikisi (ya da haydi ikisi olsa bile) üçü olmayacak, biri orada öteki şurada (bulunacaktır). Şimdiye kadar söylediklerimizin üstünde ve ötesinde, her kıtanın kıyı çizgisinde ya öyle bir çıkıntılı burun ya da dar bir boğaz olur ki, denize hükmedenler bu noktada demirleyip kıtada yaşayanlardan öç alabilirler.

Atinalıların bir eksiği vardır. Bir adada yaşıyor ve –şimdi olduğu gibi– denize hükmediyor olsaydılar, diledikleri kötülüğü izleyip (deniz egemenliklerini sürdürdükçe) karşılığında hiçbir ceza görmemek ellerinde olurdu: ne arazileri yağmalanırdı ne de düşmanın saldırmasını beklerlerdi. Oysa şimdi, topluluğun tarımcı bölümü ve zengin toprak sahipleri düşmanın önünde köpekleşmeye hazırdır; halk ne olursa olsun, tek bir malların yitmeyeceğini, mülklerinden bir taşın yıkılmayacağını, hiçbir şeylerinin biçilip yakılamayacağını pek iyi bilerek, düşmanın üstlerine gelmesine aldırmadan tehlike korkusundan özgür yaşarlar. Bundan başka, bir ada-vatanda yaşasalardı duymayacakları bir korku vardır - şehirleri kuşatıldığında kendi oligarkhlarının ihanetlerine uğrayıp, sur kapılarının ardına kadar açılmasıyla düşmanın âniden içeriye dalma tehlikesi. Vatanları bir ada olsaydı, bu gibi olaylar nasıl olabilirdi ki? Yine, bir adada yaşasaydılar, halka karşı hiçbir fesat karıştırılamazdı; oysa şimdi, bir partileşme durumunda, bunu başlatanlar başarı umutlarını karadan bir düşmanın gelmesine dayandırmaktadırlar. Fakat adada yaşayan bir halkın bu bakımdan hiçbir endişesi olmazdı. Bununla birlikte, başından beri bir adada yaşamadıkları için şimdi yaptıkları şudur – denizdeki egemenliklerine güvenerek mallarını adalara bırakırlar ve Attika toprağının yağmalanmasına gık demeden katlanırlar. Buna acıyıp bir şeyler yapmaya kalkmanın, kendilerini daha değerli başka nimetlerden yoksun bırakacağını bilirler.

Ayrıca, oligarşiyle yönetilen devletler, ittifaklarını ve resmî andlarını onaylamak zorundadır; (onun için) sözleşmelerini tutmazlarsa, kim işlerse işlesin hukukça bu suç sözleşmeyi yapan oligarkhların üstüne yıkılır. Fakat bir demokrasinin girdiği bağlanmalarda, halkın suçu bir önergenin lehinde konuşan ya da oya konulmasını isteyen tek bir bireye atması ve kalan dünya âleme karşı "Ben yoktum, anlaşmanın hü-

kümlerini de zaten onaylamıyorum" demesi mümkündür. Araştırmalar bütün halkın biraraya geldiği toplantılarda yapılır ve bir şey beğenilmezse, o istemedikleri şeyi yapmaktan kurtulmak için hemen sayısız özürler bulunur. Halkın kurulda verdiği kararların herhangi birinde bir belâ doğarsa da, halk suçu kolaylıkla kendi omuzundan atabilir. "Halkın çıkarlarına aykırı hareket eden bir avuç oligarkh bizi mahvetti." Fakat iyi bir sonuca ulaşırsa, halk hemen buna kendisi sahip çıkar.

Aynı nedenle, komedi sahnesinde ya da başka yerlerde halkı gülünçleştirmek yasaktır, çünkü kendileri hakkında kötü söz söylendiğini duymak istemezler. Fakat bir kimse komşusunu alaya almak isterse, bunu yapmakta tamamıyla özgürdür. Böyledir, çünkü genel bir kural olarak pek iyi bilirler ki, gülünçleştirilen kişi halktan ya da yığınlardan değildir. Muhtemelen zengin ya da yüce doğumlu biridir, yahut varlıklı ve nüfuzlu biri. Aslında, komik hicve konu olan yoksul kişiler ve halk adamları pek azdır, bunlar da her şeye burunlarını sokmayı pek sevdiklerinden ya da halk kütlesine karşı hasetçi bencilliklerinden ötürü bu duruma düşmüş kimseler olup, bu gibi kimselerin alaya alındığını görmek herhangi bir kızgınlık doğurmaz.

Bu hale göre, benim söylemeye çalıştığım şudur ki, Atina halkı yurttaşlarından hangilerinin daha iyi türden hangilerinin ise bunun karşıtı olduğunu ayırt etmekte hiçbir güçlük çekmez. Böylece, aşağılık olsalar bile, kendisine hizmet etmeye hazır ve çıkarlarına uygun bulduğu kişileri ayırt edince, halk onları sever; fakat iyi kişilerden daha çok nefret etmek eğilimindedir. Onların bu erdemleri, halka göre kendisinin hayırına değil zararına olarak doğalarına işlenmiştir. Bunun tam karşıtı, halktan doğmakla birlikte, doğal içgüdüyle avam olmayan bazı kimseler vardır. Ben kendi hesabıma, halka demokrasisini bağışlıyorum; gerçekten de, bir kimsenin kendine yararlı olanı yapması bağışlanabilecek bir şeydir. Fakat, kendisi halktan biri olmamakla birlikte, oligarşik bir devlettense demokrasiyle yönetilen bir devlette yaşamayı yeğleyen bir kimse nasafetsizliğe doğru yol almaya başlamış demektir. O, kötü bir adamın adaletin elinden sıyrılma şansının demokraside oligarşik bir devlettekinden daha çok olduğunu biliyordur.

Atinalıların anayasası konusundaki esas görüşümü tekrarlıyorum: bu anayasa tipi benim beğendiğim çeşitten değildir; ama demokratik bir yönetim biçimi üstünde anlaşmış olunca, bana öyle gelir ki, açıkladığım yolları benimsemekle demokrasiyi korumak için doğru olan yolu seçmişlerdir.

Fakat, Atinalılara karşı belirli kimseler tarafından ileri sürülen şöyle itirazlar olduğunu da biliyorum. Bunlar derler ki, bir kimsenin senatoyla yahut halkla görülecek bir işi olup da bir yıl beklese bile bunu yapamaması hiç de nadirattan değildir. Bu, Atina'da gerçekten, başka bir nedenden ileri gelmemekte, yalnızca iş hacminin çok büyük olması yüzünden eldeki bütün işleri bitirip dilekçileri savamadıkları için olmaktadır. İşlerin nasıl üstesinden gelebilsinler ki, bir kere Atinalıların çepeçevre bütün Hellas'taki her devletten daha çok kutlanacak bayramları vardır. Bu bayramlar sırasında, besbelli, herhangi bir devlet işinin görülmesi söz konusu değildir. Sonra karara bağlanmaları gereken sorunların sayısına bir bakın: özel davalar, kamu işleri, hesap denetlemeleri (öyle çoktur ki), geriye kalan bütün insanlığın davaları birleştirilse bu kadar tutmaz; öte yandan, senatonun üstünde görüş belirteceği barış ve savaşla, amaçlar ve araçlarla, yasaların çerçevelenip geçirilmesiyle ve durmadan olagelerek devleti etkileyen olaylarla ilgili pek çok meseleler, müttefiklere ilişkin sonsuz sorular vardır; üstüne üstlük de haracın toplanması, gemi tezgâhlarının ve tapınakların gözetilmesi. Yine soruyorum, ellerinde bütün bu sorular olunca, iş becerme bakımından dünyada eşleri bulunmamasının şaşılacak bir yanı var mıdır?

Fakat bazıları, dilekçiler senatoya ya da halka ellerinde bir rüşvetle başvururlarsa iyi iş çevireceklerini söylerler. Ben de kendi payıma, Atina'da para gücüyle pek çok işler yapılabileceğini bu inkârcılara itiraf edeyim ve şunu da ekleyeyim ki, daha çok cepten para çıksa ve daha hızlı aksa, daha pek çok şeyler de yapılabilir. Bununla birlikte bir şeyi pek iyi biliyorum. Bu dilekçilerden her birinin bütün istediklerini yerine getirmek söz konusu olunca, kabul ettirmek için dünyadaki bütün altın ve gümüşler sunulsa bile, devlet bunların hepsini yapamaz.

Üstünde karar verilmesi gereken durumlardan bazıları şunlardır: Biri kendine düşen bir gemi donatma görevini yerine getirmez: yargılamak gerekir. Yahut öteki örnekleri alalım: Yıldan yıla "Dionysia, Thargelia, Panathenaea, Prometheia"[4] korolarını yetiştirenler arasında derecelendirme yapmak gerekir. Yine her yıl 400 tanesi atanan "trierarkh"lar arasında da dereceye girmek isteyenler çıkınca, yıldan yıla onlar hakkında da karar vermek gerekir. Fakat hepsi bu kadar değildir. Kararları incelenecek, onaylanacak ve birbirlerine (oranlanıp) yeğlenecek birçok yönetici ("magistrat") vardır, atanacak hapishane gardiyanları vardır. Bunlar, unutulmamalı, hep her yıl tekrarlanan işlerdir; aralarda, karara bağlanması gereken askerlik hizmetinden muafiyet ve istinkâf olayları, yahut büyük bir hırs ve şiddetten doğan olağanüstü bir kabahat veya bir dinsizlik suçlaması vardır. Daha başka örneklerden koca bir diziyi düpedüz atladım; yalnız, kural olarak dört yılda bir yapılan, haraç biçmelerden başka en önemlilerini sıralamış olmakla yetiniyorum.

O halde size sorarım: bunlardan hepsinin ya da herhangi birinin hükme bağlanmadan kalabileceği düşünülebilir mi? Evet diyen varsa, hangisinin ise gerekmeyeceğini çıkıp söylesin. Yoksa, bütün bunların haklı olarak hükme bağlanması gereken konular olduğunu teslim etmek zorunda isek, o zaman da bunların on iki ay süresince kararlaştırılması gerektiği sonucuna ulaşırız; çünkü şimdi bile, yıl boyunca toplanan yargıç kurulları, halkın kalabalık olması yüzünden, işlenen suçlar dalgasını durdurmakta güçsüz kalmaktadır.

Bu kadarı iyi. "Fakat" diyecek birisi, "mutlaka yargılamanız gereken davaları yargılayın, ama yargıçların sayısını azaltın". Böyle olursa da, mahkemelerin sayısı azaltılmadıkça, (yargıçları azaltmak) zorunlu olarak her mahkemede pek az yargıç kalması sonucunu doğuracaktır; bunun sonucunda ise, bu kadar küçük bir yargıçlar kurulunun karşısına çıkan bir davacının mahkemede güçlü olması ve hepsine rüşvet yedirmesi daha kolaylaşacak ve adalet daha çok zedelenecektir.

4 Adlarını Yunan tanrılarından alan bayramlar.

Fakat bu bir yana, Atinalıların kutlamaları gereken bayramları olduğu ve mahkemelerin bugünlerde toplanmadığı kaçınılamayacak bir gerçektir. Aslında bu bayramlar, başka herhangi bir ulusunkinden iki kere çoktur. Ama ben yalnızca, en az bayramı olan devletinkine eşit diye hesaplayacağım.

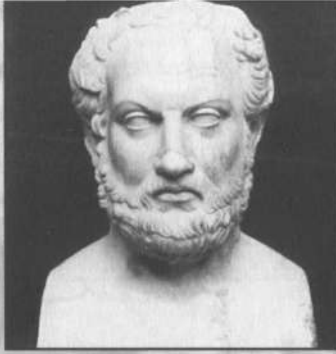
Böyle olduğuna göre, diyorum ki, Atina'da işlerin şimdikinden çok farklı bir durumda olması mümkün değildir, ancak küçük ölçüde, şurada bir ekleme burada bir çıkartma yapılabilir. Demokrasinin kendisini zedelemeden, herhangi bir geniş değişiklik söz konusu olamaz. Kuşkusuz, anayasayı düzeltmek için birçok elverişli yol bulunabilir; fakat sorun, demokrasiye el sürmeden anayasayı iyice düzeltmenin yeterli bir yolunu keşfetmek ise, ben bunun kolay olmadığını söylerim; şimdi dediğim gibi, şurada önemsiz ekleme ya da burada bir çıkartma dışında.

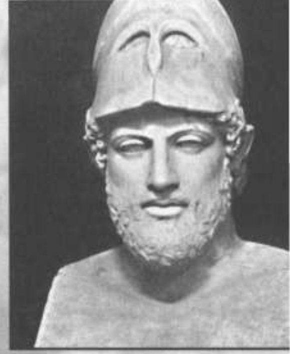
Bir başka nokta. Atinalıların partilere bölünmüş bir devlette daha az saygıdeğer tarafı tutmaları, bazan, kötü bir akla hizmet ettiklerini düşündürmektedir. Fakat o tarafı tutmaları, iyi bir akla uymalarının sonucudur. Daha saygıdeğer olanı seçseydiler, kendilerininkilerden ayrı görüş ve çıkarları olan bir tarafı benimsemiş olurlardı, çünkü en iyi öğeleri halk dostu olan hiçbir devlet yoktur. Benzerler benzerleri tutarlar ilkesi uyarınca, her devlette demokrasiden yana çıkanlar en kötü öğelerdir. Öyleyse sorun basittir. Atinalılar kendilerine en yakın olanı seçmişerdir. Üst sınıfları tutmaya kalkmalarının her keresinde de, bu durum onlara yaramamış, kısa zamanda demokratik parti köle edilmiştir, örneğin Boetia'daki ya da Milesia aristokratlarını seçtikleri zaman olduğu gibi, bunlar çok geçmeden ayaklanmışlar ve halkı parça parça doğramışlardır; yahut Messenialılara karşı Lakedaemonialıları yeğinlemelerindeki gibi, Lakedaemonialılar da kısa zamanda Messenialıları boyundurukları altına almışlar ve savaşmak için Atina'nın üstüne yürümüşlerdir.

"Atina'da hiç kimse, sanki, adalete aykırı olarak uygarlık haklarından yoksun bırakılmıyor da" diye sert bir çıkış yapıldığını duyar gibi oluyorum. Cevabım şudur: Adalete aykırı olarak uygarlık hakla-

rından yoksun bırakılan birkaç kişi vardır, ancak bu örnekler kesinlikle enderdir. Fakat Atina'da demokrasiye saldırmak için birkaç kişiden fazlası gerekir; ona artık yerleşmiş bir olgu diye bakılabileceği için, bunu kendisine dert edinenler uygarlık haklarını adalet gereği yitirenler değil, –varsa– adaletsizliğin kurbanlarıdır. Fakat, hakla makam sahiplerinin bir ve aynı oldukları Atina'da birçoklarının uygarlık hakları ellerinden alınmış bir durumda bulunacağı düşünülebilir mi ki? Atina'da yurttaşların uygarlık haklarından yoksun kılınmakla cezalandırılması, makamı nasafete aykırı olarak kullanmaktan, söz ya da eylemde gösterilen nasafetsizlikten ve bunlara benzer durumlardan ötürüdür. Bu sorunlar üstünde gereği gibi düşünülmesi, Atina'da seçme ve seçilme hakları kaldırılanlardan bir tehlike gelebileceği fikrini silmeye yarayacaktır.

ÇEVİREN Mete Tunçay

THUKYDIDES
İÖ 455 - 400

Yalnız bir kural kabul edilmiştir: Usta ve erdemli olan buyurur ve yönetir. Bizim yönetim biçimimizin temeli, bütün yurttaşların eşit koşullarda doğmuş olmasına dayanır.

PERIKL
İÖ 495 - 4

Devlet şeklimizin
demokratia'dır. Bu
ona, birkaç kişiye
değil, bütün
yurttaşlara dayan
için verilmiştir.
Yasalarımız kişise
işlerde herkese a
hakkı tanıyor; de
işlerinde herkesin
alabileceği yer şu
bu soydan oluşur
değil, gösterdiği
yüksek yetenekle
kazandığı üne gör
Yurda iyiliği
dokunabilecek bi
yurttaşın şerefli bi
kazanmasına da,
fakirliği, alçak bi

Peloponnessos Savaşları'nı tasvir eden eski bir çizim.

Thukydides ve Perikles

Thukydides İ.Ö. 455 yılı civarında doğmuş ve Atina-Sparta Savaşı'ndan sonra, 400'de ölmüştür. Babası Olorus, Trakya'da madenleri olan zengin bir ailedendi; ayrıca, Perikles'in çatıştığı Sparta-yanlısı "tutucu" aristokratik partinin önderi, büyük Atinalı komutan ve devlet adamı Kimon'un da hısmı olduğu sanılmaktadır.

431 yılında savaş çıktığı zaman henüz pek genç olan Thukydides, ertesi yıl başgösteren salgında vebaya yakalanmış, fakat iyileşebilmişti. 424'te komutanı (strategos) seçilen Thukydides'e küçük bir filoyla, Atina'nın önemli Amphipolis kolonisini Spartalı ünlü komutan Brasidas'ın kuvvetlerine karşı koruma görevi verilmiş, bunu başaramayınca da gönüllü olarak sürgüne gitmiştir. Yirmi yıl Atina'dan uzak kalmış, savaşın Sparta'nın kesin galibiyetiyle bitmesi üzerine, yurduna dönüşünden dört yıl sonra ölmüştür. Yazmaya başladığı savaşın tarihini 404 yılına kadar getirmek istemişse de, 411 yılı kışından sonrasını anlatmaya ömrü yetmemiştir.

Yazarın ölümünden sonra 8 kitaba ayrılan Peloponnesos Savaşı'nın Tarihi, Thukydides'i bilimsel ve nesnel tarihçiliğin kurucusu olarak tanıtmıştır. Nitekim Perikles'in burada aktaracağımız, savaşın ilk yılının

sonundaki söylevini de, Thukydides'in sadakatla yansıttığı kabul edilmektedir.*

Perikles İ.Ö. 495'te Atina'nın soylu bir ailesinde dünyaya gelmiştir. Annesi, anayasada büyük demokratik reformlar yapan Kleisthenes'in yeğeniydi. Perikles genç yaşında demokratik partinin önderi olarak siyasete girdiği zaman, aristokrasinin geleneksel kalesi olan Areiospagos adlı yukarı meclis zaten yetkilerinden çoğunu beşyüzler kuruluna, halk meclis ve mahkemelerine kaptırmış bulunuyordu. O da demokratik programı daha ileri götürmüş, orduyu profesyonelleştirmiş, bütün jüri ve meclis üyelerini kur'ayla seçilen ücretli devlet memurları haline getirmiştir. Eski erdem anlayışlarını değiştirmiş, toplumsal hizmetleri geliştirmiştir. Perikles'in devleti, yoksulların tiyatro paralarını bile öder olmuştur. Güzel sanatlara yardım etmiş, Akropolis'teki Parthenon onun zamanında dikilmiştir, süslemelerini de dostu heykeltraş Phidias'a yaptırmıştır. Perikles bunlar için gerekli parayı yayılımcı ve emperyalist bir dış politika güderek, bu arada Delos-Attika birliği hazinesini Atina'ya aktarmakla sağlamıştı. İ.Ö. 450'den itibaren, Perikles'in yönetimindeki yeri öylesine sivrilmişti ki, sonradan Thukydides bu dönem Atinasının sözde bir demokrasi olduğunu, aslında her şeyi bir numaralı yurttaşın yürüttüğünü söyleyecekti.

Atina'ya, "Altın Çağı'nı yaşatan Perikles'in ömrünün son yılları, bir yandan Atina'nın başarılarını kıskanan Sparta'nın tehdidi, bir yandan da halkın bağnazlığı yüzünden çeşitli sıkıntılar içinde geçmiştir. Sonunda Peloponnesosluların Atina'ya karşı açtıkları savaşın üçüncü yılında başgösteren veba salgını Perikles'i de ölüme sürüklemiştir (İ.Ö. 429).

(*) Bak. Karl. R. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, c.1, Platon, s.284, (Bl. 6/n.16).

Thukydides'in *Peloponnesos Savaşı'nın Tarihi*'nden

Perikles'in *Cenaze Töreni Söylevi*[1]

34\. Gene o kış içinde Atinalılar dedelerinden kalma bir geleneğe uyarak bu savaşta ilk ölenlerin gömme törenlerini bütün halkın katılmasıyla yaptılar. Bu geleneğe göre önce ölülerin kemiklerini üç gün bir kerevet üzerinde meydanda bırakırlar; bugünlerde herkes kendi ölüsüne istediği armağanları getirir. Gömme günü gelince arabalarla servi ağacından yapılmış tabutlar getirirler. Her kabile için ayrı bir tabut vardır. Herkesin kemikleri mensup olduğu kabilenin tabutuna konulur. Ölüler yakılmak üzere kaldırılırken cesetleri bulunmayanlar için ayrıca bezlerle örtülü boş bir yatak tabutlarla birlikte taşınır. Yerli yabancı her isteyen cenaze alayına katılabilir. Ölüler arasında yakınları olan kadınlar da mezara gelir, ağlayıp sızlayarak yas tutarlar. Tabutlar şehrin hemen dışındaki en güzel yerlerden birinde bulunan devlet mezarlığına gömülür. Burası, Marathon Savaşı'ndakilere ayrılacak olursa,

---

1 Karş. Thukydides, aslından Türkçeye çeviren: Halil Demircioğlu, *Peleponnesos'lularla Atinaların Savaşı*, İkinci Kitap (Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1958), s.21-30.

İkinci Kitabın 34-46 sayılı paragraflarında bulunan Söylev, burada çok küçük değişikliklerle Suat Y. Baydur'un şu çevirisinden verilmiştir: Thukydides, "Perikles'in Peloponnesos Savaşı Ölüleri İçin Söylev",*Tercüme Dergisi*, c.III (1943), sayı 17; s.301-7.

savaşta ölenlerin hepsinin gömüldüğü yerdir. Marathon'da düşenlerin kahramanlığını eşsiz buldukları için onların mezarını orada yaptılar. Mezarlar toprakla örtüldükten sonra şehir halkının seçtiği bir kimse uygun sözlerle savaşta can verenleri över. Söz söyleyecek olanın akıllı bir adam olmakla birlikte, herkes tarafından çok sayılması gerekir. Bu sözlerden sonra herkes evine döner. Atinalılar gömme törenini bu şekilde yaparlar. Bütün savaş sürümünce gerektikçe bu geleneği yerine getirmekten geri durmadılar. Savaşın bu ilk ölülerini övmek için Ksanthippos'un oğlu Perikles seçildi. Söz söyleme vakti gelince mümkün olduğu kadar çok kimsenin sesini işitebilmesi için mezarlığın önünde kurulmuş olan yüksek bir kürsüye çıkan Perikles şunları söyledi:

35. "Şimdiye kadar burada söz söylemiş olanların çoğu gömme töreni geleneğine bir söylev katanı överler, savaşta ölenlerin anılışı için böyle bir söz söylemenin ne kadar güzel bir şey olduğunu anlatırlardı. Ben ise yiğit erler olduklarına başardıkları işlerle herkesi inandıranlara bu gömme töreni için yapılmış olduklarını gördüğümüz hazırlıklar gibi gene işle saygılarımızı göstermenin yeteceğini, birçok kimselerin yiğitliklerinin anlatılması işinin iyi yahut kötü konuşulabilecek olan bir tek kişinin elinde bırakılmasının tehlikeli olduğunu düşünüyordum. Çünkü sözlerinin doğruluğuna başkalarını iyice inandırmanın güç olduğu yerde uygun, ölçülü söz söylemek güçleşir. Olan biteni bilen ve beğenen bir dinleyicinin şunu veya bunu, beklediği yahut bildiği kadar güçlü söylenmemiş bulması pek olağandır. Öbür yandan işi iyice bilmeyen bir dinleyici, kendi gücünün yetmediği bir şey işitirse kıskançlığından bazı şeylerin olduğundan çok gösterilerek anlatıldığını söyler. Zira insanlar başkaları için söylenen övmelere, duydukları işleri kendilerinin de yapabileceklerini sandıkları yere kadar dayanırlar. Kendilerinin varabilecekleri yeri aşan övme karşısında kıskançlık hemen kendisini gösterir de inanmazlar. Bizden öncekiler böyle olmasını istediklerinden ben de bu yasaya uyarak hepinizin istedikleri ve düşündüklerine uygun sözler bulmaya çalışacağım.

36. Sözlerime atalarımızdan başlayacağım; çünkü böyle bir fırsatta onları anarak saygı göstermemiz doğru ve güzeldir. Bu yurtta hep

bir soydan gelenler oturmuşlar, onu her kuşak yavuzluğuyla kölelikten koruyarak kendinden sonra gelene bırakmış. Bu yüzden onlar övülmeyi hak etmişlerdir. Fakat asıl övülecek olanlar babalarımızdır; kendilerine bırakılanlara büyük zorluklarla kazandıklarını da ekleyerek bugünkü büyük egemenlik alanımızı bizim elimize verdiler. Devletin daha çok güçlenmesini bugün tam olgun yaşta bulunan bizler başardık, şehrimizi her şeyle donatarak onu hem savaşta, hem barışta bütün bütün kendine yeter kıldık. Bütün bu faydaları bize kazandıran savaş başarılarını, Hellen yahut yabancı düşmanların saldırmasına karşı babalarımızın yahut kendimizin cesaretle yurdu nasıl koruduğumuzu uzun uzadıya anlatmayıp geçeceğim. Bunlar hepimizin çok iyi bildiğimiz şeylerdir. Ne gibi hedeflere doğru yürüyerek bu kadar yükseldiğimizi, hangi devlet ülkeleri, hangi düşünüş ve yaşayış biçimleri yüzünden arttığını gösterdikten sonra ölülerimizi öveceğim. Bunların bu yere ve bu zamana uyduğunu, işitilmelerinin yerli yabancı bütün bulunanlar için yararlı olacağını sanıyorum.

37. Başka ulusların yasalarına bakarak kurulmamış olan bir idare şeklimiz var; başkalarını taklit etmek şöyle dursun, biz kendimiz başkalarına örnek oluyoruz. İdare şeklimizin adı demokratia'dır. Bu ad, ona birkaç kişiye değil, bütün yurttaşlara dayandığı için verilmiştir. Yasalarımız kişisel işlerde herkese aynı hakkı veriyor; devlet işlerinde herkesin alabileceği yer şu veya bu soydan oluşuna değil, gösterdiği yüksek yetenekle kazandığı üne göredir. Yurda iyiliği dokunabilecek bir yurttaşın şerefli bir yer kazanmasına da fakirliği, alçak bir sınıftan oluşu engel değildir. Devlet işlerinde çok serbest düşünüyoruz. Bu serbest düşünüşü günlük uğraşlarımızda da gösteriyor, birbirimizi eleştirmek için gözetmiyoruz. Birisi bir kere gönlünün dilediği gibi işlemişse ona kızmadığımız gibi başkalarını cezalandırmayan, fakat can sıkan somurtkan bir yüz de takınmıyoruz. Özel yaşayışımızda hepimizin dilediğimizi işlediğimiz halde bütün yurttaşları ilgilendiren işlerde kötü bir şey yapmak korkusuyla çok sıkı davranıyor, baştakilerin, yasaların, özellikle haksızlığa uğrayanları korumak için konulmuş olan, yazılı olmadıkları halde onları ayakları altına alanlara herkesin pek doğ-

ru ve yerinde bulduğu kötü bir ad kazandıran yasaların buyruklarından dışarı çıkmaktan çok çekiniyoruz.

38. Biz ruhumuzu yorgunluklardan dinlendirmek için de pek çok imkânlar bulduk. Bütün yıl birbirini kovalayan vakti belli idman bayramlarımız, kurban ayinlerimiz, çok güzel döşenmiş evlerimiz var; bunların her gün bize verdiği eğlence ve sevinç karşısında can sıkıntısı, keder tutunamıyor. Şehrimiz büyük bir merkez olduğundan her yandan her şeyi buraya çekiyoruz; biz yurdumuzun mallarından olduğu kadar yabancı ülkelerin yetiştirdiklerinden de kendimizinkiler gibi faydalanıyoruz.

39. Savaş işlerindeki tedbirlerimizin esaslarında da şu noktalarda düşmanlarımızdan ayrılıyoruz: Şehrimizi herkes için açık tutuyoruz; düşmanlarımızdan biri gizlenilmemiş bir şeyi görür de faydalanır korkusuyla görmesine, öğrenmesine engel olmak için hiçbir yabancıyı hiçbir zaman şehrimizden kovmuş değiliz. Biz en büyük yardımı düşmanı şaşırtmak için yapılan hazırlıklardan, tertiplerden değil, dövüşmeye karşı gönüllü ve hazır oluşumuzdan bekliyoruz. Gençlik eğitiminde onların hedefi ağır meşakkatli bir yaşayış ile daha çocuk iken bir erkek gibi olmaktır. Bize gelince, rahat, başıboş yaşadığımız halde kendimizinkine denk düşman güçlerine karşı yürümekte olanlardan hiç de geri kalmıyoruz. İşte kanıtı: Lakedaemonialılar yalnız başlarına değil, bütün birleşik güçleriyle topraklarımıza giriyorlar. Bizse başkalarına saldırarak bizim için yabancı bir toprakta, kendi yurtlarını koruyanlarla dövüşüp onları çok kere kolayca yeniyoruz. Bizim bütün savaş gücümüzle düşmanlarımızdan hiçbiri daha karşı karşıya kalmadı. Çünkü biz aynı zamanda bir yandan bir donanma hazır tutuyor, öte yandan kendi askerlerimizden birtakımını birçok yerlere yollayıp dağıtıyoruz. Böyle olduğunu bildikleri halde Lakedaemonialılar güçlerimizin birtakımı ile çarpışıp bizimkilerden birkaçını yenerlerse bütün güçlerimizi kovaladıklarını söyleyerek övünüyorlar; yenilince de bütün ordumuz karşısında bozguna uğradıklarını anlatıyorlar. Zahmetlere, meşakkatlere dayanmaya çalışmıyor, kayıtsız, rahat yaşayarak düzen ve kurallardan daha çok ruhumuza, karakterimize uyarak savaşta

yüksek cesaret göstermek istiyorsak, bunun bize ilerideki zorluklar, meşakkatler için daha önceden zahmet çekip yorulmamak gibi bir faydası oluyor. Güçlüklerle karşılaşınca da durmadan dinlenmeden kendilerini sıkan, zorlayanlardan yüreklilikte daha geri kalmıyoruz.

40. Bu ve daha başka hususlarda Atina hayranlığa değer. İsrafa kaçmadan güzel şeyi, gevşeklik vermeyecek derecede bilgiyle uğraşmayı seviyoruz. Zenginliği gürültülü sözlerle övünmek için değil, bir iş başarabilmek için bir fırsat biliyoruz. Atina'da bir kimse için fakirlikten kurtulmaya çalışmamak utandırıcıdır. Bizde aynı adamlar hem kendi işlerine hem de devlet işlerine bakarlar, bu, şu, öteki başka bir işle uğraştığı halde bütün yurttaşları ilgilendiren meselelerdeki bilgi ve anlayışları kıt değildir. Yalnız biz Atinalılar devlet işlerine karışmayanlara kendi işi gücü ile uğraşan sessiz bir yurttaş değil, hiçbir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz. Sözlerin işler için zararlı olmadığını, yapılması gereken işlere girişmeden önce iyice bilmemenin çok kötü olduğunu sandığımızdan yapılacak şeyleri düşünüp taşındıktan sonra bir karara bağlıyoruz.[2] Cesaretle bir işe atılmak, girişeceğimiz işi en ufak yerlerine kadar düşünmekte de başkalarından üstünüz. Öte yandan başkalarına anlayışsızlık delice bir cesaret, her şeyi enine boyuna düşünüp hesaplama ise korkaklık verir. Neyin hoş neyin zahmetli olduğunu iyice tanıdıkları halde tehlikeler karşısında yılarak geri çekilmeyenlerin çok sağlam ruhlu kimseler olduğuna inanmak pek doğru olur.

İyilik etmekten anladığımız da, birçoklarınınkinden büsbütün başkadır. İyilik görerek değil, iyilik ederek dost kazanıyoruz. İyilik edenin durumu daha sağlamdır. Çünkü yaptığı iyilik, iyilik ettiği kimseyi sevgi ile karşılığını yapmaya borçlu kılmaktadır. Yapacağı iyiliği

---

2 Karl R. Popper'in *Açık Toplum ve Düşmanları* (c.1, Platon) adlı kitabını çevirirken, Yunancadan İngilizceye kendisinin aktardığı bu parçayı ben şöyle Türkçeleştirmiştim (s.199):
"Yoksul olduğunu kabul etmek bizim için ayıp değildir: Fakat bundan kurtulmak için çaba göstermemeyi ayıp sayarız. Bir Atina yurttaşı kendi özel işlerine bakarken kamu sorunlarını savsaklamaz. Devletle ilgilenmeyen bir kimseyi zararsız değil, yararsız buluruz ve bir politikayı ancak birkaç kişi ortaya koyabilir, ama hepimiz onu yargılayacak yetenekteyiz. Biz tartışmaya, siyasal eylemin önüne dikilen bir engel diye değil, bilgece davranmanın vazgeçilmez bir ön hazırlığı diye bakarız," der.

bir sevgi eseri değil, ödenen bir borç yerine geçeceğini bildiğinden teşekküre borçlu olan sallantıdadır. Yalnız biz sağlayacağımız yararı göz önünde tutarak değil, fikir ve ruh asilliğimizin bir kanıtı olarak hiç korkmadan başkalarına iyilik ediyoruz.

41. Kısaca söylersem, Atina şehri Hellen dünyasının bir okuludur. Burada bana yaşam uğraşlarının bütün biçimlerinde, hem de incelikle birleşmiş büyük bir beceriklilikle herkes kendi kişiliğini, kendi vücudunu her şeye gücü yetecek bir duruma koyuyor gibi geliyor. Bunların yalnız bu an için söylenmiş gürültülü sözler değil, başarılan işlerle kanıtlanmış gerçekler olduğunu, devletimizin anlatmış olduğum niteliklerimizle kazanılan kudreti gösteriyor. Bugün ayakta duranlar arasında yalnız bizim devletimizin gücünün söylenildiğinden, anlatıldığından pek daha büyük olduğu deneme ile anlaşılıyor. Yalnız bizim devletimiz kendisine saldıran düşmanı böyle insanlara nasıl yeniliyorum diye öfkelendirmediği gibi, idaresi altına girmiş olanların da değersiz kimselerin ellerine düştüklerinden yanıp yakınmalarına sebep olmuyor. Gücümüzü birçok tanıtlarla, tanıklarla ortaya koyduğumuz için şimdi yaşamakta olanlar ve ileride yaşayacaklar bize karşı hayret ve takdir duyacaklar. Bizim ne Homeros'a, ne de başka bir övücüye ihtiyacımız var. Böylece bir övücü sözleriyle kısa bir zaman eğlendirir; fakat gerçek, onun olguları değerlendirişini yıkar atar. Biz bütün denizleri ve karaları yürekliliğimize yol vermeye zorladık; her yanda yenme yahut yenilmemizin hep duran anıtlarını kurduk. Onu ellerinden kaptırmamayı en yüksek bir düşünce ile ödev bilerek böyle bir şehir uğrunda bunlar dövüşüp can verdiler. Daha yaşayan bizlerden her birimizin onun uğrunda her şeyi göze almak isteyeceği tabiîdir.

42. Şehrimizden biraz uzunca konuşmanın nedeni bizim savaşımızla bu söylediklerimizden hiçbiri kendilerinde bulunmayanların savaşmasının bir olmadığını göstermekti. Bunu yaparken ölülerimiz için söyleyeceğim övücü sözlerin temellerini kanıtlarla sağlamlaştırmış oldum. Övücü sözlerimin büyük bir kısmını söylemiş bulunuyorum. Çünkü şehri övmek için saydığım şeylerle onu süsleyen bu ölülerimizin ve onlar gibi yavuz erlerin güzel başarılarıdır. Bunlarınki gibi söz-

lerimizle işlerimiz birbirine denktir diyebilecek pek az Hellen vardır. Bunların ölümü gibi bir ölümün bir erkeğin yavuzluğunun (ister bu yavuzluğu ilk defa olarak meydana çıkarsın, ister sonuncu bir kere daha sağlamca göstersin) en büyük kanıtı olduğu düşüncesindeyim. Bir kimse başka hususlarda kusur etmiş olsa da anayurdu korumak için savaşta gösterdiği yürekliliğe üstün bir yer ayırmak gerekir. Böyle bir kimse işlediği iyilikte önceki kötülüğünü temizleyerek yurda özel işleriyle verdiği zarardan daha çok faydası olmuş demektir. Bu ölülerimizin hiçbiri zenginliğinden ileride de faydalanmayı her şeyden üstün tutarak yürekliliğini yitirmediği gibi, fakirse de kaçarsam belki ileride zengin olurum umuduyla tehlikeden yakasını kurtarmaya çalışmadı. Düşmanları cezalandırmak dileği bütün bunlardan çok daha güçlü idi. Bunu yapmak için kendilerini tehlikeye atmayı çok şerefli bulduklarından her şeyi göze alarak düşmana haddini bildirmeye ve anlatmış olduğum faydaları elde etmeye karar verdiler. Geleceğin kendilerinden gizli tuttuğu başarıyı umuda bırakarak gözleri önünde olan şey için güçlerine güvenmeyi doğru buldular. Yurtlarını korurken ölmeyi yerlerini bırakarak kaçıp canlarını kurtarmaktan daha şerefli saymakla korkak denilmenin utancından kaçındılar. Onlar üstlerine düşen ödeve canla başla katlandılar ve savaş talihinin birden işe karışması sonunda korku ile değil, en yüksek ün ve şerefle hayattan ayrıldılar.

43. Bunlar böyle yavuz davranmakla şehrimize yakışan erler olduklarını gösterdiler. Geri kalanlar savaşın kendileri için daha az tehlikeli olmasını dilemekle birlikte düşmanlara karşı hiç yılmayan bir yürekleri olmasını istemelidirler. Siz yurdu korumanın iyiliklerini söylenecek kuru sözlerden öğrenecek değilsiniz. Pek iyi bildiğiniz şeyler olduğu için birinin kalkıp bunları size uzun uzadıya anlatması gerekmez. Siz şehrin eşsiz gücünü her günkü olan bitenlerde görüyor, onu içten seviyorsunuz. Onun büyüklüğünü düşündükçe tehlike ne kadar korkunç olursa olsun üstlerine düşen ödevi iyice tanır tanımaz işe atılmak yürekliliğini gösteren, şeref duygusuyla davranan erlerin onu bu yüksekliğe ulaştırdıklarını, herhangi bir denemede başarısızlığa uğradıkları zaman şehri hemen kendi cesaretlerinden yoksun bırakmayıp canla

başla onu kurtarmaya çalışarak en büyük fedakârlıkta bulunduklarını hatırlıyorsunuz. Bütünlüğün kurtuluşu için canlarını feda etmekle bunların her biri kendisi için hiç ölmeyen bir ün, eşsiz bir mezar kazandı. Bu mezar onların içinde yattıkları yer değil, kahramanlıktan da açıldıkça, yavuz başarılar görüldükçe, durmadan anılarak içinde saklanacakları yerdir. Yavuz insanların gömüldüğü yer bütün topraklardır. Onların adını yalnız yurtlarındaki mezar taşı yazıları bildirmez, yabancı illerde de yazısız anıları taş, tunç üzerinde değil, her insanın gönlünde, düşüncesinde yaşar durur. Siz şimdi onlar gibi olmaya çalışın; özgürlüğün öz mutluluk, yürekli olmanın özgürlük demek olduğunu düşünerek savaşın tehlikelerinden yılmayın. Yoksulluk içinde yaşayan, kendileri için iyi bir yaşayışa kavuşmak ihtimali olmayan kimselerin, mutluluklarını yitirerek bahtsızlığa düşmek tehlikesine uğrayacak, ayakları kayıp düşünce eskisinden pek başka şartlar içinde yaşayacak olanlardan daha haklı olarak canlarını tehlikeye atabilecekleri doğru değildir. Şeref duygusu olan bir insan için korkak davranmadan doğacak alçalma, yüreklilikle yurdunun zaferini umarak dövüşürken duyulmadan gelen ölümden pek daha acıdır.

44. Bunun için ölülerimizin burada bulunan ana babalarına acıyacak değilim; onlara avutucu sözlerle cesaret vermeye çalışacağım. Sizler doğduğunuzdan beri talihin ne kadar çeşitli aksiliklerine uğradığını biliyorsunuz. Bahtlı olanlar, burada yatanlar gibi şerefli bir ölüme, sizler gibi şerefli bir acıya kavuşanlar, yaşamlarında mutluluklarını nelere bağlamışlarsa onlar arasında ölenlerdir. Sizleri buna inandırmanın, acılarınızı unutturmanın güç olduğunu biliyorum. Başkalarının bahtlarını görerek önce sizi sevindirip gururlandıran mutluluğunuzu sık sık hatırlayacaksınız. Tatmadığı, denemediği iyi şeylerden yoksun kılınması değil, alıştığı yerin elinden alınması insana acı gelir.

Daha çocukları olacak yaşta bulunanlar yeniden çocuğa kavuşmak umuduyla kendilerini avutmalıdırlar. Bu çocuklar her ana babaya artık yaşamayanları unutturmakla kalmazlar, aynı zamanda onu ıssız kalmaktan kurtarmak, devamını sağlamak gibi çift bakımdan şehre faydalı olurlar. Çocuklarını yitirmek gibi aynı bir tehlikeyle karşı

karşıya bulunmayanlar şehir için aynı doğru ve tarafsız öğütlerde bulunamazlar. Kocamış olmaları kendileri için böyle bir umuda yer bırakmayanlara gelince, sizler günlerinizin çoğunu bahtlı olarak geçirmiş olmanızı kâr bilmeli, geri kalan zamanın kısalığını düşünerek çocuklarınızın kazandıkları ünle acılarınızı yatıştırmalısınız. Çünkü ölmeyen yalnız ündür. İhtiyarlığa, bazılarının dedikleri gibi kazanç değil, sayılmak yakışır.

45. Artık hayatta olmayanı herkes över; ne kadar yavuzluk gösterirseniz gösterin, sizi bunlara denk tutmayacaklar, onlardan biraz aşağı olduğunuzu söyleyecekler. Hayatta olanlar rakiplerinin kıskançlığıyla çarpışırlar, kimseye engel olmayanın ise kıskanmadan iyiliği istenir, kendisine saygı gösterilir.

Dul kalan kadınlarımızın yürekpekliğini de kısaca anmam gerekirse, bütün diyeceklerimi birkaç övücü söz içine sığdıracağım. Siz kadınlar için en büyük ün, yaradılışınızın çizdiği sınırlar içinde geride kalmamanız, iyi yahut kötü davranmanızdan dolayı adınızın erkekler arasında mümkün olduğu kadar az anılmasıdır.

46. Ben geleneğe uyarak, yakışık aldığını sandığım şeyleri söyledim. Ölülerimize karşı söylenmesi değil, yapılması gerekenlere gelince: bir yandan törenle gömerek onlara saygı gösterdik, bir yandan da şehir onların çocuklarına, masrafını yüklenerek yetişinceye kadar bakmayı üzerine alacak ve onların geride bıraktıkları çocuklarına böyle bir dövüş için gözle görülür, elle tutulur bir faydası olan bir zafer çelengi ayıracak. Yüreklilik ve yiğitlikler için ortaya büyük ödüller koyan bir şehrin yurttaşları da en yiğit erlerdir. Şimdi herkes kendine düşen yası bitirip evine dönsün."

ÇEVİREN Suat Y. Baydur

EK: Platon'un *Meneksenos*'undan Aspasia'nın *Cenaze Töreni Söylevi**

Demokrasi düşmanı Platon'un Perikles'i alaya almak için yazdığı *Meneksenos* adlı diyalogta, "Sokrates"e ölüleri övmek için güzel sözler söyleyip söyleyemeyeceği sorulur. O da şöyle der:

"Kendiliğimden belki hiçbir şey söyleyemezdim. Ama, daha dün Aspasia'nın ölüler üzerine hazırlamış olduğu söylevi dinledim. O da senin dediğin gibi, Atinalıların söylevci seçeceklerini duymuş; bunun üzerine önümde, söylevin bir bölümünü, nasıl olması gerekiyorsa öylece hazırlıksız olarak söyleyiverdi; geri kalanını da zaten önceden düşünmüş, çünkü galiba Perikles'in o ölüler üstüne vermiş olduğu söylevi Aspasia hazırlamış; işte bu söylevden birkaç parça alarak birbirine eklemekle yetindi" (236 a-b).

"Sokrates" böyle demekle birlikte, Aspasia'nın ağzından aktardığı sözlerde, Perikles'in Thukydides'te okuduğumuz söylevindeki düşüncelerine pek benzemeyen birtakım fikirler vardır. Aşağıya aldığımız parça da, ister gerçeğe uysun, ister Platon tarafından alay için uydu-

---

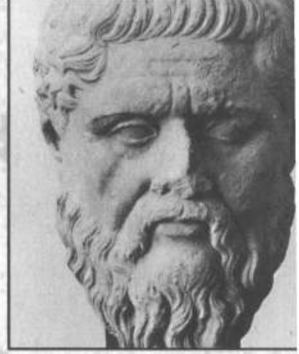
(*) *Meneksenos*, 238b-239a. Çev. İrfan Şahinbaş (İstanbul: Maarif Matb., 1944), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri 31; s.10-11.
Baydur çevirisinde olduğu gibi, burada da küçük dil düzeltmeleriyle yetindik.

rulmuş olsun bu bakımdan ayrıca düşünülmeye değer.

Aspasia aydın bir kadındı. Atinalı olmadığı için Perikles'le evlenememiş ve metres yaşamıştı. Çocuklarına özel bir yasayla Atina yurttaşlığı verilmesi gürültülere yol açmıştı.

Böylece doğan ve yetişen bu savaşçıların ataları, kendilerini yönetmek için bir devlet kurmuşlardı. Bunun üzerinde söz söylememiz de uygun düşer; çünkü insanları yetiştiren yönetimdir, yönetim iyi olursa insan da iyi olur, kötü olursa tersi olur. Onun için, babalarımızın ve aralarında önümüzdeki ölülerin de bulunduğu bugünkü yurttaşlarımızın, kendilerini erdemli kılan düzenli bir devlet yönetimi altında yetiştiklerini göstermek gerekir. O zamanki yönetim bugünkünün aynıydı; bugün de seçkinlerin yönetimi altında yaşıyoruz, o çağlardan beri de aynı yönetim altında yaşadık; buna bazıları demokratlık diyor; başkaları da diledikleri adı veriyorlar. Gerçekte bu yönetim, çokluğun da rızasıyla kurulmuş olan seçkinler yönetimidir. Gerçi başımızda krallar bulunmuştur ve onlara, bu hakkı önceleri doğuşları, sonra da seçimler vermiştir, ama yetke daha ziyade çokluğun elindedir. Çokluk, devlet yönetimi göreviyle erki en iyi yurttaşlara emanet etmiştir; hiç kimse sakatlığı, yoksulluğu veya doğuşunun yüksek olmayışı yüzünden bu göreve elverişsiz sayılmamış; hiç kimse başka memleketlerde olduğu gibi, bunlara karşıt üstünlüklerinden ötürü yeğlenmemiştir. Yalnız bir kural kabul edilmiştir: Usta ve erdemli olan buyurur ve yönetir. Bu bizim yönetim biçimimizin temeli, bütün yurttaşların eşit koşullar altında doğmuş olmasına dayanır. Başka devletlerin halkı, türlü yerlerden gelmiş çeşitli soylardandır; bu çeşitlilik yönetimlerinde de görülür, bunlar ya tiranlık ya oligarkhlardır. Orada, birkaç kişi bütün yurttaşlarını köle gibi kullanır, çokluk da bu birkaç kişiyi kendisine efendi bilir. Fakat bizler ve yurttaşlarımız hep kardeşiz, çünkü ortak bir anadan çıktık, kendimizi ne birbirimizin kölesi ne de efendisi sayıyoruz. Doğanın sağlamış olduğu o doğum birliği, bizi yasaya göre hak eşitliği aramaya, erdem ve bilgelikten başka hiçbir üstünlük tanımamaya sürüklüyor.

ÇEVİREN İrfan Şahinbaş

PLATO

İÖ 428/7 - 348

Bu toplumun birer parçası olan sizler birbirinizin kardeşisiniz. Ama s yaratan Tanrı, aranızdan önder olarak yarattıkların mayasına altın katmıştır. Onlar bun için baştacı olurlar Yardımcı olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçilerin ve öbür işçilerin mayasına demir ve tunç katmıştır; sizden doğan çocuklar da herhalde size benzeyeceklerdir.

Pompei'de bulunan ve Platon Okulu diye tanınan bir mozaikte Platon, öğrencilerine düşüncelerini anlatıp, onlarla tartışıyor.

Platon

Eski Yunan filozoflarının en büyüğü, Platon İ.Ö. 428/7 yılında Atina'da doğmuş, İ.Ö. 348/7'de yine bu kentte ölmüştür. Platon yüksek bir ailenin çocuğuydu. Küçük yaşında yitirdiği babası Ariston, Atina polisinin son Kralı Kodrus'un soyundan gelmekte, dolayısıyla Tanrı Poseidon'a bağlanmaktadır. Anne tarafından dedesi, Solon'un yakın arkadaşı (belki de, hısmı) olan Dropides'ti. Atina'da Peloponnesos Savaşı'ndan sonra kurulan kısa süreli Otuzlar Tiranlığının önderleri, Kritias ve Kharmides Platon'un dayıları oluyordu. Annesi Periktione'nin sonradan evlendiği Pyrilampes ise, Perikles'in dostlarındandı.

Platon, genç yaşında Sokrates'in öğrencisi ve yakını olmuş ve hocasının, Otuzlar Tiranlığını deviren demokratlar zamanında –yıkıcı fikirler yaydığı suçlamasıyla– ölüme mahkûm edilmesinden çok etkilenmiştir. Bundan sonra, yurt dışında uzun gezilere çıkan Platon, nihayet 388 yılında Atina'daki Heros Akademos koruluğunda Eski Yunan'ın ilk felsefe okullarından birisi açmıştır: Akademia. Bu arada, düşüncelerinin uygulanmasına bir örnek verebilmek için, birkaç kere Sicilya'da Syrakusa kolonisine gitmiş ve bu krallığın yönetimini düzenlemeye çalışmıştır. Bu çabalarında başarıya ulaşamayan Platon, Akademia'da kırk yıl kadar öğretmenlik yaptıktan son-

ra, ardında, siyaset de dahil olmak üzere her konuyu kapsayan büyük bir felsefe sistemi bırakarak ölmüştür.

Platon, *Mektuplar*'dan başka bütün yazılarını hep diyalog biçiminde yazmıştır. Bunlar, çoğucası Sokrates'in temsil ettiği bir baş konuşmacı ve Platon'un öteki tanıdıkları arasında geçiyormuş gibi gösterilen, edebî değeri yüksek, tartışmalardır. Platon, yazdığı sayısı otuzu aşkın diyalogla hocasının öğretilerini kendisinden sonraki çağlara aktarmıştır. Yalnız bu fikirlerin ne kadarının gerçekten Sokrates'in olduğu, ne kadarını Platon'un geliştirdiği belli değildir. Platon'un felsefesi güçlü bir idealizmdir. Buna göre, asıl var olan, yalnızca şeylerin ideaları yani değişen ve mükemmel olmayan algı konularımızın gerisindeki, mükemmel ve sürekli birimlerdir. Bizim duyumlarımızla algıladıklarımız ise, şeylerin salt yalınkat görünüşü, asıl var olan ideaların gölgeleridir. Platon, bu teoriyi başka alanlara olduğu gibi, ahlâka ve siyasete de uygulamıştır. Hattâ, tersine, bu teorinin Platon'un siyasal inançlarından çıktığı ve oradan genel metafiziğine temel olduğu bile söylenebilir.

Devlet, Platon'un düşünüşünde bir baş kavramdır. Ona göre, insan için mükemmel yaşayışın bilgisine ulaşmak, her türlü felsefe araştırmasının en önemli amacıdır. Bu ise, ancak, insanlar arasında bir siyasal topluluk yaşantısının sonucu olarak gelişen ilişkileri anlamakla mümkün olabilir. Platon'un birçok yapıtlarında siyasal nitelikli sorunlar üstüne tartışmalara rastlanmakla birlikte başlıca üç diyaloğu kesinlikle siyaset konusundadır: *Devlet* [Politeia], *Devlet Adamı* [Politikos] ve *Yasalar* [Nomoi].

Gelmiş geçmiş yapıtların en büyüklerinden sayılan *Devlet*'te, Platon, insanın içindeki yüksek yetenekleri tam olarak nasıl bir toplulukta yetiştirebileceği sorununu işlemektedir. Bu diyalog, Peloponnesos Savaşı ve yeni yeni başlayan Makedonya fütuhatıyla bir kargaşa ve yozlaşma dönemine giren o zamanın Yunan toplumu üstüne birçok eleştiriler yapmakla birlikte, esas olarak ideal bir devleti çizmektedir. Platon'un *Devlet*'ten yıllarca sonra kaleme aldığı *Devlet Adamı* ile *Yasalar*, bazı ayrıntılarda, ilk yapıtın öğretisine karşıt düşünceleri dile getirirler; fakat özde bir çelişki yoktur. *Devlet Adamı*, her bakımdan bilge bir filozof olması istenen gerçek yöneticinin nitelikleri ve ödevleri hakkındadır. Platon bu diyaloğunda böyle mükemmel

bir devlet adamının bulunuverilmesinin kolay olmadığını ve yeryüzü devletlerinde tek güvencenin halkın gelenek ve göreneklerinde saklı "yasa"ya üstünlük tanımak olduğunu kabul eder. Yönetimin yasaya bağlılığı ilkesine dayanarak da, iyi ve kötü yönetim biçimlerini ayırır. Platon *Yasalar*'da ise, *Devlet*'te çizilen ideale gerçekte olabileceği kadar yaklaşabilecek bir topluluğun genel düzeni için gerekli anayasa çerçevesini ve ayrıntılı kuralları anlatmaktadır. Filozofun bu yaşlılık dönemi yapıtı, akıcılık yönünden *Devlet*'e oranla daha zayıf olmakla birlikte, kendisinden sonraki düşünüş üzerinde yarattığı ilk etki bakımından ondan çok daha önemli olmuştur.

Platon'un Eserleri:

Platon'un bütün eserleri birçok kereler yayımlanmıştır. Belli başlı toplamalar arasında, I. Bekker (Yunan ve Latince 10 cilt, 1816-33), J. G. Baiter, J. C. Orelli ve A. G. Winckelmann (21 cilt 1839-41) ve J. Burnet (5 cilt, 1899-1907) basımları anılabilir.

Platon'un diyalogları, yaşamının dört dönemine göre genellikle şöyle sıralanır:

I. Gençlik Dönemi:

Apologia = Sokrates'in Müdafaası, çev. Niyazi Berkes (İstanbul: M.E.B., 1958), 2. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 10. Ayrıca, Eflâtun, *Küçük Diyaloglar*'da T. Aktürel çevirisi (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1960), Yunan ve Latin Klâsikleri: 3, s.6-55.

Euthyphron. Çev. Pertev Naili Boratav (İstanbul: M.E.B., 1958), 2. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 9.

İon. Çev. İhsan Bozkurt (İstanbul: M.E.B., 1942), Dünya Edebiyatından Tercümeler. Yunan Klâsikleri: 22. Ayrıca, Eflâtun, *Küçük Diyaloglar*'da T. Ünlü çevirisi (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1960), Yunan ve Latin Klâsikleri: 3, s.379-400.

Kharmides. Çev. N. Şazi Kösemihal (İstanbul: M.E.B., 1965), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 15.

Kriton. Çev. Zafer Taşlıkoğlu (İstanbul: M.E.B., 1942), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 11.

Lakhes = Cesaret. Çev. N. Şazi Kösemihal (İstanbul: M.E.B., 1967), 3. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 28.

Lysis = Dostluk. Çev. Sabahattin Eyüboğlu (İstanbul: M.E.B., 1942), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 29. Ayrıca, Eflâtun, *Şölen*'de aynı çeviri (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1958), Yunan ve Latin Klâsikleri: 1, s.96-134.

Protagoras = Sofistler. Çev. N. Şazi Kösemihal (İstanbul: M.E.B., 1965), 2. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 18.

II. Geçiş Dönemi:

Euthydemos. Çev. Vehbi Eralp (Ankara: M.E.B., 1945), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 27.

Georgias. Çev. R. Erben (Ankara: M.E.B., 1946), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 17. Ayrıca, Eflâtun, *Küçük Diyaloglar*'da Melih Cevdet Anday çevirisi (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1960), Yunan ve Latin Klâsikleri: 3, s.57-196.

Hippias Elatton = Küçük Hippias. Çev. Pertev Naili Boratav (İstanbul: M.E.B., 1943), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 19.

Hippias Maior = Büyük Hippias. Türkçeye çevrilmemiştir.

Kratylos = Adların Doğruluğu. Çev. Suad Baydur (İstanbul: M.E.B., 1944), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 20. Ayrıca Eflâtun, *Küçük Diyaloglar*'da T. Aktüel çevirisi (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1960), Yunan ve Latin Klâsikleri: 3, s.275-377.

Meneksenos. Çev. İrfan Şahinbaş (Ankara: M.E.B., 1965, 2. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 31.

Menon. Çev. Adnan Cemgil (İstanbul: M.E.B., 1942), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 24. Ayrıca, Eflâtun, *Küçük Diyaloglar*'da aynı çeviri. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1960), Yunan ve Latin Klâsikleri: 3, s.197-273.

III. Olgunluk Dönemi:

Phaidon. Çev. Hamdi Ragıp Atademir ve Suut Kemal Yetkin (Ankara: M.E.B., 1963), 3. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 12.

Phaidros = Güzellik. Çev. H. Hakverdi (İstanbul: M.E.B., 1943), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 41.

Politeia = Devlet. (Bu yapıtı meydana getiren 10 kitaptan ilki –Adalet Üstüne–, aslında yazarın gençlik dönemine aittir.) Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1971), Yunan ve Latin Klâsikleri: 2, ikinci basım. Ayrıca, ilk dört kitap Milli Eğitim Bakanlığı, Dünya Edebiyatından Tercümeler serisinde, Yunan Klâsikleri: 34 numarada yayımlanmıştır. Çev. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klâsik Filoloji Enstitüsü Doktora Öğrencileri, G. Rohde, Azra Erhat, Türkan Uzel (İstanbul/Ankara: M.E.B., 1942-46). 1973'te Hüseyin Demirhan'ın yaptığı yeni bir *Devlet* çevirisi Hürriyet Yayınları arasında çıkmıştır.

Symposion = Şölen: Sevgi Üstüne. Çev. Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1958), Yunan ve Latin Klâsikleri: 1, s.1-88 ve (notlar) 135-43.

IV. Yaşlılık Dönemi:

Kritias = Atlantis. Çev. Erol Güney ve Lütfü Ay (İstanbul: M.E.B., 1942), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 38.

Nomoi = Yasalar. Bütünüyle Türkçeye çevrilmemiştir. Bugüne değin dilimize aktarılan çeşitli parçalar şunlardır:

Kitap III: 689e-690c, 691d-692c, 695d-e: Çev. Suad Baydur, *Tercüme Dergisi*, cilt V (1945), sayı 29-32, s.478-80.

Kitap IV: 721b-715e: Çev. Suad Sinanoğlu, *Tercüme Dergisi*, cilt VII (1946), s.217-21.

Kitap V: 739a vd: Karasan, s.145-47.

Kitap VI: 753-754: Karasan, s.158-59. 756b-757e: Karasan, s.159-62; ayrıca, 757a-d: Suad Baydur (ilk anılan parçadan sonra), s.481. 758a-e: Karasan, s.162-63. 765-766: Karasan, s.163-64.

Kitap IX: 875a vd: Karasan, s.147-49.

Kitap XII: 915d-952b: Karasan, s.164-65. 965b-969d: Necip Alsan, *Eflâtun: Hayatı, Sanat, Eserleri*, s.118-23.

Parmenides. Türkçeye çevrilmemiştir.

Philebos = Hazza Dair. Çev. Sabri Esat Siyavuşgil (İstanbul: M.E.B., 1959), 2. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 23.

Politikos = Devlet Adamı. Çev. Behice Boran ve Mehmet Karasan (Ankara: M.E.B., 1960), 2. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 32.

Sofistes. Çev. Mehmet Karasan (İstanbul: M.E.B., 1967), 2. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 16.

Theaitetos. Çev. Macit Gökberk (Ankara: M.E.B., 1945), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 21.

Timaios. Çev. Erol Güney ve Lütfü Ay (İstanbul: M.E.B., 1943), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 37.

Ayrıca şu diyalogların Platon'un olup olmadığı belli değildir:

Alkibiades II. Çev. Suad Baydur (İstanbul: M.E.B., 1943), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 26.

Epinomis = Gece Toplantısı. Çev. Adnan Cemgil (İstanbul: M.E.B., 1943), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 36.

Platon'a yakıştırılan şu diyalogların ise, aslında onun olmadığı genellikle kabul edilmektedir.

Alkibiades I. Çev. İrfan Şahinbaş (Ankara: M.E.B., 1963), 2. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 25.

Anterastai = Rakipler. Çev. Hamdi Varoğlu (İstanbul: M.E.B., 1943), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 14.

Hippiarkhos = Kazanç Düşkünü ve *Kleitophon*. Çev. Zafer Taşlıklıoğlu (İstanbul: M.E.B., 1943), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 30, s.1-21 ve 23-34. Ayrıca, Eflâtun, *Küçük Diyaloglar*'da Sabahattin Eyüboğlu çevirisi (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1960), Yunan ve Latin Klâsikleri: 3, s.401-16 ve 417-26.

Minos = Kanuna Dair. Çev. Hamdi Varoğlu (İstanbul: M.E.B., 1943), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 33.

Theages. Çev. Hamdi Varoğlu (İstanbul: M.E.B., 1943), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 13.

Bütün bu diyaloglardan başka, Platon'un Mektuplar'ı da vardır:

Episolai. Çev. İrfan Şahinbaş (İstanbul: M.E.B., 1962), 2. bas., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klâsikleri: 43.

Burada yer alan on iki mektuptan I ve XII uydurma, II-V ve IX-XI kuşkulu, IV-VIII gerçek sayılmaktadır.

Platon Üstüne Türkçe Kaynaklar:

Bedia Akarsu, *Ahlâk Öğrencileri I: Mutluluk Ahlâkı* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yay., 1965), s.76-89.

İlhan Akın, *Devlet Doktrinleri* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1964), s.10-15.

Necip Alsan, *Eflâtun: Hayatı, Sanatı, Eserleri* (İstanbul: Varlık Yay., 1963), Dünya Klâsikleri: 23.

H. Vehbi Eralp, *Platon I: Hayatı-Eserleri-Sokratik Diyaloglar* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yay., 1953).

A. Flew, "Plato (Eflâtun)", Maurice Cranston (der.), *Büyük Düşünürlerin Politika Felsefeleri* (İstanbul: Milliyet Kültür Kulübü, 1969), s.5-13.

Mehmet Karasan, *Eflâtun'un Devlet Görüşü* (İstanbul: M.E.B., 1964), 2. bas., Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları.

Yusuf Kâzım Köni, *Eflâtun'un İde Nazariyesi* (İstanbul: Mürettebiye M., 1937).

Walther Kranz, "Leibniz ve Platon", *Felsefe Arkivi* (1947), sayı 7, s.33-47.

Dr. Fatma Paksüt, *Seneca'nın Tuttuğu Işıkta Platon ve Platon Sonrası* (Ankara: –isteme yeri– DTCF Klâsik Çağ Araştırmaları Kurumu, 1980).

Karl Kopper (çev. Mete Tunçay), *Açık Toplum ve Düşmanları I* - Platon (Ankara: Türk Siyasî İlimler Derneği Yay., 1967).

"Eflâtun" maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, cilt XIV, s.384-92.

Devlet, Canan Eyi, Gün, 2001.

Devlet, S. Eyüboğlu, M. A. Cimcoz, İş Kültür Yay., 2004.

Devlet, Hüseyin Demirhan, Sosyal Yay., 2002.

Devlet Adamı, Behice Boran, Mehmet Karasan, Sosyal Yay., 2001.

Diyaloglar 1, Adnan Cemgil, M. C. Anday, S. Eyüboğlu, T. Aktüel, Remzi Kitabevi, 1996.

Diyaloglar 2, Macit Gökberk, Ö. N. Soykan, T. Gökçül, Remzi Kitabevi, 1995.

Epinomis Yahut Gece Toplantısı, Adnan Cemgil, Sosyal Yay., 2001.

Euthypron Küçük Hippias, P. N. Boratav, Sosyal Yay., 2004.

Georgias ya da Retorik Üstüne, M. Rifat, S. Rifat Kaf, 1999.

Kratylos, Cenap Karakaya, Sosyal Yay., 2000.

Kritias, Erol Güney, Lütfi Ay, Sosyal Yay., 2002.

Lysis: Lakhes, N. Ş. Kösemihal, S. Eyüboğlu, Sosyal Yay., 2002.

Meneksenos, İrfan Şahinbaş, Sosyal Yay., 2002.

Mines, Sosyal Yay., 2001.

Parmenides, Saffet Babür, İmge Yay., 1996.

Phaidon, H. R. Atademir, K. Yetkin, Sosyal Yay., 2001.

Protagoras, N. Ş. Kösemihal, Sosal Yay., 2001.

Sofist, Cenap Karakaya, Sosyal Yay., 2000.

Devlet'ten Seçme Parçalar*

1. DEVLETİN KÖKENİ[1]

Bırak kazançları, ünleri, başkası övsün. Herkesin adaleti över ve adaletsizliği kötülerken, kazançları, ünleri hesaba katmalarına bir şey demem. Ama bunu senden duymak istemem, zorlarsan başka; çünkü sen, bunu araştırmakla geçirdin bütün ömrünü. Onun için, yalnız adalet adaletsizlikten iyidir demekle kalma. Tanrılara, insanlara gizli kalsın kalmasın, adaletle adaletsizliğin insandaki etkisini, birinin kendiliğinden iyi, ötekinin kötü olduğunu göster bize.

Şu Glaukon'la Adeimantos'un yaradılışlarına hayranımdır öteden beri... Ama bu sözleri duyduktan sonra onları büsbütün sevdim. Dedim ki:

– Ey ünlü bir babanın evlatları! Megara cenginde ün kazanan sizleri överken, Glaukon'un hayranı, boşuna dememiş: "Ariston'un oğulları, şanlı bir kahramanın Tanrısal soyu" diye. Tam yerindedir bu övme. Sizler, adaletsizliğin, adaletten üstün olduğunu bu kadar yaman

(*) Bazı dil düzeltmeleriyle Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz çevirisinden aktarılmıştır: *Devlet* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1971), 2. bası.

1 Kitap II. *Steph*: 367e-374e. *Devlet*, s.58-65.

savunabildikten sonra, gene de buna kanmıyorsunuz! Gerçekten Tanrısal bir şeyler olacak sizde. Söylediklerinize inanmadığınızı biliyorum; sizleri tanımasaydım bu parlak sözler kuşkulandırabilirdi beni. Bu böyle ama, size güvendiğim ölçüde işim zorlaşıyor. Nereden başlayacağım, adaleti nasıl savunacağım, bilmiyorum. Bu işi beceremeyeceğim diye korkuyorum. Yetersizliğim şundan belli ki, demin Thrasymakhos'a karşı adaletin adaletsizlikten üstün olduğunu ortaya koyduğumu sanmışken, görüyorum ki sizi inandıramamışım. Şu da var ki, susamam bu durumda! Ben soluk aldıkça, sesim çıktıkça, adalet önümde kötülenirken, onu savunmazsam günah işlemiş olurum. İyisi mi, elimden geldiği kadar savunayım adaleti.

Bunun üzerine Glaukon ve ötekiler, ne yapıp yapıp konuşmayı kesmememi, adaletsizlikle adaletin ne olduğunu, her ikisinin gerçekten neye yaradıklarını araştırmamı istediler. Ben de düşündüklerimi söyledim:

– Giriştiğimiz iş kolay değil. Çok keskin bir göz ister buna. Bu da bizde olmadığına göre araştırmaya şu yoldan gidelim: Gözü çok keskin olmayan kimselere uzaktan küçük harfler okutulmak istense, bunların biri, aynı harflerin başka bir yerde daha büyük olarak bulunabileceğini akıl etse, bu iş ne kadar kolaylaşır. Önce büyük harfleri okur, sonra da küçük harflerin büyüklerin eşi olup olmadığına bakar.

Adeimantos:

– Evet, Sokrates. Böylece işi kolaylaşırdı ama, adaletin araştırılmasında bu güzel buluş ne işe yarayacak?

– İşte ben de bunu anlatacağım. Adalet varsa, bir tek insan olduğu kadar bütün bir insan topluluğunda da vardır, değil mi?

– Elbette.

– Peki, toplum bir tek insandan daha büyük bir şeydir diyemez miyiz?

– Diyebiliriz.

– Bundan şuna geçebiliriz: Daha büyük olan bir şeyde adalet, daha büyük ölçüde vardır. Onu orada görmek daha kolaydır. Onun için isterseniz, önce toplumda arayalım adaletin ne olduğunu. Sonra

aynı araştırmayı birey üzerinde yaparız. Böylece de en küçükte en büyüğe benzeyen yönleri buluruz.

– Gerçekten güzel bir yol.

– Şimdi düzenli bir toplumun doğuşuna bakalım. Orada adaletin de adaletsizliğin de beraberce nasıl doğduklarını görmez miyiz?

– Belki.

– O zaman aradığımıza daha kolay varmaz mıyız?

– Evet.

– O halde bu işi sonuna kadar götürelim mi, ne dersiniz? İyi düşünün, az buz bir iş değil bu.

– Düşünecek bir şey yok, dedi Adeimantos, başla.

– Peki. Bence toplumu yapan, insanın tek başına, kendi kendine yetmemesi, başkalarını gereksemesidir. Yoksa toplumun kurulmasının başka bir kökeni var mıdır?

– Yoktur.

– Öyleyse bir insan bir eksiği için, bir başkasına başvurur, başka bir eksiği için de bir başkasına. Böylece birçok eksikler birçok insanların biraraya toplanmasına yol açar. Hepsi yardımlaşarak bir ortaklık içinde yaşarlar. İşte bu türlü yaşamaya toplum düzeni (devlet) deriz, değil mi?

– Doğru.

– Bu toplumda bir insan bir şey verirken ya da alırken, bunu kendisi için kârlı bir iş diye yapar, değil mi?

– Elbette.

– Öyleyse, gelin şimdi yeni baştan bir toplum kurduğumuzu düşünelim. Demin, toplumu yaratan gereksemelerdir, demiştik.

– Evet.

– Ama, gereksediğimiz ilk ve en büyük şey, varlığımızı, yaşamımızı sağlayan yiyecektir, değil mi?

– Ona ne şüphe.

– İkincisi, barınacak bir yer, üçüncüsü de giyecek miyecek?

– Öyle.

– Şimdi bakalım, toplum bütün bu işleri nasıl görecek? Kimi çift-

çi olacak, kimi duvarcı, kimi dokumacı. Aralarına kunduracıyı da yahut bedenimizin başka isteklerini karşılayacak birilerini de katalım mı?

– Tabiî.

– Demek bir devlet en az dört kişi olacak, hiç değilse.

– Öyle ya.

– Devam edelim. Bunlardan her biri kendi sanatını ötekilerin hizmetine koymalı mıdır? Örneğin çiftçi dört kişi için tek başına mı yiyecek sağlamalı? Yani, dört kişiye yiyecek sağlamak için dört katı zaman ve emek mi harcayacak? Yoksa, onları düşünmeden, zaman ve emeğini dörde bölüp yalnız kendi için birini yiyeceğine, birini ev yapmaya, birini elbise, birini de kundura yapmaya mı harcayacak? Kendi emeğiyle elde ettiğini başkalarıyla paylaşacak yerde, kendi işlerini kendi mi görecek?

– Yok canım, dedi Adeimantos, birincisi daha kolay olsa gerek.

– Değil mi ya? Hem cevabın bana şunu hatırlattı: İnsanlar yaradılıştan birbirine benzemezler. Kimi şu işe, kimi bu işe daha yatkın değil midir?

– Öyledir.

– Bir insan birçok sanatlarla uğraştığı zaman mı daha güzel iş görür, yoksa tek sanatla mı?

– Tek sanatla tabiî.

– Bir de şu var üstelik: Bir iş tam zamanında yapılmadı mı bir şeye yaramaz.

– Tabiî.

– Neden? Çünkü, iş insanın boş vakti olmasını beklemez. İşin gerekleri neyse her şeyi bırakıp onu yapacaksın.

– İster istemez.

– Böylece insan başka işlerle uğraşacağına, yaradılışına uygun olan işi zamanında görürse, iş gelişir, hem daha güzel, hem daha kolay olur.

– Çok doğru.

– Öyleyse, Adeimantos, demin saydığımız istekleri karşılamak için bir toplumda dört kişiden daha çok insan olacak. Çünkü, araçla-

rının iyi olmasını isteyen çiftçi, ne kendi sapanını, ne belini, ne de öteki araçlarını kendi yapacak. Mimar, dokumacı, kunduracı için de böyle değil mi?

– Evet.

– Böylece de, dülgeri, çilingiri, daha birçokları bize katılıp küçük devletimizi büyütecekler.

– Şüphesiz.

– Çiftçilere, çift sürmek için öküz, mimarlara taşıtacakları şeyler için yük hayvanı; dokumacılara, kunduracılara gön ve deri sağlamak için çobanları, sığırtmaçları filan da katarsak, devletimiz gene de büyümüş olmaz.

– Ama bütün bu kalabalık biraraya gelirse, şehir pek de küçük sayılmaz.

– Bu toplumu nerede kurarsak kuralım, gene de başka şehirlerden öteberi getirmek zorunda kalacağız.

– Tabii.

– O halde, istenen şeyleri başka şehirlerden getirecek kimseler de gerek?

– Evet.

– Ama, bu işi yapacak aracı, istenen şeyleri almak için gittiği zaman eli boş gitmeyecek herhalde! Yoksa eli boş döner, değil mi?

– Elbette.

– Öyleyse, toplum yalnız kendine yetecek kadar değil, başka şehirlerle alışverişi sağlayacak çoklukta ve çeşitte mal yetiştirecek.

– Öyle ya.

– Böyle olunca, toplumdaki çiftçilerin ve öteki işçilerin de sayısı artacak.

– Artacak.

– Sonra, dışarıyla olan bu alışverişi sağlayacak aracılar olacak, bunlar da tüccarlardır, değil mi?

– Evet.

– Demek tüccarlara da ihtiyaç var?

– Tabii.

– Ticaret deniz yoluyla yapılırsa, denizcilikten anlayan birçok kimseleri daha katacağız?

– Öyle ya.

– Ha... Şimdi bunlar, şehrin içinde emeklerinin verimini aralarında nasıl paylaşacaklar. Asıl bunun için kurmuştuk toplumu.

– Tabii alışverişle.

– Bundan da bir pazar yeriyle alışveriş aracılığını yapacak olan para doğacak.

– Çok doğru.

– Peki, ama bir çiftçi ya da başka bir işçi yetiştirdiği yahut yaptığı bir şeyi satmak için pazarda oturup, işini yüzüstü mü bırakacak?

– Olur mu öyle şey? Bu işi bir yoluna sokanlar çıkacak. Düzenli bir toplumda bunlar, daha çok cılız, bedenleri para karşılığı mal alıp satmaktır.

– Demek ki, böylece toplumumuzda perakende satıcılar da oluyor. Çarşıda yerleşip alım satım işiyle uğraşanlara satıcı, şehirlerarası alışverişle uğraşanlara tüccar diyoruz.

– Evet.

– Bir de, pek kafaları işlemeyip de, benden işlerinde çalışan insanlar vardır. Bunlar da beden güçlerinden faydalanmak istediklerinden, bu güçlerini ücret karşılığı satanlar, aldıkları paraya gündelik, kendilerine de gündelikçi denir, değil mi?

– Demek toplumumuzun tamamlanması için gündelikçilerin de olması gerekiyor.

– Öyle.

– O halde Adeimantos, bütün bunları da kattıktan sonra, devletimize tam bir toplum diyebilir miyiz?

– Diyebiliriz gibi geliyor.

– Öyleyse adaletle adaletsizlik bu devletin neresinde yer alabilir? Demin saydığımız işler ve insanların hangisiyle girmiştir devlete?

– Doğrusunu istersen pek bilmem orasını Sokrates, ama insanların alışveriş işlerinde olsa gerek.

– Evet, dediğin doğru belki; ama gel üşenme de bu işi inceleye-

lim. Böylece düzene giren insanların nasıl yaşayacaklarını düşünelim önce, onlar ekmeklerini, şaraplarını, yiyeceklerini, kunduralarını yapacaklar; evlerini kuracaklar, yazın çoğu zaman çıplak, yalınayak, kışın da üstlerine, ayaklarına bir şeyler giyip çalışacaklar. Arpadan, buğdaydan yapacakları unları yoğurup pişirip güzel çörekler, ekmekler hazırlayacaklar. Yanlarına serdikleri hasırların, temiz yaprakların üzerine dizecekleri bu ekmek ve çörekleri, sarmaşık, mersin yaprakları üzerine uzanıp, çocuklarıyla beraber keyifle yiyecekler; üstüne de şaraplarını içecekler. Aç kalmaktan, savaştan çekindikleri için de gelirleri ölçüsünde çocuk yetiştirecekler, değil mi?

Glaukon söze karıştı:

– Görüyorum ki, sen de insanlara kuru ekmekle ziyafet çekiyorsun.

– Haklısın, Glaukon, dedim; unutmuştum. Tabii onların tuz, zeytin, peynir gibi katıkları da olacak. Soğanla, lahanayla köy yemekleri de pişirecekler. Önlerine incir, nohut, bakla gibi çerezler de koyacağız. Bir yandan mersin yemişiyle palamudu küle gömecekler, bir yandan da azar azar içecekler. Barış ve sağlık içinde böyle doğal bir yaşayıştan sonra, ihtiyarlayıp ölecekler. Ölünce de, aynı yaşayışı çocukları sürdürüp gidecek.

Glaukon:

– Sokrates, dedi; senin kurduğun bu toplum domuzların toplumu olsaydı onları da gene böyle yaşatacaktın.

– Peki, nasıl yaşatalım öyleyse?

– İnsanların nasıl yaşıyorsa öyle. Bir kere uzanmak, rahat etmek için yatakları olacak, yemeklerini masada yiyecekler. Bizimkiler gibi katıkları, çerezleri olacak.

– Anlıyorum ne demek istediğini. Yeni doğmuş bir devleti değil, bolluğa kavuşmuş bir devleti ele alacağız. Peki, öyle olsun. Belki böylesi daha da iyi. Çünkü, adaletle adaletsizliğin nasıl doğduğunu böyle bir toplumda daha iyi görebiliriz. Ben asıl devleti, henüz bozulmamış gürbüz olanını ele almıştım. Ama, isterseniz, bozulmuş, illetli bir toplumu da ele alabiliriz. Buna bir engel yok. Hem dediğin gibi, birçokla-

rı benim de aldığım düzenle yetinmeyecekler. Yataklar, masalar, her çeşit eşya, katıklar, kokular, kadınlar, tatlılar isteyecekler, hatta bunların türlü türlüsünü. Böyle olunca da, demin başta saydığımız ev, elbise, kundura yaşamak için en gerekli şey sayılmayacak. O zaman gelsin resim, gelsin nakış. Altınımız, fildişimiz ve buna benzer şeylerimiz olsun diyecekler, değil mi?

– Evet.

– Öyleyse sınırlarımızı daha da büyütmeliyiz şimdi. Gürbüz olan önceki devlet yetiniyor? Ona yaşamak için gerekli olmayan bir sürü işler, işçiler katacağız. Şehrimiz şiştikçe şişecek. Türlü türlü avcılar, renk ve çizgilerle çalışan sürü sürü resim ustaları, çalgıcılar, şairler ve şairlerin hizmetinde okuyucular, korolar, oyuncular, oyun kurucular, çeşit çeşit eşyalar yapmak için sürüyle işçiler ve hele kadınlara süs püs yetiştirecek insanlar. Bu arada kendi işlerimizi gördürecek kimseler de arayacağız. Lalalar, dadılar, oda hizmetçileri, sütnineler, berberber, sonra aşçılar, aşçı yamakları... Dahası da var: Domuz çobanları! Bunların önce kurduğumuz devlette yeri yoktu; şimdi kurduğumuz devlette üstelik insanlar et de yemek isteyeceklerinden, sürü çoğalacak.

– Evet.

– Böyle olunca, hekimlerin önemi de büsbütün artacak.

– Evet, artacak.

– Ya toprak ne olacak? Eskiden üstünde yaşayanları beslemeye yeterken, şimdi yetmez olacak, değil mi?

– Haklısın.

– Otlaklarımız, tarlalarımız bize yetmez olunca, komşularımızınkini ele geçirmek isteyeceğiz. Onlar da bizim gibi zorunlu gerekler sınırını aşıp sonsuz bir mal edinme hırsına kapılmışsalar, bizim toprağımızı almak isteyeceklerdir.

– İster istemez.

– Desene savaş başladı Glaukon? Yoksa başka çıkar yolu var mı?

– Yok.

– Savaştan iyilik mi gelir, kötülük mü? Bunu şimdilik bir yana bırakalım. Savaşın nasıl ortaya çıktığını gördük. Savaş, bireylerin ya-

şamında olduğu gibi, kamusal yaşayışta da kötülüklerin kaynağı olan şeyden, başkalarından çok mal edinmek hırsından doğuyor.

– Evet, öyle.

– Devlet daha da büyüdü mü şimdi dostum? Bir yandan toplumun varlığını korumak, bir yandan da yeni topraklar edinmek için savaşacak koskoca bir de ordu gerekmez mi?

– Nasıl? Devletin insanları yetmez mi bu işe?

– Yetmez tabii! Nasıl anlaşmıştık demin, unuttun mu? Bir insan birçok sanatları birden başaramaz, dememiş miydik?

– Doğru.

– Peki, savaşta dövüşmek bir sanat değil mi sence?

– Bir sanattır elbet.

– Kunduracı, sanatına savaşçıdan daha mı çok kendini verir?

– Vermez.

– Peki, kunduracıya, kunduralarımız güzel olsun diye, çiftçi, dokumacı, mimar olmaya kalkışmasın, yalnız kunduracılık yapsın dememiş miydik? Her sanat adamı başka her işi bırakıp ömrü boyu, hiçbir fırsatı kaçırmadan kendini, yaradılışına en uygun sanata vermeyecek miydi? Savaş işlerine de insanın kendini vermesi gerekmez mi? Yoksa savaş işi bir çiftçinin, bir kunduracının ya da herhangi bir işle uğraşanın ayrıca yapabileceği kadar kolay bir iş midir? Düşün ki, bir insan tavla veya zar oyununu bile asıl işi saymazsa, onunla çocukluğundan beri uğraşmamışsa, iyi oyuncu olamaz. Sonra biri bir kalkan ya da herhangi bir savaş aracını eline alır almaz, türlü savaşlarda kullanılacak usta bir savaşçı olsun da, niçin bir başka aracı ilk defa eline alan işçi, onu kullanmakta usta olmasın? Sanat bilgisi edinmemiş, sanatla yeterince uğraşmamış kimse eline her aldığı aracı iyi kullanabilir mi?

– Araç, bilenin elinde işe yarar elbet.

– Koruyucuların gördükleri iş önemli olduğuna göre, onların da yalnız büyük bir özen ve sanat isteyen kendi işleriyle uğraşmaları gerekir.

– Bence de öyle.

– Peki, bu iş için uygun bir yaradılış da istemez mi?

– İster tabii.

– Öyleyse, devletin bekçiliğine, nasıl bir yaradılışta olanların seçilmesi gerektiğini araştıracağız şimdi. Bulabilirsek.

– Araştıralım.

2. DEVLETİN YÖNETİCİ VE KORUYUCULARI[2]

– Yönetenlerin yaşlılar, yönetilenlerin de gençler olması gerekir, diyemez miyiz?

– Diyebiliriz tabii.

– Yaşlılar arasında da en iyilerini seçeceğiz elbette.

– Öyle.

– Çiftçiler arasında en iyisi kimdir? Toprağı işlemesini en iyi bilen değil mi?

– Evet.

– Peki, yönetenlerimiz, en iyi koruyucular olacağına göre, bunların, devleti korumasını en iyi bilenler arasından seçilmesi gerekmez mi?

– Gerekir.

– Bu iş için, akıllı, değerli, üstelik de toplumla ilgili insanlar bulmalıyız.

– Doğru.

– İnsan en çok sevdiği şeylerle ilgilenir değil mi?

– İster istemez.

– Peki ama, insan en çok kimi sever? Kiminle arasında çıkar birliği varsa, kimin rahatını kendi rahatı, kimin yoksulluğunu kendi yoksulluğu sayıyorsa en çok sevdiği odur.

– Doğru.

– Seçeceğimiz insanlar ömürleri boyunca yalnız toplumun yararına işler görmüş, zararına olan şeylerden de kaçınmış insanlar olmalı.

– Öyle olmaları gerekir.

– Onları her yaşta gözetleyip bu ilkeye uygun koruyucular olup olmadıklarına bakmalı, bu adamlar hiçbir büyü, hiçbir zorla şu inanış-

---

2 Kitap III. *Steph:* 412c-421c. *Devlet*, s.102-10.

tan ayrılmış olmamalı: Yapılması gereken şey, devlet için en yararlı olan şeydir.

– İnanıştan ayrılmış olmakla ne demek istiyorsun?

– Söyleyeyim: Bir insan inandığı şeyden ya isteyerek ya da istemeyerek uzaklaşabilir. İnsan inandığının yanlış olduğunu görürse, ondan isteğiyle vazgeçer, yoksa istemeyerek.

– İsteyerek vazgeçmeyi anlıyorum. Ama, istemeyerek vazgeçmeyi anlamadım.

– Canım şunu da anlamaz mısın? İnsanlar iyi şeylerden istemeyerek, kötü şeylerden de isteyerek ayrılırlar. Doğru dediğimiz şeyde yanılmak kötü, doğru yolda inandığımız şeyin gerçeğe uygun olması, iyi değil midir?

– Evet, anladım. Söylediğin doğru. İnsan doğru bir inanıştan ancak istemeyerek ayrılabilir.

– Ya aldatmalı, ya zorlamalı, ya büyülemeli ki, ayrılsın insan.

– Şimdi gene karıştırdım.

– Korkarım tragedia şairleri gibi konuşuyorum! Aldanmak, dediğim düşüncesini değiştirmek ya da unutmaktır. Biri zamanla olur, ötekisi de bir başka düşünceye konmakla olur. Anladın mı şimdi?

– Evet.

– Zorlamak dediğim, düşüncesini değiştirecek bir acıya, bir derde uğramaktır.

– Bunu da anladım.

– Büyülenmek ise, bir zevke sürüklenmek ya da bir korkuya kapılmaktır.

– Gerçekten de, insan aldandığı zaman büyülenmiş gibi olur.

– Demek ki, demin söylediğim ilkeyi içlerinde taşıyan ve bu ilkeyi en iyi koruyanlar bizim bekçilerimiz olacak. Her fırsatta hem kendileri, hem de toplum için en iyi olanı bulup yapmayı ödev bilecekler. Bunun için de onları çocuklarından bu yana gözetleyeceğiz. Onları, bu ilkeyi unutmalarına ya da değiştirmelerine yol açabilecek durumlara sokacağız; hangilerinin, ödevlerini unutmadıklarını, kolay kolay aldanmadıklarını görürsek onları seçeceğiz, öyle değil mi?

– Evet.

– Onları zor işlerde, acılarda, savaşlarda deneyeceğiz.

– Öyle ya.

– Büyülere kapılıp kapılmadıklarını da denemeliyiz. Nasıl genç tayları gürültü patırtı içinden geçirip ürkek olup olmadıklarına bakarlarsa, biz de onları korkunç durumlarla karşılaştırmalı ya da tersine, insanı sürükleyen zevkler içine salıvermeli, altını ateşte sınar gibi sınamalıyız. Bakalım, bütün bu durumlarda büyülenecek mi? Yoksa dayanıp tam bir koruyucu olduğunu gösterecek, aldığı eğitime uyup ölçülü ve düzenli kalmasını, kısaca hem kendisi, hem de devlet için yararlı olmasını bilecek mi? İşte böylece çocukluğunda, delikanlılığında, olgun çağında bu denemelerden başarıyla çıkanı devletin önderliğine getireceğiz. Onları ömürleri boyunca şanlı kılacağız. Öldükleri zaman da onlara anıtlar dikeceğiz; en büyük armağanları sunacağız onlara. Bu denemeleri başaramayanları da atacağız. İşte, Glaukon, önderlerin ve koruyucuların seçimleri kısaca böyle olacak.

– Bence de öyle.

– Devleti, dışarıdan düşmanlara karşı koruyan, içeride de yurttaşlarımız arasında barış sağlayan kimselere, asıl koruyucularımız diyeceğiz. Demin koruyucu dediğimiz gençlerse, bu önderlerin koyduğu kuralları yerine getirecekler. Bunlara da yardımcı (askerler) demek doğru olmaz mı?

– Doğrudur bence.

– Demin, gerekli bazı yalanlardan söz etmiştik. Böyle güzel bir yalan bulup, hem önderleri, hem de yurttaşları buna inandırabilir miyiz dersin?

– Nasıl bir yalan?

– Yeni bulunmuş bir şey değil, bir Fenike masalı; şairlerin dediklerine göre birçok yerlerde olmuş bir şey, ama bizde olmamış, belki de hiç olmayacağı için inandırılması güç. İnsan çok usta olmalı.

– Ne olduğunu söylemekten çekiniyorsun sanki, söylesene!

– Söylersem, çekinmekte haklı olduğumu anlarsın.

– Haydi çekinme, söyle.

– Peki söyleyeyim. Nasıl bir cüretle ve ne kelimelerle konuşacağımı bilmem, ama önce önderleri ve yardımcıları, sonra da bütün şehri şuna inandırmaya çalışacağım; kısaca diyeceğim ki: "Biz sizi bazı ilkelere göre yetiştirdik ya, bunlar bir çeşit rüyaydı. Gerçekte siz, silahlarınız, bütün eşyalarınızla birlikte yerin altında yetiştiniz, yoğruldunuz. Toprak, bir ana gibi, iyice büyüttükten sonra yeryüzüne çıkarttı sizi. Üstünde yaşadığımız bu toprak sizleri büyüten, emziren anamızdır. Ona saldıran olursa korumak boynumuzun borcudur. Yurttaşlarımız da aynı toprağın çocukları ve sizin kardeşlerinizdir."

– Doğrusu boşuna çekinmemişsin, bu yalana başvururken!

– Evet! Evet ama daha yarısını söyledim, sonunu dinle: "Bu toplumun birer parçası olan sizler, diyeceğim, birbirinizin kardeşisiniz. Ama, sizi yaratan Tanrı, aranızdan önder olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar. Yardımcı olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçiler ve öbür işçilerin mayasına da demir ve tunç katmıştır; sizden doğan çocuklar da herhalde size benzeyeceklerdir. Ama aralarında bir hamur birliği olduğuna göre, arada bir, altından gümüş, gümüşten de altın doğduğu olabilir. Bunun için Tanrı, her şeyden önce, önderlere, doğan çocuklara iyi bekçilik etmelerini, içlerine bu madenlerden hangilerinin katılmış olduğunu dikkatle araştırmalarını buyurmuştur. Kendi çocukları tunçla ya da demirle katışık doğmuşlarsa hiç acımayıp, hamurlarına uygun işlere koyacak onları; çiftçi ya da işçi yapacak. Çiftçi ve işçi çocukları arasından mayaları altın ve gümüşle katışık doğanlar olursa, onları gözetecek, kimini önderliğe, kimini yardımcılığa yükseltecek; çünkü mayasında demir ya da tunç katışık olanların önderliği edeceği gün şehrin yok olacağını Tanrı buyurmuştur." Şimdi, sen yurttaşları bu masala inandırmanın bir yolunu bulabilir misin, onu söyle!

– Kendilerini nasıl inandırırız bilmem, ama oğullarını, torunlarını inandırmanın bir yolu bulunabilir.

– Ne demek istediğini anlıyorum, ama bu kadarı bile onların devlete de, birbirlerine de daha yakından bağlanmalarını sağlar. Biz masalımızı söyleyip, yayılmasını kendi kaderine bırakalım. Toprağın

çocuklarını silahlandırıp önderlerinin buyruğunda yürütelim. Şehre gelip oturacakları yeri seçsinler. Burası öyle bir yer olsun ki, oradan yasalara karşı gelen yurttaşlarını dizginleyebilsinler. Dışarıdan bir kurt gibi sürüye saldıracak düşmanları da püskürtebilsinler. Bu yeri seçip, tanrılara kurbanlarını da kestikten sonra yerleşsinler, tamam mı?

– Tamam!

– Barındıkları yerin onları kışın soğuğundan, yazın sıcağından koruması da gerektir.

– Tabii, evleri olsun demek istiyorsun?

– Evet, ama bu evler asker evleri olacak, tüccar evleri değil.

– Aralarında ne fark var sence?

– Dinle bak ne fark var: Bir çoban için en kötü, en tehlikeli şey nedir? Sürüleri korumakta kendine yardımcı olan köpeklerin kötü yetişmiş olması, açlık ya da kötü huyları yüzünden sürüye saldırmaları, köpekken kurt olmaları değil mi?

– Evet, bundan büyük tehlike olamaz.

– Yardımcılarımızın yurttaşlara böyle davranmalarını, onlardan daha güçlü olunca, iyi niyetli koruyucular olacak yerde, amansız birer zorba kesilmelerini ne pahasına olursa olsun önlemeliyiz!

– Elbette.

– Peki, bunu önlemenin en iyi yolu, onlara gerçekten iyi bir eğitim vermek değil midir?

– Bu eğitimi vermiştik ya?

– Ama, sevgili Glaukon, bu işte o kadar acele etmeye gelmez. Gördükleri eğitim ne olursa olsun, bu eğitimin ayrıca onları, hem kendi benzerlerine, hem de korudukları insanlara iyi davranmalarını da sağlaması gerekir.

– Doğru.

– Aklı başında bir adam, eğitime şunu da katar: Bekçileri öyle yerlerde, o şekilde yaşatır ki, en iyi koruyucu olarak kalırlar; azıtıp yurttaşlarına saldırmazlar.

Evet, bu çok önemli bir şey.

– Şöyle yaşamalarına ne dersin? İlkin, kesin bir zorunluk olma-

dıkça, hiçbiri mal mülk edinmesin. Sonra oturdukları yer, yiyeceklerini sakladıkları ambar, her isteyenin girebileceği yerler olmalı. Yiyecekleri de ölçülü ve yiğit savaşçılara yaraşan cinsten olsun. Koruyuculuklarına karşılık, yurttaşların kendilerine verecekleri, bir yıllık yiyeceklerinden ne çok, ne de az olsun. Yemeklerini birlikte yesinler, savaştaki askerler gibi her birarada yaşasınlar. Gümüş ve altına gelince, diyeceğiz ki onlara: İçlerinde Tanrı'nın koyduğu altını, gümüşü saklayanların, insanların vereceği altında ve gümüşte gözü olmaz. Kendi altın yaradılışlarını dünyanın altınıyla kirletmek günahtır. Çünkü, dünya altını yüzünden türlü kötülükler işlenmiştir. Oysa, içlerindeki altın tertemizdir. Şehirde yaşayanlar arasında yalnız onlar için altına, gümüşe dokunmak, onu kullanmak, ona eşyasında, evinde yer vermek, onunla süslenmek, altın ya da gümüş kupalardan içmek yasaktır. Böylece hem kendilerini, hem de devleti korumuş olacaklardır. Ama, toprakları, evleri, paraları oldu mu, koruyucu olacak yerde kendileri de mal sahibi ve çiftçi, yurttaşlarının yardımcısıyken, düşman, zorba efendisi olurlar. Ömürleri kötülemek ve kötülenmekle, tuzak kurmak ve tuzağa düşmekle geçer; dışarıdaki düşmanlardan çok içerideki düşmanlardan korkarlar. Kendilerini de, devleti de ölüme sürüklerler. İşte bunun için koruyucularımızın oturacakları yerleri ve yaşama yollarını önceden iyice belirtmek, bunu da yasalaştırmak gerekmez mi?

– Elbette gerekir.

Adeimantos söze karıştı, dedi ki:

– Peki ama, Sokrates, biri çıkar da senin bu koruyucuları pek de mutlu yaşatmadığını söylerse ne dersin? Üstelik mutluluklarına kendileri kıymış olacak; devlet ellerinde olduğu halde, ondan hiçbir nimet elde etmeyecekler. Başka devletlerin başındakiler gibi toprakları, güzel büyük evleri olmayacak. Bu evleri gereğince döşeyemeyecekler, tanrılara kendi adlarına kurban kesemeyecekler, kimseyi konuk edemeyecekler, demin dediğin gibi, altını, gümüşü, mutlu sayılan kişilerin kullandıklarını, kullanamayacaklar. Koruyucular, şehirde oturan, ama onu korumaktan başka hiçbir iş görmeyen ücretli erlere dönecek.

– Evet, dedim, üstelik aldıkları ücret de ancak geçimlerini sağ-

layacak; boğaz tokluğuna çalışacaklar. O kadar ki, canları gezmek isterse, kadınlara para yedirmek isteseler, mutlu insanlar gibi dilediğini satın almaya kalksalar, olmaz diyeceğiz. Bunları da kat sözlerine!

– Peki bunları da katalım.

– Şimdi, nasıl kendimizi savunacağız buna karşı diyorsun, değil mi?

– Evet.

– Bana kalırsa, gene aynı yoldan yürüyerek savunacağız. Diyeceğiz ki: Koruyucular bu durumda, pekâlâ mutlu olabilirler. Biz devletimizi, bütün topluma birden mutluluk sağlasın diye kuruyoruz. Yoksa bir sınıf, ötekilerden daha mutlu olsun diye değil; çünkü, kurduğumuz devlette adaleti, en kötü yönetilen devlette de adaletsizliği kolayca görürüz. Bunları gördükten sonra da, baştan beri üstünde durduğumuz adaletle adaletsizlik konusunda bir sonuca varırız demiştik. Şimdiyse biz, bütün yurttaşlara mutluluk sağlayan bir devlet düşünüyoruz. Yoksa yurttan bazı kişileri seçip onları mutlu kılacak değiliz. Yurt baştan başa mutlu olacak. Bundan sonra da, bunun tersini düşüneceğiz. Bir heykeli boyarken biri çıkar da, vücudun en güzel yerlerine en güzel renkleri koymadığımızı, örneğin, yüzün en güzel yeri olan gözleri ne diye erguvana değil de karaya boyadığımızı sorarsa, ona şöyle diyebiliriz: Ne tuhaf adamsın! Sence güzel boyamak için gözü göz olmaktan çıkarmak mı gerek? Sen, heykelin her yerine en yakışan rengi koymaya, heykelin bütünüyle güzel olmasına bak. Koruyucular için de, onları koruyucu olmaktan çıkartacak bir mutluluk istemez. Çiftçilere de bayramlıklar giydirip, altınlar takıp, toprağı ister işleyin, ister işlemeyin; çömlekçilerimize ocak başında yan gelip kadeh tokuşturun, arada bir de tezgâha geçip dilediğiniz kadar çömlek yapın mı diyeceksin? Bütün yurdun mutlu olması için yurttaşların böyle mi davranmaları gerek? Aman, böyle bir şeyi aklımıza bile getirme; çünkü, sana kalırsa, ne çiftçi, çiftçi olur, ne çömlekçi çömlekçi, ne de devlet kurabilecek değerde bir insan bulunur. Koruyuculardan başkasının bu yola sapması haydi neyse, çünkü bir eskici, kötü olursa, eskici olmadan eskici geçinirse, bu yurt için bir bela olmaz. Ama, yasaların ve toplumun

koruyucuları olanlar, koruyucu olmadan koruyucu geçinirlerse, devlet çöktü demektir. Bütün toplumun kaderi onların keyfine kalır. Biz toplum için gerçek koruyucular, ona hiçbir kötülük etmeyecek koruyucular istiyoruz. Bizi sorguya çekense, koruyucuyu topluma her kötülüğü edebilecek, devletin başında değil de, panayırdaymış gibi bol bol yiyip içerek keyif çatan biri olarak düşünüyor, anlaşılan. Böyle düşünüyorsa, o devletten değil, başka bir şeyden söz ediyor olmalı. Asıl üstünde durulacak şey şu: Toplum için koruyucular ararken gözettiğimiz nedir? Bu koruyuculara en büyük mutluluğu sağlamak mı, yoksa bütün şehri göz önünde tutup herkesin mutluluğunu sağlamak mı? Evet, koruyucularla yardımcıları kurduğumuz düzene bakıyorlar mı? Hem kendilerini, hem başkalarını görevlerinde usta olmaya zorluyorlar mı? Böylece de bütün şehir gelişip en iyi yönetime kavuşunca her sınıf, doğanın verdiği mutluluk payını alabiliyor mu? İşte buna bakmalı asıl.

3. DEVLETİN ÜÇ SINIFI[3]

– İşte böyle devleti kurmuş sayılırız. Ariston'un oğlu, dedim; geriye asıl aradığımızı bulmak kalıyor. Bir fener bul, kardeşini, Polemarkhos'u ve ötekileri yardıma çağır, gidip bakalım adalet nerede, adaletsizlik neredeymiş! Birbirinden ayrılan yönleri neymiş? Mutlu olmak için hangisinden yana gitmek gerekirmiş? Tanrıların, insanların gözünden kaçabilir miymiş kimse?

– Boşuna konuşuyorsun, dedi Glaukon; bu arama işine sen kendin giriştin. Bütün gücümle, bütün çarelere başvurup, adaletin yardımına koşmazsam günah ederim, demiştin.

– Doğru, bunu bana hatırlattığına iyi ettin. Dediğimi yapayım, ama siz de bana yardım edin.

– Peki, ederiz.

– Bakalım benim tutacağım yolda, aradığımızı bulabilecek miyiz? Devletimiz iyi kurulmuşsa, her bakımdan iyi demektir, değil mi?

– İster istemez.

---

3 Kitap IV. *Steph:* 427d-434 c. *Devlet*, s.117-24.

– Yani bu devlet bilge, yiğit, ölçülü ve adaletlidir.[4]

– Öyle ya!

– Öyleyse, devlette saydığımız bu niteliklerden hangilerini buluyorsak, geriye kalanlar arayacağımız değerlerdir.

– Evet.

– Şimdi tut ki, aradığımız dört şey de bir yerdedir ve biz bir tanesini arıyoruz. İlkini bulduk mu yetiniriz onunla, ama öteki üçünü daha önce bulmuşsak, aradığımız kendiliğinden ortaya çıkar; çünkü, aradığımız ister istemez geriye kalan dördüncüdür.

– Doğru.

– O halde bizim dört erdemimiz için de aynı yoldan gidemez miyiz?

– Gideriz elbet.

– Öyle sanırım ki, ilk bakışta gördüğümüz erdem bilgeliktir. Hem bunun tuhaf bir yanı da var.

– Ne gibi?

– Bizim kurduğumuz devlette bilgelik vardır; çünkü, kararlarını bilgece verir.

– Evet.

– Bilgece karar vermek bir bilgi işidir. İnsanlar bilgisizlikleriyle değil, bilgileriyle doğru karar verirler.

– Şüphesiz.

– Ama, devlette birçok, hem de çeşit çeşit bilgiler vardır.

– Evet.

– Örneğin, dülgerlerin bilgisi; devletin bilge olması, doğru karar vermesi, bu bilgiden ötürü müdür?

– Hiç de değil. Bu bilgiyle olsa olsa devlet dülgerlikte usta olur.

– Demek ki, tahta işçiliğini iyi bilmenin, devletin bilgeliğiyle ilgisi yoktur.

– Yoktur elbet.

– Maden işleri bilgisi için de, aynı şeyi söyleyebilir miyiz?

---

4 Bilgelik–*sophia*, yiğitlik–*andria*, ölçülülük–*sophrosyne*, adalet–*dikaiosyne*.

– Evet.

– Toprağı işleme bilgisi de öyle. Devlet bu bilgisiyle olsa olsa iyi çiftçi olabilir.

– Öyle geliyor bana da.

– Peki, kurduğumuz devlette yurttaşların şu ya da bu işini değil de, bütün toplumu düşünen ve devletin başka devletlerle ilişkilerini düzenleyen bir bilgi var mıdır?

– Vardır elbet.

– Nedir o bilgi ve kimlerde bulunur?

– Bu bilgi koruyuculuk bilgisidir. Demin en iyi koruyucu dediğimiz devlet adamlarında bulunur.

– Öyleyse, öyle bir bilgisi olan devlete nasıl bir devlet dersin?

– Yerinde kararlar veren, gerçekten bilge bir devlet.

– Peki, dedim, bizim devletimizde bu gerçek koruyucular mı daha çok olacak, yoksa demirciler mi?

– Demirciler besbelli.

– O halde şu ya da bu işi bilenlerin tümü arasında koruyucular bir azınlık olacak?

– Evet, hem de en küçük azınlık.

– Demek ki, doğaya uygun olarak kurulmuş bir devlet, akıllı olmasını kendini yöneten küçük bir topluluğun bilgisine borçludur. Bilgelik diyebileceğimiz bilgi de budur.

– Çok doğru.

– İşte dört erdemden birini ve yerini bulduk nasılsa.

– Bu buluş yerindedir bence.

– Yiğitliğe gelince, onun ne olduğunu, bir devlete yiğit dedirten insanların kimler olduğunu bulmak güç olmasa gerek.

– Nasıl?

– Bir devlete korkak ya da yiğit demek için, onun uğrunda savaşan insanlardan başka kim akla gelebilir?

– Kimse!

– Şehirde onlardan başkaları korkak ya da yiğit olsalar, devlet korkak ya da yiğit dedirtemezler değil mi?

– Evet, dedirtemezler.

– Demek, devlet yürekli olmasını belli bir parçasına borçludur. Yasakoyucu, eğitim yoluyla, neden korkulup, neden korkulmayacağını aşılamıştır insanlara. Bu azınlığın işi, aşılanan bu değeri her yerde, her zaman korumaktır. Sence de yiğit olmak bu değil midir?

– Pek iyi anlayamadım, bir daha söyler misin?

– Yiğitliğin bir çeşit korunma olduğunu söylüyorum.

– Neyin korunması?

– Korkulacak şeyler üstüne eğitim yoluyla, yasaların verdiği inancı koruması. Yiğit olan bu inancı her yerde, her vakit korur demekle, onu keder, sevinç, istek ve korku içinde bir yana bırakmaz, demek istedim. İstersen düşüncemi bir benzetmeyle anlatayım?

– İsterim.

– Bilirsin, boyacılar yünü kızıla boyamak istedikleri vakit, ak yünü seçerler. Boyanın parlaklığını sağlasın diye onu iyice yıkar, hazırlarlar, sonra kızıla boyarlar. İşte böyle boyanan kumaş, ister sabunla, ister sabunsuz yıkansın solmaz, atmaz rengini. Yoksa ne olur bilirsin?

– Bilirim, rengini atar, gülünç bir şey olur.

– İşte biz de savaşçılarımızı seçerken, onları müzik ve jimnastikle yetiştirirken, yaptığımız işi buna benzeterek düşün. İstediğimiz şey nedir? Yine işleyen boya gibi, yasalar da savaşçıların içlerine işlesin. Tabiatları ve gördükleri eğitimin iyiliği dolayısıyla neden korkup, neden korkmayacakları üzerinde sarsılmaz bir inançları olsun ve renkleri, bütün sodalardan ve sabunlardan daha soldurucu olan acı, korku, hırs gibi hallerde uçup gitmesin. İşte korkulacak ve korkulmayacak şeyler üstüne, yasalara uygun olarak, beslediğimiz inancın sarsılmazlığına yiğitlik diyorum. Buna bir diyeceğin var mı?

– Yok. Gerçekten bu inanç eğitimden gelmezse, örneğin bir hayvanın ya da bir kölenin inancı olursa temelli saymayız, yiğitlik demeyiz ona.

– Doğru söylüyorsun, dedim.

– Kısacası, yiğitliği ben de senin gibi anlıyorum, dedi.

– Şunu da kabul et ki, bu yiğitlik bir yurttaşın yiğitliğidir. Yok-

sa, bunun üstünde durmazdık. Ama, bu konuyu bir başka zaman ele alırız, bu kadarı yeter şimdilik. Çünkü, bizim şimdi aradığımız yiğitlik değil, adalettir.

– Haklısın.

– Devlette arayacağımız iki erdem kalıyor: Ölçülülük ve adalet.

– Evet.

– Adaleti nasıl bulacağız, onu düşünelim. Bunu bulursak ölçülülükle uğraşmamıza gerek kalmaz.

– Doğrusu bilmem ama, ölçüyü bir yana bırakacaksak, ilkin adaleti düşünmek buna uygun görünmüyor. Önce ölçünün ne olduğunu arayalım, bana sorarsan.

– Haydi, gönlün hoş olsun, seni kırmak istemem.

– Başla öyleyse.

– Başlayalım, dedim, ilk bakışta ölçü, öteki erdemlerden daha çok bir düzene, bir uyuma benzer.

– Nasıl?

– Ölçü, dedim, isteklerimize, tutkularımıza vurduğumuz bir çeşit dizgindir. Bu anlamın izlerini halk deyimlerinde buluruz. Örneğin, kendini tutma, kendine hâkim olma gibi... Ne dersin?

– Doğru.

– Kendine hâkim olma tuhaf bir devrim değil mi? Kendine hâkim olan, kendinin kölesi olmuş olmuyor mu? Kendinin kölesi olan, kendinin efendisi de demektir. Aynı adam hem köle oluyor hem efendi.

– Sahi öyle!..

– Bana kalırsa, bu deyimi şöyle anlatmalı: Bir insanın içinde iki yan vardır: Biri iyi, biri kötü. İyi yan, kötü yanı buyruğuna aldı mı, buna kendine hâkim olma diyoruz, bunu yapanı da övmüş oluyoruz. Tersine, kötü eğitim görme, kötülerle düşüp kalkma yüzünden iyi yan zayıflar da, kötü yanın buyruğuna girerse, böyle birine de kendinin kölesi deriz. Buysa kötüleme olur.

– Olur elbet.

– Şimdi devletimize gelelim: Bu iyi yanı onda da göreceğiz. Bizim devletimize kendine hâkim diyeceğiz. Çünkü, onda iyi yan, kö-

tü yanı buyruğu altına almıştır. Ölçülü, kendine hâkim diye buna diyoruz.

– Evet, bunu görmeliyiz devletimizde.

– Bu demek değildir ki, bizim topluluğumuzda tutkular, zevkler, acılar olmayacak. Olacak; hele çocuklarda, kadınlarda, kölelerde, hattâ, en aşağı ve en kalabalık sınıftan özgür dediğimiz insanlarda bile.

– Doğru.

– Ama, iyi bir yaradılışla, iyi bir eğitimi birleştirmiş küçük bir azınlık, akıl ve düşünce yoluyla, sadece ve ölçülü isteklerle yaşayacak.

– Evet.

– Toplumumuzda, çoğunluğun kötü tutkuları, değerli bir azınlıktaki aklın buyruğuna girmiştir.

– Doğru.

– Zevklerine, tutkularına hâkim bir devlet varsa, o da bizim devletimizdir.

– Şüphesiz.

– İşte bundan ötürü, ona ölçülü ne diyemez miyiz?

– Diyebiliriz.

– Gene bizim devletimizde yöneten ve yönetilenler, devletin başına kimlerin geçmesi gerektiğinde anlaşmışlardır, değil mi?

– Tabii.

– Bu anlaşmış yurttaşlar arasında ölçü hangi yandadır; yönetenlerde mi, yönetilenlerde mi?

– Her ikisinde.

– Demek ki, demin ölçüyü bir düzene, bir uyuma benzetmekle yanılmamışız?

– Anlamadım, neden?

– Ölçülülük, yiğitlik ve bilgelik gibi değildir. Bu ikisi toplumun yalnız bir parçasında bulunur. Bütün toplumu da yiğit ve bilge kılar. Ölçüyse, bütün topluma yayılır. Bütün yurttaşlar arasında tam bir düzen kurar. Aşağı, orta, yukarı, güçlü, güçsüz, zengin, yoksul herkes aynı ahenge uyar. İşte bu uyuşmaya ölçü diyebiliriz. Bu öyle bir uyuşmadır ki, orada iyi yanla kötü yandan hangisinin başa geçeceği bellidir.

İster tek insanın içinde, ister toplumda olsun.

– Düşüncene katılıyorum.

– Güzel, dedim, böylece devletin üç erdemini de görmüş olduk, aldanmıyorsam? Geriye kalan ve hepsini tamamlayan erdem hangisidir? Adalet değil mi?

– Evet.

– Öyleyse Glaukon, biz de avcılar gibi son çalılığa geldik. Bu çalılığın içinde aradığımız. Onu kaçırmamak için gözlerimizi dört açalım. Yanıbaşımızda bir yerde olacak, iyi bak, kolla her yanı, belki benden önce görür, gösterirsin bana.

– Ah, bir görebilsem, nerede? Yalnız senin ardından gitmek, senin gösterdiğini görmek, benim bütün yapabildiğim bu işte.

– Öyleyse tanrılara sığın, gel ardımdan!

– Bunu istiyorum zaten, haydi yürü önden.

– Doğrusu, bulunduğumuz çalılık bir hayli sık, karanlık, geçilmesi zor, ama gene de yürüyelim bakalım.

– Evet, yürüyelim.

Yanıma yöreme şöyle bir bakınıp bağırdım:

– Aman, Glaukon, bir iz yakaladık galiba! Adalet kurtulmaz artık elimizden.

– Sevindim buna.

– Biz ne budalaymışız meğer!

– Neden?

Burnumuzun dibinde duruyormuş da aradığımız, görmüyormuşuz! Avucundakini arayanlar gibi, gülünç olduk. Şuracığa bakacak yerde, uzaklarda aramışız. Onun için gözümüzden kaçmış olacak.

– Ne demek istiyorsun?

– Bak, bana öyle geliyor ki, şimdiye kadar sözünü ettiğimiz şey, adaletin ta kendisi. Farkına varamamışız bunun.

– Bu giriş çok uzadı, sabrımız tükendi!

– Peki bak bakalım haklı mıyım? Bizim devleti kurarken ta başta herkese bir ödev vermiştik ya! İşte bu ödev ya da bunun bir türlüsü, aldanmıyorsam, adaletin ta kendisidir. Bir insanın toplumda yara-

dılışına uygun bir tek işi görmesi gerektiği üstünde birkaç kez durmuş, bunda da anlaşmıştık, hatırlarsan!

– Evet, anlaşmıştık.

– Herkesin kendi işine bakması, başkalarınınkine karışmaması doğru bir şeydir. Bunu herkesin ağzından işitiriz, kendimiz de sık sık söyleriz.

– Söyleriz, evet.

– Kendi işimizi istenilen biçimde yapmak; işte adalet bu olabilir dostum! Bunu nereden çıkartıyorum biliyor musun?

– Hayır, söyle.

– Devlette incelediğimiz üç erdem vardı ya: Ölçü, yiğitlik ve bilgelik. Bunların dışında kalan erdem, onları doğuran ve yaşatan erdemdir. Baştan da, üç erdemi bulursak, geriye kalan dördüncüsü adalet olacak, dememiş miydik?

– Evet, ister istemez.

– Evet ama, devletimizin en iyi bir devlet olmasında en çok payı olan hangi erdemdir? Yönetenlerle yönetilenler arasındaki düşünce birliği mi? Askerlerde korkulacak, korkulmayacak şeyleri gösteren törelerin korunması mı? Devletimizin başındakilerin anlayışlı, işbilir kimseler olması mı; yoksa çocuk, kadın, köle, özgür insan, işçi, yöneten, yönetilen, herkesin, başkasının işine karışmadan, kendi işini yapması mı? Bunu kestirmek kolay iş değildir!

– Değildir, tabii.

– Demek toplumda herkesin kendi işini yapma gücü, devletin üstünlüğünde ölçü, yiğitlik ve bilgelik kadar yer tutar.

– Öyledir.

– Öyleyse, öteki erdemlerle birlikte devletin üstünlüğünü yapan bu güce adalet diyemez miyiz?

– Ona ne şüphe?

– Bunlar yargılarında neyi göz önünde tutacaklar? Yurttaşlar ne kimsenin malını yiyecek ne de kendi malından olacak. Bu değil mi?

– Evet, tek kaygıları bu olacak.

– Neden? Adalet bunu gerektirir diye, değil mi?

– Evet.

– Öyleyse, adalet kendi malının sahibi olmak ve kendi işini görmektir diyebiliriz.

– Doğru.

– Bakalım şunda anlaşır mısın benimle: Dülger, kunduracının, kunduracı da dülgerin işine karışsa, biri ötekinin araçlarını ve kazancını alsa ya da aynı adam her iki işi birden yapmaya kalkışsa, devlete çok büyük bir zarar geleceğini sanır mısın?

– Sanmam.

– Ama doğuştan sanatçı olan ya da başka bir işle kazanç sağlayan kimse, sonradan parası, tutanları, gücü ve bunun gibi başka şeylerle böbürlenir de savaşçılar arasına yükselmeye kalkışırsa ya da savaşçılardan biri, hiç de ehil olmadan, devletin başındakilere katılmak isterse, böylece bunlar da araçlarını ve kazançlarını değiş tokuş ederlerse ya da bir adam bütün bu işleri birarada yapacak olursa, bu kargaşalığın devleti yıkacağından benim gibi sen de şüphe etmezsin herhalde?

– Etmem.

– Demek ki, bir devlet için yıkıcı olan bu üç sınıfın birbirinin işine karışması, görevlerini değiştirmesidir. Buna da haklı olarak en büyük suç diyebiliriz, değil mi?

– Tabii.

– Devlete karşı işlenen en büyük suça adaletsizlik demez misin?

– Nasıl demem!

– İşte adaletsizliğin ne olduğunu gördük, şimdi de tersini alalım. Her sınıf insanın kendi işlerinde kalıp yalnız kendi işleriyle uğraşması da adalettir. Bir devleti adaletli yapan da budur.

4. KOMÜNİZM[5]

– Koruyucularımızın kadınları hepsinin arasında ortak olacak, hiçbiri hiçbir erkekle ayrı oturmayacak. Çocuklar da ortak olacak. Baba oğlunu, oğul babasını bilmeyecek.

5 Kitap V. *Steph:* 457d-485d. *Devlet*, s.146-54.

– Bu yasayı kabul ettirmek, bunun mümkün ve yararlı olduğunu kanıtlamak, ötekinden daha güç olacak.

– Yararlı olmadığını söyleyemezsin sanırım. Yasa gerçekleşebilirse, kadınların ve çocukların ortak olmasındaki fayda çok büyüktür. Bence asıl zor olan, gerçekleşmesi.

– Her iki bakımdan da çatanlar olacaktır, bana kalırsa.

– İki engeli birleştiriyorsun demek! Bense, birini atlayacağımı umuyordum! Yararlığını kabul etseydin, olanaklı mı, değil mi, onu tartışmak kalırdı.

– Atlatmaya çalıştığını gördüm. Ama şimdi iki tarafını birden savun bakalım.

– Çekeceğim cezanı! Ama hoş gör şu dileğimi: Bırak da bir soluk alayım. Hani şu tek başına gezinirken kendi hayalleriyle yetinen avare kişiler vardır, onlar gibi. Bu türlüleri herhangi bir isteklerini gerçekleştirmek yolunu aramazlar, bu gayet sıkar onları, istedikleri olabilir mi, olamaz mı diye araştırmanın yorucu bir şey olacağından korkarlar. İşe, olmuş gözüyle bakar, istedikleri olunca neler yapabileceklerini düşünüp keyfederler. Böylece içlerindeki avarelik büsbütün artar. Ben de onlar gibi yapıyorum şimdi, işi oluruna bırakıyorum. Düşündüklerimizin olup olmayacağına sonra bakarız. İzin verirsen şimdilik bunlar olabilir, deyip geçeceğim. Devlet adamlarının bu işi nasıl düzenleyeceğini, koruyucular için de, devlet için de bundan ne büyük yararlar doğacağını göstermeye çalışacağım. Önce bunu araştırmak isterim seninle. Kendiliğinden gelir üst yanı. Ne dersin?

– Öyle olsun.

– Devlet adamlarımızı adlarına layık kişiler sayıyorum. Yardımcılar da onlar gibiyse, verilen emirleri yerine getirmeye hazır olacaklar, emir verenlerse yasalara uyacak ya da kendilerine verdiğimiz yetkiler ölçüsünde yasaların özüne uygun kurallar kuracaklar.

– Tabii öyle olacak.

– Şimdi sen yasakoyucu ol, erkekleri nasıl seçtikse, kadınları da öyle seç. Birbirine en yakışanları biraraya getir. Evleri, sofraları ortak olsun. Kimsenin tek başına hiçbir şeyi olmadığı için birarada yaşaya-

caklar. Jimnastiğe, bütün idmanlara birlikte katılacaklar. Doğanın zoruyla da ister istemez çiftleşecekler; buna kesin bir zorunluk diyebiliriz değil mi?

– Geometri bakımından değilse bile, sevişenler için bundan kesin bir zorunluk olamaz. Çoğunluk üzerinde sevgiden gelen zorunluk, geometri zorunluğundan daha güçlüdür.

– Doğru, Glaukon, dedim, ama çiftleşmeleri ve her çeşit kadın-erkek beraberliğini oluruna bırakmak öyle bir şey ki, buna mutlu bir toplulukta ne din izin verir ne de devlet!

– Bu doğru da olmaz gerçekten.

– Öyleyse, mümkün olduğu kadar, düğünlü dernekli evlenmeler yapacağız ve bu evlenmelerin toplum için yararlı olanlarını kutsal sayacağız.

– Ben de öyle düşünüyorum.

– Peki, bu evlenmeler nasıl yararlı olabilir? Bunu söylemeyi sana bırakıyorum. Glaukon; çünkü senin evinde en iyi cinsten av köpekleri ve kuşlar gördüm. Sen bunları çiftleştirip üretirken bir şeylere dikkat etmiyor musun?

– Ne gibi?

– Önce şuna: Bu hayvanların hepsi iyi cinsten olmakla beraber, aralarında en iyi olanları vardır elbet.

– Vardır.

– Üretme için iyiye kötüye bakmaz mısın? Yoksa en iyilerini mi çiftleştirirsin?

– En iyilerini.

– En gençlerini mi alırsın, en yaşlılarını mı? Yoksa en olgun çağda olanlarını mı?

– En olgun çağda olanlarını.

– Üretmede bunları göz önünde tutmazsan, kuşlarının, köpeklerinin cinsi bir hayli bozulur, değil mi?

– Tabii.

– Atlar ve öteki hayvanlarda durum değişir mi?

– Değişir demek saçma olur.

– Gördün mü, sevgili dostum, insan cinsi için de durum aynı olduğuna göre, yöneticilerimizin ne kadar üstün bir cinsten olmaları gerek.

– İnsanlar için de öyledir elbet, ama bununla neye varmak istiyorsun?

– Bunu sağlamak için türlü çarelere başvurmaları gerekecek. Bir hekim, ortanın altında da olsa, ilacı gereksemeyen, yalnızca düzenli bir yaşam sürmek isteyenlere yeter; ama ilaç gereksendi mi, hekimin çok görgülü olması lazım.

– Doğru, ama neye varmak istediğini gene anlamadım.

– Şuna: Devlet adamlarımız yönettikleri insanların yararına, yalana ve düzene başvurabilirler demiştik. Bu türlü yalanları da birer ilaç gibi yararlı saymıştık.

– Haklıydık böyle saymakta.

– Öyleyse, sağlık kadar önemli olan evlenme ve üretmede de aynı şeyi yapmakta haklı oluruz.

– Nasıl?

– Üzerinde anlaştığımız ilkelere göre, her iki cinsin de en iyilerinin en fazla, en kötülerinin de en az çiftleşmeleri gerekir. Ayrıca en kötülerin değil, en iyilerin çocuklarını büyütmeliyiz ki, sürünün cinsi bozulmasın. Bunun için başvurulacak çareleri yalnız devlet adamları bilmeli, yoksa koruyucular arasında çatışmalar olabilir.

– Doğru.

– Öyleyse delikanlılarımızla kızlarımızı, düğün dernekle evlendireceğiz. Kurbanlar keseceğiz ve şairlerimizden bu evlenmeleri kutlayan şiirler isteyeceğiz. Evlenmelerin sayısını da devlet adamları kestirecek. Bu sayı savaşlara, hastalıklara ve daha başka olaylara göze azalıp çoğalacak. Öyle ki, devlet, toplumun azalmasını da önleyecek, çoğalmasını da.

– Evet.

– Bence, evlenecekleri, kurnazca tertiplenmiş kur'alarla seçmeli... Böylece cinsleri iyi olmadığı için seçilmeyen mutsuz yurttaşlar devlet adamlarına değil, kaderlerine küsmüş olurlar.

– Bence de en iyisi bu.

– Bundan başka, savaşta ve başka işlerde yararlık gösteren gençlere nişanlar, ödüller vermeli. Bu arada kadınlarla herkesten daha çok yatma hakkı tanımalı onlara. Kendilerinden alabildiğimiz kadar çok döl almak için bundan daha iyi fırsat olmaz.

– Doğru.

– Doğan çocuklara gelince, bunları özel bir kurula bırakmalı, bu kurulda kadınlar da olacak, erkekler de; çünkü devlet işlerinde her iki cins de ortaktır.

– Evet.

– Bu kurul, en seçkin yurttaşların çocuklarını bir yuvaya yerleştirir, onları şehrin belli bir semtinde oturacak bakıcı kadınlara emanet eder. Seçkin olmayan yurttaşların ve daha başkalarının doğuştan bir eksikliği olan çocukları da gözden uzak uygun bir yerde bakılır.

– Evet, koruyucuların cinsini korumak istersek, başka çare yok.

– Beslenme işini de bu kurul düzenler. Memeleri süt dolu anaları yuvaya getirir ve bunların kendi çocuklarını tanımamaları için elinden geleni yapar. Çocukların kendi analarının sütü yoksa, sütü olan başka kadınlar bulunur. Süt veren anaların da bu işte fazla oyalanmamaları gerekir. Çocuklara bakma işini de kadın, erkek bakıcılara bırakmalı!

– Koruyucu kadınlarının analığını bir hayli kolaylaştırdın!

– Öyle gerek. Ama daha bitmedi söyleyeceklerimiz. Çocukları, olgun çağdaki insanlardan üreteceğimizi söylemiştik, değil mi?

– Evet.

– Bu olgunluk çağının kadınlarda yirmi, erkeklerde otuz yıl sürdüğüne inanır mısın benim gibi?

– Hangi yıllardır bunlar?

– Kadın, yirmisinden kırkına kadar çocuk verecek devlete; erkekse, yarışta en azgın olduğu çağı geçtikten sonra, elli beşine kadar yapacak bu işi.

– Gerçekten her iki cinste de beden ve kafa en iyi bu yaşlarda işler.

– Eğer bir kimse bu yaşların altında ve üstünde çocuk yapacak

olursa, onu dine ve devlete karşı bir suç işlemiş sayacağız. Bu üretme, devletin her evlenmede kadın-erkek rahiplerle yaptığı kurban ve dua törenlerinden yoksun kalmıştır: Oysa, bu törenler seçkin insanlardan hep daha seçkin çocuklar, yararlı insanlardan daha yararlı çocuklar doğması için yapılır. Bunun dışında kalan her üretme, karanlıkların ve korkunç bir azgınlığın işi sayılacak.

– Öyle olmalı.

– Devlet iki insanı birleştirmedikçe, bunlar üretme çağında da olsalar, birleşirlerse, yasaya karşı gelmiş olacaklar. Belgesiz, dini törensiz doğan çocuk, piç sayılacak.

– Haklısın.

– Ama kadınlar da, erkekler de, devlete çocuk verme çağını geçirdikten sonra istedikleriyle birleşmekte serbest bırakılmalılar bence. Tabii erkekler için kendi kızları, anaları, kızlarının kızları, analarının anaları; kadınlar için de oğulları, babaları, torunları ve büyükbabaları hariç. Bu serbestliği verirken diyeceğiz ki onlara: Doğsun doğmasın, çocuk yapmamak için bütün tedbirleri alacaksınız. Bu tedbirler boşa çıkarsa devlet doğan çocuğu beslemeyecek.

– Bunlar da akla uygun. Ama babaların, kızlarını, dediğim öteki yakınlarını nasıl ayırt edeceğiz?

– Hiç de ayırt etmeyeceğiz. Yalnız bir erkek bir kadınla birleşti mi, ondan sonra yedinci ayla onuncu ay arasında doğan çocuğa erkekse "oğlum", kızsa "kızım" diyecek. Çocuk da ona "baba" diyecek. Bu çocuktan doğacak çocuk "torun" olarak, kendisine "büyükbaba", karısına da "büyükana" diyecek. Anasının, babasının üretme çağında doğmuş diğer çocuklara da "kardeş" diyecek. Bunlarla her türlü cinsel birleşmelerden kaçınacak. Bununla birlikte, kur'a öyle çıkmışsa, Pythia da hoşgörürse, yasa, kız kardeşlerle erkek kardeşlerin birleşmesine izin verecek.

– Çok doğru.

– İşte, Glaukon, devletin koruyucuları arasında kadın ve çocuk ortaklığı böyle kurulacak. Bu ortaklık anayasamızla uzlaşıyor mu? Belki de onun en değerli yönü değil midir? Şimdi konuşup anlaşacağımız bu kaldı, öyle değil mi?

– Evet, öyle.

– Anlaşmamız için önce şunu sormamız gerekir kendilerine: Devletin düzeninde yasakoyucunun düşündüğü en büyük iyilik, en büyük kötülük nedir? Ondan sonra bu ortaklığın bizi iyilikten yana mı, kötülükten yana mı götürdüğünü inceleriz. Böyle yapmak doğru olmaz mı?

– En doğrusu bu.

– Peki, bir devlet için en büyük kötülük bölünme, birken birçok olma; en büyük iyilik de bütün kalma, tek olmadır diyemez miyiz?

– Diyebiliriz.

– Evet ama, birleştiren şey sevinç ve acı ortaklığı değil midir? Bütün yurttaşların aynı kazanç ve aynı kayıplara mümkün olduğu kadar birlikte sevinip üzülmeleri birleştirmez mi onları?

– Tabii.

– Araya ayrılık sokarsa, herkesin tek başına sevinip üzülmesi, başkalarının mutluluğuna, mutsuzluğuna, devletin ve bireylerin kazanç ve kayıplarına aldırmaması değil midir?

– Öyledir elbet.

– Bu ayrılığın kaynağı nedir? Yurttaşların "benim", "benim değil", "bana yabancı" derken bu sözlerle ayrı ayrı şeyleri almaları değil mi?

– Çok doğru.

– Yurttaşların çoğunun aynı şeye "benim", "benim değil" demesi en iyi devlet düzenini göstermez mi?

– Gösterir tabii.

– Hele devlet bir tek insan gibi olursa! Örneğin, bir insan parmağından yaralansa, canı ve bedeni onları yöneten başla birlikte bu yaranın acısını duymaz, parçanın derdi bütünün derdi olmaz mı? İnsanın parmağının ağrıması bu demek değil midir? Ne kadar küçük bir parçamız olsa, onun derdiyle dertli, onun keyfiyle keyifli olmuyor muyuz? O iyi olunca, iyileştik demiyor muyuz?

– Böyle söylüyoruz gerçekten... Onun için de tek bir bireye benzeyen devlet en iyi yönetilen devlettir diyebiliriz.

– Böyle bir devlette de yurttaşların başına iyi kötü, ne gelirse gelsin, devlet bunu kendi başına gelmiş sayacak, onunla sevinecek, onunla dertlenecektir.

– İyi güdülen devlette böyle olur.

– Şimdi artık kendi devletimize dönelim, bakalım vardığımız sonuçlar ona mı yaraşıyor, yoksa başka bir devlete mi?

– Bakalım.

– Peki, öteki devletlerde de, bizim devletimizde de yönetenler ve yönetilenler yok mu?

– Var.

– Bunlar birbirlerine yurttaş demezler mi?

– Derler.

– Ama öteki devletlerde halk baştakilere yurttaştan başka bir ad daha vermez mi?

– Birçoklarında "baş" derler; ama demokrasilerde "yönetenler" denir.

– Bizim devletimizde halk, yönetenlere, yurttaş sözü dışında ne der?

– Kurtarıcılar, koruyucular.

– Onlar halka ne der?

– Gündeliğimizi ve yiyeceğimizi veren, der.

– Öteki devletlerin yönetenleri halkı ne sayar?

– Köle.

– Yönetenleri birbirlerini ne sayar?

– Baş olmada ortak.

– Ya bizde?

– Aynı sürünün koruyucuları.

– Başka devletlerde baştakilerden biri ortaklarının kimini dost, kimini yabancı saymaz mı?

– Çok görülür böylesi.

– O zaman dostunun çıkarını kendi çıkarı sayar, başkalarının çıkarına aldırış etmez.

– Öyledir.

– Ama bizim koruyucularımızdan hiçbiri, iş arkadaşlarına yabancı gözüyle bakar mı?

– Bakmaz, çünkü iş arkadaşlarından kime rastlasa, onu kardeşi, kız kardeşi, babası, anası, oğlu, kızı, dedesi, atası, akrabası sanabilir.

– Çok iyi söyledin, ama şuna da cevap ver bakalım: Senin yasalarına göre bu akrabalık sözde mi kalacak, yoksa yurttaşlarına karşı bütün davranışları ana, baba, kardeş sözlerine uyacak mı? Babalarına, kendilerini dünyaya getirenlere gereken saygıyı, sevgiyi gösterecekler mi, sözlerini dinleyecekler mi? Böyle davranmazlarsa ne tanrılardan, ne insanlardan iyi bir şey bekleyemezler, dinden de, doğruluktan da uzaklaşmış olurlar. Bütün yurttaşların çocuklarının kulaklarına bu öğütleri sokması, hepsinin kendilerine baba ve akraba diye gösterilen herkese karşı gereğince davranmalarını sağlaması gerekmez mi?

– Bu ögütleri vermek gerekir; çünkü ağızlarından akraba sözünü düşürmeyip de davranışlarını bu söze uydurmamaları gülünç olur.

– İşte onun içindir ki, öteki devletlerden daha çok bizim devletimizde yurttaşlar aralarından birinin başına geleni benimseyecekler, demin söylediğimiz gibi hep bir ağızdan: "Benim işlerim iyi gidiyor, kötü gidiyor" diyebilecekler.

– Çok doğru.

– Böyle düşünüp böyle söylemekle sevinçleri, üzüntüleri ortak olur dememiş miydik?

– Yanılmış değiliz bunu söylemekle.

– Demek ki, yurttaşlarımız her yerde olduğundan çok birbirinin çıkarını benimseyecekler, bu ortaklık da onları tam bir sevinç ve üzüntü birliğine götürecek.

– Her yerdekinden daha çok.

– Bunu neyle elde etmiş olacağız? Bütün yasalarımızda, hele koruyucularımız arasındaki kadın ve çocuk ortaklığıyla değil mi?

– Ona şüphe yok.

– Bu duygu birliğinin bir devlet için en büyük iyilik olduğunu, devleti sağlam bir bedene benzetmekle anlatmıştık. Böyle bir bedende

en küçük parçanın rahatını, rahatsızlığını bütünüyle duyar dememiş miydik?

– Bunda da haksız değildik.

– Öyleyse ortak koruyucularımız arasındaki kadın ve çocuk ortaklığının, devlet için en büyük iyilik olduğunu kanıtlamış oluyoruz.

– Hem de nasıl!

– Bunu yapmakla temel kuralımızdan da ayrılmış olmuyoruz. Koruyucularımızın gerçekten birer bekçi olabilmeleri için, kendi evleri, toprakları, malları, mülkleri olmayacak. Yiyeceklerini gördükleri iş karşılığı elde edecekler, birlikte yiyecekler demiştik.

– Doğru.

– Böylece ilk kurallarımıza eklediğimiz yeni kurallar, koruyucularımızın gerçekten koruyucu olmalarını büsbütün sağlıyor. Her biri bir başka şeye değil, her biri aynı şeye "benim" diyecek. Teker teker kazandıkları şeyi biri kendi evine, öbürü kendi evine götürmeyecek. Ayrı ayrı kadın ve çocuklarla ayrı ayrı sevinç ve üzüntüleri olmayacak. Çıkarları bir, amaçları bir, duyguları mümkün olduğu kadar bir olacak. Böyle olunca da, devletin parçalanmasına sebep olmayacak.

– Öyle ya.

– Bedenlerinden başka her şeyleri ortak olunca, mahkemelere düşmeler, birbirlerini suçlandırmalar kalır mı ortada? Para, çocuk, akraba yüzünden doğan bütün kavgalardan kurtulurlar.

– Evet, kurtulurlar tabii.

– Birbirini aldatma, dövme gibi suçlarla da mahkemelere düşmezler. Onlara çatan kendi yaşlarında biriyse, kendi kendilerini korurlar. Biz de bunu dürüst ve haklı bulur, onları kendilerini korumaya zorlarız bile.

– Doğru.

– Bu yasanın şu iyiliği var ki, bir adam başkasına kızar da, onunla kozunu kendi başına paylaşırsa, kavganın büyümesi, daha kötü sonuçlar vermesi önlenebilir.

– Elbette.

– Anlaşmazlıklarda da söz her zaman yaşlının olacak. Gençler, buyruğu da, cezayı da onlardan bekleyecek.

– Şüphesiz.

– Baştakilerden buyruk almadıkça hiçbir genç kendinden yaşlı birisine ne el kaldırabilecek ne de kötü söz söyleyebilecek. Onu iki şey durduracak: Saygı ve korku. Saygı, bu adamın belki de babası olduğu düşüncesinden ileri gelecek; korku da, vurduğu adamı, birçoklarının, oğlu, kardeşi, babası olarak, koruyacağı düşüncesinden.

– Öyle olacak.

– Nasıl olursa olsun, yasalarımız koruyucular arasında barışı sağlayacak herhalde.

– Evet.

– Onlar arasında anlaşmazlık olmayınca, halkın da ne onlarla, ne de kendi içinde çatışmasından korkulmaz, değil mi?

– Korkulmaz.

– Daha nice dertlerden kurtulurlar; ama onların sözünü etmeye değer mi bilmem... Yoksullar zenginlere dalkavukluk etmeyecek; çocuk yetiştirmenin verdiği dertler, sıkıntılar ortadan kalkacak. Adamların, hizmetçilerin olsun diye kimse para biriktirmeye, borçlanmaya, borçlarını inkâr etmeye kalkmayacak. Şuradan buradan yiyecek toplayıp, onları kadınların, hizmetçilerin eline vermeyecek. İşte, dostum, insanın başına dert açan buna benzer, aşağılık, sözü edilmeye değmez birçok işler ortadan kalkmış olacak.

5. FİLOZOFLARIN YÖNETİMİ[6]

– Biz mutlak adaleti bir örnek olarak arıyorduk, en adaletli adam kimdir, böyle bir adam olabilir mi, adaletsizlik nedir, en adaletsiz adam kimdir? Bütün bunları soruşturmamız onun içindi. Bu iki türlü insan üzerinde durmakla hangisinin mutlu, hangisinin mutsuz olduğunu aramakla neye varmak istiyorduk? Kendimize de bakıp, aramızda onlara benzeyenlerin, onlar gibi yaşayacaklarını ortaya koymak is-

6 Kitap V, *Steph*: 472c - 473e; Kitap VI, *Steph*: 484a - 490c, 502d - 504a; Kitap VII, *Steph*: 502a - 521b, 536d - 537d, 539d - 541b. *Devlet*, s.161-63; 171-77, 189-90; 204-5, 220-22, 224-25.

tiyorduk. Asıl aradığımız bu örneklerin mümkün olup olmayacağını kanıtlamak değildi.

– Doğru söylüyorsun.

– Bir ressam, görülebilecek en güzel bir insan resmi çizse, hiçbir kusuru olmasa, resimdeki bu insanın, ama böyle bir insanın, olabileceğini kanıtlamaya gücü yetmese, bundan ötürü ressamın değeri azalır mı?

– Azalmaz, Zeus için!

– Bizim yaptığımız da, sözlerle, kusursuz bir devlet çizmek değil mi?

– Orası öyle.

– Böyle bir devleti kurmanın mümkün olacağını kanıtlayamazsak, söylediklerimizin değeri azalır mı?

– Azalmaz elbet.

– İşin doğrusu bu. Ama hatırın için bir devletin gerçekleşmesinin ne dereceye kadar ve başlıca hangi yoldan mümkün olduğunu araştırmak istersen, sen de benim hatırım için bir şeyler yapmalısın.

– Neler?

– Bir şeyi anlattığımız gibi uygulamak mümkün müdür? Sözün işten çok gerçeğe uygun düştüğü yerler yok mudur doğada? Bunun tersi de düşünülebilir, ama bunu böylece kabul eder misin hatırım için?

– Ettim gitti.

– Öyleyse sözle kurduğum yapıyı, olduğu gibi gerçekleştirmemi isteme. Tasarımıza en yakın devleti kurmanın yolunu bulabilirsek, artık kabul et ki, istediğini yapmış, devletimizin mümkün olduğunu, yerince göstermiş oluruz. Bu kadarı yetmez mi sence? Bence yeter!

– Bence de.

– Bundan sonra araştırıp göstereceğimiz şey bugünkü devletlerin hangi kusurlarından ötürü bizim devlet gibi yönetilmedikleridir. Acaba küçük bir değişiklik yapmakla onları bizim devlete yaklaştırabilir miyiz? Bu değişme bir iki noktada kalabilir, hiç de önemli olmayabilir.

– Araştıralım bunu.

– Örneğin, bir tek şey var ki, onu değiştirirsek bu devletlerin durumu değişir sanırım. Bu dediğim şey, ne küçük, ne de kolay, ama olağan.

– Nedir o?

– İşte böylece en büyük dediğim dalgayla karşılaşmış oluyoruz. Öyle bir dalga ki, kahkahalarla kırılıp beni gülünçlük, kepazelik içinde boğabilir. Söyleyeyim de bakalım sen ne diyeceksin?

– Söyle!

– Filozoflar bu devletlerde kral ya da şimdi kral, önder dediklerimiz gerçekten filozof olmadıkça, böylece aynı insanda devlet gücüyle akıl gücü birleşmedikçe, kesin bir yasayla herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe, sevgili Glaukon, bence bu devletlerin başı dertten kurtulamaz, insanoğlu da bunu yapmadıkça tasarladığımız devlet mümkün olduğu ölçüde bile doğamaz, kavuşamaz gün ışığına. İşte buydu çoktan beri söylemekten çekindiğim. Geleneğe aykırı geleceğini biliyordum; bizim devletimizin dışında, ne bireylerin ne de toplumun mutluluğa kavuşamayacağını kolay kolay aklı almaz herkesin.

– Böylece, Glaukon, kim filozoftur, kim değildir, uzun ve çetin konuşmamızla ortaya koyduk bunu.

– Bundan kısa kesemezdik herhalde.

– Herhalde, dedim; araştıracağımız şey bununla kalsaydı, adaletli insanla adaletsiz insanın yaşayış ayrılığını görmek için daha bir sürü sorunlar olmasaydı, işin içinden çıkmış sayılabilirdik.

– Araştıracak başka ne kalıyor?

– Söylediklerimizden çıkan şeyler? Filozoflar, hiç değişmeden kalan şeye varabilen insanlarsa, ona varamayan ve bir sürü değişken şeyler içinde kaybolanlara bu adı veremezsek, devletin başına getireceğimiz hangileri olacak?

– Buna en uygun cevap ne olabilir?

– Yasaları ve kurumları hangilerinin koruyabileceğine aklımız yatarsa onları devletin koruyucuları yaparız.

– Güzel.

– Herhangi bir şeye bakacak adam kör mü olsun, gözleri keskin mi olsun, diye düşünülür mü?

– Düşünülmez elbet.

– Peki, her şeyin aslını bilmeyen, içlerinde hiçbir açık ve seçik örnek olmayan, ressamlar gibi öz gerçeğe bakmayan, gözlerini hep ona çevirerek güzelin, iyinin, doğrunun yasalarını ve bu yasalar yoksa yeniden koymayan, varsa korumasını beceremeyen insanları körlerden ayrı sayar mısın?

– Hayır, pek saymam doğrusu.

– Onları mı koruyucu yaparız, yoksa her şeyin aslını bilen, üstelik görgüden ve başka her değerden yana onlardan arda kalmayan insanları mı?

– Hiçbir eksik taraftarı yoksa, onları seçmemek saçma olur; çünkü, fazladan bilgileri de olacak. En önemlisi de bu.

– Düşünceyle bilgiyi nasıl birleştirir bu adamlar? Şimdi bunu görmeyelim mi?

– Görelim.

– Bu konuşmanın başında da söylediğimiz gibi, önce bunların ne olduğunu iyice bilmeliyiz; bunda anlaştığımız zaman, aynı adamların her iki değeri de birleştirdiklerini ve devletin başına yalnız onların konması gerektiğini görürüz.

– Nasıl yapacağız bunu?

– Önce şunda anlaşalım: Filozoflar bilime düşkündürler. Çünkü bilim onlara üreme ve üremenin doğurduğu salıntılar içinde gözden kaçan sonsuz varlığın bir köşesini aydınlatır.

– Bunda anlaşıyoruz.

– Üstelik onlar varlığı bütünüyle severler. Kendi istekleriyle onun küçük, büyük, değerli değersiz hiçbir parçasından vazgeçmezler. Şeref ve sevgi tutkunlarının yaptığı gibi.

– Doğru.

– Buna bağlı bir değer daha var. Bak bakalım o da dediğimiz insanlarda var mıdır ister istemez?

– Hangisi?

– Özü, sözü bir olmak. Bile bile yalan söylemekten kaçınmak, yalandan tiksinip doğruyu sevmek.

– Olması gerek.

– Olması gerek değil dostum, yaradılışında sevgi olan insan, sevdiğinin yakını, dostu olan her şeyi ister istemez sevmez mi?

– Doğru.

– Peki, bilime gerçekten daha sıkı sıkıya bağlı bir şey var mıdır?

– Olamaz.

– Aynı insan, hem bilimi, hem yalanı sevebilir mi?

– Sevemez.

– Öyleyse, bilimi gerçekten seven, daha ilk yıllarından var gücüyle gerçeğin ardına düşer.

– Elbette.

– Ama insan bütün isteklerini var gücüyle bir şeye çevirdi mi ne olur biliriz; hep o tarafa sel gibi akan isteklerin, geri kalan her şeye karşı gücü azalır.

– Öyle olur.

– Demek ki, istekleri bilimlere ve onlarla ilgili her şeye çevrilmiş olan yalnız ruhun zevkini arar, beden zevklerini bir yana bırakır. Gösteriş için değil, gerçekten filozofsa...

– İster istemez.

– Böyle bir insanda ölçüsüzlük, açgözlülük olmaz. Çünkü insanların zenginliği, gösterişi niçin aradıklarını düşünecek olursak, insanları aramak en az ona yakışır.

– Öyledir.

– Bir şey daha kaldı incelenecek, filozof yaradılışlı kimselerle ötekileri ayırt etmek için.

– Nedir o?

– İçinde hiçbir aşağılık taraf olmaması. Çünkü Tanrı ve insan işlerini bütünlüğüyle kavramaya uğraşıp duran bir ruh, küçüklükle bağdaşamaz.

– Çok doğru.

– Düşüncesi yücelere yükselen, bütün varlıkları, bütün zamanlar-

la birlikte seyreden kişi, insan yaşamına önemli bir şey diye bakar mı?

– Bakamaz.

– Böyle bir insan, ölümü korkulacak bir şey diye görmez öyleyse?

– Görmez.

– Korkak, aşağılık bir yaradılış da gerçek felsefeye erişemez.

– Sanmam, erişemez.

– Peki, içinde açgözlülük, aşağılık, gösteriş, korkaklık olmayan bir insan geçimsiz, haksız olabilir mi?

– Hayır.

– Öyleyse, bilim sevenle sevmeyeni ayırt etmek istediğin zaman, onun daha genç yaşında doğru ve geçimli ya da geçimsiz ve hırçın olup olmadığına bakacaksın.

– Evet.

– Bir şeyi daha unutmazsın sanırım.

– Neyi?

– Öğrenme zor mu geliyor ona, kolay mı? Bir şeyi öğrenirken sıkılan, ne kadar uğraşsa bir türlü ilerleyemeyen insanın öğrendiği şeyi gerçekten sevmesi beklenir mi?

– Beklenemez.

– Öğrendiğini aklında tutamazsa, her şeyi unutursa, bilim tutunabilir mi onun içinde?

– Nasıl tutunsun?

– Çalışması boşa giderse, küsmez mi sonunda ister istemez? Soğumaz mı uğraştığı şeyden?

– Soğumaz olur mu?

– Öyleyse bellekten yoksun bir kafayı gerçekten bilimseverler arasına koyamayız. Bence filozofun sağlam bir belleği olmalı!

– Elbette.

– İçinde olgunluk ve incelik olmayan, kendiliğinden ölçüsüzlüğe düşer diyebilir miyiz?

– Şüphesiz.

– Peki, gerçek sence ölçüye mi daha yakındır, ölçüsüzlüğe mi?

– Ölçüye.

– Demek aradığımız adamda, öteki değerlerle birlikte, ölçü ve incelik de olacak. Her şeyin önüne kendiliğinden rahatça gidecek.

– Elbette.

– Varlığın tam bir bilgisine varabilmek için bütün bu saydığımız değerlerin birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunması gerekmez mi dersin?

– Hiçbirinden vazgeçilemez.

– Bir iş düşün ki, onu iyi görebilmek için insanın yaradılıştan sağlam bir belleği, öğrenme kolaylığı, ruh üstünlüğü, inceliği olacak. Bir iş ki, gerçeğin, doğruluğun, yiğitliğin, tokgözlülüğün dostu olmayan başaramaz; böyle bir işe diyeceğin kalır mı?

– Dırdırcılar başı Momos'un bile bir diyeceği olamaz böyle bir işe.

– Peki, devleti ellerine vereceğin insanlar eğitim ve görenekle bu iş için yetişmiş insanlar olmaz da kimler olur?

Bu sırada Adeimantos söze karıştı:

– Söylediklerini kimse çürütemez. Sokrates, ama bu düşünceyi her ortaya arttıkça dinleyicilerin üzerinde ne etki yaptığını biliyor musun? İnsana öyle geliyor ki, tartışmasını beceremediği için her soruda gerçekten biraz daha uzaklaşıyor ve bu küçük uzaklaşmalar birike birike sonunda ilk düşüncesine taban tabana zıt bir aykırılığa sürüklüyor onu. Dama oyununda ustalar nasıl acemileri faka bastırır da bir baş süremeyecek hale getirir; senin dinleyicilerin de böylesine kımıldayamaz oluyor, susuyorlar. Öyle bir oyun ki bu, taş sürmüyorsun da akıl yürütüyorsun. Bu yoldan doğruya bir adım yaklaşılmış olmuyor. Bunu söylerken şimdiki durumumuzu düşünüyorum. Sana şöyle bir karşılık verilebilir: İnsan aklı senin bu sorunlarınla başedemese bile, şunu da görmezlik edemez: Kendini felsefeye verenler, onu gençliklerinde bir eğitim olarak gördükten sonra bırakmayıp da hazla üstünde duranlar, kaçık diyemesek bile, bir tuhaf adam oluyorlar. En aklı başında olanları bile senin bu kadar övdüğün felsefe yüzünden devlete hizmet edemeyecek hale geliyorlar.

Bunları dinledikten sonra dedim ki:

– Böyle diyenler doğru mu düşünüyor sence?

– Orasını bilmem, ama senin ne diyeceğini merak ediyorum.

– Ben, doğru düşünüyorlar derim.

– Öyleyse neye dayanır da, filozofların, bu hiçbir işe yaramayan adamların yönettiği devletlerin bütün dertlerden kurtulacağını ileri sürebiliriz?

– Bu soruna ancak bir benzetmeyle cevap verebilirim.

– Benzetmelerle konuşmak senin pek adetin değildir, ama neyse.

– Hem güç bir duruma sok beni, hem de böyle alay et benimle! Ama gene de dinle benzetmemi; kendin de görürsün benzetmede ne zorluk çektiğimi: En akıllı insanları devletler o kadar kötü kullanıyorlar ki, böyle bir insanın ne hale düştüğünü anlatabilmem için ressamların, cinsleri birbirine karıştırıp, yarı geyik, yarı teke birtakım acayip varlıklar çizmesi gibi, benim de kırk dereden su getirmem gerekiyor. Bir filoda ya da bir gemide şöyle bir şey düşün: Bütün gemicilerden daha güçlü kuvvetli bir gemi sahibi var, ama kulağı iyi işitmiyor, gözü iyi görmüyor, denizcilikten de pek o kadar anlamıyor. Gemicilere gelince, onlar da gemiyi sen daha iyi kullanırsın, ben daha iyi kullanırım, diye birbirine girmişler, ama hiçbiri kaptanlığın ne olduğunu bilmez, bu sanatı ne zaman, kimden öğrendiğini söyleyemez. Üstelik bu sanatın öğrenilecek bir yanı olmadığını, vardır diyen olursa, ağzını, burnunu dağıtacağını söyleyecek kadar ileri gider. Bu gemiciler donatanın etrafını alıyorlar, yalvarıp yakarıyorlar, dümeni bana ver diye... Her biri bir başka ağızdan sıkıştırıyor onu. Donatan, geminin kumandasını kime verecek olsa, ötekiler onu öldürmeye ya da gemiden sürmeye kalkıyorlar. Adamotuyla, içkiyle, daha başka şeylerle zavallı donatanı uyuşturup gemiyi ellerine geçiriyorlar, ne var, ne yok aşırıyorlar, bol bol yiyip, kafaları çekiyorlar; gemiyi de böylesi gemiciler nasıl yürütürse öyle yürütüyorlar. Kimler donatanı sıkıştırır ya da kandırır, kendilerine kumandayı verdirirse, onları övgülere boğuyor, büyük denizci, eşsiz kaptan, usta gemici sayıyorlar. Kimlerin yardımı dokunmazsa, onları da bir işe yaramaz diye kötülüyorlar. Bu arada akıllarından bile geçmiyor ki, gerçek kaptan, havayı, mevsimleri, göğü, yıldızları, rüzgârları, daha birçok şeyleri bilen, gemiyi bunlarla yürüten adamdır. Gemicilerin kimini razı ederek, kimini ezerek başa geçen bu adamlar, ne gemiyi yürütme, ne de baş olma sanatının öğretimle, gör-

güyle edinilebileceğine bir türlü inanmazlar. Gemilerde böyle kargaşalıklar olunca, gerçek kaptanın başına gelecek nedir? Başa geçen tayfalar ona dalgacı, geveze, işe yaramaz, kaçık demezler mi?

– Derler, dedi Adeimantos.

– Gerçek filozofların devletteki durumunu görmek için bu benzetmemi şöyle bir düşünmen yeter sanırım. Bilmem anlatabildim mi?

– Anladım.

– Şimdi sen, devletlerin filozoflara neden değer vermediklerine şaşan adama bu benzemeyi anlat ve asıl şaşılacak şeyin onlara değer vermeleri olacağını kafasına sokmaya çalış.

– Peki, çalışırım.

– En akıllı filozofların devletin işine yaramadıklarını söylemekte haklısın da ona; ama işe yaramıyorlarsa, kabahati onlarda değil, onları kullanmayanlarda görsün. Çünkü, kaptanın tayfalara yalvarıp kumandayı istemesi nasıl beklenmezse, filozoflara da, git zenginlerin kapısını çal denemez. Akıllı, zenginin kapısını çalar, diyen yalan söylemiş. Doğrusu şudur: Zengin olsun, yoksul olsun, insan hasta oldu mu hekimin kapısını çalar. İşinin yürütülmesini isteyen herkes de yürütmesini bilene başvurur. Komutan kalkıp, kendine gerçekten muhtaç olanlara: "Aman bırakın, komuta edeyim" diye yalvarmaz. Bugün devletlerin başında olanları demin anlattığımız tayfalara, bu tayfaların işe yaramaz, dalgacı saydıkları insanları da, gerçek kaptanlara benzemekle aldanmazsın.

– Çok doğru.

– İşte bu yüzden işlerin en iyisine, o işin tam tersini yapanların değer vermesi kolay kolay beklenmez. Ama felsefenin uğradığı en önemli, en zorlu saldırılar, filozof geçinenlerin yüzündendir. Felsefeyle uğraşanların çoğuna kaçak dedirten, insanların en akıllılarını –benim de, senin de kabul ettiğimiz gibi– zararsız hale sokan bu adamlar değil midir?

– Evet.

– Böylece iyi filozofların neden işe yaramadıklarını anlatmış olduk.

– Hem de çok iyi.

– İster misin şimdi filozoflardan birçoğunun neden bozulduğu-

nu, bunda da kabahatin felsefede olmadığını gösterelim?

– Gösterelim tabii.

– Öyleyse, gerçek bir filozofta bulunması gereken değerleri saydığımız konuşmaya dönelim. Hatırlarsın, ilki doğruya bağlılıktı. Her yerde, her zaman doğrunun ardından gitmekti. Çünkü bir dalaverecinin gerçek felsefede yeri olamaz.

– Evet, öyle demiştik.

– Oysa ki, herkesin filozof dediği birçok adamlarda bu değerin tam tersini görmüyor muyuz?

– Görüyoruz.

– Düşüncemizde diretip, şöyle dememiz kötü mü olur? Gerçek bilim sevgisi olan, gerçekten var olana erişmeye çabalar; yalnız görünüşte var olan, sayısız birçok şeyler üstünde durmadan ve hiç yılmadan onun ardına düşer. Sevgisi gevşemeden ruhunu, özleri kavramaya yarayan yanıyla, her şeyin o yanla bir yaradılışta olan özünü arar. Gerçek varlığa böylece yaklaştı mı, onunla birleşir, öz düşünceyi ve doğruyu yaratır; bilginin, gerçek hayatın, gerçek yiyeceğin tadına varır. Ancak o zaman doğurma sancılarından kurtulur.

– Evet, bunu ileri sürmek yerinde olur.

– Peki, böyle bir adam yalan söylemeye yanaşır mı? Tersine, iğrenmez mi ondan?

– İğrenir.

– Peki, bir yerde adalet başa geçince, kötülükler korosunu takar mı ardına?

– Takmaz.

– Tam tersine, en temiz değerleri, iyiliği, ölçüyü, düzeni götürür beraberinde.

– Haklısın, dedi.

– Kadın alma, çocuk üretme, baş olacakları seçme işleriyle karşılaştığımız zaman, bu dikenli meseleler üzerinde durmamak için türlü çarelere başvurmuştuk. Bu konuda gerçeği olduğu gibi söylemenin tepkiler uyandıracağını, uygulamada bir sürü güçlükler çıkacağını biliyorum. Ama, şimdi artık bunlar üzerinde durmaktan kaçınamayız.

Kadın ve çocuk sorunlarını yeterince çözdük, diyebilirsek de, devletin başına geçecekler meselesini kökünden ele almamız gerekiyor. Hatırlarsan, demiştik ki, devletin başına geçecekler, sevinçli anlarında olsun, acılı günlerinde olsun, yurt sevgilerini belli edecekler; çalışmalarında her türlü tehlikeler, değişiklikler içinde bu sevgiden şaşmayacaklar. Bu denemelerde kaybedenler hemen atılacak ve devlet başına yalnız ateşte denenmiş altın gibi tertemiz kalan gelebilecek. Gelince de, ona sağlığında ve ölümünden sonra hak ettiği üstünlük, şan, şeref payı verilecek. Şimdiki tartışmamızı önlemek için o zaman kaçamaklı ve üstü kapalı olarak bunları söylemiştim, aşağı yukarı.

– Evet, hatırlıyorum.

– O zaman dostum, bu cüretli düşünceyi söylemekten çekiniyordum. Ama, şimdi artık yılmayalım da en iyi koruyucuların filozoflar olacağını söyleyelim.

– Söyleyelim.

– Böyle olunca, koruyucuların bir azınlık olacağını kestirebilirsin. Filozoflarda aradığımız yaradılış ve değerler kolay kolay bir araya gelmez, bu değerleri çok defa ayrı ayrı insanlarda görürüz.

– Ne demek istiyorsun?

– Öğrenme kolaylığı, öğrendiğini aklında tutma gücü, görüş doğruluğu ve keskinliği ve bunlara benzer değerler, her zaman düzenli, durgun, sürekli bir yaşayışı sağlayacak olan kafa üstünlüğüyle birleşemez. Çoğu kere gelişigüzel fışkırır bu değerler, bu yüzden de sağlam kalmazlar.

– Doğru.

– Öte yandan, öyle sağlam, sarsılmaz, güvenilir yaradılışlar da vardır ki, savaştaki dayanma, direnme gücünü, kafa çalışmalarında da gösterirler. Bu türlüleri öğrenmede ağır ve yavaştırlar, uyuşuk bir halleri vardır. Kafalarını işletmek gerekti mi, esnemeye, uyumaya başlarlar.

– Öyledirler.

– Oysa ki biz, koruyucularımızın her iki yönden üstünlük göstermesini istiyoruz. Başka türlü eğitimleri tam olamaz ve başa geçemezler, diyoruz.

– Bunda haklıyız.

– Bu kadar ayrı değerler kolay kolay biraraya gelebilir mi?

– Gelemez tabii.

– Onun için, demin saydığımız denemelerden geçmeleri, iş, tehlike ve zevk anlarındaki davranışlarını belli etmeleri gerekir. Bundan başka yapılacak bir şey daha var, unutmuştum, şimdi söylüyorum: Onları birçok bilim çalışmalarına sokmalıyız ki kafalarının en yüksek bilgilere ulaşma gücü olup olmadığını görelim. Bakalım, beden çalışmalarında sıkıya gelemeyip pes edenler gibi, kafa çalışmasını yarıda bırakacaklar mı?

– Şunu da unutma ki, Glaukon, biz de kendi yetiştirdiğimiz filozoflara karşı haksız davranmayacağız; durumlarını değiştirip, başkalarına bekçilik etmelerini isterken, haklı sebepler göstereceğiz onlara: Şöyle diyeceğiz: Öteki devletlerde filozofluğa yükselen kişilerin politika gürültülerine karışmamaları anlaşılır; çünkü onlar, devletlerinin isteğine aykırı olarak kendi kendilerini yetiştirmişlerdir. İnsan kendi kendini yetiştirip de ekmeğini kimseye borçlu olmadı mı, hiç kimseye de hesap vermek zorunda değildir. Ama, biz sizi kendi yararınız için olduğu kadar, devletin de yararı için, arı kovanlarındaki beyler gibi olmanız için, yetiştirdik. Size öteki filozoflardan daha geniş, daha olgun bir eğitim verdik. Sizi, felsefeyi devlet işleriyle uzlaştırabilecek bir hale getirdik. Siz de sırası gelince, başkalarının oturduğu yere inmek, karanlık kişilere gözlerini alıştırmak zorundasınız. Karanlığa alışınca, siz onlardan bin kere daha iyi göreceksiniz. Çünkü, güzelin, doğrunun, iyinin gerçek örneklerini görmüş olduğunuz için, karşınıza çıkan her yansının aslını bileceksiniz! Böylece bizim devlet düzenimiz sizin için de, bizim için de gerçek bir varlık olacak; bugünkü devletlerin çoğunda olduğu gibi, bir rüya değil. Bu devletlerin başındakiler, gölgeler üstüne birbirleriyle cenkleşmede, sanki başa geçmek büyük bir nimetmiş gibi, kim başa geçecek diye birbirlerini yemektedirler. Doğru olansa şudur: Bir devlette başa geçenler, başa geçmeyi en az isteyenler oldu mu, dirliğin de, düzenin de en iyisi olarak var demektir. Baştakilerin böyle olmadığı yerdeyse, tam tersine, ne dirlik vardır, ne düzen.

– Çok doğru!

– Yetiştireceğimiz gençler bu düşüncelerimizi haklı bulmazlar mı dersin? Bir yandan zamanlarının çoğunu aralarında, yüksek düşünceler dünyasında geçirirken, bir yandan da sırası gelince, devlet işleriyle uğraşmaya razı olmazlar mı?

– Olmaları gerekir, çünkü onlar hak bilir kimseler olacaktır. Biz de onlardan haklı bir şey istiyoruz. Ama bugünkü devletlerin başına geçenlerin tersine, onlar bu işi yalnız bir ödev olarak üzerlerine alacaklar.

– Evet dostum, böyle olması gerekir. Başa geçecekler, baş olmaktan daha üstün bir değere yükselmişler mi? Yükselmişlerse, bil ki, o devlet iyi yönetilen bir devlettir. Çünkü böyle bir devletin başındakiler gerçekten zengin kişilerdir: Altın zengini değil, akıl ve erdem zengini. İnsanları mutluluğa ulaştıracak da zenginliğin bir türlüsüdür. Kendi yararlarına düşkün, açgözlü kimseler, başa geçer ve başta olmayı keselerini doldurmak için bir yol sayarlarsa, orada artık iyi bir düzen arama. Çünkü herkes başa geçmek için birbirini ezecek ve bu iç kavgada hem kendilerinin, hem de devletin başını yiyeceklerdir.

– Ona ne şüphe.

– Peki, başa geçmeyi küçümseyecek kişi, gerçek filozoftan başka kim olabilir?

– Hiç kimse, doğrusu.

– Başa geçme, bir tutku olmamalı insanda. Tutku olan yerde ister istemez kıskançlıklar ve kavgalar olur.

– Öyle ya.

– Öyleyse, kime yükleyeceksin devlet işlerini? En iyi düzeni kurmanın yollarını bilen ve devlet başına geçmekten daha üstün, daha şerefli bir yaşamı olan insanlardan başka kimden isteyebilirsin bu işi?

– Konuşan olarak, ben öyle görüyorum. Her neyse, şunu da unutmayalım ki, biz ilkin yaşlıları seçmiştik. Buradaysa onların yeri yok. Solon, yaşlılar çok şey öğrenebilir der, ama inanmamalı buna. Konuşmasını öğrensin bakalım yaşlı adam. Değişik ve çetin işler gençlere yaraşır.

– İster istemez.

– Öyleyse aritmetiğe, geometriye ve diyalektikadan önce gelen bütün bilimlere daha çocukken başlatmalı ve öğretim, zorla yaptırılan bir işe benzememeli.

– Neden?

– Çünkü, özgür insan hiçbir şeyi köle gibi öğrenmemeli, bedene zorla yaptırılan şeyin ona bir kötülüğü olmasa bile, kafaya zorla sokulan şey akılda kalmaz.

– Doğru.

– Öyleyse, mutlu delikanlı, çocuklara zor kullanmayacaksın. Eğitimin onlar için bir oyun olmasını sağlayacaksın. Böylece onların yaradılıştan neye elverişli olduklarını da daha iyi anlarsın.

– Akla uygun bu isteğin.

– Hatırlıyor musun ne demiştik daha önce? Çocukları savaşa at üstünde götürmeli ki, olanı biteni görsünler, tehlike olmadıkça savaşçıların yanıbaşına kadar sokulsun, yetiştirilen genç köpekler gibi, kanı koklasınlar.

– Hatırlıyorum.

– Bütün bu işlerde, derslerde ve tehlikelerde en atılgan olanını bir yana ayıracaksın.

– Kaç yaşında?

– Çocukların beden eğitimi derslerini bıraktıkları yaşta; çünkü, iki üç yıl süren bu dersler sırasında başka hiçbir şey yapamazlar! Yorgunluk ve uyku, kafa çalışmalarının düşmanıdır. Hem sonra beden eğitimi dersleri en önemli denemelerden biridir. Herkesin beden işlerindeki değeri orada ortaya çıkar.

– Doğrudur.

– Bundan sonra, yirmisine varan delikanlılar arasında bir seçme yapılacak. Seçilenler ötekilerden daha üstün tutulacak ve çocukken onlara karmakarışık verilen bilgiler artık bir sıraya konarak verilecek ki, bakalım, hem bilimlerin kendi kendileriyle, hem de gerçek varlıkla ilintilerini geniş bir görüşle kavrayabiliyorlar mı?

– Bilgileri insanın kafasına iyice yerleştirecek tek yol bu olsa gerek.

– Diyalektikaya hangilerinin elverişli, hangilerinin elverişsiz olduğunu da ancak şöyle anlayabiliriz: Geniş bir görüşe yükselebilenler diyalektikacı olur, ötekiler olamaz!

– Bence de öyle.

– Bu denemeyi de yapıp hangilerinin diyalektikaya en elverişli, bilimlerde, savaşta ve yasaların istediği bütün işlerde en sağlam olduğunu anlayınca, otuzuna varan seçkinler arasında bunları ayıracaksın. En büyük şerefleri vereceksin onlara. Hepsini birer birer diyalektikada deneyeceksin. Hangilerinin göz ve öteki duyularının yardımı olmadan akıl gücüyle varlığın ta kendisine yükselebildiğini araştıracaksın. İşte dostum, en dikkatli olacağın yer de burasıdır!

– Başka her işten sıyrılarak, sürekli bir şekilde yapılan diyalektika çalışmaları, beden eğitiminin karşılığı olur. Buna onun iki katı zaman ister.

– Altı yıl mı demek istiyorsun, dört yıl mı?

– Pazarlık etmeyelim de, beş diyelim. Bundan sonra onları bizim mağaraya indireceksin, gençlere özgü bütün görevleri, savaş işlerini yaptıracaksın onlara. Görgüden yana başkalarından geriye kalmasınlar diye. Bu işlerde onları bir kere daha denemek fırsatını bulacaksın. Bakalım onları dört bir yana çeken çağrılara dayatabiliyorlar mı? Yoksa sürüklenip gidiyorlar mı?

– Buna ne kadar zaman koyuyorsun?

– On beş yıl. Elli yaşında sağ kalan, her türlü iş ve bilimlerde, her bakımdan başkalarını aşanları, varılacak son yere iteceksin. Ruhlarının gözünü açıp her şeyi aydınlatan gerçek varlığın da kendisine bakmaya zorlayacaksın. İyinin kendini gördükten sonra onu örnek tutup toplumu, insanları ve kendilerini düzene sokacaklar. Kalan ömürleri boyunca vakitlerinin çoğunu felsefeye ayıracaksın. Ama sıraları gelince politika belalarına göğüs gerecekler. Birbiri ardısıra komutayı ele alacaklar. Şan, şeref için değil, yalnız halkın iyiliği için, kaçınılmaz bir ödevi yerine getirmek için devletin yöneticiliğinde yerlerine geçecek, kendilerine benzer yurttaşlar yetiştirdikten sonra Kutsanmışlar Adalarına göç edecekler. Devlet onlara anıtlar dikecek! Ve Apollon ra-

hibesinin diyeceğine göre de tanrılar ya da mutlu ruhlar için kesilen kurbanlar onlar için de kesilecek.

– Bundan güzel devlet adamları can sağlığı, Sokrates! Bir heykelci bile daha güzellerini yapamaz.

– Devlet kadınlarını da unutma, Glaukon; dediklerimi yalnız erkekler için dedim sanma. Dilediğimiz yaradılışta kadınları da onlara katıyorum.

– Erkekle kadın arasında eşitlik ve ortaklığı kabul ettiğimize göre doğru.

– Şimdi şunu kabul edebiliyor musunuz benimle? Bizim devletimiz ve anayasamız yalnızca birer hayal değildir. Onu gerçekleştirmek ne türlü zorla da olsa olağandır. Ama dediğimiz gibi, devletin başına bir veya birkaç filozofun gelmesi şartıyla. Bugün aranan şerefleri küçümseyecek, onları özgür bir insana yakıştırmayacak olan bu filozoflar, ödevini yapmanın getirdiği şerefli her şeyden üstün tutacaklar ve doğruluğu en önemli, en yararlı şey sayarak onun hizmetine girecekler, onu yeşertecekler; toplumun yasalarını ona uyduracaklar.

– Nasıl?

– Devletimizde on yılı dolduranların hepsini kırda yaşamaya gönderecekler, çocukları alıp zamanın ve ana babanın göreneklerinden koruyacaklar. Onları kendi görgülerine, yukarıda anlattığımız kendi ilkelerine göre yetiştirecekler. Tasarladığımız anayasayı ve halkı mutluluğa ulaştıracak devleti korumanın en kolay, en kestirme yolu budur.

– Evet, Sokrates, öyle sanıyorum ki, bu devlet gerçekleşebilirse, ancak bu dediğin yoldan gerçekleşebilir.

– Bu devlet ve bu devlete benzeyen insan üstüne yeterince konuşmadık mı dersin? Bizim ilkelerimize uygun insanın ne olacağını kestirmek kolay artık.

– Gerçekten, konuyu bitirmişe benziyoruz.

ÇEVİRENLER Sabahattin Eyüboğlu, Mehmet Ali Cimcoz

Yasalar'dan Seçme Parçalar*

1. İLK TARİH FELSEFESİ: DEVLET NEDİR VE NASIL ORTAYA ÇIKAR?

A– Bundan böyle; siyasal düzenin nasıl başladığını söyleyebilir miyiz? En kolay ve en iyi biçimde acaba buna şu açıdan bakılabilir mi?

K– Hangi açıdan?

A– "Kentlerin erdeme ya da kötülüğe doğru giden gelişmesine de bakmak gerektiği" açısından.

K– Yani, hangi açıdan demek istiyorsun?

A– Sanırım, zamanın uzunluğu, sonsuzluk ve bu süre içindeki değişimler açısından.

K– Nasıl yani?

A– Bak şimdi, kentler ortaya çıkalı ve insanlar devlet düzeni içinde yaşamaya başlayalı beri ne kadar zaman geçtiğini düşünüyorsunuz?

K– Bunu kestirmek hiç de kolay değil.

A– Ama anlatılmaz ve ölçülmez bir süre olsa gerek, değil mi?

K– Bu kesin.

(*) *Nomoi*, Kitap III (bütünü); Kitap IV'ten bir bölüm ve Kitap VI'dan kısa bir parça. Yunanca aslından çevirenler: Candan Şentuna ve Saffet Babür, *Yasalar* (Ara Yay., 1988), s.97-143.

A– O halde, bu süre içinde binlerce kent kurulmuş, sayıca daha az olmayan binlercesi de yıkılmıştır, değil mi? Yine her bir yerde devlet kuranlar da her türlü siyasal yönetimi denememişler midir? Küçük devletler büyümüş, büyük olanlar küçülmüş, iyi devletler bozulmuş, kötü olanlar da düzelmiştir, öyle değil mi?

K– Zorunlu olarak.

A– Becerebilirsek, işte bu değişikliğin nedenini anlamaya çalışalım; belki bu bize siyasal düzenlerin ilk oluşumunu ve gelişimini gösterir.

K– İyi dedin, bunlar üzerine düşündüğünü sen söyle, biz de izleyelim.

A– Acaba sizce eski söylentilerin bir gerçek payı var mı?

K– Hangi söylentilerin?

A– Tufanlarla, salgın hastalıklarla ve pek çok başka olaylarla insanların başına birçok felâket geldiğini, bunun sonucunda insan soyundan çok az kişinin kaldığını anlatan öyküler.

K– Bunların hepsine herkes inanıyor.

A– Haydi öyleyse, bunlardan birini, şu tufanla meydana geleni ele alalım.

K– Bunda neyi inceleyeceğiz?

A– Bu felâketten kurtulanlar büyük bir olasılıkla dağlarda çobanlık yapan insanlardı ve tepelerde insan soyundan son birkaç temsilci kalmıştı.

K– Bu açık.

A– Bunların da başka uygarlık araçlarından, kentlerde insanların kazanç ve üstünlük hırsıyla birbirlerine karşı çevirdikleri dolaplardan ve kurdukları ne kadar düzen varsa, hepsinden habersiz olmaları zorunlu.

K– Öyle olsa gerek.

A– Ovalarda ve deniz kıyısında kurulmuş kentlerin o günlerde temelinden yıkılmış olduğunu söyleyebilir miyiz?

K– Söyleyebiliriz.

A– Peki, bütün araçların yok olduğunu; siyasete ya da bir baş-

ka bilgi alanına ilişkin olarak çalışa çabalaya bulunmuş olan her şeyin bu sırada yok olup gittiğini söyleyemez miyiz? Nitekim, sevgili dostum, bütün bunlar hiç kesintisiz, bugün olduğu gibi, kalsaydı, herhangi bir yenilik nasıl bulunabilirdi?

K– O çağdakiler milyarlarca yıl boyunca bunları bilmiyorlardı, bunlar ortaya çıkalı bin ya da iki bin yıl oldu: Bir kısmını Daidalos,* bir kısmını Orphetis, bir kısmını da Palamedes buldu; müzik alanında Marsyas ve Olympos, lir konusunda Amphion buluş yaptı, daha pek çok şeyi de, sanki daha dün ya da önceki gün ortaya çıkmış gibi, başkaları buldu.

A– Tam da dün doğmuş dostunu unutman çok iyi, aferin doğrusu, Kleinias!

K– Yoksa Epimenides'i mi kastediyorsun?

A– Evet, onu: Çünkü sizin için bulduklarıyla herkesi geride bıraktı, dostum; sizin de anlattığınız gibi, Hesiodos'un eskiden kuramsal olarak söylediğini, o uygulamada gerçekleştirdi.**

K– Evet, öyle anlatırız.

A– Demek ki, felâketten sonra insanların durumunu şöyle betimleyebilir miyiz? Ürkütücü sonsuz bir sessizlik, alabildiğine ıssız bir toprak, birkaç sığır dışında bütün hayvanlar yok olmuş, bir yerlerde bir keçi grubuna belki rastlanabilir; bunlar da çobanların yaşamasına ancak yetiyordu.

K– Evet.

A– Şimdi üzerine konuştuğumuz kent, siyasal düzen ve yasama konusunda, deyim yerindeyse, en küçük bir izin dahi kalmadığını düşünebiliriz, değil mi?

K– Kesinlikle kalmamıştır.

A– Demek ki, bugünkü durumumuz, kentler, siyasal düzenler,

(*) Giritliyi onurlandırmak için en başta anılan (?) Daidalos, Girit'teki ünlü Labyrinthos'un yapıcısı olup, mimarlık sanatının bulucusu olarak biliniyordu. Orpheus şiirin, Palamedes de dama oyununun.

(**) Kleinias'ın atası Epimenides (krş. I 642 d-643a ebegümeci ve çirişotundan (HES. *Erga*, 41) açlığa ve sussuzluğa karşı etkili ilaçlar yapmıştı.

sanatlar, yasalar, her tür kötülük ile her tür erdem o günkü koşullardan çıkmadı mı?

K– Ne demek istiyorsun?

A– İlahi dostum, kentlerdeki pek çok güzel ve çirkin şeylerden habersiz yaşayan o çağ insanlarının tam anlamıyla erdemli ve tam anlamıyla kötü olduklarını düşünebilir miyiz?

K– Doğru söylüyorsun, söylemek istediğin şeyi şimdi anlıyoruz.

A– Demek ki, zaman geçtikçe ve soyumuz çoğaldıkça, her şey gelişe gelişe bugünkü durumuna geldi.

K– Çok doğru.

A– Herhalde birdenbire değil, uzun bir süre içinde yavaş yavaş.

K– Herhalde böyle olsa gerek.

A– Sanırım, yükseklerden düzlüklere inerken hepsinin içi yeniden korkuyla dolmuştur.

K– Nasıl dolmaz?

A– O çağda yaşayanlar sayıca az oldukları için, birbirlerini gördüklerinde seviniyorlardı, karadan ve denizden birbirlerine gitmek için kullanacakları taşıma araçlarının hepsi yapım tekniğiyle birlikte yok olmuştur, öyle değil mi? Sanırım, birbirleriyle karışmaları olanaksızdı; demir, bakır ve bütün madenler oraya buraya saçılıp gözden yitmişti, öyle ki bunları temizlemek büyük bir sorundu ve çok az sayıda kesilecek ağaç vardı. Dağlarda bir yerde birkaç araç kalmış olsa bile, bunlar da çabucak aşınarak kullanılmaz hale geliyordu, madencilik tekniği insanlar arasında yeniden canlanıncaya kadar yenileri yapılamıyordu.

K– Nasıl yapılsın?

A– Kaç kuşak sonra şimdiki duruma gelindiğini düşünebiliriz?

K– Açık ki, epey sonra.

A– Demir, bakır ve bunun gibi şeyler gerektiren sanatlar bu süre içinde, hatta daha uzun bir süre, o çağ insanlarınca bilinmiyordu, değil mi?

K– Elbette.

A– Böylece o çağda birçok yerde ayaklanma ve savaşlar ortadan kalktı.

K– Nasıl oldu bu?

A– Her şeyden önce sayıları az olduğundan birbirlerini seviyorlar ve hoş tutuyorlardı, sonra yiyecek yüzünden kavga çıkmıyordu. Çünkü belki bazıları için başlangıçta söz konusu olmuşsa bile, o zamanlar en büyük geçim kaynağı olan otlak sıkıntısı yoktu; etle süt hiç eksik değildi, ayrıca avlanarak sağladıkları besin de yabana atılır gibi değildi. Bol bol giyim kuşam, yatak, barınak, ateş üzerine ve başka amaçlarla kullanılacak kap kacak vardı; nitekim, çömlekçilik ve dokumacılık sanatlarının hiçbiri demir gerektirmez, işte Tanrı bu iki sanatı insanlara bütün bunları edinsinler diye, böyle bir çaresizliğe düştükleri zaman, yeniden canlanıp gelişebilsinler diye vermiştir. Bu nedenle aralarında yoksullar yoktu ve yoksulluk yüzünden birbirlerine düşman olmuyorlardı. Altın ve gümüşleri olmadığı için zengin de olmuyorlardı: İşte onlar o zamanlar böyle yaşıyorlardı. Zenginlik ile yoksulluğun olmadığı bir toplulukta, işte en soylu karakterler bu toplulukta yetişebilir: Çünkü ne küstahlık ne de haksızlık, ne rekabet ne de kıskançlık görülüyor. Bu nedenle ve saflık denilen şey nedeniyle, iyi insanlar idiler: Çünkü saf oldukları için, güzel ve çirkin olduğu söylenen şeylerin gerçekten öyle olduğunu düşünüyorlar ve inanıyorlardı. Nitekim, hiçbiri şimdiki gibi yalan olabileceğinden kuşkulunacak kadar uyanık olmayı öğrenmemişti, tanrılarla insanlar üzerine söylenenleri doğru sayıyor, bunlara göre yaşıyorlardı: Bu yüzden her açıdan biraz önce betimlediğimiz gibi insanlar idiler.

K– Ben ve arkadaşım bunlara katılıyoruz.

A– O halde, şöyle diyelim: Pek çok kuşak bu şekilde yaşamıştır; uygarlıkça tufandan öncekilerden ve bugünkü insanlardan daha geri idiler; başka sanatlarda, özellikle de karada ve denizde yapılan savaş sanatında, kent yaşamında insanların söz ve hareketleriyle birbirlerine kötülük ve haksızlık yapmak için bütün çarelere başvurarak "dava" ve "ayaklanma" denen savaş sanatında daha bilgisiz idiler; ama buna karşılık daha saf ve daha mert, daha ölçülü, üstelik de her bakımdan daha adil idiler, değil mi? Bunların da nedenini az önce açıklamış bulunuyoruz.

K– Doğru söylüyorsun.

A– Bu söylediklerimiz ve bundan sonra söyleyeceklerimiz, o günkü insanların neden yasalara gerek duyduklarını ve yasakoyucularının kim olduğunu anlamak için.

K– Güzel söyledin.

A– Demek ki yasakoyuculara gereksinimleri yoktu ve o çağda böyle bir kurumun oluşması da beklenmezdi. Çünkü o dönemin bu evresinde yaşayanlar yazıyı bilmiyorlar, babadan kalma kurallar denen töreleri izleyerek yaşıyorlardı.

K– Herhalde.

A– Ama bu da bir tür yönetim biçimi.

K– Hangisi?

A– Bence o çağdaki yönetim biçimine herkes reislik düzeni demektedir: Bugün de hem Yunanlılar hem barbarlar arasında birçok yerde görülmektedir; Homeros da Kykloparın yaşayışını anlatırken* bir anlamda bunu dile getirir ve şöyle der:

> "Yoktur onların dernekleri, yasaları filan.
> Otururlar yüksek dağ tepelerinde, oyuk mağaralarda,
> herkes kendi evini yönetir, kendi karısını, çocuğunu,
> umurlarında değildir hiç kimse, başkalarına aldırmazlar."

K– Sizin bu ozanınız çok hoş. Onun çok güzel başka dizelerini de okudum, ama çok değil; çünkü biz Giritliler yabancı şiirlere pek düşkün değiliz.

M– Biz ise düşkünüz; gerçi durmadan Isparta'dan çok İyonya yaşayışını anlatırsa da, epik ozanların şahıdır. Şimdi de efsane aracılığı ile Kyklopların bu ilkelliklerinin nedenini vahşiliklerine bağlayarak senin bu söylediğine iyi tanıklık yapıyor gibi.

A– Evet, benden yana tanık, onu böyle yönetim biçimlerinin bir zamanlar var olduğunu gösteren bir kaynak olarak alalım.

K– Güzel.

(*) *Od.* IX. 112 vd. Çev. A. Erhat - A. Kadir.

A– Bu yönetim biçimini, tufanı izleyen zor koşullardan ötürü oraya buraya dağılmış bir ev ve bir aile içinde yaşayanlar oluşturmuştur. Bunlarda yönetimin anadan ya da babadan geçmesi nedeniyle en yaşlı kişi yönetici olur, ötekiler de onu izleyerek kuşlar gibi tek bir sürü oluştururlar; atadan kalma kurallarla, hepsinin içinde en adili olan bir krallıkla yönetilirler.

K– Kesinlikle.

A– Bundan sonra daha büyük gruplar oluşturup daha büyük kentler kurmaya başlarlar; ilkin dağ eteklerinde tarıma yönelik ortak, kocaman, tek bir ev yapar, vahşi hayvanlardan korunmak için çevresine dikenden, taştan setler çekerler.

K– Herhalde bunlar böyle olmuştur.

A– Peki, şu da şöyle mi?

K– Ne?

A– Bu evler ilk baştaki küçük boyutlarından gelişip çoğaldıkça, tek tek evlerin her birinde en yaşlı kişi aile içindeki yöneticiliğini korur; birbirlerinden ayrı yaşadıkları için her birinin kendilerine özgü töreleri olur, ataları ve eğiticileri farklı olduğu için, tanrılara ve insanlara karşı ilişkileri de başka başka olur. Dürüst olanlar dürüst atalardan, mert olanlar da mert atalardan gelir. Bu şekilde her biri kendi eğilimine göre çocuklarını ve torunlarını yetiştirerek, dediğimiz gibi, kendi yasalarıyla büyük birliğe katılırlar.

K– Doğru.

A– Öte yandan, bu gruplardan her biri zorunlu olarak öncelikle kendi yasalarını, sonra ötekileri beğenir.

K– Öyle.

A– Galiba farkına varmadan yasamanın kökenine geldik.

K– Doğru.

A– Bundan sonra da şu zorunlu: Bu gruplar kendi içlerinden birtakım temsilciler seçerler; bunlar bütün yasaları inceleyip beğendiklerini, krallara yapıldığı gibi, başkalarına ve halk liderlerine açıklayarak onların onayına sunarlar; işte bunlar yasakoyucu adını alacaklardır; yöneticiler atayıp reislik düzeninden bir tür aristokrasi ya da kral-

lık oluşturmuş olacaklar, devlet düzeninin bu evresinde yönetim başına geleceklerdir.

K– Bu geçiş herhalde bu sırayla olur.

A– Şimdi, üçüncü olarak oluşan yönetim biçimini de görelim: Bu siyasal düzende yönetimlerin ve devletlerin bütün türleri ve uygulamaları ortaya çıkmaktadır.

K– Hangisi bu?

A– Homeros'un da ikinciden sonra üçüncü sırada açıkladığı* "Dardanie'yi kurdu" diyor.

> "o zamanlar kutsal Ilion yoktu,
> ölümlü insanların büyük şehri yoktu ovada,
> (Dardanoslular) çok pınarlı Ida'nın eteklerinde otururlardı."

Gerçekten de, bu sözleri ve Kykloplar hakkında anlattıklarını bir Tanrı gibi ve gerçeğe uygun olarak söylüyor. Zaten ozanlar da tanrısal bir soydur ve esinlerini Tanrı'dan alıp konuşurlar, kimi Kharitlerin ve Musaların yardımıyla birçok olaydaki gerçeği her zaman yakalarlar.

K– Hem de nasıl.

A– Az önce aklımıza gelen efsanenin devamına bakalım: Çünkü belki aradığımız bir şeyi aydınlatabilir. Yoksa gerekmez mi?

K– Elbette gerekir.

A– Yükseklerden geniş ve güzel bir ovaya inen insanlar alçakça bir tepe üzerinde, Ida Dağı'nda çıkan çeşitli ırmaklar arasında Ilion'u kurmuşlar, diye anlatıyoruz.

K– Evet, öyle derler.

A– Bunun, tufandan çok sonraki bir zamanda olduğunu düşünüyoruz, değil mi?

K– Kesinlikle, çok sonraları.

A– Pek yüksek olmayan tepelere güvenip yükseklerden akan bunca ırmak arasında kent kurduklarına göre, herhalde bu anlatılan yıkımı büyük ölçüde unutmuş olmalıydılar.

(*) Il. XX. 218 vd. Çev. A. Erhat - A. Kadir.

K– Öyleyse açık ki, o felâketten çok uzun bir süre geçmiş olmalı.

A– İnsanlar çoğaldıkça herhalde birçok başka kent de kurulmuştur.

K– Elbette.

A– Hatta bunlar, artık korkusuzca denize açıldıkları için, belki de deniz üzerinden Troya'ya karşı sefere çıkmışlardı.

K– Öyle görünüyor.

A– Akhalar on yıl kadar orada kalıp sonunda Troya'yı yıkmışlar.

K– Evet.

A– Ilion'un kuşatıldığı bu on yıllık dönem içinde, saldırganların her birinin ülkesinde gençlerin ayaklanmaları yüzünden birçok felâket olmuş: Bunlar kendi kentlerine ve evlerine dönen savaşçıları hiç de güzel ve hak ettikleri gibi karşılamamışlar; sonuçta ölüm, kıyım ve sürgünler birbirini kovalamış; yurtlarından bir kez daha uzak kalan bu insanlar, ad değiştirip Akha yerine Dor adını alıp geri dönmüşler, çünkü o zamanki sürgünleri biraraya toplayan Dorieus imiş. Kşukusuz bunların hepsini siz Ispartalılar bu noktadan itibaren eksiksiz anlatıyorsunuz.

M– Elbette.

A– Başlangıçta yasalar üzerine konuşurken, müzik ve içki konularına saparak bıraktığımız noktaya sanki Tanrı'nın yardımıyla geri geldik; konuşmamız da bize bu fırsatı yaratıyor. Nitekim söz, doğru yönetildiğini söylediğiniz Isparta'nın ve benzer yasalarla yönetildiğine göre de Girit'in kuruluşuna gelip dayandı. Böylece, şimdi bazı devlet düzenlerini ve kuruluşlarını tartışırken, sözü dolaştırmaktan şunu kazanmış olduk: Çok uzun bir zaman dilimi içinde kuruluşları birbirini izleyen birinci, ikinci ve üçüncü devlet tipini gördük; şimdi de dördüncü devlet tipine ya da isterseniz, bir zamanlar ortaya çıkmış, bugün de örgütlenmiş bulunan kavime geliyoruz. İyi ya da kötü örgütlenmiş olanı, bunlar içinde hâlâ korunanları hangi yasaların koruduğunu; bozulanları hangi yasaların bozduğunu, bunların yerine hangileri konursa, kentin mutlu olacağını bütün bunlardan çıkarabiliriz. Bak, Megillos, sen de Kleinias, eğer şimdiye değin söylediklerimizde karşı çıkacağınız bir şey yoksa, işte bütün bunları yeni baştan ele almalıyız.

M– Eğer bir Tanrı, yasama konusunu incelemeye ikinci kez girişecek olursak, şimdiye kadar söylenenlerden daha kötüsünü ve azını dinlemeyeceğimize söz verse, ben kendi hesabıma yolu uzatabilirim, hatta içinde bulunduğumuz bugün bile kısa gelir; her ne kadar bugün Tanrı yazdan kışa dönüyorsa da.*

A– Anlaşılan, bunları incelemek gerekiyor.

M– Kesinlikle.

A– Isparta, Argos ve Messene ile topraklarının tamamıyla atalarımızın elinde olduğu günlere gidelim, Megillos: Efsanenin söylediğine göre, bundan sonra orduyu üçe bölmeyi ve üç kent kurmayı uygun görmüşler: Argos, Messene ve Isparta.

M– Evet.

A– Argos Kralı Temenos, Messene'ninki Kresphontes, Isparta'nınki de Prokles ile Eurysthenes olmuş.

M– Doğru.

A– Hepsi de, biri krallıklarını yıkmaya kalkacak olursa, yardıma koşacaklarına yemin etmişler.

M– Öyle.

A– Yoksa başta olanların dışında birtakım kimseler yüzünden mi bir krallık yıkılır ya da bir iktidar yıkılmıştır. Zeus adına? Ya da az önce bu konuya girdiğimizde bunu böyle ortaya koyduk, şimdi de unuttuk mu?

M– Nasıl olur?

A– Demek ki, şimdi buna kesinlik getireceğiz: Çünkü, anlaşılan, söz gerçek olaylardan açılınca, aynı konuya geldik, öyle ki boş bir şey üzerine değil, olmuş bitmiş ve gerçekliği olan bir şey üzerine araştırma yapacağız. Olan şu: Üç krallıktan her biri, yönetme ve yönetilme konusunda çıkarılan ortak yasalara göre, krallıkla yönetilen ve kente and içerek bağlanmış: Kimi, zaman geçtikçe ve kuşaklar değiştikçe yönetimi sertleştirmeyeceğine, kimi de yöneticiler antlaşmalara bağlı kaldıkça, krallıkları yıkmayacaklarına ve başkalarının böyle bir şeye kalkış-

(*) Yaz gün dönümü.

masına göz yummayacaklarına, haksızlık gören krallara ve halka kralların, halkın da haksızlık gören krallara ve halka yardıma koşacaklarına ant içmişler. Böyle değil mi?

M– Evet, böyle.

A– Öyleyse, yasaları ister krallar, ister başkaları çıkarsın, yasal düzene oturmuş bu üç kentin siyasal düzeni bir üstünlüğe sahip değil miydi?

M– Nasıl bir üstünlük?

A– Kentlerden biri yürürlükteki yasalara uymadığında, yardıma koşan iki kentin olması.

M– Şimdi açık.

A– Çoğu kişi yasakoyuculardan halkın ve kitlenin gönülden kabul edeceği yasalar çıkarmasını bekler, tıpkı beden eğiticilerinden ve hekimlerden bedene haz vererek sağlıklı kılmaları ve iyileştirmeleri beklendiği gibi.

M– Tastamam öyle.

A– Büyük bir acı vermeksizin beden güçlü ve sağlıklı kılınabilecekse, bundan memnun olmalı.

M– Elbette.

A– Yasa çıkarmanın kolaylığı açısından o zamankilerin bir de şu üstünlüğü vardı.

M– Ne?

A– O günkü yasakoyucular, bugün yasal düzene oturmuş birçok başka kentte olduğu gibi, eşitliğin ancak toprak reformu yapmak ve borçları silmekle sağlanabileceğini düşünerek, servet dağılımına eşitlik getirmeye kalktıklarında saldırıların en büyüğüne uğramıyorlardı; bunlardan birini değiştirmeye kalkan bir yasakoyucuya herkes, "dokunulmaza dokunma"masını söyleyerek karşı çıkar ve toprak reformuyla borçların silinmesini önereni lanetler, sonunda yasakoyucu çaresiz kalır. Ama Dorlarda bu güzelce ve kimseyi öfkelendirmeyecek biçimde yapılıyordu, topraklar tartışma çıkmaksızın dağıtılıyordu, büyük ve eski borçlar da yoktu.

M– Doğru.

A– Öyleyse, sevgili dostlar, onların kuruluş ve yasaları nasıl oldu da böyle kötü bir sonuç verdi?

M– Ne demek istiyorsun? Onlarda kınadığın şey ne?

A– Bu üç kuruluştan iki tanesinin devlet düzeni ve yasalar bakımından kısa sürede yıkıldığını söylemek istiyorum, yalnızca bir tanesi, o da sizin kentiniz süregelmiştir.

M– Neden böyle olduğunu açıklamak kolay değil.

A– Tamam işte, şimdi bunu inceleyip araştırarak ve yasalar üzerinde yaşlıların ağırbaşlı uyumuyla eğlenerek, yola çıkarken söylediğimiz gibi, yolumuzu kolaylayalım.

M– Peki, dediğin gibi yapalım.

A– Yasalar üzerine bu kentleri düzenleyenleri incelemekten başka hangi yasaları incelemek daha iyi olur? Yoksa daha ünlü ve daha büyük kentlerinkini mi inceleyelim?

M– Bunların yerine başkasını bulmak kolay değil.

A– O halde, çok açık ki, o zamanlar, tıpkı Ilion'da oturanların Ninos'un sayesinde oluşan Asur gücüne güvenip cürete kapılarak Troya Savaşı'na yol açtıkları gibi, barbarlardan biri onlara haksızlık edecek olursa, bu düzenin yalnız Peloponnessos için değil, bütün Yunanistan için yeterli bir destek olacağını düşünüyorlardı. Nitekim, Asur İmparatorluğu'ndan arta kalanın bile hâlâ hatırı sayılıyordu: Bugün biz Büyük Kral'dan* nasıl korkuyorsak, o zamankiler de o örgütlü güçten öyle korkarlardı. Troya'nın ikinci kez ele geçirilmesi Yunanlıları ağır bir suçlama altında bıraktı:** Çünkü Troya onların imparatorluğunun bir parçası idi. Bütün bunlara karşı, Herakles'in çocukları olan kardeş krallarca hazırlanmış ve üç kente bölünmüş tek bir ordu örgütü vardı: Anlaşılan iyi düşünülmüş ve iyi hazırlanmıştı, üstelik de Troya'ya daha önce sefere çıkmış olandan daha üstündü. Her şeyden önce, Heraklesoğullarının elinde Pelopsoğullarınınkinden*** daha üstün önderler olduğu, sonra da bu ordunun Troya'ya gitmiş olandan daha

---

(*) Pers kralı.

(**) Troya'yı ilk ele geçiren Herakles idi. Krş. HOM. IL. V. 640 vd.

(***) Agamemnon ve Menelaos.

yiğit olduğu düşünülüyordu; çünkü bunlar yenmiş, ötekiler, yani Akhalar Dorlara yenilmişlerdi. Yoksa o çağdakilerin böyle bir düşünceyle düzenlendiğini düşünemez miyiz?

K– Elbette.

A– Öyleyse, birçok çaba ve tehlikede birbirlerine destek oldukları için, bu durumun kalıcı olacağına ve uzun bir süre yaşayacağına, kralları kardeş olduğuna göre hep aynı soy tarafından yönetileceklerine inanıyorlardı, ayrıca birçok kehanete, bunların yanı sıra Delphoi'daki Apollon'a danışıyorlardı, değil mi?

M– Niye öyle olmasın ki?

A– Anlaşılan, bu kadar büyük umutlar bağlanan bu düzen, az önce söylediğimiz gibi, sizin memleketiniz olan küçük bir parçası dışında o zaman kısa sürede dağıldı, sizinki de bugüne kadar öteki ikisiyle savaştı durdu. Ama o günlerdeki niyet gerçekleşse ve birlik kalsaydı, savaş alanında karşı konmaz bir güç oluştururdu.

M– Hem de nasıl.

A– Öyleyse nasıl ve neden yıkıldı? Yoksa böyle büyük bir düzeni hangi talihsizliğin yıktığı konusu araştırılmaya değmez mi?

M– Bunları atlayıp başka birini incelesek, büyük ve güzel kurumları koruyan ya da tersine bütünüyle yok eden yasalar veya başka siyasal düzenler bulmak biraz güç olur.

A– Anlaşılan, şans eseri yerinde bir araştırmaya girmiş bulunuyoruz.

M– Kesinlikle.

A– Hayret, dostum! O halde bütün insanlar gibi şimdi biz de, güzel bir şey görür görmez, herhangi bir şekilde bundan gereğince yararlanılabilse, ne harika sonuçlar vereceği sanısına istemeden kapılmadık mı? Şimdi belki biz de bu konuda ne doğru ne de aslına uygun düşünüyoruz, herkesin böyle düşündüğü başka her şey konusunda da.

M– Ne demek istiyorsun? Bunu neye ilişkin olarak söylediğini düşünmemiz gerekiyor?

A– Azizim, az önce kendi kendime alay ediyordum. Çünkü üzerinde konuştuğumuz bu orduyu incelerken, anladım ki, dediğim gibi,

o zamanlar bundan gereğince yararlanılabilseydi, Yunanlıların elinde çok üstün ve harika bir güç haline gelebilirdi.

M– Sen her şeyi büyük bir özenle açıkladın, biz de katıldık, öyle değil mi?

A– Belki. Düşünüyorum da, büyük olanakları olan, çok güçlü bir şey gören herkes, "böylesine büyük ve önemli bir şeyi elinde tutan kişi, onu kullanmayı bilse, şaşılacak derecede büyük şeyler başarır ve mutlu olur" diye içinden geçirir.

M– Bu da doğru, değil mi? Ya da sen ne diyorsun?

A– Herhangi bir şey için böyle bir övgüde bulunan kişinin, hangi görüş açısından doğru söylediğini düşün. İlkin, şimdi sözünü ettiğimiz şeyi ele alırsak: O günkü yöneticiler orduyu uygun biçimde düzenlemeyi bilselerdi, nasıl başarılı olurlardı? Ya bunu sağlamca düzenleyip sonsuza kadar sürdürselerdi? Böylece kendileri özgür olacak ve istediklerini egemenlik altına alacaklardı, kendileri ve çocukları bütün insanlar, Yunanlılar ve barbarlar arasında canlarının istediğini yapacaklardı. Bu yüzden övgü toplamazlar mıydı?

M– Elbette toplarlardı.

A– Acaba büyük bir zenginliği ya da bir ailenin olağanüstü saygınlığını ya da bunun gibi bir şeyi görerek bu aynı şeyleri söyleyen kişi de, bunlarla o ailenin istediği her şeyi ya da büyük bir kısmını ve en önemlilerini elde edeceğini göz önüne alarak mı övgüde bulunur?

M– Herhalde.

A– Bak, temellendirmemizin de gösterdiği gibi, insanlar için ortak olan, şimdi söylediklerimizle de açığa çıkan tek bir arzu var, değil mi?

M– Hangi arzu?

A– Olayların herkesin gönlüne göre olması, hepsi olmuyorsa, hiç değilse insana ilişkin olanların.

M– Çok doğru.

A– Böylece hepimiz, çocuk olalım yaşlı olalım, hep böyle bir şey istediğimize göre, ömrümüzün sonuna kadar zorunlu olarak bunu dileriz, değil mi?

M– Elbette.

A– Sevdiklerimizin istedikleri şeye kavuşmasını da dileriz, herhalde.

M– Kesinlikle.

A– Baba çocuğunu sever.

M– Kuşkusuz.

A– Ama baba, çocuğun birçok dileği için "aman onun istediği gibi olmasın" diye tanrılara yakaracaktır.

M– Çocuk henüz toyken üzerinde düşünmeden dilekte bulunduğu zaman, değil mi?

A– Aynı zamanda, yaşlı ya da çok büyümemiş* bir baba güzel ve adaletli olanı ayırdedemeden, Theseus'un acınacak biçimde ölen oğlu Hippolytos'a karşı beslediği sevecen duygularla** yürekten dilekte bulunduğu zaman da, çocuk güzeli ve doğruyu ayırt ediyorsa, sence babayla çocuk aynı şeyleri mi dileyecektir?

M– Demek istediğini anlıyorum. Bence şunu söylüyorsun: Her şeyin kendi isteğimize göre olmasını dilememeli ve ısrar etmemeli; isteklerimizin daha çok akla uymasını dilemeli; hem kentin hem de her birimizin aklı başında olmayı dilemesi ve buna çabalaması gerekir.

A– Evet, ayrıca yasakoyan kişi olarak bir devlet adamı da hep buna bakarak yasal düzenleme yapmalıdır; başta söylenenleri hatırlayacak olursak, ben unutmadım, size de hatırlatayım, ki sizin desteklediğiniz düşünceye göre, iyi yasakoyucu her şeyi savaşa bakarak düzenlemeliydi. Bana gelince, ben bunun dört erdemden bir tanesini amaçlayarak yasakoymasını istemek anlamına geldiğini, oysa hepsine, özellikle de erdem bütününün başında yer alana bakmak gerektiğini söylüyordum: Bu da aşk ve tutkuyla birlikte giden aklı başındalık, us ve yargıdır. Sözümüz gene aynı yere geldi ve şimdi konuşan ben olduğuma göre, isterseniz şaka olsun diye, isterseniz ciddi ciddi gene aynı şeyleri söylüyorum: Akıldan yoksun olanın dilekte bulunması tehlikelidir, istediklerinin tersi başına gelebilir. Beni ciddiye almak isterseniz, alın;

(*) Ya çok genç yaşta baba olmuş biri ya da ikinci çocukluk çağındaki yaşlı baba kastediliyor.

(**) Phaidra'nın sözüne kanan Theseus, oğlu Hippolytos'u kendi elleriyle öldürmeye dayanamaz, Poseidon'un ona bağışladığı üç dilekten birini onun ölümü için kullanır.

çünkü şimdi sizin bu mantığı izleyerek az önce saptadığımız şeyi göreceğinizi umuyorum: Yani bu kralların ve tüm tasarının çökmesinin nedeni korkaklık değildi, yöneticilerin ve onlara boyun eğmeleri gereken kimselerin savaş konusundaki bilgisizlikleri değildi, ama bunun dışında kalan her türlü yetersizlik yüzünden, özellikle de insana ilişkin olguların en önemlileri konusundaki bilgisizlik yüzünden yıkıldılar. Demek ki, o zaman olanlar böyle olmuştur, şimdi herhalde böyle oluyordur, gelecekte de başka türlü olmayacaktır. Eğer isterseniz, tartışmanın gidişine göre ilerleyerek, işte bunu bulmaya ve elimden geldiğinde siz dostlarıma göstermeye çalışacağım.

K– Seni sözle övmek çok zor, yabancı; bunu hareketlerimizle yapacağız; çünkü söylediklerini canı gönülden izleyeceğiz: Zaten özgür bir adamın beğenip beğenmediği daha çok böyle anlaşılır.

M– Çok iyi Kleinias, böyle yapalım.

K– Tanrı'nın izniyle bunlar olacak. Haydi bakalım.

2. EGEMENLİĞİN SINIRLANDIRILMASI GERÇEĞİ: KUVVETLER AYRIMI VE ANAYASA

A– Tartışmanın gidişine uyarak şöyle diyoruz: O zamanlar bu büyük gücü kara cehalet yıkmıştır, bugün de doğal olarak aynı sonucu vermektedir; o halde, eğer bu böyleyse, yasakoyucu kentlere olabildiğince aklı başındalık aşılamalı, budalalılığı da olabildiğince uzaklaştırmalıdır.

K– Bu açık.

A– Hakçası, en büyük bilgisizlik nedir? Bakın bakalım, şu söylediklerime katılacak mısınız? Ben şöyle bir şey düşünüyorum.

K– Nasıl bir şey?

A– İnsanın güzel ya da iyi bulduğu bir şeyi sevmeyip, ondan nefret etmesi; kötü ve haksız bulduğu bir şeyi ise sevmesi ve benimsemesi: İşte bu. Doğru sanı ile acı ve haz arasındaki bu uyumsuzluğun en büyük, en koyu bilgisizlik olduğunu söylüyorum, çünkü ruhun büyük bir kısmına yayılır. Nitekim, ruhun acı ve hazla ilgili bölümünün kentteki karşılığı halk ile çoğunluktur. Demek ki, ruh bilgilerle, sanı-

larla ya da akılla, yani doğa gereği temel olan şeylerle çelişkiye düştüğünde, buna "budalalık" diyorum; çoğunluk yöneticilere ve yasalara boyun eğmediği zaman, kentin budalalığı; ruhundaki güzel ilkeler etkili olamıyor, bunun tam tersi oluyorsa, bireyin budalalığı. İşte, kentte ve yurttaşların her birinde en kötü bilgisizlik budur, yoksa el işçilerininki değil; bilmem, yabancılar, söylediğimi anlıyor musunuz?

K– Anlıyoruz, dostum dediğine de katılıyoruz.

A– Öyleyse, şu sonuca vardığımızı ve şunu saptadığımızı kabul edelim: Bu konularda bilgisiz olan yurttaşlara, akıl yürütmede usta, her şeyi beceren, kıvrak zekâları ile her şeyi doğal olarak çabucak kavrayan kişiler olsalar bile, hiçbir yetki verilmemeli ve bilgisizlikleri kınanmalı; bunların tam karşıtı olanlara ise, hani şu "yazmayı da yüzmeyi de bilmeseler" dahi, "bilge" denmeli ve aklı başında kişiler oldukları için yetki verilmeli. Nitekim, dostlarım, uyum olmadan bir düşünce kırıntısı bile ortaya çıkabilir mi? Olanaksız, ama uyumların en güzeli ve en önemlisine en büyük bilgelik demek çok doğru olur; akla uygun yaşayan kişi, bu bilgelikten pay almıştır, bundan yoksun olan ise, ocağını söndürür ve hiçbir şekilde kentin kurtarıcısı olamaz, bunları bilmediği için tam tersi olarak ortaya çıkar. O halde, daha önce de söylediğimiz gibi, bunlar da bu şekilde belirlenmiş olsun.

K– Öyle olsun.

A– Kentlerde zorunlu olarak yöneticiler vardır, bir de yönetilenler.

K– Kesin.

A– Tamam. Büyük devletlerde, küçük devletlerde ve aynı şekilde ailelerde yönetme ve yönetilmeye ilişkin ilkeler nelerdir ve kaç tanedir? Bir tanesi babanın ve annenin yönetmesi değil mi? Ve genel olarak ana-babanın çocuklarını yönetmesi her yerde geçerli bir ilke değil midir?

K– Kesinlikle.

A– Bunu "soyluların soylu olmayanları yönetmesi" izler; bundan sonra da üçüncü olarak, "yaşlıların yönetmesi, gençlerin de yönetilmesi" gelir.

K– Öyle.

A– Dördüncü olarak, "efendilerin yönetmesi, kölelerin boyun eğmesi."

K– Bu doğal.

A– Beşincisi de, sanırım, "güçlünün zayıfı yönetmesi".

K– Bu söylediğin de, kaçınılmaz bir yönetim.

A– Thebaili Pindaros'un bir zamanlar söylediği gibi,* tüm canlılar dünyasında en yaygın ve doğaya uygun yönetim. Ama herhalde en önemlisi, bilgisizin boyun eğmesini, bilgenin de önderlik edip yönetmesini buyuran altıncı ilke olmalı. Ey bilgeler bilgesi Pindaros, bunun da doğaya aykırı olduğunu pek söyleyemem, tersine yasanın zorla değil, gönülden boyun eğenleri yönetmesi doğaya uygundur.

K– Çok doğru söylüyorsun.

A– Tanrı'nın da hoşlandığı ve şansa dayalı yedinci ilkeye gelince, kuraya başvururuz ve kazananın yönetmesi, kaybedenin de geriye çekilip yönetilmesi en doğrusudur.

K– Çok doğru söylüyorsun.

A– Kolayca yasakoymaya savunanlardan birine şaka yollu şöyle diyebiliriz: "Görüyorsun, yasakoyucu, yönetime ilişkin nice ilke var ve bunlar doğal olarak birbirlerine ne denli karşıtlar? Nitekim, biz şimdi ayaklanmaların bir nedenini ortaya çıkardık: Bunu düzeltmek sana düşüyor. Her şeyden önce, bizimle birlikte şuna bak: Argos ve Messene Kralları bunlarla ilgili olarak nasıl ve neden yanılgıya düştükleri için hem kendilerini hem de Yunanlıların o çağdaki şaşırtıcı gücünü yıktılar? Hesiodos'un "yarım bütünden daha çoktur" sözünü değerlendirmedikleri için böyle olmadı mı? Bütünü almak zararlı, yarımla yetinmek akıllıca olduğu zaman, ehvenişer olduğu için, yeterli olanı ölçüsüz olandan daha çok bulmuştur.

K– Çok doğru.

A– Bu bozulmanın önce krallarda mı, yoksa halk arasında mı görüldüğünü düşünüyoruz?

(*) *Frag.* 169 Schröder – *Adelon* 49 Peuch: "Yasa yeryüzünü, insanları ve tanrıları yönetir." Pindaros'un bu fragmentinin yorumu için en önemli metinlerden biri budur.

K– Herhalde bu, çoğunlukla zevk sefa içinde gösterişli bir yaşam süren kralların bir illeti.

A– O halde, geçerli yasaların üstüne çıkma illetine ilk olarak o zamanki kralların kapıldığı açık değil mi? Söz vererek ve ant içerek onayladıkları şeye kendi aralarında bağlı kalmadılar, tersine, dediğimiz gibi, bilgelik gibi görünse de, aslında koyu bilgisizlik olan uyumsuzluk bunların hepsini bir hata ve acı bir anlaşmazlık yüzünden yok etti, değil mi?

K– Öyle görünüyor.

A– Peki. O çağda yasakoyucunun yasalarını çıkarırken bu illetin ortaya çıkmasına karşı hangi önlemleri alması gerekiyordu? Tanrılar aşkına, bugün bunu anlamak hiç de marifet değil, söylemesi de kolay; ama o zaman önceden görülebilseydi, bunu gören bizden daha bilge olmaz mıydı?

M– Ne demek istiyorsun?

A– Megillos, ülkenizde olup bitenlere bakıp, o günlerde ne yapılması gerektiğini bugün anlamak, anlayınca da söylemek kolay.

M– Daha açık söyle şunu.

A– En açığı şöyle olsa gerek.

M– Nasıl?

A– Ölçü bir yana bırakılıp, küçük gemiye büyük yelken, ufak tefek bedene fazla yiyecek ve kaldıramayacak adama büyük yetki verilirse, hepsi alt-üst olur: Biri ölçüyü aştığı için hastalanır, öteki de aşırılıktan kaynaklanan adaletsizliğe sürüklenir. Şimdi buna ne diyeceğiz? Acaba şunu mu? Sevgili dostlarım, genç ve sorumsuz olduğu halde, insanlar arasında en büyük yetkiyi kaldırabilecek güçte ölümlü bir ruh yoktur; zihnini en büyük illet olan kara cehaletle dolduracak da, en yakın dostları ondan nefret etmeyecek, olmaz böyle şey. Böyle olunca da, kısa zamanda sağ duyusunu yitirir ve bütün gücü yok olur. Demek ki, ölçüyü bilip bu illeti engellemek büyük yasakoyuculara vergidir. O günlerde olup biteni yaklaşık tahmin etmek olanaklı; ama öyle anlaşılıyor ki...

M– Ne?

A– Geleceği gören bir Tanrı sizin için kaygılanmış ve kral sayısını ikiye çıkarıp* gücü dengelemiş. Bundan sonra, içinde tanrısal bir güç bulunan bir insan,** yönetiminizin hâlâ oturmamış olduğunu görüp, yirmi sekiz yaşlıya en önemli konularda eşit oy hakkı tanıyarak yaşlıların akıl gücünü kral soyunun kibirli gücüyle birleştirdi. Üçüncü kurtarıcınız ise,*** yönetimi hâlâ gösterişli ve başı bozuk bulup kuraya yakın bir yöntemle seçilen ephorlara**** yönetime dizgin vururcasına yetki verdi. Bu nedenle gerekli ögeleri kazanıp dengelenen krallığınız, kendini kurtardığı gibi, başkalarının da kurtuluş nedeni oldu. Nitekim, Temenos'un, Kresphontes'in ve o günkü yasakoyucuların elinde Aristodemos'un payı bile varlığını sürdüremezdi –çünkü yasama konusunda yeterince deneyimli değillerdi; yoksa tiranlığa dönüşebilecek iktidarı ele geçirmiş genç bir insanı yemin ettirerek dizginleyebileceklerini herhalde düşünmezlerdi– ama şimdi, kalıcı iktidarın o günlerde ve bugün nasıl olması gerektiğini Tanrı gösterdi. Az önce söylediğim gibi, bunları şimdi anlamak marifet değil –çünkü elimizdeki bir örnekten bunu görmek hiç de zor değil– ama o zamanlar biri çıkıp bunları önceden düşünseydi, iktidarı ölçü içinde tutmayı ve üçünü birleştirmeyi becerebilseydi, o zaman bu güzel tasarı süregelir ve ne Persler ne de başkaları bizi beş para etmez diye küçümseyip Yunanistan'a karşı sefere çıkmazdı.

K– Doğru söylüyorsun.

A– Ama utanç verici biçimde onları püskürttüler, Kleinias. Utanç verici demem, o zamankiler karada ve denizde güzel zaferler kazanmadıkları için değil; aslında utanç verici dediğim şey şu: Her şeyden önce bu üç kentten yalnızca biri Yunanistan için çarpıştı; öteki ikisi o kadar kötü bozulmuşlardı ki,***** biri vargücüyle Isparta ile savaşarak onun savunmaya katılmasını bile engelledi; öteki de, yani Argos,

---

(*) İlk Isparta kralları olan Prokles ile Eurysthenes, Aristodemos'un ikiz oğullarıydı.

(**) Isparta'da *gerousia*'yı kuran Lykourgos.

(***) "Üçüncü kurtarıcı" bir deyimdir ve şölenlerde kurtarıcı Zeus'a üçüncü sunuyu sunma geleneğine ilişkindir. Platon olasılıkla VIII. yüzyıl Isparta Kralı Theopompos'u kastetmektedir.

(****) Bir yıllığına seçilen beş ephor, geniş yürütme ve adli güce sahip olmaktan başka, krallar üzerinde de sıkı bir denetim uygulardı.

(*****) Messene: İ.Ö. 464 yılında Isparta'ya karşı ikinci kez ayaklanmıştı.

toprakların bölüştürüldüğü çağda çok üstün durumda olduğu halde, düşmanı püskürtmeye çağırıldığında, ne kulak astı ne de yardıma geldi. Bu savaşla ilgili olarak pek çok şey söylenerek o günlerde yaşanan yakışıksız olaylar yüzünden Yunanistan suçlanabilir; hatta Yunanistan'ın kendini savunmadığı söylense yeridir; Atinalılarla Ispartalıların ortak kararıyla kapıya dayanmış kölelik tehlikesi savuşturulmasaydı, tıpkı Perslerin egemen olduğu halkların bugün birbirinden koparılmış ve rastgele biraraya getirilmiş olarak dağınık oturdukları gibi, şimdi Yunan halkı kendi içinde birbirine karışmış olacaktı, Yunanlıların arasına barbarlar, barbarların arasına da Yunanlılar karışacaktı. İşte, Kleinias ve sen Megillos, bunların nedenlerini ararken yapılanın dışında başka ne yapmak gerekiyordu, bunu bulmak amacıyla o günlerde ve bugün devlet adamı denen kişilerle yasakoyuculara çatıyoruz; örneğin, şimdi dedik ki, kentin özgür, sağ düşünceli ve uyumlu olması gerektiğini, yasakoyucunun da bunu amaçlayarak yasa çıkarması gerektiğini düşünerek, büyük ve denetimsiz yetkiler verilmemelidir. Şimdiye dek durmadan birtakım şeyler öne sürüp yasakoyucunun bunlara bakarak yasa çıkarması gerektiğini söylerken, bu öne sürdüğümüz şeylerin her seferinde aynı olmamasına şaşmayalım; ama ölçülü ya da aklı başında ya da uyumlu olmayı amaçlamak gerekir dediğimiz zaman, başka başka amaçların değil, aynı amacın söz konusu olduğunu düşünmeliyiz ve böyle daha pek çok sözcük çıkarsa, kafamız karışmasın.

K– Böyle yapmaya çalışıp konumuza dönelim. Şimdi sen uyum, aklı başındalık ve özgürlük üzerine, yani yasakoyucunun gözetmesi gerekir diye söylediğin her ne ise, onun üzerine konuş.

A– Dinle öyleyse. Devlet düzenlerinin iki ana biçimi vardır: Bütün öteki biçimlerin bundan çıktığı söylense, doğru olur; birine monarşi, ötekine demokrasi adını verebiliriz; monarşi Perslerde, demokrasi de bizde en uç noktasına varmıştır; ötekilerin hemen hepsi, dediğim gibi, bu ikisinin çeşitlemeleridir. O halde, özgürlük ve uyum sağ görüşle birleşecekse, her iki yönetim biçiminden de bazı şeyler almalıdır; bunlardan yoksun olan bir devletin hiçbir zaman doğru düzgün yönetilemeyeceği söylendiği zaman, anlatılmak istenen de budur.

K– Kuşkusuz.

A– Biri monarşiye, öteki de özgürlüğe gereğinden çok öncelik tanıdığından, ikisi de doğru ölçüyü tutturamadı; ama sizin Isparta ve Girit yönetim biçimi daha başarılı oldu; eskiden Atinalılar ve Persler için de böyleydi, ama bugün hiç değil. Bunun nedenlerini inceleyelim mi, ne dersiniz?

K– Ele aldığımız konuyu sonuçlandıracaksak, elbette.

A– Dinleyin öyleyse. Persler Kyros* zamanında kölelikle özgürlük arasındaki dengeyi daha çok korudukları zaman, ilkin özgür oldular, sonra da başka birçok halkın efendisi. Çünkü yöneticiler yönetilenlere özgürlük tanıdıkları ve eşitlik sağladıkları için, askerler komutanlarını daha çok seviyor, tehlikelerde kendilerini feda ediyorlardı. Ayrıca onların içinde aklı başında ve öneri getirebilecek biri çıkarsa, kral çekemez biri olmadığından, serbestçe konuşmasına izin vererek ve bir konuda öneri getirebilenlere değer vererek düşünme olanağını ortakça herkese açık tutuyordu; işte o zamanlar özgürlük, uyum ve görüş alışverişi sayesinde her bakımdan geliştiler.

K– Herhalde bu anlattıkların böyle oldu.

A– Öyleyse nasıl oldu da, Kambyses zamanında çöktüler, Dareios zamanında da yeniden toparlandılar? İster misiniz, bunu bilicilik yapar gibi tahminle bulalım?

K– Bu, bizi ele aldığımız konuyu iyice araştırmaya götürecek.

A– Kyros, hakkında şimdi tahminim şu: Başka özelliklerinin yanında, iyi bir komutan ve yurdunu seven bir kraldı, ama hiç de iyi eğitim görmemiş, ev yönetimine de hiç önem vermemişti.

K– Böyle bir şeyi nasıl söyleriz?

A– Herhalde gençliğinden beri ömrü boyunca seferler yaptı, çocuklarının eğitimini de kadınlara bıraktı. Bu kadınlar onları çocukluk çağından itibaren bolluk içinde mutluymuşlar ve bunlar yeterliymiş gibi yetiştirdiler. Yeterince mutlular diye, hiç kimsenin hiçbir konuda onlara karşı çıkmasına izin vermeyerek ve onlar bir şey yapınca

(*) Büyük Kyros: Akhaimenidler hanedanından Kambyses ile Mandane'nin oğlu ve Pers İmparatorluğu'nun kurucusu (İ.Ö. 559-529).

ya da söyleyince herkesi övmeye zorlayarak, işte böyle insanlar yetiştirdiler.

K– Sözünü ettiğin yetiştirme biçimi güzel görünüyor.

A– Erkekler savaşlarla ve sonu gelmez tehlikelerle boğuştukları için, onların yokluğunda, yeni zengin saray kadınlarının kadınca yetiştirmesi.

K– Anlaşılıyor.

A– Babaları onlar için sürü sürü hayvan, insan ve daha pek çok şey ele geçiriyordu, ama bunları teslim edeceği çocuklarına geleneksel Pers eğitiminin verilmediğini bilmiyordu: Persler sert toprağın çocukları ve çoban oldukları için, eğitimleri katıydı, açıklıkta yaşayabilen, uykusuzluğa dayanabilen, gerektiğinde savaşabilen güçlü çobanlar yetiştiriyordu; kadınların ve hadımların, oğullarını şu sözünü ettiğimiz bolluktan bozulmuş Med eğitimi ile yetiştirdiklerini farketmedi, böylece çocukları başıboş bir eğitimle yetişerek beklendiği gibi oldular. Kyros öldükten sonra, sefahat ve başıboşluk içindeki çocukları* başa geçince, önce biri bir eşitinin olmasına katlanamayarak ötekini öldürdü, sonra da içki ve taşkınlıktan sapıtıp krallığını Medlere, Kambyses'in budalalığını küçümseyen, o zamanki adıyla "hadım"a** kaptırdı.

K– Böyle anlatılıyor, herhalde böyle de oldu.

A– Yönetimin yeniden Perslere geçmesi, Dareios ve Yediler eliyle olmuştur.

K– Öyle.

A– Öyleyse, bundan sonra ne anlatıyorlar, ona bakalım. Nitekim, Dareios bir kral oğlu değildi ve el üstünde yetiştirilmemişti; Yedilerin içinden biri olarak yönetimi ele geçirince, imparatorluğu yedi parçaya böldü –bugün de bunun silik izleri vardır–, yasalar çıkararak ve herkese belli bir eşitlik sağlayarak yönetmeyi uygun buldu; Kyros'un Perslere söz verdiği vergi sistemini yasaya bağladı, bütün

(*) Büyük Kyros'un oğlu Kambyses (Krallığı: İ.Ö. 530-522) kardeşi Smerdis'i öldürür.

(**) Kendini Kambyses'in kardeşi Smerdis diye tanıtan büyücü Gomatas, Herodotos'ta "Düzme Smerdis" olarak anılır, 5III. 61 vd.). İ.Ö. 522'de Pers kralı ilan edildiği öne sürülmüştür, oysa daha önce Kambyses'in buyruğu ile Pers soylularınca öldürüldüğü sanılmaktadır.

Perslere dostluk ve birlik getirdi, para ve armağanlarla Pers halkını kendi yanına çekti; bu nedenle ordu ona canla başla çabalayıp Kyros'un bıraktığından daha az olmayan topraklar kazandırdı. Dareios'tan sonra gene saray eğitimiyle el üstünde yetiştirilen Kserkses kral oldu. Çok haklı olarak, "Dareios", diyebiliriz, "Kyros'un hatasından ders almamışsın, Kserkses'i, Kyros'un Kambyses'i yetiştirdiği gibi aynı gelenek içinde yetiştirdin." İşte Kserkses de aynı eğitimin ürünü olduğu için, Kambyses'in başına gelenlere yakın şeyler yaşadı: O günden sonra da Perslerde hemen hemen hiçbir kral adını taşımaktan öte "büyük" olmadı.* Şunu da ekleyeyim, suçlu kader değildir, büyük zenginlerin ve tiranların çocuklarının sürdüğü kötü yaşamdır; çünkü böyle bir eğitimden geçtikten sonra, erdemiyle kendini gösterebilecek bir çocuk, adam ya da yaşlı yoktur. İşte diyoruz ki, yasakoyucu bugün bizim için de bunları göz önüne almalıdır. Sizin kentinize şu hakkı teslim etmek gerekir; Ispartalılar: Başlangıçta tanrısal bir insanın bir Tanrı'dan esinlenerek size buyurduklarını saymazsak, yoksul ya da zengin hiçbir soya, ne özel kişilere ne krallara, bir ayrıcalık da tanımıyorsunuz, özel bir eğitim de. Nitekim, bir devlette madem ki hızlı koştuğu, güzel ya da güçlü olduğu için birine makam verilmiyor, erdemsiz olduğu halde sırf zengin olan birine de verilmemeli, hatta erdemli olsa, ama içinde ölçülülük yoksa, gene aynı.

M– Bunu nasıl söylersin, yabancı?

A– Yiğitlik erdemin bir parçasıdır, değil mi?

M– Elbette.

A– Öyleyse, söylediğimi dinledikten sonra kendin karar ver bakalım: Çok yiğit, ama ölçülü değil, kendini tutmayan birinin evinde yaşamasını ya da komşun olmasını kabul eder miydin?

M– Tanrı korusun!

A– Peki, ya sanatında becerikli, ama adaletsiz bir el işçisini?

M– Hiçbir zaman.

A– Ama adalet ölçü olmadan ortaya çıkamaz.

(*) Yunanlılar Pers krallarına "Büyük Kral" derlerdi.

M– Nasıl çıksın?

A– Az önce bilge diye tanımladığımız, hazlarla acıları doğru akılla uyum içinde tutan kişi de (ölçü olmadan) çıkmaz.

M– Doğru.

A– Ayrıca, devletlerdeki makamlarla ilgili olarak, her bir durumda hangileri doğru oluyor, hangileri olmuyor, buna bakalım.

M– Neymiş bu?

A– Bir insanda öteki erdemlerin hiçbiri olmadan tek başına ölçülülük, hakçası değerli midir, değersiz midir?

M– Bilmem ki ne diyeyim?

A– Gerektiği gibi yanıtladın; çünkü soruma ne tür yanıt verecek olsan, yanlış olacaktı.

M– Öyleyse, doğru yanıtladım.

A– Evet. Onurlandırma ve onurlandırmama konusunu tamamlayan ek üzerinde konuşmaya değmez, hiçbir şey söylememek daha iyi olur.

M– Galiba ölçülülükten söz ediyorsun.

A– Evet. Ama ötekilerin içinde bu eklemeyle birlikte bize en çok yararı dokunanın en başta, ikinci sıradakinin de ikinci olarak onurlandırılması en doğrusudur; böylece her şey bu düzenle birbirinin ardından onurlandırıldığında doğru olur.

M– Evet, bu böyle.

A– Peki? Bu onurları dağıtmak yasakoyucunun işi değil midir?

M– Kesinlikle.

A– Her işte en küçük ayrıntısına kadar bunların hepsini dağıtma işini ona bırakalım, ister misin? Ama biz de, yasalarla biraz ilgili olduğumuza göre, üçlü bir ayırım yapmaya, en büyüklerini, ikincileri ve üçüncüleri saptamaya çalışalım mı?

M– Elbette.

A– Biz diyoruz ki, bir devlet kalıcı ve insanlık ölçüleri içinde mutlu olacaksa, onur ve cezaların doğru dağıtılması gerekir. Ölçülü olmayı da kapsamak koşuluyla, ruhsal iyileri en onurlu ve birinci sıraya koymak doğru olur; ikinci sırada beden güzelliği ve sağlık, üçüncü ola-

rak da servet ve parayla ilgili dediğimiz şeyler gelmelidir; bir yasakoyucu ya da kent bunların dışına çıkar da, serveti onurlandırır ya da onur bakımından alttakilerden birini üste çıkarırsa, bu ne dinsel açıdan ne de siyasal açıdan doğru bir iş olur. Bunu kabul ediyor muyuz, etmiyor muyuz?

M– Elbette, kesinlikle kabul ediyoruz.

A– Perslerin devlet düzenini incelememiz uzun uzadıya konuşmamıza neden oldu; durumlarının gitgide bozulduğunu görüyoruz; bunun nedeni de, halkın özgürlüğünü fazlasıyla kısıtlayarak ve gereğinden çok baskı uygulayarak devlette uyum ve birliği yok etmiş olmalarıdır. Bunlar yok olunca, yöneticilerin kararları yönetilenlerle halkın değil, kendi yönetimleri yararına işledi; kendileri için küçücük de olsa bir şey daha ele geçirmeyi istedikçe, kentleri ateşe verip yerle bir ettiler, dost kavimleri ortadan kaldırdılar, düşmanca ve acımasızca nefret edip nefret uyandırdılar. Halkların onlar için savaşa katılması gerektiği zaman, aralarında hiçbir birlik olmadığı için, canla başla tehlikeye girip savaşacak kişi bulamadılar, ellerinde sayılamayacak kadar insan olduğu halde, hiçbiri savaşta işe yaramıyordu, sanki adama gereksinimleri varmış gibi, parayla adam tutup paralı ve yabancı askerler eliyle kurtulacaklarını düşündüler. Üstelik, devlette değerli ve güzel denen şeylerin altın ve gümüş karşısında boş şeyler olduğunu hareketleriyle belli ederek aptallık ettiler.

M– Kesinlikle bu böyle.

A– Öyleyse, Persler hakkında, son olarak, bugün de kölelik ve baskı yüzünden doğru yönetilmediklerini söyleyelim.

M– Oldu.

A– Bundan sonra, Attika'nin yönetim biçimi hakkında aynı şekilde bir inceleme yapmamız ve her türlü denetimden uzak, tam bir özgürlüğün, başkalarının ılımlı yönetiminden çok daha kötü olduğunu göstermemiz gerekiyor: Nitekim, Perslerin Yunanlılara, belki de Avrupa'da yaşayan hemen herkese saldırdığı dönemde, eskilerden kalma bir devlet düzenimiz ve dört sermaye sınıfına dayalı birtakım devlet görevleri vardı; bir utanma duyusu egemendi, bu da o zamanki yasalara is-

teyerek boyun eğmemizi sağlıyordu. Ayrıca, karadan ve denizden üzerimize gelen ordunun büyüklüğü içimize umutsuz bir korku salarak, yöneticilere ve yasalara daha çok bağlanmamızı sağladı, işte bütün bu nedenlerle birbirimize sımsıkı sarıldık. Salamis Savaşı'ndan yaklaşık on yıl önce, Pers ordusuyla Datis geldi: Dareios onu Atinalılarla Eretrialıları köle yapıp getirsin diye göndermişti; başaramazsa, ölüm fermanını imzalamış olacaktı. Datis bütün gücüyle, binlerce askerle Eretrialıları yıldırım gibi ezdi geçti, bizim kente de insanın içini donduran bir haber yollayarak, hiçbir Eretrialının elinden kurtulmadığını bildirdi: Nitekim, Datis'in askerleri elele tutuşup bütün Eretria'yı ağ gibi kuşatmışlardı. Doğru ya da yanlış, bu haber ulaştığı yerde bütün Yunanlıları, özellikle de Atinalıları korku içinde bıraktı. Her yana adam saldılar, ama Ispartalılardan başka kimse yardıma gelmedi; onlarda da, eğer başka bir engel çıkmadıysa –çünkü böyle bir şey duymadık– o sırada Messene ile savaştıklarından, Marathon Savaşı'ndan bir gün sonra geldiler. Bundan sonra, büyük hazırlıklar yapıldığına ilişkin haberlerin arkası kesilmedi ve kralın sonu gelmez tehditleri ortalıkta dolaştı durdu. Ardından Dareios'un öldüğünü, genç ve ateşli oğlunun tahta çıktığını ve seferden vazgeçmeye hiç de niyetli olmadığını duydular. Atinalılar bütün bu hazırlıkların Marathon'da olanlar yüzünden kendilerine karşı yapıldığını düşünüyorlardı; Athos Dağı'na bir tünel açıldığını, Çanakkale Boğazı'na gemilerle köprü kurulduğunu ve gemilerin sayısını duydukça, artık ne karada ne de denizde kurtuluş olmadığına iyice inandılar: Çünkü onlara yardım edecek kimse yoktu –Persler ilk geldiklerinde ve Eretria'yı yakıp yıktıklarında da hiç kimsenin yardıma koşmadığını, birlikte savaşmayı göze almadığını hatırlıyorlardı; karada gene aynı şeyin olmasından korkuyorlardı– denizde de binlerce, hatta daha fazla gemi saldıracağına göre, gene hiçbir kurtuluş göremiyorlardı. Daha önce olanlara bakıp, zayıf ve umutsuz bir tek kurtuluş yolu kalıyordu: O zaman da dövüşerek zafer kazanmak olanaksız görünmüştü; içlerinde yeşeren bu umutla kurtuluşu yalnız kendilerinde ve tanrılarda buldular. Bütün bunlar onlarda bir dayanışma oluşturdu; bunda o günlerin ve eski yasaların yarattığı korkunun da

payı vardı: Eski yasalara boyun eğe eğe içlerine yerleşmiş olan bu korkuya daha önceki konuşmalarımızda sık sık "ar duygusu" adını vermiştik ve demiştik ki, erdemli olmak isteyenler bu duyguya boyun eğmelidir, korkak ise bu duygudan uzaktır ve bu anlamda korkusuzdur; o zaman öteki korkuyu duymasalardı, birleşip kendilerini koruyamazlardı; o zaman yaptıkları gibi, tapınakları, mezarları, yurtlarını, ailelerini ve dostlarını da korumazlardı, tersine o günkü koşullarda her birimiz küçük gruplar halinde oraya buraya dağılır, eriyip giderdik.

M– Hem senden, hem de yurdundan beklendiği gibi, çok doğru konuştun, yabancı.

A– Evet, Megillos: Nitekim, atalarının duygularına ortak olduğuna göre, o zaman olup bitenleri sana anlatmak doğru oluyor. Aslında, Kleinias ile birlikte bak bakalım, yasama konusuna uygun şeyler söylüyor muyuz? Çünkü laf olsun diye konuşmuyorum, üzerinde konuştuğumuz konuyu açmaya çalışıyorum. Çünkü görüyorsunuz, nasıl olduysa, Perslerle aynı şey başımıza geldi: Onlar halkı tam anlamıyla köle yaptılar, biz ise tersine kitleleri tam bir başıboşluğa ittik, bundan sonra neyi nasıl söyleyeceğimiz açısından şimdiye değin yaptığımız konuşmalar her nasılsa yerine oturdu.

M– Güzel söyledin; ama şimdi söylediğini bize daha açık anlatmaya çalış.

A– Peki. Eski yasalarda halkımız bazı şeylere egemen değildi, tersine bir şekilde yasalara isteyerek boyun eğiyordu.

M– Hangi yasalardan söz ediyorsun?

A– Aşırı özgür bir yaşamın gelişmesini başından beri izleyebilmemiz için, her şeyden önce o zamanki müzik yasalarından. Çünkü eskiden müzik kendine özgü tür ve figürlerine göre ayrılmıştı: Bir şarkı türü tanrılara yakarı idi ve bunların adı *Hymnos* (ilahi) idi; bunun karşıtı olan bir şarkı türü vardı –bunlara *Threnos* (ağıt) demek gerekiyor– bir başkası *Paian* (zafer türküsü), bir başkası da, sanırım Dionysos'un doğumunu anlatan *Dithyrambos* idi. Bir de şu *Nomos* denilen tür vardı: Kithara eşliğinde söylenirdi. Bunlar bir kez saptandıktan sonra, bir ezgi türü öbüründe kullanılmazdı. Bunları bilecek, bildikten sonra da

değerlendirecek ve buna uymayanı cezalandıracak yetke, bugünkü gibi ne ıslık olurdu, ne de kalabalığın çirkin bağırmaları; beğeni gösteren alkış da olmazdı; tersine terbiye almış kimselerin sonuna kadar sessizce dinlemeleri uygundu, çocuklarla lalaları ve kalabalık kitle sopayla düzen içinde tutuluyordu. Kalabalık yurttaşlar bu düzen içinde yönetilmeyi kabul ediyor, kararını gürültü patırtıyla belirtmeye kalkışmıyordu. Bundan sonra zaman geçtikçe, yaratılıştan yetenekli ama müziğin doğru kuralını bilmeyen, sanattan uzak ve kural tanımayan ozanlar çıktı, çılgın gibi gereğinden fazla zevk düşkünü olduklarından, ağıtı ilahiye, Paian'ı Dithyrambos'a karıştırdılar, flüte giden şarkıyı Kithara'ya uyguladılar, hepsini biraraya getirip müzikteki akılsızlıkları yüzünden yanılıp müzikte doğruluğun söz konusu olmadığını, en doğru kuralın, ister iyi ister kötü olsun, hoşlanan birinin aldığı zevke göre karar vermek olduğunu ileri sürdüler. Böyle eserler verip böyle sözler söyleyerek, müzik alanındaki kural tanımazlığı ve yapabilirlermiş gibi karar verme cüretini halka aşıladılar. Böylece, seyirci sanatta güzel olanla olmayanı anlarmış gibi, tiyatrolar sessizlik içindeyken gürültüye boğuldu ve bu sanattaki yönetimde "aristokrasi" yerini "seyirci egemenliği"ne (theatrokratia) bıraktı. Eğer özgür insanların demokrasisi bununla kalsaydı, sonuç bu kadar kötü olmazdı. Ama şimdi bizde müziğin ardından herkesin her şeyi bildiği sanısı ve kural tanımazlığı aldı yürüdü, sonra da başıbozukluk geldi. Çünkü her şeyi biliyoruz diye küstahlaştılar, bu da arsızlığı doğurdu. Daha iyi olanın kanısına küstahlık yüzünden saygı göstermemek, aşırı başıboşluktan ortaya çıkan zararlı arsızlık, işte budur.

M– Çok doğru söylüyorsun.

A– Bu başıboşluktan sonra yöneticilere boyun eğmeye karşı isteksizlik doğacaktır, bundan sonra ana-babanın ve büyüklerin baskısını ve uyarılarını dinlemeyecek, sonuna doğru yasalara bağımlı olmamaya çabalayacak, en sonunda da edilen yeminlere, verilen sözlere ve tanrılara hiç aldırmayacak, Titanların o anlatılan eski karakterini taklit edip ortaya koyarak, yeniden o duruma gelecek ve başından felâket eksik olmadan acı bir yaşam sürecektir. Bunları niye söyledik? Bence

konuşmamı her seferinde at gibi dizginlemem gerekiyor ve kendimi konuşmaya kaptırmadan dilimi tutup, atasözündeki gibi eşekten düşmemeye bakmalıyım. Ama şimdi az önce söylediğim şeye döneyim: Bunları söylememdeki amaç nedir?

M– Güzel.

A– Bunlar şunun için söylendi.

M– Ne için?

A– Dediydik ki, yasakoyucu üç şeyi, yani yasalarını yaptığı kentin nasıl özgür, uyumlu ve aklı başında olacağını göz önüne alarak yasa çıkarmalıdır. Öyle değil mi?

M– Kesinlikle.

A– Demek ki, bu amaçla biri en baskıcı, öteki de en özgürlükçü iki yönetim biçimini seçip, bunlardan hangisinin doğru yönetim olduğunu araştırıyoruz. Bunların her ikisinde de, birinde baskı yönetimine, ötekinde ise özgür bırakmaya ilişkin olarak belli bir ölçü olduğunda, gördük ki, bunlarda büyük bir kalkınma gerçekleşiyor, ama kölelik ve karşıtı olan özgürlük aşırılığa kaçınca, bu her ikisine de yaramıyor.

M– Çok doğru söylüyorsun.

A– Dor ordusunun yerleşmesini Dardanos'un dağ eteklerine yerleşmesini, deniz kıyısındaki yerleşmeleri, tufandan kurtulan ilk insanları hep bu amaçla inceledik, müzik ve içki üzerine konuşmalarımızı ve ondan öncekileri gene bunun için yaptık. Nitekim, bütün bunları, bir devletin en iyi nasıl yönetileceğini, özel olarak da bireyin kendi yaşamını en iyi nasıl sürdüreceğini görmek için söyledik. Yararlı bir iş yapıp yapmadığımız konusunda kendimizi nasıl sınayabiliriz, Megillos ve Kleinias?

K– Sanırım, ben bir yol buldum, yabancı. Galiba yaptığımız bütün bu konuşmalarda şans yüzüme güldü: Çünkü şimdi bunlara gereksinmem vardı ve Megillos ile birlikte tam zamanında karşıma çıktınız. Başımdaki işi sizden saklamayacağım, tersine bunu uğurlu bir işaret sayıyorum. Nitekim, Girit'in büyük bir bölümü bir yerleşme kurma hazırlığı içinde bu işle ilgilenmeyi Knossoslulara bırakıyorlar, Knossos kenti de bunu bana ve dokuz arkadaşıma yükledi; aynı zamanda bu-

radaki yasalardan beğendiklerimizi almamızı, varsa dışarıdan da, daha üstün olmak koşuluyla, yabancı olmalarına bakmadan yararlanmamızı buyurdular. Böylece, şimdi bana da size de yarayacak bu iyiliği yapalım; söylediklerimizden bir seçme yaparak baştan kuruyormuşçasına kuramsal olarak bir devlet kuralım. Bu şekilde hem biz araştırdığımız şey üzerinde incelememizi sürdüreceğiz, hem de kurulacak olan kent için belki bundan yararlanacağım.

A– Savaş ilan etmiyorsun, Kleinias. Megillos'a ters düşmüyorsa, benden yana her şeyi olabildiğince hizmetinde sayabilirsin.

K– Sağolasın.

M– Benden yana da öyle.

A– Çok güzel. Öyleyse, ilkin kuramsal olarak devleti kurmaya girişelim.

3. YASAYA BAĞLI YÖNETİM

A– Ama kente uygulamak için kafamızda nasıl bir yönetim biçimi var?

K– Bununla ne demek istiyorsun? Artık daha açık söyle. Demokrasi mi, oligarşi mi, aristokrasi mi, yoksa krallık mı? Nitekim, anladığımız kadarıyla, herhalde tiranlıktan söz edemezsin.

A– Peki, ilk önce hanginiz kendi ülkesindeki düzenin bunlardan hangisi olduğunu söylemek ister?

M– Ben daha yaşlı olduğuma göre, önce benim söylemem daha doğru değil mi?

K– Olabilir.

M– Aslında Isparta'daki yönetim biçimini düşündüğümde, buna ne ad vermek gerektiğini sana söyleyemiyorum, yabancı. Nitekim, tiranlığa benzer görünüyor –çünkü ephorların yönetimindeki gücü tiranlıktaki gibi olağanüstü hale gelmiş–, bazen de bana bütün devletler içinde en demokratik yönetim gibi geliyor. Bunun aristokratik bir rejim olmadığını söylemek de hepten tutarsız; ayrıca kurulduğundan beri krallıkla yönetilmektedir ve herkes gibi biz de bunun en eski krallık olduğunu söyleriz. Böylece ben şimdi birdenbire böyle bir soruyla kar-

şılaşınca, aslında, dediğim gibi, bu düzenlerden hangisi olduğunu ayırdederek söylemiyorum.

K– Galiba ben de seninle aynı duyguyu paylaşıyorum. Megillos: Çünkü Knossos'taki yönetim biçimini bunlardan şudur diye belirtip söyleyemiyorum.

A– Çünkü, sevgili dostlarım, sizler gerçek yönetim biçimlerinde yaşıyorsunuz; oysa şimdi bizim saydıklarımız gerçek yönetim biçimleri değil, bir grubun egemen, bir grubun köle olduğu devlet kuruluşları, her biri de adını egemen sınıfın gücünden alıyor. Devletin buna göre adlandırılması gerekiyorsa, akıllı yaratıkları gerçekten egemen olan Tanrı'nın adıyla anılmalı.*

K– Hangi Tanrı bu?

A– Bu soruya tam bir açıklık getireceksek, biraz daha efsaneye başvursak mı acaba?

K– Evet, bu gerekli.

A– Pekâlâ. Az önce kuruluşlarını incelediğimiz devletlerin ilki, anlattıklarına göre, Kronos çağında çok mutlu bir iktidar ve yönetimmiş: Bunu örnek alan bir devlet, bugünküler içinde en iyi yönetime sahip demektir.

K– Anlaşılan, bunu dikkatle dinlememiz gerekiyor.

A– Bence de öyle; zaten bunun için konuşmanın arasına soktum.

K– Çok iyi yaptın ve eğer uygunsa, efsaneyi sonuna kadar anlatman çok doğru olacak.

A– Dediğiniz gibi olsun. O çağdaki insanların mutlu yaşamı üzerine duyduğumuz söylentiye göre, her şeyi bol bol ve çalışmadan elde ederlermiş. Bunun nedeni de şuymuş: Bizim de gördüğümüz gibi, Kronos biliyordu ki, hiçbir insan yapısı, kendini bilmezliğe ve adaletsizliğe sürüklenmeden insan işlerini kendi başına yönetmeye yeterli değil. İşte böyle düşündüğü için, o zamanlar kentlerimize insanları değil, daha tanrısal, daha üstün soydan gelme daimonları yönetici ve kral olarak getirmiş. Bugün biz de aynı şeyi evcil hayvan sürülerine yapıyo-

(*) Başka bir deyişle, "teokrasi" olmalı.

ruz: Sığırların başına sığır, keçilerin başına keçi yöneticiler koymuyoruz, onlardan daha üstün bir soy olarak biz kendimiz yönetiyoruz. İşte Tanrı da insanları sevdiği için aynı şeyi yapmış, bizden daha üstün bir soy olan daimonları başa geçirmiş: Bunlar kendileri sıkıntıya girmeden, bizi de pek sıkmadan bizimle ilgilenmişler; barışa, ar duygusuna, iyi yasalara, eksiksiz bir adalete kavuşturup, insan soyunu huzurlu ve mutlu kılmışlar. İçinde gerçek payı bulunan bu öyküye göre, bir Tanrı'nın değil, bir ölümlünün yönettiği ne kadar devlet varsa, insanlara felâketlerden ve acılardan kurtuluş yoktur; ama gene bu öyküye göre, her türlü çareye başvurup Kronos çağında olduğu söylenen yaşamı örnek almalıyız ve içimizde ölümsüz ne varsa,* toplumsal ve kişisel yaşamımızda buna uyarak, aklın bu paylaşımına "yasa" adını verip evlerimizi ve kentlerimizi yönetmeliyiz. Haz ve tutkuya düşkün ve bunlara açgözlülükle saldıran bir insan ya da bir oligarşi ya da bir demokrasi, iyileşmez ve sonu gelmez bir hastalığa yakalanarak hiçbir şeyi tutamayan bir ruhla kenti ya da bireyi yönetecek olursa, yasaları hiçe sayacaktır ve bu durumda, az önce söylediğimiz gibi, hiçbir kurtuluş yolu yoktur. Bu öyküye inanacak mıyız, yoksa ne yapacağız; işte bunu incelememiz gerekiyor, Kleinias.

K– İnanmak gerek.

A– Biliyor musun, kimileri "ne kadar yönetim biçimi varsa, o kadar yasa türü vardır" derler; çoğunluğun sözünü ettiği yönetim biçimlerinin hepsini ise artık incelemiş bulunuyoruz. Bu sorunu küçümseme, aslında çok önemli: Çünkü icelememiz gereken adalet ile adaletsizlik tartışmasına geri döndük. Nitekim onlara göre, yasalar ne savaşı ne de erdem bütününü göz önüne almalıdır, ama kurulu düzen ne olursa olsun, onun çıkarına bakmalı, her zaman ayakta kalmasını ve yıkılmamasını amaçlamalıdır; devletin doğal tanımı da en güzel böyle yapılır, derler.

K– Nasıl?

A– Yani, "adalet güçlünün işine gelendir".**

(*) Akıl.

(**) Krş. *Gorgias* 483 d 5 (Kallikles); *Polit.* I. 338 c 2-3 (Thrasymakhos).

K– Daha açık konuş.

A– Aslında şöyle: Yasaları devlette her zaman güçlü olan koyar, diyorlar. Doğru mu?

K– Doğru.

A– Ve dendiği gibi, yönetimi ele geçiren bir halkın ya da başka bir yönetim biçiminin, hatta bir tiranın her şeyden önce yönetimini sürdürmek için kendisine yararlı olandan başka bir yasa çıkarmak isteyeceğini mi sanıyorsun?

K– Elbette ki hayır.

A– O halde, yasaları çıkaran, bunları çiğneyeni suç işledi diye cezalandıracak ve bunun adalet olduğunu söyleyecektir, değil mi?

K– Öyle görünüyor.

A– O halde, adalet her zaman bu şekilde ve bu açıdan görülecektir.

K– Bu temellendirme bunu gösteriyor.

A– Çünkü yönetimle ilgili o ilkelerden biri bu.

K– Hangi ilkelerden?

A– Kimin kimi yöneteceğini görmek için daha önce incelediklerimizden. Hatırlıyorsak, ana-babaların çocuklarını, yaşlıların gençleri, soyluların soylu olmayanları yönetmesi gerektiği sonucu çıktıydı ve bunun gibi daha birçok durum vardı, bunlar da birbirleriyle çatışıyordu. Ayrıca bunlardan biri şu idi: Pindaros'un şiddeti haklı göstererek doğaya uygun bulduğunu söylemiştik.

K– Evet, o zaman dediğimiz buydu.

A– Şimdi düşün bakalım, devletimizi kimlere bırakmalıyız? Nitekim bazı kentlerde şu durum binlerce kez görülmüştür.

K– Hangi durum?

A– İktidar için iç savaş çıktığında, kazananlar devlet işlerini öylesine ele geçirmişlerdir ki, yenilenleri, onları ve çocuklarını yönetime katmamışlar, onlardan biri yönetime gelip de eski kötülükleri anımsayıp başkaldırmasın diye birbirlerini kollayarak yaşamışlardır. İşte biz diyoruz ki, bu bir yönetim biçimi değildir, tüm kentin yararını göz önüne almadıkları için de yasaları doğru yasalar değildir; belli bir ke-

simin hizmetinde olanlar yurttaş değil, partizandır ve bunların adaletine adalet demek de boşunadır. Bunları şunun için söyledik: Şu senin kentinde yetkileri birine zengin olduğu için ya da güç, boy bos, soyluluk gibi bir şeye sahip olduğu için vermeyeceğiz. Buna karşılık, çıkarılmış yasalara en çok uyan ve kentte böyle bir zafer kazanmış olan kişiye Tanrı'nın bu en büyük hizmetkârlığı öncelikle verilmelidir; ikinci sıradaki de ikinciye verilmeli ve bu yolla herkese sırasıyla dağıtılmalı. "Yöneticiler" denenlere şimdi "yasaların hizmetkârları" adını vermem, yeni bir ad bulmak hevesiyle değil; bir kentin kurtuluşunun ya da yıkılışının her şeyden çok buna bağlı olduğunu düşünüyorum da ondan. Çünkü bir devlette yasa güçsüzse ve çiğneniyorsa, bence yıkılış çok yakındır; ama yasa yöneticilerin üstündeyse ve yöneticiler onun kölesi ise, devlet kurtulur ve tanrıların kentlere verdiği bütün nimetlere kavuşur.

K– Zeus için, yabancı, yaşına göre çok keskin bir görüşün var.

A– Nitekim, her insan gençliğinde bu tür şeyleri çok bulanık görür, yaşlanınca da son derece açık.

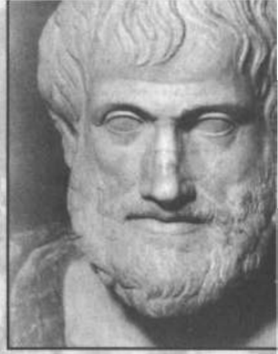
K– Çok doğru.

4. ORTAKLIK EŞİTLİK

Şu eski söz ne kadar doğru! "Eşitlikten dostluk doğar": Çok doğru ve yerinde söylenmiş bir söz. Bunu gerçekleştirebilecek eşitlik apaçık belli olmadığı için, çok zor bir durumda kalıyoruz. Nitekim, iki tür eşitlik vardır: Bunlar eşadlıdır, ama aslında pek çok açıdan neredeyse birbirinin karşıtıdır. Birini her devlet ve her yasakoyucu görev dağıtımında uygulayabilir. Ölçü, ağırlık ve sayıca eşitliktir bu, kurayla gerçekleştirilen dağıtımlarda yeterlidir. Ama en doğru ve en üstün eşitliği görmek herkes için pek kolay değildir. Çünkü Zeus'un kararına bağlıdır ve insanlara her zaman için çok az yardım eder, ama devletlere, hatta bireylere sağladığı yardım çok büyük yararlar getirir; çünkü büyüğe daha büyük, küçüğe daha küçük pay verir, her birinin doğal yapısına uygun ölçüyü kullanır, özellikle erdem bakımından büyük olanlara her zaman daha büyük onurlar kazandırır, erdem ve eğitim açısından tersi

durumda olanların her ikisine de uygun olanı doğru bir oranla verir. Nitekim, bizim için siyaset, işte bu adalettir. Şimdi bunu hedefleyerek ve bu eşitliği gözümüzün önünde tutarak doğmakta olan kentimizi kurmalıyız, Kleinias. Bir gün başka bir kent kurulacak olursa, bu aynı şeye bakarak yasaları yapılmalıdır; birkaç tirana, hatta bir tek tirana ya da halkın gücüne değil, adalete bakarak; şimdi söylediğimiz de bu: Eşit olmayanlara her zaman yapısına uygun olan eşitliği uygulamak. Şu da var ki, kent halkı herhangi bir kesiminde çatışma çıkmasını istemiyorsa, zaman zaman bu terimleri kullanmak zorundadır; –çünkü eşitlik ve hoşgörü, doğru adalete aykırı olarak ortaya çıktığı zaman tam ve mükemmel olanı bozan şeylerdir– bu nedenle, halkın hoşnutsuzluğunu gidermek için kura eşitliğine başvurmalı, adil olana göre çıkması için dua etmeli. Böylece, zorunlu olarak her iki eşitlik türünü de uygulamalı, ama talihe gereksinim duyana olabildiğince az başvurmalı.

ÇEVİRENLER Candan Şentuna, Saffet Babür

ARISTOTEL

İÖ 384 - 3

Orta sınıf aracılığ
işleyen siyasal ort
en iyisidir ve ort
sınıfın geniş old
mümkünse öteki
sınıfın toplamınd
hiç değilse bunla
(her) birinden da
güçlü bulunduğu
şehirlerin iyi yöne
olanağı çok yükse
Çünkü ağırlığını
yandan birine
katması, dengesi
değiştirir ve
karşıdakilerin aş
gitmesine engel

Dördüncü yüzyılda yapılmış bir freskte Aristoteles öğrencilerine tatbiki anatomi dersi veriyor.

Aristoteles

Siyaset biliminin babası sayılan ünlü Yunan filozofu Aristoteles, İ.Ö. 384'te Stageiros'da (Selanik yakınlarındaki bugünün Stavros kasabası) doğmuş, İ.Ö. 322'de Eğriboz (Euboea) Adası'nın Khalkis kentinde ölmüştür. Dante'nin "Bilenlerin Ustası", Aquinum'lu Thomas'ın tek kelimeyle "Filozof" diye andığı Aristoteles'e, doğum yerinden ötürü "Stagirit" (Stagira'lı) denildiği de olur. Aristoteles çocukken ölen babası Nikomakhos, Kral II. Amyntas zamanında Makedonya sarayında hekimlik yapıyordu. Bu ilgiden ötürü, Aristoteles'in yaşamının hep Makedonya hükümdarlarına bağlı geçtiği gibi, filozofun gözlemciliğe yönelmesinde de baba mesleğinin etki payı olduğu söylenir. Aristoteles 17-18 yaşlarındayken Atina'ya gitmiş, Akademia'da Platon'a yirmi yıl öğrencilik ve yardımcılık etmiştir. Yaşlı usta ile genç çırağın ilişkileri üstüne pek az şey bilinmekle birlikte, sonradan hocasına karşı keskin ve acı dilli eleştiriler yönelten Aristoteles'in bu dönemde son saygıyla boyun eğdiği sanılmaktadır. Platon'un öldüğü İ.Ö. 348/7 yılında, Makedonya Kralı Philippos Stagira'ya saldırmıştı. Kendisini yakından ilgilendiren bu iki olay üzerinde, Aristoteles bir yabancı (meteikos) olarak yaşadığı Atina'dan ayrılmış ve on üç yıl bu kentten uzakta kalmıştır. Bu arada, Batı Anadolu'daki (Midilli Adası'nın karşı kıyısında) Assos'un

tiranı olan, Akademia'dan arkadaşı Hermias'ın sarayında üç yıl kadar öğretmenlik etmiş, onun kuzini Pythias'la evlenmiş ve bu evlilikten bir kızı olmuştur (Pythias'tan sonra Herphyllis adında Stagiralı bir kadınla evlenen Aristoteles'in ondan da bir oğlu olmuştur. Aristoteles oğluna babasının adını vermiş ve ahlâk üstüne bir yapıtını ona adamıştır: Nikomakhos'a Ahlâk). Hermias'ın tiranlığı Perslerin kışkırttığı bir devrimle yıkılınca, Aristoteles Assos'tan kaçmış ve üç yıl kadar da Lesbos Adası'ndaki Mytilene'de (Midilli) yaşamıştır. Sonra, Kral Philip'in çağrısı üstüne, 13 yaşındaki veliaht İskender'in (Aleksandros) özel öğretmeni olarak Makedonya sarayına gitmiş ve orada 8 yıl kalmıştır. Aristoteles'in bu ilişkiden geleceğin cihangirinin dostluğunu kazanmanın ötesinde, çağdaş siyasetin gelişmesini kavramak bakımından bir yararı olduğu kuşkuludur (İskender koca imparatorluğunu kurup genç yaşında öldükten sonra bile, Aristoteles hâlâ, siyaseti, geleneksel, küçük, kendi kendine yeterli "polis" terimleriyle düşünmeye devam etmiştir). İskender'in İ.Ö. 336'da tahta çıkmasından sonra, Aristoteles ömrünün en verimli dönemini geçirmek üzere Atina'ya dönmüştür. Burada Lykios Apollon'una adanmış bir konuda kurduğu, onun için de Lykeion (lise) adını alan okulu kısa sürede Platon Akademia'sının önüne erişmiştir. Geniş bir bahçenin çevrelediği bu okulda öğretmenler öğrencilerle ağaçlar altında gezinerek tartışırlarmış. Herhalde bundan ötürü, okulun düşünüşüne (Yunanca "gezinmek" anlamına peripatein fiilinden) peripatetik denmiştir. Büyük İskender'in İ.Ö. 323'te ölmesiyle Atina'da başgösteren şovence Makedonyalı düşmanlığı, Aristoteles'i zor durumda bırakmıştır. Hele, imansızlık suçlamasıyla aleyhine bir de dava açılınca, Aristoteles Sokrates'in sonunu düşünerek, Atinalıların "felsefeye karşı ikinci bir kez günaha girmelerini önlemek için" Eğriboz Adası'na kaçmış ve ertesi yıl, orada, çok çalışmanın azdırdığı bir mide hastalığından ölmüştür.

Aristoteles, zamanının bütün bilimleriyle ilgilenmiş ve bu konuları Lykeion'da okutmuştur. Günümüze kalan çoğu yapıtlarının da, ders notları olduğu sanılmaktadır. Ona göre, bilimler, biri teorik ve öteki pratik olmak üzere iki türlüdür. Metafizik (Aristoteles'in kendi deyişiyle, "İlk İlkeler Bilimi"), Matematik ve Fizik gibi teorik bilgiler, kendilerinin dışında bir amaca yönelmezler. Siyaset ve ahlâk gibi pratik, hatta güzel söz söyleme

(retorika) ve sanat (poetika) gibi "üretici" alanlarda ise, kendisi için bilmek amacıyla değil, bilgi ışığında hareket etmeyi sağlamak bakımından bilgi edinilir. Aristoteles'in bütün düşünce sisteminin gerisindeki metafizik temelin, Platon'un görüşlerine ne ölçüde benzediği tartışma konusudur. Aristoteles, Platon'un soyut ve genel niteliklere (İdealara) bağımsız bir gerçeklik tanımasını ve yalnız onları gerçek saymasını eleştirmiştir. Onca, bu genel nitelikler, somut şeylerin sıfatı oldukları ölçüde gerçeklik taşırlar. Aristoteles'in yöntemi, tümevarımcı çıkarsamaya dayanır; tartışmaları, dışarıda hiçbir şey bırakmamacasına geniş kapsamlı, çözümlemesi sistemli, sunuşu (gerek tarih bilgisi gerekse çağdaş gözlemlerle) bol örneklidir. Platon'a oranla daha çok yere basar ve daha az ozanlık süsleri kullanır.

Siyasette aristokrasiden yana ön-yargılarını sağduyuyla gizlemeye çalışan Aristoteles ahlâk görüşlerinde de, en yüksek erdemin çok az kimseye ayrıldığını ve salt düşünüyle geçen bir yaşamın en iyi yaşam olduğunu söylemesiyle, Sokratesci-Platoncu seçkin azınlık öğretisini devam ettirmektedir. Aristoteles'e göre, bütün insanların aradığı iyi, mutluluktur; mutluluk da, akılla yönetilen bir yaşamın sonucu, "ruhun mükemmel erdeme uygun eylemi" olarak tanımlanır. *Nikomakhos'a Ahlâk*'ta, Aristoteles, bütün erdemlerin "altın ortalama"ya bağlı olduğunu belirtir. Erdem, belirli bir nitelik ya da etkenliğin ne fazla ne de eksik, tam kararında olmasıdır. Örneğin, cesurluk atılganlıkla korkaklık arasındaki bir ortalama, gurur kibirle kendini-aşağılama arasında bir ortalama olarak meydana çıkar (Bunları, haklı olarak, bu öğretinin ılımlılığı aşırılıkla tuttuğuna işaret etmişlerdir). Bir bakıma, Nikomakhos'a Ahlâk'ın erdemler üstüne çözümlemeleri, Politika'ya geçiş için bir hazırlık olmaktadır; çünkü, filozofa göre, devletin amaçları, bireysel yurttaşların amaçlarının yansımasından başka bir şey değildir.

Aristoteles'in Eserleri:

Aristoteles'in bütün yapıtları, I. Bekker ve Brandis tarafından düzenlenerek 1831-70 yılları arasında Berlin Bilimler Akademisi'nce 5 cilt halinde yayımlanmıştır.

Aristoteles'in bilinen yapıtları şu sistematik sırayla gösterilebilir:

I. Yayımlanmak için yazılmış yapıtlar:

Kaybolmuş iki diyalog: *Protreptikos ve Peri philosophias*

İskender ya da Koloniler Üstüne = *Aleksandros e hyper apoikon*

Anayasalar Derlemesi = *Politeia.*

Barbarların Adetleri ≠ *Nomina barbarika*

Bayramlarda yapılan sanat ve spor yarışmalarında ödül kazananların listeleri: *Pythionikai, Olympinoikai, Nikai Dionysiakai*

II. Öğretim amacıyla yazılmış yapıtlar:

1. Mantık:

Organon – 5 cilt.

Kategoriai – Kategoriler, çev. Saffet Babür (Ankara: İmge Yay., 1996).

Peri Hermenias – Önermeler üstüne.

Analytika protera – Birincil Çözümlemeler, çev. Saffet Babür (Ankara: Dost Yay., 1998).

Analytika hystera – İkincil Çözümlemeler.

Topika – Topikler, çev. Hamdi Ragıp Atademir (İstanbul: Hamlet Yay., 2000).

2. Doğa:

Psike akroasis – Fizik, çev. Saffet Babür (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2001).

Peri uranu, – Gökyüzü üzerine, çev. Saffet Babür (Ankara: Dost Yay., 1997).

Peri genesos kai pythoras – Türeme ve çürüme üstüne.

Meteorologika.

3. Ruhbilim:

Peri psykhes – Ruh üzerine, çev. Zeki Özcan (İstanbul: Alfa Basın-Yayın-Dağıtım, 2000).

Ruh üzerine II, çev. Celal Gürbüz (İstanbul: Ara Yay., 1992).

+ Ruhbilimle ilgili küçük denemeler.

4. Biyoloji:

Peri zoon historia – Canlılar üstüne.

5. Metafizik:

Metaphysika – Metafizik, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Sosyal Yay., 1996).

6. Ahlâk:

Ethika Eudemeia – Eudemos'a Etik, çev. Saffet Babür (Ankara: Dost Yay., 1999).

Ethika Nikomakheia – Nikomakhos'a Etik, çev. Saffet Babür (Ankara: Ayraç Yay., 1998).

7. Siyaset:

Politika – çev. Niyazi Berkes, iki cilt (Ankara: M.E.B. Yay., 1944-46).

Athenaion politeia – Atinalıların Devleti, çev. Suat Y. Baydur (Ankara: M.E.B., 1943). Yeni çevirisi: Çev. Furkan Akderin (İstanbul: Alfa Basın-Yayın-Dağıtım, 2000).

8. Söz Sanatları:

Retorika – Retorik, çev. Mehmet Doğan (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2004).

Poetika – çev. İsmail Tunalı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995).

Mortimer Adler başkanlığında bir grubun derlediği 60 ciltlik *The Great Books of the Western World* dizisinin 7 ve 8. ciltleri Aristoteles çoğu yapıtlarının İngilizce çevirilerini içermektedir (Chicago: Encyclopeadia Britannica, 1990).

Aristoteles Üstüne Türkçe Kaynaklar:

Bedia Akarsu, *Ahlâk Öğretileri I: Mutluluk Ahlâkı*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yay., 1965, s.90-109.

Rahmi Balaban, *Aristo-Ahlâk-Nikomah'a*, İzmir, Cumhuriyet M., 1941.

Karl Popper (çev. Harun Rızatepe), *Açık Toplum ve Düşmanları II - Hegel ve Marx*, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., 1998, s.1-27.

Joachim Ritter (çev. Hüseyin Batuhan), "Aristoteles ve Sokrates'ten Öncekiler", *Felsefe Arkivi*, c.III (1955), sayı 2, s.1-15.

K. B. Smellie, "Aristo". Maurice Cranston (derl.), *Büyük Düşünürlerin Politika Felsefeleri*, İstanbul, Milliyet Kültür Kulübü, 1968, s.14-23.

"Aristo" maddesi, *İnönü (Türk) Ansiklopedisi*, c.III, s.318-21.

Paul Nizan, *Eskiçağ Maddecileri*, çev. Afşar Timuçin, İstanbul: Telos Yayıncılık, Eylül 1998.

Alasdair MacIntyre. *Ethik'in Kısa Tarihi Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Hakkı Hünler, Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, Şubat 2001.

Nikomakhos'a Etik'ten Seçme Parçalar*

1. BİR AHLÂK ERDEMİ OLARAK ADALETİN ALANI VE DIŞ NİTELİĞİ, NE ANLAMDA BİR ARAÇ OLDUĞU

Adalet ve adaletsizlik üzerine düşünelim: Hangi eylemlerle ilgili olduklarını, adaletin nasıl bir orta olduğunu, hakkın da nelerin ortası olduğunu. Düşünmemiz de daha önce söylediklerimizdeki yolu izlesin. Şimdi görüyoruz ki, herkes insanların, adil olanı yapan insanlar olmalarını, adli eylemlerde bulunmalarını ve haklı şeyler istemelerini sağlayan huya 'adalet'; aynı şekilde insanların haksızlık yapmaya ve haksız şeyler istemeye götüren huya da 'adaletsizlik' demek istiyor. Bunun için biz de ilk önce bunları biçimsel olarak kabul edelim. Nitekim bilimler ve olanaklar ile huylar konusunda durum aynı değildir. Çünkü karşıtların olanağının ve biliminin aynı olduğu; oysa karşıt huyların olduğu, ama karşıtların huyunun olmadığı düşünülüyor; örneğin sağlık ancak sağlıklı şeyler yapmaya götürür, karşıtlarını değil. Nitekim sağlıklı biri gibi yürüdüğü zaman kişinin sağlıklı yürüdüğünü söy-

---

(*) *Ethika Nikomakheia*, Kitap V (bütünü: 1129a-1138b) ve Kitap X (1176n-1181b). Burada Saffet Babür çevirinden aktarılmıştır (Ankara: Ayraç Yay., 1998), s.88-113 ve 210-224. Çift-dilli Klasik Metinler dizisi.

leriz. Bir huy sık sık karşıtından bilinir, çoğu kez de huylar taşıyıcılarından tanınır; çünkü eğer bedenin sağlam olmasının ne olduğu açıksa, sağlam olmamasının ne olduğu da açık olacak; nitekim eğer bedenin sağlam olması etin sıkılığı ise, sağlam olmaması etin gevşekliği olur; sağlam olmaya götüren şeyin eti sıkı kılan şey olması gerekir. Eğer iki karşıttan biri birkaç anlamda kullanılıyorsa, çoğu durumda arkasından ötekinin de birkaç anlamda kullanılması gelir; örneğin 'hak'tan birkaç anlamda söz ediliyorsa, 'haksızlık'tan da birkaç anlamda söz edilir. Nitekim adalet ve adaletsizlikten birkaç anlamda söz edildiği görünüyor, ama aynı ad altında sözü edilenler çok yakın olduğundan, bu gözden kaçıyor ve uzak olanlardaki gibi açıkça görünmüyor (çünkü ide bakımından fark büyük fark oluyor); örneğin hem hayvanların uyluk kemiğine hem de kapıları kilitleyen şeye aynı adla [Yunancada] anahtar denir. O halde adaletsiz insandan kaç anlamda söz edildiğine bakalım. Hem yasaya uymayan insanın, hem çıkarcı insanın, hem de eşitliği gözetmeyen insanın adaletsiz olduğu düşünülüyor. O halde açık ki, yasaya uyan insan da eşitliği gözeten insan da adaletli olacaktır. Öyleyse 'adalet' yasaya uygun olanda ve eşitliği gözetende, 'adaletsizlik' ise yasaya aykırı olanda, eşitliği gözetmeyende olur. Adaletsiz insan çıkarcı olduğundan iyilerle ilgilenecektir, ama hepsiyle değil; ancak talihlilikle ve talihsizlikle ilgili olan iyilerle, ki bunlar kendi başlarına hep iyidirler, ama kimisi için öyle değildir. Yine de insanlar bunları dilerler ve peşinden koşarlar; oysa böyle yapmamalı, kendi başlarına iyi olan şeylerin bizim için de iyi olmasını dilemeli ve bizim için iyi olanları tercih etmeli. Adaletsiz insan her zaman daha fazla olanı tercih etmez, kendi başlarına kötü olanlarda daha azı da tercih eder; ama daha az kötü olanın belli bir şekilde iyi olduğu düşünüldüğünden, çıkarcılık da iyiyle ilgili olduğundan, bu insanın da çıkarcı olduğu düşünülüyor; ona eşitliği gözetmeyen diyelim; çünkü bu söz daha kapsamlıdır ve ikisini de içerir. "Yasaya uymayan adaletsizdir, yasaya uyan adildir" dediğimize göre, açıktır ki, yasal olan şeyler bir anlamda haklı şeylerdir. Nitekim yasaya uygun olanlar yasama sanatı tarafından belirlenenlerdir ve bunların her birinin hak olduğunu söylüyo-

ruz. Yasalar ise herkes için konulur: Ya herkesin ortak yararını ya da en iyilerin yararını, [erdem bakımından] başta olanların yararını ya da bu tür bir başka bakımdan yararlı olanı hedef edinirler. O halde politik toplumda mutluluğu ve onun öğelerini oluşturan ya da koruyan şeylere bir anlamda haklar diyoruz. Yasa, yiğit insanın yaptıklarını –örneğin siperi terketmemeyi, kaçmamayı, silahları bırakmamayı–, ölçülü insanın yaptıklarını yapmayı –örneğin zina yapmamayı, hakaret etmemeyi–, sakin insanın yaptıklarını yapmayı –örneğin vurmamayı, kötülememeyi– buyurur, diğer erdem ve kötülüklerde de aynı şekilde bazı şeyleri emreder, bazılarını da yasaklar; yasa doğru ise bunu doğru bir şekilde, gelişigüzel yapılmışsa daha kötü bir şekilde yapar. O halde bu adalet kendi amacını kendinde taşıyan bir erdemdir –ama kendi başına değil, bir başkasıyla ilişkide bir erdem olacak–; bu nedenle sık sık adaletin erdemlerin en önemlisi olduğu düşünülüyor – ne akşam yıldızı ne de sabah yıldızı böylesine harika bir şeydir. Nitekim şu atasözümüz de vardır: "Adalette bütün erdem birarada bulunur." Kendi amacını kendinde en çok taşıyan erdemdir, çünkü kendi amacını kendinde taşıyan erdemin tam kullanılmasıdır. Tamdır, çünkü bu erdeme sahip olan yalnızca kendi kendinde değil, başkasıyla ilgili olarak da kullanabilir, nitekim pek çok kişi kendi işlerinde erdemi kullanabilir, ama başkalarıyla ilgili olarak erdemle davranmazlar. Bunun için de Bias'ın "adamı makam gösterecektir" sözü çok yerinde görünüyor, çünkü yönetici zaten başkalarıyla ilgisinde yöneticidir ve başkalarıyla ilişki içindedir. Bu aynı nedenden ötürü erdemler içinde yalnızca adaletin, başkalarının iyiliği için olduğu düşünülüyor; çünkü bir başkasıyla ilişkide söz konusudur. Çünkü o, başkasına –bu ister yönetici ister ilişkide olan insan olsun, başka birine– yararlı olan şeyler yapar. Böylece hem kendine hem dostlarına karşı kötülükle davranan kişi en kötü insan, ama kendisine değil başkasına erdemle davranan insan en iyi insandır; çünkü bu güç iştir. O halde adalet erdemin bir parçası değil, erdemin bütünüdür; karşıtı olan adaletsizlik ise kötülüğün bir parçası değil, kötülüğün bütünüdür. Erdem ile bu adaletin arasında ne fark olduğu söylediklerimizden bellidir; bu adalet erdemle aynı şeydir, ama

adaletin olduğu şey ile erdemin olduğu şey aynı değildir: Başkasıyla ilişkide söz konusu olduğunda adalettir; kendi başına böyle bir huy söz konusu olduğunda erdemdir.

Burada erdemin parçası olan adaleti arıyoruz; çünkü dediğimiz gibi böyle bir adalet vardır. Aynı şekilde kötülüğün parçası olan adaletsizliği de ele alacağız. Öyle bir şeyin olduğunu şu gösteriyor: Başka kötülükler söz konusu olduğunda, kötülük yapan bir haksızlık yapıyor, ama kendine çıkar sağlamıyor. Örneğin korkaklığından dolayı kalkanını atan, öfkelendiğinden dolayı kötü söz söyleyen ya da cimriliği yüzünden para yardımı yapmayan gibi; oysa bir çıkar sağladığı zaman, çoğu kez böyle bir kötülükten ya da bütün bu kötülüklerden değil, belirli bir kötülük yüzünden (çünkü kınarız onu) ve adaletsizlik yüzünden yapar. O halde tüm adaletsizliğin parçası olan başka bir adaletsizlik ve yasaya aykırı olma anlamındaki tüm haksızlığın parçası olan bir haksızlık vardır. Eğer biri kazanç için ve para alarak zina yapıyorsa, bir başkası ise arzusundan dolayı para vererek ve zarar görerek yapıyorsa; ikincisi çıkarcıdan çok haz düşkünü, birincisi ise haz düşkünü değil adaletsiz olsa gerek; çünkü bunu kazanç için yaptığı açıktır. Ayrıca bütün öteki haksız eylemlerde hep bir kötülükle ilgi kurulabilir; örneğin eğer biri zina yapıyorsa haz düşkünlüğüyle, eğer silah arkadaşını terkettiyse korkaklıkla, birine vurduysa öfkelilikle; ama eğer kazanç sağladıysa başka herhangi bir kötülükle değil, adaletsizlikle ilgi kurulur. Dolayısıyla tüm adaletsizlikten ayrı, tanımı aynı cins altına girdiği için aynı adı taşıyan özel [anlamda] bir adaletsizliğin olduğu açıktır; çünkü her ikisinin de bir başkasına etkileri oluyor. Ama özeli onur, para, kurtulma ya da adı bütün bunları kapsayabilecek bir şeyde ve kazançtan kaynaklanan bir haz amacıyla ilgilidir; diğeri ise erdemli bir insan için söz konusu olan her şeyle ilgilidir.

O halde adaletin birkaç çeşidi olduğu ve tüm erdemden başka bir adaletin de bulunduğu açık; şimdi bunun hangisi olduğunu ve ne olduğunu görelim. Haksızlığın yasaya ve eşitliğe aykırı, hakkın ise yasaya ve eşitliğe uygun olduğunu belirlemiştik. O halde daha önce sözünü ettiğimiz adaletsizlik yasaya aykırı olanla ilgilidir. Yasaya ve eşit-

liğe aykırı olan şey aynı şey olmayıp farklı olduğundan –bütün ile parça gibi (nitekim eşitliğe aykırı olan her şey yasaya aykırıdır, ama yasaya aykırı olan her şey eşitliğe aykırı değildir)–, haksızlık ve adaletsizlik de onlarla aynı şey değil, farklıdır, parçalar ve bütünleri gibi; çünkü bu adaletsizlik tüm adaletsizliğin bir kısmıdır, bu adalet de tüm adaletin bir kısmı. Dolayısıyla özelinde adalet ile adaletsizlikten ve özelinde hak ile haksızlıktan söz etmek gerek. O halde tüm erdemin tarafına koyduğumuz adaleti ve adaletsizliği bir yana bırakalım; biri, başkasıyla ilişkilerde tüm erdemle öteki ise tüm kötülükle davranmaktır. Hak ile haksızlığın da bunlara göre nasıl belirleneceği açık; nitekim yasaya uygun şeylerin çoğu tüm erdemin buyurduklarıdır; çünkü yasa tek tek erdemlere göre yaşamayı buyurur, tek tek kötülükleri de yasaklar. Kamu işlerine ilişkin eğitim konusundaki yasal düzenlemeler tüm erdemi meydana getirir. Sadece iyi insan olmayı sağlayan kişi eğitiminin ise siyasetin mi yoksa başka bir bilimin mi işi olduğunu daha sonra belirleyelim. Çünkü iyi bir insan olmakla iyi yurttaş olmak belki de hep aynı şey değildir. Özelinde adaletin –ve ona karşılık olan hakkın– bir türü, onurun, paranın ya da topluma katılanlar [yurttaşlar] arasında bölüştürülebilir olan diğer şeylerin dağılmasında söz konusu olanıdır (çünkü bunlarda kişilerin eşitliğe aykırı ve eşit olarak bir şeye sahip olması söz konusudur); bir başka türü ise alışverişlerde düzeltici olanıdır. Bunun da iki kısmı vardır; çünkü alışverişlerin kimi isteyerek kimi istemeyerek olur; isteyerek olanlar, satmak, satın almak, borç vermek, kefil olmak, ödünç vermek, güvence parası yatırmak, kiralamak gibi şeylerdir (bu alışverişlere isteyerek olanlar deniyor, çünkü başlangıçları isteyerek yapılır); istemeyerek olanlardan ise bir kısmı gizli yapılanlardır –hırsızlık, zina, zehirleme, baştan çıkarma, kölelerin aklını çelme, tuzağa düşürerek öldürme, yalan yere tanıklık etme gibi–; bir kısmı da zora dayananlardır – kötü muamele görme, hapse atılma, ölme, soyulma, sakatlanma, çamur atılma, aşağılanma gibi.

Adaletsiz kişi eşitliği gözetmeyen, haksızlık da eşitsizlik olduğuna göre, eşitsizliğin de bir ortası olduğu açık. Bu da eşitliktir; nitekim daha çok ve daha azın söz konusu olduğu eylemde eşit de söz konusu

olacaktır. O halde eğer haksızlık eşitsizlik ise, hak eşitlik olacaktır. Herkes böyle düşünüyor bu konuda, temellendirilmesi yapılmadan bile. Eşitlik bir orta olduğuna göre hak da bir orta olsa gerek. Eşit olmada en az iki şey söz konusudur. Buna göre hak bir orta olmalı, eşit olmalı ve bir şeyle ilgili, birileri için olmalı; orta olarak bir şeylerin ortası (ki bunlar da daha çok ve daha azdır), eşit olarak, iki şeyin eşitliği, hak olarak da birilerinin hakkı olmalı. O halde hakta en az dört şeyin söz konusu olması zorunludur, nitekim haklarını oluşturduğu kişiler ikidir, hak ettikleri de ikidir. Kişilerde de şeylerde de aynı eşitlik olacaktır; kişilerin birbirine göre durumu nasılsa, şeylerin durumu da öyle olacaktır; eğer kişiler eşit değilse, eşit şeylere de sahip olmayacaklardır. Hem eşit kişiler eşit olmayan şeylere ya da eşit olmayanlar eşit şeylere sahip olduğunda ve eşit şeylerden yararlandığında, bundan çatışmalar ve suçlamalar ortaya çıkar. Ayrıca 'değere uygun yararlan' sözünde de bu açık görünüyor; nitekim paylaştırmalardaki hakkın bir değere uygun olması gerektiğini herkes kabul ediyor, ama herkes aynı şeye 'değer' demiyor, demokrasi yanlıları özgürlüğe, oligarşi yanlıları zenginliğe, kimileri de soyluluğa, aristokrasi yanlıları ise erdeme 'değer' diyor. O halde hak bir tür orantıdır. Çünkü oran yalnızca birimlerden oluşan sayıların bir özelliği değil, genel olarak sayının özelliğidir; nitekim oranlamada oranların eşitliği ve en az dört şey söz konusudur. Çünkü bölünmüş ortalamada dört şeyin söz konusu olduğu açık, ama sürekli olanında da dört şey vardır, çünkü bir terimi ikiymiş gibi kullanır, yani onu iki kez ifade eder. Örneğin 'a'nın 'b' ile ilişkisi nasılsa, 'b'nin de 'c' ile ilişkisi öyledir. Demek ki 'b'den iki kez söz edilmiştir. Öyleyse 'b' iki kez alınmışsa, orantılı olanlar dört tane olacaktır. Hakta da en az dört şey söz konusudur ve oran aynıdır; çünkü aynı şekilde iki kişiye ve iki şeye bölünüyor. Dolayısıyla 'a' terimi ile 'b' terimi arasındaki ilişki nasılsa, 'c' terimi ile 'd' terimi arasındaki ilişki de öyle olacaktır ve dolayısıyla karşılıklı olarak 'a' terimi ile 'c' terimi arasında, aynı şekilde 'b' terimi ile 'd' terimi arasında da aynı ilişki olacaktır; öyle ki bütünler arasındaki ilişki aynı olacaktır –ki bu ortalama paylaştırma yapıyor ve böyle yaptığında adaletli oranlıyor. O hal-

de paylaştırmada 'a' teriminin 'c' ile, 'b'nin de 'd' ile ilişki içine sokulması hakkı oluşturur ve orta olan bu haktır; haksızlık da bu orana aykırı olandır. Nitekim orantılı olan ortadır, hak da orantılı olandır. Matematikçiler de bu oranlamaya geometrik orantı adını verirler. Nitekim geometrik orantıda teklerden birinin diğeriyle ilişkisi ne ise, bütün ile bütünün ilişkisi de odur. Ve bu orantı sürekli orantı değildir; çünkü bir kişi için ve bir şey için tek terim olmaz. O halde bu hak orantılı olandır; haksızlık da orantılı olana aykırı olandır. Demek ki burada da daha azın ve daha çoğun olması söz konusu oluyor; işbaşında da böyle oluyor. Nitekim haksızlık eden, iyi bir şeyden daha çoğuna, haksızlığa uğrayan ise daha azına sahip oluyor. Kötüde ise tersidir: Daha küçük kötü olan büyük kötüye oranla iyi olur; nitekim daha küçük kötü daha büyükten daha tercih edilir, tercih edilecek olan da iyidir ve daha çok tercih edilecek olan daha büyük iyidir. İşte adaletin bir türü budur.

Adaletin geri kalan türü, gerek isteyerek gerek istemeyerek olan alışverişlerde görülen düzeltici adalettir. Bu adalet türü öncekinden başkadır. Çünkü ortak şeyleri paylaştırmadaki adalet hep sözünü ettiğimiz oranlamaya göredir; nitekim paylaştırma ortak mallarda olursa, katkıda bulunanların birbirlerine oranları ne ise aynı oranda olacaktır; bu adaletin karşısında olan adaletsizlik de bu orana aykırı olacaktır. Alışverişlerdeki adalet ise belli bir eşitliktir, haksızlık ise bir eşitsizliktir, ama o [geometrik] oranlamaya göre değil, aritmetik oranlamaya göredir. Nitekim doğru bir kişinin kötü birini ya da kötü birinin doğru birini dolandırması ve doğru birinin ya da kötü birinin zina yapması arasında hiç fark yoktur; yasa yalnızca zararın farkına haklar ve onlara eşit muamele yapar: Yani birinin haksızlık yapıp yapmadığına, ötekinin haksızlığa uğrayıp uğramadığına ve birinin zarar verip vermediğine, ötekinin zarar görüp görmediğine bakar. Dolayısıyla yargıç eşitsizlik olan bu adaletsizliği denkleştirmeye çalışır; çünkü biri dövülüp öteki dövünce ya da biri öldürüp öteki öldürülünce, yapılan ile maruz kalınan eşit olmayan bir bölümleme olarak görünür; buna karşılık yargıç, cezayla kazancı azaltarak bunları düzeltmeye çalışır. Böy-

le durumlara ilişkin 'kazanç' sözcüğü genel anlamda kullanılıyor, bunlara çok uygun bir ad olmasa bile: Örneğin 'kazanç' sözcüğünün dövenle ilgili olarak, 'zarar' sözcüğünün de dövülenle ilgili olarak kullanılması gibi; yine de maruz kalınan şey ölçüldüğü zaman, zarardan ve dolayısıyla da kazançtan söz edilir: Demek ki, daha çok ile daha azın eşitleştirilmesi orta olandır, kazanç ve zarar ise karşıt anlamda daha çok ve daha azdırlar. İyinin daha çoğu, kötünün daha azı kazanç, bunun tersi ise zarardır. Dediğimiz gibi bunların ortası eşit olandır, hakkın da bu olduğunu söylüyoruz. Dolayısıyla düzeltici adalet kâr ile zararın ortasıdır. Bunun için anlaşmazlık olduğu zaman yargıca başvurulur; yargıca gitmek de adalete gitmektir; nitekim yargıç canlı adalet gibi olmak ister, gerçekten de orta olan yargıç aranır; kimileri de ona 'ortacı' derler: Ortaya isabet ederse hakka da isabet eder diye. O halde adalet, yargıcın da olduğu gibi, orta olan bir şeydir. Yargıç eşitleştirir ve eşit kesilmemiş bir çizgide olduğu gibi, ortadan daha büyük olan parçayı kesip daha küçük parçaya ekler. Bütün ikiye ayrılınca, o zaman eşit olanı aldıklarında "[hakkımı] aldım" derler. Eşit ise daha büyük ve daha küçüğün aritmetik oranlamaya göre ortasıdır. Bunun için ona *dikaion* denir: *'dikba'*dır [ortadan ikiye bölünmüştür] diye nerdeyse ona *'dikbaion'*, *'dikastes'*e [yargıca] de *'dikbastes'* [ikiye bölen] denecekmiş. Nitekim iki eşit parçanın birinden bir kısım alınıp ikincisine eklenince, ikincisi, kendisine eklenen kısmın iki misli büyük olur birinciye göre; oysa alınan kısım ona eklenmeseydi, yalnızca alınan kısım kadar daha büyük olacaktı: Böylece ikinci parça [eklenen] bu kısım kadar ortadan daha büyük, orta ise bu kısmın alındığı parçadan bu kısım kadar daha büyük olacaktır. İşte bu şekilde daha fazla sahip olandan neyi almamız, daha az sahip olana da neyi eklememiz gerektiğini öğreneceğiz; yani ortanın aşılmasına neden olan kısmı daha az sahip olana eklemek, ortayı aşan kısmı da daha büyük olandan almak gerek: aa´, bb´ cc´ye cd kısmı olarak eklensin; o takdirde dcc´ çizgisinin tümü ea´ çizgisini cd ve cf çizgileri olarak aşacaktır, dolayısıyla bb´ ve cd çizgilerini de aşacaktır. [Bu, öteki sanatlarda da söz konusudur. Nitekim eğer yapan yaptığı kadarını ve yaptığı gibi yap-

masaydı, maruz kalan da o kadar ve o şekilde maruz kalmasaydı, sanatlar ortadan kalkardı.] Zarar ve kazanç ifadeleri isteyerek yapılan alışverişlerden geliyor; nitekim alım ve satımlarda ya da yasanın izin verdiği diğer alışverişlerde hak ettiğinden daha fazlasına sahip olmaya kazanmak, hak ettiğinden daha azına sahip olmaya da zarar etmek denir; daha fazlasını ya da daha azını değil, verdikleri kadar alıyorlarsa, hak ettiklerine sahip oldukları söylenir ve ne zarar ederler ne de kazanırlar. Öyleyse, adalet, isteğe aykırı yapılan [alışverişlerde] bir çeşit kazançtır ve zararın ortasıdır: [alışverişlerden] önce de sonra da eşit olana sahip olmaktır.

Kimileri karşılığını almanın kendi başına adalet olduğunu düşünür, Pythagorasçıların dediği gibi; nitekim onlar adaleti başkasına yaptığının aynısıyla karşılığını alma diye tanımlarlar. Oysa aynı karşılığı alma ne paylaştırıcı ne de düzeltici adalete uygun düşer –her ne kadar 'Rhadamanthys'in adaleti' derken bunu demek istiyorlarsa da:

Eğer kişinin yaptığı başına gelirse,
hak doğrudan doğruya yerine gelmiş olur.

Çünkü bu, birçok yerde aykırı düşüyor. Örneğin başta olan biri birini döverse, onun dövülmesi gerekmez; buna karşın biri ileri gelenlerden birini döverse, yalnız dövülmesi değil, cezalandırılması da gerekir. Ayrıca istenerek ve istenmeyerek yapılanlar arasında da çok fark vardır. Değiş-tokuş amaçlı biraraya gelmelerde, biraraya gelenler arasındaki bağ bu tür adaleti oluşturuyor; karşılık, eşitliğe göre değil, oranlamaya göre alınıp verilir. Nitekim orantılı karşılık vermelerle kent ayakta durur. Nitekim insanlar karşılık vermek isterler: Ya kötüye kötüyle (eğer karşılık vermezlerse, bunun kölelik olduğunu düşünürler) ya da iyiye iyiyle; yoksa birbirine bir şeyler alıp verme diye bir şey olmaz, oysa insanlar birbirlerine bir şeyler alıp verme sayesinde birarada bulunuyorlar. Bunun için orta yerde Kharis'lerin tapınağını kuruyorlar, karşılık verme olsun diye. Çünkü bu, hatırın özelliğidir: İyiliğini gördüğü kişiye hatır-gönül borcunu ödemesi, kendi parasıyla

böyle bir iyilik yapmada ilk olması gerekir. Oranlamaya göre karşılık vermeyi köşegenlemesine bağlantı kurma sağlar: Örneğin a bir mimar, b bir ayakkabıcı, c bir ev, d ise bir ayakkabı olsun. O zaman mimarın ayakkabıcıdan onun yaptığını alması, ona da kendininkini vermesi gerekir. Şimdi eğer ilkin oranlamaya göre eşit olan bu alışveriş yapılırsa, sonra da buna karşılık verilirse, o zaman söylediğimiz olur. Yoksa eşitlik sağlanmaz, ilişkileri de devam etmez; birinin yaptığının ötekininkinden daha iyi olmasına hiçbir engel yok; dolayısıyla bunları eşitlemek gerekir. Bu başka birçok sanatta da söz konusudur; çünkü eğer yapan yaptığı kadarını ve yaptığı gibi yapmasaydı, maruz kalan da o kadar ve o şekilde maruz kalmasaydı, sanatlar ortadan kalkardı. Nitekim iki doktor biraraya gelmez, bir doktor ile bir çiftçi ya da tamamen farklı ve eşit olmayanlar biraraya gelir; ama bunların eşitlenmesi gerekir. Bunun için değiş-tokuşu yapılan her şeyin belli bir şekilde karşılaştırılabilir olması gerekir. Para da bu yüzden ortaya çıkmıştır ve o bir anlamda ortayı buluyor [aracı oluyor]; çünkü her şeyi ölçer, dolayısıyla aşırılığı ve eksikliği de ölçer, yani bir eve ya da besin maddesine kaç ayakkabının eşit olduğunu ölçer. Demek ki mimar ile ayakkabıcı arasında nasıl bir ilgi varsa, şu kadar ayakkabı ile bir ev ya da besin maddesi arasında öyle bir ilgi vardır. Eğer bu böyle olmasaydı, değiş-tokuş ve biraraya gelme de olmazdı. Ve eğer bunlar bir şekilde eşitleştirilmeselerdi, bu böyle olmazdı. O halde, daha önce dediğimiz gibi, her şey tek bir şeyle ölçülmeli. Bu ölçü ise gerçekten de ihtiyaçtır; o her şeyi birarada tutar. Nitekim insan hiçbir şeye ihtiyaç duymasaydı ya da ihtiyaçları farklı olmasaydı, ya değiş-tokuş olmazdı ya da böyle değiş-tokuş olmazdı. Uylaşımla, ihtiyacın değiş-tokuşunda kullanmak üzere para getirilmiştir; ona [Yunancada] *'nomisma'* adı verilmiştir, çünkü doğal olarak değil, uylaşımla [nomo] vardır ve onu değiştirmek ya da işe yaramaz hale getirmek elimizdedir. Öyleyse şeyler eşitleştirilince, karşılık alma söz konusu olur, öyle ki ayakkabıcı ile çiftçi arasındaki ilişki nasılsa ayakkabıcının yaptığı ile çiftçininki arasındaki ilişki de öyle olur. Ama bunlar, değiş-tokuş yapıldıktan sonra orantı biçimine sokulmamalı (yoksa her iki aşırılık uçlardan birinde olacaktır), her bi-

ri kendine ait olanı bulundurduğu zaman orantı kurulmalıdır. Bu şekilde eşit ve birarada olacaklar, çünkü bu tür bir eşitlik bunların durumunda kurulabilir –örneğin a çiftçi, c besin, b ayakkabıcı, d ise onun eşitliğe uygun olarak yaptığı [ayakkabılar] durumunda. Eğer böyle bir karşılık alma olmasaydı, biraraya gelme de olamazdı. İhtiyacın –sanki bir tek şey imişçesine– insanları birarada tuttuğunu şu da gösteriyor: Eğer iki kişi karşılıklı olarak birbirlerine –ya da biri diğerine– ihtiyaç duymazsa, değiş-tokuş yapmazlar. Örneğin sahip olmadığı bir şeye, sözgelişi şaraba, ihtiyaç duyan, ihtiyaç duyduğu bu şeye karşılık buğday vererek ihtiyacını gidermek isterse, o zaman bunun eşitlenmesi gerekir. Para gelecekteki değiş-tokuşlar için bir güvence gibidir: Eğer şimdi bir şeye ihtiyacı yoksa, ihtiyacı olduğu zaman onu edinebileceği konusunda bir güvence, çünkü bu parayı taşıyanın bunu almasının olanaklı olması gerekir. Aynı şey paranın da başına gelebilir; çünkü her zaman aynı güce sahip değildir; ama gene de o, genellikle sabit kalıyor. Bunun için her şeye fiyat biçilmesi gerekir. Çünkü böylece her zaman değiş-tokuş olacaktır, değiş-tokuş olunca da birarada olma da olacaktır. Böylece para bir ölçü gibi, şeyleri denk kılıp eşitleştirir. Nitekim eğer değiş-tokuş olmasaydı birarada olma da olmazdı, denkleştirme de olmasaydı, değiş-tokuş olmazdı. Gerçekten de bunca farklı şeylerin denk olması olanaksızdır, ama ihtiyaçla ilgili olarak bu yeterince yapılabilir. [Bu denkleştirme için] bir tek şeyin olması gerekir, bu da bir kabulle olur; bunun için bu şeye [Yunancada] '*nomisma*' denir; çünkü o, her şeyi denkleştirir, nitekim her şey para ile ölçülür: a bir ev, b on *mna*, c ise bir yatak olsun. Yani ev beş *mna* ya da beş *mna*ya eşdeğer ise, a, b'nin yarısıdır; yatak ise, yani c, b'nin de onda biri olsun. O zaman bir evin kaç yatağın eşdeğeri olduğu açıktır: Yani beş yatağa. Para bulunmadan önce değiş-tokuşun bu şekilde yapıldığı açık; çünkü bir ev için beş yatak vermek ile beş yatağın eşdeğerini vermek arasında hiç fark yoktur.

Böylece adaletsizliğin ve adaletin ne olduğunu söylemiş olduk. Bunlar belirlenince adaletli eylemin, haksızlık etmek ve haksızlığa uğramanın ortası olduğu açıktır; çünkü biri daha fazlaya öteki daha aza

sahip olmaktır. Adalet de bir ortadır, ama öteki erdemlerin olduğu şekilde değil; o, orta olanın özelliğidir; adaletsizlik ise uçların özelliğidir. Ayrıca adalet, adil insanın "adaletli şeyleri tercih ederek yapan ve gerek başkasıyla ilişkisinde kendine, gerek biriyle ilişkisinde başkasına, tercih edilen şeyi kendisine daha çok diğerine de daha az, zararlı olan şeyi de bunun tam tersi olacak şekilde paylaştırmayan, hem kendisinin hem de bir başkasının başka biriyle ilişkisinde oranlayarak eşitçe paylaştıran insan" şeklinde tanımlanmasını sağlayan şeydir. Adaletsizlik ise tam tersine adaletli olmayanı tercih eder. Bu da yararlı ve zararlı olanın orana aykırı olan fazlalığı ve eksikliğidir. Bunun için adaletsizlik bir aşırılık ve eksikliktir, çünkü fazla ve az olanı tercih eder –kişinin kendisi söz konusu olduğunda kendi başına yararlı olanın fazlasını, zararlı olanın azını tercih eder; başkaları söz konusu olduğunda da bütününde bir fark yoktur, oranlamaya aykırılığın ise iki taraftan hangisinin yararına-zararına olduğu rastlantısaldır. Demek ki haksız eylemde 'daha az' haksızlığa uğramak, 'daha çok' ise haksızlık etmek olur. Böylece adalet ile adaletsizlikten –ve aynı şekilde genel anlamda hak ile haksızlıktan– yani her birinin doğal yapısının ne olduğundan bu şekilde söz etmiş olduk.

Haksızlık yapan birinin adaletsiz insan olmaması da olanaklı olduğuna göre, kişi ne tür haksızlık yaparsa, artık her haksızlık çeşidi açısından adaletsiz insan –örneğin hırsız, zani ya da haydut– olur? Yoksa nasıl yaparsa yapsın bir fark olmayacak mıdır. Sözgelişi biri bir kadınla, kim olduğunu bilerek ama tercih ederek değil, tutkudan dolayı yatarsa, bir fark olmayacak mı? Demek ki haksızlık yapıyor ama adaletsiz değildir, örneğin hırsız değildir ama hırsızlık yapıyor, zani değildir ama zina yapıyor; öteki konularda da bu böyle. Adalet ile karşılık verme arasındaki ilişkinin nasıl olduğu daha önce söylenmişti. Ama araştırma konusunun hem genelinde adalet hem de toplumdaki adalet olduğunu da gözden kaçırmamak gerek. Bu ise özgür ve oranlamaya göre ya da sayısal olarak eşit kişilerin, kendilerine yeter olmaları için yaşamı paylaşmalarında söz konusudur, öyle ki bu özelliklerin bulunduğu kişiler arasındaki ilişkilerde toplumdaki adalet söz konusu değil,

buna benzetilerek adalet denen bir şey söz konusudur. Nitekim aralarındaki ilişkiler yasayla düzenlenenler için hukuk söz konusudur; yasa da birbirine haksızlık yapanlarda söz konusu olur. Çünkü yargı, hak ile haksızlığı ayırmadır. Ve nerede adaletsizlik söz konusuysa, orada haksızlık yapmak da söz konusudur, ama haksızlık yapmaların hepsinde adaletsizlik söz konusu değildir; bu da kendisine genel olarak iyilerden daha çoğunu, genel olarak kötülerden de daha azını ayırmaktır. Bunun için bir insanın değil, aklın yönetmesine izin veriyoruz; çünkü bir insan bunu kendisi için yapar ve tiran olur. Oysa yönetici adaletin koruyucusudur ve eğer hakkın koruyucusu ise eşitliğin de koruyucusudur. Ve eğer adil ise, kendisinde daha fazla bir şeyin olmadığı düşünüldüğünden (nitekim kendisiyle orantılı olmadığı takdirde genel olarak iyiden kendine daha çok bir şey ayırmaz; bunun için başkasına çalışır; bu nedenle de, daha önce söylediğimiz gibi, adaletin başkası için iyi bir şey olduğunu söylerler), ona bir karşılık verilmelidir, bu da onur ve ayrıcalıktır. Bunlarla yetinemeyenler ise tiranlar olurlar. Efendi ve baba hukuku ise bunlarla aynı değil, bunlar bir şeydir; nitekim genellikle bize ait olan şeylerde haksızlık söz konusu değildir, bir insanın kölesi ve çocuğu –belli bir yaşa geldiği andan ayrılıncaya kadar– kendisinin bir parçası gibidir; hiç kimse de kendine zarar vermek istemez; bundan dolayı bir insanın kendine karşı adaletsiz olması söz konusu değildir, ne de toplumsal adalet ve adaletsizlik söz konusu; çünkü bu, yasaya göre oluyordu ve yasayla ilgili olan insanlarda söz konusuydu, bunlar da yönetmede ve yönetilmede aralarında eşitliğin bulunduğu kişilerdir. Bunun için bir insanın çocuğu ya da malıyla ilişkisinden çok, karısıyla ilişkisinde hak söz konusudur; bu da aile hukukudur ve medeni hukuktan farklıdır. Medeni hukukun bir türü doğal, bir türü de yasaldır. Doğal olanı her yerde aynı güce sahiptir ve kanılara göre değişmez; yasal olanda ise başlangıçta şöyle ya da böyle olması fark etmeyen, ama konduktan sonra fark eden hukuktur; örneğin bir kişinin bir *mna* ile serbest bırakılması ya da iki koyun değil, bir keçinin kurban edilmesi gibi; ayrıca tek tek durumlarla ilgili olarak konan yasalarda da fark eder, örneğin Brasidas'a kurban kesmede ve kararname-

lerle konan şeylerde olduğu gibi. Kimileri de her şeyin böyle olduğunu düşünür, çünkü doğal olan değişmez, her yerde aynı güce sahiptir –ateşin hem burada hem de Perslerde yakması gibi–, ama hak sayılanların da değiştiğini görüyorlar. Oysa bu böyle değildir, ama böyle gibi görünür. Her ne kadar tanrılarda belki hiçbir şekilde değişmiyorsa bile, bizde tümü değişken olan –ama bir kısmı doğal bir şekilde, bir kısmı da doğal olmayan bir şekilde değişen– doğal bir hukuk vardır. Her ikisi de değişken olduğuna göre, başka türlü olabilecek şeylerden hangilerinin doğal bir şekilde, hangilerinin de doğal olmayan bir şekilde; yani yasayla ve uylaşmayla değiştiği açıktır. Başka şeylerde de aynı ayırım uygun düşüyor. Nitekim sağ el doğal olarak daha iyidir, her ne kadar herkes her iki elini iyi kullanacak duruma gelse bile. Uylaşmayla ve yarara uygun olarak konmuş haklar da ölçülere benzerler; örneğin şarap ve buğday ölçekleri her yerde eşit değildir; satın alınan şeyin ölçekleri daha büyük, satılanlarınkiler ise daha küçüktür. Aynı şekilde doğal değil, insansal haklar da her yerde aynı değildir, çünkü siyasal düzenler de aynı değildir; ama her yerde doğal olarak en iyi olan yalnızca bir tanedir. Adaletli olan ve yasaya uygun olan tek tek şeylerin bunlarla ilişkisi ise, teklerin genelle ilişkisi gibidir; nitekim yapılıp edilenler pek çoktur, adaletli olan ve yasaya uygun olan ise –her biri– bir tanedir; çünkü geneldir. Haksız olan ile adaletsiz olan ve haklı olan ile adaletli olan arasında da fark vardır; nitekim adaletsiz olan doğal olarak ya da düzenden dolayı böyledir; oysa bu aynı şey gerçekleştirilince bir haksızlık olur, ama yapılmadan önce haksızlık değildir; yalnızca adaletsiz olandır. Haklı olanla da durum aynıdır: Genel olarak ona haklı eylem denir, diğer sözcük *[dikaiosyne]* ise daha çok yapılan haksızlığın telafi edilmesi için kullanılır. Bunların her biri nedir, ne gibi türleri vardır, kaç tanedir ve nelerle ilgilidir konusu daha sonra ele alınacak.

2. ADALETİN SEÇMEYİ GEREKTİREN İÇ NİTELİĞİ

Adalet ve adaletsizlik söylediğimiz şeyler olduğuna göre, bir insan isteyerek bunları yaptığı zaman bir haksızlık yapıyor ya da haklı eylemde bulunuyor; oysa istemeyerek yaptığı zaman ne bir haksızlık yapıyor

ne de haklı bir eylemde bulunuyor, yaptığı rastlantısal oluyor; çünkü adaletli olmaları ya da adaletli olmamaları rastlantısal olan eylemler yapıyor. O halde haklı eylem ve haksız eylem isteyerek ve istemeyerek yapılmış olmakla belirlenmiş oluyor; çünkü isteyerek yapıldığı zaman kınanır ve o takdirde aynı zamanda haksız bir eylemdir; öyle ki eğer eylemin isteyerek yapılma özelliği yoksa, yapılan bir haksızlık olacak ama eylem haksız olmayacak. Daha önce de söylediğim gibi 'isteyerek yapılan', birinin, kendine bağlı şeyleri bilmeyerek değil, bilerek –kişiyi, aracı ve amacı bilerek– yaptığına diyorum. Hem de bunlardan her biri rastlantısal ya da zorla yapılmadığı zaman (örneğin biri birinin elini tutarak bununla bir başkasına vurursa, ikincisi isteyerek vurmuş olmuyor; çünkü bu ona bağlı değildir); vurulan kişi babası olabilir, o ise onun bir insan ya da orada bulunanlardan biri olduğunu bilebilir ama babası olduğunu bilmeyebilir; aynı şekilde amaç için ve tüm eylem için de böyle bir şey belirlenebilir. Bilmeden yapılan ise, bilinmeden yapıldığı zaman kişinin elinde değildir ya da zorla yapılan istemeyerek yapılandır. Nitekim biz doğal olan birçok şeyi bilerek yapıyoruz ya da onlara maruz kalıyoruz, ki bunlardan hiçbiri ne isteyerek ne de istemeyerek oluyor; örneğin yaşlanmak ve ölmek gibi. Hak ve haksızlıkların aynı şekilde rastlantısal olması da söz konusudur; nitekim eğer biri bir emaneti istemeyerek ya da korkudan geri verirse, onun ne haklı bir şey yaptığını ne de haklı eylemde bulunduğunu, ancak rastlantısal davrandığını söylemek gerekir. Aynı şekilde bir emaneti mecbur edilerek ve istemeyerek geri vermeyenin yalnızca rastlantısal olarak haksızlık yaptığını ve haksız eylemde bulunduğunu söylemek gerekir. İsteyerek yapılanlardan kimini tercih ederek, kimini de tercih etmeden yapıyoruz: Önceden düşünüp taşındıklarımızı tercih ederek, düşünüp taşınmadıklarımızı ise tercih etmeyerek. Biraraya gelmelerde meydana gelen zararlar üç çeşittir: Bilgisizlikten dolayı yapılanlar hatadırlar; örneğin eylemi yapan kime, neyi, ne ile, niçin yaptığı konusunda yanılırsa; çünkü ya vurmayı düşünmemiş ya o şeyle vurmayı düşünmemiş ya da o insana vurmayı veya o sonucu yaratmak için vurmayı düşünmemiş, olan da amacına aykırı olarak olup bitmiştir (örneğin yaralamak de-

ğil, bir fiske vurmak amacıyla vurduysa veya vurduğunu sandığı kişiye ya da vurduğunu sandığı araçla vurmadıysa). O halde zarar tahmin edilemeyecek şekilde meydana gelince, ona talihsizlik denir; tahmin edilemeyecek şekilde değil, ama bir kötülük de düşünülmeden meydana gelince ise, ona hata denir (nitekim neden olmanın başlangıcında olduğu zaman insan hata yapıyor, neden onun dışında olduğu zaman ise başına bir talihsizlik gelmiş oluyor). Önceden tasarlamadan ama bilerek yapılan, haksız eylem olur; örneğin öfke yüzünden ve insanlarda zorunlu ya da doğal olan duygulanımlar yüzünden yapılanlar gibi. Çünkü zarar vermekle ve hataya düşmekle haksızlık yapıyorlar, yaptıkları eylemler de haksızlıktır, ama kendileri bunlardan dolayı bir şekilde adaletsiz ya da kötü olmuyorlar; çünkü verdikleri zarar kötülükten gelmiyor; oysa zarar tercih edilerek veriliyorsa, adaletsiz ve kötüdürler. Bunun için kaynağı öfke olan zararlar doğru bir şekilde önceden tasarlanmayanlardan sayılır. Nitekim buna neden olan, öfke ile davranan değil, öfkelendirendir. Ayrıca tartışma konusu olan, yapılanların olup olmadığı değil, haklı olup olmadığıdır; çünkü öfke, görünüşte haksızlık olan bir şeye duyulur. Nitekim burada –alışverişlerde olduğu gibi– tartışma konusu olan, bir şeyin olup olmadığı değildir –ki o takdirde bunu, unutmaktan yapmıyorlarsa, ikisinden birinin kötü olması gerekir–, olan konusunda anlaştıkları halde, hangisinin haklı olduğu konusunda tartışıyorlar (önceden tasarlayan ise bilmeyerek yapıyor değildir), öyle ki biri haksızlığa uğradığını öteki ise uğramadığını sanır. Ama bir insan tercih ederek zarar verdiği zaman, haksızlık yapıyor demektir; böyle eylemlerle haksızlık yapan, orantılı olana ya da eşitliğe aykırı davranan, adaletsiz bir insandır. Aynı şekilde biri tercih ederek adaletli eylemde bulunduğu zaman da adil bir insandır; ancak isteyerek davrandığı takdirde adaletli eylemde bulunur. İstemeyerek yapılanların kimi bağışlanabilir, kimi ise bağışlanamaz niteliktedir. Yalnız bilmeyerek yapılmayıp aynı zamanda bilgisizlikten ötürü yapılanlar bağışlanabilir; buna karşı bilgisizlikten dolayı değil de doğal ya da insanca olmayan bir tutkudan ötürü bilmeyerek yapılanlar, bağışlanamaz olanlardır.

Haksızlık etme ve haksızlığa uğramanın yeterince belirlenip belirlenmediği tartışma konusu olabilir. İlkin Euripides'in garip bir biçimde söylediğinin olup olamayacağına [bakılabilir]:

"İki kelimeyle, kendi annemi öldürdüm;
ben isteyerek o istediği için mi, yoksa
ben isteyerek değil o da istemediği halde mi?

Öyleyse acaba isteyerek haksızlığa uğramak gerçekten olanaklı mıdır olanaksız mıdır, yani her haksızlığın isteyerek yapıldığı gibi, her haksızlığa uğrama, isteyerek mi oluyor? Ve acaba her haksızlığa uğrama hep –şöyle ya da böyle– aynı şekilde mi oluyor [her haksızlık yapmanın isteyerek yapıldığı gibi]; yoksa kimi isteyerek, kimi ise istemeyerek mi oluyor? Hakkını almada da durum aynıdır; nitekim haklı eylemlerin tümü isteyerek yapılır; öyle ki her birinin karşıtıyla durumunun aynı olması akla yakındır, yani haksızlığa uğramak ile hakkını almak ya isteyerek ya da istemeyerek olan bir şey olmalı. Gene de hakkını almak söz konusu olduğunda, her hakkını almanın isteyerek olması garip gibi gelebilir: Nitekim kimileri istemedikleri halde hakettiklerini alıyorlar. Biri şunu da sorabilir: Haksızlık gören herkes gerçekten mi haksızlık görüyor, yoksa haksızlık görmekte de durum aynı haksızlık yapmaktaki gibi midir? Çünkü her ikisinde de haklı olanlardan pay almanın rastlantısal olması olanaklıdır; o halde haksızlıklarda da aynı şekilde olacağı açıktır; çünkü haksız şeyler yapmak ile haksızlık etmek ve haksızlığa uğramak ile haksızlık görmek aynı şey değildir. Haklı eylemde bulunmak ve hakkını almak konusunda da durum aynıdır; çünkü haksızlık yapan bir kişi olmaksızın haksızlık görmek ya da haklı eylemde bulunan biri olmaksızın hakkını almak olanaksızdır. O halde eğer genel olarak haksızlık yapmak, birinin isteyerek zarar vermesi [demek] ise ve isteyerek zarar vermek zarar verdiği kişiyi, aracı ve şekli bilmek demekse, kendine egemen olmayan kişi de bilerek kendine zarar veriyorsa; bu, isteyerek haksızlık görmek, hatta kendi kendine isteyerek haksızlık yapmak olanaklıdır, demektir. "Kendi kendine haksızlık etmek olanaklı mıdır?" sorusu da tartışma konuların-

dan biridir. Ayrıca biri kendine egemen olamamaktan dolayı, isteyerek zarar vermek isteyen birinden zarar görürse, bu isteyerek zarar görmek olur. Yoksa bu belirlememiz doğru değil midir? Ve "kime, ne ile ve nasıl zarar verildiğini bilme"ye "öteki kişinin istememesine rağmen"i de eklemek mi gerekiyor? Demek ki bir insan isteyerek zarar görebilir ve haksızlığa uğrayabilir, ama hiç kimse isteyerek haksızlık görmez; çünkü hiç kimse bunu istemez –kendine egemen olmayan kişi bile–, ama isteği dışında davranır; nitekim hiç kimse erdemli olmadığını düşündüğü şeyi istemez, kendine egemen olmayan insan da yapmaması gerektiğini düşündüğü şeyleri yapar. Kendine ait olanlardan veren, –Homeros'un Glaukos'un Diomedes'e verdiğini söylediği şekilde, yani "bronz silahlara karşılık altın silah, yüz inek karşılığında da dokuz inek" veren– haksızlık görmüş olmaz; çünkü vermek onun elinde olan bir şeydir. Oysa haksızlık görmek onun elinde değildir; haksızlık yapan birinin de olması gerekir. O halde haksızlık görmenin isteyerek olan bir şey olmadığı açık.

Seçtiklerimizden sözünü edeceğimiz iki konu daha kalıyor: Layık olduğundan daha fazlasını veren mi, yoksa sahip olan mı haksızlık eder? Ve kendi kendine haksızlık edilebilir mi? Nitekim eğer daha önce söylediğimiz şey kabul edilecek olursa ve daha fazlasına sahip olan değil, onu veren haksızlık ediyorsa, eğer biri bilerek ve isteyerek kendinden daha çok başkasına veriyorsa, o kendi kendine haksızlık ediyor demektir; ki bunu alçakgönüllülerin yaptığı düşünülüyor. Çünkü doğru insan daha az almak eğilimindedir. Yoksa bu da böylesine basit ve sıradan değil mi? Çünkü böyle bir insan da bir başka iyi şeyden daha fazla alır, sözgelişi ünden ya da genel olarak güzel olandan. Ama yine de, haksızlık yapmanın tanımlanmasına bakılırsa, bu sorun çözülür; çünkü o, istemesine aykırı olarak hiçbir şeye uğramıyor; dolayısıyla bunun yüzünden haksızlığa uğramaz, olsa olsa yalnızca zarar görür. Öyleyse açıktır ki, daha fazlayı veren her zaman haksızlık ediyor, daha fazlaya sahip olan ise her zaman etmiyor; çünkü haksız olana sahip olan değil, isteyerek buna sahip olan haksızlık ediyor, bu da eylemin başlangıcı olanda bulunur, bu başlangıç da alanda değil pay-

laştırandadır. Ayrıca 'yapmak'tan birkaç bağlamda söz edildiğine göre ve bağlamına bakılırsa, cansız şeylerin de, elin de, efendisinin emri yüzünden kölenin de öldürmesi olanaklı olduğuna göre, bunlar haksızlık etmiyor, haksız şeyler yapıyor. Ayrıca bilmeden karar vermişse, yasal adalete göre haksızlık yapmış sayılmaz, karar da adaletsiz değildir, ama adaletsiz gibi görünür; çünkü yasal adalet asıl adaletten farklıdır; oysa eğer bilerek haksız karar vermişse, o da, kendine düşen olumlu ya da olumsuz karşılıktan daha fazla almış olur, sanki yapılan haksızlığa katılmışçasına; böyle nedenlerle haksızca karar veren insan da daha fazlasına sahip olmuş olur; çünkü karar verme durumunda olup tarla konusunda karar veren, bir tarla değil, para almıştır. İnsanlar haksızlık yapmanın onların elinde olduğunu sanırlar, bunun için de hakkı yerine getirmenin de kolay olduğunu düşünürler. Oysa böyle değildir; nitekim komşunun karısıyla düşüp kalkmak, yanındaki birine vurmak, birinin eline para sıkıştırmak kolaydır ve kişilerin elindedir, ama belirli bir huya sahip olan kişiler olarak bunları yapmak ne kolaydır ne de onların elindedir. Ayrı şekilde adaletli şeyleri ve adaletsiz olan şeyleri bilmek için hiç de bilge olmak gerekmediğini, çünkü yasaların söz ettiği şeyleri anlamanın pek güç olmadığını düşünürler (ne var ki adaletli şeyler bunlar değildir, ancak rastlantısal olarak adaletli şeyler oluyorlar); ama eylemler nasıl yapılırsa ve verilen şeyler nasıl verilirse adaletli olacaklar, bunu bilmek sağlığa yararlı şeyleri bilmekten daha büyük bir iştir. Çünkü sağlık konusunda da balı, şarabı, hıyar-ı şembeyi, yakmayı, kesmeyi bilmek kolaydır; ama sağlık için bunları nasıl, kime, ne zaman vermek ya da yapmak gerektiğini bilmek doktor olmak kadar zor bir iştir. Bu aynı nedenden dolayı, adil insanın adaletli davrandığı gibi adaletsiz de davranabileceğini, çünkü onun her ikisini de aynı şekilde yapabileceğini sanıyorlar: Bir kadınla düşüp kalkabileceğini ya da birisini dövebileceğini; yiğit insanın da kalkanını bırakabileceğini ve dönüp herhangi bir yere koşabileceğini sanıyorlar. Oysa korkak olmak ve haksızlık yapmak, bunları sırf yapmak –rastlantısal olarak yapmak– değil, beirli bir huya sahip olarak bunları yapmaktır: Nasıl ki doktorluk yapmak ve iyileştirmek, kesmek ya da kes-

memek ve ilaç vermek ya da vermemek değil de, bunu belli bir şekilde yapmaktır. Adaletli eylemler, genellikle iyileri paylaşanlarla ve bunlardan daha fazla ve daha az almaları söz konusu olanlarla ilgilidir. Kimileri için fazla diye bir şey olmaz, sözgelişi tanrılar için; kimileri için de –sözgelişi tedavi edilmez kötü insanlar için– bir nebze bir şey bile yararlı değildir, tersine her şey onlar için zararlıdır; kimileri içinse iyiler belli bir noktaya kadar yararlıdır; bu nedenle de adalet insanlara özgü bir konudur.

Doğruluk ve doğru insan konusuna gelince. Doğruluk ile adaletin ve doğru olan ile adaletli olan arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu belirtmek kalıyor geriye. Çünkü düşündüğümüz zaman, ne genel anlamda aynı şeydirler, ne de cinsleri pek farklı görünüyor ve kimi zaman doğruyu ve doğru insanı öyle övüyoruz ki, başka şeyleri överken de bu sözcüğü iyi yerine kullanmakla, daha doğru olanın daha iyi olduğunu da belirtmiş oluyoruz; kimi zaman da, akıl yürütme sonucu, 'doğru' 'adaletli olan'dan farklı bir şey olduğuna göre, onun övülecek bir şey olması garip görünür; çünkü adaletli olandan farklı bir şeyse, ya adaletli olan erdemli değildir ya da doğru olan adaletli değildir; yok her ikisi de erdemli ise aynı şeydirler. İşte 'doğru' konusunda çıkmaza götüren aşağı yukarı bunlardır, öte yandan bütün bunlar bir anlamda yerindedir ve aralarında bir çelişki yoktur. Çünkü doğru olan, belirli bir adaletli olandan daha iyi olsa bile, adaletli olandan başka bir cins altında bulunan bir şey olarak adaletli olandan daha iyi bir şey değildir. O halde doğru ile adaletli olan aynı şeydir ve her ikisi de erdemli şeyler olmakla birlikte, doğru olan daha iyidir. Bu çıkmaza götüren, doğru olanın adaletli olması, ama yasaya uygun olan adaletli olmaması; yasaya uygun olanı düzelten adaletli olmasıdır. Bunun nedeni, her yasanın genel olması, oysa kimi konulardan genellik düzeyinde söz etmenin olanaksız olmasıdır. Demek ki, genel olarak konuşmanın zorunlu olduğu ama bunu doğru yapmanın olanaksız olduğu durumlarda yasa, çoğu zaman olanı hesaba katar, yaptığı yanlışı bile bile. Ancak bu yüzden yasa daha az doğru olmuyor, çünkü hata yasada ya da yasakoyucuda değil, konu edilenin doğal yapısındadır; çünkü eylemle ilgili ko-

nuların malzemesi doğrudan doğruya öyledir ki, yasanın dile getirdiği genel olana aykırı bir şey olduğu zaman, doğru olan, yasakoyucunun genel olarak konuşmakla atladığı ve yanıldığı yerde eksik olanı düzeltmek, yasakoyucunun eğer kendisi orada bulunsaydı, söyleyeceği şeyi söylemek ve eğer bilseydi, yasasına koyacağı şeyi yapmaktır. Bunun için doğru, adaletli bir şeydir ve bir tür adaletten daha iyidir, ama genel olarak adaletten değil; genel olarak adaletin yanılgıya götürdüğü yerde daha iyidir. Ve doğrunun özü şudur: Genel olması nedeniyle yetersiz kaldığı yerde yasayı düzeltmek. Bunun nedeni ise her şeyin yasaya göre olmaması, bazı konularda yasa konamaması, dolayısıyla bir kararnamenin gerekmesidir; çünkü belirlenmemiş olanın ölçüsü de belirlenmemiştir, tıpkı Lesbos yapı tekniğinde kullanılan kurşun ölçüsü gibi; nitekim o aynı kalmadığı, taşın şekline girdiği gibi, kararname de konu edilene uygun çıkarılır. O halde doğrunun ne olduğu, adaletli olduğu ve hangi adaletten daha iyi olduğu açık. Bundan da doğru kişinin kim olduğu belli; nitekim böyle şeyleri tercih ederek yapan ve yasa ona yardımcı olduğu halde olumsuz yönde adaleti harfi harfine yerine getirmeyen, daha azıyla yetinen doğru insandır. Bu huy ise doğruluktur, yani bir tür adalettir ve ondan farklı olmayan bir huydur.

Söylediklerimizden, birinin kendine haksızlık edip edemeyeceği de açığa çıkıyor. Nitekim adaletli şeylerden bir kısmı tümü erdeme uygun yasa tarafından belirlenmiş olanlardır; örneğin yasa kendini öldürmeyi buyurmaz, teşvik etmediklerini ise yasaklar. Ayrıca karşılık vermek söz konusu olmadan yasaya aykırı olarak isteyerek zarar veren kişi –kime ne ile zarar verdiğini bilerek zarar veren– haksızlık ediyor. Oysa öfkeyle kendi boğazını kesen, yasanın izin vermediğini isteyerek ama sağ akla aykırı bir şekilde yapıyor. Demek ki, haksızlık yapıyor. Kime? Yoksa kendine değil de kente mi? Çünkü isteyerek acı çekiyor, oysa hiç kimse isteyerek haksızlığa uğramaz. Bunun için kent de onu cezalandırır; kente haksızlık etti diye, kendini öldüren kişinin başına bir onursuzluk gelir. Öte yandan haksızlık yapanın yalnızca haksız olduğuna, tümüyle kötü olmadığına bakılırsa, kendine haksızlık etmek olanaksızdır (çünkü bu çeşit haksızlık ötekinden farklıdır; nite-

kim korkak gibi, haksız kişi de bir bakıma kötü insandır, tümüyle kötü insan değil; dolayısıyla tüm kötülüğe göre haksızlık yapmıyor); yoksa bu, aynı şeyin aynı zamanda aynı insandan alınması ve aynı insana eklenmesi olurdu. Bu ise olanaksızdır, tersine hak ve haksızlığın her zaman birden çok kişiler arasında olması zorunludur. Ayrıca bunlar isteyerek oluyor, tercihe dayanıyor ve önce oluyor; nitekim daha önce onun başına geleni karşılık olarak yapanın haksızlık yaptığı düşünülmüyor; kendi kendine haksızlık yapan durumunda ise, o, aynı şeylere hem uğramış hem de onları yapmış oluyor. Ayrıca isteyerek haksızlığa uğramak olanaklı olmuş oluyor. Bunlara ek olarak, haksız eylemler yapmaksızın hiç kimse 'haksızlık' yapmaz; hiç kimse kendi kanısıyla 'zina' yapmaz, kendi evini 'soymaz' ya da kendine ait şeyleri 'çalmaz'. Kendine haksızlık yapma sorunu ise isteyerek haksızlık görme konusunun belirlenmesine bakarak tamamen çözülür. Gerek haksızlık görmenin gerekse haksızlık yapmanın, her ikisinin de, kötü olduğu açık (çünkü biri ortadan daha az, öteki daha fazladır; orta ise tıpta sağlığa götüren, beden eğitiminde de sağlıklı olmaya götüren ne ise, burada da odur); gene de haksızlık yapmak daha kötüdür; çünkü haksızlık yapmak kötülükle birlikte olur ve kınanacak bir şeydir, hem de tam kötülükle ya da genellikle kötülükle ya da buna yakın olanla birlikte olur (çünkü her isteyerek olan şey haksızlıkla birlikte olmaz); haksızlık görmek ise kötülük ve adaletsizlikten uzaktır. O halde kendi başına haksızlık görmenin kendisi daha az kötü bir şeydir, ama rastlantısal olarak daha büyük bir kötülük olmasına hiçbir engel yoktur. Ne var ki, söz konusu sanatı ilgilendirmez –sözgelişi doktorluk sanatı, akciğer hastalığının düşüp yaralanmadan daha önemli olduğunu söyler, her ne kadar ikincisi rastlantısal olarak daha kötü olabilirse de; örneğin birinin, ayağının takılıp düşmesi sonucu düşmanlar tarafından yakalanması ya da öldürülmesi durumunda olduğu gibi. Kendine karşı değil de, kendine ait bazı şeylerde eğretileme yoluyla ve benzerliğe göre adaletli olmak da olanaklı görünüyor; bu ise genel olarak adalette değil de efendi ve aile hukukunda olur. Nitekim bu tartışmalarda ruhun akla sahip yanı, akla sahip olmayan yanının karşısına konuyor; bunlara ba-

kanlar, kendine karşı haksızlığın olabileceğini düşünüyor; çünkü bunlarda kendi arzuladıkları dışında bir şeye uğramaları olanaklı; yöneten ile yöneticiler arasındaki gibi, bunlar arasında da bir hukukun olduğunu düşünüyorlar. Böylece adalet ve öteki karakter erdemleri konusunu da bu şekilde belirlemiş olduk.

3. MUTLULUK VE SİYASETLE İLİŞKİSİ

Madem erdem, dostluk, haz üzerine konuştuk; onu 'insanca şeylerin hedefi' diye düşündüğümüze göre, mutluluk üzerine biçimsel olarak söz etmek kalıyor geriye. Önceden söylediklerimizi ele alırsak sözümüz daha kısa olacak. Mutluluk bir huy değil, bunu söyledik. Çünkü bu durumda yaşam boyu uyuyan, bitki gibi yaşam süren, en büyük felâketlere uğrayan bir kişide de bulunabilirdi. Bu kabul edilmiyorsa, daha önce dediğimiz gibi, özellikle bir etkinlikle ilgili ele almak gerekiyorsa; etkinliklerden kimi zorunlu, bir başkası için tercih edilen etkinliklerse, kimi de 'kendi başına' tercih edilen etkinliklerse, şu açık: Mutluluğu bir başkası için değil, 'kendi başına' tercih edilen bir şey olarak anlamak gerekiyor. Mutluluk hiçbir şeyden yoksun değildir, kendine yeter. 'Kendi başına' tercih edilenler, onlardan etkinliğin dışında hiçbir şey beklenmeyen etkinliklerdir. Bu tür olanların da erdeme uygun eylemler olduğu görünüyor. Çünkü güzel, erdemli şeyler yapmak kendisinden ötürü tercih edilen eylemlerin işi. Hoş eğlenceler de böyle; onlar başka şeyler için tercih edilmiyor. Nitekim bedenlerini ve elindekileri onlar için ihmal edenler, onlardan yarardan çok zarar görüyor. Mutlu sayılan pek çok kişi ise bu tür yaşantıya sığınıyor; bunun için bu tür şölenlerde eğlendirici olan kişiler tiranlar yanında iyi yer ediniyor. Çünkü onlar berikilerin aradıkları şeylerde hoşluk sağlıyor, berikilerin gereksindiği de bu. Demek ki, iktidarda bulunanlar boş zamanlarını bunlarla geçirdikleri için bunların mutluluk verici olduğu düşünülüyor, ama bu tür kişiler hiçbir şeyin kanıtı değil; çünkü erdemli etkinliklerin kaynağı olan, erdem de us da 'iktidarda olmak'ta değil. Yine bunlar saf ve özgür bir kişiye özgü hazdan anlamaz kişiler olduklarından bedensel hazlara saparlarsa, bu nedenle bedensel hazların da-

ha tercih edilesi olduğunu da düşünmemeli. Çocuklar da kendilerince daha değerli olanların en önde gelenler olduğunu sanır. İmdi nasıl çocuklara, büyüklere farklı şeyler değerli görünüyorsa, eğer kişi ile doğru kişi için de böyle olması usa uygun. İmdi sık sık dediğimiz gibi, değerli olanlar, erdemli kişiye böyle görünenlerdir. Her bir kişi için ise en çok tercih edilen etkinlik kendi huyuna uygun olandır; erdemli kişi için erdeme uygun etkinlik en çok tercih edilen etkinliktir. O halde mutluluk, eğlencede değil, hedefin eğlence olması, tüm yaşam boyu eğlence uğruna çalışıp didinmek saçma. Nitekim, söylemek gerekirse, mutluluk dışında her şeyi bir başka şey uğruna tercih ediyoruz, çünkü hedef o. Oysa eğlence uğruna çabalamak, didinmek aptalca, çok çocukça görünüyor. Anakharsis'in dediği gibi, çalışıp didinmek amacıyla eğlenmek yerinde görünüyor. Nitekim eğlence bir dinlenmeye benziyor; kişiler sürekli didinip duramadıkları için dinlenmeye gereksinim duyuyor, dolayısıyla hedef dinlenme değil; çünkü amacı etkinlik. Mutlu yaşam erdeme uygun olandır, diye düşünülüyor, erdemse eğlenmede değil, çalışmakla birlikte olan bir şey. Yine erdemli şeylerin gülünç, eğlenceli şeylerden daha iyi olduğunu da söyleriz; insanın daha iyi yanının etkinliğini daha erdemli sayarız; daha iyi yanının etkinliği daha değerli, daha mutluluk vericidir. Herhangi bir insan ya da bir köle, bedensel hazlardan en iyi kişiden daha az hoşlanmayacaktır. Oysa hiç kimse, onu özgür yaşama bağlı tuttukça, mutluluğu bir köleyle bağdaştıramaz. Mutluluk bu tür eğlencelerde değildir, daha önce de dediğimiz gibi, mutluluk erdeme uygun etkinliklerdedir.

Mutluluk erdeme uygun bir etkinlik ise, en yüksek erdeme uygun olması ussal. Bu etkinlik de en iyiye özgü olsa gerek. İmdi bu ister us olsun, ister doğal olarak bizi yönettiği, yol gösterdiği, güzel, tanrısal şeylere özen gösterdiği düşünülen başka bir şey olsun; ister kendisi tanrısal bir şey olsun, ister bizdeki en tanrısal şey olsun, onun kendine özgü erdeme uygun etkinliği tam mutluluk olsa gerek. Bu etkinliğin ise teori etkinliği olduğunu söylemiştik. Bunun daha önce söylediklerimize, hakikate uygun olduğu görünse gerek, çünkü o en yüksek etkinlik (us, bizdeki en yüksek şey, bilinen şeylerin en yüksekleri de us nelerle ilgili

ise onlar). Ayrıca o en sürekli etkinlik: Biz bir şeyi yapmaktan çok daha sürekli olarak teori yapabiliriz. Mutluluğa hazzın da katılması gerektiğine inanıyoruz; erdeme uygun etkinliklerin en hoşu ise bilgeliğe uygun etkinlik, bunda uzlaşılıyor. Aslında felsefenin anlık, sağlamlık açısından en hayranlık verici hazları taşıdığı görünüyor; yaşamak, hakikati bilenler için, onu arayanlardan daha hoş, bu da usa uygun. 'Kendine yeterlik' dediğimiz şey de en çok teori etkinliği ile ilgili olsa gerek. Nitekim yaşam için zorunlu olan şeyleri hem bir bilge hem adil bir kişi hem de öteki insanlar gereksinir. Bu tür kişiler bunlara yeterince sahip olsalar bile, adil kişi onlara karşı, onlarla adil eylemde bulunacağı kişilere gereksinim duyar; ölçülü kişi, yiğit kişi, ötekilerin her biri de öyle. Oysa bilge kişi kendi başına olsa bile teori etkinliğinde bulunabilir: Ne denli bilgeyse o denli çok. Birlikte çalışacağı kişilere sahip olursa belki daha iyi, ama yine de kendine en yeter kişi o. Yalnızca bu etkinliğin 'kendi başına' sevildiği görünse gerek: Çünkü ondan, teori etkinliğinin dışında hiçbir şey oluşmaz; yapılanlarda ise eylemin kendisi dışında az çok bir şey elde ederiz. Mutluluğun, dinginlik içinde olduğu da görünüyor: Dinginliğe ermek amacıyla dinginliği feda eder, barışı sürdürmek amacıyla savaşırız. İmdi uygulamalı erdemlerin etkinliği siyasal ya da askeri işlerde; ama birincilerle ilgili eylemler dingince değil, diye düşünülür. Savaşla ilgili olanlar ise büsbütün böyle (nitekim hiç kimse savaş yapmak adına savaşı tercih etmiyor ya da savaşa yol açmıyor; biri çatışma ölüm olsun diye dostlarını düşman ediyorsa, hepten 'cani' diye düşünülse gerek). Siyasetçinin etkinliği de dinginlik içinde değil. Devlet yönetimiyle uğraşmak dışında, iktidar, onur ya da kendisi için ve yurttaşlar için siyasetten farklı olan bir mutluluk sağlamaya çalışır; mutluluğu siyasetten farklı bir şey olarak incelediğimiz de açık. İmdi erdeme uygun eylemlerden siyasetle ve savaşla ilgili olanlar büyüklük bakımından öne çıkıyorsa, bunlar dinginlikle ilgili değildir, bir amaca yönelir, kendilerinden ötürü tercih edilesi eylemler değildir. Oysa us etkinliği teori ile ilgili olduğundan ötürü, erdemce farklılık taşır, kendisi dışında hiçbir hedefe yönelmez, kendine özgü bir haz taşır (bu da etkinliği kamçılar), kendine yeterlidir, dingincedir, bir insan için ola-

bildiğince kesintisizdir, mutlu bir kişiye yakışan bütün öteki özellikler, bu etkinliğe uygun görünür. Demek ki, bir insanın tam mutluluğu bu olsa gerek: Ama yaşamın tamamını kapsarsa, çünkü mutlulukla ilgili konularda tam olmayan bir şey olmaz. Ne ki, bu tür bir yaşam bir insanın doğasını aşacaktır, çünkü bir insan olmakla değil, onda tanrıca bir özellik bulunmakla, böyle yaşayacaktır; bu, insan yapısında ne denli farklı ise, onun etkinliği de öteki erdemlere uygun olan etkinliklerden o denli farklı olur. İmdi us, insandaki tanrıca bir şey ise, usa uygun yaşam da insan yaşamındaki tanrıca bir şey olacaktır. İmdi, insan olduğumuzdan insanla ilgili şeylerle, ölümlü olduğumuzdan ölümlülerle ilgili olan şeylerle ilgilenmemizi öğütleyenleri dinlememeli; kendimizi olabildiğince ölümsüzleştirmeli, bizdeki en üstün şeye uygun yaşamak için her şeyi yapmalı. Nitekim o, kütlece küçük olsa bile, olanak, değer bakımından her şeyi çok çok aşar. Asıl olan, en iyi olan o ise, her bir kişiyi o kişi yapanın da us olduğu görülse gerek. İmdi insan kendi yaşamını değil, başka birininkini tercih etse, bu saçma olacaktır. Daha önce söylediğimiz de şimdi söylediğimize uyuyor: Doğal olarak her bir kişiye özgü olan şey, onun için en asıl olan, en hoş olandır. O halde bir insan özellikle o olduğundan ötürü, "insan" için bu, 'akla göre yaşam'dır. Demek ki en mutlu yaşam da budur.

Karakter erdemine uygun yaşam ikinci sırada gelir, çünkü buna uygun etkinlikler 'insanıl'. Alışverişlerde, hizmetlerde, her tür eylemlerde, tutkularda her bir kişiye özgü olanı gözönüne alarak birbirimize karşı adil, cesur, erdemlere uygun başka şeyler yapıyoruz; bütün bunların da insanıl olduğu görünüyor. Karakter erdemi kimi durumlar bedene bağlı, çoğu durumda da tutkularla içiçe diye düşünülür. Aklı başındalık karakter erdemiyle, beriki de aklı başındalıkla içiçe: Aklı başındalığın ilkeleri karakter erdemlerine uyuyor, karakter erdemlerindeki doğruluk aklı başındalığa. Erdemler tutkulara bağlı olduğundan ötürü insanın birleşik yapısıyla ilgili olsalar gerek. Bu birleşik yapının erdemleri de insanıl. Demek ki, yaşam ile mutluluk da onlara bağlı. Usunki ise ayrı başına; ama onun üzerine söylediklerimiz yeter, bunu daha kesince belirlemek elimizdeki konuyu aşıyor. Ne ki, usa bağlı

mutluluğun dışa ait iyilere pek az gereksinim duyduğu ya da karakter erdemine bağlı olanlardan daha az gereksinim duyduğu görünse gerek. Nitekim siyasetçi bedenle, bu tür pek çok şeyle daha çok ilgilense bile, her ikisinin de zorunlu şeylere gereksinimleri eşit olacaktır, çünkü berikilerde çok az fark olur. Ama etkinliklerle ilgili fark büyük olacaktır. Nitekim cömert kişi cömertçe şeyler yapmak için, adil kişi yapılanın karşılığını verebilmek için parayı gereksenecek (çünkü 'niyet' belirsiz bir şey; adil olmayanlar da adil davranmaya niyetliymiş gibi görünebiliyorlar); yiğit kişi kendi erdemine uygun bir şey yapacaksa güce gereksinim duyacak, ölçülü kişi de istenç özgürlüğüne. Yoksa öyle ya da başka türlü biri olduğu nasıl belli olacak? Madem her ikisinde de var, acaba erdemi tercih mi asıl olan şey, yoksa erdemli eylem mi asıl olan şey, sorusu da tartışılır. Açık ki, tamlık her ikisinde de olacak. Eylemler konusunda pek çok şeye gerek var: Ne denli önemli iseler o denli çok. Oysa teori yapmakta olan birine etkinliği için bunlardan hiçbiri gerekli değil, hatta bunların teoriye engel olduğu söylenebilir. İnsan olduğu için ve pek çok kişiyle birlikte yaşadığı için erdeme uygun olanları yapmayı tercih eder; demek ki, 'insanca' yaşamak için böyle şeylere gerek var. Tam mutluluğun bir teori etkinliği olduğu şuradan da açık olsa gerek: Biz en çok tanrıların bahtlı, mutlu olduklarını kabul ederiz. Öyleyse onlara hangi eylemleri yakıştırmak gerekiyor? Acaba adil eylemleri mi? Ama onlar sözleşme yaparlarsa, güvence parası verirlerse ya da buna benzer şeyler yaparlarsa gülünç olmazlar mı? Acaba yiğitçe [eylemleri mi onlara yakıştıracağız]? Güzel olduğu için korkutucu işler yapıp, tehlikelere mi girerler? Yoksa cömertçe eylemleri mi? Kime verecekler? Onların parası ya da buna benzer şeyleri olsa, bu saçma olur. Ölçülü eylemleri neler olabilirdi? Çirkin arzuları olmadığından onları övmek densizlik olmaz mı? Eylemlerle ilgili şeyler düşünülecek olursa, hepsi tanrılar için küçük, değersiz görünecektir. Ne ki, herkes onların yaşadıklarını, etkinlikte bulunduklarını, Endymion gibi uyumadıklarını kabul ediyor. İmdi bir canlı olarak eylemek çekilip alındıkta geriye teoriden başka ne kalır. Dolayısıyla tanrının etkinliği, madem mutluluk bakımından farklı, olsa olsa bir teori

etkinliği olur. Demek ki, insanıl etkinlikler arasında bu etkinliğe türce en yakın etkinlik en mutluluk verici olur. Öteki canlıların bu tür bir etkinlikten bütünüyle yoksun olmaları yüzünden mutluluktan pay almamaları da bunun kanıtı. Tanrılar için yaşamın bütünü mutludur, insanlar içinse, bu tür bir etkinliğe benzer bir etkinlikleri bulunduğu ölçüde. Oysa hiçbir teori etkinliğinden pay almadıkları için, öteki canlılardan hiçbiri mutlu olamaz. İmdi, teori olduğu ölçüde mutluluk olur; daha çok teori etkinliğinde olan kişiler için mutluluk söz konusudur; bu da rastgele değil, teori yaşamına göre olur. O kendi başına değerli. Dolayısıyla mutluluk bir tür teori olsa gerek.

Ne ki, insan olduğu için dış iyilere de gerek duyacaktır, çünkü doğası, teori yaşamıyla ilgisi içinde 'kendine yeter' değil: Bedenin sağlıklı olması, beslenme, öteki gerekenler de bulunmalı. Dış iyiler olmaksızın mutlu olunamasa bile, sanılmamalı ki, mutlu kişi olmak için pek çok, büyük şeylere gerek duyulacak: Kendine yeterlik ile eylem ise aşırılıkta değildir; "denize-karaya egemen olmadan" da iyi şeyler yapmak olanaklı. Dozunda olanağa da erdeme göre davranılabilir (bunu açıkça görmek olanaklı: Sıradan yurttaşın iktidarda olanlardan hiç de daha az değil, üstelik daha çok doğru şeyler yaptığı görünüyor), bu yeter. Erdeme göre etkinlikte bulunan kişinin yaşamı mutlu olacaktır. Solon da dış iyileri dozunca elde etmiş, en güzel şeyleri düşündüğü gibi gerçekleştirmiş, ölçülü bir biçimde yaşamış kişilere "mutlu" derken, herhalde bunu gereğince onaylar: Ancak dozunca iyi elde etmiş olanların gerekenleri yapmaları olası. Öyle görünüyor ki, mutlu kişi pek çoklarına garip biri görünüyorsa, buna şaşmamak gerektiğini söyleyen Anaksagoras da, zengin ya da iktidardaki birini 'mutlu' diye ele alıyor. Oysa çoğunluk yalnızca bunları farkedebildiğinden, mutluluğu dış iyilere göre değerlendiriyor. İmdi bilgelerin kanıları da bizim dediklerimize uyar görünüyor. Bunlar belli bir inandırıcılık taşıyor, ama yapılanlardaki doğruluk işlere ve yaşama göre değerlendirilir: Çünkü asıl olan bunlarda. Demek ki, önceden söylediklerini işlerine, yaşamlarına taşıyorlar mı, buna bakmalı: Sözler işlere uyuyorsa onları kabul etmeli, uymuyorlarsa "lafta" kaldığını düşünmeli. Ne ki, usa uygun etkinlik-

te bulunan, buna özen gösteren kişinin, en iyi işeylere yatkın ve tanrılarca en çok sevilen kişi olduğu görünüyor. Çünkü düşünüldüğü gibi, tanrıların insanıl şeylere bir ilgisi varsa; onların en iyiden, kendilerine en yakın olandan (bu da us olsa gerek) hoşlanmaları; en çok usu sevenleri, ona değer verenleri; onlarca sevilenlere özen göstedikleri için; doğru, güzel davrandıkları için ödüllendirmeleri usa uygun. Bütün bunların ise en çok bir bilgede bulunduğu açık: İmdi tanrılarca en sevilen kişi de o. Onun en mutlu kişi olması da doğal; dolayısıyla bilge kişi bu açıdan da son derece mutlu olsa gerek.

İmdi bunlar üzerine, erdemler üzerine, yine dostluk, haz üzerine biçimsel olarak yeterince söz ettiysek, acaba bizim tercihimizin hedefine ulaştığını mı düşünmeliyiz? Yoksa dediğimiz gibi, yapılan işlerde hedef tek tek şeyleri araştırmak, bilmek değildir de, daha çok bunları yapmak mı? Erdemi bilmek yeterli değildir de, elde etmeye, onu kullanmaya mı çalışmalı? Acaba başkaca nasıl "iyi" olabiliriz? Sözler kişileri doğru kılmak için yeterli olsalardı, Theognis'in dediği gibi, haklı olarak sözlere pek çok, önemli ödüller verilirdi, bunun sağlanması gerekirdi. Ne ki sözler özgür gençleri güçlü olmaya; alışkanlıklarını soylu, gerçekten güzeli sever, erdemlere bağlı kılmaya yüreklendiriyor, özendiriyor ama pek çoğunu "iyi güzel"e ulaştıramıyor. Çünkü onlar doğal olarak utanma duygusuna değil, korkuya başeğer, kötüden çirkinlikler yüzünden değil, cezalar yüzünden uzak dururlar. Tutkuyla yaşadıklarından kendilerine özgü hazların, bunları sağlayacak şeylerin peşinde koşuyorlar; bunlara karşıt acılardan kaçıyorlar; oysa 'güzel'i, gerçekten hoş olanı –tadına varamadıklarından–, bunları düşünmüyorlar bile. İmdi böyle insanları hangi söz değiştirebilir? Nicedir karaktere işlemiş şeyleri bir sözle değiştirmek ya olanaklı değildir ya da kolay değildir. Ama belki de istenecek şey şu: Onlar aracılığıyla doğru kişiler olarak göründüğümüz her şey bizde bulunursa erdemden pay alabiliriz. Öte yandan kimi doğal olarak, kimi alışkanlıkla, kimi de eğitimle "iyi" olur, diye düşünülüyor. İmdi doğadan kaynaklananın bize bağlı olmadığı, onun gerçekten şanslı kişilerde tanrısal bir nedenle bulunduğu açık. Söz ile eğitim ise her zaman, herkes üzerinde etkili

değil; tıpkı toprağın tohumu yeşertmesi gibi, dinleyenin ruhunu güzelce hoşlanacak, gerekenden nefret edecek şekilde alışkanlıklarla işlemelidir. Çünkü tutkuya göre yaşayan kişi onu bundan vazgeçirecek söze kulak vermeyebilir. İmdi bu tür birini değiştirmek nasıl olanaklı? Genellikle tutkunun söze değil, zora başeğdiği görünüyor. Demek ki güzeli seven, çirkinin düşmanı olan, belli bir şekilde erdeme özgü bir karakterin oluşması gerekiyor. Bunu gerçekleştirebilecek yasalarla yetiştirilmemişse, gençliğinden itibaren erdeme yönelen doğru bir eğitim olması zor olur. Ölçülü bir şekilde, sağlam karakterli yaşamak çoğunluk için, özellikle de gençler için pek hoş değil. Bundan ötürü eğitim ve uğraşlar yasalarla belirlenmeli: Alışkanlık haline gelen şeyler artık acı verici olmayacaktır. Ama genç oldukları için doğru bir eğitim ve doğru bir kılavuz bulmak herhalde yeterli değil; 'adam' olduktan sonra bunları gözetmesi, alışkanlık haline getirmesi de gerekir; işte bunlar için yasalara gerek var; genelde tüm yaşam için de yasalara gerek var. Çoğunluk sözden çok zorunluluğa; güzelden çok cezalara başeğiyor. Bunun için kimileri, yasakoyucuların onları dinleyecek olanlar erdemli alışkanlıklar bakımından doğru kişiler olsunlar diye, onları 'güzel'i gözeterek erdeme yöneltmeleri, teşvik etmeleri gerektiğine; başeğmeyenlere, yola gelmeyenlere cezalar, caydırıcılar koymaları; ıslah olmayanları da hepten ortadan kaldırmaları gerektiğine inanırlar. Güzel için yaşayan doğru kişinin söze başeğeceğini, hazza iştah duyan kötü kişinin ise bir büyük hayvan gibi acı ile cezalandırılacağını düşünürler. Bunun için; hangi hazlar en çok isteniyorsa, o hazlara karşıt olan acıların ceza olarak konması gerektiğini de söylerler. İmdi dediğimiz gibi, iyi olacak insanı güzelce yetiştirmek, alıştırmak gerekiyorsa; sonra da onun erdemli uğraşlarla yaşaması, isteyerek ya da istemeden kötü şeyler yapmaması gerekiyorsa; bu, bir usa; gücü olan doğru bir düzene uygun yaşayanlar için söz konusu olabilir. Babanın vereceği emirler ne güç taşır ne de zorlayıcılık; kral ya da bu tür biri değilse genel olarak tek bir insanınkiler de öyle. Ama "aklı başındalık ile usa bağlı bir söz" olan yasa, zorlayıcı güç taşır. Ayrıca karşısındakiler doğru yapsalar bile, insanlar girişimlerine karşı çıkanlara düşman olur; oysa yasa 'doğ-

ru'yu buyurduğundan ötürü ağır gelmez. Ama öyle görünüyor ki, yalnızca Spartalıların devletinde ya da pek az başka devlette; yasakoyucu eğitim ve uğraşlarla ilgilenmiş. Pek çok devlette ise bu tür konular savsanıyor, herkes Kykloplar gibi, karısı ile çocuklarına yasa koyarak dileğince yaşıyor. Demek ki en iyi şey, kamusal, doğru bir denetim olması 'bunun gerçekleştirilebilmesi'. Kamusal denetim olmazsa, her bir kişinin kendi çocukları ve dostlarına erdeme yönelmeleri için yardım etmesi ya da hiç olmazsa bunu tercih etmesi uygun görünse gerek. Ne ki söylediklerimizden görünen şu: Bunu daha çok, yasamacı olan biri yapabilir. Nitekim ortak denetim yasalarla oluşur, doğru denetim de erdemli yasalarla, bu açık. Yazılı ya da yazılmamış olmaları veya müzik, beden eğitimi ve öteki uğraşlardaki gibi, bunlar aracılığıyla bir ya da pek çok kişinin eğitilmesi arasında da hiç fark olmadığı görülse gerek. Nitekim nasıl devletlerde yasalar ile gelenekler yürürlükte ise, aynı şekilde evlerde de babanın sözü, alışkanlıkları yürürlüktedir; üstelik akrabalığa dayanarak yapılan iyilikten ötürü daha çoktur bu; çünkü sevgi, itaat duyguları doğa gereği ağır basar. Öte yandan tek tek kişilerin eğitimi, hekimlikte olduğu gibi, kamusal olandan farklı: Ateşi olan birine genel olarak dinlenme, perhiz iyi gelir ama belli bir kişi için bu uygun olmayabilir; bir boks çalıştırıcısı da her öğrencisine herhalde aynı mücadele yöntemini öğretmez. Demek ki, tek tek kişilere göre özel bir denetim olunca daha kesin sonuç alınacağı görünse gerek. Çünkü her bir kişi kendine yararlı olana daha çok ulaşacaktır. Ama her bir kişiye göre en iyi denetimde bulunabilecek olan kimse de, bir hekim, bir beden öğretmeni; herkes için veya belli kişiler için neyin genel olarak uygun olduğunu bilen başka biridir (nitekim bilimlerin ortak olana özgü olduklarını söylerler, böyledir de). Ama yine de tıpkı kendisi için son derece iyi hekim olan kimselerin bir başkası için hiç de yararlı olmayabileceğinin görünmesi gibi, bilgiden bağımsız olmasına karşın deneyimiyle her bir kişi için uygun olanı seçtikçe gören birinin güzel bir denetimde bulunmasına da hiç engel yok. Yine sanatçı, teorici olmak isteyen birinin genele yönelmesi ve onu olabildiğince bilmesi gerektiği de görünse gerek, çünkü bilimler genelle, tümelle ilgili, bunu söylemiştik.

Demek ki, yasalar aracılığıyla iyi oluyorsak, deneyimi ile ister çok sayıda ister az sayıda kişiyi daha iyi kılmak isteyen biri yasakoyucu olmaya çalışmalı. Nitekim birini iyi alışkanlıklara yöneltmek rastgele birinin işi değildir; hekimlikte, bir denetim ile aklı başındalık söz konusu olan bütün öteki alanlarda olduğu gibi, bilen birinin işidir bu. İmdi bundan sonra şunu araştırmak gerekiyor. Ne yolla, nasıl yasakoyucu olunabilir? Yoksa öteki alanlarda olduğu gibi siyaset adamları aracılığıyla mı olur bu? Bunun siyasetin bir alanı olduğunu düşünüyorduk. Yoksa siyasette durumun öteki bilim ve uğraşlarla aynı olmadığı mı düşünülüyor? Nitekim öteki alanlarda uğraşları öğretenler ile o alanda etkinlikte bulunanlar aynı kişiler, bu görünüyor; sözgelişi hekimler, yazmanlar. Oysa siyaset öğrettikleri söylenen sofistlerin hiçbiri uğraşmıyor da, düşünme gücünden çok deneyimle ve belli bir yetiyle uygulamada bulunan siyasetçiler uğraşıyor bu alanda. Berikiler bu tür konuları ne yazıyor ne de onlar üzerine konuşuyorlar (gerçi bu, mahkemelerdeki, halk meclislerindeki konuşmalarından daha iyi bir uğraş olsa bile); yine çocuklarını ya da dostlarını siyasetçi yaptıkları da görünmüyor. Oysa bunu yapmaları usa uygun olurdu, onlar devlet için bundan daha iyi bir şey bırakamazlardı; kendileri ya da en yakın dostları için hiçbir şeyi bu tür bir uğraştan daha çok tercih etmeselerdi! Öte yandan deneyimin de az yardımı olmadığı görünüyor; yoksa siyasetle içiçe olmakla siyasetçi olunmazdı. Bundan ötürü siyaset konusunda bilgi edinmek isteyen kişilerin deneyime gereksinimi olduğu düşünülüyor. Oysa bunları öğretmeye çalışan sofistler, öğretmekten çok uzak görünüyorlar, çünkü onlar siyasetin nasıl bir şey olduğunu, nelerle ilgili olduğunu hiç bilmiyorlar. Yoksa siyaseti retorikle eş, hatta ondan değersiz saymazlardı, ün kazanmış yasaları biraraya koyarken kolayca yasakoyucu olunduğunu düşünmezlerdi. Onlar sanki, müzikte olduğu gibi, seçmek bir doğru yargılama edimi değilmiş gibi; doğru değerlendirme çok önemli değilmiş gibi en iyilerini seçebileceklerini sanıyorlardı. Tek tek şeylerde deneyimleri olanlar işleri doğru değerlendirir; neler aracılığıyla, nasıl tamamlandığını, nelerin nelere uyduğunu bilirler; deneyimsiz kişilere göre aranacak şey ise, yazmanlıkta olduğu

gibi, iş iyi mi kötü mü yapılmış, bunu gözden kaçırmamak. Yasalar siyasetin işi gibi görünüyor. İmdi biri bunlarla nasıl yasamacı olabilir ya da en iyi yasaları seçebilir? Nitekim yazılmış olanları biraraya getirerek hekim de olunmuyor, bu belli. Gerçi hekimler yalnızca tedavileri söylemeye değil, aynı zamanda nasıl iyileşilebileceğini, beden huylarını ayırdederek tek tek kişileri nasıl tedavi etmek gerektiğini de söylemeye çalışırlar, ama bunlar ancak deneyimliler için yararlıdır, bilgisizler içinse bir yararı olmaz, bu görünüyor. Demek ki, aynı şekilde, yasa ile devlet yönetimi derlemeleri de, neyin iyi ya da karşıtı olduğunu, nelerin nelere uygun olduğunu değerlendirebilenler, teori yapabilenler için yararlı olabilir. Bu huydan uzak olmalarına karşın, bunlardan söz edenler için ise, doğru değerlendirmek, bir rastlantı sonucu değilse, söz konusu olamaz, ama belki bunlara göre daha doğru yargılayan kişiler olabilirler. Madem bizden öncekiler yasama konusundan pek söz etmeden konuyu bize bıraktılar, insanca şeyler konusundaki felsefemiz olabildiğince tamamlansın diye, devlet yönetimlerini incelememiz herhalde çok daha iyi olacaktır. İmdi ilkin bizden öncekiler tarafından parça parça iyi bir şey söylenmiş mi, bunu incelemeye çalışalım. İkinçileyin değişik devlet yönetim biçimlerinden hangileri devletleri kurtarıyor, hangileri yok ediyor, ne gibi nedenlerle kimi yönetim biçimleri iyi, kimi de kötü yönetiyor, bunları tek tek görmeye çalışalım. Bunlar üzerine teori yaparken hangi devlet yönetimi en iyi, her biri nasıl düzenleniyor, hangi yasaları, gelenekleri kullanmışlar, bunları da belki daha iyi bilebiliriz. İmdi baştan alalım.

ÇEVİREN Saffet Babür

Politika'dan Seçme Parçalar*

1. DEVLETİN NİTELİĞİ, AMACI VE KÖKENİ[1]

Kendi gözlemlerimiz, bize, her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söyler. "İyi" diyorum, çünkü bütün insanlar eylemlerinde iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışırlar, gerçekten. Öyleyse, bütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, en yüksek iyi'yi amaç edinecektir. Bu, bizim devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz. Devlet adamıyla devlet, kralla uyrukları, aile reisiyle ev halkı, efendiyle köleleri arasındaki ilişkilerin hep aynı olduğunu sanmak[2] yanlıştır. Aralarında yalnızca büyüklük değil, nitelik farkı da vardır. Büyüklük ayraç değildir; bir adamla birkaç kişi arasında efendi-köle ilişkisi, daha çoğu arasında aile ilişkisi, bundan daha çoğu ara-

---

(*) Remzi Kitabevi'nce yayımlanan İngilizce üstünden yapılmış kentli çevirimden aktarıyorum. Kullandığım Thomas Alan Sinciair çevirisinde, araya –burada atladığım– bazı ek açıklamalar konulduktan başka, metnin bazı cümleleri de (Aristoteles çağdaş bir yazar olsaydı, böyle yapardı gerekçesiyle) dipnotlarına indirilmiştir. Bu gibi Aristoteles'e ait notları, ötekilerden ayırmak için yıldızla işaretledim. Rakamla işaretli notlar ise, kaynak göstermelerdir.

1 Kitap I, 1, 2, 3 (tamamı değil) [1252a-1253b], 5 [1254a-1255a]; Kitap III 9 [1280b-1281a].

2 Platon, *Devlet Adamı*, Stephanus 258c vd.

sında da bir krallık ya da siyasal topluluk ilişkisi olduğunu söyleyemeyiz – sanki büyük bir aileyle küçük bir şehir arasında hiçbir ayrılık yokmuş gibi. Oysa, krallıkla siyasal bir topluluk ya da bir yurttaşlar topluluğu arasında bile bir nitelik farkı vardır; bir kimsenin ötekilerin üstünde yönetme gücü varsa, bu krallıktır da, ilgili bilimin ilkelerine göre, yurttaşlar sırayla hem yönetir hem yönetilirse bu siyasal topluluk olur, demek doğru değildir. Sorunu, her zamanki ilkemizle, yani çözümleme yöntemi (analitik metot) uyarınca incelersek, bu apaçık ortaya çıkacaktır. Öteki bilim dallarında bileşik şeyleri artık bölünemeyecekleri kadar küçük parçalara ayırıyorduk; devleti ve devletin kurucu öğelerini de aynı biçimde inceleyelim; bunların birbirinden nasıl ayrıldıklarını ve söz konusu parçalar hakkında geçerli ilkeler çıkarıp çıkaramayacağımızı o zaman daha iyi göreceğiz. Sanıyorum ki, öteki konularda olduğu gibi bunda da şeylerin başında doğal gelişimine bakarsak, sorunu en iyi biçimde görmüş olacağız. İlkin, öteki eşi olmadan etkinlikten yoksun kalacak şeyler çift çift birleştirilmelidir. Örneğin, üreme için erkekle dişinin birliği zorunludur, çünkü öteki olmadan biri etkisiz kalır. Bu, düşünülerek yapılmış bir seçme değildir; doğanın hayvanlara da bitkilere de verdiği, kendi benzerlerini çoğaltma isteğinden ileri gelmektedir. Yönetenle yönetilenin birleşmesi de, tıpkı bunun kadar gereklidir; bunların biraraya gelmelerinden amaç, ortak güvenliklerinin korunmasıdır. Çünkü gereken şeyleri zekâyla önceden görebilen bir kimse, doğaca yönetici ve efendidir; oysa beden gücüyle bunları yapabilen bir kimse doğaca köledir, yönetilenlerden biridir. Bundan ötürü, efendiyle köleyi birleştiren ortak bir çıkar vardır.

Doğa, kadınla köle arasında bir ayrım gözetmiştir. Kadın, ayrı ayrı işlere bakar ve cömertlikle başka başka araçlar sağlar – her işe yarayan Delphoi bıçağı gibi değildir; bir araç, birçok işleri görmesi için değil de, yalnız bir tek işi görmesi için yapılmış olunca, en iyi işler. Kadınla kölenin ayrı ayrı işlevlerinde de durum böyledir. Bazı Yunanlı-olmayan (barbar) topluluklar bunu anlayamazlar, kadınla köleyi birbirinden ayırmazlar. Çünkü topluluklarında doğaca yönetecek ya da buyruk verecek bir bölüm yoktur; onların toplumu erkek ve kadın kö-

lelerden oluşmaktadır. İşte bundan dolayıdır ki, ozanlar barbarla köleyi özdeş sayarak, "Hellenlerin barbarları yönetmesi uygundur" demişlerdir.[3]

İlk aile, erkeklerin bu ikisiyle, yani kadınlar ve kölelerle birleştirilmesinden meydana gelmişti; ozan Hesiodos, "İlkin bir ev ve bir kadın edin ve bir öküz, sabana koşmak için"[4] derken haklıdır (Öküz, yoksul adamın kölesidir). Doğa yasası uyarınca kurulan ve günbegün sürüp giden bu birlik, ailedir; üyelerine Kharondas: "Erkek ortakları", Giritli Epimenides de: "Ahırdaşlar" demiştir. Bundan sonraki aşama, köydür: Günlük gereksinmelerin ötesinde bir amacın karşılanması için birçok evler birleşince köy meydana gelir. Bu ilk birlik, genel olarak, oğulların ve torunların evlerinin eklenmesiyle, doğal bir süreç sonucunda oluşur. Böyle bir köyün üyelerine, kimileri "bir sütten emzirilenler" *(homogalaktes)* derler. Bu yoldan kurulmuş olunca, yönetimi de ister istemez krallık oluyordu; günümüzdeki bazı uluslar gibi, şehir-devletleri de başlangıçta krallıkla yönetilmekteydi. Her evi en yaşlı üyesi, adeta bir kral gibi yönetiyordu; bütün evler topluluğu da, aralarındaki kan ilişkilerinden ötürü aynı biçimde yönetiliyordu. Homeros bu ataerkil yönetimi, "Her adamın çocukları ve kadınları üstünde yasa koymak yetkisi vardır"[5] diye anlatır. Homeros bu sözüyle köylerdeki topluluklara değil, dağınık ailelere değinmektedir, çünkü eski zamanlarda dağınık yerleşmeler gerekti. İnsanlar başlangıçta kendileri kralların yönetimi altında yaşadıkları için –hâlâ birçokları öyle ya– tanrıların da bir kralları olduğunu söylerlerdi. İnsanlar, tanrıları insan biçiminde tasarladıkları gibi, onların yaşayışlarının da kendi yaşayışlarına benzediğini sanırlar.

Son birlik, çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlettir *(polis)*. Bununla, hemen her bakımdan süreç tamamlanmıştır; kendi kendine yeterliğe erişilmiş ve böylelikle, yaşamın kendisini sağlamak için başlamışken, şimdi iyi yaşamı sağlayabilecek bir duruma gelmiştir. Bun-

---

3 Euripides, *İphigenia Aulis*'te, dize 400.

4 *İşler ve Günler*, dize 402 ya da 376.

5 *Odisseia* IX, 14.

dan dolayı, içinden çıktığı daha eski topluluklar nasıl doğalsa, şehir-devleti de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir. Bu birlik, ötekilerin amacıdır ve bunun doğasının kendisi bir amaçtır; çünkü, biz herhangi bir şeyin yetkinleşme sürecinin tamamlanmış ürününe o şeyin doğası deriz – insan, ev, aile, her şey o olmayı (kendi doğasına erişmeyi) amaçlar. Bundan başka, amaç ve son (sonul neden) ancak en iyi olandır; kendi kendine yeterlik ise, hem amaç hem yetkinliktir.

Bundan, devletin doğada varolan şeyler sınıfına girdiği ve insanın doğadan siyasal bir hayvan olduğu sonucu çıkar. Düpedüz bahtsızlığından değil de doğası gereği, şehri, devleti olmayan bir kimse ya fazla iyidir ya fazla kötü, ya insanlığın altındadır ya üstünde – insanlığın altında olmaya bir örnek Homeros'un "saygısızlık eder, soyuna, düzene, ocağına"[6] diye kınadığı savaş düşkünü kişidir; böyle bir kimse doğası gereği savaşa düşkün olur, tek başına kalmış bir dama taşı gibi hiçbir işbirliğine girmez. Fakat önümüzdeki, yalnızca bir işbirliği yapıp yapmama sorunu değildir; çünkü besbelli ki, insan arının ya da topluluk içinde (sürü halinde) yaşayan başka herhangi bir hayvanın olmadığı anlamda bir siyasal hayvandır. Çoğu kez dediğimiz gibi, doğa hiçbir şeyi boşuna yapmaz; insanı siyasal bir hayvan yapmak amacıyla da, bütün hayvanlar arasında yalnız ona dili, anlamlı konuşma yetisini vermiştir. Konuşmak ses çıkarmaktan oldukça ayrı bir şeydir; ses çıkarma yetisi öteki hayvanlarda da vardır, bununla duydukları acı ya da hazzı anlatırlar, çünkü gerçekten bazı hayvanların doğal güçleri, onların hem haz ve acı duymalarına, hem de bu duygularını birbirlerine aktarmalarına elverişlidir. Oysa dil, yararlı ve zararlı olanı, doğru ve yanlışı bildirmeye yarar. Çünkü insanla öteki hayvanlar arasındaki gerçek ayrılık, yalnız insanların iyi ile kötü'yü, doğru ile yanlış'ı, haklı ile haksız'ı sezebilmeleridir. İşte bir aile ya da şehri meydana getiren şey de, bu konularda ortak bir görüşü paylaşmaktır.

Üstelik, şehir ya da devletin, aileden de, aramızdaki herhangi bir bireyden de önceliği vardır. Çünkü bütün, parçadan önce gelmeli-

6 *Iliada*, IX, 63.

dir. El ya da ayağı tüm bedenden ayırın, artık el ya da ayak olmaz (ancak, nasıl taştan yontulmuş bir el ya da ayaktan söz edebiliyorsak, öylece adı kalır geriye). Böyle bir eylem sonucunda, onu o yapan güç ve işlevi yitirmiş olacağı için, ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla, bunlar hakkında aynı sözcükleri kullanabiliriz, ama aynı şeylerin sözünü ediyoruz, diyemeyiz. Öyleyse, devletin hem doğal hem de bireyden önce olduğu apaçıktır. Çünkü, bir birey nasıl bir parçası ayrıldığı zaman tümüyle kendine yeterli olmazsa, o da tıpkı öteki parçaları gibi bütün'le aynı ilişki içindedir. Devlet dediğimiz birliğe katılma yeteneği bulunmayan herhangi bir varlık, örneğin sessiz bir hayvan ya da [eşit ağırlıkta olmak üzere tam karşıtı) yetkinlikle kendi kendine yeten ve devlete hiçbir gereksinmesi olmayan bir varlık (örneğin bir tanrı) – bunlar, devletin birer parçası değildir. Öyleyse, tüm insanlar arasında onları bu ortaklığa sürükleyen doğal bir içgüdü vardır ve bir devleti kuran ilk adam, çok büyük yararlar sağladığı için övülmeye değer. İnsan nasıl tam gelişme durumuna ulaştığı zaman hayvanların en iyisiyse, yasa ve kurallardan ayrılınca da en kötüsü olur. Başedilmesi en güç kötülük, silahlı olanıdır; insan her ne kadar silahlarını elinde tutarken anlayış ve erdeme yatkın olabilirse de, bunlara karşıt amaçlarla silahlarını kullanması çok kolaydır. Bu yüzden, erdemsiz insan varlıkların en vahşisi, en adalet bilmeyenidir, cinsel tutkunlukları ve oburluğu bakımından da en kötüsüdür. Oysa, adalet devletin orta direğidir; çünkü siyasal topluluğu temeli *hak*'tır ve hak neyin adaletli olduğuna karar vermenin ayracıdır.

Şehri meydana getiren parçaların neler olduğunu açıklamıştım, aile bunlardan biri olduğu için, aile ekonomisinden başlamak gerekir. Bu konu, tam bir ailenin parçalarına, yani özgür kişilerle kölelere karşılık olacak biçimde alt bölümlere ayrılabilir; çözümleme yöntemimiz bir şeyi en küçük parçalarına ayırınca hepsini incelememizi öngörmektedir. Bir ailenin en küçük parçalarına bölünmesi, üç çift ortaya çıkartır – efendi ile köle, koca ile karı, baba ile çocuklar. Öyleyse, bu üç ilişkiden her birinin ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini kendimize sormalıyız. Bunların ilkini anlatmak için "despotluk" sözü kullanılır;

öteki ikisine daha kesin adları olmadığı için "kocalık" ve "babalık" diyebiliriz. Bu üçünü kabul edelim; fakat dördüncü bir öğenin daha olduğunu görüyoruz – bu o kadar önemlidir ki, bunları onun (ev yönetiminin) tümünü kapladığını öne sürerler. "Para işleri" denilen şeyden söz ediyorum.

Fakat, acaba doğadan bu tanıma uyan bir kimse var mıdır, bir kimsenin bir başkasına köle olması iyi ve haklı bir şey midir, her türlü köleliği doğaya aykırı saymalı mıyız? – Şimdi incelememiz gereken sorular bunlar.

Bu sorulara karşılık vermekte, ne kuramsal tartışmalar ne de deneysel gözlemler bir güçlük çıkarıyor. Birinin buyruk vermesi, bir başkasının ise söz dinlemesi olgusuna ilkece karşı konamaz; bu hem zorunlu hem de faydalıdır. Gerçekten, bazı şeyler daha doğdukları anda böyle ayrılmışlardır: Bazıları yönetecekler, bazıları da yönetilecеklerdir. Bu yöneten-yönetilen ilişkisinin birçok çeşitleri vardır* ve bu ilişkilere her yerde rastlanır. Sürekli ya da kesintili öğelerden oluşan ve sonuçta ortak bir birliği olan her şeyde, yöneten-yönetilen ilişkisi ortaya çıkar. Bu bütün doğaları gereğince, özellikle canlı yaratıklarda görülür;** canlı yaratık ilk önce zihin ile bedenden oluşur, bunlardan birincisi yöneten, ikincisi yönetilendir. Doğal büyümeye bağlı herhangi bir olguda bizim hep doğanın kendi biçimlerine bakmamız ve gözlemlerimizi yozlaşmış (bozuk) biçimlere dayandırmamamız gerekir. Onun için, bu bağlamda da zihince ve bedence iyi durumdadır, zihninin bedenini yönettiği apaçık görülen bir insanı düşünmeliyiz. Karşıt duruma, yani bedenin zihni yönetmesine ise, bu kendi içinde kötü ve doğaya aykırı bir şey olduğu için, kötü insanlarda ya da kötü koşullar içinde bulunan insanlarda rastlanır. Bununla birlikte, dediğim gibi, yönet-

(*) Yönetmenin (egemenliğin) *niteliği*, daha çok uyrukların niteliğine dayanmaktadır, insanı yönetme, hayvanları yönetmeden daha yüksektir; çünkü daha iyi olanların yaptığı iş ya da daha iyi olanlardan çıkan iş, daha üstün bir iştir; yöneten-yönetilen ilişkisini de, bu ilişkiye giren insanlar yaratır.

(**) Böylesi cansız yerlerde de varolabilir; örneğin müzikteki huşu. Fakat bu nokta konu dışında kalıyor.

me ya da buyurma gücünün kullanılmasını, bir efendinin mutlak olan ve mutlak-olmayan ya da anayasal yönetiminin her ikisini birden, ilkin, canlı yaratıklarda görürüz. Zihnin beden üstündeki yönetimi (efendinin kölesini yönetişi gibi) mutlaktır; zekâ ise tutkuları (devlet adamının yurttaşlarını ya da kralın uyruklarını yönetmesi gibi) anayasal olarak ve kralca yönetir. Bütün bunlarda, beden için zihin tarafından, doğalarımızın duygusal bölümü için de akla sahip olan bölümü, yani zekâ tarafından yönetilmenin hem doğal hem de uygun olduğu açıktır. Bunun tersinin olması, hatta ikisinin eşitliği ise hepsi için zararlıdır. İnsanla öteki hayvanlar arasında da böyle olur; çünkü evcil hayvanlar, doğadan, vahşi hayvanlara oranla daha iyidir; onlar için de insanlar tarafından yöneltilmek daha faydalıdır; çünkü böylesi hiç olmazsa, güvenliklerini sağlar. Yine, erkekle dişi arasında, önceki doğadan üstün, beriki aşağı ve uyruktur. Bu genel olarak tüm insanlık için de geçerlidir. Bundan ötürü, diyebiliriz ki, iki insan topluluğu arasında, zihinle beden ya da insanla hayvan arasındaki kadar geniş bir ayrılık olan her yerde, işleri bedenlerinin kullanımından ibaret kalan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenemeyecek olanlar, bence, doğadan köledir. Sözü edilen benzerlerinde olduğu gibi, onlar için de böylelikle yönetilmek ve uyruk olmak daha iyidir.

Öyleyse, "doğadan köle" bir başkasına bağlı olabilen, dolayısıyla da bağlı olan ve akıl yürütme yetisinden anlayacak kadar pay alan, ama ona sahip olacak kadar pay almayan bir kimsedir. Öteki hayvanlar, sahiplerine akıllarını işleterek değil, söz dinleyerek hizmet ederler. Kölelerin kullanılması da, evcil hayvanlarınkinden hiç ayrılmaz; biz her ikisinden de bedensel gereksinmelerimizin giderilmesinde yararlanırız. Bu durumda, doğa özgür kişilerle kölelerin bedenlerini ayrı ayrı yapmayı amaçlamıştır: Köleler, zorunlu kol işleri için yeterince güçlü, özgür kişiler ise bu çeşit işlere yaramayacak biçimde, dimdik, ama bir devlet yurttaşının yaşamı için, savaşla barış arasında bölünen bir yaşam için pek uygun olarak yaratılmıştır. Fakat doğanın amacı böyle olabilirse de, tersi sık sık görülmektedir. Özgür kişilere yakışır bir bedeni olan, ama zihni olmayan yahut zihni uygun olmakla birlik-

te bedeni uymayan insanlar vardır. Şurası kesindir ki, bedensel görünümleri tanrı heykellerinin insanüstü büyüklüklerindeki aynı üstünlüğü gösteren insanlar olsaydı, insanlığın geri kalanının onların köleleri olması gerekeceğini herkes kabul ederdi. Bedensel üstünlük bakımından bu fark gözetme doğru olursa, zihin üstünlüğü yönünden böyle bir ayrım haydi haydi geçerli olur. Fakat zihnin niteliğini görmek bedenin niteliğini görmekten çok daha zordur. Öyleyse, apaçık, doğadan bazıları özgür bazılarıysa köledir ve bunlar için, kölelik etmek hem doğru hem de uygundur.

Fakat devlet bir yatırımdan fazla bir şeydir; amacı, yalnızca yaşamayı olanaklı kılmak değil, yaşanmaya değer bir yaşamı kurmaktır. Yoksa, kölelerden ya da hayvanlardan da bir devlet kurulabilirdi; oysa buna olanak yoktur, çünkü köleler ve hayvanlar özgür varlıklar değildir ve mutluluktan pay alamazlar.

Devlet, bir karşılıklı koruma sözleşmesinden ya da mal ve hizmetleri değiş-tokuş etmek için yapılan bir anlaşmadan da fazla bir şeydir; çünkü öyle olsaydı; Etrüskler, Kartacalılar ve birbirlerine sözleşmeden kaynak alan yükümlülüklerle bağlı bulunan bütün ötekiler tek bir devletin yurttaşları sayılmak gerekirdi. Elbette, bunların arasında ticaret anlaşmaları, saldırmazlık sözleşmeleri ve bağlaşmalarını tanımlayan yazılı belgeler vardır. Fakat bu, tek bir devlet ve tek bir yurttaşlıktan çok farklıdır: Çünkü bir kere, her birinin ayrı hükümeti bulunmaktadır ve eşit ölçüde uyruk oldukları resmi bir makam (ortak bir üst) yoktur. İkincisi, bunların hiçbiri ötekinin yurttaşlarının *niteliğine* hatta kendi devletinin üyeleriyle alışverişlerinin dışında, davranışlarının dürüst olup olmadığına karışmaz. Oysa, bütün yasal davranışla ilgilenenlerin, yurttaşların iyiliğini ya da kötülüğünü göz önünde bulundurmaları gereklidir. Dolayısıyla, yalnızca sözde değil, sahiden devlet adını taşımaya layık olacak bir devletin erdemle ilgilenmesi gerektiği besbelli anlaşılmaktadır. Yoksa devlet ortaklığı düpedüz bir bağlaşma (ittifak) olur; olağan anlamdaki bağdaşmalardan yalnızca yeri ve kapsamıyla ayrılır; bu gibi koşullar altında yasa basit bir sözleşmeden ya da sofist Lykophron'un deyişiyle, "karşılıklı bir haklar güvenceleme-

si"nden ibaret kalır, yurttaşları iyi ve adil yapacak gücü olmaz, oysa olmalıdır.

Bunun bir devletin özniteliği olduğu birtakım örnekler daha gösterirsek anlaşılacaktır. Tutun ki, Korintios ile Megara'nın surlarını birleştirerek ülkeleri birbirlerine eklediniz, bu onları tek bir devlet haline getirmez; hatta, evlilik düşünülebilecek en yakın bağlardan biri olduğu halde, ikisi arasında evlenme hakları tanısanız bile, yine olmaz. Onun gibi, birbirlerinden bir parça uzakta yaşayan, ama temaslarını kaybetmeyecek kadar yakında olan on bin kişi var diyelim: Marangoz, çiftçi, derici ve gerekli bütün zanaatçılar hep aralarında; üstelik, birbirleriyle iş ilişkilerinde eğriliği yasaklayan yasa ve düzenlemeleri de kabul ediyorlar; bütün bunlara karşın, aralarındaki birlik, alışveriş ve savunmanın ötesine geçmedikçe, bu yine de bir devlet değildir. Peki ama niye? diyebilirsiniz. Neden, hiç kuşkusuz, bunun gevşek örgülü bir topluluk olması değildir. Çünkü, birbirlerine daha yakın yaşasalardı da, aralarında yalnızca anlattığım gibi ilişkiler olsaydı, onun dışında her biri kendi evini bir devlet gibi yönetseydi ve yalnız, saldırılara karşı bağdaşmayla birbirlerini karşılıklı olarak destekleselerdi, o zaman bile bu bir devlet olmazdı, hiç değilse kesin anlamında bir devlet olmazdı; çünkü ister birbirlerine yakın yaşasınlar ister uzak, birliklerinin doğası aynıdır.

Öyleyse, açıktır ki, devlet yalnızca, aynı yerde yaşayan ve üyelerini kötülükten alıkoyan, mal ve hizmetlerin değiş-tokuşunu sağlayan bir topluluk diye tanımlanamaz. Besbelli, bir devlet olacaksa bütün bunlar varolmalıdır, fakat bunların topunun varlığı bile bir devleti kendiliğinden meydana getirmez. Devlet, herkesin, aileleri ve akrabaları içinde *iyi* yaşamalarını, yani tam ve doyurucu bir yaşam sürmelerini olanaklı kılabilmek içindir. Bu aile grupları ayrı bir yerde yaşamazlar ve aralarında evlenemezlerse (birbirlerinden kız alıp veremezlerse), bu amaca erişilemez. İşte gerçekten, çeşitli şehirlerde evlilikle akraba olmuş kimselerden meydana gelen birlikler, kardeşlikler, tanrılara kurban kesmek için aile toplantıları ve öteki toplumsal ilişki türleri görmemiz hep bundandır. Bütün bu etkenlikler bir dostluk anlatı-

mıdır; çünkü bize toplum içinde yaşamayı yeğleten, başkalarını sevmemiz oluyor ve bunların hepsi, devletin amacı olan iyi yaşamın sağlanmasına katkıda bulunuyorlar* ve iyi yaşam demek, bizce, mutlu ve soylu yaşamaktır. Öyleyse, şurasını teslim etmeliyiz ki, devlet dediğimiz siyasal birlik, yalnızca birarada yaşamak için değil, soylu eylemlerde bulunabilmek içindir. Bu nedenle, soylu eylemlerde bulunanlar, siyasal birliğin niteliğine hizmet etmektedirler ve buna en çok hizmet edenler, özgür doğmuşluk ve aile bakımından onlara eşit, hatta üstün olsalar bile, soylu eylemlerde bulunmak ve dolayısıyla *polis*'e ilişkin olan öz iyilik bakımından onlardan aşağı olanlardan daha büyük bir pay hak ederler. Bunun gibi, servetçe daha üstün, ama iyilikçe daha aşağı olanlardan da daha büyük bir payı hak ederler.

Bütün bunlar, çeşitli anayasa türlerine ilişkin olarak *adalet*'ten söz edenlerin, bu terimi sınırlı ve göreli bir anlamda kullandıklarını her zamankinden daha büyük bir açıklıkla ortaya koymuştur.

2. VATANDAŞLIĞIN TANIMLANMASI[7]

Şimdi, *Anayasa*'yı çeşitli tür ve biçimleriyle incelerken, devlete bakmakla işe başlamamız ve onun bir tanımını yapmamız gerekiyor. Bu konuda genel bir anlaşma yoktur; örneğin, işleyişi bakımından, bazıları (kamusal) eylemi yapan devlettir derler, bazılarıysa eylemi devlet değil, oligarşi ya da diktatör ya da her neyse o yapar derler. Besbelli ki, devlet adamının ve yasamacının etkenlikleri devleti yakından ilgilendirmektedir. Anayasa, bir devlet içinde yaşayanları örgütlemenin bir yoludur. Parçalardan oluşan herhangi bir bütün gibi, devlet de parçalara ayrılarak çözümlenmelidir; biz önce yurttaşı incelemeliyiz, çünkü devlet, yurttaşlarının toplamıdır. Öyleyse yurttaş kimdir? Ve bir kimseye yurttaş demeyi doğru kılan nedir? diye sormamız gerekiyor. Burada da genel bir anlaşma yoktur, bir yurttaşı neyin meydana getirdiği üstünde anlaşılmamaktadır, çoğu kere, bir demokraside yurttaş olan

(*) Amaç tam ve doyurucu bir yaşam oldukça, soy (klân) ve köylerin birliğinden de bir *polis* meydana getirilebilirdi.

7 Kitap III, 1 [1274b-1275b], 5 (tamamı değil) [1277b-1278a].

(bir kimse) bir oligarşide yurttaş değildir.* Önerilen bir tanım şöyle: "Mahkemeye gidebilen, dava açabilen ya da dava edilebilendir." Fakat bu çok geniştir; bir ticaret sözleşmesine (taraf olarak) giren herkes için mahkemeye gitme yolu açıktır ya da yarı yarıya açıktır, çünkü bir ülkede oturan bir yabancı, kendisi adına hareket ederek birini atamak zorunda tutabilir, böylelikle devlete katılması eksik olur.**

Bence, yurttaşı bütün ötekilerden etkinlikle ayıran yargı'ya ve yetke'ye katılması, yani yasal, siyasal ve yönetsel görevler almasıdır. Bazı görevler süreleri bakımından ayrılır, bazılarını aynı kimse her ne olursa olsun iki kere yapamaz, başkalarına aradan belli bir süre geçmedikçe üst üste iki kere gelinmez. Bir yargıçlar kurulu ya da bir şehir meclisi üyeliği gibi daha başkalarında ise hiç böyle bir sınırlama yoktur. Bu gibi kimselerin gerçekten "yönetmedikleri" ve dolayısıyla yetkeye katılmadıkları ileri sürülebilir. Fakat erkleri vardır ve yetkeye katıldıklarını yadsımak gülünç olur. Zaten bu bir şey farketmez; bütün sorun, jüri yargıcı *(dikastes)* ile yasama kurulu üyesi *(ekklesiastes)* için her ikisini de kapsayan ortak bir ad bulunmamasıdır. Tanımlamak amacıyla, "belirlenmemiş yetke" dememizi öneriyorum. Yurttaşları, işte buna katılanlar diye tanımlıyoruz. Böyle bir tanım, gerçekte yurttaş adı verilenlerin hemen tümüne uyar gibi görünüyor.

Öte yandan, devletin albümleri başka başka türlerden meydana gelebilen ve birisinin birincil, ötekinin ikincil vb. olabildiği, bütün bunlarda onları ne iseler o kılan, ortaklaşa hiçbir şey ya da hemen hiçbir şey bulunmayan şeylerden biri olduğunu unutmamalıyız. Bundan ötürü, çeşitli anayasa biçimlerinin birbirlerinden türce ayrıldıklarını, bazılarının mantıkça ötekilerden önce geldiklerini görüyoruz, çünkü

(*) Sanıyorum ki, yalnızca bu adı elde edenleri, yurttaş yapılanları bir yana bırakabiliriz. Yalnız bir yerde oturmak da yurttaşlığı getirmez; yabancılar ve köleler yurttaş değillerdir, ama ülkede sürekli olarak yaşayabilirler.

(**) Yeterli yaşta olmayan oğlan çocuklarıyla görevlerden emekliye ayrılmış yaşlı kimselere bir anlamda yurttaş denebilir, ama ancak bu sıfatın başına ya "küçük" (daha erginleşmemiş) ya da "kocamış" (yaşı geçmiş) yahut kolayca anlaşılan bu gibi bir başka söz ekleyerek. Oysa biz böyle bir nitelenmesi olmayan mutlak yurttaşı arıyoruz. Sürgüne gönderilen ya da haklarından yoksun edilen kişilerle ilgili sorular, gerçekte herhangi bir güçlük çıkarmaz.

bozulmuş ya da yoldan çıkmış olanlar, yanlışsız olanlardan sonra olmak gerekir.* Onun içindir ki, yurttaşın anlamı da her örnekte söz konusu olan anayasa göre değişecektir. Bu nedenle, bizim yurttaş tanımımız, en iyi, bir demokrasiye uyar; öteki anayasalara da uyabilir, ama zorunlu olarak uyması gerekmez. Örneğin, bazı anayasalarda *demos*'a karşılık bir kurul, üyeliği belirli bir meclis yoktur, yalnız zaman zaman bir toplantı olur. Sonra, adaleti (bütün) yurttaşlar sırayla dağıtmayabilir, bu görev bir kesime verilmiştir. Örneğin, Sparta'da sözleşmelerden çıkan davalara *ephor*'lar bakar, aralarından biri ya da öteki; adam öldürme davalarına, yaşlılar; öteki davalara da hiç kuşkusuz başka kurullar. Bunun gibi, Kartaca'da da bütün davaları resmi kurullar yargılar. Fakat, bizim yurttaş tanımımızı bırakmamız gerekmez; onu demokrasi-olmayan anayasalara da uyacak biçimde düzeltebiliriz. Yargıcın ya da üyenin "belirlenmemiş yetke"si yerine, yalnızca "resmen belirlenmiş" deyiveririz. Çünkü, yasal ya da siyasal kararlar alma ödevi, bunların hepsine ya da bazılarına, tümüyle ya da kısmen verilmiştir. Bütün bu sözlerden yurttaşın kim olduğu anlaşılmıştır: Bir kimse, görüşme (yasama) ya da yargılama yetkesine katılmaya hak kazanır kazanmaz, onu bu devletin yurttaşı sayarız; merkezi-kendinde bir varlık sürdürebilecek (kendi kendine yetebilecek) kadar çok sayıda bu gibi kimseler olunca da, bunlara aşağı yukarı bir devlet diyebiliriz.

Geriye yurttaşın tanımıyla ilgili bir sorun kalmaktadır. Bir yurttaş, gerçekten, "devlet yönetimine katılma yeteneği ve olanağı bulunan bir kimse" midir, yoksa işçileri de yurttaş sayacak mıyız? Eğer sayarsak, yönetimden pay alamadıkları halde, onlara da yurttaş adını verirsek, o zaman yurttaşın iyiliği her yurtaşın iyiliği olmaktan çıkacaktır, çünkü işçi buna sahip değildir ve o da yurttaştır. Öte yandan, yurttaş değilse nereye girecek? Yerleşmiş bir yabancı *(metoikos)* ya da gelip geçen bir gezgin değildir; onu toplumun hangi katına koymamız gerekiyor? Belki böyle bir akıl yürütme, bizi ilk bakışta sanılabileceği kadar saçma sonuçlara götürmemektedir. Örneğin, köleler de yukarıda anı-

(*) Yoldan çıkmış olmakla ne demek istediğimi daha sonra açıklayacağım.

lan katlardan herhangi birine girmezler, azatlılar da öyle. Devletin varolması için bulunması gereken bütün insanlara yurttaş demeliyiz diye bir düşünceyi bir an bile aklımızdan geçirmiyoruz. Çocuklar da ergin adamlar kadar gereklidir, fakat yukarıda söylediğimiz üzere, onlara ancak koşullu bir anlamda yurttaş denebilir. Eski zamanlarda belli birtakım ülkelerde, işçi sınıfı kölelerle ya da yabancılarla eşit sayılırdı, çoğu yerlerde durumları genellikle hâlâ böyledir. Fakat en iyi devlet, işçiyi yurttaş yapmaz. İşçi, yurttaş olacak olsa bile, o zaman da yurttaşın iyiliği dediğimiz şey herkese ya da yalnız özgür kimselere yakıştırılamaz, ancak gerçekte her türlü aşağılık işlerden kurtulmuş bulunanlara özgü olur.*

3. EN ÜSTÜN SİYASAL ERKİN YERİ[8]

Bu soru, yukarıda dokunduğumuz daha geniş sorudan ayrılamaz – örneğin, oligarşiden ya da tiranlıktan demokrasiye bir değişim olduğu zaman, devlet-eyleminin niteliği ve geçerliliğinin süregelişi. Böyle bir değişiklikten sonra bağlı bulundukları sözleşmenin gereklerini artık yerine getirmek zorunda olmadıklarını iddia edenler vardır; bunlar, çünkü derler, sözleşmeyi devlet değil, tiran yapmıştır. Oligarşi ve tiranlık gibi zora dayanan ve ortak yarara aldırış etmeyen yönetim türlerinden birinde üstlenilmiş daha başka yükümlülükler varsa, benzer bir biçimde bunları da yadsırlar. Bundan şu sonuç çıkıyor ki, zora dayanan, bu türden bir demokrasi varsa, onun eylemlerinin de, oligarşinin ya da tiranlığın eylemleri gibi, devletin değil, demokrasinin eylemleri olduğunu söylememiz gerekir. Bu bana, daha başka bir sorunun bir parçası gibi görünüyor – bir devletin hâlâ aynı devlet mi, yoksa bir başka devlet mi olduğunu nasıl bileceğiz? Bu soruya, ülke ve nüfusu ayraç olarak kullanmakla cevaplandırmaya çalışabiliriz; fakat bu karşılık bizi çok uzağa götürmez, çünkü ülkeyi de, nüfusu da ikiye ayırmak, bir bölüme halkın bir kesimini, öteki bölüme de geri kalanını koyarak, bunlara iki ayrı devlet demek pekâlâ olanaklıdır. Ama belki bu çok

(*) Bu işler, bir kimsenin kendi kölelerince ya da kamu hizmetindeki işçilerce yapılabilir.

8 Kitap III, 3 [1276a-1276b], 10-12, 13 (tamamı değil) [1271a-1284a].

ciddi bir sorun değildir: Bizim *polis* sözünü hem devlet hem de devletin ülkesi anlamında kullanmamızdan ileri gelmektedir. Bir başka etken de büyüklüktür: Aynı yerde yaşayan bir nüfus olunca, şehir ya da devletin bir'liğini belirleyen sınır nedir? Surlar olamaz, çünkü bütün Peloponnesos'un çevresine tek bir sur çekilebilirdi. Babylonia belki benzer bir örnektir; bir şehirden çok bir ulusu kapsayan herhangi bir başkası da olabilir.*

Fakat, aynı nüfusun aynı ülkede yaşamaya devam ettiğini varsayarsak bile, ana sorun olan devletin sürekliliği konusu hâlâ ortadadır. Bir bakıma, ırk sürekliliği oldukça devletin kimliği aynı kalır, diyebiliriz; çünkü, içinden geçen su durmadan değiştiği halde, bir nehri nasıl aynı adla anıyorsak, onun gibi bir kuşak halkın ölmesine ve bir başkasının doğmasına karşın, devletten de aynı devlet diye söz etmemiz gerekir. Ama bir bakıma da, belirtilen nedenlerden ötürü nüfustan aynı nüfus diye söz etmekle birlikte, devletin farklı olduğunu söylememiz gerektiği öne sürülebilir. Çünkü devlet, yurttaşların bir anayasa içinde birleşmeleri demek olduğuna göre, yurttaşların anayasası değiştiği ve ayrı bir türden olduğu zaman, devlet de değişmiş olur. Bunu bir koroya oranlayabiliriz – nasıl ki bir koro da, bir keresinde bir tragedyada oynar, bir başka keresinde bir komedide ve hep aynı kişilerden oluştuğu halde farklı türden olur. Aynı ilke öteki birleştirmelere de uygulanabilir; aynı ses birimleriyle Dor makamında da müzik yapılabilir. Phryg makamında da. Eğer bu doğruysa, o zaman sürekliliğin ya da sürekli kimliğin ayracı ırktan çok, *anayasa* olarak görünür. Bu, nüfusu ister aynı olsun ister farklı olsun, bir *polis*'in *adını* değiştirmeyi da da değiştirmemeyi tümüyle açık bırakmaktadır (öyle de olur, böyle de).

Fakat, acaba bir anayasa değiştiği zaman, borçları yerine getirme yükümü devam eder mi, etmez mi? Bu başka bir sorundur.

Bir başka soru da şudur: "Devletin egemen erki kimin elinde olmalı?" Halkın mı? Varlıklı sınıfların mı? İyilerin mi? İyilerin en üstü-

---

(*) Denildiğine göre, [İ.Ö. 555'te Kyros (Keyhüsrev) tarafından] Babil alınalı iki gün olduğu halde, şehrin bir bölümünün hâlâ bundan haberi yokmuş. Bu büyüklük konusu, nüfusun sayısı ve ırk çeşitliliği ileride (Kitap VII'de) yeniden döneceğimiz önemli sorunlardır.

nü olan bir tek kişinin mi? Tiran olan bir tek kişinin mi? Bunların hepsine karşı söylenebilecek şeyler vardır. Tutun ki, en üstün yetke halktadır, dedik; fakat halk sayı çokluğuna dayanarak zenginlerin malını mülkünü kendi arasında paylaşırsa, bu adaletsizlik değil midir? Bu işlem, egemen erkin geçerli bir kararıyla yapılmıştır, ama ona adaletsizliğin doruğundan başka ne ad verebiliriz? Sonra, çoğunluk her şeye el atarak azınlığın malını mülkünü paylaşırsa, bu besbelli devletin yıkılmasına varır. Fakat, sahibini yıkan bir şey iyilik olamaz ve adalet devleti yıkmaz. Dolayısıyla, bu sürecin yasal olsa da adil olamayacağı açıktır. Yok adil ise, o zaman tiranın yaptığı eylemlerin de adil olması gerekir; tıpkı, kitlelerin kendi iradelerini zenginlere zorlamaları gibi, tiranın üstün erki de, zor kullanabilmesini olanaklı kılar. Üçüncü olarak, azlığın ve varlıkların egemen olması adilse ve eğer onlar da çokluğu soyar ve mallarını yağmalarlarsa, bu adaletli mi olur? Adaletli olursa, o zaman önceki durum (yani, azlığın çokluğu soyması) da adaletli olmak gerekir. Dördüncü seçenek, iyilerin egemen olması ve en üstün yetkeyi ellerinde tutması da sakıncasız değildir; çünkü böyle olursa, geri kalan herkes anayasaya göre devlet görevlerinden uzak tutulacağı için yönetim şereflerinden yoksun kalacaktır.* Beşinci seçenek, en iyi bir adamın egemen olması, bundan daha iyi değildir; yöneticilerin sayısını ne kadar azaltırsak, yönetim şereflerinden yoksun kalanları o kadar artırmış oluruz. Sonra şu da ileri sürülebilir ki, insan zihninin olabilecek bütün düzensizlik ve etkilerine açık (maruz) bulunan bir tek kişiye egemen yetkeyi vermek kötü bir şeydir, egemen yetke yalnız yasanın kendisine ayrılmalıdır. Fakat, bu da tartıştığımız sorunlar bakımından hiçbir şey farketmez; yasanın kendisi oligarşiye ya da demokrasiye eğilimli olabilir; dolayısıyla tıpkısı tıpkısına aynı sonuçlar ortaya çıkar.

Egemenlikle ilgili öteki noktaları bir başka yerde ele alacağız; şimdilik bu sorunun en savunulabilir; hatta belki en doğru karşılığı, en iyilerin azlık olduğu yerde, bir azınlıktansa çoğunluk egemen olmalı-

(*) Devlet görevlerini şeref *(time)* verici sayıyoruz; eğer hep aynı kimseler bu görevlerde bulunursa, ötekilerin şerefli bir yeri olamaz.

dır demek gibi görünüyor. Çünkü, tek tek alınınca aralarından hiçbiri iyi adam olmayan çokluğun hep birlikte alındığı zaman –bireysel olarak değil, topluca– azlıktan daha iyi olması mümkündür; nasıl ki, herkesin katkıda bulunduğu bir şölen, tek bir adamın kesesinden verilen şölene oranla daha iyi olur. Her birinin iyilik ve zekâdan bir payı olan birçok kişi biraraya getirilince, bunların hepsi birden, birçok eli ve ayağı ve birçok kafası olan çok parçalı tek bir adam gibi olur. Kişilik ve algılama güçleri bakımından da öyledir. Kamuoyunun (kalabalığın) müzik ve şiir hakkında daha iyi bir yargıç olması da bu nedenledir; bazıları bazı parçaları, bazıları ötekileri yargılarlar (değerlendirirler), fakat ortak hükümleri bütün üstünde bir karardır. Zaten, iyi adamın kitleden herhangi bir bireye üstün olmasını sağlayan da, eskiden ayrı ayrı olanların tek bir yerde toplanmasıdır. Güzel adamlar çirkinlerden, resimler gerçek nesnelerden farklıdır, çünkü bunlar önceden oraya buraya dağılmış olanları tek bir yerde birleştirir, oysa öğelerden herhangi biri ayrı ayrı alınınca bir adamın gözü, bir başkasının bir başka yeri, resimdekinden daha güzel olabilir. Fakat çokluğun iyi azlığa bu üstünlüğünün her halkta ve her büyük çoğunlukta bulunacağı hiç de kesin değildir; hatta bunun aralarında asla olamayacağı bazıları vardır; bu ilkeyi hayvanlara uygulamanın ne sonuç vereceğini bir düşünün – bazı adamların ise vahşi hayvanlardan kalır yeri yoktur. Fakat belirli bir örnekte, bu kalabalığın ortaklaşa bilgeliği kuramını pekâlâ kabul edebilir ve uygulayabiliriz.

Bu düşünceler, egemenlik kimde olmalı? sorusunu ve ona bağlı olan bir başka soruyu da cevaplandırabilmemizi olanaklı kılıyor – bu özgür adamlar çoğunluğunun egemenliği hangi iş alanlarında ve kimlerin üstünde kullanılmalıdır? Bu adamların özgür olmakla birlikte, varlıkları ve toplum içinde önemli bir yerleri olmadığı için, herhangi bir şeyde üstünlük ya da iyilik iddiaları bulunmadığını unutmamamız gerekir. Bunların en yüksek yönetim görevlerinden pay almalarına izin vermek çok tehlikelidir; aşağı nitelikte olmaları yüzünden yanlışlar yapacaklar, yargı gücünden yoksun bulunmaları, onları yanılgılara sürükleyecektir. Öte yandan, onlara hiçbir ödev vermemenin, toplumda

bir yer tanımamanın da tehlikesi vardır; çünkü bir şehirde malı mülkü ve yönetim görevi olmayan birçok kişi olursa, bunlar ister istemez devletin içinde düşman bir öğe meydana getirirler. Fakat onları en yüksek görevlerin dışında tutsak bile, genel görüşmelere (yasamaya) ve yargılama sürecine katılmalarının yolu yine açık olacaktır.

Solon ve daha başka yasakoyucuları, devletin içinde böyle bir düşman öğe yaratılmaması için, halka yönetim görevlilerini seçme ve görev sürelerinin sonunda onlardan hesap sorma hakkını tanımış, ama kendilerinin bu gibi görevlere geçmelerine izin vermemiştir. Bu, bizim hep birlikte hareket eden bütün yurttaşlar topluluğunun gerekli anlayışı olduğu, ama her birinin tek tek karar verecek nitelikte bulunmadığı yolundaki ilkemize uygundur. Halk böylelikle, daha iyi türden yurttaşlarla işbirliği ederek kendi şehirlerine faydalı olabilir, bir bakıma, kaba besinlerin arıklanmış besinlerle karıştırılınca, bütün yemeğin hem daha besleyici olması hem de daha çoğalması gibi.

Fakat, anayasal erklerin bu gibi bir dağıtımı, karşımıza birtakım sorunlar çıkarır. Bir kere, bu görevlilerin halka kendi davranışları konusunda hesap vermek zorunluluğu; tıbbi bir işin doğru yapılıp yapılmadığına karar verebilecek olan kişi, böyle işlerle uğraşan aynı türden bir kişidir, hastayı sağıltmaktan anlayan biri, bir başka deyişle, hekimin kendisi. Bu, öteki uzmanlık alanları için de doğrudur. Bir doktorun, yaptıklarının hesabını doktorlar arasında vermesi gerektiği gibi, öteki meslektekiler de kendi meslektaşları arasında vermelidir. Hekim derken, yalnızca sıradan hekimi (pratisyeni) ve daha bilimsel nitelik taşıyan uzmanı değil, bu sanatın eğitimini görmüş amatörü de anlıyorum – hemen bütün mesleklerde böyleleri vardır. Biz, bu eğitim görmüş amatörlerin yargılarına tam meslek adamı (profesyonel) olanlarınkilerle eşit önem veriyoruz. İkincisi, seçme sorununda da, aynı şey geçerli olabilir. Doğru seçme yapmak, hangi iş söz konusuysa, ancak o iş üstüne bilgisi olanların harcıdır: Toprak ölçümünde kadastrocu, denizcilikte kaptan, vb. Evet, bazı işlerde ve bazı ustalık alanlarında oldukça bilgili olan amatörler bulursunuz, ama bunlar yine de uzmanlardan daha bilgili değillerdir. Öyleyse, bu kanıtlara bakılırsa, halk kit-

lesine görevlileri seçme ya da onlardan hesap sorma yetkisi verilmemelidir.

Ancak belki de, bunlar öne sürülebilecek yegâne kanıtlar ya da haklı kanıtlar değildir. Bir kere, az önce kullandığımız, kitlenin ortak zekâsı kanıtı vardır – halk belli bir ölçütün altına düşmedikçe, bu kanıt geçerliliğini korur. Her biri tek tek, uzmanlardan daha kötü bir yargıç olacaktır; fakat hep birlikte çalışınca onlardan daha iyi olacaklar ya da en azından, daha kötü olmayacaklardır. İkinci olarak, yapıcısının en iyi ya da tek yargıç olmadığı birtakım işler vardır; yapım ustalığı olmayanlar bile, bu gibi işlerde ortaya konulan sonuç üstüne görüşlerini belirtebilirler. Hemen akla gelen bir örnek, ev yapımı; yapıcı, elbette bir ev üstüne yargı verebilir, fakat ondan daha iyi bir yargıç, ister ev sahibi olsun ister kiracı, evi kullanan olacaktır. Onun gibi, dümeni tutan dümenci de, dümenin iyiliğini onu yapan marangozlardan daha iyi yargılar; yemeklerin güzelliğine de, onları pişiren (aşçı) değil, yiyen karar verir. Sanırım ki, bu iki kanıt, soruyu çözmeye yeter.

Fakat, buna ilişkin bir başka karşı-koyma vardır. Aşağı kimselerin büyük sorunlarda daha iyi insanlardan çok denetimleri olması, yanlış (haksızlık) sayılmaktadır. Hiç kuşkusuz, görevlileri seçmek ve yaptıklarını gözden geçirmek çok önemli sorunlardır. Fakat, bu işleri halk kitlesi (topluca) yerine getirebilir ve zaten dediğimiz gibi, bazı anayasalarda bu yetki onlara verilmiştir: Yurttaşlar meclisinin böyle konularda tam denetimi vardır. Meclisin ve ondan daha küçük bir organ olan kurul'un üyelerinden birçoğunun düşük mülkiyet düzeyinde ve hemen herhangi bir yaşta olması, hiçbir şey farketmemekte, yalnız hazine görevlileri, generaller ve öteki çok yüksek makamlar için yüksek mülkiyet koşulu aranmaktadır.

Bu karşı-koyma, biraz önce kullandığımız kanıtların benzerleriyle cevaplandırılıp, bizim savunduğumuz görüşün haklılığı belirtilebilir. Egemenliği elinde tutan, birey olarak jüri üyesi, kurul üyesi ya da meclis üyesi değil, mahkeme, kurul ve halktır; o bireyler bunlardan her birinin yalnızca bir parçasıdır. Dolayısıyla, halk (meclisi), kurul ve mahkeme hep çokluktan alınıp meydana getirildiği için, yurttaş kitle-

sinin önemli sorunlarda denetimi olması gayet doğrudur. Aranan mülkiyet koşuluna gelince, bunların hepsinin birden sahip oldukları mülkiyetin toplamı, en yüksek görevlerde bulunanların topluca ya da bireysel olarak mülkiyetinden çoktur.

Bu konular, böylelikle çözülmüş sayılabilir; fakat biz, baş taraftaki sorumuza dönmeliyiz. Egemenlik üstüne yaptığımız gözlemlerden çıkan en açık sonuç, doğru olarak çerçevelenmiş yasaların ayrıntılarıyla yol gösteremeyecekleri çeşitli sorunlarda da hükümet görevlilerinin teker teker ya da bir kurul halinde harekete geçmek için egemenlik yetkileri bulunduğudur; çünkü her bir özel noktayı kapsayan genel düzenlemeler (yasalar) yapmak hiçbir zaman kolay değildir. "Doğru olarak çerçevelenmiş yasalar" dedik, ama bunların neler olduğunu henüz bilmiyoruz; onun için de, soru tam olarak cevaplandırılmadan kalıyor. Fakat şu kadarını söyleyebiliriz ki, anayasalar başka başka olduğu gibi, yasaların da onlara benzer bir biçimde iyi ya da kötü, adaletli ya da adaletsiz olması gerekir; fakat şurası da açıktır ki, anayasanın türü önce gelir ve yasaların kalıbını saptar, bu böyle olduğuna göre, "doğru" anayasa türlerine uygun olarak çerçevelenen yasalar adaletli olacaktır, "sapmalar"dan birine uygun olarak çerçevelenenlerse adaletsiz.

Her çeşit bilgi ve etkenlikte amaçlanan erek, *iyilik*'tir. Bu, özellikle onların en yükseği, devletin ve yurttaşların etkenlikleri için doğrudur. Devlette amaçlanan iyilik adalettir, buysa bütün topluluğun iyiliği için olandır. Şimdi, bir toplulukta adaletin herkesin iyiliği demek olduğu besbellidir. *Ahlâk* üstüne yapıtında açıkladığım adalet kuramıyla bunun arasında bir tutarsızlık yoktur, çünkü her ikisi de aynı ilkelere dayanır – adalet kişilere ilişkindir ve eşitlik eşitler için eşit olması gerekir. Şimdi bulmak istediğimiz ise, eşitlik ya da eşitsizliğin türüdür (hangi türden olacağıdır); bu "eşit" kavramı, ne gibi sorunlarda siyasal kurama ilişkin olmaktadır?

Belki, bunun her soruna ilişkin olduğu öne sürülebilir ve herhangi bir türden üstünlüğü devlet görevlerinin eşitsiz –bundan başka bütün bakımlardan adamların eşit ve benzer oldukları varsayılmakla birlikte– dağıtımını haklı kıldığı söylenebilir; çünkü kişiler arasında

herhangi bir genel fark, farklı adalet ve farklı hak demektir. Fakat besbelli ki, bu kabul edilirse, boy-bosta, ten renginde üstünlüğün ya da başka herhangi bir şeyin siyasal hakların dağıtılmasında bir ayrıcalık sağlamasına izin vermek zorunda kalırız. Buradaki yanlışlık apaçık değil mi? Öteki bilgi ve yetenek türleriyle bir karşılaştırma yapmak, öyle olduğunu hemen gösterir. Çünkü, diyelim, flütçüler eşit ustalıkta iseler, en iyi çalgıları en iyi doğumlulara vermeyiz, çünkü bu onların daha iyi çalışmalarını sağlamaz. En iyi çalgıyı kullanma hakkı, o çalgıyı en iyi çalanındır.

Bu şimdi yeterince aydınlanmamışsa bile, biz ilerledikçe aydınlanacaktır. Eğer bir kimse flüt çalmakta son derece üstünse, ama doğum ve güzellikçe çok aşağıysa, (soylu-doğumun ve güzelliğin flüt çalmaktan daha büyük bir iyilik [erdem] olduğu ve bu çalgıcının geri kalanlara üstünlüğüne oranla da daha büyük olduğu varsayılsa bile) o zaman bile, bence en iyi çalgı en iyi çalana verilmelidir. Çünkü üstünlük, ancak çalışan (eylemin) niteliğine bir katkıda bulunacaksa, konuya ilişkin olur, oysa servetin ve iyi doğumun hiç böyle bir etkisi yoktur. Üstelik, o akıl yürütme yoluna göre, her iyi şey bir başkasıyla (ortak bir birimleymiş gibi) ölçülebilir olmalı. Çünkü, siyasal adalette uzun boyluluğa bir ağırlık verilecekse, o zaman uzun boyluluk servetle ve özgür doğumla sürekli bir yarış içinde olacaktır. Eğer X boyca, Y'nin erdemce olduğundan daha üstündür dersek, o zaman her şeyi her şeyle ölçülebilir sayıyor olmalıyız; çünkü eğer *p*'den büyük bir miktar varsa, *p*'ye eşit bir başkası da olmalıdır. Fakat böyle ölçmeler burada olanaksızdır ve apaçıktır ki, insanların devletle ilgili sorunlarda, görevlerin dağılımını tartışırken her önlerine çıkan eşitsizlik türünü –örneğin, atletizm yarışlarında ne denli önemli olsa da, ayağına çabukluk gibi özellikleri– hesaba katmamaları, yalnız ilişkin olan, yani bir bütün olarak devletin yapısına katkıda bulunan eşitsizliklere bakmaları gayet haklıdır. Toplumda önemli olan ve dolayısıyla düşünülebilecek nitelikler soylu doğmuşluk, özgür doğmuşluk ve mülkiyettir; çünkü üyelerin özgür olmaları ve vergi vermeleri gerekir – kölelerden bir şehir yapamayacağımız gibi, ipsiz sapsızlardan (yoksullardan) da

yapamazsınız. Fakat bunların yanında, başka şeyler de gerekir: Adalet ve askerce yiğitlik erdemlerini söylemek istiyorum. Bunlar olmadan bir şehrin yaşamının ve işlerinin devam edebilmesi olanaksızdır; özgür nüfus ve servet olmadan bir şehir hiç olamaz, adalet ve yiğitlik olmadan da iyi yönetilemez.

İnsanlar, devletin dokusunu tartışırken, bu noktaların bazılarını ya da hepsini haklı olarak göz önüne almışlardır, fakat ben şurasını tekrarlamayalım ki, iyi yaşamı sağlamak bakımından eğitim, erdem ve yetenek en yüksek öneme hak kazanır. Belirli bir noktada eşit olanların her şeyde eşit olmaları ya da bir tek yönde eşitsiz olanların hepsinde eşitsiz olmaları gerekmediği için; bundan, böyle mutlak bir eşitliğin tümüne birden ağır bastığı anayasalar bozuk biçimler ya da sapmalar diye sınıflandırılmalılar, sonucu çıkar. Bütün insanların iddialarında bir çeşit adalet (haklılık) olduğu, fakat hepsinin mutlak bir hakları olduğunu iddia edemeyecekleri yukarıda belirtilmişti.

Zenginler, toprakta daha büyük bir payları bulunduğunu, toprağın ise ortak (yani, devlet içinde ortak öğe) olduğunu, üstelik sözlerinde durma bakımından kendilerine daha çok güvenilebileceğini ileri sürerler. Özgür doğumlularla iyi doğumluların iddiaları birbirleriyle yakından ilişkilidir, her ikisi de doğuma dayanır; (buna göre) daha soylu olarak doğanlar soylu olmayanlardan daha tam yurttaştırlar, iyi doğuma her toplulukta saygı gösterilir, iyi (soylu) insanların çocuklarının da iyi olmaları olasıdır, çünkü iyi doğumlu olmak iyi bir soydan gelmek demektir. Bundan sonra ve eşit ölçüde haklı olarak, üstünlük ya da erdemin hak iddialarını anacağız; adaletten, her zaman bir topluluk için iyi bir nitelik ve kendisinin yanı sıra öteki erdemleri de getiren bir erdem diye söz ederiz. Sonra sayı gücünü de bu listeye eklememiz gerekir; sayıları göz önünde tutarsak, daha güçlü, daha zengin ve daha iyi olmak bakımından çoğunluğun azınlıktan daha geçerli bir iddiası vardır.

Şimdi, bu sınıflardan üçünün de tek bir şehirde bulunduğunu varsayalım –yani, iyiler (erdemliler), zenginler, iyi doğumlular (soylular) ve onların yanında öteki yurttaşlar– hangi sınıfın devlet görevleri-

ne geçeceği ve yönetimi ele alacağı konusunda bir anlaşmazlık olacak mıdır, olmayacak mıdır? Pek doğaldır ki, daha önce incelediğimiz üç anayasa türünde herhangi bir sorun çıkmaz; bunları birbirlerinden ayıran tam budur; egemenliği oligarşide zenginler kullanır, aristokraside iyiler vb. Fakat çatışan hak iddialarının hepsi birarada bulunduğu zaman nasıl bir karar alınacağını kendi kendimize sormak zorundayız. Örneğin, diyelim ki, erdem ve yeteneği olanların sayısı çok az; o zaman erk nasıl dağıtılacak (paylaşılacak)? Azlıklarını, yapılacak iş yönünden mi göreceğiz – bunlardan şehri yönetmeye yetecek kadar adam olup olmadığını mı sormalıyız? Yoksa, sayıları şu kadar olmadıkça bunlardan bir şehir oluşturamayız dememiz mi gerekiyor? Bu, sürekli bir sorudur ve bütün siyasal erk iddialarında ortaya çıkar. Böylelikle, hak iddialarını servete dayandıranların hiç de haklı bir iddiaları olmadığı anlaşılmaktadır, hak iddialarını doğuma dayandıranların da; çünkü eğer bir kimse geri kalanlardan çok daha zenginse, bu ilkeye kesinlikle uyulması halinde, onun hepsinin üstünde tek egemen olması, onun gibi iyi doğumda üstün olanın da hak iddiaları özgür doğmuşluğa dayananların hepsinin üstünde egemen olması gerekecektir. Anayasanın aristokrasi olduğu, iyiliğe dayandığı bir yerde aynı şey pekâlâ olabilirdi; çünkü eğer bir kimse yurttaş topluluğu içindeki iyi adamların hepsinden daha iyiyse, bu ilke uyarınca onların üstünde yetkesi olmalıdır. Yine, tutun ki, azlıktan daha güçlü olduğu için çoğunluğun egemen olması gerekiyor ve tutun ki, bir tek kişi ya da birden çok, ama yine de çoktan daha azı, geri kalanlardan daha güçlüdür; o zaman çoğunluğun değil, bunların egemen olmaları gerekir.

Bütün bu düşünceler, bu ayraçlardan hiçbirinin doğru olamayacağını gösteriyor gibidir; her biri birtakım insanların kendilerinin egemen olmaları, geri kalanların ise onlara uyrukluk etmeleri gerektiği iddiasına varmaktadır. Çünkü besbelli ki, iddiaları ister servete dayansın, ister zenginliğe, onların iddialarına karşı çoğunluğun haklı olacağı bir yan da bulunacaktır. Bazı durumlarda, çokluğun, tek tek değil de hep birlikte ele alınınca, azlıktan daha iyi ve daha zengin olması olanağı vardır. Bu koşulların bulunduğu durumlarda, sık sık sorulan

bir soruyu, gerçekten, en haklı yasaları yapmak isteyen bir yasakoyucu, çoğunluğun iyiliği için mi, yoksa daha iyi insanlar için mi yasa koymalı? sorusunu cevaplandırmak hiç de zor değildir.

"En haklı"dan "dürüst ve eşit olarak haklı"yı anlıyoruz; bu ise bütün devletin iyiliğine ve yurttaşların ortak yararına olan demektir. Bir yurttaş, genel olarak hem yönetmek ve hem de yönetilmekten pay alır; bu, her anayasa türünde özdeş olmayacaktır; fakat en iyi anayasada, böyle bir yurttaş iyiliğe uygun düşerek bir yaşamı amaçlayarak hem yönetebilen hem yönetilebilen ve bunu seçen bir kimsedir.

Fakat on derece üstün bir (ya da birkaç kişi – ama kendileri bir şehrin bütününü oluşturacak kadar çok sayıda değil) bütün geri kalanların iyiliği ve yeteneği onunkiyle (ya da onlarınkiyle) karşılaştırılamayacak kadar üstün bir kimse varsa; böylelerini biz devletin bir parçası sayamayız, onu aştığını kabul ederiz.

Erdem ve siyasal yetenekçe o kadar üstündürler ki, onları geri kalanlarla yalnızca eşit olmaya layık görmek adaletsizlik olur. Böyle birinin insanlar arasında bir tanrı sayılması akla yakındır. Amacını tartışmakta olduğumuz yasama kararları, açıktır ki, bu gibi durumlara ilişkin değildir; çünkü yasalar doğum ve yetenekçe eşit olanları bağlar; bu olağanüstü kişileri yönetebilecek yasa yoktur. Onlar kendileri yasadır ve onları bağlamak için yasa yapmaya kalkışacak bir kimsenin çabaları boşa gider. Büyük adamlar, Antisthenes'in masalında kendileriyle eşitlik iddia eden tavşanlara aslanların söylediğini söyleyebilirler, pekâlâ – "pençelerinizi ve dişlerinizi görelim bakalım". İşte, onları denetim altına sokmanın bu olanaksızlığıdır ki, demokratik olarak örgütlenmiş şehirlerde *ostrakismos* uygulamasına başvurulmasını gerektirmiştir. Bunlar, eşitlik ilkesine öyle büyük bir değer verirler ki, bu erki ister servetten gelsin, ister halkça çok tutulmasından ya da siyasal etki kazanmanın başka yollarından, erkini aşırı saydıkları herhangi bir kimseyi belli bir süre için şehirden uzaklaştırır, sürgüne yollarlar.*

(*) Mitolojiden bir örnek: *Argo* (gemisi) öteki yolculardan bu kadar büyük bir kimseyi taşımaya yanaşmadığı için, Argonautlar Herakles'i gemiye almayıp geride bırakmışlar.

4. DEVLET ŞEKİLLERİ[9]

Bu sorunları çözüme bağladıktan sonra, bir sonrakine geçmeli ve tek bir anayasa mı, yoksa birden çok anayasa mı kabul edeceğimizi sormalıyız; eğer birden çoksa, o zaman da, bunların neler olduğunu, sayılarını ve aralarındaki ayrılıkları sormamız gerekir. "Anayasa"dan biz çeşitli yetkelerin ve özellikle bütün ötekilerin üstünde olan egemen yetkenin örgütlenişini anlıyoruz. Yurttaş topluluğu her yerde egemendir; anayasa da *politẹuma*'nın toplamıdır. Örneğin, demokratik anayasalarda en üstün olan halk ya da *demos*'tur, oligarşilerde ise azınlıktır. İşte bir anayasayı ötekinden *bu* ayırmaktadır – yurttaş topluluğunun bileşimi; aynı ayraç ötekilere de uygulanabilir.

Başlangıçta, devletin hangi amaçta varolduğunu, şehrin insanlarını ve ortak bir toplumun üyeleri olarak yaşamlarını denetim altında tutan egemenlik ya da yetke türlerinin doğasını ve sayısını belirtmeliyiz. Bu yapıtın başında, bir evin yönetilmesiyle despotça egemenlik arasında bir ayrım yaptığımız zaman, insanın doğadan siyasal bir hayvan olduğunu da söylemiştik. İnsanların birbirlerinin yardımını aramaya gerek duymadıkları zaman bile, toplumda yaşamak için doğal bir istekleri vardır. Yine de, ortak yarar onları biraraya getiren bir etkendir, çünkü hepsinin yararı her birinin iyi yaşamına katkıda bulunur. *İyi* yaşamı ise, gerçekten devletin gerek topluca gerekse bireysel olarak baş amacıdır; fakat insanlar bu çeşit birlikleri, yaşamın kendisi için kurmakta ve sürdürmektedirler. Belki, sıkıntılarla aşırı derecede dolu olmadıkça, salt yaşamda bile bir değer öğesi bulunduğunu söyleyebiliriz. Hiç kuşkusuz, çoğu insanlar sağ kalma tutkuları nedeniyle birçok acılar çekmeye razıdır; yaşamın kendisinden belli bir mutluluk ve canlı olmanın iyi bir şey olduğu duygusunu bulurlar.

Fakat, yetkeye dönecek olursak, bunun belirli çeşitlerini ayrımlamak güç değildir – ben, genel konuşmalarımda bu tanımları sık sık yaparım. Önce, efendinin köle üstündeki yetkesi; bu yetke, birincil

---

9 Kitap III, 6-8 [1278b-1280a], 14-15 (tamamı değil) [1284b], 16-17 [1285b-1286b]; Kitap IV, 1 [1287a-1288a], 7-8 [1289a], 9 (tamamı değil) [1293b-1294b], 11, 12 (tamamı değil) [1295b-1297a]; Kitap VI, 2-3 [1317b-1318].

olarak efendinin yararına ve ancak ikincil olarak kölenin yararına işler; aslını ararsanız, doğası kölelik olanın doğadan efendisi olan kimseninkinin dışında (kendine özgü) bir yararı yoktur. Fakat bu ilişkiyi sürdürmek efendinin yararınadır, onun için de, kölenin sağ ve çalışabilir durumda olması gerekir. Sonra, bir adamın karısı, çocukları ve ev halkı ütündeki yetkesi vardır; bu yönetim biçimine, "ev yönetimi" diyoruz. Bu, ya o yetkeye uyruk olanların faydası için kullanılır ya da her iki yanın ortak faydası için. Bir hekimin ya da bir atletin yetiştiricisinin (antrenörünün) çalışmaları gibi, başka ustalık gerektiren etkenliklere benzetme yoluyla gördüğümüz gibi, böyle bir yönetim (yetke kullanışı) doğru olarak ve kendi içinde uyrukların faydasınadır, ancak dolaylı (ya da rastlantıya bağlı) olarak kendi yararlarınadır.*

Üçüncü olarak siyasal yetke gelir: Devlet, yurttaşlar arasında eşitlik ve benzerlik temeline dayandırılmış olunca, bu yurttaşlar kendilerinin sırayla yetkeyi kullanmak, devleti yönetmek (hükümet etmek) hakları olduğunu iddia ederler.** Öyleyse, ortak iyiliği amaçlayan bu anayasaların, mutlak adalete uygun olmakla *doğru* oldukları açıktır; yalnız yöneticilerin iyiliğini amaçlayanlarsa *yanlış*'tır. Onların hepsi doğru ölçütten (örnekten) *sapmalar*'dır. Bunlar, efendinin yararının en üstün önemi taşıdığı, efendinin köle üstündeki yönetimine benzerler. Fakat devlet, özgür adamların bir birliğidir.

Bu ayrımı yaptıktan sonra, şimdi de kaç türlü anayasa bulunduğunu ve bunların neler olduğunu inceleyelim. "Doğru" dediğimiz, herkesin iyiliğini sağlamayı amaçlayanlarla başlıyoruz, çünkü bir kere

---

(*) Elbette, bir yetiştiricinin kendisinin de arasıra yetiştirdiği takıma katılmasına bir engel yoktur, nasıl ki geminin dümenini tutan adam da her zaman gemi mürettebatından biridir. – Yetiştirici olsun, dümenci olsun, yön verdiklerinin iyiliğini sağlarlar, fakat kendileri de onlardan biri olunca, rastlantısal olarak aynı iyiliği kendileri için de elde ederler.

(**) Bu ilke çok eskidir, ama eskiden doğal ve uygun bir biçimde uygulanıyordu; herkes kamu hizmetinde sırası gelince yer almayı kendine ödev biliyor ve görev süresi boyunca, aynı şeyi ileride kendisi için yapacak olan ya da geçmişte yapmış bulunan başkalarının yararlarını gözetiyordu. Fakat bugünlerde kamu hizmet ve görevlerinden sağlanabilecek kazanç çok daha büyüktür, bu yüzden adamlar sıralaşmayla yetinmek yerine, hep işbaşında kalmak istiyorlar. Hasta olsalardı da, sağılmaları kendilerine bir devlet görevi bulmalarına bağlı olsaydı, makam-avcılıklarında bundan pek daha gayretli olamazlardı.

bunlar tanımlanınca, bunlardan sapan türleri görmek kolay olacaktır. Yukarıda gördüğümüz gibi, gerçekte anayasa ile *politeuma* aynı şeydir; devletlerde yurttaşlar topluluğu egemen erk olur. Egemenlik ya bir adamın, ya bir azlığın ya da bir çokluğun elinde bulunacaktır. Bir kişi, azlık ya da çokluk, otak yararı sağlama amacını güderek devleti yönettikleri zaman, bu anayasalar doğru olmak gerekir; fakat yalnız bir kesimin –bu kesim ister bir kişi, ister azlık ya da kitle olsun– çıkarını gözetirlerse, söz konusu anayasa bir sapmadır. Çünkü ya katılanların yurttaş olmadıklarını söylememiz ya da bunların ortak iyiliği paylaşmaları gerekmektedir. Doğru anayasalara genellikle verilen adlar şunlardır:

(1) Ortak iyiliği amaçlayan bir kişinin yönetimi – Krallık.

(2) Bir kişiden çoğunun, ama bir azınlığın yönetimi – Aristokrasi.*

(3) Bütün topluluğun iyiliği için yurttaşların hepsinin uyguladığı yönetim – Siyasal Yönetim.**

Bununla birlikte, çeşitli anayasaların doğası üstünde biraz daha ayrıntılı olarak durmamız gereklidir. Burada, amaçları kesinlikle uygulamaya dönük olan kimselerin geçiştirebilecekleri bazı sorular vardır; ama biz her konuya felsefe açısından baktığımız için, bunları savsaklayamayız. Her birinin gerçek doğasını ortaya koymalıyız.

Tiranlık, daha önce söylenilmiş olduğu gibi, devlet dediğimiz siyasal birlik üstünde despotça yürütülen monarşi biçimidir; egemen erk mülkiyet sahiplerinin ellerinde bulununca oligarşi olur; birikmiş bir serveti bulunmayanların, varlıksızların ellerinde olunca da demokrasi. Bu soru gruplarının ilki, oligarşinin ve demokrasinin tanımlarına ilişkindir: Tutalım ki, çoğunluk varlıklıdır ve devlette egemen erki elinde bulundurmaktadır, o zaman bir demokrasimiz var diyece-

---

(*) Ya en iyi adamlar yönettiği ya da devlet ve bütün üyeleri için *en iyi* olanı amaçladığı için bu adla anılır.

(**) Bu söz, anayasayla aynıdır *(politicia).* Fakat bu deyimi kullanmak akla yakın olur, çünkü bir kişinin ya da bir azlığın olağanüstü yetenekli olabilmesine karşılık, geniş bir sayının bütün üstünlük biçimlerinde yüksek bir ölçüte (düzeye) erişmesi güçtür. Böle bir "anayasal anayasa"da yurttaş ordusunun egemen topluluk olmasının ve yalnız silah taşıyanların üye sayılmasının nedeni de budur.

ğiz, çünkü halk kitlesi egemendir. Bunun gibi mülkiyeti bulunmayanlar bulunanlardan daha az sayıda olursa, ama daha güçlü o olur ve hükümetin denetimini elinde tutarsa, o zaman bu bir oligarşidir, çünkü azlık erk başınadır. Onun için, bizim anayasaları tanımlayışımızda yanlış bir yan var gibi görünüyor. Her iki ayracı da işin içine katsak, birinde serveti sayı azlığıyla, ötekinde servetin yokluğunu büyük sayılarla birleştirsek (yani, oligarşiyi zengin azlığın, demokrasiyi yoksul çokluğun yönetimi diye tanımlasak) bile, o zaman da yalnızca yeni bir güçlük ortaya çıkarmış oluyoruz. Çünkü gerçekte, sıraladığımız altı anayasadan başka anayasa türü yoksa, şimdi söylenen ikisine – birinde zenginlerin daha çok sayıda, ötekinde zengin-olmayanların daha az sayıda olduğu ve her birinde de bu sınıfların yönetime egemen bulunduğu anayasalara ne ad vereceğiz? Bu düşünce gerçek ayracın mülkiyet olması gerektiğini, erk başında bulunanların oligarşilerde azlık ya da demokrasilerde çokluk olmalarının bir rastlantı olduğunu gösteriyor gibidir. Her yerde zenginler azlık, yoksullar çokluk olduğu için öyle olmaktadır, yalnızca. Dolayısıyla, ayrılığın temeli yanlış gösterilmiştir; oligarşiyle demokrasiyi birbirinden ayıran, servetin varlığı ya da yokluğudur. Esas nokta, siyasal erke sahip olmanın ekonomik erke ya da servete sahip olmaktan ileri geldiği yerde, kişilerin sayısı çok da olsa az da olsa, bunun oligarşi; mülkiyetsiz sınıf erke sahip olunca da bunun demokrasi olmasıdır. Fakat, dediğimiz gibi, gerçekte berikiler az, ötekiler çoktur. Zenginler azlıktır, ama herkes özgürlüğü paylaşır ve işte, *politeia*'dan pay almakta hak iddia etmelerinin dayanakları bunlardır: Birinde mülkiyet, ötekinde özgürler katında bulunmak.

Şimdi söylediklerimizden sonra, bir an için yana dönmek ve krallığı incelemek iyi bir şey olabilir; çünkü onu doğru ya da dürüst hükümet biçimlerinden biri sayıyoruz. Herhangi bir ülke ya da şehirde yaşamın iyi düzenlenmesi için, bir başka yönetim türündense krallığın daha yararlı olup olmadığını ya da bazıları için yararlı, ama bazıları için yararsız mıdır, bunu araştırmamız gerekiyor. Fakat önce şuna karar vermeliyiz: Yalnız bir tek çeşit mi krallık vardır, yoksa birçok

çeşit mi? Krallığın birçok çeşitleri olduğunu ve yönetim biçiminin hepsinde aynı olmadığını görmek kolaydır.

Öyleyse, anayasal krallığın dört çeşiti işte bunlardır: (1) kahramanlık çağlarındaki monarşi; bu, halk tarafından kabul ediliyor ve açıklıkla tanımlanmış belli birtakım ödev ve ayrıcalıklara dayanıyordu; kral yargıçtı, ordu komutanıydı ve dinsel başkandı; (2) barbarların monarşisi; bu, yasal olarak ve babadan oğula geçerek elde edilir ve elde tutulur, fakat despotça kullanılır; (3) *Aisymmeteia* ya da seçimli diktatörlük ve (4) Lakedaemonia türü krallık; bu, babadan oğula geçen, ömür boyu generallikten başka bir şey değildir. Bu dört türü birbirlerinden ayıran özellikler bunlardır. Fakat bir beşincisi de vardır ki, bu yollardan hiçbiriyle sınırlanmamıştır; onda kral tek başına her şeye egemendir: Ayrı ayrı her ulus ya da devlet, –tıpkı bir ailenin yönetildiği gibi yönettiği– kendi işlerini denetlemekte nasıl bağımsızsa, bu kral da öylece bağımsızdır. Çünkü bir ailenin yönetilmesi, adeta evde bir krallık erkidir; işte benim Mutlak Krallık dediğim şey, bir devletin ya da bir ulusun yahut ulusların bütün yönetimidir.

Öyleyse, gerçekte incelenmesi gereken yalnızca iki krallık türü olduğunu söyleyebiliriz – mutlak krallık ve Lakedaemonia Krallığı. Ötekiler, çoğucası, bu iki ucun arasında bir yerlerde bulunurlar; birincisinden daha az erkleri vardır, ikincisinden daha çok. Demek ki, iki soru sormamız gerekiyor: Birincisi, devletler için, ister doğumla ister seçimle atanmış olsun, sürekli bir başkomutan bulunması iyi bir şey midir, değil midir ve ikincisi, bir adamın bütün konularda tam erkli olması iyi bir şey midir, değil midir? Andığımız türden bir generalliğe ilişkin olan ilk soru, anayasadan çok yasalara bağlıdır, çünkü herhangi bir anayasa düzeninde böyle bir görev varolabilir. Bu nedenle, onu bir yana bırakıyorum ve ötekinin üstünde duruyorum, çünkü ikincisi bir anayasa türü olarak krallıkla ilgilidir. Onun için, bu türü inceleyelim ve orada karşılaştığımız sorunları çözmeye çalışalım.

Eski ve temel bir soruyu sorarak işe başlamalıyız: En İyi Adam tarafından yönetilmek mi daha iyidir? En İyi Yasalar tarafından yönetilmek mi? Monarşik hükümetin iyi olduğuna inananlara göre, yasa-

lar yalnızca genel ilkeleri koyarlar ve bu nedenle, çıkacak günlük konularda ne yapılması gerektiğini gösteremezler; işte, onun için, diyorlar, ustalık (beceri) gerektiren herhangi bir işi hep kitabın ya da harfi harfine yasanın kılavuzluğuyla yapmaya kalkmak saçmadır. Mısır'da bile bir hekimin, hasta dört günde iyileşmezse, elindeki kitabın buyruklarından ayrılmasına izin verilir (daha önce böyle yaparsa, üstüne sorumluluk almış olur). Aynı nedenle, harfi harfine bir yasa uyarınca ya da kitaba göre egemenlik etmek, en iyi yöntem değildir, besbelli.

Öte yandan, yöneticilere kılavuzluk edecek bir genel ilke olmadan da olmaz; kişisel duyguları olmadığı için bu, onlara, doğasından duygulu olana oranla daha iyi yol göstericilik yapar. Bir insanın mutlaka duyguları vardır, yasanın ise yoktur. Buna karşı denebilir ki, bireysel örneklerde (ayrıntılarda) bir insan yasadan daha sağlam karar verir. Öyleyse, bir yasa koyucu –yani, egemenin kendisi– olması gerektiği açıktır; ama, durumu karşılayamadıklarının dışındaki bütün örneklerde bağlayıcı olacak yasalar da bulunmalıdır. Fakat bu gibi (karşılanmayan) örneklerde ne olacaktır? Yasa ya hiç işlemeyecekse ya da kötü olarak işleyecekse, (sorunu çözmek üzere) harekete geçmek yetkisi bir tek en iyi adamda mı olmalıdır; yoksa bütün yurttaşlarda mı?

Bugün birlikte hareket eden insanlar tarafından yargılara varılmakta, öğütler verilmekte, kararlar alınmaktadır; bütün bunlar ayrı ayrı sorunlara ve bireysel durumlara ilişkindir. Şimdi, herhangi bir birey, başkalarıyla karşılaştırıldığı zaman, onlardan aşağı olabilir. Fakat devlet birçok adamlardan oluşur ve bu ona, tıpkı giderleri toplulukça karşılanan bir şölenin tek bir kimsenin hazırlayacağı bir şölenden daha üstün olması gibi bir üstünlük sağlar. Onun içindir ki, çokluk birçok durumlarda, her kim olursa olsun tek bir adamdan daha iyi bir yargıçtır. Sonra, çokluk daha güç bozulur ya da "kıstırılır." Nasıl büyük miktarda bir su daha güç kirlenirse, daha çok sayıda insan da bir azlıktan daha güç bozulur. Bir adamın, kötü bir anındaysa ya da bir şey hakkında çok kuvvetli duyguları varsa, yargısı ister istemez çarpık olacaktır. Fakat öteki türlü (bir kitlenin söz konusu olması halinde),

hepsinin birden aynı anda, duygularına kapılmalarını ve yargılarını çarpıtmalarını ayarlamak hayli zordur.

Bunu kabul edersek, ilk iş, çokluğun da özgür doğmuş olmalarını, ikinci olarak yasanın hükümlerinden, ancak yasanın kendisiyle kapatılamayacak durumlarda ayrılmalarını güvencelemeliyiz. Bu ikincisinin, bir kalabalık olduğu zaman, sağlanması hiç de kolay olmayabilir; ama eğer iyiler, yani iyi insanlar ve iyi yurttaşlar çoğunluktaysa, o zaman "hangisi daha güç bozulma (yoldan çıkma) eğilimindedir – tek bir egemen mi, yoksa hepsi de iyi olan sayıca geniş topluluk mu?" sorusunun cevabı, ancak "geniş topluluk" olabilir. Ve eğer, çokluğun hiziplere ayrılacağı, oysa bir tek'in böyle olamayacacağı ileri sürülürse, bunun karşılığı onların da "tek adam"dan aşağı kalmayan iyi ve ciddi insanlar olduklarıdır. Öyleyse, hepsi iyi olan bu çoğunluğun egemenliğine, en iyilerin egemenliği, gerçek aristokrasi ve tek'in egemenliğine de krallık (ve dolayısıyla, kendi türünün iyisi) diyebilirsek, o zaman devletler için bir yönetim biçimi olarak, aristokrasi krallığı yeğdir.*

Şimdi, her hareketini kendi keyfine göre yapan öteki kral türünü, ele alıp incelemeliyiz. Çünkü, "anayasal" denilen monarşi türü, yukarıda da belirtildiği üzere ayrı bir anayasa biçimi değildir; sürekli generallikler bir demokraside, bir oligarşide ya da herhangi bir başka anayasada olabilir; bütün iç yönetimin başına bir adamın getirilmesi de görülmedik şey değildir, Epidamnos'ta ve daha büyük ölçüde Opus'ta da böyle yapılmıştır. Fakat biz şimdi mutlak krallıktan söz ederken, kralın kendi irade ve keyfine göre her şey üstünde egemen olduğu bir düzeni düşünüyoruz.

Devlet birbirlerine eşit kimselerden oluştuğu zaman, bir adamın bütün yurttaşlar üstünde yetkesinin bulunmasını doğaya aykırı sayanların aynı doğal hakları ve (toplum içinde) yerleri olması gerekir; nasıl, birbirlerinden ayrı ve onun için de eşitsiz kimselerin, birbirleriyle aynı ve onun için de eşit yiyecek ya da giyecekleri olması sağlığa aykırıysa, bu şerefler ve görevler bakımından da doğrudur ve tersi de doğ-

(*) [Egemenliği zorla ellerinde tutmak için] silahlı kuvvetlerin olup olmaması önemli değildir; asıl olan türdeş (homojen) bir iyi çoğunluk bulunmasıdır.

rudur (eşitsizlere eşit pay verilmesi gibi, eşitlere eşitsiz pay verilmesi de). Bu yüzden, adalet hiç kimsenin yönetilmekten daha çok yönetmemesini, herkesin (yönetme ve yönetilmede) sıralaşmasını gerektirir. Böylelikle yine yasaya gelmiş oluyoruz, çünkü bu sıralaşmanın düzenlenmesi *yasa*'dır. Onun için, yasanın egemen olması, yurttaşlardan herhangi birinin egemen olmasına yeğdir. Bu düşünüş çizgisini izleyerek, şunu da eklemeliyiz ki, bazı kimselerin egemen olmaları gerektiği gösterilebilse bile, bu kimseler yasanın koruyucuları ya da hizmetlileri durumuna getirilmelidir. (Bu görüşü savunanlar) yüksek devlet görevleri elbette bulunacaktır, derler ama onları yalnız bir adamın elinde tutması doğru değildir, en azından herkesin eşit olduğu yerlerde.

Sonra, "yasaların bir karar verme olanağından yoksun göründüğü konular vardır" yolunda her zamanki karşı çıkışa cevap olarak, bu gibi örneklerde bir insan da çözüm bulamaz, deniyor. Yasanın insanları önce eğitmesi, sonra da böyle kararlaştırılmamış konuları adil yargı verme yeteneklerinin yapabileceği en iyi biçimde ele alıp çözüme bağlamakla yetkilendirmesi, işte bu gibi durumları karşılamak içindir. Üstelik, bu, denendikten sonra yeni bir önerinin o sıra yürürlükte olan düzenlemelerden daha iyi olduğu gösterilirse, düzeltmelerin yapılabilmesine de izin verir. Bu nedenle, Yasa'nın egemen olmasını isteyen, başka hiçbir şeyin değil, yalnız Tanrı'nın ve Zekâ'nın egemen olmasını istiyor demektir; bir insanın egemenliğini isteyense, bir vahşi hayvanı işin içine sokmaktadır; çünkü insanların tutkuları bir vahşi hayvan gibidir ve güçlü duygular yöneticileri ve insanların en iyilerini bile yoldan çıkarır. Yasada, tutkuları olmayan zekâyı bulursunuz.

Yasanın egemenliğine karşı kullanılan bir başka kanıt da, tıp ya da öteki sanatlardan benzetme yoluyla, sağıltma sanatının bir kitaba göre yapılmasının kötü olduğunu, bunu uygulamayı bilenleri çağırmanın çok daha iyi olacağını ileri sürmektedir. Fakat bu benzetme yanlıştır. Doktor arkadaşlık hatırı için, aklıyla vardığı yargıya aykırı herhangi bir şey yapmaz; hastasını sağıltır ve ücretini alır; fakat devlet görevlerindeki kimseler, hoşlanmalarına ve hoşlanmamalarına göre çoğucası her şeyi yaparlar. Elbette, düşmanlarınızın sizi haklamak için dok-

torlara rüşvet verdiğinden kuşkulanıyorsanız, o zaman besbelli "kitaptan sağılma"yı yeğlersiniz. Sonra, doktorlar hastalanınca kendilerine baksınlar diye başka doktorları çağırırlar, (atletizmde) yetiştiriciler kendileri çalışırken başka yetiştiricilere uyarlar – bir kimsenin kendi çıkarları ve kendi duyguları söz konusu olunca, doğru yargı vermesi olanaksızdır da onun için.

Öyleyse, haklı olan nedir? arayışının, ortalamayı aramak olduğu açıktır; çünkü *yasa ortalamadır.*

Ahlâk yasaları (görenekler) yapılmış (pozitif) yasadan hem daha bağlayıcıdır, hem daha temel niteliktedir, dolayısıyla egemen olarak, bir adam, yazılı yasalardan (belki) daha az yanılabilir, ama ahlâk yasalarına oranla yanılmaya daha çok açıktır.

Elbette, bir adam tek başına egemense, kolaylıkla bakamayacağı birçok şeyler olacaktır; onun için altında atanmış başka görevliler bulunması da gerekecektir; bunların egemenliği başladığı zaman yerlerinde olmalarıyla sonradan atanmaları hiç farketmez. Ayrıca (şu da var ki), daha önce söylendiği gibi, eğer iyi bir adamın daha iyi olduğu için egemenlik istemeye hakkı olursa, iki iyi adam bir adamdan daha iyidir. Nitekim, Homeros'ta: "İki kişi birleşmeli" denir. Agamemnon da: "Bunun gibi on danışmanım olsaydı keşke!" diye hayıflanır.[10]

Bugün, yasanın bir karara bağlayamadığı sorunlar hakkında karar vermeye yetkili olan, örneğin yargıçlar gibi, devlet görevlileri bulunmaktadır. Fakat genellikle, yasanın kapsadığı konularda, onun hükümlerinin kesin olması gerektiği kabul edilir. Ama yasaya sokulabilecek şeyler vardır, sokulamayacak şeyler vardır; zaten güçlük çıkaran ve "Hangisini yeğlemeli, en iyi adamın egemenliğini mi, en iyi yasanın egemenliğini mi?" diye o eski soruya yol açan da bu olgudur. Yasalara sokulamayacak konular arasında, genellikle (meclislerde) görüşülerek karara bağlanan bütün sorunlar yer alır. Yasa egemenliğini savunanlar bunu yadsımazlar; bu gibi kararların bir insana bırakılmasının gerekmediğini söylemezler; dedikleri yalnızca, bunun bir tek kişi değil birçok ki-

10 *İliada*, X, 224 ve II, 372.

şi olmasıdır. Egemen bir kişiden, yasaca eğitilmişse, iyi kararlar vermesi umulabilir; fakat böyle bir kimsenin yalnız bir çift gözü ve kulağı, bir çift ayağı ve eli vardır; onun birçok çift organları olan birçok kimselerden daha iyi yargılara varması ve daha iki hareket etmesi beklenemez. Kendi zamanımızda gördüğümüz gibi, monarşik yöneticiler bunu bildikleri için, kendilerine göz ve kulak, el ve ayak olsunlar diye bir sürü adam edinirler: Bu adamlar onların yönetimine dost oldukları için, (yönetimlerini) bunlarla paylaşırlar. Ama bu adamlar dost değillerse, kralın iradesine göre hareket etmeyeceklerdir, oysa monarşinin temeli budur. Öte yandan, hem krala hem de onun yönetimine dost iseler, bu kere monarşi ortadan kalkar; çünkü dost, eşit ve benzer olmak gerekir. Onun için eğer kral bu adamların yönetimini paylaşmaları gerektiğini düşünüyorsa, bununla eşit ve benzer kişilerin egemen olmaları gerektiğini açıklıyor demektir ve işte krallığa karşı çıkanların iddiası budur.

Fakat bu itirazlar bazı örneklerde geçerli olmakla birlikte, belki başkalarında geçerli değildir. Çünkü, hiç kuşkusuz, şeylerin doğal düzeninde (1) bir efendi tarafından yönetilmeyi gerektiren, (2) bir kral tarafından yönetilmeyi gerektiren ve (3) yurttaşların anayasal yönetiminin hem adil, hem de uygun olduğu durumlar vardır.* Fakat şimdiye kadar söylenmiş bulunanlardan açıkça anlaşılmaktadır ki, eşit ve benzer olanlar arasında tek bir adamın –ister yasalarla yönetsin, ister yasalar olmadan– kendisi yasa olarak, bütün ötekiler üstünde yetke sahibi olması ne adil ne de uygundur; hem ister iyi adamlar üstünde egemen olan iyi bir adam olsun, ister iyi olmayanlar üstünde iyi olmayan, hatta belirli birtakım koşullar dışında, iyilikçe en üstün olsa bile durum değişmez.

Şimdi bu (istisnai) koşulların neler olduğunu belirtmeliyim, zaten bunlar (Bölüm 13'ün sonunda) bir ölçüde sayılmışlardı. Fakat önce, bu bağlamda "krallık", "aristokrasi" ve "yurttaşlık" ya da bir siyasal yönetime özgü sözleriyle ne demek istendiğini tanımlamam gerekiyor.

(*) Tiranın yönetimi, doğanın düzeninde yoktur; "sapmalar" dediğimiz anayasa türleri de yoktur, çünkü bunlar doğaya aykırıdır.

Bir halk, üstün iyilikteki bir krallık ailesini devletin önderleri diye doğal olarak kabul edecek türden bir halksa, o halka Krallık Yönetimi uygundur. Bir halk, siyasal görevler için gerekli yetenek ve erdeme sahip bulunmakla kendileri önder olan özgür kimselerce yönetilebilirse, o halka Aristokratik Yönetim uygundur. Yurttaş-yönetimi için ise, halkın biraz savaş yeteneği olmalı ve mali bakımdan varlıklı olanlara, bir liyakat temeline göre, devlet görevlerini dağıtan bir yasa uyarınca, sırayla yönetebilmeli ve yönetilebilmelidir.

Bunun içindir ki, eğer iyiliği geri kalan herkesinkini geçecek kadar, erdem ve yetenekçe ileri bütün bir aile ya da tek bir birey bulunabilirse, o zaman yukarıda değindiğim koşullar var demektir: Bu ailenin krallık ailesi ve egemen olması ya da bu ileri gelen adamın kral yapılması haklı ve adil olur. Çünkü, daha önce söylendiği üzere, bu durum, (devletlerini) ister aristokratik, ister oligarşik, ister demokratik yapıyor olsunlar, anayasaları kurmakta *hepsinin* aradığı adaletin gereklerini karşılamaktadır. Çünkü hepsi de iddialarını üstünlüğe dayatırlar, ancak her örnekte söz konusu edilen üstünlük aynı değildir, yukarıda [Bölüm 8'de] belirtildiği gibi, başka başkadır. Bir kimsenin her şeyde birden üstünlüğü çok ileriyse, böyle bir adamın öldürülmesi, sürülmesi, *ostrakismos*'a uğratılması ya da sırasında yönetilmesi yanlış olur. Çünkü, parça doğal olarak bütünden büyük olamayacağı halde, anlattığım gibi o çok üstün kişinin durumu işte tam böyledir. Bunun için de, böyle bir adama, sırayla değil, mutlak ve tam olarak boyun eğmekten ve onu egemen kabul etmeten başka yapılacak hiçbir şey yoktur.

Öyleyse, krallık, krallığın çeşitli biçimleri, devletler için iyi bir şey olup olmadığı ve hangi devletler için, nasıl (iyi bir şey) olduğu – bütün bu sorulara cevabımız bunlar olsun.

Konusu, parça olmayıp bütün olan ve kendisi tümüyle bir sınıf nesneye ilişkin bulunan sanat ve bilimlerde, o nesneler sınıfına giren her şeyi araştırmak, tek bir sanat ya da bilimin ödevidir. Örneğin, beden eğitimi büyük bir sanatsa, incelediği nesne de vücutsa, onun ödevi ne gibi şeylerin hangi tür vücutlara yaradığını ve dolayısıyla, en iyi eğitim türünün hangisi olduğunu belirlemektir; çünkü en iyi olan, zorunlu ola-

rak, doğuştan en iyi gelen ve sonradan en iyi biçimde gelişene ilişkindir. En büyük sayıya en uygun olacak tek eğitim biçiminin ne olduğunu aramak da jimnastiğin işidir. Ayrıca, bir kimsenin atletizm yarışmaları için gereken duruma (form ya da kondisyona) erişmek yahut beceriyi edinmek isteği yoksa, daha az bir şeyi istiyorsa [burada metin kesin değildir], o yetenek ölçüsünü verebilmek de, öğretmen ya da yetiştiricinin işidir. Aynı kapsayıcı ilkenin hekimlikte, gemi yapımında, kumaşçılıkta ve bütün öteki meslek beceri biçimlerinde geçerli olduğunu görüyoruz. Bu, besbelli, ödevi en iyi anayasayı, en iyi anayasa nedir ve herhangi bir dış engel çıkmasaydı da tam dilediğimiz gibi kurulabilseydi nasıl bir şey olurdu? sorularını tartışmak olan siyaset bilimi için de doğrudur. Fakat bu, siyaset biliminin yalnızca ilk ödevidir. Bir başka ödevi, hangi anayasanın hangi halka uygun olduğunu araştırmaktır. Çünkü, en iyiye erişmek belki olanaksızdır; bundan ötürü, iyi yasakoyucu ve gerçek siyasetçi, hem "mutlak olarak en iyi"yi, hem de "koşullara göre en iyi"yi bilecektir. Bir üçüncüsü de, belli bir anda varolandan başlayarak olur; verilen bir anayasayı, gerek özgün durumuyla gerekse bir kez başladıktan sonra, nasıl en uzun ömürlü olabileceği açısından tartışabilmeyi söylemek istiyorum; düşündüğüm, biraz önce anılanların her ikisinden de daha uzak bir şehir – yani, ne gereksinmelerinin bol bol karşılandığı en iyi anayasası olan, ne de koşullara göre olabileceklerin en iyisi. Bilinmesi gereken bir dördüncü soru da vardır: Şehirlerin hepsine ya da hemen hepsine uygun olacak anayasa hangisidir? Bu, uygulamayla ilgili bir sorundur ve *politeia* konusunda görüşlerini belirtenlerin çoğunluğu, başka bakımlardan ne denli başarılı olsalar, uygulama konusunda başarısızlığa uğruyorlar. Çünkü, yalnızca en iyiyi değil, olabileceği de, kolayca ve her yerde bulunabileceği de incelememiz gerekir.

Fakat bugün, doğal olarak, dikkatlerini en yüksek yetkinlik arayışında odaklaştıran bazı yazarlar vardır; bazıları da mutlak olarak en iyi yerine genel bir türün sözünü eder, ama varolan anayasalara hiç bakmadan, yalnızca Lakedaemonia'nınkini ya da bir başkasını onaylamakla yetinirler. Oysa, gerekli olan halkın kabul edeceği, sonra da sahip oldukları şeylerden hareketle işletebileceklerine inanacağı bir hü-

kümet sistemi getirmektir. Çünkü, varolan bir anayasayı (düzelterek) ayaklarının üstüne dikmek, yepyeni bir anayasa yaratmaktan daha kolay değildir; nasıl ki öğrenilmiş bir dersi akıldan çıkarıp atmak, onu ilk başta öğrenmekten daha zor olur. Bu nedenle, bir siyaset uzmanı, yukarıda belirtilenlerden başka, şimdi söylediğimiz gibi, varolan devletlere yardım da edebilmelidir. Fakat kaç çeşit anayasa olduğunu bilmeden bunu yapamaz. Bugün bazı kimselerin yalnızca iki çeşit anayasa olduğunu söylemeleri adet olmuştur: Bir tek demokrasi, bir tek de oligarşi. Fakat bu görüş doğru değildir, anayasalar arasında birçok ayrılıklar olduğunu ve bunları biraraya getirmenin birçok yolları bulunduğunu gözden kaçırmaktadır.

Siyasal uzmanımızın bunları ayırt edebilmesini sağlayan aynı anlayış gücü, onun hangi yasaların en iyi olduğunu ve çeşitli anayasalara hangilerinin en iyi uyduğunu kavramasını da olanaklı kılar. Çünkü, yasaları anayasalara göre yapmak gerekir (nitekim öyle yapılır), yoksa anayasaları yasalara göre değil. İkisini şöyle ayrımlayabiliriz: *Anayasa*, devletlerin erk görevlerinin (makamlarının) dağılımı, egemenliğin ve her topluluğun gerçekleştirmeyi amaçladığı hedefin belirlenmesi için benimsendikleri *düzenleniş* biçimidir. *Yasalar* ise, yöneticilerin uyarınca hareket edecekleri ve çiğnenmesini önleyecekleri kuralları göstermeleri bakımından, anayasa tanımlarından ayrılırlar. Yasa yapmak için, anayasaların sayısını ve birbirlerinden farklarını bilmek gerektiği, bundan apaçık anlaşılmaktadır; aynı yasaların bütün oligarşiler ve bütün demokrasiler için iyi olması olanaksızdır, çünkü gerek oligarşinin ve gerek demokrasinin her birinin birden çok biçimi vardır.

Demokrasi ve oligarşiden başka iki anayasa daha vardır, bunlardan biri –aristokrasi– genellikle dörtlük listede sayılır (monarşi, oligarşi, demokrasi, aristokrasi). Öteki, bu listeye göre bir beşincidir; buna hepsi için ortak olan bir ad verilmelidir, çünkü *politeia*, siyasal yönetim diyoruz.* Bu yapıtta daha önce incelediğimiz aristokrasi, pek

(*) Bu, uygulamada ender bulunması yüzünden, Platon gibi anayasaları sıralamaya çalışanların (anayasaların tipolojisini yapanların) gözünden kaçmıştır; listelerine yalnızca dört tür almışlardır.

yerinde olarak "en iyilerin egemenliği" demektir; fakat doğrusu, bu adı yalnız erdemce mutlak olarak en iyi olanlardan oluşana vermek gerekir, yoksa kolayca rasgele bir ölçüte oranla iyi olanlardan oluşana değil. Çünkü, ancak mutlak erdem ölçüt alınırsa [ya da yetkin devlette], iyi adam ve iyi yurttaş bir ve aynı olabilir; öteki örneklerde iyi adamlar ancak kendi toplum biçimlerine oranla iyidir. Böyle olmakla birlikte, aristokrasi adı, hem oligarşiden hem de bizim siyasal yönetim dediğimiz türden ayrı bir şeyi belirtmek için kullanılır, yani bu söz, görevlilerin servete değil, liyakate göre seçildikleri bir anayasayı anlatır. Bu anayasa öteki ikisinden ayrılır ve aristokratik diye anılır. Çünkü kendilerini doğrudan doğruya erdemin geliştirilmesine adamamış anayasalarda bile, iyi adamlar olarak tanınan liyakatçe sivrilmiş yurttaşlar vardır. Dolayısıyla, Kartaca'da olduğu gibi anayasanın üç amacı (servet, erdem ve halkın yararı) bulunan yerlere de aristokrasi adı verilebilir, iki amaç (erdem ve halkın yararı) ve ikisinin, yani demokrasiyle erdemin bir karışımının olduğu Sparta'ya da. Öyleyse, haklı olarak bu adı taşıyan ve en iyileri olan aristokrasiden başka, siyasal yönetim dediğimiz şey, azlığın egemenliğine eğilim gösterdiği zaman ortaya çıkan bu ikinci ve üçüncü (aristokrasi) türleri de vardır.

Daha, siyasal yönetim dediğimiz şeyi (ve ayrıca da tiranlığı) tartışmamız gerekiyor. Onu burada ele almamızın nedeni, bir sapma biçimi olmamasıdır, nasıl ki yukarıda andığımız aristokrasiler de sapma değildi. Kesin gerçeği söylemek gerekirse, bunların hepsi en yetkin anayasadan saparak ayrılmışlardır, onun için sapmalar arasında sayılırlar; bu ikinci aristokrasiler ise daha önce sözünü ettiğimiz anlamda sapmalardır. Tiranlığın anılmasını ise en sona bırakmak doğru olur, çünkü ötekilere oranla bu gerçekte bir anayasa değildir; oysa biz bütün araştırmamızı anayasa üstüne yapıyoruz. Sıradaki bu yerinin nedenini böylelikle açıkladıktan sonra, şimdi de siyasal yönetimi tartışmaya geçiyorum; oligarşi ve demokrasi tanımlandığına göre, siyasal yönetimin anlam ve işlevi de ortaya çıkmaktadır, çünkü bir kelimeyle söylemek gerekirse, siyasal yönetim oligarşiyle demokrasinin bir karışımıdır.

Böyle karışımlardan daha çok demokrasiye yaklaşanlara genel olarak "siyasal yönetimler" denir, oligarşiye yaklaşanlara ise, "aristokrasiler" –çünkü, eğitim ve iyi doğum daha çok varlıklılarda bulunur. Üstelik, öyle görünüyor ki, varlıklılarda kötülük yapmaya eğilimli kişilerin uğrunda suç işledikleri şeyler de vardır, onun için bunlara yukarı-sınıf, iyi eğitim görmüşler (aydınlar), "ileri gelenler" denir. Aristokrasinin en yüksek yerleri yurttaşların en iyilerine dağıtmayı amaçladığı gibi, oligarşilerin de bütünüyle eğitilmiş sınıflardan oluştuğu söylenir. Fakat, bence bir şey kesinlikle olanaksızdır: En iyilerin değil, en kötülerin denetlediği bir devletin iyi ve yasaya uygun olarak yönetilmesi ve onun gibi, iyi yasaları olmayan bir devlete de en iyilerin egemen olması. Yasaların iyi olduğu, ama onlara uyulmadığı yerde iyi ve yasal bir yönetim olamaz. Böylelikle, İyi Düzen'in iki öğesi vardır – konulmuş olan yasalara uyulması ve uyulan yasaların iyi olması (kötü yasalara da pekâlâ uyulabilir). Ya koşullara göre bulunabilecek en iyi yasalara ya da mutlak olarak en iyi olan yasalara uymak gerekir.

Devlet görevlerinin ve ayrıcalıkların, onları alacak kimselerin üstünlük ve erdemine göre olması, aristokrasiye özgü bir niteliktir. Aristokrasinin yol gösterici ilkesi erdemdir; oligarşininkinin servet, demokrasininkinin özgürlük olması gibi.* Çoğu şehirlerde siyasal yönetimin anayasal biçimi, gerçekte olduğundan daha aristokratik hale getirilir. Bir oligarşi ve demokrasi karmasının amacı, yalnızca hem zenginlerin hem yoksulların çıkarlarını, hem serveti hem bireysel özgürlüğü kollamaktır. Fakat oligarşik nitelik kolayca aristokratik nitelik yerine geçer, çünkü hemen her yerde varlıklı olanlarla iyi eğitim görmüş yukarı-sınıf eşboydadır (birdir). Fakat bir anayasada eşit haklar iddia etmek için üç nedene dayanıldığından –"Ben özgür bir adamım", "Ben mal mülk sahibi bir adamım" ve "Benim kişiliğim ve yeteneğim var"**– açıkça bel-

(*) Çoğunluk-ilkesi ayırıcı bir nitelik değildir, her üçünde de vardır. Oligarşilerde de, aristokrasilerde de, demokrasilerde de anayasaya katılanların çoğunluğunca ne kararlaştırılırsa bağlayıcı olur.

(**) Dördüncü bir dayanak, yani soylu doğmuş olmak, gerçekte bu üç nedenin son ikisinden, mülkiyet ve erdemden çıkmaktadır. Çünkü soylu doğum, bir kimsenin atalarına kadar giden servet artı erdemdir.

lidir ki, "siyasal yönetim" deyimi ikili karışım (zengin ve yoksul) için, aristokrasi deyimi ise üçlü karışım (zengin, özgür ve "erdem"li adamlar) için kullanılmak gerekir. Ancak bu yalnızca ikinci düzeyden bir aristokrasidir, gerçek ve birinci değil.

Böylelikle, monarşi, demokrasi ve oligarşinin dışında başka anayasalar da bulunduğunu ve bunların neler olduğunu gösterdim. Bir aristokrasinin ötekinden ve siyasal yönetimin aristokrasiden nasıl ayrıldığı da ortadadır; ama bu ikisi birbirine çok yakındır.

Şimdi de, yukarıda söylediklerimizin ışığında, siyasal yönetim dediğimiz şeyin demokrasi ve oligarşiyle nasıl bir ilişki içinde olduğunu ve bunu var edebilmek için neler yapılması gerektiğini tartışmalıyız. Demokrasi ve oligarşinin karakteristik özellikleri aynı anda ortaya çıkacaktır; çünkü önce bunların arasındaki farkları kavramamız, sonra da adeta her birinden bir parça alarak onları üç yoldan birine göre birleştirmemiz gerekmektedir.[11] Birincisi, ikinciden karakteristik birer yasama parçası almaktır. Örneğin, oligarşilerde mahkemelerdeki yargıçlık görevlerine gelmeyen zenginler için bir para cezası koyarlar, daha az zenginlere ise göreve geliyorlar diye bir ödenek vermezler; demokrasilerde zenginlere göreve-gelmeme nedeniyle para cezası koymazlar, daha az zenginlere ise hizmetlerine karşılık bir ödenek verirler. Bunların bir birleşimi, her ikisiyle de bağdaşır ve aralarında bir orta durum olurdu; dolayısıyla da, bizim siyasal yönetimi ikisinin bir karışımı olarak düşünmemize uygun düşerdi. Bu, iki rejimi birleştirmenin bir yoludur. İkinci bir yol, iki kurallar dizisi arasında ortalama bir şey almaktır. Örneğin, demokrasilerde ulusal meclis üyeliği için mülkiyet koşulu yoktur (ya da çok küçüktür), oligarşilerde ise aranan mülkiyet düzeyi yüksektir. Burada, iki durum birbiriyle bağdaşmaz, fakat aralarında bir orta düzey saptanabilir. Üçüncü yöntem, iki düzenleyiş dizi-

11 Eski dönemlerde birbiriyle bir ticaret sözleşmesi yapan ya da dost olan iki kişi, uzun bir süre sonra birbirlerini tanımak için, herhangi bir maddeyi (diyelim, bir maden parçasını, bir tahta parçasını ya da bir kâğıdı) düzensiz bir biçimde ikiye bölerler ve karşılaştıkları zaman bu iki parçayı yan yana getirirlerdi. Latinlerde *tessara* denilen bu belge, bir çeşit para, bono, kredi mektubu idi.

sinden, bir bölümü oligarşik sistemden, ötekini demokratik sistemden almaktır. Örneğin, görevlerin doldurulması: Bunu kur'ayla yapmak demokratik sayılır, seçmeyle yapmak oligarşik; bir mülkiyet koşulu aranması oligarşiktir; aranmaması demokratik. Öyleyse, her birinden bir parça alın, görevlilerin oligarşik bir seçmeyle belirlenmesi ve demokratik olarak mülkiyet koşulu aranmaması; sonuç, hem siyasal yönetime benzer, hem de aristokratik olur.

Devletlerin ve insanların çoğunluğu için en iyi anayasa ve en iyi yaşam nedir? (Bu sorulara karşılık ararken) erdem ölçütleri sıradan insanlarınkini aşmayan, büyük bir doğal yetenek ya da geniş bir özel servet gerektirecek bir eğitim aramayan, ülküsel düzeyde yetkin bir anayasa ardında koşmayan, fakat bir kere mümkün olduğu kadar çok sayıda kimsenin katılabileceği bir yaşam yolu, sonra da şehirlerin çoğunun ulaşabilecekleri bir anayasa isteyen insanları düşünüyoruz. Biraz önce tartıştığımız aristokrasiler bu koşulları karşılamaz; aristokratik bir anayasa, siyasal yönetim dediğimiz şeye iyice yaklaşmadıkça çoğu şehirlerin erişebileceği bir düzen değildir (Her ikisinin de aristokratik ilkelere bağlanmaları bir tek ad kullanmamıza izin veriyor). Bütün bu noktalar hakkında varılacak yargı, tek bir temel ilkeler dizisine dayanmaktadır. *Ahlâk* yapıtımızda Erdem'in bir Ortalama ve mutlu yaşamın özgür ve engelsiz ve erdeme uygun bir yaşam olduğunu söylediğmiz zaman, bunda haklı idiysek, en iyi yaşam da orta yol olmalı – kutuplar arasında, her iki uçtakilerin de erişmelerine açık bir ortalama. Aynı ilke, şehirlerin ve devletlerin iyilik ya da kötülüklerine de uygulanabilir olmak gerekir. Çünkü bir şehrin anayasası, gerçekte yaşama biçimidir.

Bütün devletlerde topluluğun üç kesimi vardır – çok zenginler, çok yoksullar ve orta halliler (aradakiler). Ilımlılık ve orta bir durumun en iyi şey olduğu üstünde anlaşıldığına göre, mal-mülk sahipliğinde de hepsinden iyisinin ortalama bir derece olacağı açıktır. Bu durum akla en uygundur; akla uygun olmak ise, aşırı ölçüde zengin, güzel, kuvvetli ve iyi-doğumlu (soylu) olanlarla bunların karşıtları, aşırı ölçüde yoksul, zayıf ve ezik olanlara tam da güç gelen şeydir. İlk grupta-

kiler büyük çaplı şiddet suçları işlerler, ikincidekilerse küçük şeylerde serserilik ve kötülük yaparlar. Bir sınıfın günahları taşkınlıktan ileri gelmektedir, ötekinin düzenbazlıktan. Buna bir de, orta kesimin üyeleri arasında devlet görevlerine geçmek için can atmanın en aşağı düzeyde oluşu gibi, çekingenliğin de en az olduğu gerçeğini ekleyin; bunların her ikisi devletler için zararlıdır. İki aşırılığın daha başka sakıncaları da vardır. Başarı, kuvvet, zenginlik ve benzerlerini oluşturan her şeyde aşırı bir bolluğa sahip olanlar devlet görevlerine atanmak istemedikleri gibi böyle işlerden de anlamazlar; bu, onlarda çocukluklarından beri yerleşmiştir; okuldayken bile, üstün olduklarının öylesine bilincindedirler ki, kendilerine söyleneni yapmayı asla öğrenmemişlerdir. Öte yandan bu nitelikleri çok eksik olanlar da, fazlasıyla boynu büküktürler. Buyruk veremezler, ancak bir rejime kölece boyun eğmeyi bilirler; ötekilerse hiçbir rejime boyun eğmezler ve ancak bir efendi-köle ilişkisi içinde buyruk verirler. Bunun sonucu, özgür insanlardan değil, kölelerden ve efendilerden oluşan bir devlet olur – berikiler kıskançlıktan kıvranır, ötekiler onları aşağılayıp durur. Oysa, bir devlette paylaşılan bir ortaklık anlayışından ya da dostluktan bunun kadar uzak düşecek bir şey yoktur. Paylaşmak dostluğun bir işaretidir, insan hoşlanmadığı kimselerle bir yolculuğu bile paylaşmaz (yol arkadaşlığı bile yapmak istemez). Devlet, alabildiğince, benzer ve eşit insanlardan oluşmayı amaçlar – bu koşul ise, başlıca orta sınıfta bulunur. Dolayısıyla, en iyi yönetimin de, bileşiminin doğal bir bileşim olduğunu söylediğimiz bu tür şehirlerde bulunacağı kesindir. Orta sınıf aynı zamanda en istikrarlı öğedir, değişikliği en az isteyenidir. Yoksullar gibi başkalarının malını mülkünü kıskanmaz, başkaları da –yoksulların zenginlerinkini kıskandığı gibi– onların malını mülkünü kıskanmaz. Bu nedenle, orta sınıfın üyeleri daha tehlikesiz yaşamlar sürerler; ne kendileri başkalarına karşı düzenler kurar, ne de başkaları onlara karşı. Phokylides'in dileği haklıdır: "Ortada olanların birçok yararları vardır; ben toplumun işte orasında olmak isterim."[12]

12 Phokylides, İ.Ö. altıncı yüzyılın sonlarında yaşamış Miletoslu bir ozandır.

Öyleyse, şu iki şey apaçıktır ki, orta sınıf aracılığıyla işleyen siyasal ortaklık en iyisidir ve orta sınıfın geniş olduğu, mümkünse öteki iki sınıfın toplamından, hiç değilse bunların (her) birinden daha güçlü bulunduğu şehirlerin iyi yönetilme olasılığı çok yüksektir. Çünkü ağırlığını iki yandan birine katması, dengesini değiştirir ve karşıdakilerin aşırı gitmelerine engel olur. Bu nedenle, devlet yaşamında yer alanların ılımlı, ama yeterli bir tutarda malı mülkü olması sevindirici bir durumdur; çünkü halkın bir bölümünün pek çok malı mülkü bulunması, ötekilerinse hiçbir şeyi olmaması halinde, sonuç ya aşırı demokrasi ya da bu ikisinin aşırılıklarından çıkan bir tiranlıktır. Tiranlık çoğu kez, taşkın bir demokrasiden ya da bir oligarşiden doğar, ama orta sınıf anayasalarından ya da onlara pek yaklaşanlardan doğması çok daha enderdir. Daha sonra, anayasalardaki değişiklikleri incelerken bunun nedeninin üstünde duracağız.

Orta türden anayasanın üstünlüğünü, (hizipler arası) iç çatışmalardan yalnızca onun uzak kalışı da belli eder. Orta öğenin geniş olduğu yerlerde, yurttaşlar arasında en az hizip ve karşı-hizipler çıkar. Aynı nedenle, büyük devletler bölünme tehlikesine daha az açıktır; ortaları kuvvetlidir de ondan. Küçük devletlerde bütün yurttaş topluluğunu, hiçbir orta (sınıf) bırakmadan, hepsi ya zengin ya yoksul olmak üzere ikiye bölmek kolaydır. Demokrasiler de, orta sınıfları sayesinde, bu bakımdan oligarşilere oranla daha güvenli ve daha süreklidirler; orta sınıf, demokrasilerde her zaman oligarşilerdekinden daha kalabalık ve siyasetçe daha önemlidir. Çünkü, bir orta sınıfın desteği olmadan mülksüz, sınıf salt sayısal ağırlığına dayanarak başa geçince işler kötü gider ve çok geçmeden hüsrana uğrarlar.

Söylediğimizin doğruluğuna bir kanıt, en iyi yasakoyucuların orta sınıf yurttaşlardan çıkmış olmasıdır – örneğin, orta durumu şiirlerinden anlaşılan Solon, Sparta'da kral olmayan Lykourgos, Kharondas ve geri kalanların da çoğu.[13] Olgular, ayrıca, niçin çoğu devletlerin ya demokratik ya oligarşik olduğunu da gösteriyor, çünkü çoğu ör-

13 Solon'un yasaları İ.Ö. 593, Lykourgos'un yasaları İ.Ö. 866, Kharondas'ın yasaları İ.Ö. 600 yıllarına aittir.

neklerde orta sınıf küçük olduğu için iki aşırı uçtan, mülkiyet sahipleriyle halktan hangisi başta bulunsa orta kesime aldırış etmez ve devleti kendi dilediği gibi yönetir, sonuç da, ya demokrasi ya oligarşi olur. Sonra şu da var: Halkla zengin sınıf arasında sürekli çatışma ve iç savaş çıkması yüzünden, ikisinden hangisi egemenliği ele geçirmeyi başarırsa başarsın, asla adil ve herkes için kabul edilebilir nitelikte bir anayasa (düzeni) kurmaz. Siyasal üstünlüğü bir zafer ödülü sayarak, duruma (kazananın kim olduğuna) göre, ya demokratik ya da oligarşik bir rejim kurar. Büyük şehirler de, öteki Yunan devletleri üstünlük sağladıkları zaman, kendi vatanlarında hangi anayasa varsa ona göre bunlarda da demokrasiler ya da oligarşiler kurdurmuşlar, yalnız kendi çıkarlarına bakmış ve bu şehirlerin çıkarlarını hiç umursamamışlardır. İşte bu nedenlerden ötürü, gerçekten "orta" bir anayasa herhangi bir yerde ender olarak görülmüş ya da hiç görülmemiştir. Art arda gelen uzun bir devlet adamları dizisi içinde yalnız bir tek kişi, yurttaşlarının rızasıyla bu türden bir toplum düzeni kurmayı başarmıştır. Bugün de hangi şehre gitseniz, hiç kimsenin adaletli bir uzlaşmayı bile istemediğini görürsünüz; hepsinin amacı başa geçmektir, bunu başaramayınca da yenikliği kabul ederler.

Hangi anayasanın çoğunluk için en iyi olduğu ve onu en iyi saymanın nedenleri, yukarıda söylenenlerden anlaşılacaktır. Bütün geri kalanlara, varolduğunu söylediğimiz çeşitli oligarşi ve demokrasi türlerine gelince, onları şu daha iyidir, bu daha kötüdür diye bir üstünlük sırasına sokmak zor olmaz; çünkü şimdi en iyiye karar verdikten sonra, ona yakınlık daha iyi olmayı, orta-siyasal yönetimden uzaklık ölçüsü ise daha kötü olmayı gösterir; elbette, meğer ki, ayrı bir ölçüt benimsensin, çünkü daha yeğ olan, daha çok işimize gelen uğruna pekâlâ gözden çıkarılabilir.

Şimdi, hangi anayasanın hangi devletler, hangi tür bir toplum, hangi tür bir halk için yararlı olduğu sorusu üstündeki tartışmada söylenenleri izlemek çok uygundur. Önce evrensel olarak hepsine uygulanabilecek bir ilkeyi kavramalıyız: Nüfusun anayasanın devam etmesini isteyen bölümünün, istemeyen bölümünden daha büyük olma-

sı zorunludur. Her devlet ya nitel ya da nicel olarak ölçülebilir; özgürlük, zenginlik, eğitim ve iyi-doğum gibi niteliklerle yahut nicelikle, yani sayı çokluğuyla demek istiyorum. Bir devleti oluşturan parçalara bakın; nitelik birinde, nicelik ötekinde bulunabilir. Soylu olmayanlar soylulardan, yoksullar da zenginlerden sayıca daha büyük olabilir; fakat nicel üstünlük nitel aşağılığı bastırmaya yetmez. Bunları birbirleriyle karşılaştırmak (tartmak) gerekir. Yoksulların sayısının, herhangi bir nitel açığı bastırmaya yetecek kadar geniş olduğu bir yerde demokrasi doğaldır; demokrasinin ne türden olacağı da, her örnekte sayısal üstünlüğü olan halkın ne türden olacağına dayanacaktır. Örneğin, toprağı işleyenler çoğunluktaysa, demokrasinin en üst biçimi meydana gelecektir; aşağı işleri yapan ve ücret alanlar ağır basarsa, o zaman en alttaki biçimi; arada da ortadaki. Öte yandan, zengin ve önemli kişilerin nicel aşağılıklarını bastıran daha büyük bir nitel üstünlükleri varsa, oligarşi meydana gelir; yine onun türü de, oligarşiyi oluşturanların nitel üstünlük derecesine bağlı olacaktır. Fakat her zaman, bir yasakoyucunun nüfusun orta kesimini sağlamca anayasaya bağlama çabasında olması gerekir. Oligarşik nitelikte yasalar yapıyorsa, hep orta sınıfı göz önünde tutmalı; demokratik ise, yine bu yasaları orta sınıf için çekici kılmalı. Orta sınıfın sayısı iki aşırının toplamından, hatta yalnız birinden daha çoksa, anayasanın sürekli olma olasılığı yüksektir. Zenginlerle yoksulların onlara (orta durumdakilere) karşı birleşmeleri tehlikesi yoktur; çünkü hiçbiri ötekine hizmet etmek istemeyecektir, bir uzlaşma arıyorlarsa da, zaten ellerinde olan orta sınıf siyasal yönetiminden daha iyisini bulamayacaklardır. Birbirlerine güvenmemeleri, yönetimde sıralaşmalarını olanaksız kılacaktır. Fakat her durumda taraflar aracıya güvenirler, ortadaki ise aracıdır. Bir anayasa ne kadar iyi karılmış olursa, o kadar uzun ömürlü olur. Zenginlere gereğinden büyük bir ağırlık tanımakla kalmayıp, üstelik halkı da aldatmak, birçoklarının, hatta aristokratik bir anayasa yapmak isteyenlerin bile düştükleri bir yanlıştır. Uzun vadede, yanlış (yanılılan) bir iyilikten gerçek bir kötülük çıkar; çünkü zenginlerin erke sarılışları, topluma, halktaki erk tutkusundan daha çok yararlı olur. Demok-

ratik anayasanın temeli özgürlüktür. İnsanlar, yalnızca bu anayasada özgürlükten bir pay alınabileceğini anlatmak için hep böyle söylerler; her demokrasinin amacı özgürlüktür, derler. "Sırayla yönetmek ve yönetilmek" özgürlüğün bir öğesidir. Sonra, adaleti liyakate dayanan eşitlik diye değil de, sayısal eşitlik olarak gören demokratik anlayış vardır; neyin haklı olduğu konusunda bu anlayış ağır basınca halk egemen olur ve çoğunluk neye karar verirse kesindir, adalet de odur. Çünkü, yurttaşlar arasında eşitlik olmalıdır, derler. Sonuç olarak, demokrasilerde yoksulların elinde mülkiyet sahiplerinden daha çok egemen erk bulunur; çünkü onlar daha kalabalıktır ve (bu düzende) çoğunluğun dediği olur. Özgürlüğün, bütün demokratların kendi anayasalarının tanımının bir parçası saydıkları bir yönü, işte budur. Bir başkası, "dilediğin gibi yaşa" ilkesidir. Çünkü bu da özgür bir insanın ayırıcı özelliğidir – tıpkı karşıtının, yani dilediği gibi yaşamamanın, kölenin ayırıcı özelliği olması gibi. Demokrasinin ikinci tanımlayıcı belirtisi budur ve bundan, mümkünse hiç kimse tarafından "yönetilmemek" ya da hiç değilse, ancak sıralaşmayla yönetilmek ilkesi çıkar. Bu, eşitliğe dayanan özgürlüğün bir öğesidir.

Bu temel ilkelerden ve özellikle (sıralaşarak) yönetme ve yönetilme ilkesinden demokrasinin aşağıdaki öğeleri türemektedir: (1) Seçimler: Bütün yurttaşların bütün devlet görevlerine seçilme yeterliğinin olması; (2) Yönetme: Her bireyi herkesin ve her bireyin herkesi yönetmesi; (3) Görevlere atamaların kur'ayla yapılması – ya bütün görevlere ya da hiç değilse, deney yahut eğitim gerektirmeyenlere; (4) Hiçbir kamu görevi için mülkiyet sahibi olma koşulunun aranmaması ya da çok düşük bir düzeyde aranması; (5) Aynı bir adamın aynı göreve (üst üste) iki kere getirilmemesi ya da bunun çok ender olması – izin verilebilecek birkaç ayrık, özellikle savaş sanatına ilişkin görevlerdir; (6) Bütün makamlar ya da mümkün olduğu kadar çok makam için kısa görev süreleri; (7) Üyelerinin hepsi bütün yurttaşlar arasından seçilen ve bütün ya da çoğu sorunlar üstünde ve mutlaka, anayasaya, soruşturmalara, bireyler arasındaki sözleşmelere ilişkin davalar gibi en önemli ve derinliğine etkili olanlar üstünde karar vermeye hak-

kı olan jürili mahkemeler; (8) Her şeyde egemen yetkenin *Ekklesia*, yani Meclis olması, kamu görevlilerinin küçük işler dışındaki hiçbir şeyde egemen erklerinin bulunmaması yahut en önemli sorunların Kurul'a bırakılması.* Sonra (9) Mecliste, mahkemelerde, devlet görevlerinde herkese (ya da en azından devlet görevlerinde, mahkemelerde, kurulda ve üyelerin hep birlikte yemek yemelerinin zorunlu olduğu egemen meclis ya da makamlarda çalışanlara) düzenli ücret ödenmesi. Sonra yine (10) İyi doğum, servet ve kültürün azlık egemenliğinin ayırt edici özellikleri olması gibi, bunların karşıtları, aşağı doğum, düşük gelir ve bayağı sevk de halkın egemenliği için tipik sayılır. (11) Görevlerin sürekli olmasını demokrasi pek tutmaz; erken bir devrimden sonra herhangi bir sürekli makam kalmış olursa, erkinden yoksun bırakıldığını ve atamaların önceden seçilmiş adaylar arasında kur'ayla yapıldığını görürüz.

İşte, demokrasilerin genel karakteristikleri, nitelikleri bunlardır. Ortaklaşa rıza gereğince demokratik olan adalet fikrinden, *demos*'un son derece demokratik demokrasisi çıkar; zenginlerle yoksulların yönetimi tamamıyla aynı ölçüde etkiledikleri bir eşitlik; hiçbir bireyin egemen erkinin olmadığı, fakat hepsinin birden eşit ve sayısal bir ilkeye göre bu erki kullandıkları bir demokrasi. Böylelikle, anayasada eşitlik ve özgürlük yaratabileceklerine inanırlar.

Bundan sonraki sorun şudur: Eşitliği nasıl sağlayacaklar? Beş yüz kişinin malı mülkü bin kişiye dağıtılmalı ve birinin de beş yüz aynı erki mi olmalı? Yoksa bu yolda bir eşitliği reddederek, dağılımı eskisi gibi bırakmalı da, beş yüzden ve binden aynı sayıda kişiler olarak, seçimlerin ve mahkemelerin denetlenmesini bunlara mı vermeli? O zaman bu anayasa, adaletin demokratik anlayışına göre en adil (anayasa) mı olacaktır? Daha doğrusu, adaletin çoğunluk-anlayışına göre, demem gerekirdi; çünkü, demokrasiden yana olanlar, hakkın çoğunlu-

---

(*) Yurttaşlar bol bol ücret almadıkları sürece, Kurul bütün organların en demokratik olanıdır; herkese bol bol ücret verilmesi, bu organın da erkini ortadan kaldırır; çünkü demos yaptığı hizmetlere karşılık iyi para alırsa, bundan önceki tartışmalarımızda açıklandığı gibi, bütün anlaşmazlıkları kendisi çözmek için ısrar eder.

ğun üstünde anlaştığı şey olduğunu söylerler, oligarşiden yana olanlar ise, servet tutarını kullanılması uygun bir ayraç sayarak, hak daha büyük mülkiyet toplamını temsil eden kesimin üstünde anlaştığı şeydir, derler. Fakat bu görüşlerin her ikisi de, içlerinde bir ölçüde eşitsizlik ve adaletsizlik taşımaktadır. Adalet, azlığın üstünde anlaştığı şeydir görüşünü alırsak, bu bir tiranlıktır; çünkü bir adamın bütün öteki zenginlerden daha çok malı mülkü varsa, oligarşik ilkeye göre, egemenlik yalnızca onun hakkıdır. Adaleti sayısal çoğunluğun üstünde anlaştığı şey sayarsak, bu kere onlar adaletsiz davranacak, daha önce söylediğimiz gibi, zenginlerin ve daha az sayıda olanların mallarına mülklerine el koyacaklardır. Herkesin kabul edeceği bir eşitlik tanımına erişebilmek için, ayrı ayrı adalet anlayışlarını incelemekle işe başlamalıyız. Örneğin, vatandaşların çoğunluğuna haklı görünen, geçerli ve yetkeli olmalıdır. Belki öyledir, ama evrensel olarak yahut her durumda değil. Devlet, çoğucası olduğu gibi, biri zengin biri yoksul iki parçadan meydana geldiği zaman, her iki bölüme ya da her birinin çoğunluğuna iyi görünenin geçerli olduğunu kabul ederiz. Fakat eğer birleşmezlerse, aradığımız karşılık, daha yüksek mülkiyet koşuluna uyanlar esas alınmak üzere, çoğunluğun üstünde anlaştığı şeydir. Örneğin, diyelim ki bir grupta on, ötekinden yirmi kişi var ve bir öneriyi zenginlerden altı, yoksullardan beş kişi destekliyor, zenginlerden geri kalan dört kişiyle yoksullardan geri kalan on beş kişi de ona karşı çıkıyor; bu gibi bir durumda, her iki yandaki zengin ve yoksulların mülkiyetleri toplanarak, en çok mülkiyeti olan yana bakılır – onun dediği kesin ve geçerlidir. Eğer toplamlar eşit çıkarsa, bunun mecliste ya da mahkemede oy eşitliğiyle karşılaşılmasından daha ciddi bir zorluk sayılması gerekmez; kur'ayla ya da uygun bulunan bir başka yöntemle sorun çözülür. Eşitlik ve adalet konularında gerçeğe ulaşmak ne denli güç olsa da, insanları erişebilecekleri bir kazançtan vazgeçmeleri gerektiğine inandırmaya çalışmak, onların anlaşmalarını sağlamaktan daha kolaydır. Adaleti ve eşitliği arayan, her zaman, zayıf olandır; güçlü olan bunlara aldırış etmez.

5. YÖNETİM ORGANLARI[14]

Bütün anayasalarda üç öğe vardır ve ciddi bir yasakoyucunun, bunların her biri için en iyi düzenlemeyi araması gerekir. Bu öğelerin birincisi, topluca görüşüp düşünmedir ["meşveret"], yani ulus çapında önem taşıyan her şeyin tartışılması; ikincisi, yürütmedir; yani bütün görev ve yetkeler karmaşası, bunların sayıları ve nitelikleri, yetkilerinin sınırları ve seçilme yöntemleri; üçüncüsü, yargı düzenidir.

Görüşüp düşünme ya da güdülecek siyaseti kararlaştırma öğesinin yetkileri, savaş ve barış; bağlaşmalar yapma ve bozma; yasama; ölüm, sürgün ve [mallarına] el koyma cezaları; görevlilerin seçilmesi ve görev süreleri boyunca davranışlarını soruşturma konularını kapsar. Bütün bunları karara bağlama hakkı (1) ya bütün yurttaşlara verilmelidir, (2) ya hepsi bazılarına (örneğin, bir ya da birden çok resmi organa), (3) ya bazıları belli kimselere, ötekileri başkalarına, (4) ya da bazıları bütün yurttaşlara, ötekileri bazılarına. Bütün yurttaşlara bütün konularda egemen erk verilmesi demokratik niteliktedir; *demos*'un amacı, her yerde işte bu tam eşitliktir.

"Hepsine hepsi" ilkesinin uygulanabileceği çeşitli yollar vardır: Birincisi, hepsi bu işleri yaparlar, ama (sırayla) kesim kesim yaparlar,* ancak yasama ve anayasa konuları için ve görevlilerin bildirilerini dinlemek için biraraya gelirler. İkinci bir yöntem de, hepsinin (herkesin) ortaklaşa sorumluluğunu gerektirir, fakat yurttaşlar ancak görevlileri seçmek, yasaları yapmak, savaş ve barışa karar vermek ve soruşturmaları sürdürmek için biraraya gelirler; geri kalan işler, her biri için özel olarak –ya kur'ayla ya seçimle– atanan özel görevlilerin uygun bulduğu biçimde görülür. Üçüncü bir yöntem, bütün yurttaşların görev ve soruşturma konularında, savaş ve bağlaşmaları görüşmek ve düşünmek için toplanmalarıdır, ama geri kalan işlerde, olabildiğince o ama-

---

14 Kitap IV, 14 [1298a-1299a], 15-16 (1300a-1301a].

(*) Miletos'la Telekles'in anayasasında olduğu gibi. Daha başkalarında da, şöyle bir düzenleme vardır: Ancak belli bir anda görev başında bulunanlar kendi aralarında görüşüp düşünürler, fakat kabilelerden ve en küçük bölümlerden bütün yurttaşlar bu süreç tamamlanıncaya kadar sırayla görev başına gelirler.

ca göre seçilmiş olan görevliler her şeye bakarlar; bu gibi görevliler için, uzmanlık bilgisi zorunlu bir önkoşuldur. Dördüncü yöntemde, her şey hakkında görüşüp düşünmek için herkes biraraya gelir ve görevliler hiçbir kesin karar vermezler, ancak geçici kararlar verirler. Çağdaş bir aşırı demokrasi bu yolda çalışır ve bu yöntem bir erk grubunca yönetilen bir oligarşiye ve gerçekte tiranlık olan bir monarşiye karşılıktır.

Bu yöntemlerin dördü de ilkece demokratiktir; ancak bazılarının bütün sorunları karara bağladığı yerde ise, ilke oligarşiktir. Bu ilke de tıpkı öbürü gibi çeşitli biçimlerde uygulanabilir: Birincisi, topluca görüşüp düşünmelere katılmak için yeterli sayılacak kişilerin çok yüksek olmayan bir mülkiyet koşuluna göre seçilmeleri ve bu nedenle de hayli çok sayıda olmaları, (bu yurttaşların) yasaya boyun eğmeleri ve onun yasakladığını yapmaya kalkmamaları, aranılan mülkiyet düzeyine erişmenin katılma hakkını kendiliğinden vermesi – o zaman, bu gibi bir anayasa, bir oligarşi olmakla birlikte, ılımlılığı nedeniyle "siyasal" adını hak eder. Ondan sonra, bütün bunlar topluca görüşüp düşünmelere katılmaz da, ancak önceden seçilen bir azlık katılırsa, bunlar önceki düzende olduğu gibi, devleti yasaya uygun olarak yönetseler bile, ona "oligarşik" demek gerekir. Sonra yine, görüşüp düşünme yetkesini oluşturanlar yeni üyeleri kendileri seçerlerse ve ayrıca, oğul, babanın yerine geçerse ve bunların yasaların üstünde yetkileri olursa, bu düzenleme özünde ve tam anlamıyla oligarşiktir. Nihayet, herkesin savaş, barış ve soruşturmalar gibi belli birtakım konular üstünde egemenliği olur ve geri kalanı seçimle atanmış görevlilere bırakılırsa anayasa bir aristokrasidir. Yine, bazı işler seçilmiş kimselerin, ötekileriyle kur'ayla atanmışların denetimi altında bulunabilir ve bu ikinciler ya herkesin arasından ya da önceden seçilen bir azlığın içinden kur'ayla ayrılabilir yahut seçilenler ve kur'ayla atananlar birlikte iş görebilirler. Bu özelliklerden bazıları aristokrasiye, bazıları da siyasal yönetimin kendisine özgüdür.

Böylelikle, anayasalar açısından topluca görüşüp düşünme öğesini çözümlemiş olduk. Ve her anayasanın yürütülmesi, çözümleme-

mizde ayrı bir noktaya karşılık gelir. Fakat tam anlamıyla bir demokraside (halkın yasalardan bile üstün olduğu bir demokraside demek istiyorum) oligarşilerin yargı öğesi için kullandıkları bir süreci, görüşüp düşünme öğesi için kabul etmenin yararlı olduğu görülecektir. Söylemeye çalıştığım şey, oligarşilerin yargıç olarak istedikleri kimselerin gerçekten mahkemeye gelmelerini sağlamak için devamsızlığı para cezasıyla cezalandırılmaları.* Bunu yurttaş-meclisi için kabul etmek, dediğim gibi, yararlı olacaktır; çünkü böylelikle, avam halk gibi yukarı sınıfın da devamı güvencelenecek ve ikisi birlikte daha iyi görüşüp düşüneceklerdir. Görüşüp düşünme öğesi üyeliğinin seçme ya da kur'ayla belirlenmesi ve kur'ayla belirlenecekse, o zaman nüfusun bütün kesimlerinden eşit sayıda üye alınması da iyi olacaktır; eğer halk tabakası *polis*'in geri kalanlarından sayıca çok üstünse, devam etmeleri için hepsine değil, yalnızca yukarı-sınıf üyelerinin sayısına eşit bir sayıya ödenek vermek doğru olur. Ötekilere ya para vermemeli ya da büsbütün dışarıda bırakılmalı.

Öte yandan, oligarşilerde ise, ya halktan fazla olarak birkaç üye almanın ya da sık sık yapıldığı gibi, bir kurul atayıp (bunlara bazen ön-danışmanlar *[probouloi]*, yasa-bekçileri gibi adlar verilir), yalnız, önce bunların elinden geçen işlerle uğraşmanın uygun olduğu görülecektir. Bu yolla, *demos* anayasanın ilkelerini bir yana bırakacak güçte olmadan topluca görüşüp düşünmelere katılacaktır; üstelik, kurulun öğütleriyle özdeş ya da en azından onlarla tutarlı kararlar verecektir. Bir başka seçenek, bütün organa (meclise) yalnız görüş belirtme yetkileri tanıyarak, bu organ kendi üyeleri arasında görüşüp düşündükten sonra sorunları karara bağlama yetkilerini kurulun görevlilerine ayırmaktır. Bunu yapabilmek için, siyasal yöntemlerde yapılanın tam karşıtının yapılması, bir konuda ret kararı verdiği zaman halkın egemen kılınması (kararının kesin olması), bir başka karar verdiğinde ise egemen sayılmaması zorunludur; çünkü bu kere, onaylanması için konu yeniden kurula gönderilmelidir. Oysa, gerçekten siyasal yönetim olan

---

(*) Demokratik yönetimler yoksulların devamını sağlamak için onlara ödenek verirler.

anayasalarda tam tersine hareket ederler; küçük organın mutlak bir veto yetkisi vardır, ama bu organ, başka herhangi bir anlamda kesin bir karar almaya yetkili değildir; her türlü sorun büyük organa gönderilir. İşte, öyleyse, anayasadaki egemen öğe olan görüşüp düşünerek karara bağlama öğesi üstüne söylenmesi gerekenler bunlardır.

Bundan sonra, başlangıcından tutarak, görevlerin kurulmasını anlatmaya çalışmalıyım. Görevlerin kurulabileceği ayrı ayrı yollar, üç ana gruba bölünmektedir; bunların birleşme ve değişmeleri, zorunlu olarak, (olabilecek) bütün yolları kapsayacaktır. Birincisi, atamaları kimin yaptığını sorarız; ikincisi, kimlerin arasından yapıldığını; üçüncüsü de, nasıl yapıldığını. Bu soruların her biri için (birer çiftten) üç çift cevap seçeneği vardır: Atamaları ya bütün yurttaşlar yapar ya da bazıları; atamalar ya bütün yurttaşlar arasından yapılır ya da ayrılmış bir sınıftan (yeterlik koşulu mülkiyet tutarı olabilir yahut iyi doğum, liyakat, hatta büsbütün başka bir şey olabilir)* ve yöntem de ya kur'adır ya seçme. Yine, bu çiftlerin her biri şöyle birleştirilebilir: Bazı görevlere bazıları atama yaparlar, ötekilere hepsi; bazı görevlere herkes arasından atama yapılır, ötekilere bazıları arasından; bazıları kur'ayla atanır, ötekileri seçmeyle. Bunların her biri için dört ayrı seçenek vardır: Hepsine herkesten seçmeyle, hepsine herkesten kur'ayla (ya da bir anda hepsinden birden ya da kesim kesim – bütün yurttaşlara sıra gelinceye kadar kabile *[phyle]*, mahalle *[demos]* yahut kardeşlik derneklerine *[phratria]* vb. göre yahut her bir durumda herkesten) ya da ikisi arasında bir öyle bir böyle olabilir. Atayanlar herkes değil de, bazıları iseler, atamalar ya herkes arasından seçmeyle ya da bir sınıftan kur'ayla yahut bir kesimi öyle bir kesimi böyle olabilir – yani bir kesimi kur'ayla, bir kesimi seçmeyle demek istiyorum. Bu hesapça, iki birleşik biçimin üstüne on iyi yöntem olmaktadır. Bunlardan, iki "hepsine herkesten" yönetimi demokratiktir – ya kur'ayla ya seçmeyle ya da her ikisiyle birden (yani, bazı görevlere kur'ayla, bazı görevlere seçmeyle atama yapmak) "hepsine herkesten". Fakat atayanların

(*) Örneğin, Megara'da yalnızca, halka karşı dövüşmüş olan, sürgünden dönmüş kimseler yeterli sayılırdı.

herkes değil bazıları olması, bunu aynı bir zamanda ve ya herkes arasında ya bir sınıftan, ya kur'ayla ya seçmeyle yahut her ikisiyle birden (yani, bazılarını kur'ayla, bazılarını seçmeyle) yapmaları – işte *bu "siyasal"* niteliktedir, siyasal yönetime özgüdür. Bazılarını herkesin arasından ya kur'ayla ya seçmeyle yahut her ikisiyle birden atamak da siyasal niteliktedir, ama aristokratça siyasaldır; bazı görevlere herkesin arasından, ötekilereyse yalnız bir sınıftan atama yapmak daha çok oligarşiktir. Bir sınıfın bir sınıftan atama yapması iyiden iyiye oligarşiktir: Gerek bir sınıfın bir sınıftan kur'ayla atama yapması (gerçekte böyle bir şey olmamasının önemi yoktur), gerek bir sınıfın bir sınıftan her iki yöntemle atama yapması. Yalnızca bazılarının herkesin arasından seçme yapması, sonra herkesin böylelikle seçilmiş olanlar arasından seçilmesi ise aristokratiktir.

İşte, ayrı ayrı anasayasalara ilişkin olarak, görevleri kurma yollarının sayıları, doğaları ve dağılımı böyledir. Hangi yolun hangi çeşit insanlar için en iyi olduğu ve nasıl işletilebileceği, ancak hangi görevlerin bulunacağı ve bunların yetke alanlarının ne olacağı kararına bağlı olarak kararlaştırılabilecektir. "Yetke alanı" ile, gelir denetimi ve güvenlik denetimi gibi şeyleri söylemek istiyorum; bir *stratégos*'un, yani generalin yetkesine giren bu ikinci konu, merkezi ticaret işleri ve sözleşmelerinden çok farklıdır.

Şimdi üç öğeden geriye, tartışılacak yalnızca yargı organı kalıyor. Bunun çeşitli biçimleri de, öteki ikisiyle aynı ilkelere göre çözümlenebilir. Mahkemeleri birbirlerinden ayıran üç temel vardır: Bunları (1) mahkeme üyelerini oluşturan kimseler, (2) yetki alanlarına gören konuların türüne ve (3) atanma biçimlerine göre sınıflayabiliriz. Birincisi bakımından şunu sorarız: Üyeler herkes arasından mı, yoksa bir sınıftan mı seçilmektedir?; ikincisi bakımından: Kaç türlü mahkeme vardır?; üçüncüsü bakımından da: Atamalar kur'ayla mıdır, *seçmeyle mi?*

Sınıflandırılan bütün bu davalarda, herkes ister istemez ya kur'ayla ya seçmeyle yahut bir kesimi öyle bir kesimi böyle ya da başka biçimde atanmış olarak, özdeş davaların belirli türlerine, kimi kur'ayla kimi seçmeyle bakmak üzere, yargıçlık edecektir. Böyle dört

tür olmaktadır; mahkeme jüriliklerine atamaların genel bir temel üstünden değil, yalnızca bir kesimden yapıldığı dört tür daha vardır. Çünkü yine, bütün konularda yargıçlık edenler yalnız bir kesimden seçilebilir (ya da bir bölümü seçmeyle, bir bölümü kur'ayla olabilir) yahut bazı konulara bakan mahkemeler hem seçilmiş üyelerden hem kur'ayla atanmış üyelerden oluşabilir. Öyleyse, türler işte bunlardır. Fakat yargı organına atanmalarda da, yöntemlerin bir birleşmesi olabilir; bir mahkemenin bir bölümü herkesin arasından, bir bölümü ise bir kesim ya da sınıftan atanabilir ya da ayrı bir mahkemenin üyelerinin bazılarının herkes arasından, ötekilerin bazılarının arasından ve ya seçmeyle ya kur'ayla ya da ikisiyle atanmasında olduğu gibi her ikisi birden. Şimdi, mahkemeleri kurmanın olabilecek yollarını belirtmiş bulunuyoruz; bunlar arasında birincisi (hepsi herkesten) demokratiktir, ikincisi (bazıları herkesten) oligarşiktir, üçüncüsü (bir bölümü herkesten, bir bölümü bazılarından) aristokratik ve siyasaldır.

6. MÜLKİYET ORTAK OLMALI MI?[15]

Bir devlet olabileceği en iyi biçimde kurulacaksa, mülkiyeti en iyisi nasıl düzenlemek gerekir? Mülkiyet ortakaşa olmalı mı, olmamalı mı? Bu sorunun karşılığı, çocuklar ve kadınlar konusunda pekâlâ ayrı olabilir. Verilebilecek bir karşılık şöyledir: Evrensel uygulamada olduğu gibi aileler ayrı ayrı tutulsa da, mülkiyetin hem sahiplik hem de yararlanma (intifa) bakımından ortaklaşa olması daha iyidir. Yahut sahiplikle yararlanma birbirinden ayrılabilir; o zaman ya toprağa ayrı ayrı kişiler sahip olur, ama ürünü herkesin kullanması için biraraya getirirler (nitekim bazı halklar böyle yapmaktadır) ya da toprak ortaklaşa olur ve birlikte işlenir, ama ürün bireysel isteklere göre dağıtılır. Bu, belli birtakım Yunanlı olmayan halklar arasında bulunduğu söylenen bir ortak mülkiyet biçimidir. Bir de, daha önce dokunulan almaşık vardır – yani, hem toprağa hem ürünlerine ortaklaşa sahip olunması. Toprağın işlenmesine gelince – toprak, yurttaş olmayan kimselerce iş-

15 Kitap II, 5 [1263a-1264b], 6 (tamamı değil) [1265a-1265b], 7 [1266a-1267b].

lenirse, herhangi bir ortak mülkiyet düzeni daha kolay yürür; çünkü toprağı (yurttaşların) kendileri, kendi yararları için işlerlerse, ortaklaşa sahiplik konusunda daha çok hoşnutsuzluk olur.

Çünkü, yapılan işle sağlanan yarar eşitse ne âlâ; ama değilse, fazla çalışmadan iyi bir gelir sağlayanlarla daha çok çalıştıkları halde fazladan bir yararları olmayanlar arasında ister istemez hoşnutsuzluk çıkacaktır. Ortaklaşa yaşam ve ortaklaşa sahiplik, zaten en iyi zamanlarda bile sağlanması güç şeylerdir, bir de üstüne üstlük böyle durumlar olması iki kat güçleştirir. Bu çeşit sıkıntılar, birtakım insanların yolculuk etmek amacıyla biraraya gelmelerinde de görülmektedir. Böyle (yol arkadaşlığı gibi) ortaklıkların hiç yoktan ve önemsiz sorunlardan çıkan kavgalar sonucunda dağıtıldığına sık sık tanık olmadık mı? Evde de, en çok kızdığımız hizmetçiler, sürekli işleri yapmaları için tuttuklarımızdır.

İşte mülkiyete ortaklaşa sahip olmanın içinde taşıdığı güçlüklerden bazıları bunlar. Ahlâkça, sağlam yasalara dayandırılırsa şimdiki özel mülkiyet düzeni, ondan çok daha iyidir. O zaman, gerek ortaklaşa gerek özel her iki düzenin de iyi yanlarını kendisinde birleştirir. Çünkü mülkiyet bir noktaya kadar ortaklaşa tutulmalıdır, ama genel ilke özel sahiplik olmalıdır. Mülkiyete bakma sorumluluğu birçok bireylere dağıtılırsa, bu karşılıklı suçlamalara yol açmaz; tersine, herkes kendisininkiyle uğraşacağı için üretim her yandan artacaktır. Atasözü, "Arkadaşlar arasında her şey ortaktır" der, fakat onların ortaklaşa kullanımlarını sağlayan, bireylerin kişisel nitelikleridir. Siyasal bakımdan da, böyle bir düzenleme hiç de olanaksız değildir; taslak halinde de olsa, bazı ülkelerde, hem de iyi yönetilenlerde vardır – ya uygulanmaktadır ya da uygulanmak üzeredir. Kısaca, şöyledir: Herkesin kendi mülkiyeti vardır, o bunların bir bölümünü kendi yakın çevresine (ev halkına) açar, bir bölümünü de başkalarıyla ortaklaşa kullanılır. Örneğin Sparta'da insanlar birbirlerinin kölelerini, sanki kendilerininmiş gibi kullanırlar, atlarını ve köpeklerini de öyle; bir yere giderken acıkırlarsa, yollarındaki tarlalardan istediklerini alıp yerler. İşte açıkça görülüyor ki, mülkiyetin özel ellerde kalması daha iyidir; fakat biz onun ortaklaşa kullanılması-

nı bir hak haline getirmeliyiz. Yurttaşlara bu yatkınlığın kazandırılması, yasakoyucunun özel bir ödevidir. Üstelik, sahip olma duygusunun verdiği büyük bir haz vardır; her insan kendi kendisini sever – eminim ki, doğa bunun böyle olmasını istemiştir. Bencilliği haklı olarak kötülerler, ama bencillik yalnızca kendi kendini sevmek değil, kendi kendisine aşırı düşkün olmaktır. Onun gibi, mülkiyet edinme konusunda aşırı açgözlülük de kötülenir, ama hiç kuşkusuz, herkes bir parça malı olsun ister. Sonra şu da var ki, arkadaşlara, tanıdıklara vermek, yardım etmek, yabancıların sıkıntılarını hafifletmek çok büyük bir zevktir ve işte bunu da, ancak kendi malı-mülkü olan biri yapabilir.

Özel mülkiyeti kaldırmakla devlete en aşırı birliği sağlamaya çalışanlar, bu yararların hepsini yok etmektedir. Dahası, iki erdemin uygulanmasını da açıkça bir yana atıyorlar – cinsel tutkuda kendi kendini tutma (çünkü, özdenetim yoluyla bir başkasının karısından uzak durmak erdemli bir şeydir) ve özel (yani, kendi malından) cömertlik. Özel mülkiyetin kaldırılması, hiç kimsenin geniş gönüllü olarak görülememesi, eli açık bir davranışta bulunamaması demeye gelecektir; çünkü el açıklığı, ancak para kullanmakla gerçekleşir.

Platon'un bu başlık altındaki önerileri ilk bakışta pekâlâ çekici ve insanî görülebilir; bunların yurttaşlar topluluğunun bütün üyeleri arasında olağanüstü bir sevgi sıcaklığı yaratacakları sanılabilir; özellikle toplumda egemen kötülüklerin tümüyle ortak mülkiyetin olmamasından ileri geldiğini düşünenler, bunları doğru bulabilir. Egemen kötülükler derken, çiğnenen sözleşmeler dolayısıyla yapılan karşılıklı suçlamaları, yalancı tanıklıkları ve zengin mal sahiplerine yaltaklanmaları söylemek istiyorum. Fakat bu şeyler ortaklaşa mülkiyetin olmamasından ileri gelmez, insan kişiliğindeki kusurlardan kaynak alır. Gerçekten, mülkiyetin kullanım ve sahipliğini paylaşanlar arasında, ayrı ayrı sahipler arasında olduğundan daha çok çatışma çıktığını görüyoruz; oysa ortak mülkiyet yüzünden kavga edenlerin sayısı, özel sahiplerin kalabalığına oranla çok küçüktür.

Sonra, doğrusu, mülkiyet ortaklaşmasının bizi kurtaracağı kötülükler, sayıldığı gibi, bunun bizi yoksun bırakacağı yararlar da sayıl-

malı. Böyle bir döküm, önerilen biçimde gerçekten yaşanamayacağını gösterecektir. Sokrates'in düştüğü yanılgının nedeni, birlik hakkında yanlış bir öncülden hareket etmesidir; besbelli, ailede olduğu gibi, devlette de bir miktar birlik olması gerekir, fakat bu mutlak bir toptan birlik değildir. Öyle bir nokta gelir ki, birliğin artmasının sonucunda devlet, devlet olmaktan büsbütün çıkmazsa, kesinlikle çok daha kötü bir şey olur – tıpkı müzikte uyumun bir tek sese ya da ritmin tek bir vuruşa indirgenmesi gibi. Yukarıda söylediğimiz gibi, bir şehir çokluk olmalı, ortak birliği için eğitime dayanmalıdır. Şehri iyi kılacağına inandığı bir eğitim düzeni getirmek isteyen Platon'un bu gibi yöntemlerle iyi sonuçlar elde edebileceğini sanması pek tuhaftır. Bu, ters yoldan gitmektir; mülkiyet üstüne kurallar koymak, kişiliğin ve zekânın eğitilmesinin ya da topluluğun yasalarının ve göreneklerinin o amacı gerçekleştirme yolunda kullanılmasının yerini alamaz.*

Unutulmaması gereken bir nokta daha vardır; bu ortaklık düzeni (komünizm) keşfedilmeden geçen upuzun dönem; hiç kuşkusuz, bu düzen gerçekten iyi bir şey olsaydı, daha önce keşfedilirdi. Olabilecek hemen bütün örgütlenme biçimleri şimdiye kadar bulunmuştur; ne var ki, bunların hepsi toplanmamıştır, aralarından birçoğu da hiç denenmediği için ancak kuramsal olarak bilinmektedir. Platoncu bir şehrin gerçekten kuruluşunu görebilseydik, birlik konusundaki sözlerimiz daha çok aydınlanırdı: Böyle bir şehir ya Sparta'da olduğu gibi ortak sofralarda yemek yiyen topluluklara ya da Atina'da olduğu gibi dernek ve kabilelere bölünerek, parçaları birbirinden ayrılmadıkça kurulamazdı. Tek anlamlı yenilik, Platon'un koruyucularının tarımla uğraşmamaları olurdu ve şimdi Lakedaemonialılar, tam da bunu sağlamaya çalışıyorlar.

Fakat nüfus çoğunluğu ne olacak? Devlet üyeliğine hangi ölçüde katılacaklar? Metinde elle tutulacak herhangi bir şey söylenmediği için, buna cevap vermek pek güç. Besbelli, nüfusun hemen tümünü onlar meydana getirecek, ama çiftçi sınıfının mülkiyet konusunda olsun,

(*) Örneğin, Sparta'da ve Girit'te, yasakoyucu, artık yemekler göreneği aracılığıyla mallar üstünde belli bir ortaklaşma sağlanmıştır; yoksa tersinden değil.

kadınlar ve çocuklar konusunda olsun sahipliğinin ortaklaşa mı özel mi olacağı belirtilmemiştir. Diyelim ki, onlar da bu şeylere ortaklaşa sahip olacak olsunlar, o zaman onları Koruyucular'dan ayıracak olan nedir? Koruyucuların yönetimine boyun eğmekten ne kazanacaklar ya da bunu kabul etmeleri için ne çıkarları olacak? (Belki, Giritlilerin aşağı sınıflara beden eğitimi ve silah taşıma haklarının dışında bütün ayrıcalıkları tanıma yöntemine başvurulacaktır.) Öte yandan, bunlar arasında ortaklık (komünizm) olmadığını, başka her yerdeki gibi özel mülkiyet düzeni bulunduğunu varsayarsak, devlete nasıl katılacaklar? Zorunlu sonuç, bir devletin içinde iki devletin yer alması, bunların da bir ölçüde birbirlerine karşıt olması. Çünkü, bir yana bir işgal ordusu gibi Koruyucular'ı koyuyor, öte yana da çiftçileri, zanaatçıları ve geri kalan yurttaşları. Bu ancak, onun sözünü ettiği çatışmalara, davalaşmalara ve bütün öteki kötülüklere yol açabilir. Yine de Sokrates, iyi eğitim sayesinde yönetim, ticaret ve benzeri işler hakkında bir sürü kural konulmasına gerek kalmayacaktır, diyor; oysa eğitimi Koruyuculara veriyor. Sonra çiftçilere ürünlerinin sahibi olma hakkını tanıyor, fakat kira ödemelerini istiyor; ama bu durumda, büyük bir olasılıkla heilotes'lerden, penestes'lerden (serfler), kölelerden ve bildiğimiz öteki aşağı sınıflardan daha kavgacı ve hoşnutsuz olacaklardır.

Zaten, bu gibi düzenlemelerin gerekliliği konusunda ve onlarla yakından ilişkili olan, anayasanın türü, verilecek eğitimin ve konulacak yasaların niteliği gibi sorunlar üstünde herhangi bir kesin karara varılmamıştır. Bunları anlamak kolay değildir; oysa Koruyucuların ortaklığının (komünizminin) sürdürülüp sürdürülemeyeceğini bunlar etkileyecektir. Karıların paylaşılmasını, ama mülkiyetin özel olmasını düşünüyorsa, erkekler tarlalarda çalışırken eve kim bakacak? Ya çiftçi sınıfında hem kadınlar, hem de mülkiyet ortaklaşa olacaksa? Hayvanlarla yapılan bir benzetmeye dayanarak erkekle dişinin aynı işleri görmeleri gerektiğini öne sürmek boştur: Erkekler ev işi yapmaz. Yöneticileri Sokrates'in düşündüğü gibi atamak da tehlikelidir; o zaman hep aynı adamlar olacaklar. Bu kesin bir hoşnutsuzluk kaynağıdır, çünkü birçokları liyakatlarının hakkını alamadıklarına inanacaklardır

– hele o "dövüşçü ve atılgan" denen sınıftakiler. Sokrates'in ilkelerinin her zaman aynı insanların egemen olmalarını kaçınılmaz kılacağı besbellidir; çünkü, sözünü ettiği, ruhtaki o tanrısal ya da "altın" öğenin çıkması değişmez, her zaman aynı insanlarda bulunur. Kendi dediğine göre, bu yoğrulma hemen doğumda olmaktadır: Kimilerinde altınla, kimilerinde gümüşle, zanaatçı ya da çiftçi olacaklarda da tunç ve demirle. Sonra, Koruyuculara mutlu olma hakkı tanımadığını söylerken, yasa Koruyucunun ödevi bütün şehri mutlu etmektir diyerek, bunu doğrulamaya çalışıyor. Oysa, bütün çoğunluk, hatta herkes ya da hiç değilse bazı bölümler mutlu olmadıkça bütün mutlu olamaz. Bir çift sayının çift oluşu bir şehrin mutluluğundan pek başka bir şeydir; iki tek sayı toplanınca bir çift sayı eder, ama iki mutsuz kesim toplanınca mutlu bir şehir olmaz. Koruyucular mutlu değillerse, ya kimdir? Herhalde, zanaatçılar ve aşağılık işlerde kullanılan halk topluluğu değil.

İşte, Platon'un *Devlet*'inde Sokrates'in anlattığı türden bir devletin içinde taşıdığı zorluklardan bazıları bunlar (daha da niceleri var).

Sonra, her bir adamın sahip olacağı mal-mülk tutarı var: Platon'un önerilerinin biraz daha belirlenmek isteyip istemediğini görmek için, bu soruna bakmalıyız. Bir kimsenin *"erdemli"* yaşamasına yetecek kadar malı-mülkü olmalı, diyor. Buna karşı iki kanıt vardır: "Erdemli yaşama" sözünü, "iyi bir yaşam sürmek"le aynı anlama gelirmiş gibi kullanıyor, oysa beriki çok daha geniş bir deyim; ayrıca, bir insanın erdemli yaşayıp da yoksul olması, pekâlâ olanaklıdır. Bence, daha iyi bir tanım "erdemli ve eliaçık" olurdu. Bize her ikisi de gerekir; ayrı ayrı alındıkta, biri çok rahat bir yaşama götürür, öteki çok sıkıntılı bir yaşama. Servetin kullanılmasına doğrudan doğruya ilişkin olan nitelikler yalnız bunlardır; bir kimsenin servetini nezaketle ya da cesaretle kullandığı söyleyemez, erdemli olarak kullanılıyor deriz – yani ılımlılıkla ve el açıklığıyla. Onun için, servetin kullanılmasında, bunlar başlıca doğru tutumlardır.

Üstelik, yurttaşların sayısını kayıtlamak için herhangi bir şey yapmayacaksak, bildiğimiz şehirlerde öyle görünüyor diye, yalnızca çocuksuz evliliklerden ötürü, doğum-oranı ne kadar yüksek olursa ol-

sun, nüfusun değişmeyeceği inancıyla doğumları başıboş bırakacaksak, mülkiyeti eşitleştirmenin hiçbir anlamı yoktur. Platon'un devletinde dengenin çok daha büyük bir özenle korunması gerekir. Şimdiki durumda, sayıları ne kadar çok olursa olsun, mülkiyetin bütün çocuklar arasında bölüştürülmesiyle, hiç kimse gerçekten yoksulluk içinde kalmamaktadır. Önerilen düzenlemede ise, mülkiyet bölüştürülmez oluyor ve ailede az kişi de bulunsa, çok kişi de bulunsa, (saptanan) kalıtçının dışında hiç kimseye bir şey düşmüyor. Hatta sahip olunacak servetin tutarından çok, belli bir sayının üstünde doğum olmamasını sağlayarak, yapılacak çocukları sınırlarsak daha iyi ederiz. Bu sayıyı saptamakta, bazı bebeklerin ölmesi ve bazı çiftçilerin çocuğunun olmaması gibi rastlantısal etkenler de göz önüne alınmalıdır. Çoğu devletlerde olduğu üzere, doğumların sayısını sınırlamadan bırakmak, yurttaşlar arasında ister istemez yoksulluk yaratır, yoksulluk ise hoşnutsuzluğa ve suça yol açar. En eski yasakoyuculardan biri olan Korinthos'lu Pheidon, başlangıçta hepsi başka başka *büyüklük*'lerde kalıt almış olsalar bile, evlerin *sayısı* ile yurttaşların *sayısı*'nın eşit tutulması gerektiğine inanıyordu. *Yasalar*'da ise bunun tersinedir.*

Platon'unkinden başka ideal "Devlet"ler de vardır; bunların yazarları, bazen meslekten politikacılar ya da filozoflardır, bazen değildir. Bütün bunlar, insanların gerçekten altında yaşadıkları, bugün varolan anayasalara, Platon'un her iki önerisinden de daha çok yaklaşan anayasa tasarıları çizerler; çünkü ondan başka hiç kimse, çocukların ve kadınların ortaklaşa olması ya da kadınların ortak sofralarda yemek yemesi gibi yenilikler getirmeyi düşünmemiştir bile. Bunlar, temel sorunlardan başlamayı yeğlemişlerdir; bazıları için, en önemli şey servetin olabileceği en iyi biçimde dağılmasıdır; çünkü, derler, çatışmalar daima bu temel gereklilikler yüzünden çıkar. Bütün yurttaşların mülkiyetinin eşitleştirilmesini ilk öneren Khalkedon'lu (Kadıköylü) Phale-

(*) Bu sorunların en iyi nasıl düzenleneceği üstüne kendi görüşümüzü daha sonra söyleyeceğiz. [Burada, *Yasalar*'ın bir eksiğine daha değinelim: Yöneticilerin yönetilenlerden ne ayrılığı olacağı belirtilmiyor. Yalnız atkı ile çözgü ayrı yünlerden yapılır, yönetenle yönetilenlerin ilişkisi de öyle olmalı, diyor.]

as'ın düşündüğü buydu. Phaleas, bunu en başta (yeni bir devlet kurulduğu zaman) yapmanın güç olmadığına inanıyordu; kurulmuş ve izleyen devletlerde sağlanması daha güç olmakla birlikte, yine de bütün mülkiyetler (malvarlıkları) çabucak aynı düzeye getirilebilirdi – yalnızca, zenginlerin çeyiz vermeleri, ama almamaları, yoksullarınsa vermemeleri, ama almaları yeterdi. Platon *Yasalar*'ı yazarken, belirli bir noktaya kadar, mülkiyet-denetiminden özgür olunmak gerektiğini, ama daha önce söylendiği gibi, yurttaşlardan hiçbirine, ayrılan en küçük mülkiyetin beş katından daha fazlasına sahip olma hakkının tanınmamasını düşünmüştür. Bu çizgide yasalar yapanlar, çoğu kez gözlerinden kaçan bir noktayı hiç unutmamalıdır: Mülkiyetin tutarını saptarlarken çocuk sayısını da saptamaları gerekir; çünkü çocukların sayısı mülkiyet payına göre çok fazla olursa, yasayı öylece sürdürme olanağı bulunmayacaktır. Yok, ille de sürdürürseniz, zengin olan birçokları yoksullaşacaktır; bu ise hiç istenmeyecek bir sonuçtur, çünkü bu gibi insanların devrime yönelmelerini zor önlersiniz.

Mülkiyet eşitliğinin devlet dediğimiz ortaklık üstünde hayli etkisi olduğunu bazıları, görüyoruz ki, çok eskiden kavramışlardır: Solon'un yasalarında bu bellidir; sınırsız toprak edinmeyi yasaklayan bazı şehirler vardır; sonra, bazı yasalar, mülklerin satılmasını engellemektedir, örneğin Lokroi'da bir mülk satışa çıkartılmasını zorunlu kılan bir bahtsızlık olduğu kanıtlanmadıkça satılamaz. Eski toprak paylarının oldukları gibi korunmasını gerektiren yasaklar da bulunmaktadır. Böyle bir yasanın kaldırılması, Leukas anayasasını fazla demokratlaştırmıştır; çünkü ondan sonra, devlet görevlerine yalnızca uygun nitelik taşıyanları atama olanağı kalmamıştır. Bir devlette mülkiyet eşitliği olabilir, ama öyle yüksek bir düzey saptanır ki, aşırı lüks içinde yaşanır yahut öyle aşağı bir düzey saptanır ki, ister istemez sıkıntı çekilir. Onun için, bir yasamacının mülkiyet paylarını eşitleştirmesinin yeterli olmadığı, aşırılıklar arasında ortalama bir tutar saptamayı amaçlaması gerektiği apaçıktır. Fakat herkes için ılımlı bir tutar saptansa bile, bu da amacı karşılamaya yetmez; çünkü mülkiyetten çok insanların isteklerini (iştihalarını) eşitleştirmek gerekir, buysa ancak yasalara

uygun yeterli bir eğitimle sağlanabilir. Ama belki, Phaleas kendisinin de tam bunu demek istediğini söyledi; çünkü devletlerde mülkiyet eşitliği gibi eğitim eşitliğinin de olması gerektiğine inanıyordu. Fakat, bu eğitimin kesin niteliğini söylemek gerekir; yalnız bir ve aynı olmalı demek faydasızdır. "Bir ve aynı eğitim", kendilerine servet ya da ün yahut her ikisini birden sağlamak isteyen insanlar ortaya çıkaracak çeşitten bir eğitim olabilir, pekâlâ. İç bölünmeler servet eşitsizliği kadar ayrıcalık eşitsizliğinden de kaynak alır, ancak bu iki yanda karşıt nedenlerle olur: Halk, servet eşitsizliğini görünce kızar, şerefler eşit paylaştırılmış olursa da yukarı sınıflar – çünkü Homeros'un dediği gibi, "iyi ile kötü eşit saygı görür mü hiç".

Servet eşitliğinin, hiç kimsenin soğuk ya da açlık yüzünden giyecek ya da yiyecek çalmak zorunda kalmamasını sağlamakla, bu gibi suçları önlemek için yeterli bir çare olacağına inanılır. Fakat insanların mülkiyete karşı işledikleri suçların tek nedeni, yaşamın zorunlu gereksinmelerini karşılamak değildir. Ayrıca, öteden beri kıskandıkları şeyleri de elde etmek isterler; tutkuları salt gereklilikleri aşarsa, doyumun yolunu suç işlemekte ararlar. Bu da tek dürtü değildir; insanlar acı getirmeyen hazların tadını çıkarmak da isterler. Böylece, ele alınması gereken üç ayrı tür insan ve üç ayrı sağıltma yolu vardır: Birinci türe (yaşamak için çalanlara) ılımlı bir ustalık bilgisi ve iş bulma olanağı; ikinci türe özdenetim (bunlar, tutkularını dizginlemeyi öğrenmeli). Üçüncüye gelince, kendilerinin dışında bir şeyi kıskanmadan haz duymanın yolunu arıyorlarsa, yalnızca felsefe, sanıyorum karşılık olabilecektir; öteki iki türün tersine, bunlar üçüncü bir kimsenin yardımını gereksemezler. Büyük suçlara gelince, insanlar bunları amaçlarının aşırılığı yüzünden işlerler, yoksa zorunlu gereksinmelerini sağlamak için değil. Soğuktan korunmak için tiran olan bir kimseyi kim duymuş ki? Aynı nedenle, yani suçun büyüklüğünden ötürü, bir tiranı öldürmek bir hırsızı öldürmekten daha şereflidir. Dolayısıyla, Phaleas'ın anayasasının özelliklerinin yalnızca küçük suçlara karşı bir koruma getireceği sonucuna varabiliriz.

Bundan başka, Phaleas, komşu ve öteki yabancı şehirlerle ilişkileri de göz önünde tutması gerektiği halde, böyle yapmayarak, daha

çok şehrinin iç düzeninin iyi işlemesiyle ilgilenmiştir. Bir anayasa meydana getirirken savaş gücü sağlanmasına önem vermek zorunludur, oysa Phaleas bu konuda hiçbir şey söylemiyor. Bir ulusun serveti, gücünün bir parçasıdır; çünkü yalnızca iç gereksinmeler için değil, dış tehlikeleri de karşılamaya yetecek kadar kaynaklar bulunmalıdır. Bu nedenle mülkiyetinin toplamı kendisinden daha güçlü komşularını kıskanacakları ve sahiplerinin bir istilayı püskürtemeyecekleri kadar büyük olmamalıdır; öte yandan eşit ya da benzer güçte bir düşmana karşı savaşmayı destekleyemeyecekleri kadar küçük de olmamalıdır. Phaleas elbette hiçbir sınır koymamıştır; fakat servetin çok faydalı olduğu da ortadadır. Fakat bir sınır bulunmalıdır ve bunu saptamanın belki en iyi yolu, toplam servet daha güçlü bir devletin çokluğunun çekiciliğine kapılarak bu şehire karşı savaşa girmeyi kârlı görebileceği kadar büyük olmamalı, ancak servet çokluğunun çekiciliğinden başka bir nedenle çıkacak bir savaşta gerekebileceği gibi olmalı demek olurdu. Örneğin, Autophradates Atarneus'u kuşatmaya geldiği zaman, bu şehrin egemeni Euboulos ona şehri tümüyle almasının ne kadar süreceğini sormuş ve bu sürede bir savaşın kendisine kaça malolacağını hesaplamasını önermiş. "Çünkü" demiş, "bundan çok daha az bir para karşılığında Atarneus'u bırakmaya hazırım". Euboulos'un bu sözleri üzerine, Autophradates yeniden düşünmüş ve (önceki kararından cayarak) kuşatmayı kaldırmış.[16]

Dolayısıyla, iç boğuşmalara karşı bir güvence olarak, servet eşitliği, hiç kuşkusuz bir değer taşırsa da, bunun önemini abartmamalıyız, çünkü gerçekten pek etkili değildir. Bir kere, yukarı sınıflar arasında hoşnutsuzluk başgösterecek (soylular) kendilerinin eşitlikten daha iyi bir şeylere layık olduklarını düşüneceklerdir (Yukarı sınıf ayaklanmalarının, komplolarının birçok örnekleri görülmüştür). İkincisi,

---

16 Autophradates, Pers İmparatorluğu'nun Lydia ve Phrygla satrapıydı; İ.Ö. 362 yılında Anadolu'daki Yunan kolonilerinin birleşik ordularına yenilmiştir. Atarneus, Mysia'da Lesbos (Midilli) Adası'nın karşısındaki Anadolu topraklarında bulunan bir şehirdi. Bu şehri, egemeni Euboulos İ.Ö. 346'da eski kölesi Hernias'a bırakmış; Aristoteles de Platon'un Akademia'sındaki öğrencilik yıllarından tanıdığı Hermias'ın konuğu olarak bir süre Atarneus'ta yaşamıştır.

insan doğasının bir kusuru da, hiçbir zaman gözünün doymamasıdır. Önce, yalnız iki obolos'luk bir ödenekle yetinirler, ama bir kere buna alıştılar mı, daha çoğunu isterler ve istediklerinin sonu gelmez.[17] Çünkü, isteklerin bir sınırı yoktur; insanların çoğu yaşamlarını doymak bilmeyen isteklerini doyurmaya çalışmakla geçirirler. Onun için, durulmuş (istikrarlı) bir toplum sağlamak bakımından, mülkiyeti eşitleştirmeye oranla daha iyi bir yol, doğadan üstün bir sınıfa giren kimselerin paylarına düşenden daha çoğunu istememelerini güvencelemek, aşağı olanların ise böyle yapabilmelerine meydan vermemektir – bu da onları ezmeden zayıf durumda tutmakla olur.

Phaleas'ın servet eşitliği üstüne söylediklerinin kendi içinde yanlışlar da vardır. Çünkü, yalnız toprak sahiplerini eşitleştiriyor, servetin köleler, sığır sürüleri, basılı para ve genel olarak taşınır mülkiyet denilen şeylerden de oluşabileceğini unutuyor. Bütün bu mülkiyet biçimlerinde eşitliğin gerçekleştirilmesi ya da en azından ılımlı bir sınırın konması amaçlanmalıdır. Yahut (böyle yapılmayacaksa) her şeyi kendi akışına bırakmalıdır. Phaleas'ın yasama önerilerinden anlaşıldığına göre, yurttaş sayısı az bir şehir düzenliyor – bütün işçiler (zanaatçılar) kamu kölesi olacaklar, yurttaş topluluğuna girmeyecekler. Oysa devletin köleleri olacaksa, bunlar bütün işçilerden değil, yalnızca kamu hizmetlerinde çalıştırılanlardan oluşmalı. Epidamnos'ta böyle olmaktadır, bir zamanlar Diophantos da Atina'da böyle yapmak istemişti. Phaleas'ın *Devlet*'i üstüne öne sürdüğümüz bu görüşler, okuyucunun o düzende neyin iyi neyin kötü olduğunu yargılamasını sağlayacaktır.

7. EN İYİ DEVLETİN MADDİ KOŞULLARI[18]

Bu sorunlara giriş olarak söyleyeceklerimiz bittiğine ve öteki anayasaları da daha önce tartışmış bulunduğumuza göre, şimdi tartışacaklarımızın ilk bölümü şu soruyla ilgili olacak: "Tam istenildiği gibi kurulacak, onlar olmadan en iyi devlet olamayacağı bütün gerekli mad-

---

17 Aristoteles, Atina'da yargıçlara ödenen ücretlere değiniyor. Perikles bu ödeneği iki obolos'tan üç obolos'a çıkarmıştı.

18 Kitap VII, 4-5 [1326a-1326b].

di donanıma sahip bir devletin temel konutları (dayanakları) nelerdir?" Onun için, her şeyin nasıl olmasını istiyorsak öyle olacağını konutlayalım, ancak hiçbir şeyin olanak sınırlarının dışına çıkmaması gerektiğini hatırlayalım. Örneğin, nüfusu ve ülkeyi düşünüyorum; bunlar temel malzemelerdendir. Bir dokumacı ya da gemi yapımcısının elinde sanatını uygulayabilmek için zorunlu malzemesi olmalıdır ve bu malzeme ne kadar bol olursa, ustalığının ortaya koyacağı sonuç da o ölçüde daha güzel olacaktır. Onun gibi, bir devlet adamı ya da yasakoyucunun elinde de yeterli tutarlarda uygun malzeme bulunmalıdır.

Bir devletin meydana gelmesi için bulunması zorunlu olan ilk öğe, insanlardır: Onların hem sayılarını hem de ne türden olacaklarını düşünmemiz gerekiyor. İkincisi, ülkedir; ülkenin de hem kapsamını hem niteliklerini saptamalıyız. Çoğu kimseler, bir şehrin mutlu olması için büyük olması gerektiğini sanırlar. Bu doğru olabilir; fakat bir şehrin büyüklüğünü ve küçüklüğünü nasıl yargılayacaklarını bilmezler. Büyüklüğe o şehirde yaşayan insanların sayısına bakarak hükmederler; oysa yalnızca sayıya değil, asıl güce ve etkinliğe bakmalıdır. Her şehrin yerine getirilecek bir işlevi vardır ve o işlevi en iyi yapabilen şehir, en büyük şehirdir – nasıl ki, Hippokrates için de, kendisinden daha iri bir adamdan, adam olarak değil, hekim olarak "daha büyük bir adam" olduğunu söyleyebiliriz. Böyle olmakla birlikte, nüfusun çokluğunu göz önünde tutmamız gerektiğini kabul etsek bile, hiçbir ayrım gözetmeden böyle yapmamalıyız; devletlerde birçok kölelerin, yerleşmiş ya da gelip geçici birçok yabancıların varolduğunu teslim etmeliyiz. Bizim ilgilendiğimiz, yalnızca, gerçekten devletin bir parçasını meydana getiren nüfus kesimleridir. Bunların büyük sayıda olması, büyük bir devletin bir belirtisidir; fakat bir sürü ayaktakımının yanı sıra, savaş alanına ancak bir avuç yurttaş-asker çıkarabilen bir şehir, olacak şey değil, asla büyük bir şehir sayılamaz.

Büyük bir şehirle kalabalık bir şehir aynı şey değildir. Üstelik, deneyler göstermiştir ki, fazla geniş bir nüfusun iyi ve yasalara uygun olarak yönetilmesi olanaksız değilse bile, güçtür; en azından ben, nü-

fusunun sayısını sınırlamayan iyi kurulmuş bir devlet bilmiyorum. Bu, dilden bile bellidir. Çünkü yaşamın kendisi bir çeşit düzendir ve iyi yasalar altında yaşamak iyi düzen içinde yaşamaktır. Fakat (nüfusta) aşırı geniş bir sayı, düzenli olamaz; böyle bir şey ancak bütün evreni birarada tutan tanrısal gücün harcıdır, evrende gerçekten de büyüklük ve kalabalığı düzen ve güzellikle birlikte buluyoruz. Bundan ötürü, en güzeli, (nüfusu) geniş olmakla birlikte, biraz önce söylediğimiz sınırlamalara uyan bir şehirdir. Fakat nasıl başka bir şey –hayvanlar, bitkiler, araç gereçler vb.– için bir normal büyüklük varsa, bir şehrin büyüklüğü için de uygun bir ölçü olmalıdır. Bu şeylerin her biri doğru işlevini ancak ne çok büyük ne çok küçük olursa yerine getirebilir; yoksa gerçek varlık nedeni ya bütün bütün kaybolur ya da ciddi olarak sakatlanır. Örneğin, bir karış uzunluğunda bir gemi gerçekten bir gemi değildir, yarım kilometre (iki *stadion*) boyunda bir gemi de gemi olmaktan çıkar. Belirli bir boya gelince, adına gemi denebilecek kadar uzun (ya da kısa) olabilir, ama yine de seyrüsefer [denizde yönetilmek] için fazla küçük (ya da fazla büyük) olabilir. Bir şehir de tıpkı öyledir; eğer çok az nüfusu varsa, bir şehrin yapması gerektiği gibi, kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz; eğer çok fazla nüfusu varsa, bütün temel gereksinmelerini karşılar besbelli, ama bir şehir olarak değil, etnik bir yığın olarak. Herhangi bir böyle bir büyüklüğe dayanması zordur. Çünkü, bu aşırı kalabalık nüfusun askeri komutanı kim olacak? Sesi Stentor'unki gibi[19] gür çıkmadıkça, kamusal çığırtkanlıklarını (münadiliklerini) kim yapacak? Bu nedenlerle, nüfusun, şehir devleti topluluklarının görenekleri uyarınca iyi yaşamı sürebilmek için kendisine gereken her şeyi sağlayabilecek genişliğe eriştiği andan itibaren, bir şehrin varlığından söz etmeye başlayabiliriz. Daha ileriye de gidilebilir; nüfusu ondan daha büyük olan bir şehir, daha geniş bir şehirdir; ama önce de dediğimiz gibi, bu süreç sınırsız değildir. Bu büyüklük sınırının ne olması gerektiği, olguların incelenmesiyle kolayca belirlenebilir. Bir şehrin etkenlikleri, yöneticilerin ve yönetilenlerin etkenlikleridir, yöne-

19 Troya Savaşları'nda bulunmuş gür sesli bir münadi. Türkçede biz "Davud'unki gibi" gür sesli de diyebiliriz.

ticinin işlevleriyse karar ve yön vermektir. Adalet sorunlarında ve devlet görevlerini, adayların o zamana kadar yapmış oldukları işlere göre dağıtmak amacıyla karar verebilmek için, yurttaşların birbirlerini tanımaları ve ne tür insanlar olduklarını bilmeleri gerekir. Bu koşulun yerine gelmediği durumlarda, seçimler de mahkeme kararları da ister istemez yanlış olacaktır; bu sorunlarda rastgele oy vermek doğru değildir, oysa nüfusun aşırı olduğu yerlerde yapılan, besbelli ki budur. Bir başka sakınca yurttaş-olmayanlar, yerleşik yabancılar (*metoikos*'lar) için yurttaşlık haklarını kullanmanın kolay hale gelmesidir; nüfusun kalabalıklığı bunların farkedilmesini zorlaştırır. Öyleyse, bir şehrin en iyi tanımına ulaştık bile: Şehrin nüfusu, kendi kendine yeterliğin bütün gereklerini karşılayabilecek kadar geniş olmalı, ama kolaylıkla denetlenemeyecek kadar geniş olmamalıdır. Şehrin büyüklüğü için bizim verdiğimiz tanım, işte bu olsun.

Dikkatimizi ülkeye çevirdiğimiz zaman da, durum aşağı yukarı buna benzemektedir. Toprağın niteliği açısından, her kime sorulsa, en çok kendine yeterliği olan, yani hemen her şeyin üretimine elverişli bulunan toprağı seçerdi. Ülkenin büyüklük ve kapsamına gelince, bunlar yurttaşların kol emeği harcamaları gerekmeden, özgür bir insanın yaşamını, ama lükse varmayan bir yaşayış sürmelerini olanaklı kılacak kadar olmalıdır.* Ülkede bulunması gereken genel arazi şekillerini söylemek güç değildir; ancak savaş harekâtlarını yönetmekte tecrübesi olanların görüşünü almamız gereken bazı noktalar vardır; bu arazi şekilleri düşman bir kuvvetin istila etmesi zor, şehrin bir sefer kuvveti çıkarmasının ise kolay olacağı bir durumda bulunmalıdır. Bundan başka, nasıl nüfusun kolaylıkla denetlenebilecek kadar olması gerektiğini söyledikse, aynı şeyi ülke için de söylüyoruz; bir bakışta hepsi görülebilecek bir ülkenin herhangi bir noktasına askeri yardım göndermek

(*) Bu tanımın iyi mi kötü mü olduğu daha sonra, genel olarak mülkiyeti ve özel ellerdeki kaynakların bolluğunu, mülkiyetin sahipliğiyle kullanılması arasındaki doğru ilişkilerin nasıl olduğunu tartışmamıza sıra gelince, ayrıntılarıyla görmemiz gereken bir sorundur. Bu, birçok noktalarda anlaşmazlıklara varan karmaşık bir sorundur; çünkü insanlar aşırılıklara girmek eğiliminde olurlar: Kimi kendini lükse kaptırır, kimiyse cimriliğe.

kolaydır. Sonra şehrin konumu gelir: Eğer şehri tam dilediğimiz yere kurmak elimizdeyse, hem deniz hem de kara ulaşımı bakımından elverişli olmalıdır. Bu, üç üstünlük sağlar. Birincisi yukarıda değinilen noktalar; her yönden harekât için eşit ölçüde iyi bir konumda bulunacaktır; ayrıca, şehre getirilecek yiyecek maddelerinin kolaylıkla toplanabileceği bir yer olacaktır; (üçüncüsü de) keresteye ve toprağın üreteceği öteki hammaddelere rahatça erişebilecektir.

8. DEVRİMLERİN NEDENLERİ VE ÖNLENMESİ[20]

Böylelikle, incelemeye söz verdiğimiz hemen bütün sorunları ele almış bulunuyoruz; yalnız daha, anayasalardaki değişikliklerin nedenlerinin neler olduğunu, bunların niteliğini ve sayısını, her anayasayı etkileyen yıkıcı etkenleri ve anayasaların genellikle hangi türlerden hangi türlere dönüştüğünü tartışmamız gerekiyor. Onun gibi, hangi etkenlerin gerek genel olarak gerekse ayrı ayrı her türden anayasaların korunmasına yaradığını ve yine, anayasa türlerinden her birinin en iyi hangi yollarla korunabileceğini incelemeliyiz.

Her devletin temel dayanağına –amaçlanan adalet ve eşitlik türüne– değinerek söze başlamamız gerekir. Daha önce söylendiği gibi, bütün üyelerince adaleti ve orantılı eşitliği gerçekleştirdiği –yanlış olmakla birlikte– sanılan birçok anayasalar vardır. Demokrasi, herhangi bir bakımdan eşit olan insanların, mutlak olarak eşit oldukları fikrine dayanır. Herkes aynı derecede özgürdür, derler, öyleyse herkes mutlak olarak eşittir. Oligarşi de, bir bakımdan eşitsiz olanların, mutlak olarak eşitsiz oldukları varsayımına dayanır; servetçe eşitsiz oldukları için kendilerini mutlak olarak eşitsiz sayarlar. Yine, demokratlar, herkes eşit olduğu için her şeyde eşit katılma olması gerektiğini iddia ederler; oligarklar ise, eşitsiz oldukları için kendilerinin daha büyük bir payları olması gerektiğini iddia ederler, çünkü "daha çok", eşitsiz bir durumdur. Şimdi bütün bunlarda bir çeşit adalet vardır, fakat bunu mutlak adalet diye düşünmek yanlıştır. İşte bundan dolayı bir dev-

20 Kitap V, 1 (tamamı değil) [1301b], 2, 3 (tamamı değil) [1302a-1302a], 8-9 [1308a-1308b, 1310a].

letin üyeleri, her örnekte temel ilkeye göre o devlete katılmalarını artık düzenlememeye başlayınca, kendilerini devrim çıkmasına elverişli bir durumda bulurlar. Liyakatçe herkesten ileri olanların ayaklanmaya en çok hakları vardır, fakat en az onlar ayaklanır; "mutlak eşitsiz" sözü doğru olarak yalnız bu gibi kimseler için kullanılabilir. Sonra, doğuştan üstün bulundukları için kendilerinin (başkalarıyla) yalnızca eşit sayılmayacak kadar iyi olduklarını iddia edenler vardır; çünkü atalarından hem üstünlük hem de servete kalıtçılık (tevarüs) edenler, soyludoğmuş sayılırlar. Genel olarak söylendikte, devrimlerin kökenleri, çıktıkları kaynaklar bunlardır.

Bundan ötürü, yer alabilecek değişiklikler iki türlü olur: Biri, bir anayasanın tümüyle bir başkasına dönmesini gerektirir, ötekiyse varolan bir anayasada yalnızca birtakım değişiklikler yapılmasına. İlkine örnekler, demokrasiden oligarşiye, oligarşiden demokrasiye, bunlardan siyasal yönetime ve aristokrasiye ve tersine geçişlerdir. Öteki durumda, değişiklik arayanlar, oligarşi olsun monarşi olsun varolan anayasanın sürüp gitmesini, fakat kendi ellerinde işlemesini isterler. Yahut bu bir derece sorunu olabilir; bir oligarşinin daha geniş ya da daha dar bir tabana dayandırılması istenebilir, bir demokrasinin daha çok ya da daha az demokratik bir durum alması ve öteki anayasalarda da buna benzer bir biçimde ya bir gevşeme yahut bir sertleşme olması. Anayasanın yalnızca bir bölümünü etkileyen değişiklikler de vardır – belirli bir görevin konulması ya da kaldırılması gibi; örneğin, söylendiğine göre, Lysandros Lakedaemonia Krallığı'nı, Kral Pausanias da *ephor*'luğu kaldırmak istemiştir.

Devrimlerin ve anayasayı etkileyen değişikliklerin nereden çıktığını incelerken, temel nedenlerden başlamamız gerekir. Bunlar üç gruptur ve ona göre sınıflamalıyız: Birincisi devrime yol açan koşullar, ikincisi amaçlanan hedefler, üçüncüsü de yurttaşlar arasında siyasal karışıklıkların ve şiddetli çatışmaların bütün çeşitli kökenleri.

Değişime yol açan koşulların başlıca ve genel nedeni, yukarıda söylediğimiz gibi eşitsizliktir. Eşitliğe eğilim gösterenler, daha yukarı olanlardan aşağı bulundukları halde, kendilerinin onlarla eşit oldukla-

rına inanırlarsa bir devrim başlatırlar. Eşitsizliği ve üstünlüğü amaçlayanlar da, eşitsiz oldukları halde kendilerine daha çok değil eşit ya da daha az pay verildiğine inanırlarsa, öyle yaparlar.* Daha küçükler eşit olmak, eşitler ise daha büyük olmak için ayaklanırlar. İşte, devrim için ön yatkınlık yaratan nedenler bunlardır. Dürtülere gelince, bunların kâr, saygınlık ve karşıtları olduğunu görüyoruz; çünkü insanlar, dostları için olsun kendileri için olsun, para kaybetmekten ve şerefsizliğe düşmekten kurtulmak amacıyla devletlerini çoğu kez devrime sürüklerler. Üçüncü olarak, insanların anlatılan yolda hareket ve anılan amaçlar uğrunda mücadele etmelerini gerektiren düzensizliklerin köken ve nedenleri – bunlar belki yedi tanedir, ama sayıları yediden de çok olabilir. Bunların ikisi, yukarıda belirtildiği gibidir –kâr ve saygınlık– ama bir başka yoldan. Biraz önce söylendiği üzere, bunları elde etmek için insanlar birbirleriyle dövüştüklerinden değil, başkalarının –kimi haklı kimi haksız olarak– daha büyük bir pay aldıklarını gördüklerinden birbirlerine düşerler. Bu gruptaki öteki beş neden zalimlik, korku, aşırı güç, başkalarını aşağı gören tutumlar, oransız büyümedir. Bunlara, biraz ayrı bir açıdan, kulis yapmayı ve entrikayı, düpedüz aldırmazlığı, farkedilmez değişiklikleri ve benzemezliği de ekleyebiliriz.

Zalimliğin ve kâr sağlama dürtüsünün ne gibi bir etkisi olduğunu ve neden olarak nasıl işlediğini göstermek gerekmez bile. Erk başındakiler zalim ve baskıcı olunca ve kendilerine kâr sağlamaya bakınca, gerek birbirlerine gerekse yetkilerinin kaynağı olan anayasaya karşı harekete geçerler; aşırı kâr, bireylerin zararına olduğu gibi, ulusun zararına da elde edilebilir. Saygınlığın önemi de apaçık ortadadır ve bunun nasıl bir hoşnutsuzluk kaynağı olabileceği de – başkalarına şeref ödülleri verildiğini ve kendilerinin alçaldığını görenler hemen devrim yanlısı olurlar; şeref ve şerefsizlik de hak edilenin tersine dağıtılınca, durum besbelli adalete aykırıdır; fakat hak edenlere uygun olunca adaletlidir. Bundan sonra, aşırı güç gelir: Bu, bir ya da birden çok kimsenin elinde, devlete ya da yurttaş topluluğunun gücüne oranla çok bü-

(*) Bu amaçlar bazen haklı görülebilir, bazen görülmez.

yük bir erk toplandığı durumlarda görülür. Monarşi ya da bir erk grubunun egemenliği (aile oligarşisi), genellikle, bu koşullardan doğar.* Korku ise, iki biçimde işler: Bir suç işlemiş kimseler, cezadan korktukları için hükümeti devirmeye bakarlar; başkalarının kendilerine kötülük edeceğinden korkanlar da, böylelikle bunun önüne geçmeyi umarlar – tıpkı, kendileri hakkında açılan davalardan ötürü halka karşı fesat kuran Rodos'taki yukarı-sınıfın yaptığı gibi.

Başkalarını aşağılayan tutamlar da, devrime ve iç savaşa yol açar. Oligarşilerde, anayasada hiçbir payı olmayanlar en kalabalık sınıf olunca, bunlar kendilerini oligarklardan daha büyük görürler ve onlara yukarıdan bakarlar. Bu tutum, zenginlerin düzensizlik ve etkensizliği hoşgördüklerini belli ettikleri demokrasilerde de görülür.**

Şimdiki konumuz, gerek genel olarak gerekse belirli durumlarda anayasaların korunması. Söylenecek ilk ve apaçık şey şu ki, eğer anayasaları yıkan nedenleri doğru dürüst kavramışsak (kavradık sanıyorum), o zaman onları nelerin koruyacağını da biliyoruz demektir. Çünkü karşıtlar karşıtları çıkarır, yıkma ise korumanın karşıtıdır.

İyi bir karışımın sağlandığı anayasalarda, o anayasanın yasalarına aykırı hiçbir şey yapılmaması için tedbirler almak, özellikle önemsiz görünen çiğnemelere karşı tetikte olmak gerekir. Yasadışı tutum kendini belli etmeden içeriye sokulur; tıpkı sık sık tekrarlanan küçük harcamaların sonunda da adamın servetini tüketmesi gibi, yapılan harcama farkedilmez, çünkü paranın hepsi birden harcanmamaktadır; zihni çelen de zaten budur. Tıpkı "her biri küçükse, hepsi de küçüktür" diyen safsatalı kanıt gibi – oysa bu doğru olabilir de olmayabilir de; bütün küçük olmadan küçük parçalardan meydana gelebilir. Başlangıçta böyle bir yanlışa düşmekten sakınmalıyız; onun gibi, kalabalığı aldatmak için yapılan siyasal safsatalara da güvenmemiz gerekir

(*) Bazı yerlerde, örneğin Argos'a ve Atina'da *ostrakismos*'a başvurulması aşırı erk toplanmasına son vermek içindir. Fakat ileriyi görüp bu gibi sivrilmiş güçlü insanların yükselmesini önlemek, işleri elden kaçırdıktan sonra çare aramaktan çok daha iyidir.

(**) Thebai'de Oinophyta Savaşı'ndan sonra işler o kadar kötü yönetilmişti ki, demokrasi devrildi; kendi kargaşa ve anarşisi yüzünden yıkılan Megara'daki de öyle oldu; Gelon'un tiranlığından önce Sirakuza'daki ve kendisini sona erdiren ayaklanmadan önce Rodos'taki halk hükümeti de.

(Anayasalara ilişkin olarak safsata sözüyle ne demek istediğimi yukarıda açıklamıştım). [Kitap IV, Bölüm 13'te.]

Bundan sonra, birçok aristokrasilerin (oligarşilerin de) anayasaları sağlam olduğu için değil, yönetim görevlerinde bulunanlar, yurttaşlar topluluğunun üyelerine olsun, bu topluluğun dışında kalanlara olsun iyi davrandıkları için varlıklarını sürdürdüklerini gözlemleyebiliriz; yani işbaşındakiler bunlara haksızlık yapmazlar, önderlerinin anayasaya katılmasına izin verirler, yükselmek isteyenleri bastırmaz, onları alçaltmaz ve çokluğu kazançlarından yoksun bırakmazlar; kendi aralarında ve ötekilerden anayasaya katılanlar arasında, birbirlerine demokratça davranırlar – yani, eşitlik üzere, çünkü demokratların isteği bütün yurttaşların eşitliğidir ve eşitler arasında eşitlik tanınması yalnız adil olmakla kalmaz, üstelik yararlıdır da. Onun için, eğer yurttaşların sayısı çoksa, demokratik özellikleri içinde taşıyan bir sistem bulunmasında büyük yarar vardır – örneğin, eşit olmalarından ötürü hepsine eşit paylaşma olanağı sağlamak için görev süresini yalnızca altı ayda sınırlamalıdır; eşit oluşları onları adeta bir *demos* gibi yapmaktadır ve bu nedenledir ki, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, halk önderleri (demagoglar) çoğu kez onların arasından çıkar. Sonra, bu oligarşilerin ve aristokrasilerin erk-gruplarının eline geçme olasılığı da daha azdır, çünkü kısa bir görev süresi içinde haksızlıklar yapmak, uzun bir görev süresi içinde olduğu kadar kolay değildir; uzun süre başta kalınması, demokrasiler gibi oligarşilerde de tiranlığın ortaya çıkabileceği anlamına gelmektedir; çünkü her ikisinde de güçlü adamlar tek başlarına egemen olmayı amaçlarlar: Birinde halk önderleri, öbüründe erk-grubunun ileri gelenleri ya da işbaşında uzun bir dönem kalırlarsa en yüksek görevlerde bulunanlar.

Anayasalar, yalnız olası yıkıcıları kendilerinden uzak tutulduğu zaman değil, bazen salt bunlar yakın olduğu için de uzun süre ayakta kalırlar; çünkü onların korkusundan insanlar kendi anayasalarına dört elle sarılır. Dolayısıyla, anayasanın yararlarına yürekten bağlı olanlar için, anayasaya bir şey olacak diye korku yaratmak bir ödevdir – böylelikle, herkes uyanık olur ve anayasayı kollamak amacıyla

gece nöbetçileri gibi tetik durur; onun için, uzak tehlikeler yakına getirilmelidir. Ayrıca, ileri gelenlerin aralarındaki yarışmaları ve tutkularını önlemek için yasama yoluyla tedbir alınması ve bunlara karışmamış olanların da bu çatışmalara girmekten vaktinde alıkonmaları gerekir; olan bir kötülüğü, ilk aşamalarında herkes seçemez, ancak gerçek bir devlet adamı farkedebilir.

Oligarşilerde ve siyasal yönetimlerde değişikliğin yurttaşlık için aranan mülkiyet koşullarından ileri gelebileceğini görmüştük; elden ele dolaşan (tedavüldeki) para pek çok arttığı halde, bunların tutarı aynı kalınca değişiklikler olabilir. Bunun en iyi çaresi, paradaki artışın ışığında vergilendirilebilir serveti yeniden değerlendirmek, böylelikle yeni toplamı eskisine oranlamaktır. Bazı şehirlerde bu iş her yıl, daha büyüklerinde ise üç ya da beş yılda bir yapılır. Bulunan yeni değerin yurttaşlık koşullarının saptandığı zamandakinden çok daha büyük yahut çok daha küçük olduğu görülürse, aranan ölçülerin artırılması ya da azaltılması yasa gereği olmalıdır; değer yükselmişse, yükselmeyle orantılı olarak bunlar da artırılır, düşmüşse, düşmeyle orantılı olarak bunlar da azaltılır. Oligarşilerde ve siyasal yönetimlerde durum böyle karşılanmaz ve ayarlama yapılmazsa, değer düşünce, değişim siyasal yönetimden oligarşiye, oligarşiden de erk-grubu egemenliği doğru olmak eğilimindedir; yükselinceyse, siyasal yönetim demokrasiye, oligarşi de siyasal yönetime ya da demokrasiye dönüşecektir.

Herhangi bir tek kişinin erkini orantısız büyütmemek, onu uzun zaman aralıklarıyla yavaş yavaş yükseltmek ve birdenbire çok ilerlemesine olanak vermemek, demokraside, oligarşide ve her anayasada ortak bir uygulama kuralıdır; çünkü böylesi onun için de kötüdür – başarı sarhoşluğunu herkes kaldırmaz. Yahut bu olamazsa, hiç değilse, bir adama bütün şerefleri hep birden vermekten, sonra da hep birden geri almaktan kaçınmalıdır; bu süreç yavaş yavaş işlemelidir. Hiçbir yurttaşın serveti ya da aile ilişkileri nedeniyle aşırı bir etkileme gücüne erişememesini sağlamak için de, böyle gelişmelerin yasalar yoluyla engellenmesine çalışırlar yahut bu yapılamazsa, bu gibi adamların (kamu işlerinden) el çekmeleri ve ülkeden çıkıp gitmeleri istenir. Fakat insan-

lar, devrimci değişiklikleri özel yaşayışlarına ilişkin nedenlerden ötürü başlattıkları için yaşayışları topluluğun çıkarlarına uygun olmayanları gözetim altında tutacak bir yetke görevi kurulmalıdır; bu oligarşinin çıkarları için de, demokrasinin çıkarları için de, geri kalanların çıkarları için de eşit ölçüde geçerlidir. Aynı nedenlerle, topluluğun bir kesiminin olağanüstü zenginleşmesine karşı korunmak gerekir. Bu tehlike, bütün atama ve sorumlulukların yalnız bir kesime bırakılmaması, ayrı ve karşıt kesimlere verilmesiyle önlenebilir (Eğitim görmüş sınıfı avama, serveti de yoksullara karşıt olarak koyuyorum). Ya yoksulları zenginlere katmak ya da orta halli olanların sayısını çoğaltmak için çaba gösterilmelidir; bu, eşitsizlikten kaynak alan dönüşümleri önler.

Devlet görevlerinde bulunmanın bir kazanç kaynağı olmamasını sağlayacak siyasal ve özellikle mali düzenlemeler yapılması, her çeşit anayasa en önemli şeydir. Oligarşik olarak çerçevelenmiş anayasalarda bunu özellikle kollamak gerekir. Çünkü çoğunluk devlet görevlerinin dışında tutulmayı pek umursamaz, hatta kendi işlerine bakacak zamanı kaldığı için memnun olur, fakat görevlilerin kamu parasını iç ettiklerini düşünmekten hoşlanmaz. O zaman kızgınlıkları iki katlı olur: Çünkü bu durumda hem görevden hem de kazançtan yoksun kalmaktadırlar. Üstelik, tek bir devlette demokrasiyle oligarşinin birleştirilmesi de, ancak bu ilkeye uyulmasıyla olanak kazanmaktadır. O zaman, hem yukarı-sınıf hem de demos gerçekten istediklerini elde edebilirler; çünkü görevlerin herkese açık olması demokratik, yalnız yukarı-sınıfın onları doldurması aristokratiktir; devlet görevi kazanç sağlamayınca ise, olacak olan işte tam budur. Çünkü hali vakti yerinde olmayanlar, para getirmeyince görevlere seçilmek istemez, kendi işlerine bakmayı yeğlerler; zenginlerin ise kamu parasından desteklenmeleri gerekmediği için, görev kabul edebileceklerdir. Bunun sonucunda, yoksullar tatmin olacaklardır, çünkü zamanlarını kendi işlerinde harcadıkları için durumları düzelecektir; zenginler de tatmin olacaklardır, çünkü kendilerini avam yönetmeyecektir. Kamu parasının iç edilmesini önlemek için, devlet mülkiyetindeki şeylerin bir ardıla devri, bütün yurttaşların önünde yapılmalı, listeler çıkarılıp bunların kop-

yaları kardeşlik derneklerine, ortaklara ve kabilelere verilmelidir. Kazançsız görevlerin boş kalmamasını sağlamak için de, bu görevlere şeref ve ayrıcalıklar bağlayarak, üstün hizmetlerde bulunanlar yönünden çekici kılınmaları gerekir.

Demokrasilerde zenginlere karşı düşünceli davranılmalıdır; yeni baştan mülkiyet dağılımı yapmak amacıyla sermayelere vergi konmamalı, bazı şehirlerde farkedilmeden yapılageldiği gibi, yeniden gelir dağıtımına da kalkışılmamalıdır. Kendileri isteseler bile, zenginlerin kamu yararına olmayan pahalı hizmetleri üstlenmelerine –meşale yarışları düzenlemesini, korolar eğitilmesini ve benzeri işler yapılmasını paraca desteklemelerine– izin verilmemesi daha doğru olur. Öte yandan, bir oligarşideyse, halleri vakitleri yerinde olmayanlara özel bir önem verilmeli, paralı görevlere onlar atanmalı, zenginlerden birinin onlara karşı işlediği bir haksızlığın cezası, zenginlerin kendi aralarında işlediklerine verilenden daha sert olmalı, miras bırakmada dilediğini kalıtçı seçme hakkı tanınmamalı, ancak akrabalar kalıtçılık edebilmeli ve aynı bir kimseye birden çok miras kalmasına izin verilmemelidir. Bu yoldan, servet eşitsizliği daha az olacak ve birçok yoksul varlıklıların arasına katılacaktır. Demokraside olsun, oligarşide olsun, anayasadan en az pay alanlara, yani demokraside zenginlere, oligarşide yoksullara eşitlik, hatta öncelik tanınması, her zaman faydalıdır. Bu, erk görevleri onlara verilmeli demek değildir; o görevler tümüyle ya da en azından genel olarak anayasal topluluğun üyeleri için ayrılmalıdır.

Fakat anayasal sürekliliğin sağlanmasına yaradığının söylediğini işittiğimiz güvencelerden (koruma tedbirlerinden) en önemlisi, fakat bugün en aldırış edilmeyeni eğitimdir – yani, yurttaşların anayasaya uygun bir yolda yaşamak için eğitilmeleri. Bireylerin bir *Politeia*'nın ilkelerine göre –yani, toplumun yasaları demokratikse demokratik olarak, oligarşikse oligarşik olarak yaşamak üzere– yetiştirilemeyecek, ona uygun alışkanlıklar edinmeyeceklerse, o *Politeia*'nın üyesi olan herkesin en faydalı toplum kuralları üstünde anlaşmaları bile işe yaramaz; çünkü bir birey eğitimsizlik yüzünden yoldan çıkabileceği gibi, bütün bir şehir de öyle olabilir. Şimdi bir anayasaya göre eğitilmek der-

ken, yalnızca gençlerle oligarşik-kafalı ya da demokratik-kafalı insanların yapmaktan hoşlandığı şeylerin öğretilmesini söylemek istemiyorum; gördükleri öğrenim, onların bir oligarşide oligark, bir demokraside demokrat olarak yaşamalarını olanaklı kılmalıdır. Ne yazık ki, gerçekte, egemen sınıfın oğulları rahatlık ve kolaylık içinde yetiştirilirken, yoksulların oğulları ise emekçi olarak yetiştirildikleri ve sıkıntılara alıştırıldıkları için bir devrim çıkarmaya hem daha istekli hem daha yetenekli olmaktadırlar. Demokrasilerde olan da, en çok demokratik-kafalılık sayılan şeyler bakımından yararlının tam karşıtı. Bunun nedeni, özgürlüğün doğru tanımlanamamasıdır. Çünkü demokrasinin başlıca iki özelliği vardır – "çoğunluğun egemenliği" ve "özgürlük". Demokrasilerde hak eşitlikle özdeş ve çoğunluğun neyin eşit olduğu üstüne kararı da kesin ve geçerli sayılmaktadır; özgürlük de bir kimsenin dilediğini yapması diye tanımlanır. Dolayısıyla, böyle bir demokraside herkes keyfince, Euripides'in dediği gibi, o an canı ne istiyorsa ona göre yaşar. Bu kötüdür. Anayasa'ya göre yaşama zorunluluğu özgürlükten yoksun bırakılmak sayılmalı, buna özü korumanın bir gereği diye bakılmalıdır.

ÇEVİREN Mete Tunçay

POLYBIO

İÖ 200 - 1

Büyük tehlikeler
atlatan ve gerek
tartışma götürme
iktidarı ve gereks
zenginliği açısınd
doruğa ulaşan bi
devlet halkının, b
zenginliği
sürdürdükçe, işi
müsrifliğe dökece
görmemek mümk
değildir. Aynı şek
belirli bazı makar
için yahut başka
alanlarda girişilec
rekabet de
gereğinden şidde
olacaktır. Durumu
böylece sürüp
gitmesi... bozulm

Cornelius van Poelenburg'un Louvre Müzesi'nde bulunan "Eski Roma Harabeleri" (1620) adlı tablosundan ayrıntı.

Polybios

Roma Tarihi üstüne yapıtlarıyla ün salmış olan Yunanlı yazar Polybios, İ.Ö. 200 yılında Akadia'nın Megalopolis'inde doğmuş, uzun yıllar Roma'da yaşadıktan sonra İ.Ö. 120 (kimi kaynaklara göre, 122) yılında doğduğu kentte ölmüştür. Hellenistik dönemde Makedonya egemenliği altına giren Yunanistan, bu imparatorluk yapısı altında polislerinin geleneksel özelliklerini yavaş yavaş yitirmekle birlikte, kültür üstünlüğünü sürdürebilmekten kıvanç duyuyordu. Fakat, Aristoteles'in ölümünün üstünden daha iki yüzyıl geçmemişti ki, İ.Ö. 167'de Makedonya'yı fetheden Roma, Yunan şehir-devletlerini de ele geçirdi. O sıralar bazı polisler arasında bir Akha Birliği kurulmuştu. Polybios da bu birliği yöneten ve Roma'ya karşı direnilmesini isteyen ılımlı partinin üyelerindendi. Fetihten sonra işbirlikçilerin itibarıyla Roma'ya rehine olarak gönderilen belli başlı devlet adamları arasında Polybios da vardı. Ancak, Polybios geniş bilgisi ve üstün kişiliğiyle Romalılara kendisini kabul ettirmiş ve orada bir tutsak olmaktan çok, bir konuk gibi yaşamıştır. Roma onu Akhalılara arabuluculuk göreviyle göndermiş, bu görev başarıya ulaşamadıktan sonra bile, Polybios'a anavatanında Roma yönetiminin temsilciliği verilmiştir. Romalı soyluların dostluğunu kazanan Polybios, özellikle Genç Scipio Africanus'un çevresinde büyük

bir saygı görmüş ve onun ordusuyla birlikte Kartaca'ya karşı III. Pön Savaşları'na katılmıştır (İ.Ö. 149,146). Polybios elde ettiği bu olanakları, çeşitli ülkeleri gezmek, gözlemlerde bulunmak ve yazdığı *Tarihler* için malzeme toplamak gibi yararlı amaçlarla kullanmıştır.

Polybios, *Tarihler*'inde Roma'nın büyüklüğünü açıklamak ve Roma'yı küçük bir devletken –II. Pön Savaşı'ndan Makedonya'nın Fethi'ne kadar (İ.Ö. 211-167)– dünyanın egemen gücü kılan adımlarını izlemek ve bu geniş egemenliği nasıl denetlediğini anlatmak istemiştir. Hepsi kırk kitaptan meydana gelen bu yapıttan, ilk beş kitabı tamamıyla, öteki otuz beşi ise parça parça zamanımıza kadar gelmiştir. Altıncı kitabın elimizde bulunan parçalarında Polybios Roma'nın bu yaygın egemenliği ele geçirmesini ve sürdürmesini, yönetim örgütündeki hangi öğelerin olanaklı kıldığını göstermek için kuramsal bir açıklama yapmaktadır. Burada, Polybios siyasal toplumun kaynağı üstüne bir teoriyle (Platon ve Aristoteles'te olduğu gibi) Monarşiden Tiranlığa, Aristokrasiden Oligarşiye ve Demokrasiden Ayaktakımı Egemenliğine sürekli bir döngü içinde yönetim biçimlerinin durmadan devinimiyle ilgili bir yorum vermektedir. Bu temele dayanarak, Polybios Roma Cumhuriyeti'nin anayasasını çözümlemekte, bu anayasanın üç iyi yönetim biçiminin öğelerini kendinde birleştirdiğini (monarşik konsüller, aristokratik senato ve demokratik halk tribunusları): Esaslı bir denet ve dengeler düzeniyle, katıksız biçimlerin hepsi için doğal olan bozulmaya karşı güven altına alınmış bir karma anayasa tipi meydana getirdiğini göstermektedir. Polybios'un yaptığı açıklama, yalnızca böyle kurumlara dayanmamaktadır. Nitekim, bu tarihçe Romalı fatihleri ülküleştirmek pahasına da olsa, bir devletin gelişme ve canlılığının önünde sonunda onu meydana getiren insan öğesinin niteliğine bağlı olacağını işaret etmektedir. Örneğin, Kartaca'nın tüccar ahlâkı Romalı Stoacı disipliniyle oranlanırsa görülür ki, Kartaca'da memurluklara erişmek için açıktan açığa rüşvet verilirken, Roma'da böyle bir şeye kalkışmanın cezası ölümdü. Polybios'un *Tarihleri*'nde dış siyasal oluşumları iç siyasal durumun gelişmesiyle bağıntılı olarak ortaya koyması, onun daima Eski Yunan'ın yetiştirdiği en büyük tarihçiler arasında yer verilmesini haklı kılan bir başka doğru seziş özelliğidir. Polybios, Yunan siyasal düşünüşünün Roma'ya aktarılmasında ken-

di kişiliğiyle önemli bir rol oynadığı gibi, bu düşünüşe özlü bir anlatım kazandıran yapıtıyla da, yüzyılların ötesinde Aquinum'lu Thomas ve Padua'lı Marsilio gibi Orta Çağ, hatta Locke ve Montesquieu gibi Yeni Çağ yazarlarını da etkileyebilmiştir.

Polybios'un Eserleri:

Polybios'un başlıca yapıtı olan *Tarihler*'in *(İstoriai)* geçen yüzyıllarda çeşitli basımları yapılmıştır; J. Schweighäusser (1789-95), Bekker (1844), F. Hultsch (1867-71; 1888-92), Büttner-Wobst (1899-1905). İngilizcede ise, bizim bu derlemede yararlandığımız E. S. Schuckburgh çevirisinden (Londra: Macmillan, 1889) başka, Loeb Classical Library'de Yunanca aslıyla birlikte üç cilt olarak yayımlanan W. R. Paton çevirisi de (Harvard Univ. Press, 1923) vardır.

Polybios'un yukarıdaki parçada uzun uzadıya üstünde durduğu Sparta (Lakedaemonia = Lakonia) anayasası için bakınız: Pintarkhos, çev. S. Eyüboğlu-V. Günyol, *Lykourgos'un Hayatı* (İstanbul: Çan Yay., 1967), Önsöz ve notlar: Azra Erhat.

Tarihler'den Seçme Parçalar*

1. TARİH'İN AMACI[1]

Tarih'in övgüsü geçmiş olaydizimciler (vak'anüvisler) tarafından yapılmamış olsaydı, insanların geçmişe ait bilgilerini düzeltmeleri bakımından en hazır araç olan bu çeşit kayıtların bulunmasını ve özel bir titizlikle incelenmesini teşvik etmek herhalde benim için kaçınılmaz olacaktı. Gelgelelim, öncellerim (seleflerim) bu bakımdan hiç de cimrice davranmamışlardır. Bu konuyu başından sonuna dek ve enine boyuna tartışmışlar, tarihin gerçek anlamıyla bir eğitim ve siyaset hayatı için zorunlu bir hazırlık olduğunu defalarca belirtmişler, varlıklılığın yarattığı değişmelere ağırbaşlılıkla ayak uydurabilmenin en öğretici, daha doğrusu tek yolunun geçmişte başkalarınca uğranan felâketlerin sürekli olarak göz önünde bulundurulması olduğunu söylemişlerdir. Bundan da açıkça anlaşılmaktadır ki, hiç kimse başkaları tarafından söylenmiş ve hem de en iyi şekilde söylenmiş sözleri tekrarlamanın

(*) *İstoriai.* Burada İngilizce E. S. Schuckburgh çevirisinden (Polybius, *Histories*; Londra: Macmillan, 1839) Donald Kagan'ın seçtiği parçalar esas alınmıştır: *Sources in Greek Political Thought from Homer to Polybius* (New York: The Free Press, 1965), s.280-305.

1 Kitap 1: Ayrım 1.

kendine düşen bir görev olduğunu sanmamalıdır. Bu durum, özellikle benim için geçerlidir. Burada anlatmayı üstlendiğim olayların şaşırtıcı doğası, genç yaşlı, her yaştakilerin dikkatini çalışmalarıma çekecek ve bu çalışmaları ilgiyle incelemelerini sağlayacak yeterliktedir. Bilinen dünyanın hemen tamamının Roma kentince nasıl fethedildiği ve egemenlik altına alındığı, buna olanak veren siyasal örgütün ne gibi özellikler taşıdığı ve hele bütün bunların elli-üç yıl gibi kısa bir süre içinde nasıl başarıldığına kayıtsız kalmak ya da bunlarla ilgilenmeyecek kadar tembel olmak mümkün müdür? Bütün bunlardan da önemlisi, bir insan başka düşünce ve çalışma konularını, geçmişin öncül vermediği bir olayın doğru anlaşılmasına önem bakımından üstün tutacak kadar, bu konulara kendisini kaptırabilir mi?

2. ANAYASAL GELİŞME KURAMI[2]

[Önsöz]

Roma anayasasının ayrıntılı bir çözümlemesine girişebilmek amacıyla anlatımını yarıda kesişim, biliyorum ki, çoklarınca yadırganacak ve bu şekilde davranışımın nedeni sorulacaktır. Oysa çalışmanın bu kesiminin, özü gereği, başlangıç tasarıma kaçınılmaz ve ayrılmaz bir parça olarak girdiğine daha önce değinmiş, tarih görüşüme ışık tutan Önsöz'de bunu olanca açıklığıyla ortaya koymuştum. Bir anda benzerlerinin en iyisi olarak sivrilen ve öğrenciler için en öğretici olan bu çalışmanın özelliği, elli-üç yıl gibi kısa bir süre içinde bilinen dünyanın tamamının hangi yollardan ve nasıl bir anayasayla Roma kentinin egemenliği altına girdiğini apaçık ve bütün kapsayıcılığıyla ortaya koyması, tarihte eşi görülmemiş bir olaya ışık tutmasıdır. Çalışmanın amacını bu şekilde belirledikten sonra, Roma anayasası hakkında yapılacak açıklamaların gerçekliğini incelemek için en uygun yer ve zamanın burası olduğunu düşündüm. Örneğin, özel yaşayışınızda, bir insanın iyiliği ya da kötülüğü konusunda kesin kararlar vermek durumunda kalsanız, o kişinin durumu hakkında gerçekçi ve sağlıklı bir değerlendir-

2 Kitap 6: Ayrım 1 - 18, 43-57.

me yapmanın yeri ve zamanı olaysız bir durgunluk dönemi değil, başarının göz kamaştırıcı doruğuna çıktığı ya da bunun göze batıcı karşıtına düştüğü anlardır. Şurası tartışma götürmez bir gerçektir ki, kusursuz insanın denek (mihenk) taşı, talihinin şiddetli değişmeler geçirdiği anlarda gösterdiği ağırbaşlılık ve ruh-canlılığıdır. Anayasaların incelenmesi de aynı yöntemlerle, aynı ayraçlara göre yapılmalıdır. Roma'da gözlediğimiz başdöndürücü ve dikkate değer değişmelerin dengi ya da yakını gelişmelere, ne geçmişte ve ne de günümüzde rastlanmıştır. Bu nedenle, Roma anayasası hakkındaki ayrıntılı açıklamalarımı çalışmanın bu kesimine bıraktım...

Tarihle ilgilenenler açısından en eğitici ve yararlı olan, kuşkusuz, olayların gerçek nedenlerini olanca açıklığı ile görebilmek ve bunun sonucu, her özel durumda, durumun koşullarına en uygun yöntemi seçebilmek olanağıdır. Devletçe girişilen önemli ya da önemsiz her işte sonucun başarılı ya da başarısız olmasını belirleyen en güçlü araç, kuşkusuz, o devletin anayasası, daha doğrusu anayasanın biçimidir. Tıpkı bir pınarın kaynağından olduğu gibi, bütün düşünceler ve eylem planları buradan çıkmakta, uygulama olanağı bulmaktadır...

Bitmek tükenmek bilmeyen bir şekilde yüceliğin doruğuna çıkan ve sonra da unutulmuşluğun derin çukuruna gömülen Yunan devletlerinin geçmişlerini anlatmak ya da gelecekleri hakkında tahminler yürütmek hiç de güç değildir. Herkesçe bilinen şeyleri aktarmak ya da olanlar hakkındaki bilgilerimizden hareketle olacakları kestirmek kolay bir iştir. Gelgelelim, Romalıların durumunu anlamada aynı rahatlığa sahip değiliz; anayasasının son dereceye karmaşık olması yüzünden Roma'nın bugünkü durumunu kavramak ve tanımlamak ne kadar güçse, geçmişteki özel kamusal yaşayışlarını etkileyen özge kuruluş ve kurumların bizce yeterince bilinmeyişi, gelecek hakkında güvenilir tahminler yapmamızı da o derece güçleştirmektedir. Roma anayasasının belirleyici özellikleri konusunda açık seçik ve kapsayıcı bir görüş edinebilmek, bu nedenle, sıradan bir ilginin ötesinde, yabana atılmayacak bir dikkat ve çalışmayı gerekli kılmaktadır.

Şurası bilinen bir gerçektir ki, bu konuda yetkili olduklarını söy-

leyen kişiler, *krallık*, *aristokrasi* ve *demokrasi* diye nitelenen üç değişik anayasal biçim tanımlamaktadırlar. Bence, bu kişilere sorulması gereken soru, anılan bu üçlünün dışında anayasal biçimlerin bulunup bulunmadığı ve bulunuyorsa bu üçünün *en iyi* biçimler olarak mı sunulmak istendiği sorusudur. Bana kalırsa, bunların dışında başka biçimler bulunmadığı da, en iyi biçimler oldukları da doğru değildir. Çünkü, anılan üç anayasal biçiminin üçünden de pay alan anayasayı *en iyi* anayasa saymamız gerektiği açıktır. Bu sıradan bir iddia değildir; sözügeçen ilkenin ışığında Sparta anayasasını hazırlayan Lykourgos'un örneği tartışma götürmez bir tarih kanıtı olarak karşımızdadır. Bu üçünün dışında anayasal biçimler bulunmadığını öne sürmek de, aynı derecede yanlıştır. Tarih, krallık yönetiminden ayrılan ve fakat krallık yönetimini andırır bazı özellikler barındıran mutlakiyetçi ve despotça yönetim biçimlerine sahne olmuş, yöneten kişiler haksız da olsa burada kral adını almış ve kullanmışlardır. Görünüşte aristokrasiyi andıran ve fakat gerçek aristokrasilerden alabildiğine uzak olan oligarşik hükümetlere de sıklıkla rastlanmıştır. Kuşkusuz, aynı durum demokrasiler için de geçerlidir.

Şimdi söylediklerimin gerçekliğini örneklerle ortaya koyacağım. Bütün mutlakiyetçi hükümetlerin krallık adıyla anılamayacağı; krallığın kapsamına, gönüllü olarak benimsenen, şiddet ve korku yerine inandırmaya dayanan yönetim biçimlerinin gireceği açıktır. Aynı şekilde, tüm oligarşik biçimleri de aristokrasi olarak görmek ya da nitelemek yanlıştır; bir yerde aristokrasinin bulunabilmesinin ön şartı, iktidarın, kişisel erdemlerine göre seçilmiş en adaletli ve akıllı kişilerin elinde olmasıdır. Yine benzeri şekilde, bir vatandaşlar topluluğunun bütün üyelerinin istedikleri ya da önerdikleri her şeyi yapabilmeleri, demokrasi için belki gerekli ama hiçbir zaman yeterli değildir. Tanrılara ve büyüklere saygı duymanın, darda kalan ana ve babalara yardım eli uzatmanın, yasalara bağlı kalmanın bütün bütün geleneksel ve göreneksel birer kurum durumunda olduğu toplumlarda çoğunluk iradesinin egemenliğine imkân veren yönetim biçimine demokrasi denir. Böylece ortaya altı hükümet biçimi çıkmaktadır: Genel olarak sözü edilen ve yukarıda kısaca değindiğim üç biçim ve bunlara ek olarak

despotluk, oligarşi ve *güruh [ayaktakımı] egemenliği.* Bunlardan birincisi olayların doğal gelişiminin bir sonucu olarak ve kendiliğinden, bir başka deyişle dış etkilerden arınmış olarak ortaya çıkar. Bunun hemen yanında, maharetin ve uyarlamanın yardımıyla ondan türetilen *krallık* yer alır. Krallığın bozularak *tiranlık*'a dönüşmesi ve sonra da her ikisinin birden yok olması *aristokrasi*'yi doğurur. Olayların doğal gelişiminin bir sonucu olarak aristokrasi *oligarşi*'ye gebedir; oligarşik yönetimin haksız ve adaletsiz işlemlerinin acısını çıkarmak isteyen halk kitleleri bunun ardından *demokrasi*'yi getirirler. Ne var ki, gelişmeler durmaz ve bir yandan yasaların horlanması, öte yandan başvurulan şiddet hareketleri demokrasinin hızla *güruh-egemenliği*'ne dönüşmesine yol açar. Söylediklerimin doğruluk derecesini ölçmek için, yukarıda adlarını sıraladığımız hükümet biçimlerinin doğal kökenlerini, evrimlerini ve nihayet soysuzlaşmalarını dikkatle gözlemek sanırım yetecektir. Bu biçimlerin nasıl doğduğunu kesinlikle bilirsek, onların büyümeleri, doruğa çıkmaları ve soysuzlaşmaları konusunda genel gelişim çizgilerini ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda bu oluşların yer ve zamanlarını da saptamak olanağını elde ederiz. Genel çizgileriyle anlatmış olduğum bu yöntem özellikle Roma örneğine uygulanabilir, çünkü Roma anayasasının kökenleri ve büyümesi baştan doğal nedenlere dayanmaktadır.

Bir yönetim biçiminin bir başkasına dönüşmesini düzenleyen doğal yasalar, Platon ve diğer bazı düşünürler tarafından belki hem daha ayrıntılı ve hem de daha tutarlı bir şekilde tartışılmıştır. Gelgelelim, konunun bu düşünürlerce ele alınış biçimi hem çok karmaşık, hem de çok ayrıntılıdır; dolayısıyla çoklarınca kavranması güçtür. Burada konuyu sıradan herhangi bir insanın anlayacağı şekilde ve oldukça genel bir tarih çerçevesi içinde özetlemeye çalışacağım. Açıklamam sırasında kullandığım terimlerin genel niteliği yüzünden bazı noktalarda yeterince açıklığa kavuşulamazsa, hemen izleyen kısımda ele alınacak ayrıntılar, çözümsüz kalan yerleri gidermeye fazlasıyla yetecektir.

O halde ilk sorumuz şu olacak: Bir anayasanın kökenleri nedir ve nereden gelmektedir? Su baskını, kuraklık, veba ya da benzeri ne-

denlerle insan neslinin yeryüzünden kalkacak kadar tükendiğini, geride ancak bir avuç insanın kaldığını varsayalım. Geçmişte böylesine durumların meydana geldiği anlaşılmaktadır, dolayısıyla bundan sonra da olmaması için hiçbir neden yoktur. İnsanların çokluğu ile birlikte toplumsal göreneklerin, alışkanlıkların ve sanatın da yok olduğunu, canlarını kurtarabilen bir avuç insanın da tıpkı yeni bir tohumdan olduğu gibi insan neslini baştan ürettiklerini varsayalım. Bu varsayımlardan hareket edildiğinde insanların da, tıpkı hayvanlar gibi, sürüler halinde yaşamaları ve dolaşmaları olağandır. Bedence güçsüz oluşları, hemcinsleri ile birarada olmaya, beraber yaşamaya zorlayacaktır. Yine tıpkı hayvanlarda olduğu gibi, bu insan sürüsünün de, yürekçe daha zengin ve bedence daha güçlü olanlar tarafından yönetilmesi, güdülmesi beklenir. Öküz, keçi, horoz gibi uslamlama yetisine sahip olmayan hayvanlarda da görülebileceği gibi, önderlik, en güçlü olanındır ve doğanın gerçek öğretisi budur. İnsanı başlangıçta çevreleyen yaşama koşullarının da böyle olması, bir başka deyişle hayvanlar gibi sürüleşilmesi ve en güçlülerin, en yüreklilerin izlenmesi olağandır. Böylesine önderlerin otoritesi yalnızca bedensel güçleri ile sınırlıdır ve bu önderlik biçimine ancak despotluk adı verilebilir. İnsan kümeleri arasında aile bağları ve toplumsal ilişkilerin doğması ile birlikte, krallık fikri de belirmiş; insanlık iyiyi, doğruyu, adaleti ve bunların karşıtlarını kavramlaştırmaya başlamıştır.

Bu düşüncelerin köken bulması ve doğması şu şekilde olmaktadır. Cinsel ilişki doğadan gelen bir güdüdür ve bunun sonucu da çocukların doğmasıdır. Doğan bu çocuklardan herhangi birisi, olgunluk çağına geldikten sonra, nankörlük eder ve kendisini yetiştirenlere sırt çevirirse ve üstelik sözle ya da hareketle onları kırarsa, onun bu hareketi, orada bulunan ve çocuk yetiştirmenin güçlük ve sıkıntılarını bilen kişilerin gözünden kaçmayacaktır. İnsanlarla hayvanları ayırdeden en önemli özelliğin insanlardaki uslamlama yetisi olduğu gözönünde bulundurulacak olursa, davranışlardaki bu farklılığın, daha doğrusu sapmanın kolay kolay gözden kaçmayacağı açıktır. Böylesine bir durum yaratıldığında onu derhal görecek, hatta hoşnutsuzluklarını he-

men oracıkta belirteceklerdir. Böyle olması olağandır, çünkü onlar da yarını düşünmekte, kendi başlarına da böyle bir şeyin gelebileceğinden korkmaktadırlar. Aynı şekilde, en sıkıntılı ya da tehlikeli anında yardım eli uzatılan bir kişi, kendisine yardım elini uzatanlara minnettar kalacağı yerde, ona kötülük etmeye kalkışırsa, çevredeki diğer kişilerin hoşnutsuzluğu ve kınaması ile karşılaşacaktır. Kötülük eden kişiyi kınayanlar, olasılıkla, kendilerini bir an için kötülük görenin yerine koymaktadırlar. Böylece her insanın kafasında bir görev anlayışı doğmaktadır. Aslında bu adaletin hem başlangıcı ve hem de sonudur. Bir başka benzetme yaparsak, en büyük tehlike anında herkesin önüne atılan ve en güçlü vahşi hayvanların saldırısına karşı geride kalanları kahramancasına koruyan bir kişi nasıl herkesin hayranlığını ve minnetini kazanırsa, aynı şekilde, bunun tam karşıtı bir davranış benimseyen kişi de o derece nefret ve tiksinti uyandıracaktır. Böylesine somut olaylarla karşılaşıldığında, herhalde çoğunluğun kafasında onurlu ve onursuz diye iki kavram ve bu kavramlar arasındaki belirgin farklılık şekillenmektedir. Bunun doğal bir uzantısı olarak da birincisinin özenilecek, ikincisinin utanılacak bir şey olduğu görüşü belirmektedir. En güçlü ve dolayısıyla önderlik durumunda bulunanlar, halkın duygularına uygun olarak böyle kişileri destekler ve böylelikle halkın gözünde de herkese hakkını veren adaletli kimseler olarak belirlerlerse, halk onları izleyecek, candan ve yürekten onların etrafında toplanacak ve ne kadar yaşlanırlarsa yaşlansınlar onların yönetimine karşı olanlarla canlarını dişlerine takarak mücadele edeceklerdir. Bu bağlılığın ve desteğin nedeni halktaki şiddet korkusu değil, önderin yararlığı inancının halk arasında yerleşmesidir. Böylece derece derece despotluğunun yerini krallık almakta, akıl ve mantık, kaba cesaretle beden gücünü tahtından indirmektedir.

İyinin ve adaletin ve bunların karşıtlarının insan kafasında kavramlaşmasının doğal oluşum sürecini, gerçek krallığın kökenlerini ve gelişimini böylece görmüş bulunuyoruz. İnsanlar, böylesine erdemli kişilerin iktidarını yalnızca o kişiler adına değil, onların çocukları için de kuşaklar boyunca sürdürürler. İnanırlar ki, böylesine kişilerden doğan

ve böylelerince eğitilenler, o kişilerle benzer nitelik ve erdemlere sahip olacaklardır. Halk ilk kralın soyundan gelen yöneticilerden zamanla hoşnut kalmazsa yeni krallarını ya da yöneticilerini, beden gücü ya da kaba cesaret ayracına göre değil, düşünsel ve ussal yetilerine göre seçecektir; bu ayrımın önemini artık tartışma götürmez bir biçimde kavramıştır. O halde, eski çağlarda göreve bir kere seçilen ve bu makama yerleşenler, krallık işlevlerini yaşlılıklarında da yerine getirirler; kısmen uyruklarının güvenliğini ve kısmen de yaşayışın zorunlu gereksemelerini bollukla karşılayabilmek için güvenli yerleşme yerleri seçerler ve bunları aşılmaz surlarla çevirirler; bütün bunları yaparken, göze batıcı ve farklı şekilde yiyip, içip giyinmediklerinden ve başkalarıyla hemen hemen aynı koşullar altında yaşadıklarından ve halkın günlük çalışmalarına onlardan herhangi bir tanesi gibi katıldıklarından her türlü kıskançlık ve horlayıcılıktan uzaktırlar. Ne zaman ki, krallık iktidarı ailelerde kalıtsallaştı ve kral soyundan gelenler kişisel güvenlikleri için gerekeni ve hatta gerekenden fazlasını kolayca ellerinin altında bulundurduklarını anladılar, işte o zaman hırs ve isteklerine dizginleri kaptırdılar; sanmaya başladılar ki, yöneticilerin giydikleri uyruklarından farklı olmalı, sofralarında onlarınkinden farklı yiyecekler bulunmalı ve kaynakları ne kadar yasadışı olursa olsun, reddedilmek korkusundan uzak, şehevi zevklerin peşinden koşabilmelidir. Bu durum bir yandan kıskançlığın, diğer yandan da nefret ve alabildiğine hoşnutsuzluğun doğmasına yol açtı ve krallık kısa sürede despotluğa dönüştü. Böylece çözülmeye doğru ilk adımlar atıldı; hükümet artık karşısında en kötü insanları değil, en soylu, yürekli ve ileri fikirlileri buldu. Başkaldıranlar, yöneticilerinin despotça hareketleri karşısında kayıtsız kalamayacak, boyun eğemeyecek olanlardı.

Halkın yeni önderlerine kavuşması, yukarıda saydığım nedenlerle, krallık soyuna karşı bir işbirliğinin oluşmasına yol açtı; *'despotluk'*la birlikte *'krallık'* da ortadan kalktı ve *'aristokrasi'* yeniden dirilmeye, canlanmaya başladı. Despotları yok edenlere sonsuz minnet duygularıyla bağlanan halk kitleleri onları yönetici durumuna getirdi ve çıkarlarını onların koruyuculuğuna bıraktı. Yeni yöneticiler kendi-

lerine verilen bu görevleri ilk başta büyük bir ayrıcalık olarak karşıladılar, kamusal yararı birinci planda tuttular, özel ya da kamusal bütün işleri büyük bir dikkat ve titizlikle yürüttüler. Gelgelelim, bu kişilerin çocuklarının iktidarı babalarından devralmalarıyla işler bir kere daha değişmeye yüz tuttu. Yaşayışları süresince önemli talihsizliklerle karşılaşmayan, tartışma özgürlüğü ve eşitlik konusunda geçmiş hiçbir deneyimleri bulunmayan ve babalarının otorite ve yüksek makamlarının gölgesinde büyüyen yeni yöneticiler, kısa sürede, kendilerini sınırsız bir para aşkına ve şehvete kaptırdılar, içkiye ve ona eşlik eden sınırsız çılgınlıklara, kadınların ırzına geçmeye ve oğlan çocuklarını zorla kullanmaya kadar varan ahlâksızlıklara alıştılar. Böylece *'aristokrasi oligarşi'*ye dönüştü. Kısa zamanda, halk eski yöneticilere karşı, duyduklarını bunlara da duymaya başladı ve bu yöneticilerin düşüşü, despotların başına gelen felâketleri andırır bir düşüş oldu.

Yönetime karşı beslenen kıskançlık ve düşmanlığın varlığı vatandaşlar arasında su yüzüne çıkınca, bazı kişiler, söz ya da eylemle yöneticilere açıkça karşı çıkacak kadar yüreklendiler. Bunu yapanlar, halkın kendilerinin yanında yer almak için her bakımdan dolu ve hazır olduğunu biliyorlardı. Sürgün ya da suikastla yöneticilerin ortadan kaldırılmasından sonra, kitleler adaletsizliklerin yarattığı korku hâlâ yüreklerinde olduğu için yeni krallar seçmekten kaçındılar. Yine bir avuç kişinin ahlâk dışı davranışlarını bir türlü unutamadıklarından, kamusal çıkarların korunmasını birden fazla kişiye teslim edemediler. Son umutları yalnızca kendilerine güvenmek ve dayanmaktı; sonuçta kurtuluşu orada buldular, anayasayı oligarşiden *'demokrasi'*ye çevirdiler, devlet yönetim ve gözetimini kendileri üstlendiler. Oligarşik üstünlük ya da egemenlik deneyimini yaşamış kişiler sağ kaldıkça, eldeki anayasaya kutsal bir bağış gözüyle bakıldı, eşitlik ve özgürlüğe en yüce değer verildi. Ortaya yeni kuşaklar çıkıp da, demokrasi demokrasiyi kuranların çocuklarının çocuklarına geçtiği zaman, uzun süre birlikte yaşamanın yıpratıcı etkileri görülmeye başladı; özgürlük ve eşitliğe verilen değer azaldı, bazı kişiler ötekilerine oranla daha güçlü olmak isteklerini gemleyemediler. Bu yola sapmak eğiliminde olanların başında

varlıklılar vardı. Bu kişiler, kendilerini koltuk hırsına kaptırıp dış destek olmaksızın ve kendi kişisel niteliklerine dayanarak bu isteklerini gerçekleştiremeyeceklerini anlayınca, malikânelerini dağıtmaya, halkın soysuzlaşması için ellerinden geleni ardlarına koymamaya başladılar. Bu ün ve şan budalalıkları yüzünden kitleleri rüşvet almaya hazır duruma soktular, demokrasinin erdemli niteliklerini yok ettiler, onu bir şiddet ve demir ökçe yönetimi haline getirdiler. Başkalarının sırtından geçinmek alışkanlığını artık edinmiş bulunan, geçimlerinin tek kaynağını komşularının mal ve mülkünde gören, yoksulluk yüzünden toplumsal onur ve nimetlerden yararlanamayan kitleler, hırslı ve korkusuz bir öndere kavuştuklarında, yalnızca kaba kuvvete dayanan bir yönetim yarattılar. Bu yönetimin kuruluşunu gürültülü toplantılar, peşpeşe cinayetler, sürgünler, toprakların peşkeş çekilmesi izledi. Bu durum, uygarlığın bütün izlerinin yok olmasına ve insanlar üstünde yeni bir efendinin, yeni bir despotun egemen oluşuna dek sürdü.

Anayasal devrimlerin çizdiği döngü, değişmeye başladıkları andan ilk çıktıkları yere döndükleri ana kadar izledikleri doğal değişim sırası budur. Bu temel ilkeler bilindikten sonra, insanlar, belirli bir anayasada şu veya bu değişikliğin kesin olarak hangi tarihte meydana geleceği konusunda belki yanılabilirler; ama gelişmenin ya da gerilemenin hangi evresinde bulunulduğu, devrimsel değişmenin hangi noktada gerçekleşeceği konusunda yanılmalar son derece güçtür. Bu araştırma yönteminin Roma anayasasına uygulanması, sözü geçen anayasanın oluşumu, gelişimi, doruğa çıkışı ve onu gelecekte bekleyen değişmeler konusunda kuşkusuz çok aydınlatıcı bilgiler getirecektir; çünkü, daha önce de değindiğimiz gibi, bu anayasanın oluşumu ve gelişmesi tamamen doğal nedenlerden kök almaktadır ve gerilemesi de doğal nedenlerin sonucu olacaktır. Söylediklerimin en iyi örneği, şimdi anlatacaklarımdır.

Lykourgos yasalarına burada kısaca değinmekte yarar vardır: Böylesine bir inceleme konumuza hiç de yabancı değildir. Adı geçen devlet adamı, yukarıda sıraladığım değişmelerin şaşmaz bir doğa yasasınca yaratıldığının mutlak bilincindeydi. Lykourgos'un vardığı bir

başka sonuç, karma nitelik taşımayan ve tek bir kuvvet biçimine dayanan yapıların ister istemez dengesiz olacağıydı. Bu ve benzeri yönetimleri kendilerine özgü olan ve özlerinde barındırdıkları bozuk büyüme er geç dönüşmektedirler. Demirin doğal bir biçimde pasa dönüşmesi, kerestenin içten içe ve dış kabuğa zarar gelmeksizin tahta bitleri ve kurtlarca çürütülmesi gibi, her anayasanın özünde de, doğal olarak onu içten içe kemirecek belirli bir kötülük mutlaka bulunur: Krallığın özünde mutlakçılık, aristokrasinin özünde oligarşi, demokrasinin özünde de yasa tanımayan bir vahşet ve şiddet yatmaktadır. Bütün bu yönetim biçimleri, daha önce de açıkça ortaya koyduğum gibi, kaçınılmaz olarak bozuk biçimlerine dönüşmektedirler. Lykourgos bütün bunları görmüş, en iyi anayasaların belirleyici ve olgun niteliklerini biraraya getirmiş, bu özelliklerden herhangi bir tanesinin fazlaca ağır basmasından ve bunun sonucu anayasanın giderek bozuk bir biçime dönüşmesinden kesinlikle kaçınmış, bir gücün diğerlerince sürekli olarak denetlenmesini sağlayarak dengenin birinden ya da ötekinden yana bozulmamasına özellikle dikkat göstermiş, bunları şaşmaz bir biçimde uyarlayarak ve tam dengede tutarak bütünün pupayelken seyreden bir gemi gibi uzun süre varolabileceğini düşünmüştür. Halka anayasada yeterli bir pay vererek onun korkusuyla, krallık iktidarının giderek küstahlaşmasını önlemiş; üyeleri tamamen kişisel nitelik ve yeterliklerine göre seçilen ve ortaya çıkan sorunlarda hep adaletten yana yer alan *Gerusia*[3] sayesinde de halkın krallığa karşı açık bir saygısızlığa düşmesi engellenmiştir. Böylece tutucu tutumları yüzünden kötü durumda kalan taraflar *Gerusia*'nın ağırlığı ve etkisi sayesinde güçlenmekte ve destek bulabilmektedirler. Bu bileşimin bir sonucu olarak Lakedaemonialılar, bugüne dek tanıdığımız halklar arasında, özgürlüklerini en uzun sürdürenler olmuşlardır.

Lykourgos, anayasasını, karşıtlığın verdiği bir disiplinle değil, aklın ışığında olayların kökenlerini ve doğal gelişim çizgilerini görmesiyle hazırlamıştır. Romalılar, kendi uluslar topluluğunu kurarken ay-

3 *Gerusia*, eski Dor devletlerinde, özellikle Sparta'da bulunan senato niteliğindeki yaşlılar kurulu.

nı sonuçlara vardıkları halde, bunu salt bir uslamlama ile değil, bitmek tükenmek bilmeyen mücadele ve güçlüklerle, felâketlerden edinilen bilgileri dönüşmelerde somutlaştırarak gerçekleştirmişlerdir. Ortaya çıkan sonuç Lykourgos'unkini andırır bir anayasadır ve bu anayasa çağımızın en gelişkin, en ileri olanıdır...

Lykourgos'un anayasasını böylece tanımladıktan sonra, Cannae'deki feci yenilginin öncesinde Roma anayasasının durumunu kısaca anlatmaya çabalayacağım.

Bu açıklamam sırasında ayrıntıya ilişkin bazı noktalara değinmeyişimin, Roma anayasası altında yaşayan kişiler açısından, anlatımının yetersiz kaldığı kanısını uyandıracağını biliyorum. Kişisel deneyimlerinden bu anayasayı en ufak ayrıntısına kadar bildikleri ve küçüklüklerinden başlayarak bu anayasanın gelenek ve yasaları altında büyüdükleri için, tanımlarımın açıklığı ve tutarlılığından çok, eksik bıraktıklarım gözlerine çarpacaktır. Bu da kuşkusuz kendilerinde bazı rahatsızlıklar uyandıracaktır. Tarihçinin önemsiz sayılabilecek bazı ayrıntıları bilerek ele almadığını da düşünmeyecekler; onun, mevcut kurumların kökenleri ya da başka bazı konulardaki sessizliğini bu konulardaki bilgisizliğine vereceklerdir. Anlatılanları önemsiz ya da konuyla ilgisiz olarak niteleyecekler; ele alınmayan noktaları, kuşkusuz, en önemli ve en canalıcı şeylermiş gibi değerlendirmeye çalışacaklardır; bütün bu davranışların nedeni, sözü geçen konuyu yazardan daha iyi bildikleri inancı ya da bunu gösterebilme isteğidir. Gelgelelim, iyi bir eleştiricinin ayırdedici özelliği, yazarı, söylemediklerinden dolayı değil, söyledikleri ile eleştirebilmesidir. Eğer söylediklerinde yanlışlıklar görürse, bazı şeyleri söylememiş olmasının nedenini rahatça bilgisizliğe bağlamak hakkına sahiptir. Yok, eğer söyledikleri doğruysa eksik bırakılanları bilgisizliğe değil, inceden düşünülmüş bir kararlılığa bağlamak durumundadır. Adalet duygularından çok kişisel hırslarıyla eleştiri yapanlar için bu kadar söz yeterlidir, sanırım...

Bir tarih incelemesini hakçasına onaylayabilmenin bir başka önkoşulu da, sözü geçen incelemenin, eldeki sorunu kapsaması, onunla bağlantılı olmasıdır; yok bu kurala uyulmuyorsa, incelemenin üslu-

bu ne kadar güzel ve anlattıkları ne kadar doğru olursa olsun, konuya yabancı düşecek ve memnun etmek yerine usandıracaktır...

Roma anayasasına gelince, bu anayasanın her biri egemen güçler olarak ortaya çıkan üç unsuru vardır. Bu unsurların devlet mekanizması içindeki göreli yerleri eşitliğe ve dengeye öylesine önem ve titizlik verilerek saptanmıştı ki, hiç kimse, Romalı bir yurttaş bile, bu anayasanın bütün olarak bir aristokrasi mi yoksa bir demokrasi mi yahut bir despotluk mu olduğunu kesinlikle söylemezdi. Buna fazlaca şaşırmamak gerekir: Gözlemlerimizi bütün bütün Konsüllerin iktidarı etrafında yoğunlaştırırsak anayasanın despot yönünün ağır bastığını kolaylıkla söyleyebiliriz; senatonun durumunu incelersek temsil niteliğinin aristokratik olduğunu görürüz; yok, sorunu halka tanınan yetkiler ve halkın elindeki iktidar açısından değerlendirirsek, Roma anayasasında demokrasi unsurunun fazlasıyla ağır bastığı görülür. Geçmişte bu farklı unsurlara verilen ve ufak tefek bazı değişikliklerle bugün de varolan iktidarların gerçek boyutlarını şimdi inceleyeceğiz.

Ordularının (lejyonların) başında sefere çıkmadıkları zaman Konsüller Roma'da otururlar ve yönetimin gerçek hâkimleri durumundadırlar. Yönetsel kademede yer alanların tümü, Tribünler[4] hariç, Konsüllere karşı sorumludurlar ve Konsüllerden emir alırlar. Yabancı ülkelerin elçilerini senatoya tanıştırmak, tartışma gerektiren önemli konuları senatoya getirmek, senato kararlarının yürütülmesini denetlemek onların görevidir. Halkın onayını gerektiren bazı devlet sorunlarının ortaya çıktığı durumlarda, halkla ilişki kurmak, halkın katılacağı toplantılar düzenlemek, önerilenleri halka sunmak ve çoğunluğun kararını uygulamak Konsüllere düşer. Savaş hazırlıklarının yürütülmesinde ve özellikle bütün savaş süresince ellerindeki iktidar hemen hemen mutlaktır. Savaş harcamalarını karşılamak için müttefiklerden gerekli gördükleri vergileri almak, askeri tribünleri atamak, askerlik çağındakiler için kütükler düzenlemek ve uygun gördüklerini askere almak yine bunlara düşer. Özellikle eylemli hizmet sırasında komutaları altında bu-

---

4 *Tribuni* (*tribunus*'lar), Kabile başkanları – der.

lunanları dileklerince cezalandırmada mutlak yetkilere sahiptirler; bunun yanı sıra kamu paralarını diledikleri gibi kullanma olanağına sahiptirler ve bunun için buyrukları altında bir defterdar *(quaestor)* bulunur. Tek başına bu yetkilerin incelenmesi, anayasanın despotluk olduğu ve tartışma götürmez bir krallık yönetimi niteliği taşıdığı şeklindeki tanımları ister istemez haklı gösterecektir. Tanımladığım kurumların zamanımızda ya da kuşaklar sonra değişmiş ya da değişecek olması, betimlemelerimdeki gerçekliğe hiçbir şekilde gölge düşürmez; bu görüşüm, bundan sonra söyleyeceklerim için de böylece geçerlidir.

Senatonun en önemli görevi ülke maliyesinin denetlenmesi, gelir ve giderlerin düzenlenmesidir. Senatonun bu yönde bir kararı olmadıkça defterdarların kamu paralarını devletin çeşitli bölüm ya da kurumlarına tahsis etmeleri mümkün değildir – daha önce de değindiğimiz gibi, konsüllerin durumu bu genel kuralın dışındadır. Bunun yanı sıra, Senato, en büyük ve önemli harcamayı yani *Censor*'lar[5] tarafından her beş yılda bir[6] kamusal yapıtların onarım ve yapımı için yapılan harcamaları denetler; senatonun bu yönde bir kararı olmadıkça, Censor'lar ayrılmış paralara ellerini süremezler. Vatan hainliği, suikast, zehirleme ve önceden tasarlayarak adam öldürme gibi, kamusal bir kovuşturmayı gerektiren ve İtalya topraklarında işlenen suçlara bakmak da senatonun yetki alanına girer. İtalya'nın müttefikleri arasında bulunan bir ülke ya da bir yurttaş herhangi bir anlaşmazlığın çözülmesini, belirli bazı cezaların verilmesini, korunmasını ya da kendisine yardım yapılmasını istediğinde, bütün bunlara senato karar verir. Aynı şekilde, İtalya dışında savaşan iki ülke ya da topluluğu barıştırmak yahut uzaklaştırmak için bir elçi göndermek gerektiğinde ya da bunlardan bazı taleplerde bulunmak durumunda kalındığında veya bunlara görevlerini hatırlatmak, teslim olmalarını istemek veya en sonunda savaş açmak zorunluğu duyulduğunda karar verme durumun-

---

5 *Censor*'lar – Yurttaşların sayısının ve mallarının kaydını tutan, kamu maliyesini idare eden, ahlâk ve davranışları denetleyen iki Roma idarecisi – der.

6 Beş yılda bir kere, bütün Roma, yapılan vergileme sayımından sonra temizlenip arıklanırdı, buna *Lustrum* denirdi – der.

da olan yine senatodur. Yabancı ülke elçilerinin Roma'da karşılanışı sırasında takınılacak tutum ve bu elçilere verilecek cevaplar da senatonun işidir. Bu gibi sorunlarda halkın hiçbir söz hakkı yoktur. Konsüllerin Roma'da bulunmadığı bir sırada kente gelen ve orada yaşayan kişiler, kolaylıkla, anayasanın bütünüyle aristokrasi olduğunu sanabilirler. Gerçekten de birçok Yunanlı ve sayısız kral, Roma'yla olan ilişkilerinin senato yoluyla düzenlenmesinden dolayı, senatonun Roma'da mutlak egemen olduğunu düşünmüşlerdir.

Senatonun böylesine sayısız işlevleri ve özellikle maliyenin gelir ve giderlerini denetleme yetkisini kendisinde toplamış olmasına, konsüllerin de bir yandan askeri hazırlıkların ayrıntılarının planlanmasında ve öte yandan da savaş sırasında mutlak iktidarı ellerinde bulundurmalarına bakarak şu soru sorulabilir: Pekiyi, bütün bunlar çıktıktan sonra anayasada halka ne gibi bir yetki kalmaktadır? Anayasada halka da bir pay ayrılmıştır ve bu pay da gerçekten çok önemli bir paydır. Onurlandırma ve cezalandırmanın tek kaynağı halktır. Krallıkların ve anayasaların, kısaca insan toplumlarının tek tutkalı ise bu onurlandırma ve cezalandırma unsurlarıdır. Gerek teori ve gerekse pratikte bu ikisini ayıran çizgi kesinlikle ve tartışma götürmez şekilde çizilmedikten sonra, hiçbir işin sağlıklı bir biçimde yapılması, yürütülmesi olanaklı değildir. İyi ve kötünün aynı şekilde onurlandırıldığı bir durumu kafalarımızda canlandırmak, bu deyişe açıklık getirir. Demek oluyor ki, ölümle kalım arasında karar vermek durumunda olan tek yargıç, tek mahkeme halktır; özellikle yüksek görevlerde bulunmuş kişilerin sanık durumunda bulunduğu davalarda ya da yalnızca para cezası gerektiren ve fakat ceza tutarının önemli düzeylere ulaştığı olaylarda halkın yargıçlığı kaçınılmazdır. Roma'da idam isteğiyle yargılanan kişiler, kararın oylanması sırasında kararın kesinleşebilmesi için onayları gereken kabilelerden herhangi bir tanesinin oy kullanmaması ya da karar aleyhinde oy kullanması halinde, Roma'yı serbestçe terketmek ve gönüllü sürgün olmak hakkına sahiptirler. Bu kişilerin Napoli'de yahut Praeneste'de veya Tibur'da ya da anlaşmanın yeminle pekiştirildiği bir başka kentte güvenlik altında yaşamaları olanaklıdır.

Erdemliliğin en onurlu ödülü olan makamları, bu makamları, bu makamları hak eden kişilere dağıtmak yine halkın görevidir. Yasaları onaylamak ya da yürürlükten kaldırmak konusunda mutlak iktidara halk sahiptir; tümünden de önemlisi, savaş ve barış konularını düşünen ve tartışan halktı. Aynı şekilde ittifak, ateşkes ve barış anlaşmaları gibi konularda kabul edilen geçici hükümler halkın onayına sunulur; bu geçici hükümlerin benimsenmesi ve yürürlüğe girmesi ya da reddedilmesi bütünüyle halkın elindedir.

Soruna bu açıdan bakıldığında, anayasanın bir demokrasi olduğu ve ülkedeki iktidarın gerçek sahibinin halk kitleleri olarak belirdiği sonucu çıkarsanabilecektir.

Devleti meydana getiren değişik unsurlar arasındaki güç dağılımını böylece görmüş bulunuyoruz. Şimdi, bu değişik unsurların, duruma göre, hem birbirlerine karşıt ve hem de birbirlerini bütünleyici olabileceklerini göstereceğim.

Yukarıda tanımladığım yetkilerle donatılmış olarak sefere çıkan bir konsül, görünüşte, eldeki işin yürütülmesi ve yönetilmesi konusunda mutlak söz sahibidir; gelgelelim, gerek halkın ve gerekse senatonun desteğini almak durumundadır ve bu destekten yoksun bulunduğu sürece işi başarılı sayılabilecek bir biçimde sonuçlandırması olanaksızdır. Ordularını zaman zaman sefere çıkartabilmek için her şeyden önce erzak ve donatım gerekir; ne var ki, senatonun bu yönde bir kararı olmadıkça askerlere ne tahıl verilebilir, ne giyecek ne de ücret. Senatonun tehlikelerden kaçınmak ya da konsülün planlarını baltalamak gibi bir isteği varsa, ne kadar iyi olursa olsun, konsülün bu planları eksiksiz uygulayabileceği düşünülemez. Aynı şekilde, bir konsülün, giriştiği bir çabayı sonuçlandırıp sonuçlandırmayacağı konusunda karar verecek olan yine senatodur; yılın sonunda adı geçen konsülün göreve devam etmesine ya da onun yerine yeni bir konsülün gönderilmesine senato karar verir. Generallerin başarılarına şan ve ün katmak ya da bu başarıları gölgeleyerek sözü geçen kişilerin onur paylarını indirmek yine senatonun mutlak yetkisi içindedir. Savaş alanlarında elde edilen başarıların somutlaştırılarak halkın gözlerinin önüne sürülmesi, ancak

"zafer geçitleri"yle mümkündür; zafer geçitlerinin yapılabilmesi için zorunlu olan harcamalar senato tarafından onaylanmadıkça, bazı komutanların geçitleri yeterince tantanalı ve debdebeli olmayacak, bazılarınınkiyse hiç kutlanmayacaktır. Halka gelince, konsüller, öncelikle onları hoşnut tutmak durumundadır. Konsüllerin çalışma alanları ne kadar uzakta olursa olsun durum böyledir; çünkü, daha önce de belirttiğim gibi, barış ya da antlaşma şartlarını onaylayan veya onaylamayı reddeden halktır. Bunun yanı sıra, göreve adaylıklarını koyarken, bir önceki dönemde yaptıklarının hesabını halka vermek durumundadır. Buraya dek anlattıklarımızdan açıkça anlaşılmaktadır ki, konsüller ne senatoyu ne de halkın gönül hoşluğunu ihmal edebilirler.

Çok büyük iktidarının ana çizgilerini yukarıda tanımladığım senatoya gelince: Sözü geçen kurum kamuyu ilgilendiren konularda, her şeyden önce, çokluğu hesaba katmak ve halkın isteklerini göz önünde bulundurmak zorundadır; devlete karşı işlenen ve ölümle cezalandırılması gereken suçları bile kesin karara bağlayabilmesi için halkın onayını alması gereklidir. Aynı şekilde ve senatörleri doğrudan doğruya ilgilendiren durumlarda bile –örneğin, senatonun geleneksel otoritesini indiren ya da senatörleri bazı ayrıcalık ve makamlardan yoksun bırakan ya da senatörlerin kişisel mülklerini azaltan yasaların tartışılması sırasında– sözü geçen yasanın onaylanması ya da reddedilmesinde halkın oyu mutlaktır. Bütün bunlardan daha da önemli olarak, tribünlerin veto haklarını kullanmaları halinde, senato yalnızca kararname yayınlamak yetkisinden yoksun kalmamakta, aynı zamanda resmi ya da gayriresmi olarak toplantı bile yapamamaktadır. Tribünler, halkın isteklerini saygıyla karşılamak ve bu istekleri yerine getirmek durumundadır; bu saydığımız nedenlerle, senato kitlelerin karşısında eli kolu bağlanmış durumdadır ve onların isteklerine mutlaka saygılı olacaktır.

Aynı şekilde, halk kitleleri de senatodan bağımsız olmaktan uzaktırlar ve senatonun çeşitli isteklerini toplu olarak ya da tek tek dikkate almak durumundadırlar. Örneğin, kamusal yapıtların onarım ve yapım işleri –ki, bunlar sayılamayacak kadar fazladır– İtalya'nın her yanında ihaleye çıkarılmaktadır; Roma hükümetinin denetimi al-

tına giren yerlerde nehirlerden, limanlardan, bahçelerden, madenlerden ve topraktan vergi toplanmaktadır. Bütün bu işlerin yürütülmesi sırasında insanlar çalıştırılmakta, kısaca müteahhit ya da işçi olarak bu işlerle ilgilenmeyenlerin sayısı parmakla sayılabilecek kadar az bulunmaktadır. Bazıları ihaleleri doğrudan doğruya kendileri için Censor'lardan almakta, bazıları da onlarla ortaklık kurmaktadır. Başka bazı kişiler ise müteahhitler adına kefil olmakta, bütün mal ve mülklerini maliyeye teminat olarak göstermektedirler. Bütün bu işlemlerin üzerinde senatonun mutlak denetimi vardır. Örneğin, süre uzatma yetkisine sahiptir; beklenmedik bir kaza yüzünden işleri geciken bir müteahhidin yükümlülüklerini azaltabileceği gibi, kaza yüzünden işleri kesinlikle bitiremeyecekse bu yükümlülerin tümünü de affedebilir. Senatonun, müteahhitlere, büyük güçlükler çıkartabileceği ya da alabildiğine kolaylıklar sağlayabileceği alanlar sayılamayacak kadar geniştir. Bunun nedeni de açıktır: Her konuda başvurma yeri senatodur. Çok önemli bir diğer nokta da, özellikle suçun ağır olduğu kamusal ya da özel davalarda, yargıçların senato üyeleri arasından seçilmesidir. Bunun sonucu olarak yurttaşlar, büyük ölçüde, kendilerini senatonun insafına bırakmışlardır; yardımına ne zaman muhtaç olacaklarını bilmediklerinden dolayı da, senatonun iradesine açıkça direnmek ya da cephe almaktan kaçınmaktadırlar. Aynı şekilde konsüllerin de isteklerine düşüncesizce karşı çıkmamaktadırlar; bunun da nedeni, sefer sırasında konsüllerin mutlak otoritesi altına girmek korkusudur.

Karşılıklı yardımlaşmaya ya da zarar vermeye eşit ölçüde olanak sağlayan bu unsurlararası güç dağılımı, ortaya çıkabilecek her durumu karşılayacak peklikte bir birlik yaratmıştır ve bu nedenle bundan daha iyi bir anayasa bulmak mümkün değildir. Dıştan gelen tehlikeler bu unsurları birleşmeye ve birlikte çalışmaya zorladığında, devletin seferber ettiği güç öylesine dev boyutlara ulaşmaktadır ki, istekli bir rekabet ortamında tehlike saatlerinin atlatılması için varlarını yoklarını ortaya koyan sınıfların çabaları gerekeni fazlasıyla gerçekleştirmekte, hazırlıksız ya da ağırlık yüzünden sonsuz bir azim gerektiren işlerin başarısızlığa uğraması önlenmektedir. Tüm bireyler, eldeki işin

başarıyla sonuçlandırılması için, gerek kamusal ve gerekse özel düzeyde olanca güçleri ile çalışmaktadırlar. Aynı şekilde, devletin bu özgül anayasası, girişilen her çabanın karşısındaki engelleri silip süpürmekte, ortada çözülemeyecek sorun bırakmamaktadır. Dış tehlikelerin geride bırakıldığı ve doğal olarak dalkavukluk ya da tembellikten bozulmaya yüz tuttuğu, küstahlık ya da şiddet eğilimleri gösterdiği sıralarda bu anayasanın önemi belirmekte, yanlışları ve sapmaları düzeltecek gücü bir kez daha kendisini göstermektedir. Tanımladığımız üç sınıftan herhangi birisinin kendisini fazlasıyla büyük görmeye başlaması, gereğinden daha şişkin ve saldırgan olması halinde, bu üçünün karşılıklı bağımlılığı ve birinin isteklerinin birbirlerince denetlenmesi ya da önlenmesi olasılığı, bu isteklerin genişlemeye eğilimini gemleyecektir. Böylece bir tarafta belirebilecek aşırı istekler ötekilerinin sert tepkisinden duyulan korkuyla frenlenecek, unsurlararası denge sağlanacaktır...

[Roma Cumhuriyeti'nin Başkalarıyla Oranlanması]

Hemen bütün tarihçiler ileri gelen mükemmellikteki anayasalara örnek olarak Lakedaemonia, Girit, Mantinea ve Kartaca anayasalarını bunlar arasında sayarlar. Öncekilere değinmeyeceğim. Atina ve Thebai anayasaları hakkında da fazla bir şey söylemenin gerekli olduğunu sanmıyorum: Büyümeleri olağanüstü, dorukta kalış süreleri kısa ve geçirdikleri değişmeler de acayip bir şiddetlikte olmuştur. Bir başka deyişle, beklenmedik bir hızlılık ve anda yıldızları parlamıştır; ne var ki, kendilerini, varlık içinde yüzdüklerini sandıkları bir sırada, bunun tam karşıtı koşullarla çevrili olmuşlardı. Thebaililer, Yunan devletleri arasında kahramanlıkları ile sivrilirken, Lakedaemonialıların izlediği budalaca politikadan ve müttefiklerin bu devlete karşı besledikleri büyük kinden yararlanmasını bilmişler, bir ya da en çok iki adamın durumu kavrayacak kadar akıllı ve durumun gerektirdiği tedbirleri alacak kadar sürekli olmaları sayesinde adlarını kahramana çıkarmışlardır. Gelgelelim, izleyen olaylar, Thebaililerin başarılarını, anayasalarının ayırdedici özelliklerine değil yöneticilerinin yürekliliklerine borçlu olduklarını göstermiştir. Şöyle ki, Thebai'nin sınır tanımayan güçlülüğü, Epaminondas ve Pelo-

pidas zamanında gerçekleşmiş, onların yaşayışı sırasındaki yükseliş ve doruğa çıkışı, ölümlerinden sonraki hızlı düşüş izlemiştir. Özetle diyebiliriz ki, Thebai iyi bahtını anayasasına değil, insanlarına borçludur.

Benzeri bir görüşü, aynı geçerlilik derecesinde, Atina anayasasına da uygulayabiliriz. Atina belirli aralıklarla ve daha sıklıkla doruğa çıkmış ve fakat en mükemmel çağını, kuşkusuz, Themistokles zamanında yaşamıştır. Gelgelelim, dorukta geçen süreler kısa olmuş ve anayasanın temelindeki dengesizlik yüzünden hızlı yükselişleri aynı hızlılıkta düşüşler izlemiştir. Atina halkını, tarihlerinin her döneminde, kaptanı olmayan bir gemiye benzetebiliriz. Böylesine kaptansız bir gemide, ancak düşman korkusu ya da patlak veren bir fırtına tayfaları birlikte düşünmeye ve çalışmaya zorlamakta ve o zaman işler yolunda gitmektedir; tehlike geçip korku bulutları dağıldığında, tayfalar subaylara karşı küstah bir tutum takınmakta ve bir bütün olarak düşünüp dümenciye uymadıklarından aralarında sık sık kavga etmektedirler. Bazıları yolculuğa devam etmek istemekte, ötekileri dümenciyi demir atması için zorlamakta, bazıları yelkenleri açmakta, başkaları ise toplamaktadır. Tayfalar arasındaki bu anlaşmazlıklar ve tartışmalar, izleyenler açısından gerçekten acıklı bir görünüştür; üstelik bu yolculuk, tayfalarla birlikte gemide bulunan yolcular için de büyük ölçüde tehlike taşımaktadır. Bütün bunların sonucu nedir, bilir misiniz? En açık denizlerdeki tehlikeleri ve en şiddetli fırtınaları atlattıktan sonra, tayfalar gemiyi limanda ve kıyıya yakın bir yerde parçalamaktadırlar. Atina anayasasının başına gelenler de bundan pek farklı değildir. Örneğin, bir yandan halkının ve öte yandan önderliğinin yürekliliği sayesinde en büyük ve korkulu tehlikeleri geride bıraktıktan sonra, en güvenli barış ve sessizlik dönemlerinde, kaygusuzluk nedeniyle ve bir hiç yüzünden büyük felâketlere uğramışlardır. Bu nedenle gerek Atina ve gerekse Thebai anayasaları hakkında daha fazla bir şey söylemenin gerekli olduğunu sanmıyorum: her ikisini de, ayak takımı zincirsiz güdüleriyle yönetmektedir. Bu günahlardan birinin özelliği, asabına hâkim olamayıp sık sık sinir nöbetleri geçirmesi, ötekininki de vahşet ve şiddet gelenekleriyle yoğrulmuş olmasıdır.

Girit devletindeki duruma gelince: Burada, üzerinde dikkatle durulması gereken iki nokta vardır: İlki Ephoros, Ksenophon, Kallisthenes ve Platon gibi eskinin en büyük düşünürlerinin nasıl olup da Girit anayasasını Sparta'nınkine benzettikleri, ikincisi bu anayasada nasıl olup da beğenilir bir yan bulduklarıdır. Ben her iki fikre de katılmıyorum, katılmayışımın nedenlerini de şimdi açıklayacağım. Önce, Girit anayasası ile Sparta anayasası arasındaki benzemezlikten söze başlayalım. Çoklarına göre Sparta anayasasının en belirgin ve ayırdedici özelliği toprak yasalarıdır; bu yasalara göre hiç kimsenin elinde başkalarından daha fazla toprak bulunmamakta ve herkes kamu topraklarından eşit miktarda pay almaktadır. İkinci önemli özelliği, paraya ilişkin olarak takınılan tutumdur: Spartalıların arasında paranın önemi hiçe indirilmiş olduğundan, zenginliğin dağılımındaki eşitsizliğin yarattığı kıskançça rekabet bu kentten sökülüp atılmıştır. Lakedaemonia devletinin üçüncü özelliği, devlet işlerini yürütmekle görevli olan kişilerden kralların kalıtsal nitelikler taşıması ve buna karşın *Gerusia* üyelerinin bu görevlere ömürleri süresince getirilmeleri, yani yerlerini çocuklarına bırakamamalarıdır.

Girit anayasasında bütün bunların tam karşıtı uyarlamalar yer almaktadır. Yasalar, kişilerin hiçbir kısıt ya da sınır tanımaksızın edinebilecekleri kadar toprağa sahip olmalarına elverişlidir. Paraya öylesine yüksek bir değer verilmektedir ki, para sahibi olmak yalnızca gerekli görülen bir şey olarak kalmamakta, zenginlik toplum tarafından en önemli bir onur ölçüsü olarak alınmaktadır. Açgözlülük ve tamah Girit topraklarının öylesine mayası haline gelmiştir ki, hangi yollardan sağlanırsa sağlansın kazancı kınamayan tek dünya toplumu belki burasıdır. Görevler yıllık esasına göre ve demokratik bir biçimde dağıtılmaktadır. Böylesine kökten farklılıklar gösteren iki anayasanın birtakım yazarlarca birbirlerine benzetilmesinin nedenlerini eskiden beri anlayamamışımdır. Bu önemli ayrılık noktalarını görmemeleri ya da görmezlikten gelmelerinin yanı sıra Lykourgos yasalarına da son derece ayrıntılı bir biçimde değinmişlerdir. Bu yazarlar, Lykourgos için "En önemli noktaları gören ve kavrayan tek yasakoyucu oydu" demektedirler. Onlara gö-

re, "Bir uluslar topluluğunun güvenliğinin bağlı bulunduğu iki önemli dayanak noktası vardır: Bunlardan birincisi düşman karşısında yüreklilik ve ikincisi de ülke-içi birlik ve beraberliktir. Lykourgos hasetin kökünü kazımakla, iç çatışma ve rekabetin bütün nedenlerini ortadan kaldırmıştır. Böylece, Lakedaemonialıları Yunanistan'ın en iyi yönetilen ve en beraberlik içinde bulunan topluluğu durumuna getirmiştir." Bu duyguları açıklamalarına ve bunlara karşın, Giritlilerin mayasındaki tamahın sayısız özel ve kamusal başkaldırmaya, cinayetlere ve iç savaşlara yol açtığını görmelerine rağmen, bu iki anayasanın birbirlerine benzediğinden söz edecek kadar cüretli olabilmektedirler. Örneğin, Ephorus ad belirtmeden yaptığı anayasa betimlemelerinde her iki anayasa için de öylesine benzeri deyimler kullanmaktadır ki, insan geçen özel isimlere dikkat etmese, hangisinden söz ettiğini anlayamaz.

Girit ve Sparta anayasaları arasındaki en önemli ayrımların neler olduğuna daha önce değinmiştim. Şimdi, Girit anayasasının övülmeye ya da taklit edilmeye layık olmadığını göstereceğim.

Bence, her devletin anayasasını ve o anayasadaki güçlerini istenir ya da istenmez yapan iki temel unsuru vardır. Bunlardan birincisi gelenekler, öteki de yasalardır. Yasa ve geleneklerin istenilir olabilmesi için, bunların, kişilerin özel yaşayışını saf ve kutsal, devletin kamusal görünüşünü de uygar ve adaletli tutmaları gerekir. İstenmeyen yasa ve gelenekler ise bunun tam karşıtı olan etkileri oluşturanlardır. Belirli bir insan topluluğuna yön veren yasa ve geleneklerin iyi olduğunu görürsek, insanlarının ve anayasalarının da iyi olduğunu güvenle çıkarsayabiliriz; bunun tam karşıtı bir durumda, bir başka deyişle kişilerin özel yaşayışına hasedin egemen olduğu, kamu politikasında adaletsizliklerin cirit attığı bir toplulukta belirli geleneklerin, yasaların ve nihayet genel anayasanın kötülüğünden aynı rahatlıkla söz edebiliriz. Birkaç aşırı örnek dışında, diyebiliriz ki, Girit kadar özel yaşayışa kalleşliklerin, kamu politikasına da eşitsizliklerin egemen olduğu bir ikinci toplum düşünülemez. Girit anayasasının Sparta anayasasına kesinlikle benzemediğini, beğenilecek ya da taklit edilecek hiçbir yanının bulunmadığını böylece belirledikten sonra, onu başlattığım oranlamadan çıkarıyorum.

Düşünürlerin övgüyle sözünü ettikleri Platon'un *Devlet*'ini burada tanıtmak ve ele almak kanımca doğru değildir. Yetkililerce tanınmayan ya da yeterince hazırlıklı bulunmayan sporcuların ya da sanatçıların spor yarışmalarına katılmalarına nasıl izin vermiyorsak, aynı şekilde, somut ve gerçek bir uygulama başarısı göstermediği sürece, bu Platoncu anayasanın da iyi anayasalar yarışmasına girmesine izin vermemek zorundayız. Platon'un teorik planda kurduğu anayasal biçimi Sparta, Roma ve Kartaca'nınki gibi yaşayan ya da yaşamış anayasalarla oranlamak, bir heykel dikip yaşayan ve soluyan insanların o heykele ne ölçüde benzediğini araştırmak gibidir. Sanat bakımından sözü geçen heykel ne kadar kusursuz olursa olsun, canlılarla cansızların oranlanması, izleyenlerin kafasında ister istemez bu oranlamanın bir yerde eksik ya da yanlış olduğu kanısını uyandıracaktır.

Yukarıda saydığım nedenlerden dolayı bu konulara değinmeyerek Lakonia anayasasını anlatmaya devam edeceğim. Yurttaşlar arasında birlik sağlamak, Lakonia'nın toprak bütünlüğünü korumak ve Sparta'nın özgürlüğünü her türlü tehlikeden uzak tutmak bakımından Lykourgos'un koyduğu kural ve yasalar öylesine mükemmel etkili olmuştur ki, onun bilgeliğini insanüstü bir şey olarak görmemek mümkün değildir. Lykourgos'un kurduğu, topraklı mülkiyet dağılımındaki eşitlik, beslenmedeki sadelik ve ortak kişilerin özel yaşayışında sofra göreneği, ahlâklılığı inancalamak ve devletin bütünlüğünü parçalayarak iç çatışmaların önünü almak için incelikle hesaplanmıştır. İnsanların, tehlikelere ve güçlüklere göğüs gerecek bir yüreklilik ve soyluluk kazanmalarını sağlayan eğitim yine onun yapıtıdır. Bu iki erdem, yani yüreklilik ve iyi ahlâk, bir kişide ya da bir devlette birleştiğinde, böylesine mayası olan topraklardan kötülüğün çıkmayacağı ve böylesine eğitilmiş kişilerin de düşmanlarına kolay kolay boyun eğmeyeceği tartışma götürmez bir gerçektir. Anayasasını bu özün etrafında ve bu unsurlardan kuran Lykourgos Sparta'ya iki önemli şey armağan etmiştir: Toprak güvenliği ve kendi ölümünden sonra bile sürecek devamlı bir özgürlük. Lykourgos anayasası, özel ya da genel olarak, komşu topraklarının alınması ya da komşular üstünde üstünlük kazanılması ya-

hut genel bir genişleme politikasının güdülmesi konularına değinmemiştir. Ancak Lykourgos kişilerin özel yaşayışları nasıl özgür ve sadeyse, devletlerin kamusal görünüşünün de aynı ölçüde ahlâklı olması gerektiği bilincini yurttaşlara öğretmeyi, onlarda böyle bir ruh yaratmayı beceremedi. Nitekim günlük yaşayışları ve ulusal kurumları bakımından dünyanın en imsak sahibi ve soğukkanlı insanları durumuna getirdiği Spartalıları, Yunanistan'ın geri kalan yerlerine oranla, son derece ihtiraslı, üstünlüğe düşkün ve saldırgan bir halde bıraktı.

Sparta'nın komşularının topraklarını alıcı gözle süzen hemen ilk Yunan devleti olduğunu ve bunun sonucu olarak, Messanaia'yı kendisine boyun eğdirmek için savaşlara giriştiğini bilmeyen var mı? Aynı şekilde, Spartalıların Messanaia devleti düşene kadar kuşatmayı kaldırmamaya inatla and içtiklerini bütün tarihçiler anlatmıyorlar mı? Ve bütün Yunanistan'ı ele geçirerek mutlak egemenliklerini pekiştirmek için Spartalıların savaşta yenmiş oldukları bir devlete sonunda boyun eğdikleri bilinmiyor mu? Gerçekten de, Spartalılar, Yunanistan'ı işgal eden Persleri yenilgiye uğratırken Yunan özgürlüğünün bir kurtarıcısı, bir önderi olarak belirmişler ve fakat saldırgan orduların çekilip kaçmalarından sonra, Antalkidas barış anlaşmasıyla, diğer Yunan devletlerine ihanet ederek onları adeta düşmana peşkeş çekmişlerdi; böyle davranmalarının tek nedeni, Yunanlılar üstünde mutlak egemenlik kurmalarını sağlayacak parayı elde etmekti. Sparta anayasasındaki bu önemli kusur, ilk kez, işte o zaman ortaya çıktı. Amaçları yalnızca yakın komşularını ve hatta bütün Peloponnesosluları yönetmek olduğu sürece, bütün savaş gereçleri ellerinin altında bulunduğu ve fazla zaman harcamaları gerekmeksizin yurtlarına dönebildikleri ya da her türlü gereksemelerini oradan getirebildikleri için Lakonia'nın kendisinden sağlanan kaynak ve erzaklarla yetinebiliyorlardı. Gelgelelim, deniz seferlerine çıktıklarında ya da Peloponnesos dışındaki topraklara asker göndermek durumunda kaldıklarında, Lykourgos yasalarına bağlı kalındığı sürece, ne ellerindeki demir paraların ve ne de ürünlerle yapılacak mal olarak ödemelerin savaş ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceğini gördüler. Bu gibi seferler, her şeyden önce, her

yerde geçen bir parayı ve yabancı ülkelerden mal alımını zorunlu kılmaktaydı. Lykourgos yasalarına uydukları sürece, Yunanistan üstünde egemenlik sağlamak şöyle dursun, herhangi bir devlet üstünde küçük bir talepte bulunmanın bile olanaksız olduğunu bildiklerinden, Pers kapılarında boynu bükülü beklemek, bir yandan adalıları vergilerken öte yandan da Yunanlılardan baç almak zorunda kaldılar.

Onun içindir ki, bu bağlamda, bütün bütün somut verilere dayanarak, kendi ülkelerini mutlak güvenlik altında bulundurmak ve kendi özgürlüklerini korumak bakımından, Lykourgos yasalarının fazlasıyla yeterli olduğunu ortaya koymak istiyorum. Bu amaçlarla yetinenler için, ne dün ne de bugün Sparta'nınkine tercih edilebilecek bir toplumsal düzen ve anayasa görülmediğini teslim etmek gerekir. Fakat, amaçlanan bütün bunlar değil de, genişleme ise pek çok uyruğun önderi, yöneticisi, despotu olmak, hepsini kendisine bağlamak bunlara yeğleniyorsa, o zaman Sparta anayasasının yetersiz kaldığını ve iktidarı geliştirmek bakımından Roma anayasasının daha geniş olanaklar tanıdığını kabul etmek zorundayız. Somut örnekler bu görüşü doğrulamaktadır. Şöyle ki, Yunanistan üzerinde mutlak egemenlik kazanmak çabasına girişen Lakedaemonialılar, çok geçmeden kendi özgürlük ve bağımsızlıklarını tehlikeye düşürdüler. Buna karşılık, İtalyanlar üzerinde mutlak egemenliğini kısa sürede pekiştiren Roma, kısa zamanda bütün bilinen dünyayı yönetimi altına aldı. Roma'nın bu ölçüde başarı kazanmasını sağlayan unsurların başında, kuşkusuz, ellerindeki kaynakların bolluğu ve kolayca sağlanabilirliği gelmektedir.

Bana öyle geliyor ki, Kartaca anayasası başlangıçta, bu üstün önemli özellikleri kendi içinde pek güzel bütünlemiştir. Şöyle ki, Kartaca'da, bir yanda kral, bir yanda aristokrasinin iktidarı ile donatılmış bir *Gerusia* ve bir yanda da kendilerini ilgilendiren konularda ağır basan halk kitleleri vardır. Bütünüyle de, bu değişik unsurlar, Roma'yı ve Sparta'yı andıran bir biçimde uyarlanmıştı. Fakat Anibal Savaşları'na gelindiğinde, Roma'nın siyasal durumunun gelişmekte oluşuna karşın, Kartaca'nınki gerilemekteydi. Her bütünün, her devletin, her işin özünde, büyümenin ve doruğa çıkmanın ve çürümenin doğal aşamalarını

barındırdığı ve içlerindeki her şey dorukta bulunulduğu sıralar en iyi durumuna eriştiği için, sözü geçen iki anayasanın oranlamasını, o dönemlerine göre yapmak gerekir. Dönemlerin tarihleri bakımından, Kartaca, Roma'dan ne kadar önce kuvvetli ve zengin olmuşsa, Roma'nın siyasal anayasası bakımından doruğa çıktığı anda, Kartaca da kendi doruğundan o ölçüde uzaklamıştı. Bu nedenle, Roma'da bütün iktidar senatonun elindeyken, Kartaca'da devlet işlerinin düzenlenmesinde halkın etkisi tam anlamıyla ağır basıyordu. İlkinde alınacak tedbirler ve kararlar çokluk tarafından görüşülüp tartışılırken, ikincisinde yani Roma'da benzeri tartışmaları ülkenin yalnızca en bilgilileri yapmaktaydı. Bu nedenle, Romalıların, kamusal girişimlerde attıkları adımlar ve izledikleri yöntemler daha güçlüydü; onun içindir ki, uğradıkları korkunç yenilgilere rağmen, Romalılar öngörülü danışmanlarının yardımıyla, sonunda Kartaca'yı boyundurukları altına aldılar.

Sorunu bir de ayrıntıları açısından ele alır ve örneğin, savaşların yürütülmesinde gözetilenleri değerlendirirsek, görürüz ki deniz seferleri için Kartacalıların daha eğitilmiş ve hazırlıklı olmalarına karşın –böyle olması, babadan oğula kuşaklar boyu denizcilikle uğraşan ve deniz ticaretinde dünya ülkeleri arasında en önde giden bir devlet için olağandır– Romalılar kara askerliğinde çok daha üstün eğitimlidirler. Kartacalıların piyade birliklerini bütün bütün ihmal etmesine ve ancak biraz atlı birliklerle ilgilenmesine karşın, Romalılar bütün dikkatlerini bunların üzerinde toplamaktadırlar. Bunun da nedeni, Kartacalıların paralı yabancı asker tutmaları, Roma'nın ise, askerlerini yerliler ve yurttaşlar arasından seçmesidir. Roma'yı Kartaca'dan üstün kılan belki de en önemli unsur budur: Kartacalıların her zaman, özgürlük ve bağımsızlık umutlarını yabancı paralı askerlerin yürekliliğine bağlamış olmalarına karşın, Romalılar kendi yurttaşlarının kahramanlığına ve müttefiklerinin yardımlarına güvenirler. Bütün bunların bir sonucu olarak, Roma ilk savaşlarda yenik düşse bile, Kartaca'nın yapamayacağı bir şekilde, azalmayan kuvvetlerle savaşı yenileyebilmektedir. Ülkeleri ve çocukları için çarpışan Romalıların gevşemeleri söz konusu değildir; düşman yenilene kadar inatçı bir kararlılıkla mücadeleyi sür-

dürürler. Donanmaların başından geçen olay güzel bir örnektir. Daha önce de belirttiğim gibi, Roma denizcilikteki ustalık bakımından Kartaca'dan çok geridir; fakat Kartaca ile deniz savaşlarında Roma askerlerinin gösterdiği kahramanlıktan ötürü, Roma donanması kesin bir zafer kazanmıştır. Deniz savaşlarının sonucunu belirlemede denizcilik bilgisinin önemini azımsayamayız; ne var ki, kesin zaferi sağlayan, yine de denizcilerin gösterecekleri kahramanlıktır. Şurası bilinen bir gerçektir ki, doğal bedensel güç ve yüreklilik bakımından, İtalyanlar Fenikeli ve Libyalılardan çok üstündürler; üstelik görenekleri de gençlerinin bu yönde bir heyecanla yetişmelerine son derece elverişlidir. Ülkesinde kahraman tanınabilmek için her türlü acı ve sıkıntıya göğüs gerecek kişilerin yetiştirilmesi uğrunda Roma'nın harcadığı çabanın boyutlarını göstermek bakımından bir örnek yeter.

Ülkenin sivrilmiş ve ileri gelen kişilerden biri öldüğü zaman düzenlenen cenaze töreninde süslenmiş cesedi foruma getirilerek Rostra adı verilen bir katafalka yerleştirilmekte ve bazen herkesin görebilmesi için diklemesine konulmakta, daha ender olarak da, üstüne yatırılmaktadır. Bundan sonra cesedin etrafına büyük bir kalabalık toplanmakta; ölenin ergin bir oğlu varsa ve orada bulunuyorsa o, yoksa yakın bir akrabası Rostra'ya çıkarak ölenin erdemlerini ve yaşadığı sürece kazandığı başarıları toplanan kalabalığa anlatmaktadır. Böylece o kişinin yaptıkları halka hatırlatılmakta, erdemleri onlara birinci elden tanık olanlar kadar olmayanların da gözleri önüne serilmektedir. Toplanan kalabalık bir anda öylesine duygulanmaktadır ki, tutulan yasın sınırı yakın akraba ve tanıdıkları aşarak tüm halkı kapsar duruma gelmektedir. Gömülmenin ve bütün aşılmış törenlerin bitirilmesinden sonra, ölenin bir tasviri yaşadığı evin en göze batacak yerinde yüksek bir tahta sehpanın üstüne ya da süslenmiş bir çerçeveye yerleştirilmektedir. Bu tasvir, gerek biçim ve gerekse renk bakımından öleni çok andıran bir masktan ibarettir. Kamusal kurban törenlerinde bu masklar büyük bir titizlikle süslenerek teşhir edilir. Ailenin ileri gelenlerinden biri öldüğünde de, bu masklar cenaze törenine götürülmekte, boyu ve başka kişisel özellikleriyle öleni andıran kişiler tarafından taşınmakta-

dır. Mask takan kişiler, ölenin rütbesine göre giyinmekte; bu giysi, ölen konsül ya da praetorsa mor çizgili, censorsa bütünüyle mor ve hele bir zafer kazanmış ya da benzeri başarılar elde etmiş birisiyse altın işlemeli bir toga olmaktadır. Ölen kişinin maskını takmış ve onun gibi giyinmiş bu temsilciler sokaklardan atlı savaş arabalarında geçmekte; ölünün sağlığında bulunduğu rütbenin derecesine göre, façyoları, baltaları ve o makamın başka bütün geleneksel armalarını taşıyanlar atlı savaş arabalarının önünde dizilerek Rostra'ya doğru ilerlemektedirler; Rostra'ya gelindiğinde, katılanlar yine bu sıraya uyarak fildişi koltuklarda yerlerini almaktadırlar. Erdemli ülküleri ve soylu istekleri olan genç bir insan için, bundan daha esinleyici bir görünüş olabilir mi? Yaşayışları süresince şan kazanmış bütün insanların, ölümlerinden çok sonra da olsa, sanki dirilip soludukları böylesine bir sahneden etkilenmemek mümkün müdür? Bundan daha göz kamaştırıcı ne olabilir ki?

Ölünün ardından yapılan övgülü konuşma bittikten sonra, orada temsilcileri bulunan bütün geçmiş kahramanların en eskisinden başlayarak hepsinin yüreklilikleri ve başarıları da birer birer anlatılır. Böylece, bu er kişilerin göz kamaştırıcı anıları sürekli olarak yenilenir; yaşayışları süresince büyük işler başarmış kişilerin ünlerinin unutulmasına izin verilmez; yurduna hizmeti dokunmuş kişilerin tümü kitlelerin bilgi dağarcığının bir parçası, gelecek kuşaklara bırakılan bir kalıt olur. Fakat, bu gibi törenlerden sağlanan asıl önemli yarar, gerek sağlıklarında ve gerekse ölümlerinde kahramanlara verilen büyük değeri gören gençlerin, böylesine şan kazanabilmek için, kamunun iyiliği konusunda hiçbir fedakârlıktan çekinmemeye doğru itilmeleridir. Söylediklerimi doğrulayan bir kanıt da şudur: Sayılamayacak kadar çok Romalı, herhangi bir savaşı sonuca bağlamak için gönüllü olarak karşı taraftan gelecek bir kişiyle teke tek çarpışmayı göze almıştır. Savaş sırasında silah arkadaşlarının ve barış sırasında da ülkesinin güvenliğini sağlayabilmek ya da koruyabilmek için gözünü kırpmadan mutlak bir ölüme gitmeyi göze alanların sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Sorumlu görevlerde bulunan kişilerin, bütün yasa ve geleneklere karşı çıkarak ve sırf ülkelerinin çıkarlarını, en yakınları ve sevdik-

leri ile aralarındaki doğal bağların üstünde bir kutsallıkta gördükleri için, öz çocuklarını ölüme gönderdikleri çok görülmüştür. Roma tarihinin sayfalarında böylesine öyküler, böylesine kişiler sayısızdır; ama şimdiki amacımız bakımından, bu örneklerden yalnızca bir tanesi yeter – sözlerimin doğruluğunu kanıtlamak için adlarını da vereceğim.

Anlatılır ki, Horatius Cocles, Roma kentine kuzeyden giriş veren Tiber Köprüsü'nün ağzında iki düşman askeriyle çarpışmaktadır. Tam o sırada kendisine doğru büyük bir kalabalığın ilerlediğini görür ve bunların düşman askerlerini desteklemek için gönderilen yeni birlikler olduğunu anlar. Bir anda bunların kent kapılarını zorlayabileceğini düşünür ve dönerek arkadaşlarına geri çekilmelerini, çekildikten sonra da köprüyü yıkmalarını söyler. Dediği gibi de yaparlar; onlar köprüyü yıkadursunlar Cocles yerini bırakmaz ve sayısız yara almasına rağmen, düşmanın ilerlemesini durdurur. Düşman paniğe kapılır, paniğin nedeni, karşılarındaki tek kişinin güçlü oluşu değil, korkusuzca yerini tutmasıdır. Köprünün yıkılmasıyla düşman saldırısı önlenmişti; görevinin bittiğini gören, ülkesinin güvenliğini ve gelecekteki şanını günlük yaşamından ve önündeki yıllardan daha kutsal tutan Cocles zırhlarını çıkarmadan kendisini nehre atar ve canına kıyar. Köklü geleneklerinin bir sonucu olarak bütün Romalıların yüreklerinde yer eden soylu işler yapabilme heyecan ve isteği işte böyledir.

Para işleri konusunda Romalıların benimsedikleri ilkeler ve sahip oldukları görenekler de, Kartacalılara oranla daha gelişkindir. Kartacalılara göre kazanç getiren hiçbir şeyin utanç verici olmamasına karşın, Romalılar arasında, rüşvet almak ya da yasadışı yollardan kazanç sağlamak kadar utandırıcı bir şey yoktur. Roma geleneklerine göre, dürüst yollardan sağlanan kazançlar ne kadar övülmeye değerse, yasadışı yol ve kaynaklarla edinilen zenginlikler de o derece kınanmayı hak eder. Kartaca'da önemli makamların açıkça rüşvet vererek alınmasına karşın, Roma'da böyle işlemlerin ölümle cezalandırılması, iki ülke arasındaki ayrımın en somut örneğidir. İki ülke halkı arasında erdemliliği ödüllendirmede görülen bu köklü farklılık, doğal olarak, bu ödülleri kazanma yollarının ayrı olması sonucunu doğurmaktadır.

Fakat, bence Roma devletinin lehindeki en önemli fark dinsel inançlar konusundadır. Bana göre, Roma devletini birarada tutan baş unsur, öteki ülkelerin aşağılayıcı bir gözle gördükleri, tanrıları karşı duyulan büyük korkudur. Gerek özel ve gerekse kamusal işlerin yürütülmesinde bu korku öylesine yüksek noktalara ulaşmaktadır ki, herhangi başka bir duygu onu aşamaz. Bunun nedeni, çoklarınca açıklanamaz; bana kalırsa, bütün bunların amacı, bu yolla sıradan halkı denet altında tutmaktır. Bütünüyle filozoflardan bir devlet kurulabilseydi, belki de böyle bir göreneğe hiç gerek kalmazdı. Ne var ki, kitleler dönektir, yasadışı isteklerle, mantık tanımayan kızgınlıklarla, sınırsız tutkularla doludur; bu nedenle, kitleleri denet altında tutabilmenin tek etkili yolu, onların kafalarında böylesine saklı korkular ve karanlık görüntüler yaratmaktır. Onun içindir ki, bayağı halkın kafasına tanrılar hakkındaki görüşleri ve Hades'de verilecek cezaların korkusunu sokan eskilerin rastgele ya da amaçsız hareket ettiklerini sanmıyorum; gerçekten, aptalca ve düşünmeden hareket edenlerin, aslında bütün bunları bugün reddedenler olduğuna inanıyorum. Kendilerine bir talent emanet edilen ve on tane sayman, bir o kadar mühür ve bunun en az iki katı tanıkla denetlenen Yunan devlet adamlarının yine de emanete ihanet etmesinin önlenememesi, başka her şey bir yana, yalnız bundandır; oysa, Roma'nın yönetsel kademelerinde ve elçiliklerinde, ellerinin altından büyük paralar geçen kişiler bulunmaktadır ve bu kişiler sırf verdikleri yemine bağlılıkları yüzünden bu paralara dokunmamaktadır. Yine, başka ülkelerde devletin kesesine el atmayan ve bu konularda kendisini pak tutan insanların sayısı parmakla sayılacak kadar azdır; Roma'da ise, böyle bir suçu işleyen birini bulmak pek enderdir...

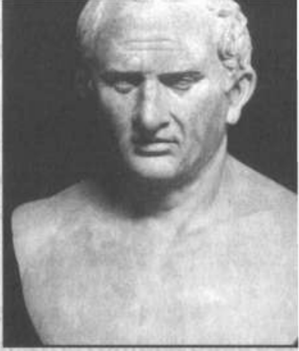
[Ana Noktaların Özeti ve Sonuç]

Varolan her şeyin kaderinde bozulma ve değişmenin bulunduğunu göstermek için yeni bazı açıklamalar yapmanın gereksiz olduğu kanısındayım: Doğanın şaşmaz gelişme çizgisi bize bunu kanıtlamak için yeterlidir.

İstisnasız bütün devlet biçimlerinde doğal bozulmanın iki tür nedene dayandığını, bunlardan bir bölüğünün iç, ötekininse dış nedenler olduğunu biliyoruz. Dış nedenlerin kesin ve şaşmaz bir tanımının yapılamamasına karşılık, değişmenin belirli bir sırayı izlediği açıktır. Doğal olarak hangi devlet biçiminin önce ve hangisinin de sonra geldiğini öylesine açık ve seçik bir şekilde ortaya koymuş bulunuyorum ki, tartışmanın özünü kavrayabilmiş olan herkes, kolayca Roma devletinin geleceği hakkında kendi sonuçlarını çıkarabilir. Bunda anlaşılmadık bir yanın kaldığını sanmıyorum. Şöyle ki, büyük tehlikeler atlatan, gerek tartışma götürmez iktidarı ve gerekse zenginliği açısından doğruya ulaşan bir devlet halkının, bu zenginliğini sürdürdükçe giderek işi müsrifliğe dökeceğini görmemek mümkün değildir; aynı şekilde, belirli bazı makamlar için yahut başka alanlarda girişilecek rekabet de gereğinden şiddetli olacaktır. Durumun böylece sürüp gitmesiyle, makam hırsının itibar yitirme korku ve utancının artması, günlük yaşayışa gösteriş ve debdebenin egemen olması, bozulmanın başlangıcını meydana getirecektir. İnsanlar, kişisel hırsları yüzünden başkalarınca aldatıldıklarına inanmaya ve makam peşinde koşanların dalkavukluklarıyla şişmeye başladıkları anda, bu bozulmanın yaratıcısı durumuna geleceklerdir. Böylesine bir ortamda, tutkulu hoşnutsuzluklarını gemleyemeyen ve öfkelerinin kölesi durumuna giren insanlar emirlere uymayı ve yöneticileriyle denk güce sahip olmayı reddedecekler, her şeyin en iyisini ve fazlasını kendileri için istemeye başlayacaklardır. Bu durumda, anayasaya dünyadaki adların kulağa en hoş geleni olan yeni bir ad vermek gerekecektir: Özgürlük yahut demokrasi; ama aslında bu, yönetimlerin en kötüsü, bir başka deyişle ayak takımının egemenliği olacaktır.

Roma devletinin oluşumunu, gelişimini, doruğa çıkmasını ve bugünkü durumunu böylece gördükten ve onunla başka devletler arasındaki lehte ve aleyhteki farklılıkları da değerlendirdikten sonra incelememe son veriyorum.

ÇEVİREN Kurthan Fişek

MARCUS TULLIUS CICER

İÖ 106 - 4

Krallık bana üç yal
devlet türünün en iy
olarak görünüyor.
Fakat karma olmay
üç biçimin de eşit
ölçüde karılıp
birleştirilmesiyle
kurulan devlet türü
krallıktan bile
üstündür. Egemen
kral niteliğinde bir ö
olmalıdır; bazı
yetkeler aristokrasi
ayrılmalıdır; belli b
takım konular kara
ve yargılama için
halka bırakılmalıdı

Cicero'nun *Retorik*'inin Latince baskısından bir sayfa.

Marcus Tullius Cicero

Latin dilinin düzyazıdaki en büyük ustası Cicero, İ.Ö. 106'da Orta İtalya'daki Küçük Arpinum kentinde doğmuş, yine İ.Ö. 7 Aralık 43'te bu kentin yakınlarındaki çiftliğinde siyasal nedenlerle öldürülmüştür. Atlılar (şövalye) sınıfından gelen Cicero, Roma'da hukuk, Atina ve Anadolu'da felsefe eğitimi görmüş ve genç yaşında başarılı bir devlet adamı olmuştur. Cicero'nun zamanında Roma Cumhuriyeti son günlerini yaşıyor, egemenliği elinde tutan oligarşinin yarattığı aksamalar yoksul halk arasında büyük huzursuzluklara yol açıyordu. İyi bir hukukçu, yetenekli bir hatip ve ılımlılıkla uyuşmadan yana bükülmez bir tutucu olan Cicero, birçok kamu görevinde (İ.Ö. 76'da quaestor, 69'da aedilis, 66'da praetor) bulunduktan sonra, İ.Ö. 63 yılında aşağı sınıflara dayanan Catilina'ya rakip olarak, konsüllüğe adaylığını koydu. Seçimde Catilina'ya üste geldikten sonra, senatoda verdiği ünlü bir söylevle rakibini suçlamış ve yasadışı ilan ettirmişti. Bunun üzerine başkaldıran Catilina güçlü Roma ordusu tarafından yakalanmış ve öldürülmüştür. Düzeni tehdit eden bu tehlikenin ortadan kaldırılmasındaki hizmetlerinden ötürü, Cicero'ya da "Vatanın Babası" unvanı verilmişti. Ne var ki, Catilina ayaklanmasının bastırılmasından üç yıl sonra, Roma'da Pompeius, Crassus ve Caesar triumvirasının askeri diktatörlüğü başladı.

Yeni rejimin ilk işlerinden biri, Cicero'nun varına yoğuna el koymak, kendisini de Selanik'e sürmek oldu. İki yıla yakın sürgünde kaldıktan sonra Roma'ya dönen Cicero, Pompeius'la Caesar kapıştıklarında, ona daha yumuşak görünen Pompeius'u tuttu. Fakat, Caesar Farsalus Savaşı'nda Pompeius'u yendi; yine de Cicero'ya karşı kin gütmedi, onu bağışladı. Cicero İ.Ö. 45 yılında kızı Tullia ölünce, kamu yaşamıyla ilişkisini kesip kendini felsefeye vermeyi denedi. Fakat, rakipleri onu unutmuyorlardı. Özellikle, yeni başa geçen Augustus, Antonius ve Lepidus triumvirası içinde Antonius Cicero'ya düşmandı. Adamları aracılığıyla çiftliğinde Cicero'yu öldürten de o oldu.

Roma yazınının siyasal düşünüşe önemli bir katkısı yoktur. Romalı yazarlar dehalarını hukuk alanında göstermişler, fakat devletin yapısı ve siyasetin oluşumu üstüne felsefe denemelerinde Yunanlıları kopya etmekten ileri gidememişlerdir. Böylelikle, bir bakıma Yunan Stoasının Roma hukuk biliminin gelişmesinde değerli bir payı olmuştur. Cicero, salt siyasal kuramla ilgili yapıtlar ortaya koymuş hemen tek Romalı düşünürdür. Fakat onun da amacı, bu alanda yeni bir çözümleme yapmaktan çok, eski Yunan'ın Klasik ve Stoa dönemlerindeki düşüncesini, kendi yurttaşlarının daha iyi tanımalarını ve anlamalarını sağlamak ve bu fikirlerin Roma'ya nasıl uygulanabileceğini göstermekti. Cicero'nun İ.Ö. 51'de yazdığı *Devlet* ile ölümünden sonra yayımlanan *Yasalar* adlı diyaloglarından günümüze parçalar kalmıştır. Cicero'nun bu yapıtlarında belirtmeye çalıştığı başlıca şey, kamu hizmetine kendini adamak yolundaki büyük Roma geleneğinin Yunanlıların açıkladığı evrensel toplum ve siyaset gerçekleriyle nasıl temellendirileceğidir. Cicero, önce mükemmel bir devlet yapısı çizen, sonra da Roma Cumhuriyeti'nin tarihi boyunca bu örneğe yakaştığını kanıtlamaya çalışan bir yöntem izliyordu. Hangi yönetim biçiminin en iyi olduğu konusunda da (daha önce, Platon ve Aristoteles'ten gelen bir fikirle) Polybios'un savunduğu karma anayasa fikrini benimsemiş ve yine onunla birlikte Roma Cumhuriyeti'nin genellikle böyle bir anayasaya uygun olduğuna inanmıştır.

Günümüze kalan bölümlerinin, Cicero'nun yazdığı metnin üçte biri kadar olduğu sanılan Devlet diyaloğunun başlıca iki konuşmacısı, ünlü Romalı general ve devlet adamı Genç Scipio Africanus ile tanınmış bir edebi-

yatçı ve siyaset adamı olan Laelius'tur; onlardan başka, bazı arkadaşları da söze karışırlar. Konuşma, I.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısında Scipio'nun bahçesinde geçer. Yasalar diyaloğunda ise, konuşanlar Cicero'nun kendisi (M = Marcus), kardeşi Quintus (Q) ve arkadaşı Atticus'tur (A).

Marcus Tullius Cicero'nun Eserleri:

Cicero'nun bütün eserlerinin *(Opera Omnia)*, iki ayrı eleştirili basımı yapılmıştır: (der.) Le Clerc, Bouillet ve Lamaire, 17 cilt (Paris, 1827-32) ile (der.) Baiter ve Kaiser, 11 cilt (1860-69). Bibliotheca Teubneriana'nın 1914'te yayımlamaya başladığı C.F.W Mueller derlemesi ise tamamlanmamıştır.

Ayrıca felsefe yapıtları *(Opera Philosophica)* Goerenz tarafından 3 ciltte toplanmıştır (Leipzig, 1909-13). *Ciceronis historia philosophiae antiquane* de F. Gedike tarafından derlenmiştir (Berlin, 1787). Cicero'nun Mektupları ise, R. Tyrrell ile Purser tarafından 7 cilt halinde yayımlanmıştır (1890-1904).

Cicero'nun belli başlı yapıtları şunlardır:

I.Ö. 81 – *Pro Quinctio* (Quinctius Lehinde).

I.Ö. 73 – *Pro Caelio* (Caelius Lehinde).

I.Ö. 62 – *Pro Archia Poeta*, "Şair Archia Lehinde" (çev. Türkân Tunga), *Tercüme* dergisi, cilt X (1953), 55, s.2-11.

I.Ö. 63 – *Orationes in L. Catillinam quattesor*, "Catilina'ya Karşı Birinci Nutuk" (çev. Azra Erhat), *Tercüme* dergisi, cilt IV (1944), sayı 23, s.267-79.

Bu söylevin bir başka çevirisi daha yapılmıştır.

"Birinci Catilina Nutku" (çev. Türkân Tunga), *Tercüme* dergisi, cilt XI (1955), sayı 60, s.3-16.

I.Ö. 55 – *De Oratore* (Konuşmacı Üstüne).

I.Ö. 54 – *De Republica.* Bu diyalogtan bazı küçük parçalar Samim Sinanoğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir: "Devlet", *Tercüme* dergisi, cilt VII (1947), sayı 41-52, s.330-35.

I.Ö. 52 – *De Legibus* (Yasalar Üstüne).

I.Ö. 44-43 – *De Officiis* (Kamu Görevleri Üstüne).

İ.Ö. 44 – *De Senectute* veya *Cato Major* (çev. Ayşe Sarıgöllü), *İhtiyarlık* (Ankara: M.E.B., 1963), 2. baskı, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Latin Klasikleri: 28.

İ.Ö. 44. – *De Amicitia* ve *Laelius* (çev. Türkân Uzel), *Dostluk* (Ankara: M.E.B., 1963), 2. baskı, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Latin Klasikleri: 18.

İ.Ö. 45 – *Consolatio* (Avuntu).

İ.Ö. 45 – *Horientius.*

İ.Ö. 45 – *Quaestiones Academicae* (Akademik Sorunlar).

İ.Ö. 45-44 – *De Deorum Natura* (Tanrıların Doğası Üstüne)

İ.Ö. 44 – *De Divinatione* (Bilicilik Üstüne).

İ.Ö. 44 – *De Fato* (Yazgı Üstüne).

İ.Ö. 45 – *De Finibus bonorum et malorum* (İyilerin ve Kötülerin Sonları Üstüne).

İ.Ö. 45 – *Tusculanae Disputationes* (Tuscula Tartışmaları).

Epistulae (ad Familiares I – XVI, ad Atticum I – XVI, ad Quintium I – III, ad Brutum I – II). Bu mektupların üçü Türkçeye çevrilmiştir: (çev. Türkân Uzel), "Servius Sulpicius'a – Fam. IV, 6", *Tercüme* dergisi, cilt VIII (1948), sayı 46, s.272-75.

(çev. Meliha Koşan), "Trebatius'a – Fam. VII, 10", *Tercüme* dergisi, cilt XVI (1964), sayı 77-80, s.40-41 (ayrıca bkz. s.38-40).

(çev. Ayşe Sarıgöllü), "Lucceius'a – Fam. V, 12", *Tercüme* dergisi, cilt XVII (1965), sayı 82, s.I-9.

– Ayrıca, Cicero'nun bazı sözleri şu yazıda toplanmıştır: (çev. Hâmit Dereli), "Düşünceler", *Tercüme* dergisi, cilt XII (1958), sayı 61, s.2-9.

– Cicero'nun, çevirileri daha önce *Tercüme* dergisinde çıkan çeşitli yapıtlarından derlenmiş bazı parçalar da şu kitapta yayımlanmıştır.

(der.) Türk Dursun K., *Seçmeler* (İstanbul: Altın Kitaplar, 1967), Okul Klasikleri Dizisi 1, Dünya (Latin) Klasikleri Dizisi 1.

Cicero Konsüllük Eyaletleri Hakkında, çev. Ü. Fafo Telatar, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Felsefe Yazıları Ansiklopedisi, yay. haz. Önay Sözer, İstanbul: Alfa Yayınları, Ekim 1994.

Ölüme Övgü, çev. Cana Aksoy, İstanbul: Sel Yayıncılık, Eylül 2004.

Pompeius'un Yetkisi Hakkında, çev. Ü. Fafo Telatar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.

Şair Archias Savunması, çev. Bedia Demiriş-Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, Nisan 1997.

Cicero Üstüne Bazı Türkçe Kaynaklar:

Plutarkhos (çev. Hakkı Calp), Paralel Hayatlar'dan "Demosthenes ile Cicero'nun Karşılaştırılması", *Tercüme* dergisi, cilt XIV (1960), sayı 71-72, s.9-15.

Samim Sinanoğlu, "Yunan Dünyası Karşısında Cicero", *A.Ü., Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt XIII (1955), sayı 4, s.1-11.

"Cicero" maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, cilt X, s.486-88.

Çiğdem Dürüşken, *Rhetorica Antik Çağda Doğan Bir Eğitim Sistemi Roma'da Rhetorica Eğitimi*, çev. Nezih Başgelen, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001.

Kamu Devleti ve Yasalar'dan Seçme Parçalar*

1. DEVLET ADAMLIĞININ NİTELİK VE ÖDEVLERİ

Devlet, Kitap I, Bölüm I. [Bir kamu ödevi duyguları olmasaydı, Manius Curius, Gaius Fabricius ve Tiberius Coruncanius, İtalya'yı Pyrrhus'un] saldırı[sın]dan kurtaramazlardı. Bu duygu olmadan, Gaius Duelius, Aulus Atilius ve Lucius Metellus Kartaca korkusunu yok edemezlerdi.[1] Bu olmadan, Scipio'lar İkinci Pön Savaşı'nın ateşini kendi kanlarıyla boğamazlar, alevlere taze yakıt eklenince doğan yangının şiddetini Quintus Maximus durduramaz, Marcus Marcellus da onu büsbütün söndüremezdi. Bu olmadan, Publius Scipio Africanus savaşın damgasını kentin kapılarından kaldırıp düşmanın surlarının içine basamazdı.

Onun gibi siyasetle ilgilenen hepimiz için, etken ve erdemli bir yaşayışın örneği olan Marcus Cato'yu[2] alın. Sağlığa yararlı ve uygun

(*) *De Republica* ve *de Legibus*. Burada, İngilizce G. H. Sabine ile S. B. Smith (*On the Commonwealth*; Columbus: Ohio, 1929) ve C. W. Keyes (*The Laws*; New York: Harvard Univ. Press, 1928), çevirilerinden F. W. Coker'in seçtiği parçalar esas alınmıştır: *Readings in Political Philosophy* (New York: Macmillan, 1938), s.130-51.

1 Birinci Pön Savaşı'nın generalleri.

2 Marcus Porcius Cato (İ.Ö. 234-149), Censor [Kensor]'luk görevinde bulunmuş. Roma sadeliğinin ünlü bir timsali olarak yaşamış, Yunanlı dil ve göreneklerinin benimsenmesine karşı koy-

bir yer olan Tusculum'da, kuşkusuz, tanınmadan ve önünde babadan kalma bir kamu hizmeti geleneği de olmadan, sessiz bir dinginlik içinde dileğince yaşayabilirdi. Fakat, o felsefeci arkadaşlarınızın gözünde bir deliydi; çünkü, Tusculum'un durgunluk ve rahatlığı içinde kolay bir ömür geçireceğine, ileri yaşama değin kamu yaşamının fırtınalarına göğüs germeyi seçmişti.

Devletin güvenliğinin sağlanması için paylarına düşen katkıyı bireysel olarak yapan sayısız erkek ve kadını geçiyorum; biri çıkıp da kendisinin ya da ailesinin hakkını yediğimden yakınmasın diye, yakınlarda yaşamış olanları da hiç anmıyorum. Yalnız şunu söylemekle yetineceğim: Ortak genliği korumaları için doğanın insanlara verdiği soylu eylemlerde bulunma gereksinme ve sevgisi öyle güçlüdür ki, her türlü haz ve rahatın çekiciliğine üstün gelir.

II. Fakat, erdeme yalnızca bir sanat ustalığı gibi sahip olmak yetmez, onu uygulamak gerekir. Çünkü, bir sanat ustalığı kullanılmasa bile, kuramsal bir bilgi olarak saklanabilir, fakat erdem bütünüyle kullanılmaya dayanır. En yüce kullanımı da, bir devletin yönetimi ve sizin filozoflarınızın güvenli sığınaklarında sözünü ettikleri o şeylerin tartışılması değil, gerçekten yapılmasıdır. Çünkü filozoflar bu sorunlarda doğru ve içten duyguları dile getirince bile, devletlerine yasalarını veren devlet adamlarının gerçekleştirmiş ve yürürlüğe koymuş oldukları şeyleri, yalnızca sözlerle anlatmış olurlar. Ahlâki yükümlülük duygumuzun, tanrılara karşı saygımızın kimden geldiğini sorabiliriz. Bütün halklar için ortak olan ya da toplumsal dediğimiz yasayı kimden alırız? Adalet, şeref ve dürüstlük duygularımız kimden geliyor? Utanma duygumuz; benlik denetimimiz, aşağılık şeylerden sakınmamız, bir isim ve ün için çırpınmamız nereden, zahmet ve tehlike karşısında gözüpekliğimiz kimden geliyor? Besbelli, bu nitelikleri eğitim yoluyla benimseyip geliştirmiş ve bazılarını göreneklere katmış, bazılarını da yasalarına koyarak yürürlüğe zorlamış olan devlet adamlarından. Bir keresinde, rivayete göre, en ileri gelen filozoflardan Ksenok-

muş, otuz beş yıl boyunca Roma'nın en nüfuzlu adamı olmuştu. Cicero'nun (*Devlet* II/2'de) değindiği Latince olarak yazılmış en eski Roma Tarihi de onundur.

rates'e[3] öğrencilerinin onun verdiği eğitimden ne kazandıkları sorulmuş. O da, derslerinin sonucunda, yasalar gereğince yapmaya zorlandıkları ödevleri kendi özgür iradeleriyle yapacakları cevabını vermiş.

Onun içindir ki, filozofların kanıtlamalarıyla ancak bir avuç insanı benimsemeye kandırabildikleri – bir davranış çizgisini, yetkesiyle ve yasalarının koyduğu cezalarla, bütün insanlara zorla benimseten devlet adamına, bu erdemleri tartışmalarına konu alan öğretmenlerden bile daha büyük bir saygı göstermek gerekir. Çünkü, filozoflarımızın onca titizlikle önerdikleri hangi kanıtlama; kamusal yasa ve görenekle sağlamca kurulmuş bir devlete yeğlenebilir? Ennius'un[4] deyişiyle, "güçlü ve görkemli" kentler, benim görüşümce, küçük köylere ve sınırboyu yerleşme noktalarına üstün sayılmalıdır. Bunun gibi, akıl verme ve nüfuzlarıyla böyle şehirleri yönetenler de bana öyle geliyor ki bilgelik bakımından, herhangi bir kamu görevine katılmayanlardan çok daha yüksek bir yerde görülmelidir. Onun için, biz insan ırkının yararlandığı doğal kaynakları çoğaltmak yolunda kuvvetle çalışmaya zorlandığımıza, planlama ve çabalarımızla yaşamı daha güvenli ve daha varlıklı kılmak istediğimize ve bu güzel ödeve doğanın kendisi tarafından itildiğimize göre, insanların en iyilerinin seçtiği bu yolda sebat edelim ve bize dön diyen, hatta ilerlemiş durumdaki askerleri bile geri çağıran boru seslerine kulak asmayalım.

V. İnsanların daha rahat keyif sürebilmek için kamu ödevlerinden uzak durmak üzere öne sürdükleri özürlükleri hiç dinlememeliyiz. Örneğin, siyasal yaşamın genellikle yalnızca büsbütün değersiz kişileri çektiği ve bunlarla oranlanmanın iğrenç, özellikle ayak takımı ayaklandığı zaman, bunlarla yetinmenin ise yakınılacak ve tehlikeli bir şey olduğu sık sık söylenir. Bu yüzden denir ki, uygarlaşmanın ayak takımının çılgınca atılışlarını sınırlayamayacağı için bilge bir insan yönetimin dizginlerini eline almaz, özgür bir insan kötü-yürekli ve vahşi ha-

3 Khalkedon'lu (Kadıköylü) Ksenokrates, Akademia'nın Platon'dan bir sonraki başkanıydı (İ.Ö. 414-339).

4 Ennius (İ.Ö. 239-169) Latin edebiyatının ilk önemli siması olup, *Censor* Çato ile Yaşlı Scipio Africanus'un arkadaşıydı.

sımlarla uğraşmaz, hakaret kırbacına boyun eğmez, aklı başında birinin katlanmaması gereken haksızlıkları çekmez. Sanki, iyi-yürekli, gözüpek ve yüksek fikirli bir insan, kamu yaşamına girmek için, alçakların yönetiminden kurtulmak ve kendisi yardım etmeye can attığı halde elinde bir şey olmadan bakarken, onların devleti batırmalarını önlemek isteğinden daha soylu bir neden bulabilirmiş gibi!

VI. Ayrıca, bilge bir insanın, ancak koşulların zorlanmasıyla olmadıkça, siyasal yaşamda rol almayacağını söyledikleri zaman, söz ettikleri ayrığı (istisnayı) da kim onaylayabilir. Benim karşılaştığımdan daha büyük bir zorlamaya hiç kimse uğramamıştır. Ama ben de, olağanüstü durumda konsül olmasaydım, ne yapabilirdim? Ya, ilk gençliğimden beri, yalnızca atlı tabakada doğmuş olmakla birlikte devletin en üstün-makamına ulaşmamı sağlayan o yaşama yolunda ısrar etmeseydim, nasıl konsül olabilirdim?[5] Devlet büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmış olsa bile, siz böyle yapabilecek bir makamda değilseniz, onun yardımına hemen ya da canınız isteyince koşamazsınız. Bilgili kişilerin konuşmalarında, deniz durgunken, bunun yapılacağını hiç öğrenmemiş ya da bu bilgiyle hiç ilgilenmemiş oldukları için, gemiyi yürütemeyeceklerini kabul eden kişilerin, yine de, dalgalar iyice kabardığında dümeni alabileceklerini iddia etmeleri bana her zaman özellikle tuhaf görünmüştür. Gerçekten de, sizin filozoflarınız, devletin kuruluşu ilkelerini olsun, korunuşu ilkelerini olsun, ne öğrendiklerini ne de öğrettiklerini açıkça söylemekte ve hatta bundan kendilerine hiç küçük olmayan bir gurur payı çıkarmaktadırlar. Onlara bakılırsa, bu gibi bilgiler, bilginlerin ve filozofların değil, uygulamayla uğraşan politikacıların ilgi alanına girmek gerekir. Peki ama, devleti hiçbir olağanüstü durum yokken yönetmek gibi çok kolay bir işi nasıl yapacaklarını bilmedikleri halde, ancak zorunluluğun baskısı altında devlete yardımlarını nasıl sunacaklardır? Fakat, filozofun koşullar gerektirince göre-

---

5 Roma'da yüksek makamlar,, ilkece değilse bile, uygulamada *nobiles*'e, yani ataları bu gibi makamlarda bulunmuş olan ailelerin üyelerine ayrılmıştı. Cicero ise bir *novus homa* idi: Yani, üstün ayrıcalıklı sınıfta doğmuş olmamakla birlikte, yüksek makama gelebilmiş birkaç kişiden biriydi.

vi reddetmemekle birlikte, kendiliğinden genel olarak eğilip de devlet işleriyle uğraşmamasını kabul etsek bile, bana yine de öyle geliyor ki filozof günün birinde kullanmak zorunda kalabileceği bütün silahları önceden edinmesi gerektiği için siyaset bilimini kesinlikle savsaklamamalıdır.

VII. Bu yapıtımda kamu devletini tartışmayı tasarladığım ve bir ödev olarak üstlendiğim için, böyle uzun boylu konuştum. Çabamın boşa gitmemesi için, önce siyasete girme yolunda duyulan çekingenliği ortadan kaldırmam gerekiyordu. Ama hâlâ, filozofların savunmalarından etkinlenenler varsa, onların bir an için, bilgili kimseler arasında etki ve ünleriyle büyük ağırlığı olan düşünürlere dikkatle bakmalarını isteyeceğim. Bu düşünürler, kendileri kamu makamlarında bulunmasalar bile, devletle ilgili birçok sorunları araştırmış ve incelemişlerdir – bundan ötürü, ben onların bir kamu görevi yaptıklarına inanıyorum. Yunanlıların Yedi Bilgeler[6] dediği kişilerin hemen hepsi, yaşamlarını kamu işlerinin arasında geçirmişlerdir. Gerçekten de, yeni devletler kurmak ya da eskiden kurulmuş olanları korumak kadar insan üstünlüğünün tanrısal yüksekliğe en çok yaklaştığı başka bir şey yoktur.

XX. Mucius: İstediğim amacı sağlamak için hangi incelemelerde uzmanlaşmamız gerektiğini düşünüyorsun, Laelius?

Laelius: Besbelli ki, bizi devlet için faydalı kılacak konularda. Çünkü, ben devlete hizmeti, bilginlerin en görkemli işi ve iyi bir insan olmasının başlıca işareti ya da ödevi sayıyorum. Ondan ötürü, bu tatili ülkemizin en yüksek çıkarları açısından yararlı tartışmalarla geçirebilmemiz için, Scipio'ya devlet bakımından en iyi biçim olduğuna inandığı anayasa kuruluşunu bize açıklamasını rica edelim. Ondan sonra başka araştırmalar yaparız. Bu sorular cevaplandırılınca, umuyorum ki hemen, şimdiki siyasal durumumuzun tartışılmasına ulaşacağız ve şu sıra bizi bekleyen tehlikelerin anlamını açıklayacağız.

---

6 Yedi Bilgeler, İ.Ö. VI. yüzyılda yaşamışlardır; genellikle şöyle sayılırlar: Atina'dan Solon, Korinthos'tan Periandros, Sparta'dan Khilon, Mitylene'den Pittakos, Priene'den Bias, Miletos'tan Thales ve Lindos'tan Kleobolos.

2. KAMU DEVLETİNİN DOĞASI VE ÇEŞİTLİ YÖNETİM BİÇİMLERİ

Devlet, Kitap I, Bölüm XXV. Scipio: Öyleyse, kamu devleti halkın işidir; halk da herhangi bir biçimde biraraya gelmiş her insan topluluğu değil, karşılıklı faydalardan yararlanmak isteği ve yasalarla haklar üstüne ortak bir anlaşmayla birleşmiş, hayli büyük bir sayıdaki insanların biraraya gelmeleridir. Bu biraraya gelişin kaynak nedeni, zayıflık olmaktan çok, insan için doğal olan bir çeşit toplumsallık içgüdüsüdür. Çünkü insan türü tek başına yaşamaz, bu türün üyeleri yalnız dolaşan yaşamlar sürmez; tersine, öyle yaratılmıştır ki, elinde maddece rahatlıkları en bol ölçüde tutsa bile, [yine de, doğası gereği toplumsal gruplar halinde yaşamaya yönelir...]

XXVI. Scipio: ...... [Bu topluluk güdüleri], adeta [toplumsal erdemlerin] tohumlarıdır; öteki erdemler ve hatta kamu devletinin kendisi için de, bundan başka bir kaynak bulunamaz. Bu yüzdendir ki, söylediğim nedenin oluşturduğu bu gibi gruplar, önce bir yuvaları olması için belirli bir barınağa yerleşmişlerdi. Arazinin doğal özelliklerinden yararlanarak ya da kendi yaptıkları dayanaklarla bu barınağı sağlamlaştırdıktan sonra, sunaklar ve ortaklaşa kullanılacak başka yerler de ayırıp, böyle bir yapılar topluluğuna ya kasaba ya da kent demişlerdir. Dolayısıyla, açıkladığım gibi birleşmiş birtakım insanlar demek olan her halk, halkın bir örgütlenmesi olan her devlet, dediğim gibi halkın işi olan her kamu devleti, sürekli olabilmek için bir çeşit karar verme yetkesi tarafından yönetilmek gerekir. Bu yetke, her zaman, bir kere, söz konusu devleti meydana getiren belirli nedenlerle orantılı olmalıdır. İkincisi de, ya tek bir kişi ya da belli seçilmiş kimselere devredilmeli yahut topluluğun bütün üyelerince elde tutulmalıdır. Onun içindir ki, en üstün erk bir tek kişinin elinde olursa, biz o kişiye kral ve o yönetim biçimine de krallık deriz. Belli seçkin kişilerin elinde olursa, devletin bir aristokrasinin iradesine göre yönetildiği söylenir. Bütün yetke halkın kendisinin elinde bulununca da –kullanılan deyim bu olduğu için– devlet demokratiktir. Bu üç yönetim biçiminden hiçbiri, besbelli mükemmel ya da benim gözümde en iyi olmamakla birlikte, üye-

leri başlangıçta devlet denilen toplumsal düzende birleştiren bağlar geçerliliklerini yitirmedikçe, her biri oldukça iyi bir yönetim biçimidir ve biri ötekinden daha iyi olabilir.[7] Çünkü, adaletli ve bilge bir kral olsun, ileri gelen yurttaşların meydana getirdiği bir aristokrasi olsun, hatta –bu sonuncusu, üçünden en az istenilmeye değerli olmakla birlikte– halkın kendisi olsun, adaletsizlik ve açgözlülük devlete sızmadıkça, dengeli bir yönetimi sürdürmeye yetenekli görünmektedir.

XXVII. Böyle olmakla birlikte, bir krallıkta, kraldan başka herkes, yasanın korumasından ve bu hakların halkın bütününe ait olmasına rağmen, karar verme görevlerine katılmaktan pek uzak kalır. Aristokrasinin egemen olduğu bir yönetimde, halk kitlesi ortak karar verme ve yürütme erklerine katılmadığı için özgürlükten pek pay almaz. Devleti halk yönetince de, adaletli ve kendiliklerinden disiplinli olsalar bile, doğrudan doğruya, eşitlikleri, yeterlik derecelerini tanımadığı için eşitlik ilkesine aykırıdır.[8] Bu yüzden, Persialı Kyros mükemmelen adaletli ve bilge bir kral olmuşsa bile, halk kütlesinin –bir başka deyişle, yukarıda söylediğim gibi kamu devletinin– durumu pek özenilecek bir durum değildir, çünkü bir tek kişinin keyfine uyruktur. Bunun gibi, bize bağlı olan Massiliahlar da (bugünkü Marsilya) kendi soylularının oligarşisi tarafından en büyük adaletle yönetiliyorlarsa bile, bu durumdaki bir halk yine de köleliğe benzeyen bir durumda bulunuyor demektir. *Areiospagos*'un çöküşünden sonra, Atinalılar belli dönemlerde bütün kamusal işleri halkın karar ve buyruklarıyla yürütmüş olmalarına rağmen, yeterlik farklarını gözetmediği için, devletleri görkemini koruyamamıştır.[9]

7 Bu cümlenin sonu, Latince metinde bozuktur.

8 Cicero burada, mutlak eşitliğe karşılık orantılı eşitliğe değiniyor. Bu ayrım, Platon'u adaleti herkesin kendi işini yapması diye tanımlayışına dayanmaktadır. (*Devlet*, 433b), aynı ilke *Yasalar*'da da açıkça önerilmiştir. Ayrıca bkz. Isokrates (3, 14): "Adaletin özü... eşit olmayanlara eşit davranılmaması, bireylerin yeterliliklerine göre hareket etmeleri ve yine buna göre de onurlandırılmalarıdır"... Orantılı eşitlik, bir yasa kavramı olarak geliştirilince, Roma hukukunun *ius suum euique tribuere* ilkesini meydana getirmiştir.

9 İ.Ö. 462-61'de Ephialtes ve Perikles'in önderliği altındaki demokratik parti, Areiospagos'un elinden bütün yetkilerini almıştır. Aristokrasiyi tutanlar ise, Atina tarihine baktıkları zaman, Areiospagos'un çöküşünden önceki dönemi Atina'nın Altın Çağı olarak görürler.

XXVIII. Ben bu üç yönetim türünün, düzeni bozulmuş ve karışmış durumlarının değil, gerçek niteliklerini korudukları durumlarının sözünü ediyorum. Bu durumda her tür, önce yukarıda andığım kusurların, sonra da sürekliliği için tehlikeli olabilecek başka birtakım eksiklerin etkisindedir. Çünkü bu devlet türlerinden her birinde, ona yakın olan kötü yönetim biçimine dönüşme eğilimi vardır. Örneğin, en iyi haliyle bir kralı – diyelim çekilebilecek yahut hatta, isterseniz sevilebilecek bir yönetici olan bir Kyros'u. Böyle birinin bile, yine de kişiliği değişebilir; çünkü içinde, –tek bir kişinin elindeki başına buyruk erkin hemencecik ve kolaylıkla soysuzlaşıp dönüşebileceği– büsbütün insan düşmanı bir Phalaris gizlenir.[10] Massilia devletinin ileri gelen birkaç kişi tarafından yönetilmesi ise, bir zamanlar Atina'da egemen olan fesatçı Otuz Tiranlar oligarşisine adamakıllı yakındır.[11] Son olarak, Atina'da da –başka tanık aramak gerekmez– Atinalıların kendileri, halkın mutlak erkinin soysuzlaşıp sorumsuz bir ayak takımı çılgınlığına döndüğünü kabul etmektedirler...

XXIX. Scipio: ...... gerçekten alçak bir kimse [öne çıkar] ve devletin bu durumundan bir aristokrasi yahut bir partinin tiranca yönetimi veya bir krallık ya da hiç de ender olmayan, bir demokrasi bile doğabilir.[12] Bunun gibi, bu son türden de, çoğu kere, yukarıda andığım öteki biçimlerden biri gelişir. Çünkü devletlerin yaşayışında, dikkate değer bir sıralaşarak dönme ve –böyle demek doğru olursa– bir değişimler döngüsü vardır. Bu değişimlerin düzenini anlamak filozofların işidir; fakat yapılması gereken düzeltmeleri önceden görmek ve bunun yanı sıra, devleti yürütmek, rotasını yöneltmek, denetim altında tutmak büyük bir devlet adamına ve tanrılara ait olanlardan başka bütün

---

10 İ.Ö. VI. yüzyılda Agrigentum kentinin tiranı olan Phalaris, düşmanlarını içine koyup kızartarak öldürttüğü, üstü oyuk bir tunçtan boğa heykeli yaptırmıştı.

11 İ.Ö. 404-3 yıllarındaki Otuz Tiranlar ve onlardan sonra da Onlar Kurulu rejimleri, Atina'yı fetheden Spartalı Lysandros tarafından kurdurulmuştu.

12 Bu cümleden önceki boşluk, burada anlatılan fikrin Cicero'nun anayasalar döngüsü teorisiyle ilişkisini kesinlikle kavramamıza elvermemektedir. "Alçak bir kimse" *(taeterrimus)* sözünün tirana, "eski partinin tiranca yönetimi" sözünün ise, geçen bölümün sonunda anılan Otuz Tiranlara değinmekte olduğu anlaşılıyor.

erkleri elinde bulunduran bir kimseye düşer. Dolayısıyla, öyle bir dördüncü kamu devleti türü vardır ki, benim özgün dediğim üç devlet biçiminin uygun ölçülerde birleşmesinden meydana geldiği için, bence en üstün onayla karşılanmalıdır.

XXX. Laelius: Africanus sizin bu birleşik (karma) devlet türünü yeğinlediğinizi biliyorum – böyle dediğinizi çok işittim. Ama yine de, bir sakınca yoksa, katışık olmayan devlet çeşitlerinden hangisini en iyi saydığımızı bilmek isterim. Çünkü bunu öğrenmek bir hayli yararlı olacak...

XXXI. Scipio: ...... ve her devlet, egemenliğinin kişilik ve eğilimine göre çeşitlenir. Dolayısıyla, halkın en üstün erki elinde tuttuğu devletten başka hiçbiri, besbelli en tatlı şey olan özgürlük için bir ortam sağlayamaz. Fakat özgürlüğü bütün yurttaşlar eşit olarak paylaşamazlarsa, bu hiç de özgürlük değildir. Ama, bir krallıktaki yurttaşları bir yana bırakalım – çünkü orada halkın uyrukluğu, besbelli, ne saklı ne de tartışmalıdır; herkesin ilkece özgür olduğu devletlerde bile, bütün yurttaşların nasıl eşit bir özgürlük payı olabilir? Oylarını kullanırlar, kuşkusuz; toplum ve askerlik görevlerini seçerler; seçme ve yasama işlerinde, onlardan bu haklarını yerine getirmeleri beklenir. Böyle olmakla birlikte, devrettikleri erkleri nasılsa devretmek zorundadırlar – hatta iradelerine aykırı olsa bile; başkalarının onların elinden almak isteyecekleri yetkileri yoktur. Çünkü ne askerlere komuta etmekte ne danışma kurullarında ve ne de özel jüri topluluklarında bir payları olur.[13] Gerçekten de, bu görevler köklü ailelerden gelme ya da varlıklı kişilere ayrılmıştır. Oysa, Rodos yahut Atina'da olduğu gibi, özgür bir halk içinde (bütün devlet görevlerine alınmak için yeterli sayılmayan) hiçbir yurttaş yoktur.[14]

XXXII. Scipio: (Demokrasinin savunucuları), bir kimse ya da birkaç kişi öteki yurttaşlardan daha varlıklı ve daha erkli olunca, ki-

13 Cicero herhalde, Roma'da bir kimsenin önemli siyasal görevlere ya da bir askerlik mesleğine özenmek için, çoğucası, *nobilitas*'a sahip olması gereğine değinmektedir.

14 Bu cümleyi doğru onarmışsak, bazı istisnalar olmakla birlikte, Cicero'nun Atina üstüne yargısı genellikle gerçeğe uygundur.

bir ve küstahlıklarının [özel ayrıcalıklar edinmelerine] yol açtığını, çünkü etkin ve güçlü olmayanların varlıklıların özentilerine başeğip, imkân verdiklerini öne sürerler. Bununla birlikte, böyle düşünenler, halk erki gerçekten elinde bulundurdukça, yasama, adaletin dağıtımı, savaş ve barış yapılması, antlaşmalara girilmesi, her bireysel yurttaşın toplum içindeki durumu ve malvarlığı halkın denetimi altında olacağı için başka hiçbir yönetimin bundan daha iyi, daha özgür ya da daha genlikli olmadığına inanırlar. Onların görüşünce, doğru olarak kamu devleti, yani halkın işi denebilecek tek yönetim biçimi budur; bunun içindir ki, halk işlerinin kralların ya da *patrici*'lerin boyunduruğundan kurtarıldığı birçok durumlar olmakla birlikte, özgür bir halkın bir kral ya da aristokratik bir yönetim biçimi istediği hiç görülmemiştir. Bundan başka, yine onlar derler ki, denetim altında bulunmayan bir insan topluluğunun kusurları olduğu için genel olarak demokrasinin mahkûm edilmesi doğru değildir; bir halk uyumlu kaldıkça ve her şeyi güvenlik ve özgürlüğünden aşağı tuttukça devrime daha az açık ya da daha dengeli bir başka yönetim biçimi yoktur – uyumun en kolay sağlanabileceği devlet çeşidi de, bütün yurttaşların çıkarlarının bir olduğu devlettir. Onlara göre ayrılık, birinin iyiliği ötekilerin iyiliğine aykırı olunca, çıkarların çeşitliliğinden doğar. Bundan ötürü, yönetim aristokratların elinde olunca, devletin biçimi hiçbir zaman dengeli kalmamıştır. Hele krallıklarda, bu daha da beter olmuştur, çünkü Ennius'un dediği gibi,

> *Bir krallıkta ne kutsal bir dostluk bulunur ne de karşılıklı bir güvenç.*

Öyleyse, yasa siyasal toplumu birarada tutan bağ, hak eşitliği de yasanın bir bölümü olduğuna göre, bu yurttaşların toplumun içindeki yerleri eşit olmayınca, bir yurttaşlar topluluğu hangi hak ilkesine dayanarak biraraya toplanabilir? Çünkü, malvarlıklarının eşit olarak dağıtılması istenilir bir şey sayılmıyor, bütün insanların doğal yetenekleri de bir türlü eşit olamıyorsa da, yine de, besbelli ki, aynı bir kamu devletinin yurttaşları olan herkes karşılıklı ilişkilerinde eşit haklara sa-

hip bulunmalıdır. Gerçekten de, bir devlet yasanın birleştirdiği bir yurttaşlar topluluğu değilse nedir?..

XXXIII. Scipio: ...... aslında [demokrasinin savunucuları] öteki yönetim biçimlerinin kendilerine takılan adları bile hak etmediklerine inanırlar. Gerçekten de, ben, efendiliğe ve yaygın bir egemenliğe karşı açgözlü bir iştiha duyan ve ezilen bir halkın köle sürücüsü olan bir insana –doğru konuşmak gerekirse, yalnızca Yüce Tanrı Jupiter'e verilen bir ad– kral sözünü niye söyleyeyim. Ona, doğrusu, tiran demem gerekmez mi? Çünkü, bir tiran da, bir kralın zalim olabildiği kadar merhametli olabilir. Dolayısıyla, bu yönetim biçiminde mutlaka birinin kölesi olacakları için, halkın tek baktığı şey, yumuşak bir efendiye mi yoksa sert bir efendiye mi kölelik edecekleridir. Ayrıca, Sparta siyasal kurumlarının sözümona en iyi oldukları dönemde de, rastlantıyla kral ailesinde doğan herhangi birini kral kabul etmek zorunda olduklarına göre, bu ünlü halkın, düzenleme gereği, nasıl yalnızca iyi ve adaletli kralları olabilmiştir? Aristokratlara gelince, bu unvanı halkın bağışlamasıyla değil de, kendi seçmelerinin sonucu olarak benimseyenleri kim hoşgörebilir ki? Sorarım size, aristokratınızın değerinin anlaşılması için ölçüldüğü ayraç nedir? İşittiğim gibi, bilgi midir, kültür mü, bilgince beğeniler mi? Ne zaman ki...

XXXIV. Scipio: ...... bir devlet [yöneticilerini] rastgele [seçerse], kaptanı yolcular arasından kur'ayla seçilen bir gemi kadar çabuk batar.[15] Fakat, özgür bir halk kendisini kılavuzluğuna teslim edeceği kişileri seçimle başa getirir ve bu amaçla hep en iyi yurttaşları seçerse –kuşkusuz, halkın güven içinde olmayı istemesi şartıyla– devletin güvenliği en yetenekli üyelerinin bilgeliğine dayandırılmış olur. Doğa, gözüpeklik ve yetenekçe üstün olanların zayıfları yönetmesini buyurduğu, zayıflar da en iyi olanlara kendiliklerinden boyun eğdikleri için, bu

15 Eksik kalan yerde, Cicero aristokrasiye geçmiştir. Boşluktan sonraki ilk cümle, kur'a yoluyla seçim ve Sokrates'in bu yöntemi eleştirmesiyle ilgilidir. Ksenophon'un (*Mem. 1, 2, 9)* anlattığı bu eleştiri, herhalde Sokrates'in suçlanmasının nedenlerinden biridir. İ.Ö. VI. yüzyılın sonuna değin, komutanlar, bazı maliye görevlileri ve daha birkaçından başka bütün Atina yöneticileri kur'ayla seçilirdi.

söylediğim özellikle doğrudur. İnsanlar arasındaki bu mükemmel ilişki düzeni, aristokrasiden yana olanlara bakılırsa, insanların nereye değin en üstün olabileceği üstüne birtakım yanlış görüşler yüzünden yıkılmıştır. Çünkü en üstün olabilenler ne kadar azdır. Böylelikle, en üstünlüğün doğasından bilisiz kütleler, varlıklı, nüfuzlu ve önemli aile bağları olan kişilerin en iyi olduklarını sanırlar. Aşağı tabaka halkın bu yanılgısı sonucunda, birkaç kişinin en üstün olmasının yerine, varlıklı devleti denetimi altına alınca, bu önderler en üstünlüğün özünden bütünüyle yoksun olmakla birlikte, aristokratlık unvanına sıkı sıkıya sarılırlar. Çünkü, zenginlik, ün ve erk, bilgelikle davranış ve yetkenin kullanılışında ılımlılıktan yoksun olursa, utanmazlık ve küstahlıkla nitelenir. Gerçekten de, zenginlerin en iyi sanıldıkları devletten daha çirkini yoktur.

Öte yandan kamu devletini en üstünlük yönetince, daha görkemli ne olabilir? Çünkü bu devlete başkalarının üstünde hüküm süren kimse hiçbir aşağılık tutkusunun kölesi değildir, yurttaşlarından istediklerini kendisi yerine getirmiştir; halkın üstüne kendi uymadığı yasalar getirmez, kendi yaşayışını, yaşamlarını uyduracakları bir yasa olarak yurttaşlarının önüne koyar. Eğer böyle bir kimse, devletin bütün işlerini etkili olarak başarabilirse, başkalarına gerek kalmaz; yurttaşlar topluluğu her zaman bu mükemmel yöneticiyi keşfedip onun üstünde anlaşabilseler, hiç kimse özel olarak seçilmiş önderler istemezdi. Politikayı bilgece saptamanın güçlüğü, kralın birtakım kişilere yetke devretmesine yol açmıştır; öte yandan aşağı tabaka halkın bilgisizlik ve beceriksizliği de, yetkenin çokluğun elinden azlığa geçmesine yol açmıştır. Böylelikle tek bir yöneticinin zayıflığı ile çokluğun beceriksizliği arasında, aristokrasi bir orta yer tutmuştur. Gerçekten de, daha iyi dengelenmiş hiçbir şey olamaz; aristokrasi devlete bekçilik ettikçe, halk her türlü sıkıntı ve endişeden kurtulmuş olacağı için, ister istemez, ulaşılabilecek en mutlu durumda bulunur. Halkın rahatı, onu kollamak ve halka yararlarının önderleri tarafından savsaklandığını düşündürtecek herhangi bir şeyin çıkmamasına bakmak zorunda olan başkalarının koruyuculuğuna emanet edilmiştir.

Demokrasilerin öylesine hoşlandıkları eşit haklar sürdürülemez. Gerçekten de, halk yönetimleri ne denli özgür ve engelsiz olurlarsa olsunlar, yine de birçok kimselere birçok ayrıcalıklar vermeye büyük bir yatkınlık gösterir, bireyler sorununda da, yüksek rütbe sorununda da kesin yeğinlemeler güderler. Zaten eşitlik denen şey de, aslında aşırı bir eşitsizliktir. Çünkü, yukarı olana da aşağı olana da –her toplulukta bu iki sınıf mutlaka vardır– aynı önem verilince, böyle bir durum ortaya çıkamaz.

İşte Laelius, en çok aristokratik yönetim biçimini övenler; çoğucası, bu gibi ya da aynı türden başka kanıtları ileri sürerler.

XXXV. Laelius: Ama Scipio, katışıksız üç devlet biçiminden sizin en çok beğendiğiniz hangisi?

Scipio: Sorunuzu "üçünden hangisi" diye sormakla, iyi çerçeveliyorsunuz; çünkü ben ayrı ayrı ve tek başına alınca, bunların hiçbirini beğenmiyorum. Üçünün bileşimi olan karma biçimi, ayrı ayrı her birine yeğlerim. Fakat karma olmayan biçimlerden birini yeğlemek zorunda kalsaydım, krallığı seçerdim [ve ilk yeri ona verirdim. Bu devlet türünde] kral kendisi bir baba, uyrukları da çocuklarıymış gibi onların yararına tasarılar kurar ve onları korumaya çalışır [ama hiçbir zaman boynu büküklüğe indirmez. Bunun için, zayıf ve bilgisizler açısından] devletin hem en güçlü hem de en iyi kişisi olan tek bir kişinin gözeticiliği [çok daha iyidir]. Kuşkusuz, aristokratlar bu işi kraldan daha iyi yaptıklarını savunacaklar ve eşit ölçüde adalet ve iyi niyetin yanı sıra, birçok insanda tek bir kişiden daha çok bilgelik olacağını ileri süreceklerdir. Öte yandan, halk da ne tek ne de birkaç kişiye boyun eğmek istemediğini yüksek sesle açıklayacaktır. Diyeceklerdir ki, yaban hayvanları için bile özgürlükten tatlı bir şey yoktur, öte yandan bir krala yahut bir aristokrasiye uyruk olunca hiçbir yurttaş özgür değildir.

Böylelikle, ben kralın uyruklarına karşı duyduğu sevgiden ötürü krallığı, akıl vermedeki bilgeliğinden ötürü aristokrasiyi, özgürlüğünden ötürü de demokrasiyi yeğliyorum. Bunları birbirine oranlayınca, hangi özelliği en çok istenmeye değer saydığımıza karar vermek bana güç geliyor.

Laelius: Öyle galiba, ama bu noktayı açık bırakırsanız, konunun kalanı zor geliştirilir.

3. YÖNETİMLERİN DÖNGÜSÜ

Devlet, Kitap I, Bölüm XLII. Scipio: Devlet biçimlerinden en iyi saydığım tür üstüne görüşlerimi açıkladıktan sonra, şimdi de, benim tuttuğum karma yönetimin buna kolay uğrayacağını sanmamakla birlikte, yönetimlerde olan devrimleri büyük bir dikkatle tartışmam gerekiyor, besbelli.

Bununla birlikte, bir krallıkta ilk ve en kesin değişiklik, Tarquinius zamanında olandır; kral adaletle yönetmekten cayınca, krallık yönetimi doğruca yıkılır. Kral tiran olur, tiranlık ise, en iyi türe en yakın biçim olmasına rağmen, bütün devletlerin en kötüsüdür. Çoğu kere görüldüğü gibi, tiran ileri gelen yurttaşlar tarafından bastırılırsa, kamu devleti anlattığım üç yönetim biçiminden ikincisine girer. Çünkü, halkın gereksinmelerine iyi hizmet etmeyi öğrenen başkanlar kurulunda belli bir krallık ya da babalık öğesi vardır. Yok öyle olmaz da, tiranı halkın kendisi öldürür yahut kovarsa, öngörü ve bilgelikle davrandığı sürece, halk hayli ılımlı olarak yöneticilik yapar. Başvurularından gurur duyarak, kurdukları kamu devletine koruyuculuk etmek isterler. Fakat bir de, halkın adaletli bir krala karşı ayaklandığını ya da böyle bir yöneticiyi krallık erkinden yoksun bıraktığını varsayalım yahut yine halkın –daha sık olagelen bir şekilde– ileri gelen yurttaşlarının kanını döktüğünü ve bütün devleti kendi tutkularına boyun eğdirdiğini varsayalım. Böyle olursa, –inanın bana, dizginlenmeyen bir ayak takımının öç almasını durgunlaştıracak kadar güçlü hiçbir deniz, önleyecek kadar güçlü hiçbir ateş yoktur– o zaman Platon'un pek canlı olarak anlattığı durum ortaya çıkar. Bunu Latinceye yeterli bir biçimde çevirebilmek isterdim. Başarması zor bir iş, ama deneyeceğim.

XLIII. "Halkın doyum-bilmez gırtlağı bir kere özgürlük susuzluğuyla kavrulunca,[16] bu susamış topluluk da kötü hizmetçileri yüzün-

---

16 Cicero'nun çeviri diye verdiği bu parça, aslında *Devlet* 562 vd.'nin serbest bir anlatımıdır.

den, gereği gibi ayarlanmış değil de katıksız bir özgürlük çeşmesinden içmeye yöneltildiği için, yönetici ve önderlerini durmadan çekiştirir, suçlar ve kınarlar; bu önderler halka cömertçe özgürlük tanıyıp bağışlamadıkça da onlara efendi, kral ve tiran derler." Herhalde, bu parçayı bilirsiniz.

Laelius: Pek iyi bilirim.

Scipio: Sonra Platon sözüne şöyle devam eder: "Böyle bir demokrasi, önderlerine boyun eğenlere de rahat vermez; onları gönüllü köle olmakla suçlar. Kamu ödevlerini gereğince yapmak yerine özel yurttaş imişlercesine davranan yöneticilerle, yöneticileri ayıran bütün işaretleri bir yana iten özel yurttaşlar göklere çıkarılır ve onurlamalarla ödüllendirilir. Bu yüzden, böyle bir yönetimde her şey ister istemez özgürlükle doludur. Ailelerin içinde bile herhangi bir yetkeye yer yoktur, kötülük ağzı dili olmayan hayvanlara kadar yayılır – sonunda baba oğuldan korkar, oğul babayı umursamaz olur ve her türlü saygı duygusu ortadan kalkar. Böylece insanlar gerçekten özgür olurlar. Yurttaşla yabancı arasında bir ayrım kalmaz; öğretmenler öğrencilerinden korkar ve onları pohpohlar; öğrenciler öğretmenlerini aşağılar; gençler yaşlılar gibi ağırbaşlılık taslar; yaşlılar gençlere yaranmak ve can sıkıcı görünmemek için zırzopça şakalar yapar. Köleler bile hakları olmayan bir özgürlükle hareket eder; kadınların hakları kocalarınkiyle bir olur. Köpekler, atlar ve eşekler bile öylesine özgür bir havada yaşarlar ki, bizi çiğner ve yol hakkını onlara vermemizi isterler." Platon "Bu sınırsız başıboşluktan" diye sözüne devam eder, "kaçınılmaz bir biçimde şu sonuç doğar: Yurttaşların duyguları öylesine incelir ve kadınsılaşır ki, en küçük bir engellemeyle karşılaşınca kızar ve buna katlanamazlar. Bunun üzerine, yasaları da hiçe saymaya başlar ve böylece üstlerinde hiçbir efendi olmadan büsbütün kendi başlarına buyruk kesilirler."

XLIV. Laelius: Platon'un söylediklerini pek güzel aktardınız.

Scipio: Özgürlükten anladıkları tek şey olan bu aşırı başıboşluk –yine Platon'a kulak verecek olursak–[17] tiranın kaynak aldığı ya da

17 Cicero bu paragrafta, Platon'un *Devlet*'inden çeşitli cümleler aktarmaktadır: 563e-566b.

böyle denebilirse, içinden doğduğu bir çeşit köktür. Aristokrasinin bile erki aşırı olunca yıkıldığı gibi, özgürlüğün kendisi de özgürlüğü sınır tanımayan bir halkı kölelikle cezalandırır. Bunun içindir ki, –iklimde, berekette ya da sağlıkta olsun– insana fazlasıyla hoş gelen her aşırılık, genellikle kendisinin karşıtı olan aşırılığa döner. Bu, özellikle devletlerde böyle olur; özgürlüğün aşırılığı, haklar içinde bireyler için de köleliğin aşırılığına döner. Böylelikle, mükemmel özgürlük tiranı ortaya çıkarır ve onunla birlikte, keyfi ve baskıcı bir boyun eğdirme getirir. Genellikle, evcilleşmenin yahut daha doğrusu hayvanca nitelikler taşıyan halkın içinden seçilmiş, onları eski önderlerine karşı yöneltecek bir baş vardır; eski önderler, kısa zamanda yenilir ve yetkeleri ellerinden alınır. Her şeye el atan bu kötü baş, çoğu kere devletin minnetini kazanmış kişilere nedensiz saldırır. Kendisininkiler kadar başkalarının mal ve mülklerini de halka vererek onun sevgisini elde etmeye çalışır. Kendisi hâlâ resmi sıfattan yoksun bir yurttaş olduğu ve yerinin güvensizliğinden korktuğu için, ona büyük yetkiler verir ve hiçbir zaman geri alınmaz: Hatta Atina'da Peisistratos'a yapıldığı gibi, silahlı bekçiler tarafından korunur. Tiran, kendisini tiranlığa yükselten yurttaşlar üstünde de tiranlık etmeye başlayınca, son aşamaya gelinmiş olur.

Çoğucası olduğu gibi, tiran aristokratik eğilimli yurttaşlar tarafından devrilirse, anayasal yönetim yeniden canlanır. Yok, böyle olmaz da, tiranı siyasal maceracılar düşünürlerse, yalnızca tiranlığın bir başka biçimi olan şamatacı bir oligarşi gelişir. Bu çeşit oligarşik devlet, bir yerdeki eğrilik önderlerin kendilerini yozlaştırınca, aslında iyi bir yönetim biçimi olan aristokrasiden de sık sık çıkar. Yönetim böylelikle bir top gibi elden ele dolaşır: Tiranlar krallardan alırlar; tiranlardan aristokrasiye yahut halka geçer; halktan da oligarklılara ya da tiranlara. Ama yönetim biçimi, uzun zaman hiç sürmez.

XL. Bu olguları göz önünde tutunca, krallık bana üç yalın devlet türünün en iyisi olarak görünüyor. Fakat, karma olmayan üç biçimin de eşit ölçüde karılıp birleştirilmesiyle kurulan devlet türü krallıktan bile üstündür. Çünkü ben şu üç şeyi istenilmeye değer sayıyorum: Bir kere, bir kamu devletinde egemen ve kral niteliğinde bir öğe olma-

lıdır; ikincisi, bazı yetkeler aristokrasiye ayrılmalı, aristokrasisinin etkisinde kalmalıdır; üçüncüsü de, belli birtakım konular karar ve yargılama için halka bırakılmalıdır. Böyle bir yönetim, hemen –onsuz halkın özgür olamayacağı– bir eşitlik öğesiyle bir güçlülük öğesi sağlar. Çünkü, yukarıda andığımız üç yalın devlet biçiminin, önce erdemlerinin tam karşıtı olan sapık biçimlere dönmesine –krallıktan tiranlığın, aristokrasiden oligarşinin, demokrasiden de şamatacı ohlokrasinin çıkmasına– sonra da bu türlerin hep bir yana atılıp yerlerine yenilerinin gelmesine karşılık, karma ve itinayla birleştirilmiş devlet biçiminde, önderleri görülmedik bir soysuzluğa uğramadıkça, bu istikrarsızlık kolay kolay ortaya çıkamaz. Gerçekten de, her birey kendine yakışan yerinde sağlamca durduktan ve hızla alçalabileceği daha düşük bir durum olmadıktan sonra, değişiklik olması için neden yoktur.

4. YASANIN DOĞASI

Yasalar, Kitap I, Bölüm IV. M.– Benim görüşlerim mi? Peki söyleyeyim, ben devletimizde göreneksel işleri, yasayı halk için yorumlamak ve onunla ilgili soruları cevaplandırmak olan çok değerli kişilerin gelip geçtiğine, fakat bu insanların büyük iddialarda bulunmuş olmakla birlikte, zamanlarını önemsiz ayrıntılar üstünde harcadıklarına inanıyorum. Gerçekten, devlet hukuku kadar uçsuz bucaksız başka hangi konu vardır? Fakat, yasa üstüne akıl verenlerin işi kadar kolay da ne vardır? Böyle olmakla birlikte, bu iş halk için gereklidir. Kendilerini bu mesleğe verenlerin evrensel bir hukuk anlayışından yoksun olduklarını sanmıyorum, ama medeni hukuk *(ius civile)* dedikleri bu konu üstüne incelemelerini yalnızca halka yararlı olmak maksatlarını sağlamaya yetecek kadar geliştirmişlerdir. Uygulama bakımından varlığı zorunlu olmakla birlikte, bilgi edinme yönünden bunun hepsi az bir yer tutar. Öyleyse benden açıklamamı istediğiniz konu nedir? Beni ne gibi bir ödeve sürüyorsunuz? Saçak ve duvarlarla ilgili yasalar üstüne bir inceleme kitabı yazmamı mı istiyorsunuz? Yoksa sözleşmeler ve yargılama yöntemleri için formüller mi düzenleyeyim? Bu konuları, sanırım, benden beklediğinizden daha aşağı düzeyde birçok yazarlar dikkate ele alıp incelemişlerdir.

V. A.– Doğru ama, siz ideal devletin ana kuruluşu üstüne bir kitap yazmış olduğunuz için, bu devletin yasaları üstüne de bir kitap yazmanızı beklemek, bana mantıklı bir şey gibi görünüyor. Çünkü biliyorum ki, sizin beğendiğiniz, herkesten çok saygı duyup hepsinden çok sevdiğiniz Platon böyle yapmıştır.

... M.– Fakat şimdiki araştırmamızda, evrensel adalet ve yasa konusunun bütününü öylesine bir genellikle kapsamak istiyoruz ki, kendi medeni hukuk denilen yasalarımız ancak küçük ve dar bir köşeye sığacaktır. Çünkü, adaletin doğasını açıklamamız gerekiyor, bu da insanın doğasında aranmalıdır; üstelik, devletlerin uyarınca yönetilmesi gereken yasaları da ele almalı, sonra ulusların formüllere bağlanmış ve yazıyla saptanmış olan karar ve buyruklarını da incelemeliyiz; Roma halkının medeni hukuku denilen yasalar bunların arasında kendine bir yer bulmaktan geri kalmayacaktır.

VI. Q.– Ardına düştüğümüz şeyi bulmak için, yapmanız gerektiği gibi konuları derinliğine deşiyorsunuz, kardeşim. Medeni hukuku başka türlü öğretenler, adaletin izinden çok, olur olmaz davalaşmanın yolunu öğretiyorlar.

M.– Bunda yanılıyorsunuz, Quintus, çünkü olur olmaz yere davalaşmaya yol açan, yasayı bilmekten çok bilmemektir. Ama bundan, sonra söz edeceğiz; şimdi adaletin kaynaklarını araştıralım.

Her ne hal ise, en bilgili kişiler yasadan işe başlamayı ilke edinmişlerdir; eğer yasa, onların tanımladıkları gibi, Doğa'nın aşıladığını, ne yapılması gerektiğini buyuran ve karşıtını yasaklayan en yüksek akıl ise, böyle yapmaları da haklı görünür. Bu akıl, insan zihninde sağlamca yerleşip iyice geliştiği zaman yasadır. Onların inancına göre, yasa, doğal işleri doğru hareket etmeyi buyurmak ve hatayı yasaklamak olan zekâdır. Bu niteliğin, Yunanca yasa adını, "herkese kendine düşeni vermek" fikrinden çıkardığına inanırlar, ben de yasanın bizim dilimizde adını "seçmek" fikrinden aldığını sanıyorum.[18] Onların yasa sözüne hak gözetirliği yakıştırmaları gibi, biz de bu sözle seçmeyi düşü-

18 Cicero, Yunanca *nomos*'u *nemo* "dağıtmak" fiilinden, Latince lex'i de lego "seçmek" fiilinden türetiyor.

nüyoruz, ama zaten bunların ikisi de doğru olarak yasanın kapsamına giriyor. Şimdi, eğer, benim de genellikle öyle sandığım gibi bu doğruysa, o zaman adaletin kaynağı yasada bulunacaktır, çünkü yasa doğal bir güçtür, zeki insanın zihni ve aklıdır, adaletle adaletsizliğin ölçüldüğü ölçüttür. Fakat bizim bütün tartışmamız halkın aklını kullanmasıyla ilgili olduğu için, bazen halk diliyle konuşmak ve yasa adını, buyurma ya da yasaklama yoluyla nasıl davranılmasını istediğini yazılı olarak gösteren belgelere vermek gerekecektir. Çünkü bu, kalabalığın yasa tanımıdır. Fakat adaletin ne olduğunu araştırırken, biz kaynağı yazılı yasaların kurulmasından ya da devletlerin kurulmasından çağlar öncesine giden, sözünü ettiğimiz üstün yasayla işe başlayalım.

O.– Gerçekten, böylesi, başladığımız tartışmanın niteliğine daha uygun ve daha yeğlenir olacak.

M.– Peki öyleyse, adaletin kaynağını pınarın başında arayalım mı? Çünkü bunu bulunca, kuşkusuz, aradığımız şeylerin sunabileceği bir ölçüt elimize geçmiş olacak.

Q.– Sanırım, mutlaka böyle yapmamız gerek.

A.– Benim de kardeşinizin görüşünde olduğumu bilin.

M.– O halde, Scipio'nun bu konuya ayrılmış olan altı kitapta[19] en iyisi olduğunu kanıtladığı devlet ana kuruluşunu değiştirmeden koruyacağımıza göre, bütün yasalarımızın bu devlet türüne uygun olmaları ve bizim her şeyi yazıyla buyurmaktansa iyi ahlâk aşılamamız gerekeceğine göre, adaletin kökünü, bütün tartışmamızı yol göstericiliği altında yürütmemiz gereken Doğa'da arayacağım.

... VII. M.– Tartışmayı uzatmayacağım. Kabul ettikleriniz bizi şuna götürüyor: Öngörü ve çabuk işleyen bir zekâ, karmaşık, keskin, sağlam bir anlıkla donatılmış, akıl ve basiret dolu, insan dediğimiz o hayvana, onu yaratan Yüce Tanrı belli bir ayrıcalıklı yer vermiştir; çünkü, çeşitli canlı varlık türleri arasında bütün ötekilerin yoksun olduğu akıl ve düşünceden pay alan bir tek odur. Fakat yalnızca insanda değil, bütün gökyüzünde ve yeryüzünde akıldan daha tanrısal ne vardır? Tam

19 Cicero'nun *De Republica*'sı.

anlamıyla gelişip mükemmelleşince akla haklı olarak bilgelik denir. Onun için, akıldan daha iyi bir şey olmadığına ve akıl hem insanda hem de Tanrı'da varolduğuna göre, insanın Tanrı'yla ilk ortaklaşa öğesi akıldır. Fakat ortaklaşa aklı olanların, doğru aklı da ortaklaşa olmalıdır. Doğru akıl ise yasa olduğu için, insanların yasaya da tanrılarla ortaklaşa sahip bulunduklarına inanmamız gerekir. Ayrıca, yasayı paylaşanlar adaleti de paylaşmalıdırlar; bütün bunları paylaşanlar da aynı bir devletin üyeleri sayılmak gerekirler. Gerçekten de aynı yetke ve erklere uyuyorlarsa, bu çok daha büyük bir derecede doğrudur; nitekim insanlar da tanrılar da bu acun düzenine, bu tanrılık akla ve aşkın erk Tanrısına uymaktadırlar. Bundan ötürü, şimdi bütün bu evreni, tanrıların da insanların da üyesi oldukları bir kamu devleti olarak görmemiz gerekir.

Devletlerde toplum içinde tutulan yasal yer ayrımları nasıl ailelerin –uygun yerinde ele alacağım– bir sisteme dayanan kan bağlarına göre yapılıyorsa, evrende de böyledir, fakat çok daha geniş kapsamlı ve görkemli bir ölçüde, insanlar tanrılarla kan bağları ve kimin soyundan geldiklerine göre gruplanırlar.

VIII. Çünkü insan doğası incelenirken, çoğucası, göklerdeki sürekli değişiklik ve devrimler sırasında insan ırkının tohumunu atmak için uygun bir zamanın geldiği teorisi ileri sürülür [ve herhalde doğrudur da]. Bu tohum yere saçılıp ekildiği zaman, ona tanrısal bir armağan olarak ruh bağışlamıştır. İnsanı meydana getiren öteki öğelerin ölümlü olan şeylerden gelmesine ve dolayısıyla kolayca bozulup çürüyebilir olmasına karşılık, içimizdeki ruhu Tanrı türetmiştir. Bundan ötürü, bizimle göksel varlıklar arasında bir kan bağı olduğunu söylememiz yersiz değildir –buna ortak atalardan ya da kaynaktan gelmek de diyebiliriz. Onun içindir ki, yaşayan varlıklar arasında, insandan başka, Tanrı üstüne bir bilgisi olan bir varlık yoktur; insanlar arasında ise, inanması gereken tanrının nasıl bir tanrı olduğunu bilmese bile, bir tanrıya inanması gerekeceğini bilmeyecek kadar çok uygarlaşmamış ya da bu kadar vahşi olan bir ırk bulunmaz. Bundan ötürü, insanın bir bakıma, içinden çıktığı kaynağı anımsayıp tanıdığı için Tanrı'yı tanıdığı açıkça bellidir.

Üstelik, erdem insanda ve Tanrı'da aynıdır, fakat başka hiçbir yaratıkta böyle değildir, aslında erdem, mükemmelleştirilmiş ve en yüksek doruğuna kadar geliştirilmiş Doğa'dan başka bir şey değildir; onun için insanla Tanrı arasında bir benzerlik vardır. Bu doğru olduğuna göre, bunan daha yakın yahut daha açık hangi ilişki olabilir ki? Bu nedenle Doğa insanın rahatlığı ve kullanması için cömertçe öyle çok şey vermiştir ki, bundan doğal ürünlerin bir rastlantıyla değil, bize bir armağan olmak amacıyla yetiştikleri anlaşılmaktadır; hem bu, bereketli toprağın yalnızca tane ve yemiş olarak verdikleri için değil, hayvanlar için de doğrudur; çünkü besbelli, bunlardan kimileri insana köle olması, kimileri ona ürünlerini vermesi, kimileri de yiyeceği olarak işine yaraması için yaratılmışlardır. Üstelik, Doğa'nın öğrettikleri aracılığıyla sayısız sanatlar da bulunmuştur; çünkü, akıl ancak onu ustalıkla taklit ederek yaşamın gereklerini sağlayabilmiştir.

IX. Doğa, bunun gibi, insanı süratli bir düşünceyle donatmakla kalmamış, ona sanki bakıcı ve habercileriymiş gibi hizmet edecek duyumlar da vermiş, bilginin temelleri olmak üzere diyebileceğimiz pek çok şeyin karanlık ve hiç de açık olmayan anlamlarını ona çırılçıplak göstermiştir. Üstelik bize, insan zihnine iyi yakışan uygun bir beden biçimi de bağışlamıştır. Çünkü, öteki yaratıkları yiyeceklerine doğru aşağıya bükmüşken, yalnızca insanı dik yaratmış ve onun adeta kendi benzerliği ve ilk yuvası olarak göğe bakmasını istemiştir. Ayrıca, doğa insanın çizgilerini de, içinde saklı olan karakteri belli edecek şekilde çizmiştir; çünkü yalnızca gözler yüreğimizin en içteki duygularını belirgin bir açıklıkla göstermekle kalmaz, biz Romalıların "çehre" dediğimiz, insandan başka hiçbir canlı varlıkta bulunmayan özellik de karakteri açığa vurur. (Yunanlılar bu "çehre" sözcüğünün taşıdığı anlamı bilmekle birlikte, dillerinde bunun özel bir adı yoktur.) İnsanların arasındaki ilişkileri en etkili bir biçimde geliştiren konuşma yeteneği ve sesin değişen tonları gibi, bedenin öteki parçalarının özel yeri ve olanaklarını atlıyorum; çünkü bütün bunlar; şimdiki tartışmamıza ya da önümüzdeki zamana sığmaz; üstelik, Scipio bu konuyu bana kalırsa,

okuduğumuz kitaplarda[20] yeterli olarak incelemiştir de. Fakat, Tanrı'nın insanı bütün yaratılmış şeylerin başı olsun diye yapmış ve donatmış olmasından başka, şimdi, işin bütün ayrıntılarına girmeden şu kadarı besbelli olmak gerekir ki, [insan] Doğa(sı) da yalnız başına ve dışarıdan bir yardım görmeksizin bir adım daha ileri gitmiştir; çünkü yol gösterecek bir kılavuz olmadan, henüz yontulmamış bir zekâ başlangıcı sayesinde niteliğini öğrendiği şeylerle işe başlar, yalnız başına ve dışarıdan bir yardım görmeksizin ilerleyerek akıl yetisini güçlendirip mükemmelleştirir.

X. A.– Ey ölümsüz tanrılar; adaletin kaynaklarını bulmak için ne kadar geriye gidiyorsunuz. O kadar güzel konuşuyorsunuz ki, aslında sözünü etmenizi beklediğim medeni hukuk konusuna dönmek için acele etmek istemediğim gibi, bütün günü şimdi üstünde durduğumuz konudan söz etmekle geçirseniz bile sesimi çıkarmam; çünkü belli ki, yalnızca bir başka konuya geçmek için hazırlıklı olarak ele aldığımız bu sorunlar, girizgâhı oldukları konudan daha önemli.

M.– Şimdi kısaca dokunduğumuz noktalar kuşkusuz önemlidir; fakat filozofların tartıştıkları bütün konular arasında bizim adalet için doğduğumuz ve hakkın insanların görüşlerine değil, Doğa'nın kendisine dayandığı gerçeğini adamakıllı anlamaktan daha önemli bir şey yoktur, besbelli. İnsanın başka insanlarla arkadaşlık ve birliği hakkında açık bir kavrayışa ulaşınca, bu dediğimin doğruluğunu hemen göreceksiniz. Çünkü hiçbir şey yoktur ki, bizim kadar birbirinin aynı ve tamı tamına karşılığı olsun. Hele, kötü alışkanlık ve yanlış inançlar zayıf zihinleri büküp eğilim duydukları yönlere döndürmeselerdi, hiç kimse kendi benliğine bu kadar yakın olmaz, herkes herkese benzerdi. Ve bundan ötürü, insanları nasıl tanımlarsak tanımlayalım, tek bir tanım bütün hepsine uyar. Bu, insanlar arasında bir tür başkalığı olmadığının yeterli bir kanıtıdır; çünkü böyle bir başkalık olsaydı, tek bir tanım bütün insanlara uymazdı; gerçekten de, bizi hayvanların düzeyinin üstüne yükselten, çıkarsamalar yapmamızı, doğruluk ya da yan-

20 *De Republica.*

lışlıkları kanıtlamamızı, sorunları tartışıp çözmemizi ve sonuçlara varmamızı sağlayan akıl, kuşkusuz, hepimizde ortaktır ve bu aklın öğrendiği şeyler insandan insana değişmekle birlikte, hiç değilse öğrenme yeteneği değişmez. Çünkü aynı şeyler hiç değişmeden duyumlarca algılanır ve duyumları uyaran şeyler de bütün insanlarda duyumları aynı şekilde uyarır; zihinlerimize yerleştirilmiş olan yukarıda değindiğim – o henüz yontulmamış zekâ başlangıçları da bütün zihinlere birbirinin aynı olarak yerleştirilmiştir; zihnin sözcüsü olan konuşma yeteneğine gelince, onun da seçtiği sözcükler başka başka olmakla birlikte, dile getirdiği duygular birbirinin tıpkısıdır. Aslında, hangi ırktan olursa olsun, bir yol gösterici bulursa erdeme erişemeyecek insan yoktur.

XI. İnsan ırkının kendi içindeki benzeşmesi, iyiliğinde olduğu kadar kötü eğilimlerinde de apaçık görünür. Çünkü haz da bütün insanları kendine çeker ve aslında kötülüğü bir ayartma olsa bile, doğadan iyi olana da benzeyen bir yanı vardır. Çünkü [haz] hafiflik ve hoşluğuyla bizi eğlendirir, bunun için de, bir düşünce hatasıyla, yararlı bir şeymiş gibi kucaklanır. Ölümden doğanın bir çözülüşüymüş gibi sakınıp, doğduğumuz acunda bizi tutuyor diye yaşama sarılmamız ve acıya yalnızca zalimliğinden ötürü değil, fakat aynı zamanda doğanın yıkılmasına yol açacağı sanıldığı için en büyük kötülüklerden biri diye bakmamız da, böyle bir yanlış anlamanın sonucudur. Bunun gibi, manevi değerle tanınmışlık arasındaki benzerlikten dolayı, herkesin içinde onurlandırılanlar mutlu sayılırlar da, üne ulaşmayanların mutsuz olduklarına inanılır. Endişeler, sevinçler, istekler ve korkular, ayrıksız bütün insanların zihninde kol gezer ve başka başka insanların başka başka inanışları olsa bile, bu durum, örneğin köpeklerle kedilere tanrı diye tapınan ırklarla başka ırklara eziyet edenlerin kafalarındaki bâtıl inanışların aynı nitelikte olmadığını kanıtlamaz. Fakat hangi ulus nezaketi, inceliği şükranı, iyilik bilirliği sevmez ki? Kibirli, kötü, zalim ve nankör olanlardan kim nefret etmez ve onları aşağılamaz. Bunları göz önüne almak, bize bütün insan ırkının birlik içinde birbirine bağlamış olduğunu kanıtladığı için, sonuç olarak, doğru yaşama ilkelerini bilmek insanları daha iyi kılan şeydir.

Kitap III, Bölüm I. M.– Daha önce yaptığım gibi, yine –belki, ona karşı duyduğum hayranlıktan ötürü, gereğinden sık övdüğüm– o tanrısal insanın izinden gideceğim.

A.– Platon'u demek istiyorsunuz, besbelli.

M.– Ta kendisi, Atticus.

A.– Elbette, onu ne denli çok ya da sık övseniz az gelir; çünkü kendi çevrelerinin dışında hiç kimsenin övülmesine dayanamayan dostlarımız bile, ondan istediğim kadar hoşlanmama izin veriyorlar.

M.– Bunda haklıdırlar, kuşkusuz. Çünkü sizin gibi, yaşamında da dilinde de en zor bir bileşim olan ağırbaşlılıkla inceliği gerçekleştirmiş olan bir kimsenin beğenisi için daha uygun ne olabilir?

A.– [Benim hakkımdaki) değerli görüşünüzün bu kadar güzel bir kanıtını verdiğiniz için, sözünüzü kestiğime gerçekten çok memnunum. Ama, siz başladığınız işe devam edin.

M.– Peki öyleyse, önce yasayı layık olduğu ve niteliğine uygun sözlerle övelim.

A.– Din yasası konusunda yaptığınız gibi, yani.

M.– Biliyorsunuz ki, yöneticinin görevi yönetmek ve adaletli, yararlı ve yasaya uygun buyruklar vermektir. Çünkü yasalar nasıl yöneticiyi yönetirlerse, yönetici de halkı öylece yönetir ve yöneticinin konuşan bir yasa, yasanın da susan bir yönetici olduğu haklı olarak söylenebilir. Üstelik, adaletin ilkelerine ve Doğa'nın isteklerine (bu ifadeleri kullanılırken yasaları kastettiğimin anlaşılmasını istiyorum) yönetimden daha tam olarak uyan hiçbir şey yoktur ve yönetimsiz ne bir aile varolabilir, ne bir kent, bir ulus, insan soyu, fizik doğa ve de evrenin kendisi. Çünkü evren Tanrı'ya, denizler ve karalar evrene, insan yaşamı da en üstün yasanın buyruklarına uyruktur.

Devlet, Kitap III, Bölüm XXII. Laelius: Gerçekten de, doğaya uygun olarak bütün insanlar için geçerli olan, değişmeden sonsuza değin süren bir yasa –doğru akıl– vardır. Bu yasa, buyruklarıyla insanları ödevlerini yerine getirmeye iter, yasaklarıyla da bunları hata işlemekten alıkoyar. Bu yasayı, insan yasamasıyla sakatlamak, hiçbir zaman ahlâkça haklı ya da işlemesini engellemek, izin verilebilecek bir

şey olmaz, bütün bütün kaldırmak ise, düpedüz olanaksızdır. Ne senato[21] ne de halk bizi bu yasaya uymak yükümlülüğümüzden kurtarabilir, bunu açıklamak ya da yorumlamak için bir Sextus Aelius[22] olması gerekmez. Roma'da bir kural, Atina'da bir başka kural koymayacağı gibi, kendisi bugün bir kural yarın bir başka kural da olmaz. Bütün zamanlarda bütün halkları bağlayan, sonsuz ve değişmeyen tek bir yasa ve bu yasanın yazarı, yorumcusu ve destekleyicisi olan, adeta bütün insanların ortak efendisi ve yöneticisi [durumunda bir üstün güç], yani Tanrı vardır. Buna itaat etmeyen insan kendi benliğinin iyi yanını terketmiş demektir, gerçek insan doğasını reddettiği için de insanların ceza dedikleri bütün öteki akıbetlerden kaçmış olsa bile, yargıların en ağırını çekecektir.

ÇEVİREN Mete Tunçay

21 Roma senatosunun yasama hakkı olmamakla birlikte, bazılarını yasanın işlemesinden bağışık kılma yetkisi vardı. İ.Ö. son yüzyılda senatonun elinden bu hakkı almak ve bütünüyle halka vermek yolunda bir girişim yapılmıştı. Meydana gelen kaynaşmanın sonucunda, senatonun bir kimseye böyle bir bağışıklık verebilmesi için en az iki yüz senatörün hazır bulunması karara bağlanmıştı.

22 Sextus Aelius Paetus Catus, İ.Ö. 198'de konsül ve 194'te *censor* olmuş bir hukuk danışmanı ve Oniki levha yasakları üstüne bir yapıtın yazarıydı. Bu yapıt, genellikle *ius Aelianum* diye bilinirdi.

Görevler'den Seçme Parçalar*

1. YÖNETİCİLERİN NİTELİKLERİ

Devleti yönetecek kimseler, genellikle, Platon'un şu iki kuralını göz önünde tutsunlar: (1) yurttaşların yararını öyle gözetsinler ki, yaptıkları her şeyi, kendi çıkarlarını unutup onların yararına yöneltsinler, (2) bir bölümü koruyayım derken, öbürlerini bir yana bırakmamak için, devletin bütünüyle ilgilensinler.

Nasıl çocuğun bir bakıcısı varsa, devletin yönetimi de görev almış kimselerin değil, görevleri yapılan kişilerin yararına uygun olarak yürütülmelidir. Yurttaşların bir bölümüne özen gösteren bir bölümünü umursamayan kişiler devlete çok tehlikeli şeyleri ayaklanma ve anlaşmazlığı sokarlar, bundan şöyle bir durum ortaya çıkar: Bazıları halkın sevgilisi, bazıları her aristokratın, yalnız birkaçı da herkesin dostu görünür. Bu yüzden Atinalılarda büyük anlaşmazlıklar, bizim devletimizde ise, yalnız ayaklanmalar değil, yıkıcı içsavaşlar çıkmıştır; ağırbaşlı, güçlü, devletin ileri gelenleri arasına girmeye layık yurttaş bunlardan kaçınacak, tiksinti duyacak kendisini tümüyle devlete verecek, varlık

(*) *De Officiis*, I: XXV ve XXI.

ve yetki ardından gitmeyecek; bütün devleti herkesle ilgilenecek biçimde koruyacak. Bundan başka yalan suçlamalarla herhangi bir kimseye karşı kin ve kıskançlık uyandırmayacak, doğruluk ile onurluluğa öyle sıkı sıkıya bağlanacak ki, bunları korumak için, söylediklerini bir yana bırakmaktansa, olabildiğince ağır bir biçimde başarısızlıklara uğrayacak, ölümle bile yüzyüze gelecek.

Mevki tutkusu, mevki yarışı pek zavallıca bir şeydir, bundan çok parlak biçimde Platon'un kendisi söz etmiştir: "Hangisinin, devleti yöneteceği konusunda birbirleriyle uğraşanlar, gemicilerin aralarında kimin gemi dümenini ele alacağı üzerinde çekişmesinin benzerini yaparlar." Gene Platon devlet işlerini kendi görüşlerine göre yönetmek isteyenleri değil, bize karşı silahlarını yöneltenleri düşman saymamızı" salık verir, bu, P. Africanus ile Q. Metellus arasında kırgınlık yaratmayan bir düşünce ayrılığı olmuştur.

Nitekim düşmanlara sertçe öfkelenmek gerektiğini sanan, bunun yüce yürekli ve güçlü erkeğe özgü olduğu düşüncesinde olan kişilere kulak verilmelidir, çünkü yumuşama ve acıma bilirlikten daha övgüye değer, büyük bir ünlü kişiye daha yakışan hiçbir şey yoktur.

Gerçekten ya zamansız gelenlere ya da utanmazca dilekte bulunanlara kızsak bile, yararsız ve tiksinti verici bir hırçınlığa düşmememiz için, hak eşitliğine dayanan özgür devletlerde hoşgörürlük ve ruh yüksekliği denen şey gösterilmelidir. Bununla birlikte yumuşaklık ve acıma duygusu devlet için sertlik –bu olmadan, yurttaş topluluğu yönetilemez– kullanılması şartıyla beğenilmelidir. Her kovuşturma, her ceza hakaretten uzak olmalıdır, birini cezalandıran ya da azarlayan kimsenin değil, devletin yararına bakılmalıdır.

Suçtan büyük ceza verilmesinden eş nedenlerle bazıları cezaya çarptırılırken, bazılarına suç bile yüklenmemesinden sakınmak gerekir. Cezalandırmada, özellikle öfke bastırılmalıdır; çünkü öfkeli olup da ceza vermeye kalkışan biri "aşırı" ile "eksik" arasındaki, Peripatetiklerin (Aristotelesçilerin) beğendikleri, beğenmekte de haklı oldukları –yalnız, öfkeyi övmeselerdi ve doğanın ona yararlı olacak vermiş olduğunu söylemeselerdi– orta kararı hiçbir zaman bulmayacaktır. Gerçek-

ten, her türlü işte bu geri itilmeli, devletin başında bulunanların ceza konusunda öfkeyle değil, adaletle yürütülen yasalara benzer olması istenmelidir.

2. YÖNETİM GÖREVİ

Yönetim yetkisi isteyenlerin "sükûn içinde bir düşünce yaşamı sürenler" adını verdiğim kimselerle bir ülkü ortaklığı varsa da birinciler büyük paraları olmakla, öbürleri ise ellerindekiyle ve azla yetinerek bu ülküye erişebilmeyi düşünürler. Bu konuda hiçbirinin düşüncesi yabana atılmamalıdır, ama sükûn içinde bir düşünce yaşamı süren kişilerin yaşamı hem daha kolay, hem daha güvenli, hem de başkaları için daha az ağır, daha az can sıkıcıdır, buna karşılık devlet yönetimiyle uğraşmak isteyen ve büyük işler yapma yoluna girmiş kimselerin ünü, büyüklüğü için daha uygun, insan soyu için daha verimlidir. Bundan dolayı belki hem üstün yetenekli kişiler olarak kendilerini bilime verip politika yaşamına atılmayanlara, hem de sağlığının aksaklığı yüzünden ya da daha ağır bir nedenle iş göremez duruma düşüp devlet işlerinden çekilmiş olanlara, bunlar başkalarına yönetme yetkisi ve övgüsü sağladıkları için, politikadan uzak olma hakkı tanınabilir. Çoğunluğun hayran kaldığı şeyleri, kendileri için böyle hiçbir neden yokken, askerî ve sivil yüksek görevleri küçümsediklerini söylüyorlarsa, onları övmemekle kalmamalı, kusurlu da görmelidir, diye düşünüyorum. Onların ünü küçümsemeleri, hiçe saymaları yargısını beğenmemek güçtür, ama bana öyle geliyor ki, zahmetlerden, sıkıntılardan tersliklerin ve başarısızlıkların onursuzluğu ve alçaklığıymış gibi korkarlar. Nitekim birbirine karşıt durumlarda kendileriyle tutarlı olmayacak, zevki çok sert bir biçimde küçümseyecek, acı içinde gevşeyecek, ünü hor görecek, alçaklıkla yıkılacak kimseler vardır ve bunlar bunda da tutarsızdırlar.

Yönetim için doğuştan yatkınlıkları olanlar her duraksamayı üzerlerinden atmalı, yüksek görev almalı, devlet işlerine girmelidirler. Çünkü yurttaş topluluğu başka türlü yönetilemez, kaygılı olmayacaklarsa, ağırbaşlılıkla, sebatla yaşayacaklarsa, filozoflardan hiç de daha

az değil, bilmiyorum belki de daha çok, hem dünya nimetlerini küçümsemeli, hem de daha çok ruh yüceliği göstermelidir. Yaşamlarında talihin vuruşlarına açık yanın ve gereksinme duydukları şeylerin daha az olduğu oranda, başlarına bir terslik gelirse de, üzerlerinde pek ağır etkisi olamamasından dolayı, filozoflar için bunlar daha kolay olur. Böylece devlette görevi olanlarda özel hayatlarını yaşayanlardan daha büyük ruh atılışları, daha büyük iş görme isteği görülmesi nedensiz değildir, bunun için de bunların hem daha bir ruh büyüklüğü göstermesi, hem de sıkıntılardan uzak durması gerekir. Kamu işlerine giren biri ise yalnız bu işin ne denli onurlu olduğunu düşünmemeye, bir de iş başarma olanağını elinde bulundurmaya baksın; bunda da yalnız gevşeklikten ötürü körü körüne umutsuzluğa düşmekten ya da isteklikten ötürü kendine aşırı güvenmekten sakınsın. Bütün çalışmalarda işe başlamadan önce, dikkatli bir hazırlık yapılması gerekir.

ÇEVİREN Güngör Varınlıoğlu

LUCIUS ANNAEUS SENE
İÖ 4 - İS

Kendinden üstün c
seninle nasıl yaşa
(sana nasıl davran
istiyorsan, senden
aşağı olanla (sen
öyle yaşamalı
(davranmalı)sın.
Kölene neler etme
izinli olduğunu
düşündükçe, seni
efendinin de sana
kadarını
yapabileceğini akl
getir.

Jacques-Louis David'in Paris'te Petit Palais Müzesi'nde bulunan "Seneca'nın Ölümü" (1773) adlı tablosundan ayrıntı.

Lucius Annaeus Seneca

Lucius Annaeus Seneca İ.Ö. 4 yılında İspanya'nın o zaman önemli kültür merkezlerinden biri olan Corduba kentinde doğmuştur. Ailesi varlıklıydı. Babası edebiyata düşkündü. Oğulları için yazdığı bir güzel sözler derlemesinden ötürü "Hatip Seneca" adıyla anılırdı. Elimize geçmeyen bir yapıtı daha vardır: *İç Savaşlardan Başlayarak Roma Tarihi*. Seneca'nın annesi Helvia bilgili bir kadın olmamakla birlikte, çocuklarını çalışmalarında desteklemiştir. Seneca, üç kardeşten ortancasıdır. Küçüklüğünde teyzesi onu Roma'ya götürmüştür. Bu kadın yeğeninin yetişmesini üzerine almıştır.

Seneca zamanına uyarak retorik okumuştur. Genç yaşında felsefeye ilgi duymuştur. Başlıca öğretmeni Stoacı Attalus'tur. Yazar Pythagorasçı Sotion ile kynik Demetrius'un derslerine de gider. Bu öğretileri içten izler ve uygular. Bu durum babasını korkutur, çünkü İmparator Tiberius filozoflardan hoşlanmaz. Sonunda babasının üstelemeleriyle Seneca felsefesinden uzaklaşmış, avukatlığa başlamıştır. Bu yeni uğraşısının başlangıcında, 31-32 yıllarında quaestor'luk (devlet hazinesinin yönetimi) elde etmiştir. Zamanının önde gelen hatiplerinden sayılmıştır. Bu başarıyla Caligula'nın kıskançlığını, kinini üzerine çekmiştir. Öldürülmekten bozuk sağlığı sayesinde kurtulmuştur. Seneca 40 yaşlarındayken, avukatlığı, politikayı

bırakması gerektiğini düşünmüştür. Caligula'nın kız kardeşleriyle arkadaşlık ettiği sıralarda, bunlardan biriyle ilişkisi olduğu söylenmiş, İmparator Claudius'un ilk karısı Messalina onu 41 yılında Korsika Adası'na sürdürmüştür. Seneca ilkin burada oturmayı cesaretle başarmış, sonra moral bozukluğuna karşı kendisini şiire ve bilime vermiştir. Gene de umutsuzluktan kurtulamamıştır. Annesine yazdığı avuntu (Ad Helviam matrem de consolatione) kendisinedir de. Seneca'nın yürekliliği iyice kırılınca, Claudius'un azatlısı Polybius'u kardeşinin ölümü için –Ad Polybium de consolatione ile– sözümona avutmaya çalışmıştır, aslında ise yapıt sürgüne son verilmesi amacıyla hem Polybius'a, hem Claudius'a yaltaklanmadır; nitekim imparatorun askeri başarılarının övgüsünün ardından ölümünden sonra onunla eğlenmiştir (Divi Claudii apocolocyntosis). İmparator Claudius'un ikinci karısı Agrippina Seneca'yı 49 yılında sürgünden geri çağırtmıştır. Seneca ilkin politikaya girmemek istemiş, sonra da Agrippina'nın sunduğu praetor'luk (yargıçlık) ile oğlu Nero'nun öğretmenliğini üzerine almıştır. Bu davranışı sözde çocuğu annesinin elinde sürüklenmekten kurtarıp iyiliğe yöneltmek amacıyla doğrulamaktadır. Sonraları Claudius'un oğlu Britannicus'a karşı, Agrippina'nın oğlu Nero'nun imparator olmasında etkenlik göstermiştir. Kendisi de 13 yıl (49-62 yılları) debdebe içinde bir saray yaşamı sürmüştür. Yetki, dostu Burrus ile onun elindedir. Seneca bu arada Nero'nun hoşuna gitmek için, onun isteklerine uymuştur. Örneğin Agrippina'nın öldürülmesini övmüştür.

Seneca birtakım kimselerin saldırılarını üzerine çekmiştir. Dedikodusu yapılacak bir insandır: Çok çok varlıklıdır, karısının ölümünün üzerinden uzun süre geçtikten sonra, genç, güzel, varlıklı Pompeia Paulina ile evlenmiştir. Bütün bu olaylar abartılmıştır. Seneca ise bunlara karşılıkta bulunmak için, yetkisini kullanmış, yeteneğini buna harcamıştır. Sonunda ise devlet işlerinden çekilmeyi düşünmüştür. 62 yıllarında olmalıyız. Seneca Nero'dan parasını, malını ona bırakıp yanından çekilme izni ister. İmparator "hayır" der. Seneca Nero'dan aldıklarının bir bölümünü geri vermek fırsatını bulur. Sağlığını neden olarak öne sürüp yalnız kalmayı, bütün etkenliğini felsefeye vermeyi sağlar. Piso suikastine karışmakla suçlanır, buyruk üzerine 65 yılında damarlarını keserek kendini öldürür.

Düşüncesi yönünden Seneca: Seneca bir hatip olarak bütün öğretilere –Epikuros'unkine bile– dönükse de, gerçekte bir Stoacıdır. Okulun bütün ilkelerine bağlıdır, okulun en aykırı düşüncelerini bile savunur. Seneca topluma yararlı olmak için, insanlarla doğru yolu felsefeyle göstermek ister, yazılarında ahlâkçı olarak belirir. Diyaloglarının her birinde bir ahlâk sorununu ele alır: En yüksek iyi erdemdir (De vita beata); gerçek mutluluk ruh dinginliğindedir (De tranquillitate animi); insaf, yöneticilerin başlıca özelliği olmalıdır (De clementia): Kişi tanrıya boyun eğmelidir, insanlar arasında sevgi ve dayanışma gereklidir (De providentia). *Mektuplar*'ında da ders verici nitelikte birçok düşünce özdeyiş biçiminde yer alır: İnsanlar eşittir. Doğuş koşulları insanlar arasında bir ayrım yaratamaz. Kişi insanlardan uzak yaşarsa, mutlu olur. Bilge tutku bilmez. Mektuplar bir büyük filozofun güzel bir sözüyle son bulur.

Seneca üzerinde yargıya varmak için, onun sözüyle eylemini karşılaştırmak gerekir, "Seneca tutarlıdır" demek yazarı boşuna savunmak olur.

Seneca, zamanında çok tutulmuştur. Sonraları ise onu Quintilianus ile Tacitus eleştirmişlerdir. Yazar yalnız edebiyatçı yanıyla değil, öğretisiyle de sevilir. Savunduğu düşünceler çağına göredir, çağına uygundur. Cicero gibi Seneca da zamanının temsilcisidir. Modern çağda Roma edebiyatının en ilginç yazarlarından sayılmıştır. Kısa, ustalıklı, daldan dala atlayan, konuşmayı andıran stiliyle de, düşüncesiyle de çekici bir yazardır.

De otio – Bu kitapçığı Seneca De constantia sapientis ile De tranquillitate animi gibi, dostu Annaeus Serenus'a yazmıştır. Serenus Epikuroscudur. Seneca onu Stoacı yapmak istemektedir. Serenus'un Epikurosçuluktan Stoacılığa geçişini biz sırayla De constantia sapientis, De tranquillitate animi ile De otio'da izleyebiliriz. Birincide Serenus henüz Epikuros'a bağlıdır, Seneca'ya karşı koyar, onunla eğlenir, ona kızar. İkincide Stoacı olmaya hazır duruma gelmiştir. Ancak, birtakım kuşkuları, birtakım sorunları vardır. Seneca burada Serenus'a gerekli açıklamaları yapar. Üçüncüde Serenus artık Stoacıdır, üstelik Seneca'dan daha koyu bir Stoacı, kamu işlerinden uzaklaşmayı, bir yana çekilmeyi salık veren Seneca'yı öğretiye karşı çıkmakla suçlar, Seneca da kendini savunur, yeni davranışını doğru göstermeye, tutumunun Stoanın ilkelerine uygun olduğunu kanıtlamaya çalışır.

Seneca'nın *De tranquillitate animi* ile *De otio*'da ortaya sürdüğü düşünceler birbirine karşıttır. Yazar *De tranquillitate animi*'de bilgiyi devlet işlerinden uzak tutmak isteyen Athenodoros'a karşı çıkarken, *De otio*'da Athenodoros'un düşüncesini hiçbir sakınca duymadan kendi düşüncesi olarak neden savunuyor? Burada Seneca'nın durumundaki değişiklik akla geliyor. *De tranquillitate animi*'yi saray yaşamı içinde, *De otio*'yu ise saraydan ayrılış yılı olan 62'den sonra yazmıştır.

Lucius Annaeus Seneca'nın Eserleri:

Seneca'nın yapıtlarının hepsi günümüze kalmamıştır. Örneğin şiirleri, söylevleri yitiktir. Elimize geçenler tümün küçük bir bölümüdür. Bazılarını kısaltma biçiminde, bazılarını sözünün edilmesiyle ad olarak biliyoruz. Seneca'nın yapıtları topluca ilkin *editio princeps* olarak 1475'te Napoli'de yayımlanmıştır. Bu derlemede eksik ve fazlalıklar vardır. Daha sonra yapılan türlü basımlarda bunlar düzeltilmiştir. Son derlemelerden biri de F. Hase'nin hazırladığı basımdır (Leipzig: Teubner, 1852). Seneca'nın yapıtları şöyle sıralanabilir:

Naturales quaestiones (7 kitap) – Doğu Sorunları.

Dialogi (12 tane):

De ira – Öfke Üstüne.

De brevitale vitae – Yaşamın Kısalığı Üstüne (Bu diyalogtan bir parça Türkçeye aktarılmıştır: Çev. İsmet Çalık, "Hayatın Kısalığı Hakkında", *Tercüme* dergisi, cilt I (1941), sayı 5, s.409-12.

De providentia – Tanrının Öngörürlüğü Üstüne.

De constantia sapientis – Bilgenin Sebatı Üstüne.

De tranquillitate animi – Ruh Dinginliği Üstüne.

De otio – Kamu İşlerinden Uzak Durma Üstüne.

De elementia – İnsaf Üstüne.

De beneficiis (7 kitap) – İyilikler Üstüne.

Diyaloglardan üç tanesi *"consolatio"* (avuntu)'dur.

Ad Marciam de consolatione – Marcia'ya Avuntu.

Ad Helviam matrem de consolatione – Annem Helvia'ya Avuntu.

Ad Polybium de consolatione – Polybius'a Avuntu.

Epistulae morales ad Lucilium (20 kitap, 124 mektup) – Lucilius'a Ahlâk Üstüne Mektuplar. Bu mektupların birkaçı Türkçeye aktarılmıştır: (Çev. Samim Sinanoğlu) "Üç Mektup" (XIV/2, XIV/1, IX/1), *Tercüme* dergisi, cilt IV (1944), sayı 24, s.365-81. (Çev. Fatma Paksüt) "Mektup" (?), (çev. Samim Sinanoğlu) "XLIII. Mektup", "LXI. Mektup", *Tercüme* dergisi, 1964, Mektup özel sayısı, sayı 77-80, s.42-45.

Epigrammata et Divi Claudii apocolocyntosis (çev. Samim Sinanoğlu), *Seçme Epigramlar ve İmparator Claudius'un Kabaklaşması* (Ankara: M.E.B., 1947), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Latin Klasikleri: 23.

Tragediae (9 tane):

Hercules Fruens = Kızgın Hercules.

Thyestes

Phoneissae = Finikeli Kadınlar.

Oedipus

Troades (Hecuba) – Troyalı Kadınlar.

Medea. Bu tragedya Türkçeye aktarılmıştır. Çev. Samim Sinanoğlu (Ankara: M.E.B., 1945), Dünya Edebiyatından Tercümeler, Latin Klasikleri: 8.

Agamemnon

Hercules Oetaeus = Oeta Dağı'nda Hercules.

Bu yazarla ilgili olarak, Türkçe yazılmış bir kitap şudur: Dr. Fatma Paksüt, *Seneca'nın Tuttuğu Işıkta Platon ve Platon Sonrası* (Ankara: –isteme yeri– DTCF Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu, 1980).

Ruh Dinginliği Üzerine, çev. Bedia Demiriş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Ağustos 1999.

Tanrısal Öngörü, Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, Haziran 1997.

*Lucilius'a 47. Mektup**

"İnsanların Eşitliği Üstüne"

Seneca Lucilius'una Selâm Eder

Yanından gelenler, senin kölelerinle arkadaşça geçindiğini söylüyorlar; buna çok sevindim. Senin bilgeliğine, uyanıklığına zaten bu yakışır. "Onlar köledir" diyecekler: Ama onlar aynı zamanda insandır. Onlar köledir: Evet, ama bizim can yoldaşımızdır. "Köledirler": Evet, ama bizim de onlar kadar kaderin elinde olduğumuzu düşünürsen, biz de onlar gibi birer köle değil miyiz? Bunun için, kölesiyle yemek yemeyi ayıp sayanların aklına şaşarım. Niçin mi? Çünkü, şu köle kalabalığını yemek yiyen efendinin etrafına diken, kibirli bir alışkanlıktan başka nedir?

Efendi midesinin alabildiğinden fazla yer; her şeyi, boğazına tıkarken harcadığından daha büyük bir çabayla çıkarmak üzere, gerilmiş ve artık görevini yapamaz olmuş karnını büyük bir açgözlülükle doldurur. Bahtsız köle ise, konuşmak için bile ağzını açamaz: Sopa her mırıltıyı bastırır; öksürük, aksırık, hıçkırık gibi elinde olmayan şeyler

---

(*) *Epistulae (Morales) and Lucilium:* XLVII, *Tercüme* dergisi, "Demokrasi Üzerine Düşünceler", sayı 39-50 (1946), s.231-234. Sayın Samim Sinanoğlu'na, bu çevirisini küçük birtakım dil düzeltmeleriyle yayımlamamıza izin verdiği için teşekkür ederiz.

yüzünden bile, köleden dayak esirgenmez. Herhangi bir sesle susmayı bozmanın büyük cezası vardır. Sabaha kadar aç karnına ses çıkarmadan dururlar. Sonuç olarak, efendilerinin önünde söz etmelerine izin verilmeyen bu kimseler, efendilerinin ardından konuşurlar. Oysa bir zamanlar yalnız efendilerinin yanında değil, efendilerinin kendileriyle de konuşup görüşen, ağızları dikilmeyen köleler, onların yerine başkalarını vermeye, çatan tehlikeyi kendi üstlerine çevirmeye hazırdılar; şölenlerde konuşur, ama işkence sırasında ses çıkarmazlardı. Sonra, şu "Her köle, bir düşman" deyimi, hep o gururun yaygarasıdır. Köleler bizim düşmanımız değildir, biz onları kendimize düşman ediyoruz.

Bu arada, bazı gaddarca, insana yakışmaz hareketleri, köleyi insan değil de hayvanmışçasına horlayarak kullandığımızı, biz yemek sofrasına uzandığımız zaman onlardan kiminin tükürük temizlediğini, kiminin yerlere kapanarak sarhoşların artıklarını topladığını ayrıca söylemek gerekmez. Kimi ise pahalı kuşları keser, usta elini belirli hareketlerle hayvanın göğsünden ve butlarından geçirerek parçalara ayırır. Ancak bunun için, kuşları yordamınca kesmek için yaşayan bahtsız! Yalnız şu var ki, bu işi zevk için öğreten, zorla öğrenenden ne kadar daha zavallıdır! Birinin görevi şarap sunmak mı? Öyleyse kadın gibi süslüdür; yaşı ile cenkleşir. Çocukluk çağından bir türlü kurtulmaz: Bırakmazlar. Artık askerlik çağına geldiği halde yüzü tüysüz, kılları kazınmış ya da bir tamam yolunmuştur; efendisinin sarhoşluğuna ve keyfine harcadığı bütün geceyi uykusuz geçirir, kendi odasında erkek, şölende oğlan çocuğudur. Konukları gözetmekle görevli bir başkası, zavallı, hep ayakta, dalkavukları ve boğazlarının ve dillerinin ölçüsüzlüğü dolayısıyla ertesi gün yine çağırılacakları süzer durur. Bunlardan başka, efendilerinin ağız tadı üstüne ince bilgisi olan, onun iştahını nelerin açtığını, nelerin gözüne hoş göründüğünü, ne gibi bir yeniliğin onun mide bulantısını giderdiğini, doyunca nelerden hoşlanmadığını, o gün canının ne istediğini bilenler de vardır. İşte, efendi bunlarla birarada yemeye katlanamaz, kölesiyle bir masada yiyecek olsa görkeminden yitireceğini sanır.

Tanrılar beterinden saklasın! Gerçekte bu efendilerin nicesinin

birer efendisi vardır? Ben, Callistus'un[1] eşiği önünde eski efendisinin beklediğini, boynuna bir yafta asarak işe yaramaz köleler arasında satışa sürdüğü kimse başkalarını huzuruna kabul ederken, kendisinin dışarıda bırakıldığını gördüm. Tellâl'ın sesini denediği birinci gruba atılan köle[2] efendisine böyle karşılık verdi; bu kere efendisini o reddetti, evine layık bulmadı. Efendisi Callistus'u satmış, ama Callistus efendisine neler etmemiş!

Bir düşünsene! Şu köle dediğin aynı tohumdan doğmuş değil mi? Aynı gökten faydalanmıyor mu? Başkaları gibi nefes almıyor, yaşamıyor, ölmüyor mu? Senin onu özgür olmuş görebileceğin kadar o da seni köle görebilir. Varus felâketi sırasında, talih, gayet parlak ailelerden olup askerlik hizmeti yoluyla senatoya girmeyi tasarlayan birçok genci çökertti; kimi çoban, kimi kulübe bekçisi oldu. Şimdi hor gör bakalım, hor gördüğün anda haline düşebileceğin zavallıyı! Geniş olduğu oranda bilinen bir konuyu ele almak, kendilerine karşı büyük gururla, gayet gaddarca, hoyratça davrandığımız kölelerin kullanılışı üstünde söze girişmek istemiyorum. Yalnız öğüdümün özünü dinle: Kendinden üstün olan seninle nasıl yaşasın (sana nasıl davransın) istiyorsan, senden aşağı olanla (sen de) öyle yaşamalı (öyle davranmalı)sın. Kölene neler etmeye izinli olduğunu düşündükçe, senin efendinin de sana o kadarını yapabileceğini aklına getir. "Ama benim efendim yok ki..." diyeceksin. Ömrünün güzel bir devri bu; fakat belki bir gün böyle bir şey (senin de) başına gelecektir. Hekabe'nin, Karun'un, Dara'nın anasının, Platon'un[3] Diogenes'in[4] hangi yaşta kölelik etmeye başladıklarını bilmiyor musun? Kölene karşı şefkatli, hatta nazik ol; onunla konuş, birlikte yaşa.

---

1 Callistus: İmparator Claudius'un en azılı azatlılarından biri.

2 Barış, birinci gruba atılan en değersiz kölelerden başlardı.

3 Bir söylentiye göre, Syrakusa tiranı Dionysos, aralarının açılması üzerine, Platon'u köle olarak bir Spartalıya vermiş, Algina pazarında satılığa çıkarılan filozof, onu tanıyan Kyreneli Annikeris tarafından satın alınarak özgürlüğüne kavuşturulmuştur.

4 Sinoplu kynik filozof Diogenes'i korsanlar Girit'te satılığa çıkarmışlar. Köle pazarında "Senin elinden ne gelir" sorusuna, Diogenes "Özgür insanlara buyurmak" diye cevap vermiş. Bunun üzerine Kseniades adında Korinthoslu biri onu almış ve azad ederek çocuklarının eğitimi ile görevlendirmiştir.

Kibarlar alayı bu sözüm üzerine, "İnsanı bundan küçük düşürecek bundan çok utandıracak şey olmaz" diye haykıracaklardır. Ben böyle söyleyenleri, başkalarının kölelerinin ellerini öperken yakalayabilirim. Atalarımız efendilerin çirkin, kölelerin ise onursuz durumunu nasıl hafifletmişler, onu da mı görmüyorsunuz? Efendiye *pater familias* demişler, kölelere de mimos oyunlarında hâlâ yaşayan *familiares*[5] adını vermişler, kölelerine yalnız efendileriyle yemek yiyecekleri bir bayram günü ayırmakla kalmamış, küçük bir devlet saydıkları evlerinde onların her türlü şeref yerine geçmelerine ve hak dağıtmalarına izin vermişler. "Öyleyse bütün köleleri soframa mı alacağım?" Tıpkı, bütün özgürleri aldığım gibi. Şu katırcıdır, bu sığırtmaçtır diye, aşağılık iş gören bazılarını sayacağımı sanıyorsan, yanılıyorsun: Ben her birinin değerini, görevine değil, ahlâkına göre vereceğim. İnsan kendi ahlâkını yaratır, ama görevini ona rastlantı yükler. Kimi layık olduğu için, kimi de layık olmak için seninle birlikte yesin. Çünkü alçak durumlarından ötürü kendilerinde kölece bir şey bulunanlar, daha şerefli kimseler arasında yaşamakla bunu üstlerinden sileceklerdir.

Dostum Lucilius, arkadaşını yalnız forumda ya da senatoda aramam için hiçbir neden yoktur: Bu işe dikkatle sarılırsan, aradığını evinde de bulursun, işleyecek usta el olmazsa, çok kere cevher bir işe yaramaz: Dene, göreceksin. At alırken, hayvana bakacak yerde onun örtüsüne ve gemlerine bakmak ne ahmakça bir şeyse, insanı, elbisesine veya elbise gibi onu saran durumuna bakarak değerlendirmek de o kadar ahmakça bir iştir. "Köledir" diyecekler. Peki ama belki özgür bir ruhu vardır. "Köledir", bunun ne zararı olabilir? Köle olmayan birini göster: Kimi şehvetin, kimi tamahın, kimi şeref tutkusunun, herkes umudun, herkes korkunun kölesidir. Yaşlı bir kadına kul olan eski konsüllerden birini bilirim: Bu zengin, birçok soylu gençler gösterebilirim ki, biri bir hizmetçi kızcağızın, ötekiler pantomima oyuncularının kölesidir. İradeye bağlı kölelikten daha ayıbı yoktur. İşte bu yüzden şu tiksinenlerin, adamlarına sevimli görünmekten ve yukarıdan

5 *Pater familias:* Aile babası, ev halkının başı. *Familiares:* Aileden, ev halkından olan kimseler.

aşağıya bakmaksızın onlara üstün olmaktan seni caydırmaları için hiçbir neden yoktur. Kölelerin, korkacaklarına seni saysınlar.

Korkacaklarına, efendilerini saysınlar dedim diye, şimdi biri çıkıp benim köleleri başlarına takke geçirmeye,[6] efendilerini bulundukları yücelikten atmaya yüreklendirdiğimi iddia ederek, "Öyleyse, saygılarını sunmaya gelen azatlılar gibi saysınlar demeye getiriyorsun, değil mi?" diyecek. Bunu söyleyen, sayılan ve sevilen Tanrı'ya yeter olanın efendilere de yetmesi gerektiğini unutuyor. Sevgi ile korku birarada olamaz. Bundan ötürü, kölelerinin senden korkmalarını istememekle, onları ancak sözle cezalandırmakla bence çok doğru hareket ediyorsun. Yalnız hayvanlar sopa ile yola getirilir. Betimize giden bir hareket bizi her zaman incitmez; ancak zevk ve sefa bizi zorla köpürmeye sürükler: İstediğimize uymayan her şeye öfkeleniriz. Kralmışız gibi bir tavır takınırız: Çünkü krallar da kendi güçlerini ve karşılarındakilerin güçsüzlüğünü unutarak, hakarete uğrarmışçasına kızar, hiddetlenir: Oysa durumlarının yüceliği, onları böyle bir tehlikeden esirgemektedir. Bunu da bilmez değiller; ama kötülük etmek için kolladıkları fırsatı kaçırmak istemezler: Haksızlık etmek için haksızlığa uğradıklarına inanmış gibi yaparlar.

Daha fazla vaktini almak istemiyorum. Zaten seni yüreklendirmek de gerekmiyor. Temiz ahlâkın bir de şu iyiliği var ki, kendinden hoşnut ve süreklidir. Bozuk ahlâk ise oynaktır, sık sık değişir: Daha iyi değil, daha kötü olur. Sağ ol.

ÇEVİREN Samim Sinanoğlu

---

6 Özgür Romalıların bazı törenlerde başlarına giydikleri bir çeşit takkeyi *(pilleus)* köleler azad edildikleri zaman giyerlerdi.

İnsaf Üstüne'den Seçme Parçalar*

X. Öyleyse? Krallar da öldürmezler mi? Öldürürler, fakat kamu yararının onları böyle yapılmasının gerektiğine inandırdığı durumlarda öldürürler; oysa gaddarlık, tiranların yüreklerinde vardır. Tiran kraldan adı ile değil, eylemleri ile ayrılır; nitekim büyük Dionysos pek haklı olarak birçok krallardan üstün tutulabildiği gibi, düşman kalmayıncaya değin öldürmekten başalamayan L. Sulla'ya tiran denmesini de ne engeller? Varsın diktatörlükten çekilmiş, sivil hayata geri dönmüş olsun, hangi tiran günün birinde yedi bin Romalının toptan öldürülmesini buyurmuş olup, Bellona tapınağına yakın bir yerde otururken, kılıç altında inildeyen binlerce kişinin sesini işitince, senatonun korkuya kapılması karşısında; "İşimize bakalım, sayın senato üyeleri, başkaldıran üç beş kişi benim buyruğumla öldürülüyor" diye Sulla kadar doymazlıkla insan kanı içmiştir? Söylediği yalan değildi. Sulla'ya birkaç kişi gibi geliyordu. Fakat yurttaş oldukları halde aynı gövdeden bölünüp her nasılsa düşman adı alınca, böyle düşmanlara ne türlü kızılması gerektiğini az sonra göreceğiz; şimdi şunu söylüyordum ki, biri ötekinden da-

(*) *De Clementia*, I: X:-XI. Séneque (texte établi et traduit par F. PRèchas), *De la Clémence* (Paris: Les Belle Lettres, 1961), s.30-33.

ha küçük silahlı kuvvetle korunmasa da, tiran ile kral arasında başlıca ayrılık noktası insaftır. Kral silahlarını barışı korumak için kullanır, tiran ise büyük kinleri büyük korkuyla bastırmak için, üstelik, tiran kendisini bıraktığı ellere güvenlik içinde bakmaz, tersliklerden tersliklere sürüklenir; çünkü kendisinden korkulduğu için, üzerine kin çeken biridir, ona karşı kin duyulduğu için de, kendisinden korkulmasını ister, birçoklarını alaşağı eden şu iğrenç düzeyi kullanır: "Kin beslesinler, yeter ki korksunlar"; ölçüyü aşacak biçimde büyüdüğü yerde, nice büyük kızgınlığın doğduğunu bilmez de ondan.

Çünkü aşırı olmayan korku duyguları dizginler; insanı en uçlara yaklaştıran, sürekli, sert korku ise duyguları cürete iter. İple ve tüyle kapatılmış hayvanlar böyle durdurulur; bunlara arkadan bir atlı oklarla saldırsın, çekinmiş oldukları şeylerin arasından geçerek kaçmayı deneyecekler ve korkuyu çiğneyip geçeceklerdir. En büyük yüreklilik, çıkar yolu kalmamış zorunluluğunun verdiği yürekliliktir. Korkunun güvenlik payı bırakması ve tehlikelerden çok, umut göstermesi gerekir; böyle olmazsa, rahat duran biri için duyulan korku eşitse, tehlikeye atılmak ve kendi canını başkasınınki gibi harcamak insanın hoşuna gider.

XI. Barışçı ve sakin bir kralın kamu esenliği için kullanacağı, kendisine bağlı yardımcıları vardır, (kamu güvenliği uğrunda titizlikle çalıştığını gördüğü için) onunla övünürler, kralı beklercesine her yorgunluğa seve isteye katlanır; buna karşılık kendi çevresi bile, sert ve kan dökücü kişiyi yük olarak görse gerektir. Herhangi bir kimsenin, işkence ile öldürmek için hazır işkence sehpası ve kıyım aracı diye kullandığı, hayvanlara parçalattığı gibi, önlerine insanları attığı, iyi niyetli ve kendisine bağlı hizmetkârları olamaz; böyle biri, işlediği kıyımların tanığı ve sorumlusu olan tanrılardan, insanlardan korktuğu için, bütün suçlulardan daha çok endişeli, daha çok kaygılıdır; öyle bir noktaya getirilmiştir ki, artık davranışını değiştiremez. Çünkü gaddarlığın öteki kötülükler arasında belki de en kötü olan yanı şudur: Gaddarlığı sonuna dek sürdürmek gereklidir; iyi şeylere dönüş yolu açık değildir; çünkü kıyımlar kıyımlarla korunmak zorunludur. Artık hep kötü olmak zorunda olan bir adamdan daha mutsuz ne vardır? Böyle biri,

hiç değilse kendi açısından acınacak bir kimsedir: Çünkü silahlardan korktuğu için, silahlara sığınarak, çocuklarının sayısına değil, dostlarının bağlılığına güvenerek, evinde olduğu ölçüde dışarıda da bütün kuşkulu davranışlara karşılık vermiş, kıyımlarla ve yağmalarla gücünü yürütmüş olana başkalarının acıması yakışık almaz; yaptıklarını, yapacaklarını gözden geçirince, kıyımlarla, işkencelerle dolu vicdanını açınca, çok kere ölümden korkar, daha çok kere ölüm isteği duyar, hizmetçilerinden çok kendi gözünde iğrençtir. Tersine, her şeye özen gösteren, yerine göre bazı şeyleri daha çok, bazılarını daha az gözeten, devletin bütününe, kendine baktığı gibi bakan, yumuşaklığı yatkın olan, sert çarelere (bunun bilincine varmak yararlı olsa bile) ne denli istemeye istemeye el uzattığını gösteren, içinde hiçbir düşmanca, hiçbir gaddarca duygu beslemeyen, emirlerini yurttaşlarının beğenmesi isteğiyle, gücünü herkesin esenliği uğruna, barış içinde yürüten kimse, mutluluğunu kamuyla paylaşmış ise, kendisine göre çok mutludur; tatlı dilli, yaklaşılması kolay, sevimli –insan bununla halkı kendine kazanır– haklı isteklere eğilimli, haklı olmayan şeylere aşırı sertlik göstermeden karşı çıkan biridir, sevilir, savunulur, sayılır. İnsanlar onun hakkında herkesin içinde de gizli olarak da eş sözler ederler; oğullar edinmek isterler, kamu felâketlerinde beliren kısırlık kapanır; hiç kimse çocuklarına böyle bir yüzyılı gösterebileceği için kendisinin iyi bir baba olduğundan kuşku duymaz. Bu hükümdar yaptığı iyilikle tehlikeden uzak olduğu için, hiçbir bakımdan koruyucuya gereksinme duymaz, silahları da süs yerine geçer.

ÇEVİREN Güngör Varınlıoğlu

Kamu İşlerinden Uzak Durma*

I. 1 ... bize kusurlar salık vermekte söz birliği etmişlerdir. Esenliğimiz için başka bir şeye girişmesek bile, yalnız kabuğumuza çekilmemiz gene de yararlı olacak: Teker teker daha iyi kişiler olacağız. Kendisine göre yaşamımızı düzenleyebileceğimiz bir örnek seçmek, en iyi kimselerin[1] yanında bulunmak nasıl sağlanır? Bu, kamu işlerinden uzak kalmadan olmaz: O zaman henüz güç kazanmamış kanılarımızı halkın yardımıyla sarsacak bir kimse işe karışmadıkça, bir kere benimsenmiş olan bir görüş korunabilir; o zaman birbiriyle ilgisi olmayan tasarılarla parçaladığımız yaşamımız düz ve tek bir gidiş gösterebilir. 2 Çünkü bütün kötülükler içinde en kötüsü kusurlarımızı dahi değiştirmemizdir. Böylece artık alışılmış bir tek kötülükte direnmek bile kalmaz bize: Bir şeyin ardından başka bir şey hoşumuza gider, yargılarımızın yalnız yanlış olmasından değil, bir de değişken olmasından çekeriz. 3 Dalgalara kapılmış gibiyiz, bir şeyi bırakıp başka bir şeye sarılıyoruz; istediklerimizi bırakıyoruz, bıraktıklarımızı yeniden istiyoruz: Hırs ile pişmanlık sırayla ağır basıyorlar. Çünkü hepimiz başkalarının yargılarına

(*) *De Otio*, Sénèque (der. René Waltz), *Dialogues*, cilt IV (Paris: Les Belles Lettres, 1959), s.113-22.

1 Yani, en iyi kitapların.

bağlıyız; biz övülecek ve istenecek şeyi değil, isteklisi ve övücüsü çok olan şeyi beğeniriz, yolu kendisine bakarak iyi ya da kötü saymayız, ayak izlerinin çokluğuna, geri dönenlerinin hiç olmamasına bakarak iyi deriz.

4 Bana diyeceksiniz ki "Ne yapıyorsun, Seneca? Partini bir yana bırakıyorsun! Sizin Stoacılarınız değil mi şöyle diyen: Yaşamımızın sonuna dek eylemde olacağız, herkesin iyiliği için çalışmayı, teker teker herkese yardım etmeyi, düşmanlara bile el uzatmayı, çaba göstermeyi bırakmayacağız. Biz hiçbir yaşa ayrıcalık tanımayan, o ünlü çok güzel konuşan yiğidin "ak saçlarımıza miğfer geçiriyoruz"[2] dediği insanlarız; biz ölümden önce etken olmaktan geri kalmayacak olaylar elverirse, ölümümüzün kendisi bile etken olacak insanlarız. Bize Zenon'un karargâhında Epikuros'un buyruklarından ne diye söz ediyorsun? Partiden hoşnut değilsen, ne diye ihanet edecek yerde, iyi, ağırbaşlı bir davranışla karşıya geçmiyorsun?" Şimdilik sana şu karşılığı vereceğim: "Acaba benim kılavuzlarıma benzer olmam sana yetmiyor mu? Öyleyse? Onların beni gönderdikleri yere değil, götürdükleri yere gideceğim."

II. 1 Şimdi sana Stoacıların ilkelerinden uzaklaşmadığımı kanıtlayacağım, çünkü kendileri de o ilkelerden uzaklaşmadılar (onların ilkelerini değil de, yalnız örneklerini izlemiş olsam bile, gene de rahat bağışlanırdım). Sözümü iki bölüme ayıracağım: Bir kere, herhangi bir kimse, ilk gençliğinden başlayarak kendini tümüyle, gerçeği temaşaya bırakabilir, yaşama kuralı arayabilir, bunu bir yana çekilip uygulayabilir; **2** Sonra da artık askerlik görevini bitirmiş, yaşı geçmiş biri aynı işi hakkıyla yapabilir ve tıpkı görevlerini yıllara bölmüş olan ve önce kutsal görevlerini yerine getirmeyi öğrenen, öğrendikten sonra da öğreten Vesta rahibeleri gibi, bu uğraşılarını başkalarına aktarabilir.

III. 1 Zenon'un ya da Khrysippos'un sözüne karşı hiçbir şey yapmamayı kendime yasa olarak aldığım için değil, doğrudan doğruya sorun onların düşüncesine katılmama yol açtığı için, bunun Stoacıların da düşüncesi olduğunu göstereceğim; her zaman bir tek kişinin

---

2 Vergilius, *Aeneas*, ix, 612.

düşüncesini izlemek senatoda değil, partide olur. Keşke artık her şey insanların elinde olsaydı, tümüyle gün ışığına çıkmış gerçek herkesin gözü önüne serilseydi, kararnamelerimizden hiçbir şey değiştirmeseydik! Şimdi gerçeği, gerçeği öğretenlerin kendileriyle birlikte arıyoruz! **2** Epikurosçuluk ile Stoa arasında özellikle, çoğu şeylerde olduğu gibi, bu konuda da ayrım vardır, buna karşılık her iki kişiyi değişik yoldan kamu işlerinden uzak durmaya götürür. Epikuros der ki: "Olağandışı bir şey olmazsa, bilge devlet işine girmeyecek." Zenon der ki: "Bir engel olmazsa, bilge devlet işlerine karışacak." Biri kamu işlerinde uzak durmaya ilkesi gereği yönelir, öteki neden olarak. **3** Bu neden geniş alanlıdır: Devlet kendisine yardım edilemeyecek ölçüde bozuk ise, kötülüklerle karartılmış ise, bilge boşu boşuna çaba göstermeyecek, hiçbir bakımdan yararı olmayacakken, kendini devlete adamayacak; yetkisi ya da gücü pek yoksa, devlet ona yer vermezse, sağlığı kendisine engel olursa, nasıl hasar görmüş gemiyi denize indirmezse, nasıl sakat bir insan olarak askere yazılmazsa, öylece geçilmez bildiği yola girmeyecek. **4** Öyleyse şimdiye dek hiçbir denemesi olmayan kimse, fırtınalarla karşılaşmadan önce, güvenlik içinde kalabilir, kendisini dosdoğru iyi uğraşılara verebilir, tam bir eylemsizlik içinde bile uygulanabilen erdemleri geliştirecek bütün kamu işlerinden uzak durarak yaşamını sürdürebilir. **5** Gerçekten insandan insanlara yararlı olması istenir: Olabiliyorsa, birçoklarına, olmadı, birkaç kişiye, olmadı, çok yakınlarına, olmadı, kendine. Çünkü insan başkalarına yararlı oluyorsa, kamu yararına çalışıyor demektir: Nasıl kendini küçük düşüren kimse yalnız kendine değil, iyi bir insan olsaydı yararlı olabileceği herkese de zarar verirse, öylece her kim kendine hizmet ediyorsa, yararlı olmaya kendini hazırlamakla başkalarına yararlıdır.

IV. 1 İki devlet düşünüyoruz: Biri büyük ve gerçekten kamunun olan, tanrıları ve insanları kapsayan, gözlerimizin şu ya da o köşesine takıldığı devlet değil, ülkemizin sınırlarını güneşle ölçtüğümüz devlet; öbürü bütün insanları değil de, belli bir bölümünü içine alan, doğuş koşullarımızın bizi yazdığı devlet (bu ya Atina ya Kartaca ya da başka herhangi bir kent olacaktır). Bazıları aynı zamanda her iki devlete, kü-

çüğüne de, büyüğüne de ilgi gösterir. Bazıları yalnız küçüğüne, bazıları yalnız büyüğüne. 2 Bu büyük devlete kamu işlerinden, uzak kalarak da, üstelik uzak kalarak daha da iyi hizmet edebiliriz; çünkü böylece erdemin ne olduğunu, bir tek mi, pek çok mu olduğunu, kişinin doğasının mı yoksa sanatın mı kişileri iyi kıldığını araştırırız; denizlerin, karaların ve denizde, karada bulunanların bir tek bütünden mi oluştuğunu yoksa tanrının oraya buraya bu tür birçok nesneler mi serptiğini araştırırız; her şeyin kendisinden doğduğu maddenin kesintisiz ve dolu mu yoksa yayılmış mı, katı kısımların karıştığı bir boşluk mu olduğunu araştırırız; tanrının yerinin ne olduğunu, eserine mi baktığını yoksa onu devinime mi geçirdiğini, acaba dıştan onu sarmış mı yoksa evrenin içinde mi olduğunu araştırırız; dünyanın ölümsüz mü yoksa geçici ve bir süre için doğmuş şeyler arasında mı sayılması gerektiğini araştırırız. Bu şeylere bakan kimse tanrıya ne sağlar? Onun eserinin büyüklüğünün tanıksız kalmamasını. En yüksek iyinin doğaya göre yaşamak olduğunu söyleriz: Doğa bizi iki şey için, hem evreni temaşa hem eylem için yarattı.

V. 1 Şimdi ilk söylediğimizi doğrulayalım. Ne, belli değil mi? Herkes bilmediği şeyler için ne büyük öğrenme isteği duyduğunu, bütün masallara ne kadar meraklı olduğunu bir düşünürsek, bu doğrulanmış olmayacak mı? 2 Bazı kimseler deniz yolculuğu yaparlar, yabancı ülkelerde uzun uzun dolaşmanın yorgunluklarına herkesten gizli ve uzak kalmış bir şeyi öğrenme karşılığında katlanırlar. Bu duygu halkı gösterilere çeker, bu kapalı yerleri açmaya, gizli şeyleri araştırmaya, eski olayları ortaya çıkarmaya, yaban ulusların töreleri üzerine bilgi edinmeye zorlar. 3 Doğa bize meraklı bir yaratılış vermiştir, yeteneğini ve güzelliğini bilerek bizi o güzelim manzaralarına doya doya bakmak üzere yaratmıştır, bunca büyük, bunca parlak, bunca incelik işlenmiş, bunca aydınlık ve güzelliği türlü türlü olan şeyleri yokluğun önüne serseydi, emeği boşa gidecekti. 4 Bize hangi yeri verdiğini gör de, onu kendisine yalnız bir göz atılmak değil, uzun uzun bakılmak istediğini anla: Bizi kendi merkezine koydu, bize her şeyi çevremizde görme olanağını verdi; insanı ayağa dikmekle kalmadı, bir de temaşa-

yı kolaylaştırmak amacıyla yıldızların devinimlerini doğuşlarından batışlarına dek izleyebilmesi ve yüzünü evrenle birlikte döndürebilmesi için, onun başını yukarı çevirdi, bu başı bükülgen boynunun üstüne koydu. Sonra gündüz altı, gece altı burc bir baştan öbür başa ilerleterek gözlerinin önüne sunmuş olduğu şeyler aracılığıyla geri kalan şeylere de merak uyandırmak umuduyla, hiçbir bölümünü ortaya sermeden bırakmadı. 5 Çünkü ne her şeyi görüyoruz, ne de her şeyi olduğu ölçüde büyük görüyoruz, gene de bizim bakışımız kendisine araştırma yolunu arar, gerçek için temeller atar, böylece, inceleme açıklıklardan karanlıklar alanına geçer, evrenin kendisinden daha eski bir şey bulur: Şu yıldızlar nereden çıkmıştır; tek tek bölümlere ayrılmadan önce, evrenin durumu ne idi; hangi akıl birbirine girmiş şeyleri ayırıp düzene sokmuştur; kim nesnelere yerlerini göstermiştir; doğaları gereği mi ağır nesneler aşağı inmiş, hafifleri yükselmiştir; yoksa nesnelerin itiş gücü ve ağırlığının dışında daha yüksek başka bir güç tek tek nesneler için bir kural mı koymuştur; yoksa yıldızlardan kopan parçacıkların, kıvılcımlar gibi yere inmiş olması, bu yabancı yerde çakılıp kalmış olması mı gerçektir –işte insanların tanrısal yaratılışta olduğu özellikle bununla kanıtlanır–? 6 Düşüncemiz göğün duvarlarını aşar, karşısına çıkan şeyi bilmekle yetinmez: "dünyanın ötesinde bulunan şeyi araştırıyorum, acaba sınırsız bir erginlik midir bu, yoksa kendi sınırlarıyla mı son bulur; dünyamızın dışında kalmış şeylerin görünüşü nasıldır, biçim bulmamış ve düzensiz midir yoksa her yöne doğru eş büyüklükte yer kaplayan bu şeyler bir uyum içinde mi dizilmişlerdir; bu dünyaya bağlılar mı yoksa bundan çok ayrılır mı ve bu dünya boşlukta mı dönüyor; olmuş ve olacak her şeye vücut veren şeyler atom mudur yoksa evrensel madde homojen olup tümüyle mi değişir? Acaba öğeler birbirlerine mi karşı çıkarlar yoksa çarpışmazlar da, değişik yönlerden aynı amaca yönelirler?" der. 7 Bunları araştırmak için doğan insan zamanının tümünü kullanmakta sıkı davransa da, ne denli az zamanı vardır onun, bunu düşün: Varsın bu adam yumuşaklığı ya da kayıtsızlığı yüzünden zamanının elinden alınmasına izin vermesin, varsın saatlarını aşırı cimrilikle kullansın ve insan yaşamının son sınırına dek

ilerlesin, kendisine doğa ne vermişse, talih onu silkeleyip atmasın, gene de insan ölümsüz şeyleri bilmeyecek ölçüde ölümlüdür. 8 Öyleyse, kendimi bütün bütün doğaya verdiysem, ona hayransam ve tapıyorsam, doğaya uyarak yaşıyorum. Doğa benim iki iş yapmamı, eylemde olmamı ve temaşa için boş zaman bulmamı istemiştir: Her ikisini yapıyorum, çünkü temaşa bile eylemsiz olmaz.

VI. 1 Fakat ondan ucu sonu olmayan sürekli temaşadan başka hiçbir şey beklemeden, ona zevk için yaklaşılıp yaklaşılmadığını öğrenmekte yarar vardır, diyeceksin; çünkü o tatlıdır, onun kendisine özgü çekiciliği vardır. –Buna karşılık sana şunu diyeceğim: Hangi duyguyla kamu yaşamında yer alındığını bilmek aynı şekilde gereklidir; her zaman işli güçlü görünmen, hiçbir zaman insancıl şeylerden tanrısal şeylere bakacak bir zaman bulamaman için değil mi? 2 Nasıl hiçbir erdem sevgisi olmadan, zekâsını geliştirmeden çıkara yönelmek, kaba eserler ortaya koymak hiç salık verilir bir şey değilse (çünkü bunlar kendi aralarında karışmak ve birleşmek zorundadır), öylece kamu işlerinden uzak, eylemsiz duran, öğrendiğini hiçbir zaman göstermeyen erdem de eksik ve güçsüz bir iyidir. 3 Erdemin kendi gelişmelerini uygulama yoluyla denemek zorunda olmadığını, yalnız ne yapmak gerektiğini düşünmekle kalmayıp bazen eyleme geçmek, düşünülmüş olan şeyleri gerçekleşmeye götürmek olmadığını kim söyleyebilir? –Peki, engel bilgenin kendisinden gelmiyorsa, eksik olan eylemci değil de, eylem fırsatı ise? Ona kendisiyle başbaşa kalma iznini vermeyecek misin? 4 Bilge hangi düşünceyle eylemden çekilir? Kendisinin o zaman bile ileriki kuşaklara yararlı olacak işler yapacağını bilerek. Biz elbette Zenon'un, Khrysippos'un ordulara önderlik etmiş, yüksek görevlerde bulunmuş, yasalar getirmiş olmaktan daha büyük işler yapmış olduklarını söyleyen insanlarız: Onlar bu yasaları bir tek yurttaş topluluğuna değil, bütün insan soyuna getirdiler. Öyleyse gelecek yüzyılları düzene sokmak, birkaç kişinin yanında değil, bütün ulusların yaşayan ve yaşayacak olan bütün bireyleri karşısında konuşmak olanağını veren kamu işlerinden uzak durma ne diye, neden iyi insana uygun düşmesin? 5 Sonuç olarak Kleanthes'in, Khrysippos'un, Zenon'un kendi il-

kelerine göre yaşayıp yaşamadıklarını soruyorum. Onların ne biçim yaşamak gerektiğini söylemişlerse, öyle yaşamış olduklarını söyleyeceksin kuşkusuz. Oysa hiçbiri devlet yönetiminde bulunmadı. Kamu işlerini yürütecek ne durumda ne mevkide değildiler, diyorsun. – Buna karşılık bunlar hiç de hoş bir yaşam geçirmediler: Kendilerinin dingin yaşamı başkalarının koşuşmalarından ve ter dökmelerinden nasıl daha yararlı olur, işte bunu buldular. Böylece bunlar hiçbir kamu işi yapmadıkları halde, gene de çok iş görmüş duygusunu verdiler.

VII. 1 Bununla birlikte üç tür yaşam vardır, bunlar arasında en iyisinin hangisi olduğu sorulur durur: Birincisi zevki, ikincisi temaşayı, üçüncüsü eylemi amaç edinir. İlkin, tartışmayı, karşıt öğretilerden yana olanlara duyduğumuz yatışmak bilmeyen kini bir kenara bırakıp bu üçü başka başka adlar altında aynı noktaya varıyorlar mı varmıyorlar mı görelim. Zevki öne süren temaşasız değildir, temaşaya kendisini adayan zevkten uzak değildir, yaşamı eylemlere bağlanmış olan da temaşadan geri durmaz. **2** –Bir şeyin amaç olarak alınmasıyla başka bir amacın katkısı olarak alınması arasında çok büyük ayrım vardır, diyorsun–. Elbette büyük ayrım vardır; gene de biri öteki olmadan olmaz; ne o eylemi bir yana iterek temaşa eder, ne de bu temaşayı büsbütün bırakarak iş görür, ne de kötü bulmakta anlaştığımız üçüncüsü gevşek bir zevke gönül verir; tersine o, mantıkla sağlam kıldığı zevki beğenir. **3** Böylece bu zevk felsefesinin kendisi de eylem halindedir. Epikuros zaman zaman, ya zevkin ardından pişmanlık gelecek olursa ya da hafif bir acı çok daha büyük bir acıyı önleyecekse, zevkten elini çekeceğini, acıyı bile isteyeceğini söylediğine göre, bu felsefe ne diye eylem olmasın? **4** Bunları söylemek nereye varır? Temaşanın herkesçe beğenildiğini kanıtlamaya varır: Bazıları onu amaç edinirler; bizim için ise, bu demir atma yeridir, liman değildir.

VIII. 1 Şimdi Khrysippos'un ilkesine göre kamu işlerinden olarak durarak yaşamaya izin verildiğini de buna kat: Kamu işlerinden uzak durmaya katlanmak değil de benim söylediğim, bunu seçmek. Bizimkiler bilgenin, rastgele bir devlette kamu işlerine girmeyeceğini söylerler: Kamu işleri her ne olursa olsun bilgelerden uzak kaldıktan son-

ra, bilgenin kamu işlerinden neden uzak durmasının, kamu işinin mi ondan yoksa onun mu kamu işinden kaçındığının bilinmesinin ne önemi var? Üstelik o, kendisini inceden inceye araştıranlardan her zaman kaçacak. **2** Bilgenin hangi devlette görev alacağını soruyorum. Sokrates'in mahkûm edildiği, Aristoteles'in mahkûm edilmemek için kaçtığı, kıskançlığın erdemleri ezdiği Atinalıların devletinde mi? Bana bilgenin bu devlette görev almayacağını söyleyeceksin. Öyleyse bilge sürekli ayaklanmalar olan, özgürlüğün her an iyi yurttaşın başına kötülük getirdiği, hakseverliğin, iyiliğin çok aşağılık bir şey olduğu, düşmanlara karşı insanlık dışı gaddarlık, kendi yurttaşlarına karşı bile düşmanlık gösteren Kartacalıların devletine mi girecek? **3** Bundan da kaçarak, devletleri teker teker düşünmek istesem, bilgeye uyacak ya da bilgenin uyacağı hiçbir devlet bulamayacağım. Kendimize göre biçimlendirdiğimiz devlet yoksa, kamu işlerinden uzak durma herkes için zorunlu olmaya başlıyor, çünkü kamu işlerinden uzak durmaya üstün tutulabilmiş bir şey hiçbir yerde yoktur. **4** Biri deniz yolculuğu yapmanın en iyi şey olduğunu söylüyor, arkadan da deniz kazalarının olageldiği ve sık sık dümencisini ters yöne sürükleyen fırtınaların patladığı denizde yolculuk yapılmaması gerektiğini söylüyorsa, sanırım ki, bu deniz yolculuğunu övmekle birlikte, benim geminin demirini almamı yasaklıyor demektir...

ÇEVİREN Güngör Varınlıoğlu

Aurelius Augustinus

354 - 45

Havari [Pavlus] kölelere efendilerinin sözünü dinlemelerini onlara gönülden ve iyi niyetle hizmet etmelerini öğütler ki efendileri onları özgü bırakmasa da, bütün eğrilikler ortadan kalkana, bütün prenslikler ve her türlü insan erki hiçliğe varana ve Tanrı herşeyde her şey olana değin, desisec bir korku yerine sadık bir sevgiyle hizmet ederek kendi köleliklerini bir bakıma özgür hale

Sandro Boticelli'nin "St. Augustine Odasında" (1480) adlı freskinden ayrıntı.

Aurelius Augustinus

Kilise babaları diye tanınan ilk Hıristiyan kuramcılarının en büyüğü, Aurelius Augustinus 13 Kasım 354'te Kuzey Afrika'da Tageste (Numidia) kentinde doğmuş, 28 Ağustos 430'da Hippo Regius'ta (Bone yakınında) ölmüştür. Soylu, fakat pek varlıklı olmayan babası Romalı bir pagan, annesi sofu bir Hıristiyandı. Annesinin etkisiyle çocukluğunda iyi bir Hıristiyan eğitimi gören Augustinus, sonradan öğrenimine devam etmek üzere Kartaca'ya gönderilmiştir. Bu büyük kentte taşralı delikanlı, Pagan kültürünün çekiciliklerine kapılmış, bir yandan Cicero'yu ve Stoacı yazarları okurken, bir yandan da oldukça hafifmeşrep yaşamış, evlilik dışı bir çocuğu bile olmuştur. O sırada Manescilik (Manikeenlik) Hıristiyanlık ile yarışıyor ve özellikle aydınlar arasında yayılıyordu. En çok Zerdüşt dilinden kaynak alan bu eklektik akıma Augustinus da bir ara bağlanmıştır. Retorik öğretmenliğine başlayıp Tageste ve Kartaca'da bir süre ders verdikten sonra Augustinus İtalya'ya gitmiş ve Milano'da aynı işi yapmaya devam etmiştir. Burada önce, Akademicilerin dünyaya dönük kuşkuculuklarına yakınlık duymuş, sonra Yeni-Platoncu mistikliğe kaymış, oradan da –otuz üç yaşındayken özellikle Milano piskoposu Ambrosius'un etkisi altında kalarak– Hıristiyanlığa dönmüştür. Bunun üzerine, yeniden Tageste'a yerleşen Augustinus kendisini bu inancın

savunmasıyla ilgili çalışmalara vermiş, 391 yılında da rahip olmuştur. Dört yıl sonra, kırk iki yaşına geldiğinde, Hippo'ya piskopos olarak atanmış ve ölümüne değin 45 yıl bu görevde bulunmuştur.

Eski çağ düşünüşünün Orta dünyasına aktarılmasında önemli bir payı olan Augustinus, ortaya koyduğu yapıtlarla Hıristiyan öğretisinin ana esin kaynaklarından birini yaratmıştır. Bu öneminden ötürü, ölümünden bir süre sonra kilise tarafından kanonize edilen *(canonisatio)*, yani ermiş ya da aziz *(sanctus, saint)* sayılan Augustinus, çeşitli yapıtlarında kilisenin devlete üstünlüğünü belirtmiştir. Aslında, daha sonraki yazarların Kilise-Devlet çatışmasında sık sık yetkesine başvurularak kilisenin savlarını temellendirmekte kullandıkları Augustinus'un bu görüşüyle anlatmak istediği, kilisenin bir örgüt olarak devlete ağır basması değil, onun temsil ettiği Tanrı sevgisinin yeryüzü devletinde anlatımını bulan benlik sevgisinden önce gelmesi gerektiğidir.

Ünlü *İtirafları*'yla genel felsefe sorunları üstüne birkaç kitabının dışında, Augustinus'un bütün yazıları, Hıristiyan dininin yorumlanması ve savunulmasıyla ilgilidir. Augustinus, zamanının öteki din akımlarına karşı eleştiriler, Kutsal Kitab'ın çeşitli bölümleri üstüne açımlamalar ve en önemlisi, *Tanrı Devleti* adlı bir siyaset ve tarih felsefesi kitabı yazmıştır. Bu son yapıtı kaleme alması on iki yıldan fazla sürmüştür. Bu kitabın yazılmasına yol açan koşullar, Alaric'in önderliğindeki Vizigotların 410 yılında Roma'yı yağmalamasıyla ilgilidir. Bu tarihten yüzyıl kadar önce Roma Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmişti. Şimdi pagan yazarları, bin yıllık pagan hükümranlığı boyunca gelişen geniş ve güçlü Roma İmparatorluğu'nun "hıristiyanlık zamanında yıkıldığı"nı ileri sürüyorlardı. Augustinus *Tanrı Devleti*'nin ilk on kitabını bu suçlamanın yalanlanmasına ayırmıştır. Geriye kalan on iki kitapta da insan ve toplum üstüne kendi anlayışını olumlu ve kapsamlı olarak ortaya koymuştur. İnsan doğasının iki bölümlü –beden ve dünya, ruh ve öbür dünya– olmasından ötürü, iki devletin yurttaşıdır: Bir Yer Devletinin, bir de Gök Devletinin. İnsan, doğasındaki bölümlerin hangisine uygun hareket ederse, ona karşılık olan devletin yurttaşıdır. Bu devletlerin hiçbiri, şimdiye kadar varolmuş herhangi bir toplulukla özdeşleştirilemez; ama yine de bütün insanlık tarihinin açıklamasını, bu iki devletin

birbiriyle karışma ve çatışmalarında aramalıdır. Yeryüzü devletinin örnekleri olan Asur ve Roma imparatorlukları, bütün pagan imparatorluklarının yıkılması gerektiği gibi yıkılmışlardır. Ancak Gök Devleti süregider ve Hıristiyan kilisesi Hıristiyanlaştırılmış bir imparatorun yardımıyla, er geç bütün inananları kilisenin önderliği altında birleştirecek o zaman Gök Devleti yeryüzünde gerçekleşmiş olacaktır.

Augustinus, *Tanrı Devleti*'nin ana temalarını geliştirir ve örneklendirirken, Yunan ve Roma yazarlarının (özellikle Platon'un ve Cicero'nun) belli temel fikirlerini, siyasal topluluğun doğası üstüne yeni yeni bilinen Hıristiyan görüşlerine katıp birleştirmiştir. Bu yapıt, siyasal toplumun kaynağı, dünya hükümetinin ilahi hukukla ilişkileri, doğa hukuku, adalet, adil bir hükümdarın ve karşıtının –yani tiranın– nitelikleri, Hıristiyanlığın kölelik ve özel mülkiyetle ilgili tutumu gibi konular üstünde daha sonra yapılan Ortaçağ tartışmalarını derinlemesine etkilemiştir.

Aurelius Augustinus'un Eserleri:

Augustinus'un bütün eserleri, Jacques Paul Migne'nin *Patrologiae curcus completus ab aevo apostolico ad tempora Innocentii III, anno 1210, Series Latina* adlı 231 ciltlik toplanmasının 33-47. ciltlerinde ve ayrıca Viyana'da (Paris, 1844-64) *Corpus scriptorum ecclesiastiasticorum Latinorum* dizisinde yayımlanmıştır.

Augustinus'un en önemli yapıtları şunlardır:

Retractationes (Sözden Dönmeler).
De beata vita (Mutlu Yaşam Üzerine).
Soliloquia (Kendi Kendine Konuşmalar).
De immortalitate animae (Ruhun Ölümsüzlüğü Üstüne).
De civitate Dei (Tanrı Devleti).
Confessiones (İtiraflar).
De doctrina christiana (Hıristiyan Öğretisi Üstüne).
Le natura gratiae (Lütfun Doğası Üstüne).
De gratia et libero arbitrio (Lütuf ve Özgür İrade Üstüne).
De trinitate (Üçleme Üstüne).
Speculum (Ayna).

Epistolae (Mektuplar).

İtiraflar, çev. Dominik Pamir, İstanbul: Kaknüs Yayınları, Kasım 1999.

Zaman Kavramı, çev. Saffet Babür, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, Mayıs 1996.

Aurelius Augustinus Üstüne Türkçe Kaynaklar:

Hüseyin Batuhan, *Batı'da Tolerans Fikrinin Gelişmesi* (İstanbul: Anıl Yayınevi, 1959), s.122-59.

"Augustinus" maddesi, *Türk (İnönü) Ansiklopedisi*, cilt IV, s.220-21.

Zeki Özcan, *Agustinus'ta Tanrı ve Yaratma*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, Mart 1999.

Tanrı Devleti'nden Seçme Parçalar*

İKİ DEVLET

Kitap IV, Bölüm 3. İmparatorluğun Ancak Savaşlarla Sağlanmış Olan Gençliğini, Bilge ya da Mutlu Kişilere Ait İyi Şeyler Arasında Saymak Gerekir mi?

Onun için, şimdi, iğrenç oyunların geçit resmine ve alçak kişilerin yöneticiliğine rağmen, Roma İmparatorluğu'nun pek geniş sınırlarının ve uzun ömrünün, şerefle tapındıklarını iddia ettikleri tanrıların yardımından ileri geldiğini nasıl söylemeye kalkıştıklarını görelim; ama ben önce şunu biraz araştırmak istiyorum: Durmadan, kara korkular ve zalim tutkularla, savaş mezbahalarında ve –ister iç savaşta dökülsün ister dış savaşta, ama dökülenin önünde sonunda insan kanı olduğu unutulmaması gereken– kanların içinde yuvarlanan kişilerin mutlu olduğunu söyleyemedikçe, imparatorluğun büyüklük ve yaygınlığının, şan içinde sürmesini dilemek, hangi aklın, hangi öngörünün

(*) *De Civitate Dei*. Burada, ingilizce Marcus Duds çevirisinden (Philip Schaff'ın derlediği 14 ciltlik *A Select Libray of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*; New York: Scribner's, 1887, cilt II), F. W. Coker'ın yaptığı seçme esas alınmıştır: *Readings in Political Philosophy* (New York: Macmillan, 1938), s.157-76.

eseridir; bu insanların sevinci, aniden kırılıp parçalanacak diye dehşetli korkulan bir camın gevrek ihtişamına benzemez mi? Bunu daha kolay sezebilmek için, boş övünmelere kapılıp da budalalaşmamamız ya da halklardan, krallıklardan, eyaletlerden söz edilirken, bu gürültülü adların dikkatimizi körletmesine izin vermememiz gerekir. İki adamı örnek alalım: Çünkü her birey, yeryüzündeki işi ne denli geniş olsa da, adeta bir dili teşkil eden her bir harf gibi, bir şehrin ya da bir krallığın öğesidir. Bu iki adamdan, diyelim, biri yoksul yahut daha iyisi orta halli, öteki de çok zengin olsun. Fakat, zengin korkular, endişeler içindedir, hoşnutsuzlukla kıvranır, hasetle yanar, hiç güvenlik duymaz, her zaman huzursuzdur, düşmanlarıyla sürekli çatışmaktan nefes nefese kalmıştır, bu sıkıntılarla malvarlığını gerçekten büyük ölçüde artırır, ama bu artırmaların yanı sıra da kendi başına en zorlu endişeleri yığar durur. Ama, öteki orta servetli adam, ailesi için pek aziz olan küçük ve sevimli bir yuvayla yetinir, yakın komşu ve dostlarıyla en tatlı bir barış içinde yaşar, dini bütün, huyu yumuşak, bedence sağlam, yaşamı sade, davranışları edepli, vicdanı müsterih olur. Bunlardan hangisini yeğleyeceğinde tereddüt edecek kadar sersem biri çıkar mı, bilmem. Onun için, bu huzur sınavı, iki adam örneğinde olduğu gibi, iki ailede de, iki ulusta da, iki krallıkta da geçerlidir; bu ölçüyü gözümüzü açıp önyargısız olarak uygularsak, nerede yalnız bir mutluluk gösterişinin olduğunu, nerede de gerçek mutluluğun bulunduğunu kolayca görebiliriz. Onun için, gerçek Tanrı'ya tapılır ve ona törelerle, gerçek erdemlerle hizmet edilirse, iyi insanların geniş sınırlar üstünde hüküm sürmeleri yararlı olur. Bu yarar kendileri için olmaktan çok, hükmettikleri kimseler içindir. Çünkü, Tanrı'nın en büyük armağanları olan dindarlık ve namuskârlık kendilerine gerçek mutluluk vermeye yeterli olup, bu dünyada iyi yaşamalarını sağladığı gibi, sonra da ebedî olanı kazanmalarını mümkün kılar. Onun için, iyi insanların bu dünyadaki egemenliği, kendilerine olmaktan çok insanlık işlerine yararlıdır. Fakat kötü insanların egemenliği en başta yönetenlerin kendilerine zararlıdır, çünkü kötülükte daha çok başıboşluk olanağıyla kendi ruhlarını yıkarlar, onların hizmetlerinde bulunanlar ise, kendi nasafetsizlikleri ol-

madıkça zarar görmezler. Çünkü, adil olmayan yöneticilerin adil kişilere karşı işledikleri kötülükler, suç cezası değil, erdem sınavıdır. Onun için iyi adam, köle olsa bile özgürdür; ama kötü adam, hükümdarlık etse bile köledir; bir adamın değil, çok daha ağırı, kendi kötülüklerinin sayısınca efendinin kölesidir; bu kötülüklerden söz ederken Kutsal Yazılar şöyle der: "Çünkü kim bunlara yenilirse, onların kulu olur."[1]

Kitap IV, Bölüm 4. Adaletsiz Krallıklar, Haydutluğa Ne Çok Benzer

Adalet ortadan kaldırılırsa, krallıklar büyük haydutluklardan başka nedir ki? Çünkü, haydut çeteleri de küçük krallıklar değil midir? Çete insanlardan kurulur, bir prensin yetkisiyle yönetilir, konfederasyon sözleşmesiyle örgütlenmiştir, yağmalanan şeyler de, üstünde anlaşılan bir yasa gereğince bölüşülür. Dışarıda bırakılan insanların alınmasıyla, bu bela, büyük bölgeleri elinde tutacak, konutlar kuracak, şehirlere sahip çıkacak ve halklara boyun eğdirecek kadar büyüyecek olursa, açıktan açığa krallık adını takınır; çünkü şimdi, açgözlülüğün kalkmasıyla değil fakat ceza sorumsuzluğunun da eklenmesiyle, gerçek durum onda apaçık görünür hale gelmiştir. Nitekim, yakalanan bir korsan Büyük İskender'e bu yerinde ve doğru karşılığı vermişti. Kral, niçin denizi kötü niyetle tuttuğunu sorunca, korsan onu gururlu bir atılganlıkla şöyle cevaplandırmıştı: "Ya sen niçin bütün dünyayı eline geçiriyorsun: Ama ben bu işi küçük bir gemiyle yaptığım için bana haydut deniyor, sen aynı işi büyük bir filoyla yapınca imparator diye anılıyorsun."

Kitap XIV, Bölüm 28. Yerdeki ve Gökteki İki Devletin Niteliği Üstüne

Buna uygun olarak, iki devleti iki sevgi kurmuştur: Yersel olanı, Tanrı'yı horlamaya varan benlik sevgisi; göksel olanı da, benliği horlamaya varan Tanrı sevgisi. Bir kelimeyle, ilki kendini yüceltir, ikincisi Tanrı'yı. Çünkü, biri insanlardan izzet arar, ötekinin en büyük izzeti ise vicdanın tanığı olan Tanrı'dır. Biri kendi izzetiyle başını diker, öteki

1 Petrus'un İkinci Mektubu ii, 19.

tanrısına "Benim izzetim sensin" der, "başımı dik tutan da sen."[2] Birinde, boyun eğdirdiği prensler ve uluslar hükümranlık sevgisiyle yönetilir; berikinde prensler herkesi düşünür. Biri, yöneticilerinin kişiliklerinde canlanan kendi gücüyle zevklenir, öteki Tanrısına "Seni severim Tanrım" der, "benim kuvvetim Sensin"[3] ve onun için, insana göre yaşayan birinci şehrin akıllıları kendi bedenlerini yahut ruhlarını ya da her ikisini birden yararlandırmaya kalkmışlar, Tanrı'yı tanıyanlar da "Tanrı'yı Tanrı diye övmemişler, şükretmemişler, kendi bâtıl düşünceleriyle kibirlenmişler, çılgın yürekleri kararmıştır; bilgin geçinirken" –yani kendi akıllarını övüp gururlanırken– "akılsız olmuşlar ve fani olmayan Tanrı'nın izzetini, fani olan insan, kuşlar, dört ayaklı hayvanlar ve sürüngenler suretinin benzeyişiyle değişmişlerdir." Çünkü bunlar, puta tapan insanların önderleri ya da izleyicileriydiler "ve ebediyen kutsal olan Yaratan'dan çok yaratığa (Hâlikten ziyade mahlûğa) tapıp kulluk etmişlerdi."[4] Buna karşılık, öteki şehirde insan bilgeliği yoktur; Tanrı'ya yakınlık vardır: Gerçek Tanrı'ya gereğince ibadet edilir, ödülü ve ermişlerin, kutsal meleklerin, kutsal insanların topluluğunda aranır, "ta ki Tanrı her şeyde her şey olsun."[5]

Kitap XV, Bölüm 1. İnsan Irkını Başından Sonuna Kadar Bölen İki Soy Çizgisi Üstüne

Cennet mutluluğu, cennetin kendisi, oradaki ilk atamızla anamız, onların işledikleri günah ve çektikleri ceza üstüne birçokları pek çok şeyler düşünmüş, pek çok şeyler söylemiş, pek çok şeyler yazmıştır. Biz de, önceki kitaplarda bunlardan söz ettik ve Kutsal Yazılarda okuduklarımızı ya da bunlardan akla uygun olarak çıkarsayabildiklerimizi yazdık. Bu sorunlar üstünde daha ayrıntılı bir araştırmaya girseydik, şimdiki yerimizin elverdiğinden çok daha geniş bir çalışma yapmamızı gerektirecek sonsuz sayıda sonsuz soru ortaya çıkardı. Her şeyde kusur

2 Mezmurlar, iii, 3.
3 Mezmurlar, xviii, 1.
4 Romalılara i, 21-25.
5 Korintoslulara - I xv, 28.

bulmaktan başka işi gücü olmayan insanların ortaya atabilecekleri her soruya cevap vermek için yer ayırmamız beklenemez – bu gibileri, her zaman cevabı anlamaya yetenekli olmaktan çok, sorular sormaya hazır olurlar. Bununla birlikte, dünyanın yahut ruhun veya bizzat insan ırkının başlangıcıyla ilgili önemli ve güç sorunları, bundan önce layıkıyla karşıladığımıza güvenle inanıyorum. İnsan ırkını iki bölüme ayırmıştık: Biri insana uyup yaşayanlardan meydana geliyordu, öteki ise Tanrı'ya uyup yaşayanlardan. Bunlara mistik bir benzetmeyle iki devlet demiştik ya da iki insan topluluğu (cemaati): Birinin alnına önceden yazılan, Tanrı'yla birlikte ebediyen hüküm sürmektir; ötekinin ise şeytanla birlikte ebediyen ceza çekmek. Ama, bu onların sonlarıdır, ondan daha ileride söz edeceğiz. Şimdi kaynakları ister sayılarını bilmediğimiz melekler arasında olsun, ister ilk iki insanda, bu konu üstünde yeterince durduğumuza göre, ilk iki ceddimizin ırkı türetmeye başladıkları zamandan bütün insan kuşağının sona ermesine değin geçirdikleri ömrün bir hesabını vermeye çalışmak uygun görünüyor. Çünkü, ölenlerin yerlerini bıraktıkları, doğanların da onların yerlerini aldıkları bütün bu zaman ya da dünya-çağı, o iki devletin ömrüdür.

Öyleyse, insan ırkının ana-babasından, Kabil birinci doğandı ve o insanların devletine aitti; ondan sonra; Tanrı devletine ait olan Habil doğmuştu. Çünkü Havari'nin her insanın günahkâr bir kökten geldiği için, ilkin Adem'den kötü ve vahşi doğduğu, ancak sonradan düzelerek İsa'ya aşılanınca iyi ve ruhlu olduğu anlamına gelen "birinci, ruhsal olan değil, doğal olandır; ruhsal olan ondan sonradır"[6] sözünün doğruluğu bireyde görüldüğü gibi, bir bütün olarak insan hakkında da öyleydi. Bu iki devlet, bir ölümler ve doğumlar dizisiyle ömürlerini sürmeye başlayınca, ilk doğan bu dünyanın yurttaşıydı, ondan sonraki ise bu dünyanın yabancısı, Tanrı devletinin yurttaşı: Tanrısal inayetle önceden alnına yazılmış, Tanrısal inayetle seçilmiş, aşağılarda, yeryüzünde Tanrısal inayetle bir yabancı, yücelerde, gökyüzünde Tanrısal inayetle bir yurttaş. Tanrısal inayetle diye ısrar etmek gerekir;

6 Korintoslulara - I xv, 46.

çünkü onun kendisi de, hepsi baştan günahkâr olmuş aynı kütleden çıkmadır: Ama Tanrı bir çömlekçi gibi (Havari'nin bu benzetmesi yerindedir ve düşüncesince değildir) aynı balçık hamurundan bir kabı saygı için yapmıştır, bir başkasını da saygısızlık için.[7] Yalnız, önce aşağılanacak kap yapılmıştır, sonra da yüceltilecek kap. Çünkü, her bireyde, evvelce de söylediğim gibi, ilk önce kınanacak taraf gelir –bundan başlamak zorundayız, ama bunda kalmamız gerekli değildir–; sonra da pek iyi karşılanıp onaylanacak taraf – ilerleyerek buna ulaşabilir, ulaşınca da değişmeden bunda kalabiliriz. Gerçekten her kötü adam mutlaka iyi olamaz, ama ilk önce kötü olmayan hiç kimse de iyi olmaz; fakat biri iyi bir adam olur olmaz, ona hemen bu sıfat verilir ve eski adı yenisiyle değiştirilir. Buna uygun olarak, Kabil'in bir devlet kurduğu,[8] ama Habil'in gelip geçici olduğu için kurmadığı yazılmıştır. Çünkü ermişlerin devleti yukarıdadır; ancak kıyamet gününde hep biraraya toplayacağı yurttaşlarını, hüküm süreceği zaman gelene değin geçici olarak oturduğu buradan alır, adanan krallık, günü geldiğinde onlara verilecek ve orada çağların kralı olan prensleriyle birlikte sonsuz zaman boyunca hüküm süreceklerdir.

Kitap XV, Bölüm 4. Yeryüzü Devletinin Çatışma ve Barışı Üstüne

Fakat, ebedi olmayan yeryüzü devletinin (çünkü, en ağır cezaya uğratıldığı zaman artık devlet olmaktan çıkacaktır) bu dünyada sağladığı bir iyilik de vardır; bu gibi şeylerin verebildiği zevki yeryüzü devleti duyar. Fakat bu iyilik, ona düşkün olanları her türlü sıkıntılardan kurtaracak nitelikte olmadığı için, yeryüzü devleti çoğucası kendi içinde davalaşmalarla, savaşlarla, kavgalarla ve ya ocak-söndürücü ya da kısa ömürlü olan zaferlerle bölünür. Çünkü bir başka bölümüne karşı silahlanan her bölümü, kendi içinde kötülüğe bağlı ulusların üstünde muzaffer olmaya kalkışır. Fatih muzaffer olunca gururla şişerse, zaferi ocak-söndürücü olur; fakat düşüncesini ölümlü durumumuzun ortak kayıplarına çevirir ve o zamana kadar kazandığı başarılarla övün-

7 Romalılara, ix, 21.

8 Tekvin, iv, 17.

mek yerine başına gelebilecek felâketlerden endişelenirse, bu zafer, daha yüksek bir çeşitten olmakla birlikte, yine de kısa ömürlü olur; çünkü zaferinin sonucunda boyun eğdirdiği kimselere sürekli olarak hükmedemez. Fakat bu (ikinci) devletin istediği şeylerin kötü olduğunu söylemek doğru olmaz, çünkü kendi çeşidi içinde, bunlar başka bütün insan iyiliklerinden daha iyidir. Bu devlet, yeryüzü nimetlerinden yararlanmak için yeryüzü barışının kurulmasını ister, savaşınca da bu barışı sağlamak için savaşır; çünkü yeterse, ona karşı direnecek kimse kalmaz ve her iki tarafı birden doyurmaya yetmeyecek kadar az olan bu nimetler uğruna karşılıklı yarışılırken ulaşamadığı bir barışın tadını çıkarır. Bu barış yıpratıcı savaşlarla satın alınmıştır, görkemli bir zafer diye övülen şeyle sağlanmıştır. Şimdi, zafer daha adil olan davayı tutan tarafın olunca, galibi kutlamaktan, sağlanan barışa da istenilir bir barış demekten kim geri durur? Öyleyse, bunlar iyi şeylerdir ve kuşkusuz, Tanrı'nın armağanlarıdır. Fakat, gökyüzü devletinin ebedi zafer ve sonu olmayan barışla sağlanan daha iyi şeylerini savsaklar ve şimdiki iyi şeylerinin istenilmeye değecek yegâne şeyler olduğuna inanarak onları sakınır ve daha iyi olduğuna inanılan şeylerden daha çok severlerse – işte böyle olursa, o zaman zorunlu olarak bunun ardından yoksulluk gelir ve hep çoğalır.

YERYÜZÜ YÖNETİMİNİN NİTELİĞİ

Kitap XIX, Bölüm 5. Toplumsal Yaşayış Çok İstenilir Bir Şey Olmakla Birlikte, Bir Sürü Felâket Onu Sık Sık Tedirgin Eder

Bilge bir kimsenin yaşamı toplumsal olmalıdır diye düşünmelerini biz çok daha geniş, sınırsız bir onaylamayla karşılaşıyoruz. Çünkü, ermişlerin yaşayışı toplumsal bir yaşayış olmayaydı, (üstüne bu eserin ondokuzuncu kitabını yazmakta olduğumuz) Tanrı devleti nasıl başlar, nasıl gelişir ve çizilmiş ereğine nasıl erişirdi? Fakat, insan toplumunun bu ölümlü durumun yoksullukları içinde bol bol çektiği bütün büyük sıkıntıları bir bir kim sayabilir? Bunların ağırlığını kim tartabilir? Komedi yazarlarından birinin, bütün insanların bu konudaki ortak duy-

gularını karakterlerinden birine nasıl ifade ettirdiğime bakın: "Evlendim, sıkıntılara düştüm. Çocuklarım oldu, onlar da başka bir tasa!"[9] Ya, yine Terentius'un "hakaretler, kuşkular, kavgalar, bugün savaş – yarın barışlar"[10] diye sıraladığı aşk dertlerine ne diyelim? İnsan yaşamı bu gibi şeylerle dolu değil midir? Bunlar, şerefli dostluklarda bile sık sık ortaya çıkmazlar mı? Her yanda bu hakaretleri, kuşkuları, savaşı görürüz – bunların tümü apaçık kötülüklerdir; oysa, öte yandan, barışın iyiliği apaçık değildir, çünkü dostumuzun yüreğinden geçenleri bilmeyiz ve bugün bilsek bile, yarın ne olacağından yine bilisiz kalırız. Aynı ailede yaşayanlardan daha dost kim olabilir ya da olmalıdır? Ama, gizli ihanetlerle sık sık bozulduğunu ve geçinmenin tatlılığı kadar acı ya da en mükemmel riyakârlıkla tatlı görünen düşmanlıklar yarattığını gördükten sonra, bu dostluğa bile kim güvenebilir? Bu nedenlerdir ki, Cicero'nun şu sözleri herkesin yüreğini oynatır ve içini çektirir: "Ödev kisvesi ya da hısımlık adı altında kötü niyetle gizlenenden daha tehlikeli bir tuzak yoktur. Çünkü, açık düşmanımız olan adamı tedbir alarak kolaylıkla aciz bırakabilirsiniz; fakat bu gizli, yerli ve içten tehlike yalnızca varolmakla kalmaz, siz onun geleceğini önceden kestirip de inceleyene kadar başımıza çöküverir."[11] Şu kutsal söz de aynı konuya değinmektedir: "Bir adamın düşmanları, kendi ev halkıdır."[12] – Bu sözleri işitip acı duymamak insanın elinden gelmez; çünkü bir kimse buna temkinle katlanacak kadar güçlü ve sözde bir dostun kötülüğünü önleyecek kadar akıllı olsa bile, eğer kendisi iyi bir insansa, –ister her zaman kötü olmuş ve sırf yalancıktan iyilik etmiş olsunlar, ister eskiden daha iyi olup da kötü eğilimlere sonradan kapılmış bulunsunlar– kötü kişilerin vefasızlığını keşfetmekten mutlaka büyük acı duyar. Bu durumda, yaşamın belalarına karşı insanın doğal sığınağı olan yuvası bile güvenli değilse; ya, daha büyük olduğu ölçüde kav-

9 Terentius (çev. Nurullah Ataç), *Kardeşler* [Adelphil] (İstanbul: Maarif B. 1958), 2. baskı, Dünya Edebiyatında Tercümeler, Latin Klasikleri, 3: Perde 5, Sahne 1.

10 Terentius (çev. Nurullah Ataç), *Hadım* [Eunuchus] (İstanbul: Milli Eğitim B., 1964), 2. baskı, Dünya Edebiyatında Tercümeler, Latin Klasikleri: 10; i. I.

11 *In Verrem*, ii, I. 15.

12 Matta, x, 36.

ga ve ceza davalarıyla dopdolu olan, huzur bozucu ve kanlı ayaklanmaların; iç savaşların korkusundan, bazen de çıkmasından hiçbir zaman kurtulmayan devlet için ne diyeceğiz?

Kitap XIX, Bölüm 12. Savaşın Vahşiliğinin ve İnsanların Bütün Huzursuzluklarının Bile, Her Doğa'nın Dilediği Bu Tek Barış Amacına Yönelmesi Üstüne

İnsan işlerine ve ortak doğamıza kim biraz dikkat etse, mutlu olmayı istemeyen tek bir insan bulunmadığı gibi, barışta yaşamayı istemeyen bir kimsenin de olmadığını görür. Çünkü savaşanlar bile, zaferden – yani, barışa şan ve şerefle ulaşmaktan başka bir şey dilemezler. Zafer, bize karşı direnenlerin yenilmesinden başka nedir? Bu yapılınca da, barış gelir. Bunun içindir ki, komut vermekten ve dövüşte kendi savaşsever doğalarının gereğini yürütmekten zevk alanlar bile, barış istemiyle savaşırlar. Savaşın aradığı, daha doğrusu gerçekleştirmek istediği amacın barış olduğu buradan bellidir. Çünkü, herkes savaş yaparak barış arar, ama hiç kimse barış yaparak savaş aramaz. İçinde yaşadıkları barışı kasten bozanların bile, barışa karşı bir düşmanlıkları yoktur. Yalnızca, onun, kendilerine daha uygun gelen bir barışla değişmelerini isterler. Bundan dolayı, onlar hiç barış olmasın demiyorlar, yalnızca akıllarına yatan bir barış istiyorlardır. Ayaklanma durumunda, insanlar kendilerini topluluktan ayırınca, arkadaşlarıyla aralarında bir çeşit barış sağlamadan diledikleri etkiyi yaratamazlar. Bundan ötürü, soyguncular bile, başka insanların barışına daha büyük bir etkililik ve güvenlikle saldırabilmek için, yoldaşlarıyla aralarında barış sağlamaya özenirler. Hiçbir yoldaşa güvenmeyip düzenlerini kendisi kuracak ve kendi başına yağma ve cinayetlerini işleyecek kadar rakipsiz kuvvete olan ve ortaklığa karşı kıskanç davranan bir birey de, öldüremeyeceği ve kendilerinden yaptıklarını saklamak istediği kimselerle kendi arasında bir barış gölgesi bulunmasını sağlar. Evinde de, karısı, çocukları ve ailesinin öteki üyeleriyle barış içinde olmayı amaç edinir; elbette, her bakışına onların tam bir uysallık göstermesi o haydut için bir haz kaynağıdır. Bunu bulmazsa kızar, öfkelenir, yanındakilere çıkışır, bu

fırtınayla bile kendi evinin sakin barışını güven altına alır. Çünkü, belli bir çevrenin bütün üyeleri, evde kendilerinin yaptığı gibi bir başa uyruk olmadıkça barışın sağlanamayacağını görürler. Bundan dolayı, bir ulus da ailesi gibi hizmet etmek için bu kimseye kendisini teslim ederse, aynı hasetlik ve kötülük onda kalmakla birlikte, artık bir haydudun sığınağında saklanmaz, kafasını bir kral gibi güpegündüz dik tutar. Böylece, bütün insanlar kendilerine uygun geldiği gibi yönetmek istedikleriyle barışta olmayı dilerler. Çünkü, savaş açtıkları kimseleri bile kendilerine bağlamak ve onların üstüne kendi barışlarının yasalarını getirmek isterler.

Fakat, şiir ve mitolojide anılan birini düşünelim, kendisine adamdan çok, yarı insan denilecek kadar toplum sevmez ve yaban bir adam.[13] Bu adamın krallığı korkunç bir mağaranın yalnızlığıydı, kendisi de *kötü*'nün Yunanca karşılığı olan *kakos* diye adlandırılacak kadar kötü yürekliydi. Sevgi dolu sözlerle onu durgunlaştıracak karısı, onunla oynayacak çocukları, sözünü tutacak oğlu, konuşmalarıyla onu eğlendirecek arkadaşları, hatta babası Vulkan'ın bile olmamasına rağmen (ama bir bakıma, kendisi gibi bir canavara baba olmadığı için, o, babasından daha mutlu idi); hiç kimseye vermemekle, fakat dilediği gibi ne alabilirse, kimden alabilirse, ne zaman alabilirse almakla birlikte; yine de, Vergilius'un dediği gibi[14] tabanı kan kokan o kimsesiz inde, barıştan başka –hiç kimsenin onu rahatsız etmeyeceği, ya da herhangi bir saldırı yahut tehlike ile huzurunun bozulamayacağı bir barıştan başka– aranan bir şey yoktu. Dev Cacus, kendi bedeniyle barışta olmayı istiyor ve bu barışı sağladığı oranda doyuyordu. Çünkü, o üyelerini yönetiyor, onlar da ona uyuyorlardı ve bir şey gereğince ayaklanan ölümlü doğasını uslandırmak ve ruhu bedenden kovmakla gözdağı veren açlığın başkaldırmasını yatıştırmak için akın eder, keser, hayvan gibi yerdi. Fakat, bu hareketlerinde gösterdiği gaddarlık ve vahşilik yalnızca kendi kendisiyle yaptığı barışın aynını öteki insanlarla da yapmak isteseydi, ne adı kötüye çıkardı, ne canavar diye anılırdı, ne de

13 Yazar, dev Cacus'u söylemek istiyor.

14 *Aeneid*, viii, 195.

yarı-adam diye. Yahut bedeninin görünüşü ve dumanlı alevler kusması, insanları korkutup onunla ilgilenmekten alıkoyuyorsa, belki de vahşi hareketleri bir kötülük yapmak isteğinden değil, yaşamasını sağlamak zorunluğundan ileri geliyordu. Aslında, o hiç varolmamış da olabilir ya da hiç değilse ozanların bu garip biçimde anlattıkları gibi değildir, çünkü onlar Hercules'i yükseltmek isteyince, bunu Cacus'u kötüleme pahasına yapmışlardır. Onun için, böyle bir adam ya da yarıadamın hiç varolmadığına ve bunun, ozanların başka hayalleri gibi yalnızca uydurma olduğuna inanmak daha iyidir. Çünkü, en vahşi hayvanlar (onun hemen hemen yabani bir hayvan olduğunu söylemiştik) kendi türlerinin çevresini koruyucu bir barış çemberiyle kuşatırlar. Pek çokları, –koyunlar, geyikler, güvercinler, sığırcıklar gibi sürü halinde değil– arslanlar, tilkiler, kartallar, yarasalar gibi yalnız başlarına yaşamakla birlikte, birbirlerine yaklaşır, doğurur, ürer, yavrularını emzirir ve büyütürler. Hangi dişi kaplan, yavrularına şefkatle mırıldanmaz ve onları okşarken gaddarlığı elden bırakmaz? Hangi çaylak avının üstünde çemberler çizerken kendisine bir eş aramaz, bir yuva kurmaz, yumurtalardan kuluçka çıkarmaz ve eşiyle arasında, elinden geldiği kadar barışçı bir birlik sağlamaz? Kötü insanlar bile, kendi çevrelerinde barışı sağlamak için savaş açtıklarına ve mümkünse, bütün insanların kendilerinin olmalarını, bütün insanların ve eşyanın yalnız bir başa hizmet etmelerini ve sevgi ya da korkuyla, yalnızca onların barışına boyun eğmelerini istediklerine göre; insan doğasının yasaları, onları bütün insanlarla elinden geldiğince dost olmaya ve barışı sağlamaya (hayvanlardakinden) daha çok kuvvetli olarak bağlar. Böylece, onlara Tanrı'yı taklit ettiren sapık kibirleridir. Tanrı'nın altında, başka insanlarla eşit olmaktan tiksinirler. O'nun egemenliği yerine, kendi eşitlerine kendi egemenliklerini zorlamaya çalışırlar. Yani, Tanrı'nın adil barışından nefret ederler, kendi adaletsiz barışlarını severler, ama yine de barışın şu yahut bu türünü sevmeden edemezler. Çünkü, doğanın en hafif izlerini bile silecek kadar doğaya karşı olan hiçbir kötülük yoktur.

Öyleyse, doğru olanı yanlış olana ve iyi düzenlenmiş olanı sapığa yeğleyen kimse, adaletsiz insanların barışının, adillerin barışıyla

karşılaştırılınca barış diye anılmaya değmeyeceğini görür. Yine de, sapık olan bile, zorunlu olarak doğanın düzenine dayanmalı ve onunla uyum içinde bulunmalı, yoksa hiçbir varlığı olamaz. Kendisini başaşağı asan bir kimseyi düşünün. Bu beden ve üyeler düzeninin besbelli sapıkça bir durumudur. Çünkü doğanın yukarıda olmasını gerektirdiği aşağıdadır ve aşağıda olmasını gerektirdiği de yukarıda. Bu sapıklık, bedenin barışını bozar ve onun için acı verir. Ama yine de, ruh bedeniyle barış içindedir, onun korunmasına çabalar ve bundan dolayı ızdırap çeker. Fakat bedenin acılarıyla dışarı atılırsa, bedenin çerçevesi birarada durdukça, cesedin üyeleri arasında bir çeşit barış vardır ve bundan dolayı beden asılı kalır. Yeryüzünün malı olan beden yeryüzüne yöneldikçe ve asılı olduğu bağa dayandıkça, doğal barışına yönelir ve kendi ağırlığının sesi, ondan dayanacak bir yer ister; artık cansız ve duygusuz olmakla birlikte, ister ona ulaşmış olsun, ister ona doğru yönelsin, yaradılıştaki yerine göre doğal olan barışından ayrılmaz. Çünkü beden çerçevesinin çürümesini ve çözülmesini önlemek için mumyalama eczaları kullanırsanız bir çeşit barış parçayla parçayı birleştirmeye devam eder ve bedeni yeryüzünde uygun bir yerde tutar – bir başka deyişle, bedenle barışta olan bir yerde. Öte yandan bedene böyle bir bakım gösterilmez de doğal gidişine bakılırsa, birbiriyle uyumlu olmayan ve duyumlarımızı inciten kokular çıkararak bozulur. Çünkü beden dünyanın esas unsurlarına katılana kadar çürür ve parça parça onlarla barışa girer. Yine de bu oluş boyunca, en yüce yaratan ve yönetmenin yasalarına kesinlikle uyulur. Çünkü, evrenin barışına bakan O'dur. Daha büyük bir hayvanın cesedinden minicik hayvanlar türemekle birlikte, bütün bu küçük atomlar, aynı yaratanın yasasıyla barış için ait oldukları hayvana hizmet ederler. Ölü hayvanların eti ötekilerce yenmekle birlikte, nereye taşınırsa taşınsın, neyle karşı karşıya getirilirse getirilsin, neye çevrilirse ve dönüştürülürse dönüştürülsün, her ölümlü türün korunması için bütün her şeye hâkim olan ve birbirleriyle ahenkli olarak uyuşan şeyleri biraraya getiren aynı yasalarla yönetilir.

Kitap XIX, Bölüm 14. Gökte ve Yerde Hüküm Süren Düzen ve Yasa Gereğince, İnsan Toplumuna Yöneticilerinin Hizmet Etmesi Üstüne

Öyleyse, dünyevi şeylerin bütün faydası yeryüzü topluluğunun yeryüzü barışıyla ilgilidir. Tanrı devletinde ise ebedi barışla. Bundan ötürü, biz akılsız hayvanlar olsaydık, bedenin parçalarının kendilerine uygun düzeninin ve iştahlarının doyurulmasının ötesinde hiçbir şey istemezdik – yani, beden rahatlığıyla bedenin barışının ruhun barışına katkıda bulunabilmesi için hazların bolluğundan başka hiçbir şey. Çünkü bedenin barışı olmazsa, iştihalarını doyuramayacağı için akılsız ruhun barışı bile bir engelle karşılaşır. Ve bu ikisi birarada ruhla bedenin karşılıklı barışına, uyumlu yaşamın ve sağlığın barışına yardım ederler. Çünkü, hayvanlar nasıl acıdan kaçınmakla beden barışını sevdiklerini gösterirler, iştahlarını doyurmak için hazzın peşinden koşmakla da ruh barışını sevdiklerini gösterirlerse; ölümden ürkmeleri de öylece, ruhla bedeni yakın bir birlik içinde tutan barışı ne kadar çok sevdiklerinin yeterli bir kanıtıdır. Fakat insanın akıllı bir ruhu olduğu için, ondan hayvanlarla ortak bulunan bütün bu şeyleri akıllı ruhunun barışına boyun eğdirir ki, zekâsı özgür kalsın ve eylemlerini düzenleyebilsin, böylelikle de söylediğimiz gibi, akıllı ruhun barışını meydana getiren bilgi ve eylem arasındaki iyi uyuma ulaşabilsin. Bu amaçla da, ne acı çekmek ister, ne de tutkularla kıvranmak yahut ölümle yok olmak – böylelikle, kendi yaşamını ve davranışlarını uyarınca düzenleyebileceği faydalı bir bilgiye ulaşabileceğini umar. Fakat, insan zihninin yanılabilirliğinden ötürü, bu bilgi arayışının kendisi onun için bir tuzak olabilir –meğer ki, çekinmeden uyabileceği ve aynı zamanda kendisine özgürlüğünü koruması için gerekli yardımı yapabilecek Tanrısal bir Efendisi bulunsun. Ve, bu ölümlü bedenin içinde kaldıkça Tanrı'nın yabancısı olduğu için, yolunu görerek değil imanla bulur: Onun için de bedeni yahut rolü veya ikisi birden, her türlü barışını, öümlü insanın ölümsüz Tanrı'yla arasındaki barışa bağlar ve böylece bedi hukuka karşı iyi düzenlenmiş iman itaatini ortaya koyar. Fakat bu Tanrısal Efendi iki kural aşıladığı –Tanrı sevgisi ve komşu sevgisi– ve insan bu kurallarda sevecek üç şey bulduğu –Tan-

rı'yı, kendisini ve komşusunu– Tanrı'yı seven dolayısıyla da kendisini seveceği için, komşusunu kendisini sevdiği gibi sevmesi buyurulduğuna göre, bu öncüllerden komşusunun da Tanrı'yı sevmesine onun gayret etmesi gerektiği sonucu çıkar. Bu gayreti, gerekirse kendisine de komşusunun aynını yapmasını istediği gibi, kendi karısı, çocukları, ev halkı, ulaşabildiği herkes için göstermelidir; bunun sonucunda, bütün insanlarla arasında –kendi içinde ne kadar varsa, o kadar– barış ya da düzenli uyum olacaktır. Ve bu uyumun gereği şudur ki, bir kere insan hiç kimseye zarar vermemeli, ikinci olarak da erişebildiği herkese iyilik etmelidir. Bundan ötürü, önce kendi ev halkı onun bakımına verilmiştir; çünkü doğa ve toplum yasası onlara daha kolay erişebilmesini sağlamakta ve hizmet etmesi için daha büyük fırsat vermektedir. Bu bağlamda Havari diyor ki, "Kendisininkilere, özellikle de ev halkına bakmayan imandan yoksun düşer ve imansızdan bile kötüdür."[15] Ev içi barışının ya da ailede hükmedenlerle itaat edenler arasındaki düzenli uyumun kaynağı budur. Çünkü ötekilere bakanlar onlara hükmeder – koca karıya, ana-baba çocuklara, efendiler uşaklara; kendilerine bakılanlar da itaat eder – kadınlar kocalarına, çocuklar ana-babalarına, uşaklar efendilerine. Fakat imanlı yaşayan ve gökyüzü devletinde sefere çıkmış bir hacı gibi olan adil bir adamın ailesinde, hükmedenler görünüşte komutaları altında bulunanlara aslında hizmet ederler; çünkü onların hükmetmesi bir erk sevgisinden değil, başkalarına borçlu oldukları bir ödev duygusundandır – yetke gururundan değil, merhamete olan sevgisinden.

Kitap XIX, Bölüm 15. İnsan Doğa'sına Uygun Özgürlük ve –İradesi Bozuk İnsanın, Başkalarına Karşı Özgür Olmakla Birlikte, Kendi Tutkusuna Köle Olması Anlamında– Günahtan İleri Gelen Kölelik Üstüne

Doğa düzeni bunu gerektirir. Tanrı insanı böyle yaratmıştır. Çünkü, "Onlar" demektedir, "denizin balığı ve havanın kuşu ve yeryüzünde sürünen her sürüngenin üstünde egemen olsun."[16] Tanrı'nın niyeti,

15 Timoteosa, v, 8
16 Tekvin, i, 26.

kendi görünümünde yarattığı akıllı yarattığının akılsız yaratıklardan başkasına egemen olması değildi – insanın insan üstünde değil, insanın hayvan üstünde egemen olmasını istemişti. Bundan ötürü, ilkel zamanlarda doğru adamlar insanlara kral değil, hayvanlara çoban yapılıyordu; Tanrı böylelikle bize yaratıkların birbirlerine göre durumlarının ne olduğunu, günahın layığının ne olduğunu öğretmek istiyordu; çünkü biz haklı olarak, kölelik durumunun günahın sonucu olduğuna inanıyoruz. Dürüst Nuh oğlunun günahını bu adla damgalayana kadar, Kutsal Kitab'ın hiçbir yerinde "köle" sözcüğüne rastlamamamız bundandır. Onun için, bu doğadan gelme değil, günahın getirdiği bir addır. Latince köle sözcüğünün kaynağının savaş yasası gereğince öldürülebilecek kimselerin bazen galip gelenler tarafından esirgenip onlara hizmetçi denmesi koşullarında bulunduğu sanılıyor.[17] Bu koşullar da, günah olmadan ortaya çıkmazdı. Çünkü biz adil bir savaş yaparken bile, düşmanlarımız günahkâr olmalıdır; kötüler kazansa bile her zafer, günahlarını ya kaldırmak ya da cezalandırmak için yenilenleri aşağılayan Tanrı'nın ilk yargısının bir sonucudur: Tanrı adamı Daniel'e bakınız: Tutsaklığında Tanrı'ya kendi günahlarını da halkının günahlarını da itiraf etmemiş ve tutsaklığın nedeninin bunlar olduğunu dindarca bir üzüntüyle söylememiş miydi?[18] O halde köleliğin baş nedeni, insanı hemcinsinin egemenliği altına sokan günahtır – bu da, kendisinde eğrilik bulunmayan ve suçun her çeşidine göre nasıl ceza vereceğini bilen Tanrı'nın yargısının dışında olmaz. Gökteki Efendimiz der ki, "Günah işleyen herkes günahın kölesidir."[19] Böylelikle, dindar köleleri olan, ama asıl kendileri (kölelik bağıyla) bağlı bulunan kötü yürekli birçok efendi vardır, "çünkü bir kimse kendini yönetene köle olur."[20] Ve kuşkusuz, bir tutkunluğun kölesi olmaktansa bir adamın kölesi olmak evladır; çünkü ötekiler bir yana, yalnızca bu hükmetme tutkunluğu bile, insanların yüreklerini en zalim egemenlikle yıkar. Üs-

---

17 *Servus* (köle) ismi, *servare* (esirgemek) fiilinden gelmedir.

18 Daniel, ix.

19 Yuhanna, vii 34.

20 2. Petrus, ii, 19.

telik, insanlar bir barış düzeni içinde birbirlerine uyruklanmış olunca, kibir veren makamın efendiye ne kadar zararı dokunursa, aşağı durum da uşağa o kadar iyilik eder. Fakat, Tanrı'nın bizi ilk yarattığı durumda, hiç kimse doğadan ne insanın ne de günahın kölesidir. Böyle olmakla birlikte, bu kölelik bir ceza olup, doğal düzenin korunmasını sağlayan ve çiğnenmesini yasaklayan yasayla getirilmiştir; çünkü bu yasaya aykırı hiçbir şey yapılmasaydı, ceza köleliğiyle önlenecek hiçbir şey bulunmazdı. Onun için, Havari kölelere efendilerinin sözünü dinlemelerini, onlara gönülden ve iyi niyetle hizmet etmelerini öğütler ki, efendileri onlar özür bırakmasa da, bütün eğrilikler ortadan kalkana, bütün prenslikler ve her türlü insan erki hiçliğe varana ve Tanrı her şeyde her şey olana değin, desiseci bir korku yerine sadık bir sevgiyle hizmet ederek kendi köleliklerini bir bakıma özgür hale getirebilsinler.

Kitap XIX, Bölüm 16. Nasafetli Yönetim Üstüne

Ve onun için, her ne kadar adaletli babalarımızın [patriarkhların] köleleri var idiyse de ve işlerini, bu yaşamın nimetleri bakımından kölelerin durumuyla oğullarının kalıtçılığı arasında ayrım gözeterek yürütüyor idiyseler de, kendisinden ebedi nimetler umduğumuz Tanrı'ya ibadet konusunda ev halkı üyelerinin hepsini eşit bir sevgiyle denetliyorlardı. Bu, doğa düzenine öylesine uygundu ki, ev halkının başına aile babası *[pater familias]* deniyordu ve bu ad öylesine engel bir onayla karşılanmıştı ki, yönetimleri adalete aykırı düşenler bile bu adla çağırılmaktan hoşlanıyorlardı. Fakat, ev halklarının gerçek babası olanlar, bütün ev halkı üyelerinin, Tanrı'ya tapıp O'nu kazanmalarını, ebedi mutlulukları için onlara göz kulak olma görevi sona ermiş olacağından yöneticilerin görevinin de artık gerekmeyeceği o gökyüzü yuvasına ulaşmalarını, hepsi kendi çocukları imişçesine ister ve bu uğurda çalışırlar, fakat onlar bu yuvaya erişinceye değin, efendiler kendi yetkelerini, hizmetçilerin üstlerindeki işlerin ağırlığını duymalarından daha büyük bir yük olarak hissetmelidirler. Ailenin herhangi bir üyesi söz dinlemeyip ev barışını bozarsa ya azar ya da dayakla yahut toplumun öngördüğü bir başka adil ve yasal cezayla yola getirilir ki, kendisi da-

ha iyi olsun ve ayrıldığı aile uyumuna yeniden girebilsin. Çünkü, bir kimseye elde edebileceği daha büyük bir fayda pahasına yardım etmek nasıl cömertlik olmazsa, daha ağır bir günaha girme tehlikesini umursamadan bir kimseyi esirgemeye kalkmak da öylece masumluk olmaz. Masum kalabilmek için ya da bir kimseye zarar vermemekle yetinmemeli, aynı zamanda o kimsenin günaha girmesini de önlemeli ya da işlediği günahın cezasını vermeliyiz ki, ya cezalandırılan adam bu deneyinden yararlansın ya da başkaları bu örnekten ders alsınlar. O halde, aile şehrin başlangıcı yahut unsuru olduğuna ve başlangıç kendi türünden bir sona, her unsur da bir parçasını meydana getirdiği bütünün tamlığına ilişkin bulunduğuna göre, ev barışının toplum barışıyla bir ilgisi olduğu yeterince açıklıkla ortaya çıkar – bir başka deyişle, evde söz dinlemenin ve evde yönetmenin iyi düzenlenmiş uyumunun, toplumda itaatin ve toplumda yönetmenin iyi düzenlenmiş uyumuyla bir ilgisi vardır. Bundan da, aile babasının, ev içindeki yöneticiliğini ev halkının toplum düzeniyle uyum halinde olabilmesi için devletin yasası uyarınca çerçevelenmesi gereği çıkar.

Kitap XIX, Bölüm 17. Gökyüzü ile Yeryüzü Devletleri Arasında Barışı ve Uyumsuzluğu Neler Yaratır?

Fakat imanla yaşamayan aileler, barışlarını bu yaşamın yeryüzü çıkarlarında ararlar; imanla yaşayan aileler ise kendilerine adanmış ebedi nimetlere bakar ve zamanla yeryüzünün o çıkarlarını kendilerini çelecek ve Tanrı'dan saptıracak yolda değil, ruha yüklenen öümlü bedenin ağırlıklarına daha kolay dayanmalarına ve bu yüklerin sayılarını azaltmalarına yardım etmeleri için bir hac yolcusu gibi kullanırlar. Böylelikle, bu ölümlü yaşam için gerekli şeyleri her iki çeşit insan da, aile de kullanırlar, ama her birinin bunları kullanmakta kendine özgü ve çok ayrı amaçları vardır. İmanla yaşamayan yeryüzü devleti, bir yeryüzü barışı arar ve toplumsal itaat ve hükümranlığın iyi düzenlenmiş uyumuyla ulaşmak istediği amaç, bu yaşamda yararlı şeyleri elde etmek için insanların iradelerinin birleştirilmesidir. Gökyüzü devleti ya da daha doğrusu, geçici olarak yeryüzünde bulunan ve imanla yaşayan par-

çası, bu barışı onu gerektiren ölümlü durumun sona ermesine değin, ancak zorunlu olduğu için kullanır. Bunun sonucunda, yeryüzünde bir tutsak ve bir yabancı olarak yaşadığı sürece, günahlarının affedilmesi vaadini ve bunun bir inancası olarak da ruhun armağanını almış olmakla birlikte, yeryüzü devletinin –bu ölümlü yaşamın devamı için gerekli şeylerin uyarınca yönetildiği– yasalarına uymakla güçlük çıkarmaz ve böylelikle, bu yaşayış her iki devlette de ortak olduğu için, neyin ona ilişkin olması bakımından aralarında bir uyum vardır. Fakat kutsal öğretilerin doktrinlerini kınadığı birtakım yeryüzü devleti filozofları olduğuna bakılırsa – ya kendi sanılarının ya da şeytanların aldatmasıyla, bunların düşündüğüne göre, insan işlerine birçok tanrının ilgi göstermesi gerekmektedir, her birine ayrı bir işlev ve ayrı bir konu verilmiştir, birine beden, bir başkasına ruh; bedende de birine kafa, bir başkasına boyun; öteki organların her biri de tanrılardan birine verilmiştir ve bunun gibi, ruhta da bir tanrıya doğal yetenek verilmiş, bir başkasına eğitim, bir başkasına öfke, bir başkasına tutku; yaşamın çeşitli işlerinin de yine öyle, sığırlar birine, tahıllar bir başkasına, şarap bir başkasına, yağ bir başkasına, ormanlar bir başkasına, para bir başkasına, denizcilik bir başkasına, savaş ve zaferler birine, evlenmeler bir başkasına, doğumlar ve bereket bir başkasına, öteki şeyler de öteki tanrılara verilmiştir – öte yandan da gökyüzü devleti, tapılacak tek bir Tanrı olduğunu ve Yunanlıların *Iatreia* dedikleri, ancak bir tanrıya edilebilecek kulluğu yalnız ona göstermek gerektiğini bildiğine göre, iki devletin ortak din yasaları olamayacağı ve gökyüzü devletinin bu konuda kendisi gibi düşünmeyenlerden ayrılmak ve onlara karşı hoşnutsuzlukla davranmak, Hıristiyanların kalabalıklığından korkmalarının ve Tanrı'nın onları açıkça esirgeyişinden yılmalarının dışında, düşmanlarının öfke, nefret ve eziyetlerine hedef olmak zorunda kaldığı düşünülmüştür. Oysa, bu gökyüzü devleti geçici olarak yeryüzünde durduğu sürece bütün uluslardan kendisine yurttaş çağırtmakta, yeryüzü barışını sağlayan ve sürdüren görenek, yasa ve kurum ayrılıklarına aldırmaksızın, bunlar ne denli çeşitli olsalar da hep bir ve aynı olan yeryüzü barışını sağlamak amacına yöneldiklerini görerek, her dili konuşan-

lardan bir hac yolcuları toplumu kurmaktadır. Onun içindir ki, bunlar tek üstün ve gerçek Tanrı'ya tapmakta bir engel meydana getirmedikleri sürece, gökyüzü devleti bu çeşitlilikleri düzlemek ve ortadan kaldırmak şöyle dursun, hatta korumakta ve benimsemektedir. Öyleyse, bu gökyüzü devleti bile, hac halinde olduğu sürece yeryüzünün barışından yararlanmakta, imanla Tanrı'ya yakınlığa zarar vermeden yapabildiği sürece, yaşamın gereklerini elde etmek bakımından insanlar arasında ortak bir anlaşmaya varılmasını istemekte ve sağlamakta ve bu yeryüzü barışını gökyüzü barışına dayandırmaktadır; çünkü ancak Tanrı'ya ve Tanrı'da birbirleriyle mükemmel düzenli ve uyumlu bir biçimde yaşamak anlamına gelen bu barışa gerçekten aklı başında yaratıkların barışı denebilir ve öyle sayılabilir. Biz o barışa ulaşınca, bu ölümlü yaşam yerini ebedi olana bırakacak ve bedenimiz artık bozuluşuyla ruhu aşağıya çeken bu hayvan bedeni değil, hiçbir isteği olmayan ve bütün parçaları iradeye boyun eğen bir ruh bedeni olacaktır. Gökyüzü devleti hac halindeyken bu barışa imanla ulaşır ve bu imanla, o barışın Tanrı'ya ve insana karşı her eylemde sağlanması anlamına doğru yaşar; çünkü devletin yaşamı, toplumsal bir yaşayıştır.

Kitap XIX, Bölüm 21. Cicero'nun Diyaloğundaki Scipio'nun Tanımlarına Uygun Bir Roma Cumhuriyeti Hiç Varolmuş muydu?

Şimdi de, bu eserin ikinci kitabında verdiğim sözü tutmanın sırası geldi: Cicero'nun *De Republica*'sında Scipio'nun tanımlarını kabul edecek olursak –burada cumhuriyet kısaca halkın genliği, esenliği diye tanımlandığı için– hiçbir zaman bir Roma Cumhuriyeti bulunmadığını, mümkün olduğu kadar kısa ve berrak bir şekilde açıklamam gerek. Eğer bu tanım doğruysa, hiçbir zaman bir Roma Cumhuriyeti varolmamış demektir, çünkü Romalılar halk genliğine hiçbir zaman ulaşamamışlardı. Scipio'nun tanımına göre, halk, hak üstüne ortaklaşa bir anlayışı ve bir çıkarları açıklar, bir cumhuriyetin adalet olmadan yönetilemeyeceğini gösterir. Onun içindir ki, gerçek adaletin bulunmadığı yerde hak olamaz. Bundan ötürü haklı olarak yapılan adilce yapılmıştır, ada-ortaklığına dayanarak biraraya gelmiş bir topluluktur. Halk üstü-

ne ortaklaşa anlayışla ne demek istediğini Scipio uzun boylu adalete aykırı olarak yapılan da haklı yapılmış olamaz. Çünkü insanların adalete aykırı buluşlarının ne hak olduğu düşünülebilir, ne de bunlara hak denebilir; çünkü hakkın adalet kaynağından fışkırdığını onların kendileri bile söylerler ve meseleyi yanlış anlayanların genellikle öne sürdükleri, hak kuvvetli taraf için faydalı olandır tanımını yadsırlar. Böylelikle gerçek adaletin bulunmadığı yerde hak üstüne ortaklaşa bir anlayışla biraraya gelmiş bir insan topluluğu ve dolayısıyla Scipio'nun ya da Cicero'nun tanımladığı anlamda bir halk olamaz; eğer halk yoksa, halkın genliği de söz konusu değildir, olsa olsa halk adına yakışmayacak uygunsuz bir kalabalığın durumundan söz edilebilir. Sonuç olarak, cumhuriyet halkın genliğiyse, hak üstüne ortaklaşa bir anlayışla biraraya gelmedikçe halk yoksa, adaletin bulunmadığı yerde hak olmazsa, bunlardan adaletin olmadığı yerde cumhuriyetin bulunmadığı kesinlikle çıkar. Ayrıca, adalet herkese payını veren erdemdir. O halde, gerçek Tanrı'yı bırakıp da kendisini kirli şeytanlara teslim eden insanın adaleti nerededir? Herkese payını vermek bu mudur? Yahut bir toprak parçasını sahibinden esirgeyip hakkı olmayan birine veren adaletsizdir de, kendisini onu yapan Tanrı'dan sakınıp kötü ruhlara hizmet eden mi adildir?

Bu *De Republica* kitabında, adaletsizliğe karşı adaletin davası büyük bir güç ve kesinlikle savunulur. İlk önce adalete karşı adaletsizliğin üstünlüğü öne sürülmüş ve adaletsiz olmadan bir cumhuriyetin büyüyemeyeceği, hatta yaşamaya devam edemeyeceği anlatılmıştır; çünkü bazı kimselerin yönetip bazılarının da hizmet etmesinin mutlaka adaletsizlik olacağı, oysa cumhuriyetin kurulduğu emperyal şehrin [Roma'nın] eyaletini bu adaletsizliğe başvurmadan yönetemeyeceği kabul edilmiştir. Sonra da, adalet adına, buna şöyle cevap verilmiştir. Eyaletlerin böyle yönetilmesi adalete uygundur, çünkü bağımlılığın eyaletlerde yaşayanlar için yararlı olması mümkündür – nitekim, doğru dürüst idare edilince, yeni yasa tanımayanların zararlı olmaları önlenince, böyle olur. Dahası, (bu bölgeler) özgür kaldıkça gitgide kötüleştikleri için, boyun eğmekle düzeleceklerdir. Bu çıkarsama zincirini doğrulamak için doğadan alınma önemli bir örnek de gösterilmiştir: "Neden" denmiştir,

"Tanrı insanı yönetir, ruh bedeni, akıl ise tutkuları ve ruhun öteki kötü bölümlerini?" Bu örnek, bazıları için, bağımlılığın yararlı olduğu hakkında kuşkuya yer bırakmaz; gerçekten de Tanrı'ya bağımlı olmak herkes için yararlıdır. Ruhun beden üstünde doğru bir denetim kurması, ancak Tanrı'ya bağımlı oluncadır; ruhun içinde de, akıl tutkularla öteki kötülükleri gereği gibi yönetecekse, kendisi Tanrı'ya uymalıdır. Dolayısıyla, bir kimse Tanrı'ya hizmet etmiyorsa, onda hangi adaletin olduğunu söyleyebiliriz ki – çünkü ne onun ruhunun bedeni üstünde adaletli bir denetimi vardır ne de aklının (kişinin) kötü eğilimleri üstünde. Ve eğer böyle bir kimsede adalet bulunmazsa, hep bu gibi bireylerden meydana gelen bir toplulukta da besbelli hiç olmaz. Onun içindir ki, burada bir insan topluluğunu, yönetim biçimine cumhuriyet diyeceğimiz bir halk yapacak o hak üstüne ortaklaşa anlayış yoktur. Öyleyse, tanıma göre halkı yapan ortaklaşa katılmanın yararlılığından söz etmemiz gerekmez bile. Çünkü, hak üstüne ortaklaşa anlayış hakkında söylediklerim, yukarıdaki tanım gereğince adalet olmayan yerde, halkın ve dolayısıyla cumhuriyetin olamayacağını kanıtlamaya yeter olmakla birlikte, siz de bu sorunun üstüne dikkatle eğilecek olursanız, Tanrı'ya değil de –en kirli ruhlar olmalarına rağmen, insanlar tarafından tapılmak istekleriyle kötülüklerini ölçebileceğiniz– şeytanlara bağlı olanlar gibi tanrıtanımazlıkla yaşayanlar için yararlı bir şey olmadığını görürsünüz. Romalılar cumhuriyetlerinde temiz olmayan ruhlara değil, iyi ve kutsal tanrılara bağlandıklarını öne sürseler, işin iç yüzünü ortaya koymak için yeterince, hatta yeterinden fazla konuştuğumuz halde, yine bu kaçamağa da cevap vermemiz gerekir mi? Buraya kadar, yukarıdaki kitapları okuyup da hâlâ Romalıların kötü ve kirli şeytanlara hizmet ettiklerinden kuşkulanabilecek bir kimse ya eşine kolay rastlanmayacak bir budala ya da utanmak bilmez bir kavgacı olmalıdır. Kişiliklerini bir yana bırakalım, gerçek Tanrı'nın yasasında şöyle yazılmıştır: "Yalnız Tanrı'dan (rabden) başka bir tanrıya kurban kesen kimse, hepten yıkılacaktır [helak edilecektir]."[21] Onun için, böylesine korkutucu bir buy-

21 Çıkış xxii, 20.

ruk veren (kuvvet), iyi ya da kötü tanrılara tapılmasını kesinlikle yasaklamıştır.

Kitap XIX, Bölüm 24. Roma'nın ve Başka Krallıkların Halk ve Cumhuriyet Adlarını Takınmalarının Yanlışlığını Göstermek İçin, Bu Adların Nasıl Tanımlanması Gerektiği

Fakat, halkın bu tanımını bir yana bırakır ve bir başkasını alır da, halk sevdikleri şeyler üstüne ortak bir anlaşmayla birbirlerine bağlanmış bir akıllı varlıklar topluluğudur dersek, o zaman bir halkın niteliğini anlamak için yapılacak iş, neyi sevdiklerine bakmaktır. Böyle olmakla birlikte neyi severse sevsin, bir hayvan topluluğu değil de akıllı varlıklar topluluğu iseler ve birbirlerine sevdikleri şeyler üstüne bir anlaşmayla bağlanmışlarsa, onlara akla uygun olarak bir halk denebilir; bu halk, birbirlerine yüksek çıkarlarla bağlandıkları oranda üstün bir halk olacaktır, aşağı çıkarlarla bağlandıkları oranda da aşağılık bir halk. Bu tanımımıza göre, Roma halkı bir halktır, devleti de kuşkusuz bir halk devleti ya da cumhuriyettir. Bu halkın beğenilerinin önceleri ve sonraki günlerde ne olduğunu ve nasıl bozulup kanlı ayaklanmalara, sonra da toplum savaşlarıyla iç savaşlara döndüğünü ve böylelikle, bir halkın sağlığını meydana getiren uyum bağını nasıl parçaladığını ya da çürüttüğünü tarih göstermektedir, bu eserin önceki kitaplarında ben de geniş ölçüde anlattım. Ama yine de bu hesaba dayanarak, sevdikleri şeyler üstüne ortak bir anlaşmayla birbirlerine bağlanmış bir akıllı varlıklar topluluğu olarak kaldıkça, onun bir halk yahut yönetiminin de bir cumhuriyet olmadığını söylemeye kalkmam. Benim bu halk ve cumhuriyet için söylediklerim, Atinalılar ya da herhangi bir Yunan devleti, Mısırlılar, eski Asur'un Babil'i ve kamusal bir yönetimi olan büyük küçük başka bütün uluslar için de düşündüğüm ve söylediğim anlaşılmalıdır. Çünkü, genel olarak, Tanrı'nın benden başkasına kurban kesmeyin buyruğunu dinlemeyen ve dolayısıyla, ruha beden üstündeki gerekli komuta etme durumunu, akla da kötülükler üstündeki adaletli yetkisini veremeyen tanrısızların devleti gerçek adaletten yoksundur.

Kitap XIX, Bölüm 27. Tanrı'ya Hizmet Edenlerin Barışı Bu Ölümlü Yaşamda Bütün Mükemmelliğiyle Kavranamaz

Fakat, biz şimdi bize özgü olan barışı iman yoluyla ulaştığımız Tanrı'yla birlikte yaşıyoruz, ahirette de göreceğimiz Tanrı'yla birlikte ebediyen yaşayacağız. Fakat buradaki barışımız, ister herkese ortak ister yalnız bize özgü olsun, olumlu olarak mutluluğun tadına varmaktan çok, acılarımıza bir tesellidir. Bizim doğruluğumuz da, gerçek iyilikle ilgili olduğu ölçüde gerçek doğruluk olmakla birlikte, bu yaşamda amacı erdemleri mükemmelleştirmekten çok, günahları affettirmek olan çeşitten bir doğruluktur. Toptan Tanrı devletinin, hac yolculuğu halindeki duasına bakın – Bütün üyelerinin ağzından Tanrı'ya şöyle yakarır: "Bize borçlu olanları bağışladığımız gibi, bizim (sana olan) borçlarımızı bize bağışla."[22] Ancak, bu dua, imanı "işlemeyen ve ölü olan"lar[23] için değil, "sevgiyle işleyen"ler[24] için etkilidir. Çünkü, aklın, bu ölümcül durumda Tanrı'ya uyruk olmakla birlikte, yine de "ölümlü bedenin ağırlığı altında ezildiği"[25] için, kötülükler üstünde kusursuz bir yetkesi yoktur; bundan ötürü de bu duaya doğrular gereksinir. Doğrular yetkelerini kullanmakla birlikte, kötülüklere direnmeden başeğmezler.

Çünkü bir kimse çatışmayı ne kadar iyi idare etse de, bu düşmanlarını ne denli sıkı sıkıya boyunduruk altına alsa da, (boyunduruktan) arada mutlaka yanlış bir şeyler kaçar – kötü bir eylemi olmasa bile, kötülük ya ağzından çıkıverir ya da usulca düşüncelerine sokulur; onun için de, insanın kötü eğilimleriyle savaşta olduğu sürece barışı eksiksiz kalmaz. Çünkü direnenlerle yaptığı çatışma kuşkulu olur, yenilenler üstündeki zaferi de güvenli değildir, endişe ve çırpınmalarla doludur. Tanrılık kehanetin, hepsini birden "Yeryüzündeki insan yaşamı bir iğva değil midir?"[26] diye özetlediği bu aldatmacalar arasında,

22 Matta vi, 12.
23 Yakub'un Mektubu ii, 17.
24 Galatyalılara v, 6.
25 Süleyman'ın Bilgeliği ix, 15. Bu bölüm sonraları *Apocrypha*'dan sayıldığı için Kutsal Kitab'ın onaylı basımına alınmamıştır – ç.n.
26 Eyub vii, 1.

Tanrı'ya "borçlarımızı bize bağışla" demesi gerekmeyecek gibi yaşadığını sanan, kibre kapılmış bir kimseden başkası olabilir mi? Böyle bir kimse büyük değildir, boş gururla şişmiştir – alçak gönüllülere cömertlikle inayet eden Tanrı ona haklı olarak karşı koyar. Bu bağlamda, "Tanrı mağrurlara karşı durur, alçak gönüllülere lütfeder"[27] denmiştir. Öyleyse, bir insanın doğruluğu, kendisini Tanrı'ya, bedenini ruhuna, kötülüklerini de bu eğilimleri ayaklanınca bile onları ya yenecek ya da en azından onlara karşı koyacak olan aklına boyun eğdirtmesinden, ödevini yapabilmek için Tanrı'dan şefaat *(gratia meritorum)* dilemesinden ve ona verilen bütün nimetler için Tanrı'ya şükretmesinden meydana gelir. Fakat bizim bütün doğruluklarımızın ilişkin olduğu ve uğruna yapıldığı o son barışta, doğamız sağlam bir ölümsüzlük ve bozulmazlığa ulaşıp, kötülüklerden büsbütün arınınca, ne kendimizden ne de başkalarından direnç görmez olunca, aklın artık varolmayan kötü eğilimlere hükümran olması gerekmeyecek; fakat bağdan kurtulmuş bir yaşamın mutluluğuna uygun bir tatlılık ve rahatlık içinde Tanrı insana ve ruh bedene hükümran olacaktır. Ve bu durum orada ebediyen sürecek, bize de ebediliğinin güveni verilecektir; böylelikle de, bu kutsanmışlığın barışı ve bu barışın kutsanmışlığı iyiliklerin en yücesi olacaktır.

ÇEVİREN Mete Tunçay

---

27 Yakub'un Mektubu iv, 6; I. Petrus v, 5.

Salısbury'li John
1115 - 1180

Erdem hiçbir zaman
özgürlük olmaksızın
elde edilemez ve
özgürlüğün yokluğu
tam yetkin bir
erdemin eksikliğini
kanıtlar. Bunun için,
kişi erdemleri
oranında özgürdür;
özgürlüğünün
derecesi de
erdemlerinin ne
başarabileceğini
belirler.

Salisbury'li John'un Library of Congress'te bulunan, 14. yüzyılda yapılmış *Policraticus* adlı eseri.

Salisbury'li John

Ortaçağ sonlarının ilk döneminde yetişen ünlü İngiliz Skolastikçisi John, 1115 (bazı kaynaklara göre, 1120) yılında, adını aldığı Salisbury kentinde (Güney İngiltere'de Southampton yakınlarındaki bugünkü Salisbury değil) doğmuş, 1180 yılında Fransa'da Chartres'da ölmüştür. Parlak bir yazar ve çok bilgili bir din adamı olan John, Fransa'da on iki yıl eğitim görmüştür. Bu sürenin çoğunu, felsefe ve teoloji okuduğu Paris'te, bir kısmını da Klasikler üstünde çalıştığı Chartres'da geçirmiş, Pierre Abélard ve Gilbert de la Porrée gibi, zamanının ileri gelen bilginlerinden ders almıştır. Salisbury'li John bundan sonra İngiltere'ye dönerek, siyasal yaşamın en güçlü kişilerinden olan Canterbury Başpiskoposu Theobald'ın yanına girip uzun yıllar onun yazmanlığını yapmıştır. Ayrıca, tarihteki İngiliz aslından gelme tek Papa, IV. Hadrianus'la görüşmek için sık sık Roma'ya gitmiş ve onun yakın dostlarından olmuştur. John, Theobald'ın yerine Canterbury Başpiskoposluğu'na geçen Thomas Becket'e de danışmanlık ve yazmanlık etmiş, onun kralla çatışması sonucunda, kilisenin devlete üstünlüğü konusundaki görüşlerinden ötürü, 1164 yılında Becket'le birlikte İngiltere'den sürülmüştür. Altı yıl Fransa'da kaldıktan sonra, yine Becket'le birlikte İngiltere'ye gelen Salisbury'li John, bu kere onun (1169 Noeli'nde) kendi Kated-

ralinde II. Henry'nin cellatlarınca öldürülmesine tanık olmuştur. Daha sonra, Fransa Kralı VII. Louis'nin çağrısıyla (1176'da) Chartres Piskoposluğu'nu kabul etmiş ve ölümüne değin bu görevde kalmıştır.

Ortaçağ'ın sonlarındaki tartışmalar, geniş ölçüde, devlet-kilise çatışmalarıyla ilgilidir. Bununla birlikte, XIII. yüzyıl ortalarında daha az polemik ve daha çok sistematik nitelikte siyasal düşünceler de ortaya çıkmıştır. İşte, Salisbury'li John kendi yaşadığı döneme kadarki Ortaçağ siyasal düşünüşünü özetle bir sistem içinde toplayan ilk yazar olmuştur. John'un siyasal kurama en özgün (orijinal) katkısı, o dönemde toplumu canlı bir organizmaya (insan bedenine) ayrıntılı bir biçimde benzetmesidir. Buna göre, toplumdaki çiftçi ve işçiler ayaklara, maliyeciler mide ve barsaklara, memurlarla askerler ellere, senato yüreğe ve prens kafaya karşılıktır. Kilise ile din adamları ise, bedendeki ruha benzedikleri için, ötekilerin hepsinden yüksek bir yerde dururlar. Bu benzetmeden de anlaşıldığı gibi, Salisbury'li John, dinsel erkin dünya erkinden açıkça üstün olduğunu savunmaktadır. V. yüzyıl sonlarında Papa Gelasius'un bir dengeleme aracı olarak ortaya attığı İki Kılıç öğretisine de (dinsel erkle [sacerdotium] dünya erki [imperium] –her ikisi de Tanrı'dan gelmekle birlikte– bağımsız iki kılıçtır ve iki kılıç tek elde taşınamayacağı için, bunları ayrı ellere vermek gerekir), John kiliseden yana ağır basan yeni bir yorum getirmiştir. Ona bakılırsa, prens kılıç ya da yetkesini kiliseden alır ve zaten, kutsal işlerin papazlara yakışmayacak bir bölümüyle uğraşan bir din görevlisinden başka bir şey değildir. Dünya erkinin gerçek sahibi olarak kilise, prens Tanrı'nın yasasını ya da Kilise'nin kurallarını çiğnerse, ona yasaya uygun olarak verdiği kılıcı yine yasaya uygun olarak geri alabilir.

Salisbury'li John'un 1159 yılında yazdığı *Policraticus*,* Ortaçağ'ın sonunda Aristoteles'in fikirlerinin (yeni çevirilerle tanınarak) siyasal tartışmaya katılmasından önceki dönemde yazılmış en geniş kapsamlı siyaset yapıtıdır. Bu kitapta, John uygar yönetimin ilkelerini tartışır ve gerçek bir toplum yöneticisinin –zorbalık eden "tiran"a karşı, yasal "prens"in– niteliklerini açıklar. Ona göre, yetkeye boyun eğme yükümlülüğü mutlak değildir,

(*) John'un uydurduğu sanılan bu sözcüğün anlamı kesinlikle bilinmemekte, fakat genellikle *Devlet Adamının Kitabı* diye çevrilmektedir.

koşullarla sınırlıdır; siyasal erk adalete dayanmak zorundadır. Bu çözümlemeden hareketle, *Policraticus*'ta tiranların öldürülmesinin (tyrannicide) doğru ve yasaya uygun olacağı da öne sürülmüştür. Salisbury'li John'dan önce hiçbir zaman böylesine açıklıkla ortaya konulmayan bu görüş, ancak XVI. yüzyılda yeniden belirgin hale gelecektir.

Salisbury'li John'un Eserleri:

Salisbury'li John'un bütün eserleri *(Opera Omnia)*, J. P. Migne, *Patrologia Latina* dizisinin 199. cildinde toplanmıştır.

John'un belli başlı yapıtları şunlardır:

1159 – *Peticraticus*. En iyi basımı C. C. J. Webb tarafından iki cilt halinde düzenlenmiştir (Oxford, 1909). Sekiz kitaptan meydana gelen bu yapıtın İngilizce çevirisi de iki ayrı cilt olarak yayımlanmıştır:

Kitap I-II-III: (çev. J. Pike) *Frivolities of Courtiers and Footprints of Philosophers* (Minneapolis, 1938).

Kitap IV-V-VI ile VII ve VIII'den seçmeler: (çev. J. Dickinson) *The Statesman's Book* (New York, 1927).

1160 – *Metalogleus* (Mantık-Ötesi).

– *Historia Pontificalis* (Der. R. L. Poole, 1927) (Papalık Tarihi).

– *Entheticus de Dogmate Philosophorum* (Der. C. Petersen, Hamburg, 1943) (Filozofların Dogmaları Üstüne Tasımlar).

Devlet Adamının Kitabı'ndan Seçme Parçalar*

1. TİRANA KARŞILIK GERÇEK BİR PRENSİN KİŞİLİĞİ

Kitap IV, Bölüm I. Prensle Tiran Arasındaki Fark ve Prensliğin Anlamı Üstüne

Tiranla prens arasındaki tek ya da başlıca fark, ikincisinin yasalara uyması ve halkı yasaların isteklerine uygun olarak yönetmesi, kendisini onların hizmetinde saymasıdır. Prens bunu yasa sayesinde başarabilmekte ve böylece devlet işlerinin yürütülmesiyle bu ağırlığın yüklenilmesinde ön yeri almaktadır. Prensin başkalarına üstünlüğünü meydana getiren şey, bireylerin yalnızca kendi özel işlerinden sorumlu olmalarına karşılık, onun bütün topluluğun yükünü taşımasıdır. Bu nedenle, haklı olarak, bütün bireylerin her birinin teker teker ve bir bütün olarak hepsinin çıkarlarını araştırıp gerçekleştirebilmesi ve her birinin ve hepsinin üyesi oldukları devletin durumunu mümkün olan en iyi biçimde yönetebilmesi amacıyla, bütün uyruklarının erki ona ve-

(*) *Policraticus.* Burada, İngilizce John Dickinson çevirisinden *(The Statemans's Book of John of Salisbury: Being the Fourth Fifth and Sixth Book of Policraticus*; New York: Crofts, 1927) F. W. Coker'in yaptığı seçme esas alınmıştır: *Reading in Political Philosoph* (New York: Macmillan, 1938), s.180-203.

rilmiş, onun elinde toplanmıştır. Böyle yapmakla, biz yalnızca yasanın en iyi yol göstericisi olan doğayı izlemiş oluyoruz; çünkü doğa *mikrokosmos*'ları, yani küçük dünyaları olan insanın bütün duyularını başında o şekilde toplamıştır ki, insanlar başın önderliğinde davrandıkları, baş da sağlıklı olduğu sürece bedenin bütün üyeleri işlerini gereği gibi görürler. Bunun için, prens gerekli saydığı büyük ev yüksek ayrıcalıkların yücelttiği ve görkemli kıldığı bir doğrunun üstünde durmaktadır. Bunun böyle olması yerindedir; çünkü iradesi adalete aykırı bulunacağından, halk için, prensin isteklerinin tam olarak yerine getirilmesinden daha yararlı bir şey yoktur. Bundan ötürü, olağan tanıma göre, prens bir kamu erki ve kutsal görkemin yeryüzündeki bir benzeridir. Bir işareti üzerine, insanların onlara boyun eğmeleri ve çoğunlukla balta ile kesilmesi için kafalarını sunmaları ve prensin, karşılarına bir korku aracı olarak dikildiği kimselerin kutsal bir güdüyle imişçesine ondan korkmaları olgusu, kuşkusuz, kutsal erkin büyücek bir kısmının prenslerde olduğunu göstermektedirler. Ben, bunların Tanrı'nın buyruğunun dışında olabileceğini düşünemiyorum. Çünkü bütün erk Yüce Tanrı'dan çıkar ve daima onda olmuştur ve olacaktır. Bu nedenle prensin sahip olduğu erk Tanrı'dandır, zira Tanrı'nın erki hiçbir zaman yitmez veya O'ndan ayrılmaz, sadece O'nun inayetini ve adaletini öğretecek ikinci dereceden bir el aracılığıyla kullanılır. "Bundan dolayı, yönetici erke karşı koyan, Tanrı'nın düzenine karşı koyuyor demektir."[1] O, bu erki istediğine verme, geri alma veya yok etme yetkisini elinde tutar. Yöneticinin kendi uyruklarına karşı tutumu gaddarlaşırsa, bu, yöneticinin kendi isteği değil onları cezalandırmak ya da terbiye etmek isteyen Tanrı'nın kutsal takdiridir. Hun saldırısı sırasında Attila, bir kentin saygıdeğer piskoposu ona kim olduğunu sorduğunda "Ben Tanrı'nın kamçısı Attila'yım" diye cevap vermişti. Bunun üzerine rahibin, kutsal efendimizi temsil ettiği için ona tapındığı yazılıdır. "Tanrı'nın elçisi hoş geldi. Efendimiz adına gelen kutsaldır" demiş, ahlaya oflaya kilisenin kapalı kapılarının kilidini açmış ve ermiş-

1 *Romalılara Mektup*, xiii, 2.

lik mertebesine ulaşmanın en kısa yolu olarak kabul ettiği cezacıyı içeri buyur etmiştir. Çünkü, O'nun sevgili Oğlu'nun kamçılandığını bildiği ve bu kamçının gücü Tanrı'dan başka kimseden gelemeyecek bir biçimde üzerine çöktüğü için kapıları Tanrı'nın kamçısının yüzüne kapatmaya cesaret edememişti. Kendisine cennet bağışlanmışların üzerine çöken bir veba gibi gelse bile, iyi insanlar erki tapınacak kadar değerli görürlerse, Tanrı'nın kötülere ceza, iyilere ödül olarak yarattığı ve yasalara bağlılık ve uymada en uygun olan erke kim tapınmaz? İmparator'un sözlerini tekrarlarsak, "Prensin yasalarla kendini bağımlı sayması görkemli imparatorun değerli saydığı bir sözdür."[2] Zira prensin egemenliği adaletin ve yasanın egemenliğine dayalıdır; gerçekten de prensin kendi yönetimini imparatorluk erkindense, yasalarınkinin altına koyması ve aynı biçimde kendini adaletin nasafetinin dışında herhangi bir şey yapmaya yetkili saymaması daha yücedir.

Kitap IV, Bölüm II. Yasanın Ne Olduğu; Prensin Yasalarla Bağlı Olmamasına Karşın, Yasanın ve Nasafetin Hizmetinde Bulunduğu, Kamu Kişiliği Taşıdığı ve Sorumlu Olmadan Kan Döktüğü Üstüne

Prensler yasası nasafet, adaleti sonsuz olan Tanrı adaletinin, kendi adaletlerinin uygulanmasına üsün tutulmasını, kendi gururlarını azaltıcı saymamalıdırlar. Bilge hukukçuların tanımladıklarına göre nasafet her şeyi mantıkla ölçen ve benzeri durumlarda doğru ve yanlış için herkese karşı tarafsızca kullanılan benzer kurallar uygulamaya çalışan ve herkese payına düşeni veren, şeylerdeki belirli bir yeterliktir. Bu nasafetin yorumcusu, nasafet istek ve amacını ve adaletini taşıyan yasadır. Bunun için Khrysippos yasanın erkinin, kutsal ve insancıl her şeyin üzerinde olduğunu ve benzer biçimde iyilik ve kötülüklere üstünlüğünü ve insanların olduğu kadar bütün diğer maddi şeylerin yöneticisi ve yol göstericisi bulunduğunu ileri sürmüştür. Yasaları çok iyi bilen bir kişi olan Papinianus ve büyük konuşmacı Demosthenes de buna katılıyor gözüküyorlar. Yasa bir buluş ve bir Tanrı armağanı, bilge kişilerin ahlâk kura-

---

2 Justinianus, *Codex*, I, 14, parag. 4.

lı, aşırı isteklerin düzelticisi, devlet dokusunu ören bir bağ ve suçun cezalandırıcısı olduğundan, bütün insanların ona uymaya zorlanmasına katılıyorlar.[3] Bunun için de yaşamlarını birleşmiş bir siyasal bütün içinde geçiren kişilerin ona göre yaşamaları uygundur. Bir rastlantı sonucu, yanlış davranma yetkisine sahip olduğuna inanılan bir kimse bulunmadıkça, herkes yasaları çiğnememe zorunluluğu ile bağlıdır. Halbuki, prensin yasanın yükümlülüklerinden bağışık olduğu söylenmektedir, fakat bu onun haksız davranışlarda bulunmasının yasaya uygun olduğu anlamına gelmez. Bu, onun kişiliğinin, nasafeti yasaların cezalarının korkusu ile değil, adalet sevgisi ile uygulayacak bir biçimde olması ve aynı nedenle onun devletin çıkarlarını sağlaması ve her şeyde kendi isteği ile başkalarının iyiliğini seçmesi gerektiği anlamındadır. Yasal olarak, yasa veya nasafetin emrettiğinin ya da kamu çıkarının gerektirdiğinin dikkate alınmasının dışında, prensin herhangi bir kendi isteği olmayacağına göre, kim haklı olarak prensin isteğinden söz edebilir? Zira bu konularda onun isteği bir yargı gücüne sahiptir; yerinde olarak da onu en fazla mutlu kılacak olan, içinde yasanın gücünü bulunduranıdır, çünkü onun isteği nasafetten farklı olamaz. Tanrı "Kararlarında benim yargıma öncelik ver, gözlerin doğrulukla görsün"[4] diyor; çünkü yozlaşmamış yargıç nasafet üzerine dikkatli düşünceye dayanıp, ona çok yakın yargıya sahip olandır. Dolayısıyla prens kamu çıkarının temsilcisi ve nasafetin bağışlanmaz kölesidir, herkesin yanlışlarını ve haksızlıklarını ve bütün suçları eşit olarak cezalandırdığı anlamında kamu kişiliğini taşımaktadır. Akıllı bir ölçülülükle kullandığı değnek ve âsası, düzensizlikleri ve doğru nasafet yolundan sapmaları düzeltir. Bunun için Tanrı, haklı olarak, hükümdarın erkini şu sözleri ile kutsamıştır: "Senin değneğin ve âsan bana teselli verir."[5] Kalkanı da güçlüdür, fakat zayıfların korunması için bir kalkandır ve kötü ruhların suçsuzlara savundukları mızrakları savuşturur. Görevinin gerektirdiği ödevlerin yapılmasından en fazla yarar sağlayanlar, ancak kendi halinde olanlardır.

---

3 *Digesta*, 3. parag. 1-2.
4 *Mezmurlar*, xvii, 2.
5 *Mezmurlar*, xxiii, 4.

Erkini, en fazla zarar vermek isteyenlere karşı kullanır. Bunun için kılıç taşıması sebepsiz değildir, onunla suçsuzca, katil olmadan kan döker ve adam öldürmenin adını anmaksızın veya suçunu yüklenmeksizin sık sık kişilerin ölümüne karar verir. Çünkü Yüce Augustinus'a inanacak olursak, Davud Savaşları nedeniyle değil, Uria yüzünden kan dökücü diye adlandırılıyordu. Samuel de, Amalech'in şişman Kralı Agag'ı öldürdüğü halde hiçbir yerde kan dökücü ya da adam öldürücü diye tanımlanmamıştır. Gerçekten prensin erkinin kılıcı, kinsiz mücadele eden, hiddetsiz öldüren bir güvercinin kılıcıdır, savaştığında da hiçbir kötülük doğurmaz. Zira, yasanın kişilere karşı hiçbir nefret duymaksızın suçu izlemesi gibi, prens de haklı olarak suçluları hiddet saikiyle değil, buyruk sonucunda, hırsızı yasanın kararına uygun olarak cezalandırır. Prensin koruyucuları *(lictor)* olduğunu görmemize rağmen, biz onu gerçekten yasayla ikinci el olarak vurma hakkına sahip tek bir başlıca koruyucu olarak kabul etmeliyiz. Eğer belirli kelimelerin köklerini dikkatle izleyen Stoacıların düşüncelerini kabul edecek olursak, koruyucu *(lictor)*, yasanın çekici *(legis ictor)* demektir, çünkü görevi yasanın vurulmasına karar aldıklarına vurmaktır. Bunun gibi, eskiden de hüküm giymiş suçluların başının üzerinde kılıç asılı dururken, yargıcın kötülük yapanları cezalandırmakta kullandığı araç olan görevlilere "Yasanın yargısını uygulayın" ya da "yasaya uyun" diye komut verilmesinin gelenekselleşmiş olması hükümlünün acısını bu sözlerin serinkanlı mantığıyla hafifletmek içindi.

Kitap IV, Bölüm III. Prensin Rahiplerin Bakıcısı Olduğu ve Onlardan Aşağı Bulunduğu ve Prensin Bakıcılığını Nasıl Sadakatla Yapabileceği Üstüne

O halde, bu kılıcı prens, kendisi kan dökücü kılıca sahip olmayan Kilise'den alıyor. Yine kılıcın sahibi kilisedir; fakat kilise bunu, maddi baskı gücünü verdiği prensin aracılığıyla kullanır, manevi konulardaki yetkisini ise piskoposların kişiliğinde kendinde alıkoyar. Şu halde, prens dolayısıyla kilise erkinin bir temsilcisi ve kutsal görevlerin rahipler aracılığıyla yürütülmesine değmeyen yanlarının uygulayıcısıdır.

Kutsal yasakların uygulanmasına ilişkin ya da ondan doğan her görev bir dinsel görevdir, fakat suçluların cezalandırılmasını kapsayan görev çok aşağıdadır ve bunun için celladın kişiliğinde belirlenir. Romalıların en dindar imparatoru Constantin İznik'te rahipler konseyini topladığında, ne baş köşeyi kendine almaya ne de papazların arasında oturmaya cesaret edemedi ve en arka sırayı seçti. Bundan başka, onların onayladığı kararlar karşısında, sanki kutsal efendimizin yargı makamından çıkıyormuşlarcasına saygı ile eğildi. Hatta, sürekli olarak kendisine verilen rahiplere karşı suçlamalarla dolu dilekçeleri alıp açmadan göğsüne yerleştiriyordu. Onları şefkate ve ahenge davet ettikten sonra, bir insan olarak rahip yargısına bağlı olan kendisinin, Tanrı'dan başka kimse tarafından yargılanamayan bu kutsal kimselere ilişkin olayları incelemesinin uygun düşmeyeceğini söylüyorlardı. Ve bunlardan rahiplere ilişkin suçlama ve olumsuz eleştirilerin yayılabileceği, babasının günahını saklamayan saygısız çocuk Çam'ın lanetine maruz kalma korkusuyla, aldığı dilekçeleri bakmadan ateşe atıyordu. Roma Piskoposu Nicholas'ın yazılarında nakledildiği gibi, "Gerçekten kendi gözlerimle Tanrı'nın bir rahibinin manastır giysisi giyen bir kişinin suç işlediğini görsem, kimse görmesin diye onu pelerinimle örterdim" demişti. Yüce İmparator Theodosius da, önemli olmamakla birlikte bir hatası yüzünden Milano rahibince krallık erkini ve imparatorluk görevinin işaretlerini kullanmaktan yasaklandığında, kendisine karşı ileri sürülen adam öldürme suçunun kefareti olarak verilen cezayı sabırla ve vekarla yerine getirdi. Hıristiyanların öğretmeninin tanıklığına göre, kutsayan kutsanandan daha yücedir;[6] böylece eline değer bağışlama yetkisi verilen, değer verilenden şeref ve şerefin ayrıcalığı bakımından üstündür. Ayrıca, yasaya göre uslamlanabileceği gibi, bağışlama erkine sahip olanı reddetmek onun hakkıdır ve yasal olarak veren yasal olarak alabilir.[7] Samuel, söz dinlemezliği nedeniyle Saul'un tahttan indirilmesi ve Ysai'nin alçakgönüllü oğlunun[8] krallık yönetiminin

6 *İbranilere Mektup*, vii, 7.
7 *Digesta*, I, 17, parag. 3.
8 (Davud'un babası), Jesse.

doruğuna çıkarılması hükmünü vermedi mi? Fakat eğer prens olarak atanan, üstlendiği temsilciliği gerektiği biçimde ve sadakatle yürütürse, ona, başın gövdeye göre sahip olduğu şeref kadar farklı şeref ve saygı gösterilmelidir. Gerçek durumu aklında tuttukça ve ona bağlı olanlar topluluğunun kişiliğini taşıdığını hatırladıkça temsilciliğini sadakatle yerine getirir; kendi yaşamını kendine ve kendi özel amaçlarına değil, başkalarına borçlu olduğunu tam olarak kavradığında, bunu, onlara yerinde ve gerektiği biçimde şefkat ve sevgi ile adar. Bunun için kendisinin tümünü Tanrı'ya, büyük kısmını ülkesine, önemli kesimini yakınlarına ve dostlarına, pek az da olsa yine de bir kesimini yabancılara borçludur. Küçük çocuklara ve yaşlılara, pek bilge ve pek aptal olanlara karşı görevleri vardır. Manevi konularla ilgilenenler olsun, dünyevi yargılamayı uygulayanlar olsun bütün egemenlikler bakımından bu insan sınıfları üzerindeki gözetim aynıdır. Bunun için (İsa'nın göklerde annesiz, Dünya'da babasız doğduğunu temsil eden günümüzün dinsel inanışı dışında) Kutsal Kitab'ın hem kral hem rahip olarak tanıttığı ilk kimse olan Melchisedech'in ne annesi ne babası olmadığını okuyoruz. Bu, her ikisinin de olmayışından değil, yerinde bir görüşle krallık erkinin ve rahiplik erkinin insan tabiatından doğamayacağındandır. Bunların ikisinden birinin olması halinde, sülaleye verilen önem, niteliklere ve erdemlere üstün sayılmamalı, sadece inanmışların sağlıklı kararları *(vota)* üstün tutulmalıdır. Herhangi bir kimse herhangi bir erkin kullanımının doruğuna yükseldiğinde, insan tabiatının zayıflıklarını unutmalı ve yalnızca uyruklarının güvenliğinin ve refahının gerektirdiğini yapmalıdır. Bunun için uyruklarına hem baba, hem koca olmalıdır ve daha şefkati kalmışsa onu da kullanmalı; korkutmaktansa sevilmeyi istemeli ve kendisini onlara hayatı kendilerininkine üstün tutulacak bir kimse olarak göstermeli ve onun korunması ve güvenliği kamu yaşamının bir türü olarak görülmeli ve her şey onun için iyi olmalı ve gerektiğinde küçük bir koruyucu gücü bile kendi bağlılıklarıyla sayısız düşmana karşı etkili olmalı. Zira sevgi ölüm kadar sağlamdır ve sevgi bağlarıyla birbirine bağlı olan bir küçük askeri birlik kolay yıkılmaz...

Kitap IV, Bölüm VIII. Prensin Adaletle Merhametin Uzlaşmasını Sağlaması ve Devletin Yararlarını Gerçekleştirmek İçin İkisini Karıştırıp Birleştirmesi Gerektiği Üstüne

Kişinin kendi çıkarlarının değil, başkalarının çıkarlarının peşinden koşması her insan için olduğu kadar prens için de doğrudur. Yine de, uyruklarını kardeşleri gibi sevginin kollarının arasına alıp sarılmasında sevgi ölçeği ılımlılık sınırları içinde kalmamalıdır. Zira kardeşlerine sevgisi, onu, onların yanılgılarını doğru ilaçla düzeltmekten alıkoymamalıdır; insan tabiatının bağları, bunları ruhun yönetimine zorla başeğdirmek amacıyla kullanacağını kabul etmektedir. Bir hastalığı lapalar ya da hafif ilaçlarla tedavi edemediklerinde, ateş ya da çelik gibi daha güçlü çarelere başvurmak doktorların adetidir. Fakat sağlığı hafif araçlarla kazandırmaktan ümit kesmedikçe, bunları kesinlikle kullanmazlar. Aynı biçimde yönetici erk, uyruklarının kötülüklerini hafif tedbirlerle gideremezse, üzülerek fakat haklı olarak sert cezalara başvurur ve iyi insanların zarar görmeden kalabilmesi için yanlış davranışlara karşı hırsını dini zulümle boşaltabilir. Fakat kim kendi vücudunun organlarını üzüntüsüz ve acısız kesebilecek kadar güçlüdür? Bunun için prens suçun gerektirdiği cezanın uygulamasına çağırıldığında üzülebilir, ama yine de sağ eliyle onu gönülsüzce yerine getirir. Zira prensin sol eli yoktur ve kendisinin baş olduğu, kişilerden oluşan gövdenin organlarına acı verirken yasaya üzüntüyle ve inceleyerek uyar. Bir zamanlar Philip, Phisias diye iyi savaşçı bir kimsenin sefalet içinde üç kızına bakmakta zorluk çekmesi ve kraldan yardım görmemesi nedeniyle kendisinden soğuduğunu duyar. Dostları, o adamdan kendini sakınması için uyardıklarında, Philip "Ne" der, "eğer gövdemin bir parçası hastaysa onu iyileştirmektense kesmeli miyim?" Sonra özel olarak ve dostça Phisias'ı bulur ve ona özel sıkıntıları için gereken yeterli parayı sağlar. Ve böylece kral, bu adamı gücendirilmesinden öncekine oranla daha sadık ve bağlı bir hale getirir. Aynı biçimde, Lucius'un dediği gibi: "Prens ılımlı öğütleri izleyen eski insanların geleneğine sahip olmalıdır ve aşırı doymuşun yemeğini azaltıp, az beslenmişin yiyeceğini artırarak hastalıkları iyi eden, ağrıları bazen dağlayarak bazen yara la-

pası ile yatıştıran bir doktor rolü oynamalıdır." Ayrıca, konuşmada sokulgan, yarar sağlamada eli açık olmalı ve davranışları eşi olmayan egemenliğinin itibarını korumalıdır. Hoş bir hitap ve cana yakın bir dil ona müşfik sıfatını kazandıracaktır. Naziklik, en sert olanı bile en sadık ve en sürekli bağlılığa zorlayacaktır, yaratılmış sevgi artacak ve pekişecektir. Uyrukların saygısı, itibarlı davranışın uygun ödülüdür.

Puta tapan imparatorların en iyisi Trajan, arkadaşları ona bir imparator olmaktan çok halka yakınlaştığı için sitem ettiklerinde, çok iyi bir cevap vermiş ve kendisi halktan biri olsaydı üstünde görmek istediği imparatora benzer bir imparator olmak istediğini söylemişti. Bu ilkeye uygun olarak, öteki yargıçlarla birlikte Kilise'ye baskı yapmak için atanmış olan genç Plinius'un hükmünü uygularken, baskı kılıcının ermişleri öldürmesini engellemiş ve kararı ılımlılaştırmıştı. Belki de kendinden önce gelenlerin yasaları ya da örnekleri, bilge danışman olarak kabul edilen kişilerin öğütleri, yargıçların yetkileri olmasaydı, dindarlara karşı daha hafif davranabilirdi. Bütün bunlar onu, kamuoyu *(opinio publica)* tarafından boş inan ve doğru dinin düşmanları olarak görülen bir mezhebi yok etmeye zorladılar. Ben, İsa'yı tanımayan bir kimsenin yargısını her bakımdan ve şartsız olarak övmüyorum, fakat yine de, diğerlerinin baskısını kırıp, şefkat ve acımaya doğru kendi doğal dindarlığının güdüsünü izleyen, başka türlü davranması günah olacak birkaç kişi dışında kimseye sert davranmayıp, herkese karşı insaflı olan bir yaradılışa sahip bu kimsenin yanlışını küçük görüyorum; öyle ki, bütün prensliği süresince ona karşı suç işlemiş daha pek çok kimse bulunabileceği halde kentin senatör veya soylularından yalnızca biri hüküm giymişti. Bu kimseye de Trajan'ın bilgisi dışında senatoca hüküm giydirilmişti. Zira, kendisi hastalıklı gözlerini iyileştirmektense, oyup çıkartmayı üstün tutan insanın deli olduğunu söylerdi. Yine tırnakların çok sivri olması halinde sökülmeyip, kesilmesi gerektiğini ileri sürerdi. Çünkü gitar çalan bir kimsenin ya da başka telli saz çalanların, akortsuz teli öteki tellerle uyuşum haline getirip akortsuzluktan uyum yaratırken, telleri kopartmayıp sadece onları uygun oranlarda gerip gevşettikleri gibi; bir prens kâh adaletin ka-

tılığı, kâh acımanın yumuşaklığıyla bütün uyruklarını bir evin içinde tek düşüncede birleştirebilmek amacıyla ve böylece yakışıksız düzenlemelerden kaçınıp, barışın hizmetinde ve iyilikseverlik peşinde yüce, olgun, uyuşumlu bir düzenleme için kararlarını nasıl ılımlılaştırabilir? Tellerin gerilmesindense serbest bırakılmasının daha güvenilir olduğu açıktır. Zira gevşek telin gerilimi sanatçının yeteneğiyle, yine uygun, tatlı sesleri çıkaracak biçimde düzeltilebilir, fakat tel bir kez koptu mu, hiçbir sanatçı onu onaramaz. Ayrıca, eğer onlardan ellerinde olmayan bir ses istenirse, ümitsizce gerilir ve genellikle, onlardan haksız olarak istenenden önce yokluğa varırlar. Ahlâkçı yazarın dediği gibi:

Gerçek hükümdar cezalandırmada yavaş, ödüllendirmede hızlıdır. Ve sert olmak zorunda kaldığında üzülür.[9]

Adalet ve dindarlık başka başka şeyler olmalarına rağmen, onlar olmadan prenslik erki bir yana, herhangi bir erki bile elde edemeyecek prens için her ikisi de gereklidir; zira kendisini ümitsizce aldatmaktan başka kuşkusuz kendini başkalarının alay, aşağılama ve nefretinin karşısında bırakır. Tanrı der ki, "İnayet ve hakikat seni bırakmasınlar; bağla onları boynuna; yaz onları yüreğinin levhasına; Tanrı'nın ve insanların yüzünde; lütuf bulacak ve şöhretli olacaksın."[10] Zira inayetin karşılığı yakınlık, adaletin karşılığı bağlılıktır. Kutsal teveccühün doğurduğu, bu kimsenin uyruklarının sevgi ve yakınlığı bütün başarılarda en etkili araçtır. Fakat itaatsiz sevgi boştur, çünkü adaletin mahmuzları kesildiğinde halk yasadışı yollara sapar. Bunun için durmadan bilgece düşünmelidir, çünkü adalet onun yardımıyla gerçekleşebilir. Acımanın yasası dilinden uzak olmamalıdır. Böylece yargı dışında dilin söylemeyeceği adaletin sıklığı ile acımayı bir düzene sokmalıdır. Zira onun görevi sürekli ve zorunlu olarak adaletini yargıya dönüştürür, çünkü yasal olarak hiçbir zaman ondan vazgeçemez, onsuz kendisine verilmiş olan şereften ayrılamaz. Çünkü bir kralın şerefi yargısını şenlendirir, suç işleyenlerin yanlışlarını sakin kafasının ölçülülüğü ile engeller...

---

9 Ovidius, *Pont*, i, 2. dize 123-24.

10 *Süleyman'ın Meselleri*, iii, 3-4.

Kitap V, Bölüm II. Plutarkhos'a Göre Devletin Ne Olduğu ve Devlette Ruhla Organların Yerini Neyin Doldurduğu Üstüne

... Plutarkhos'a göre devlet, Tanrı'nın inayetiyle yaşam bağışlanmış, en yüksek nasafeti gerçekleştirmeye çalışan, aklın ılımlı erki diye adlandırılabilecek bir şeyle yönetilen bir yapıdır. Bizde dine bağlılığı yaratan ve aklımıza yerleştiren Tanrı'ya (burada "tanrılar"dan söz eden Plutarkhos'u izlemiyorum) tapınmayı ileten şeyler bir devletin yapısında ruhun yerini doldurur. Bunun için dinsel uygulamayı yönetenler gövdenin ruhu olarak görülmeli ve onlara saygı gösterilmelidir. Zira Tanrı'nın kutsallığının hizmetinde olanların O'nun temsilcisi olmadığından kim kuşkulanabilir? Daha da öte, ruh, sanki gövdenin prensi ve onun bütünü üzerinde egemenliğe sahip olduğuna göre, yazarımızın dinin yüksek memurları dedikleri de bütün gövde üzerinde başkanlık yaparlar. Augustus Caesar baş rahiplerin dinsel erkine o kadar bağlı idi ki, bu bağlılıktan kendini kurtarabilmek ve kendinin üstünde kimsenin olmaması için, kendisinin Vesta baş rahibi ilan edilmesini sağladı, bundan sonra da henüz yaşarken kendini tanrılığa yükseltti. İnsan gövdesinde başın ruh tarafından uyarılıp yönetilmesi gibi, devletin gövdesinde de başın yeri, sadece Tanrı'nın uyruğu olan, O'nun görevini yerine getiren ve O'nu dünyada temsil eden prens tarafından doldurulur. Yüreğin yeri iyi ve kötü işleri başlatmakla görevli senato tarafından doldurulur. Gözlerin, kulakların ve dilin görevlerini yargıçlar ve valiler yükümlenmişlerdir. Memurlar ve askerler ellerin karşılığıdır. Prense daima hizmet edenler gövdenin iki yanına benzerler. Maliye memurları ve koruyucular (burada hapishane koruyucularından değil, özel hazineninkilerden söz ediyorum) aşırı istekler yüzünden bozulurlarsa ve biriktirdiklerini alıkoyarlarsa sayısız ve iyileştirilemez hastalıklar yaratan mide ve bağırsaklarla karşılaştırılabilirler; bunların rahatsızlıklarında, böylece bütün gövde yok olma tehdidi karşısındadır. Çiftçiler, daima toprağa yapışık oldukları, toprakta yürüyüp, gövdeleri ile çalıştıkları ve sendelemeye sebep olan taşlara daha fazla rastladıkları için başın özel dikkatini ve öngörüşünü gerektiren ayaklar gibidir ve bundan ötürü haklı olarak daha fazla yardım ve korumayı

hak ederler, çünkü yetiştirilen, besleyip güç verenler ve bütün gövdenin ağırlığını hareket ettirenler onlardır. En güçlü gövde bile ayağın desteğini kaybetse, kendi gücüyle yürüyemez, sıkıntı ve utançla elleri üstünde emekleyerek ya da kaba hayvanlar tarafından sürüklenerek hareket eder...

2. TİRANLARA KARŞI UYRUKLARIN HAKLARI

Kitap VI, Bölüm XXV. Devletin Başının ve Üyelerinin Kaynaşması ve Karşılıklı Dayanışması; Prensin Adeta Tanrılığın Benzeri Olduğu; Prense Karşı İşlenen Suçlar Üstüne

Kendi bakımından, yönetici erkin sadık omuzlarda taşınmasını isterim ve bundan kıvanç duyarım; Tanrı'ya ve O'nun buyruklarına bağlılığını sürdürdüğü sürece, onun erkine sadece sabırla değil sevinerek boyun eğerim. Fakat, buna karşılık, kutsal buyruklara direnir, karşı çıkarsa ve Tanrı'ya karşı açtığı savaşta beni de yanına almak isterse, ona, Tanrı'nın yeryüzündeki her bir insandan önce geldiğini susturulamaz bir sesle haykırırım. Bunun için, daha aşağı olanlar kendi üstlerine yapışıp kaynaşmalı ve bütün organlar başa bağımlı olmalıdır; fakat daima ve tek bir şartla – dinin çiğnenmemesi şartıyla. Sokrates'in devlet için bir yönetim biçimi tasarladığını ve aklın duruluğundan, bir doğal kaynaktanmışçasına akan kurallar koyduğunu okuyoruz. Her bir şeyin üstünde bir ağırlık verdiği, devletin alçakgönüllü öğelerinin, kamu görevleri nedeni ile daha üst durumda olanlara göre daha fazla dikkat ve ilgi görmelerinin gerektiğidir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz "Trajan'ın Buyrukları" dikkatle okunursa, bu konuların orada da kapsamlı olarak ele alındığı görülecektir.

Başın yaralanmasının bütün organları etkileyeceği ve herhangi bir organda haksız olarak açılan yaranın başın da yaralanmasına yol açacağı öncüllerini de ekleyerek baş ve organların birliği üzerine şimdiye kadar söylediklerimizi yeterli sayalım. Ayrıca, başa veya organların birleşik topluluğuna karşı girişilen çirkin ve kötü herhangi bir şey en büyük ağırlığa sahiptir ve kutsal şeylere karşı saygısızlığa en yakın

suçtur; zira ikincisi Tanrı'ya karşı bir girişim iken, birincisi Tanrı'nın yeryüzündeki benzeri olarak kabul edilen prense karşı bir girişimdir. Bunun için, eğer bir kimse prensin ya da halkın güvenliğine karşı doğrudan doğruya ya da bir başka yoldan herhangi bir harekete kalkışırsa, buna *lèse majesté* [görkemli olana, egemen erke karşı] suç denir; şundan ötürü ki, bu suç –Britanya topraklarında genel valilik görevini gösterişsizce yürütmüş olan ünlü Leicester kontu Robert'in sık sık söylediği gibi, gerçek ve asıl görevini tek başına taşıyan– O'nun benzerine karşı yönelmiştir. Böyle bir kimsenin cezalandırılmasında, herkes eşit düzeyde ve durumda sayılır ve genellikle başka insanlarla yaşamda hiçbir ilişkileri olmayan bu gibilerinin ölümün inayeti ile bile kurtulamamalarına varır; bunlar hüküm giyince ölümlerinden sonra anıları lanetlenir, malları kalıtçıları üstündeki haklarından yoksun kalır. Zira buradaki gibi suçlunun günahı en günahkâr düşüncye uymak ise, böyle bir suçtan dolayı, bu durum göz önünde tutularak cezalandırılır. Ve eğer bir kimse böyle bir suç işlerse, yasaya göre onun alım satım yapması, azad etmesi, hatta borçlusunun yasal olarak ona karşı borcunu yerine getirmesi olanaksızdır.[11] Bu suçun büyüklüğü nedeniyle, öteki durumlarda suçlama hakkına sahip olmayan rezil birisinin, hatta başka işle uğraşmaları yasaklanmış askerlerin burada herhangi bir engelle karşılaşmaksızın suçlamada bulunmasına izin vardır. Barışın korunmasını gözetenlerin ise, bu iddiayı haydi haydi ileri sürebilecekleri kabul edilmiştir. Bu konuda, köleler efendilerini, azatlılar patronlarını yasal olarak ihbar edebilirler. Fakat bu suçlama yargıçlar tarafından prensin kişiliğine karşı olan kölecesine bağlılıklarını göstermek fırsatı olarak ele alınmamalı, yalnızca gerçeğin temellerinden hareket edilmelidir. Sanığın kişiliği, bu işi yapmış olup olamayacağı, gerçekten yapıp yapmadığı veya bunu düşünüp düşünmediği ve buna cüret ettiğinde aklının başında olup olmadığı incelenmelidir. Dil sürçmesi yüzünden insanları cezaya çarptırmamalıdır; hatta bu çılgınlar cezayı hak ettikleri halde suç doğrudan yasanın sözlerinden doğmadıkça

11 Justinianus, *Codex*, ix, 8, 4-6.

ya da benzetme yoluyla yasaya uygun olarak cezalandırılması gerekmedikçe, yine de bu insanların canı bağışlanmalıdır.[12] Kadınlar da egemen erke karşı işlenen suçlarda dinlenmiştir; nitekim Julia aslında bir kadın Marcus Tullius'a başına gelecekler hakkında bilgi vererek Sergius Catilina'nın komplosunu ortaya çıkartmıştır.[13] Ayrıca, zorunluluk ve yararlılık gerektiğinde bu suçtan sanık oldukları sanılanlar kadar ileri sürülen suç işleminde akıl verme ve kışkırtmaları görülenlere de, suça karışan veya onun hakkında bilgisi olan herkesin durumunun ortaya çıkartılıp cezalandırılması için işkence yapılabilir.[14]

Egemen erke karşı suç sayılan davranışlar pek çoktur. Örneğin, prensin ya da yöneticinin ölümünü tasarlamak veya kendi ülkesine karşı silahlanmak yahut savaşta kendi prensini bırakıp kaçmak veya halkı devlete karşı ayaklandırmak için ayartmak ya da kışkırtmak yahut herhangi bir eylem veya canice amaçla halkın ve devletin düşmanlarına yiyecek, zırh, silah, para ya da başka bir yardımda bulunmak veya dostken onları devlete düşman kılmak veya herhangi bir canice amaç ya da davranışla devlete karşı ant içmek ya da para vermek veya yabancı bir ülkenin halkının devlete olan bağlılığını saptırmak, benzer bir biçimde mahkemede suçunu kabul ettikten sonra bu suçtan tutuklanmış bir kimsenin kaçmasını sağlamak ve şimdi sayması olanaksız ve çok uzun sürecek bu türden daha bir sürü davranışlarda bulunmak.[15]

Fakat burada veya sadakat formülü her şeyin üstünde tutulması gerektiği için, izin verilmeyen davranışlardan birkaçını kolaylıkla bir antın sözlerinden öğrenebiliriz. Zorunlu bir şeyin tersi olanaksız olduğundan ve aynı düşünce sürecine göre yapılması gereken şeye, ancak yapılmasına izin verilmemesi ile karşı çıkılabilir. Şu halde sadakat formülü "sağlam", "güvenilir", "şerefli", "yararlı", "kolay", "olanaklı" sözleri ile belirtilen gerekli öğeleri içeren davranışları zorunlu kılar. Bunun için eğer birisine sadakatle bağlı isek, onun bedeninin sağlığına za-

12 *Digesta*, xviii, 4, 7.
13 *Digesta*, xvii, 4, 8.
14 Justinianus, *Codex*, ix, 8, 4-6.
15 *Digesta*, xviii, 4, 1-4.

rar vermemeli veya güvenliğinin dayalı olduğu askeri destekleri ondan almamalı, onun şeref ve yararını azaltacak eylemlerde bulunmaya kalkışmamalıyız. Onun için kolay olanı güçleştirmek, olanaklı olanı olanaksız kılmak da yasal değildir. Ayrıca feodal bağlarla adamı olarak onun tımarını elinde bulunduran kişi de, girişimlerinde ona yardım ve dayanışma borçludur. Sadece sadakatle bağlı olduklarımıza bu kadar borçlu isek, her şey için Tanrı'ya ne kadar borçlu olduğumuz gerçeği gün gibi aydınlığa kavuşmaktadır.

Bu suçun cezasına gelince, o kadar serttir ki, genellikle tiran olan adaların efendilerinin bile bundan daha sert bir şey düşünebileceklerini sanmıyorum. Cezanın sertliğinin kökeninin tiranların zalimliğinde olduğunun düşünülebileceği korkusu ile tarafsız yasanın kendi sözlerinden bir kısmını tekrarlayacağım. Yasa şöyle diyor: "Asker veya siviller ya da barbarlarla lanetlenmiş bir komploya girişmiş yahut suç sayılabilecek herhangi bir ant almış veya vermiş ya da kurul ve kabinelerde görev alan şerefli kişileri yahut gövdemizin bir parçası oldukları için herhangi bir senatörü ve emrindeki herhangi bir askeri öldürmeyi tasarlamış (zira yasa bir suçu işleme isteğinin tamamlanmış işlemle aynı sertlikle cezalandırılacağını belirtiyor) bir kimse, prensimizce bu suçtan sanıkmışçasına kılıçtan geçirilsin ve bütün malları ceza olarak devlet hazinesine verilsin. Kalıtsal (irsi) bir suça uyarıcı bir örnek olarak korku yaratması için aslında babalarıyla aynı cezayı çarptırılmaları gereken oğullarının canı prensimizin şefkati ile bağışlansın, fakat annelerinin ve büyükbabalarının ve diğer bütün yakınlarının da miras ve haklarından yoksun kılınsın ve yabancılardan da miras yolu ile bir şey almalarına izin verilmesin. Daima malsız kalsınlar, dilenci olsunlar ve babalarının ayıbı olnlara hep eşlik etsin. Hiçbir biçimde onurlandırılmasınlar ve ant veremesinler. Son olarak da, daima o kadar büyük sefalet ve bakımsızlık içinde bulunsunlar ki, ölüm onlar için bir rahatlama, yaşama bir işkence olsun. Ayrıca onların yararına bizden şefkat isteyecek kadar yürekli olanın da rezil edilmesini ve bağışlanmamasını buyuruyoruz. Bu suçluların kızlarına gelince, kaç tane olurlarsa olsunlar, irademiz, anaları ölürken vasiyet etse de etmese de, bir kalıtçının bütün haklarını ta-

şımalarındansa bir genç kızın sınırlı varlığına sahip olmaları için, yalnızca analarının mallarının *Falcidian** kesimini almalarıdır. Çünkü, cinsiyetlerinin zayıflığı nedeniyle onların daha az küstah olacaklarına güvendiğimiz için oğullara oranla onlara daha yumuşak davranılmalıdır. Sözü edilenlerin karılarına gelince, çeyizlerini geri alsınlar ve kocalarının yaşamları ile sınırlı olarak verdikleri armağanları ömürlerinin sonunda çocuklarına bırakmak durumundalarsa, böylelikle yasal olarak çocuklarına ait olan bu malları hazinemize devretmek zorunda bulunduklarını ve yalnızca kızlarına *Falcidian* miktarını bırakabileceklerini, oğullarına ise bir şey kalmayacağını bilsinler. Sözü geçenlere ve çocuklarına ilişkin olarak öngörülenlerin bütün suç ortaklarına, kışkırtıcılarına, uşaklarına ve bütün bunların çocuklarına da benzer sertlikte uygulanmasını buyuruyoruz. Diğer taraftan haklı olarak eğer bunlardan biri komplonun ortaya çıkışında veya başlangıcında gerçek şükran duygusundan esinlenerek bilgi verirse, o bizden ödül ve onur alır. Fakat kokploya gerçekten katılmış, birisi, gizli düşünceler bilmezken açığa vurursa, sadece mağfirete ve affa hak kazanmış sayılır."[16]

Kitap VII, Bölüm XVIII. Tutku; Açgözlülüğün Ahmaklığın Eşi Olduğu; Tiranlığın Kökeni ve Tutkularına Düşkün Kişilerin Çeşitli Yöntemleri Üstüne

... Özgürlükten hoşlanmayan veya onu korumak için güce gerek duymayan yoktur; gerek duyulduğunda ona karşılık olarak verilmeyecek hiçbir şey olmaz. Zira kölelik sanki ölümün gölgesi, özgürlük ise yaşam kesinliğinin güvenliği gibidir. Bu nedenle erki elde etmek için zenginlik akıtıldığından, bir insan erke ne kadar düşkünse onun uğruna o kadar müsrifçe para harcar. Böyle bir adam erki elde ettiğinde bir tiran haline gelir ve nasafeti tekme ile kovup, Tanrı'nın gözünde kendisiyle eşit derecede ve nitelikteki kişileri baskı altına almaktan ve aşağılamaktan kaçınmaz. Her insanın prenslik erkini elde etmeye hakkı ol-

---

(*) *Lex Falcidia:* Roma'da İ.Ö. 40 yılında çıkarılan terekenin 1/4'ini yasal kalıtçılara ayırarak ölüme bağlı tasarrufların sınırlandırılmasıyla ilgili bir yasa – ç.n.

16 Justinianus, *Codex*, ix, 8, 5.

madığı halde, tianlığın ahlâkını bozmadığı adam ya çok azdır ya da hiç yoktur. Genel bir deyişle tiran, zora dayalı bir yönetimle bütün halka karşı çıkan bir kimsedir; bir kimse yalnızca bütünüyle halka karşı tiran gibi davranmakla değil, en aşağı durumda bile duyurmakla böyle olabilir. Bütün halk topluluğunun üzerinde olmasa bile, yine de her kimse kendi gücünün yettiği kadar üstün tavırlar takınır. Burada yürekleri tümden temizlenmiş, sürekli bağlılıktan hoşlanan, herhangi bir kimsenin başına getirilmeye karşı çıkan kişilerden söz etmiyorum. Amacım, daha çok, siyasal devlette yeri olan kişilerin yaşamlarını araştırmaktır. Bana bunların arasında, erk açısından, hiç olmazsa bir başkasını bile aşmak istemeyen bir kişinin olsun adını söyleyebilir misiniz? Bir başkası üzerinde egemenliğe sahip olmak istemeyen kim vardır? Kendisine uyruk olanlara, kendi uyruk olsaydı ona karşı davranılmasını isteyeceği gibi davranan kimdir? Böylece tutkular kök saldığında, nasafet ayak altına alınır ve adaletsizlik hızla gelişir, tiranlığın yükselişini ve onun gelişmesinin bütün araçlarını sağlar. Kendi erki ile etkili olamayan başkalarının erkini kullanmaya çalışır. Kaç tane erk avcısının, onur peşinde koşanın, güçlü olanın yanına yapıştıkları, devletin kamu sorunlarına karıştıkları, bir yandan ya da ötekinden kendilerini yukarıya çekebilecek bir yol bulmaya çalıştıkları, böylece başkalarından daha güçlü bir duruma geldikleri ya da hiç olmazsa işbirliği durumunda oldukları kimseler nedeniyle daha güçlü gözüktükleri açıkça görülmektedir. Babadan kalma paralarını akıtırlar, büyük işlere girişip başarırlar; gönlünü çekmek istediklerinden yaltaklanmalarını, hizmet ve çabalarını sakınmazlar. Böylece hiçbir görev bedava olmaz, hiçbir dük veya yargıç, hiçbir yüzbaşı veya onbaşı, hatta bir tellal veya meyhaneci bile ücret ödemedikçe o göreve atanamaz.

Kitap VII, Bölüm XX. Laik Prenslerin Saraylıları ve Görevlileri Din Şereflerinin Dışında Bırakan Yasaları ve Dathan ve Abiram Oğullarının Hangi Örneklerle Hâkim Olmaya Çalıştıkları Üstüne

... Laik (dünyevi) prenslerin kuralları bunlardır. Kilise bilginleri bu konuları uzun boylu, ayrıntılı anlatmışlarsa da, koydukları ölçüler uygu-

lamada kullanma bakımından çok yüksek gözüktüğünden söyledikleri-nin buna göre daha küçük ölçekte tutulması için bunlardan burada söz ediyorum. Fakat laik yasaları önemsemeyen Hipseas'dan daha kör,[17] Dulichian kürekçesinden[18] daha sağırdır ve hor gördüğü melek tarafından yere yıkılıp, denizin en derin yerine atılmayı hak etmiştir. Tanrı'nın buyruğuyla Nabad ve Abihu'nun Tapınak'tan çaldıkları ateşle nasıl yok olduklarını duymuşsundur;[19] fakat bu kimseler, Musa'nın yasaklarına, yani Tanrı'nın yasasının yasaklarına rağmen Tanrı'nın tapınağına ve Kutsalların ve Kutsalına zorla girmişlerdir. Bunları, Tanrı Evi'nin avlusunu dolduran, yabancı ateşi tutuşturan çocukları izlemiştir. Bunlar yasaklanmış tütsüyü yakmaya çalışmışlar ve Dathan ve Abiram oğullarıyla bir ittifak kurarak, kutsal erkin kendilerine geçmesine izin verilmedikçe, Musa'ya karşı ayaklanıp, Kilise'yi bölmüşler, kutsal erki karışıklığa atmışlar ve insanlar arasında karışıklık yaratmışlardır. Bunlar laik erkleri kendilerine kazandırdıklarından her şeyin haklı olarak kendilerine açık olduğunu ileri sürmüşlerdir; çünkü (dediklerine göre), prens yasalara uymak zorunda değildi ve her isteği yasa gücüne sahipti. Herkes bütün yetkilerini ona verip, onda topladığından, ona karşı gelmek egemen erke karşı bir suç ve yönetimi değiştirmek için bir girişimdi.[20] Prensin seçtiği bir kimsenin seçilmeye layık olup olmadığından kuşkulanmak, gerçekten, kutsal şeylere karşı saygısızlıkla aynı şeydir; prensin iradesini ne sebeple olursa olsun etkisiz bırakmaya kalkışan bir kimse bu cüretinden ötürü, damgalanmaktan kurtulamaz ya, bu cezadan kaçabilirse yine de şanslı sayılır. Bunlar, egemenlikte toplum yasalarına üstün hiçbir yasanın bulunmayacağına inanırlar.

Anarcarsis Cithica,[21] bunu, sinekleri, at sineklerini yakalayıp, kuşların ve daha iri böceklerin geçmesini serbest bırakan örümcek ağlarına benzetmektedir. Toplum yasaları, tıpkı bu ağlar gibi halkın da-

17 Horatius, *Sat*, 1, 2, 91.
18 Ulysses.
19 *Levililer*, x, 1 vd.
20 *Sayılar*, xvi, 1 vd.
21 *Val. Max*, vii, 2. ex. 14.

ha alçakgönüllü türden isteklerini engeller, fakat güçlülerin geçmesini serbest bırakır. Çünkü, bu yasalar güçlerin günah işleme veya boyun eğmezliklerini gereğince cezalandırmaz, sorguya bile çekmeden ilgisiz bir dalgınlıkla yanlarından geçerler. Yöneticiler için her şeyin yasal olduğu görüşünü savunanlar, ayrıca kendi tezlerini destekleyecek tiranlık örneklerini de bulup çıkartırlar. Yine de çoğu kez, bunların akla ve yasaya aykırı olarak eski göreneklerin yürürlükte olduğu yerlerin yöneticileri olduğunu görürsünüz. Bir tiranın nasıl kendi hizmetindeki birini yahut bir yakın arkadaşını seçimsiz olarak şu veya bu kiliseye atadığını, bir başkasının nasıl tehdit ve müsadere yoluyla tanınmayan ya da değersiz bir memurun seçilmesini sağladığını, bir ötekinin nasıl Tanrı'nın kilisesini açıkça sattığını, yine başka birinin nasıl bir günahkârı kutsamaya zorladığını, birinin nasıl piskoposları yahut keşişleri sürgüne yolladığını veya diğerleri tarafından sürüldüğü yerde kalmak zorunda bıraktığını, başka birinin nasıl kiliseye ve mallarına alçakça işler yüklediğini veya utanmaz bir zalimlikle dinsel kişilere nasıl ikşence yaptığını yahut kilise adamlarını nasıl aşağılayıp, baskı altına aldığını ya da kentlere vahşi hayvanların adetini nasıl yerleştirdiğini veya kilise kurallarını ve yasalarını kendi topraklarından nasıl kovaladığını yahut en kötü rezaletlerini utanmazca ya da herhangi bir azarla karşılaşmaksızın işleyebilmek için rahipleri nasıl susturduğunu veya uzun bir süre inatla Roma Kilisesi'ne karşı nasıl kendini gururla övdüğünü yahut bütün davranışlarını nasıl bütün yasalardan sapma olan kendi yasaları ile yönettiğini veya kısaca yasayı kendi keyfince belirlemek alışkanlığında olduğunu hikâye ediyorlardı.

Bir kimse böyle atalarını anımsamakta ne kadar yetenekli ise, haksızlık yaratmada da, o kadar zarar vericidir. Bağlılıkta ne kadar içten sayılırsa, kendi çalışmasında da o kadar etkindir. Fakat her kim dine bağlılığın doğruluğu adına veya ahlâkın saflığının korunmasında kutsal yasalara ilişkin en ufak bir şey söylerse, hemen ya boş inan sahibi olmakla ya kıskançlıkla ya da ölümcül bir suç olan prense karşı düşmanlıkla damgalanır. Eğer yetmiş yıllık Babil esirliği süresince su altında yanmaya devam eden ateşin sonunda Antiochus'un Jason'a yüksek rahiplik

görevini satmasıyla söndüğünü[22] veya (kutsanmış Gregorius'un tanıklığına göre) vebalar ve açlıkların, ulusların ayaklanmalarının, krallıkların çatışmalarının ve sayısız felâketlerin kiliseye ait onurların hak etmemiş kişilere para karşılığı ya da iltimasla verildiği ülkelerde ortaya çıktığını, Uzza'nın sandık sallandığında elini üzerine koymaya kalkınca Tanrı tarafından öldürüldüğünü söyleyecek olursan;[23] Esias'ın cüzamlı Kral Uzziya'nın hükümdarlığı süresince sustuğunu ve ölümünden sonra Tanrı'yı tahtın üzerinde gururla otururken gördüğünü söyleyecek olursan;[24] tapınağın ağırlığının yalnızca Levililerin omuzlarına ve yük arabalarına dayandığını veya Tanrı'nın yasalarında bulunan buna benzer başka şeyleri söyleyecek olursan ve sakat edilmez veya hapse atılmazsan ya da sürgüne gönderilmezsen talihli sayılırsın. Her yandan sana karşı bir kızgınlık haykırışı yükselecek, tutkulu kişiler ve destekçileri sana en sert cezayı vermekten çekinmeyeceklerdir. Fakat Tanrı sana tek bir avuntu bağışlayacaktır; her akıllı ve Tanrı'dan korkan kişinin vicdanı senin sözlerinle uyuşum halinde olacaktır. Bu nedenle, Tanrı'nın egemenliği sayesinde bu kişilerin senin hakkındaki yargıları hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir. Zira eğer onlara inanılacak olursa, sen prense karşı suç işlemiş bir halk düşmanı olarak yargılanacaksın. Senin kamu egemenliğinin yargılarını sıfıra indirdiğin, dinsel özgürlüğü kendi mesleğinin inanmış bir bireyi olarak yüceltirken, prensin bilgeliklerini yıktığın ve onları aptal ve alçakça göstermeyi tasarladığın söylenecek. Devletin önde gelen ve en iyi kesimi olan din ile ilgili düzeninin onun isteğine uygun olarak bozulmasındansa, prensin kafasındaki tacın kopartılıp alınması çok daha iyidir.

Kitap VIII, Bölüm XXV. Özgürlük Sevgisi ve Elde Etme Çabası; Eski Çağlarda Özgür Konuşmaya Sabırla Dayananlar ve Alayla (Dokunaklı Sözle) Hakaret (Başa Bakma) Arasındaki Fark Üstüne

Özgürlük her şeyi serbestçe kendi kişisel yargınla yargılamak ve ahlâka aykırı gördüklerini kınamaktan kaçınmamaktır. Eğer özgürlük erdem-

22 Gratianus, *Decret*, I, i, 1, c. 29 (Friedberg, i, 371).
23 *II. Samuel*, vi, 6-7.
24 *II. Tarihler*, xxvi, 16; *İşaya*, vi, 1.

den ayrılabilirse, erdem dışında hiçbir şey özgürlükten güzel değildir. Çünkü gerçek özgürlüğün başka hiçbir kaynaktan çıkmadığı, bütün düşünenler için açıktır. Bundan dolayı, erdemin yaşamdaki en yüce iyilik olduğu ve köleliğin ağır ve tiksindirici boyunduruğunu yalnızca onun yıkabileceği gerçeğine herkes katıldığından, düşünürlerin kanısı, insanların eğer gerekirse yaşamın tek nedeni olan erdem uğrunda ölmelerinden yana olmuştur. Fakat erdem hiçbir zaman özgürlük olmaksızın elde edilemez ve özgürlüğün yokluğu tam yetkin bir erdemin eksikliğini kanıtlar. Bunun için, kişi erdemleri oranında özgürdür; özgürlüğünün derecesi de erdemlerinin ne başarabileceğini belirler. Öte yandan, köleliği getiren ve uyumsuz bir bağlılık içinde insanı kişilere ve şeylere bağlayan tek şey yanılgılardır. Kişinin köleliği çoğu kez daha çok acınacak bir şey olarak gözükürse de, gerçekten yanılgıların köleliği çok daha alçakçadır. Şu halde özgürlükten daha sevimli ne olabilir? Erdeme saygısı olan bir kimse için de daha uygun ne bulunabilir? Bunun, bütün iyi prenslerin sürükleyici gücü olduğunu ve erdemin açıkça düşmanı olanlardan başka hiç kimsenin, hiçbir zaman özgürlüğü ayak altına almadığını okuruz. Hukukçular, özgürlük uğruna hangi iyi yasaların konulduğunu bilirler. Tarihçiler de, onun aşkına yapılmış işlerin tanığıdırlar. Sezar'ın yönetimini görmemek için Cato zehir içti, kılıcını kendine saplayıp aşağılık saydığı yaşama bir an önce son verebilmek amacıyla yarayı büyütmek için elini bütün gücüyle bastırdı ve soylu kanını akıttı. Brutus kenti kölelikten kurtarmak için iç savaşa katıldı. İmparatorluk başkenti en yumuşak huylusundan da olsa bir efendiyi çekmektense, sürekli savaşın acılarına göğüs germeyi yeğledi. Şimdi de güçsüz cinsiyete geçelim. Teuton'ların karıları, iffetlerine verdikleri değerden ötürü, savaşı kazanmış olan Marius'a bütün iffetsizliklerden uzak kalacaklarına söz vererek Vesta bakirelerine armağan edilmelerini istediler. Yakarışlarına aldırılmayınca, bir sonraki gece köle olup iffetlerinin kayboluşunun acısını çekmektense, kendilerini boğarak yaşamlarına son verdiler. Eğer böyle olayları teker teker anımsamak isteseydim, örnekler sona ermeden süre biterdi. Özgürlüğün kullanılması önemli bir şeydir ve yalnızca köle ruhlu kişilerin hoşuna gitmez.

Serbestçe yazılmış ya da söylenmiş şeyler, bir yandan çekingenliğin öte yandan da atılganlığın yanılgılarından uzak kalır; bu düz ve dar geçitten ayrılmadıkça, övülmeyi hak eder ve sevgi kazanır. Fakat özgürlüğün örtüsü altında atılganlık, ruhun şiddetini başıboş bırakırsa, akıllı kişiyi inandırıcı olmaktan çok halkın kulaklarını okşayan bir şey olarak; kendi öngörüşüne borçlu olmadığı güvenliği, çok kere başkalarının hoşgörürlüğünde bulunmasına karşın, tam bir kınamaya uğrarlar. Yine de iyi ve akıllı bir kişiden, başkalarının özgürlüğüne ilişmemesi ve ne olursa olsun serbestçe konuşanın sözlerini sabırla dinlemesi beklenir. Bu gibi şeyler, erdemin ortadan kalkmasına varmadıkça; akıllı kişi de bunlara karşı koymaz. Çünkü her erdemin kendi ışığında parlamasının yanı sıra, hoşgörünün değeri de pek özel bir şanla ışıldar.

Bir keresinde, Romalı konsül, Privernum'dan birine bu kentin tutsaklarını serbest bırakırsa barışı nasıl koruyacaklarını sorduğunda, "Eğer onlara yararlı bir barış sağlarsanız, sonuna kadar bağlı kalırlar; zararlı bir barış sunarsanız, uzun süre dayanmaz" cevabını almıştı. Serbestçe söylenen bu cüretli sözlerle Privernum kentlileri, yalnızca ayaklanmalarından ötürü bağışlanmakla kalmadılar, aynı zamanda aralarından biri böyle konuşma yürekliliğini gösterdiği için, kendilerine Roma yurttaşlığının ayrıcalıklarını sağladılar. Bir başka durumda, Philip diye birisi, Senato'nun düzenine karşı konuşma hakkını kullandı ve başka bir senatonun gerekli olduğunu söyleyerek onların hareketsizliklerini kınadı. Bu senatörlerin ciddiliğini bozmadıktan başka, koruyuculardan birine bir senatörü yakalamasını söylediğinde, sanık ona, "Philip, ben senin gözünde senatör olmadığım için sen de bana göre konsül gibi davranmıyorsun" deyince konsül Philip de soğukkanlılığını kaybetmedi...

Kitap VIII, Bölüm XVII. Bir Tiranla Gerçek Bir Prens Arasındaki Farkın Neden İbaret Olduğu; Rahiplerin Tiranlığı; Bir Çoban, Bir Hırsız ve Bir Uşağın Birbirinden Nerede Ayrıldıkları Üstüne

Prensin tirandan nerede ayrıldığından, yukarıda Plutarkhos'un "Trajan'ın Buyrukları"nı tekrarlarken söz etmiş, prensin ve devletin öteki

üyelerinin görevlerini dikkatle orada açıklamıştık. Bunun için, burada tiranın onlara karşıt niteliklerini birkaç kelime ile belirtmek daha kolay olacaktır. Düşünürlerin dediği gibi, yasalara uygun olarak yöneten kişinin prens olmasına karşılık, tiran, zora dayanan yönetimi ile halkı ezen kimsedir. Yasa, Tanrı'nın armağanı, nasafetin modeli, adaletin bir ölçüsü, kutsal iradenin bir benzeri, iyi kalmanın bir bekçisi, halklar arasında bir birleşme ve dayanışma bağı, ödevleri gösteren bir kural, kötülüklere ve onların yıkıcılarına karşı bir engel, şiddete ve bütün yanlış davranışlara karşı bir cezadır. Yasaya zorla ya da hile ile saldırılır; yasa ya aslan gazabıyla ortadan kaldırılır ya da yılanın oyunu ile bozulur. Bu, hangi yolla yapılırsa yapılsın, saldırılan şeyin, Tanrı'nın armağanı ve savaş için meydan okunan şeyin, bir bakıma Tanrı'nın kendisi olduğu açıktır. Prens halkın yasaları ve özgürlüğü için dövüşür. Tiran yasaları hiçe indirmeden ve halkı köleliğe alçaltmadan kendini hiçbir şey yapmış saymaz. Bundan dolayı prens tanrılığın bir benzeridir. Tahtını kuzeye kurmak ve kendisini –O'nun iyiliği dışında– En Yüce'ye benzetmek isteyeni taklit eden tiran ise, İblis'in küstahlığının, hatta Şeytan'ın kötülüğünün bir eşidir.[25] Çünkü, O'na iyilikte de benzemeyi dileseydi, O'ndan gücünü ve aklının şanını kopartıp almaya uğraşmazdı. İstekli olmaya daha yatkın göründüğü şey, ödülleri dağıtma yetkisinde ona eşit olmaktır. Prens Tanrılığın benzeri olarak, sevilecek, tapılacak ve doyurulacak olandır. Tiran, kötülüğün benzeri olarak, hatta öldürülecek olandır. Kaynağı haksızlık olan tiranlık, zehirli bir kökten çıkan, aşırı tehlikeli genişliklere ulaşan, dallanıp, budaklanan ve her bakımdan balta ile kesilmesi gereken bir ağaçtır. Çünkü, eğer haksızlık ve adaletsizlik, iyiliği kovup haksızlığı getirmeseydi, sağlam uyuşma ve devamlı barış, yeryüzünün haklarında sürekli olarak hüküm sürer ve hiç kimse sınırlarını genişletmeyi düşünmezdi. O zaman krallıklar, başlangıçta bunların Tanrı'ya karşı küstahça saldırışlar gibi haksızlıkla yahut O'ndan zorla almakla kurulmuş olduklarını (eski tarihçilerden öğrendiğimize göre). Yüce Augustinus Baba'nın yetke-

25 *İşaya*, xiv, 12-14.

sine uygun olarak,[26] iyi düzenlenmiş bir devletin türlü aileleri ya da aynı ailenin ayrı kişileri gibi dost ve barışık olurlardı. Belki de, akla daha yakın bir şey olur, krallık olmazdı.

Kitap VIII, Bölüm XX. Kutsal Kitab'ın Verdiği Yetkiyle, Öldürenin Tirana Bir Antla Bağlı Olmaması ya da Böyle Yapmakla, Başka Bir Nedenden Ötürü Adalet ve Şerefini Kaybetmek Zorunda Kalmaması Koşuluna Bağlı Olarak, Tiranları Öldürmenin Yasal ve Şanlı Bir Davranış Olduğu Üstüne

Putperest tiranların dizisini günümüze kadar saymak isteseydim, bu uzun ve sıkıcı bir iş olurdu. Ölümlü bir kişinin bütün diziyi anımsaması zordur; çünkü aklı karışır ve dili tutulur. Bununla birlikte tiranlar konusundaki görüşlerim, uzunluğun sıkıcılığından ve çok büyük baskının karanlığından uzak kalmaya çalıştığım kısa bir el kitabı olan *Tiranların Sonları Üzerine*[27] başlıklı küçük yapıtımda daha tam olarak ileri sürülmüştür. Çoğu bölümü imansızlarca imansızlar üzerine yazılmış olduğu için, Roma tarihinin yetkisini önemsemeyip, onun verdiği dersi, kutsal ve Hıristiyan tarihinden alınan örneklerle sağlamlaştıralım. Çünkü, Valerius'un sözleriyle, uzun dönemde güvenli olan tek gücün, kendi yürütmesine sınırlar koyan güç olduğu her yerde besbellidir. Hiçbir gücün, ölçülülükle yumuşatılması gerekmeyen güç kadar, ışıltılı ve yüce olmadığı açıktır. Kutsal Kitab'ın önümüze getirdiği en eski tiran, Efendisi'nin zorlu avcısı Nembroth (Yılların doğru hesabına uymamakla birlikte, bazı tarihlerde olan Ninos da denilmektedir) yukarıda söylediğim gibi bir günahkârdı. Çünkü o, Tanrı'nın altında değil, kendi başına efendi olmak istemişti; körlükleri yüzünden alaşağı olmaları ve parçalanmaları alınlarına yazılmış olan çürük ölümlülerin, göğe bir kule yükseltmeye kalkışmaları da onun zamanında idi. Halkın başına kutsal seçimle getirilen fakat yönetme yerine kötü bir hükmetme tutkusuna kapılınca kutsal seçimin kendisinden yüz çevirdiği bu kişi, sonunda öylesine devrilmiştir ki, üzüntüden hayatına son

26 Augustinus, *De Civitate Dei*, iv 15.

27 Salisbury'li John'un bu yapıtının kaybolduğu sanılmaktadır.

vermek zorunda kalmıştır. Çünkü krallığa tam ve doğru bir şekilde gelmek, yönetimin sonraki aşamaları buna uymazsa yararsızdır ya da pek az yararlıdır. Bir yargıç, bütünü ile şeylerin kaynaklarına bakmaz, yargısını onların çıkarlarına ve sonuçlarına dayandırır.

... Bununla birlikte tarihler bir tirana ant ya da feodal bir bağla bağlı bulunanların, onun öldürmeyi üzerlerine almamaları gerektiğini öğretir. Sadechias'ın, antının kutsal bağını saymadığı için tutsak olduğunu ve Judae krallarından adını anımsayamadığım başka birinin sözünden dönerek, üzerine ant içilen Tanrı'yı unuttuğu için, gözlerinin oyulduğunu okuruz. Çünkü, bir tirana bile iyi davranmak için bir güvence (teminat) verilirse, bu söz tutulmalıdır.

Fakat zehirin kullanılışına gelince, yanlış bir iş olmasına karşın imansızlarca bazen uygulandığı görülmekle birlikte, buna izin veren bir yasayı hiç okumadım. Tiranların aramızdan kaldırılmaları gerektiğine inanmıyor değilim, ama bu, din ve şerefi yitirmeden yapılmalıdır. Çünkü haklarında bir şeyler okuduğum kralların en iyisi ve Urias Etheus olayından başka her şeyde günahsız yaşamış olan Davud, en haksız tirana dayanmak zorunda kalmasına ve onu ortadan kaldırma fırsatı çok kere eline geçmesine rağmen, yine de o tiranı, günahlarından sıyrılmış olarak tutma gücünde olan Tanrı'nın bağışlayacağına güvenerek ilişmemiştir. Bunun için de tiran bir duygu değişikliği geçirip inayete dönmesiyle, Tanrı'nın ona gelmesine yahut onun savaşta ölmesine ya da Tanrı'nın doğrudan yargısıyla son bulmasına kadar sabırla beklemeye karar vermiştir. Sabrının ne kadar büyük olduğu, mağarada Saul'un elbisesinin yanını kestiği ve bir de gece konak yerine girince, bekçilerin kayıtsızlığını payladığı zaman, kralı, Davud'un daha doğru hareket ettiğini söylemek zorunda bırakması olayından anlaşılabilir. Tiranları yok etmenin en faydalı ve en güvenli yolu, besbelli, Tanrı'nın esirgeyiciliğine alçakgönüllülükle sığınmak zorunda kalan ve kirlenmemiş ellerini göğe açarak, kendisini üzen musibet kalksın diye inançla yakarmaktır. Çünkü, suçluların günahı tiranların gücüdür. Bundan ötürü, Amon'un bütün çocuklarının önderi Achior, Holofernes'e şu pek doğru öğüdü vermişti: "Tanrıların gözünde, halkın her-

hangi bir kötülüğü olup olmadığını iyice araştır, efendim; bundan sonra onların üzerine gidelim, çünkü tanrıları onları bırakacak ve sana verecektir. Onlar senin gücünün boyunduruğu altına gireceklerdir. Fakat Tanrı'nın gözünde bu halkın hiçbir suçu olmazsa, onlara karşı dayanamayız. Çünkü tanrıları onları korur, biz de bütün dünyanın kınama ve tepkisine uğrarız."[28]

Kitap VIII, Bölüm XXI. Bütün Tiranların Sonunun Kötü Olduğu; İnsan Eli Başaramazsa Bile, Tanrı'nın Onları Cezalandıracağı ve Bunun Dönme Julian Olayında ve Kutsal Kitaplardaki Örneklerde Görüldüğü Üstüne

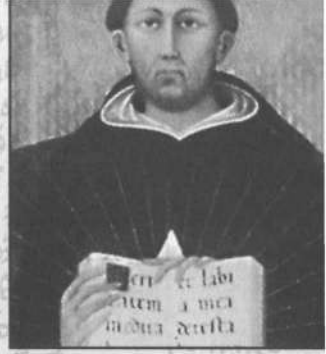
Bundan ötürü, tiranların sonu, kötülükte direnirlerse yok olmaya, doğruluk yoluna dönerlerse bağışlanmaya yol açan bir karışıklıktır. Zira, Baba kamçıyı kendi çocuklarının düzeltilmesinde kullandıktan sonra yok etmek için bir büyük ateş hazırlamıştır. Ve şöyle yazılmıştır: "Onun zamanında kötülük getirmek için Ahab önümde değildi."[29] Fakat zalimlikle direnen Jezebel cezasını kendi sonunun layık olduğu zalimlikle ödedi. Kanını, suçsuz Naboth'un kanını köpeklerin yaladıkları yerde, köpeklere yalattı. Fakat suçsuz Naboth'un kanını ele geçirmek isteğine göre, başka suçsuz kurbanların kanlarını da istemeyecek miydi? Onun haksızlığı, doğru bir adamın bağına göz dikmesiydi ve bunun fiyatı olarak da bütün krallık üzerindeki haklarını kaybetti. Dolayısıyla, bütün kötülükler Efendimiz tarafından cezalandırılır. Ama bu bazen kendi eliyle, bazen de haksıza ceza vermek için bir silah olarak kullandığı insan eli ile olur.

ÇEVİREN Nuri Çolakoğlu

---

28 *Judith*, v, 5, 24-25. [Eski Ahid'in bu kitabı, sonradan apokrif sayılarak *Kutsal Kitap*'tan çıkarılmıştır.]

29 *I. Krallar*, xxi, 29.

AQUINUM'LU THOMAS

1225 - 127

Herhangi bir yönetimin amacı, yönetimini üstüne aldığı ülkenin genlik ve güvenliğini sağlamak olmalıdır: nasıl ki, bir dümencinin görevi de gemiyi tehlikeli denizlerden emin bi limana getirmektir. Fakat bir toplumun genlik ya da iyiliği y da daha basit olara barışı, birliğinin korunmasındadır. Çünkü barış olmada topluluk yaşamı bütü faydalarını kaybede ve bunun yerine,

Aquinumlu Thomas'ın British Museum'da bulunan
***De ente et essentia* adlı elyazması eserinden bir sayfa.**

Aquinum'lu Thomas

Hıristiyan düşünürlerinin en büyüğü sayılan Thomas, 1224 yılı sonlarında ya da 1225 başlarında Napoli yakınlarındaki Roccasecca şatosunda doğmuş, 7 Mart 1274'te (Papa X. Gregorius'un toplantıya çağırdığı) Lyon Konsoli'ne giderken yolu üzerindeki Fossanuova Manastırı'nda ölmüştür. Varlıklı ve soylu bir İtalyan ailesinden gelen Thomas (babası Aquinum Kontu, annesi Teano Kontesi'ydi), önce Monte Cassino Benediktenlerinden ders almış, 6 yıl Napoli Üniversitesi'nde okumuştur. 1244'te ailesinin karşı çıkmasına rağmen, bir dilenci (mendikant) tarikatı olan Dominikenlere katılmış ve öğrenimine devam etmek üzere, zamanın en ünlü din-bilimcilerinden Büyük Albert'in (Albertus Magnus) ders verdiği Köln ve Paris üniversitelerine gitmiştir. 1250'de rahip olan Thomas genç yaşında öğretmenliğe başlamış, 1257'de de teoloji doktorası yapmıştır (Bilgisinin genişliği ve erdemli kişiliğinden ötürü, sonradan "Doctor Universalis" ve "Doctor Angelicus" diye anılmıştır). Uzun yıllar, Köln, Paris, Bologna, Napoli ve Roma'da ders okutan Thomas, ölümünden 48 yıl sonra (1322'de) Papa XXII. Ioannes tarafından kanonize edilmiş, yani ermiş ya da aziz (sanctus, saint) sayılmıştır. 1567'de papa V. Pius onu Katolik kilisesinin ululları arasına yükseltmiş; 1879'da da, Papa XIII. Leo Thomascı öğretiyi din-biliminin gerçek

temeli diye ilan etmiştir. 1914'te Papa X. Pius, Thomas'ın felsefesinin –günaha girmeden– tartışılamayacağını açıklamış ve bu felsefe, 1917'de yürürlüğe giren Kilise yasasıyla Katolikliğin resmi öğretisi olarak yeniden onaylanmıştır.

Kilise Babalarında dine salt iman yoluyla varılırken, Skolastiğin başlamasıyla birlikte bir çeşit rasyonalist teoloji moda olmuştu. Skolastiğin son ve yüksek dönemini temsil eden Thomas'ta ise, dini iman ile akli bilgi konuları birbirinden ayrılmış ve iman, aklın bir gereği olarak ortaya konmuştur. Kilise inanışının mutlak doğruluğunun insan aklıyla kavranılabilir olduğunu göstermek isteyen Thomas, bu amaç için, XIII. yüzyıl sonlarında yeniden bulunup Latinceye çevrilen Aristoteles'in bilim, ahlâk ve siyaset üstüne yapıtlarından yararlanmıştır. Thomas, genel olarak, biçimsel Skolastik yöntemden ayrılmamış, ele aldığı sorunlara tasım (kıyas) şemasını uygulayarak, Augustinus gibi Kilise Babalarıyla Eski Pagan filozofların (özellikle Aristoteles'in) görüşlerini de öncül olarak kullanmıştır. Bu yüzden, Thomas orijinal bir düşünür değildir; fakat büyük bir sentezcidir. Thomas'ın –bitirmeye ömrü yetmediği için, öğrencilerinden Aegidus Romanus tarafından tamamlanan– *Prenslik Yönetimi* adlı yapıtının kendi yazdığı ilk bölümlerinde açıklanan siyasal görüşleri de böyle bir sentezin sonucudur. Örneğin, Augustinus'un İlk Günah ve Dönüş'e bağlayarak zorunlu bir kötülük saydığı devleti, Thomas, Aristoteles gibi, toplumun genel faydasını sağlayan iyi bir kurum diye görür; buna karşılık, Aristoteles için kendine-yeterli ve mükemmel bir siyasal birim olan polis (civitas = şehir devleti) yerine, Thomas, Augustinus gibi, devletin evrensel olması gerektiğine inanır ve daha büyük birimlerin (civitates = regnum) savunma gereksinmelerini daha iyi karşıladığını söyler. Tıpkı Aristoteles gibi Thomas'a göre de, krallık en iyi yönetim biçimidir; ancak, onca Kilise bütün yeryüzü devletlerine üstündür. Bütün erkler Tanrı'dan gelir. Kral, başında bulunduğu topluluğun mutluluk içinde yaşamasını sağlamak üzere, erkini Tanrı'dan alır. Bu erki, Tanrı'nın koyduğu koşullara uygun olarak kullanması, hem Tanrı'ya hem de topluma karşı görevidir. Yönetim ılımlı (temperature) olmalı, yönetici erkini ülkenin ileri gelenleriyle paylaşmalıdır.

Thomas'ın siyasal düşünüşe büyük bir katkısı da, Toplu Dinbilim'in-

de açıkladığı yasa kuramıdır. Thomas dört çeşit yasa ayrımlar: Tanrı'nın aklı demek olan Ölümsüz (Ebedi) Yasa, Tanrı aklının bütün yaratıklarda yansıması anlamına gelen Doğal (Tabii) Yasa, Tanrı aklının –Tanrı'nın Yahudilere verdiği yasalarda olduğu gibi– doğrudan doğruya vahiy yoluyla açıklanması demek olan Tanrılık (İlahi) Yasa ve doğa yasasının insanın yeryüzündeki yaşamının belirli koşullarına insan aklı yoluyla uygulanması anlamına İnsan Yasası (Beşeri Kanun). Aslında hep birbiriyle ilişkili olan bu yasa türleri, genel olarak yasanın bütün öz niteliklerini taşırlar, Thomas'a göre, her çeşit yasanın özü bir kural ve ölçü getiren bir buyruk olmasıdır. Belli davranış kurallarının, yetkili bir organdan gerekli sürece uyarak çıktığı için mi, yoksa topluluğun genliğiyle ilgili akıl ilkeleri olduğu için mi yasa sayılmaları gerektiği, bugün bile çağdaş yazarlar arasında tartışma konusudur. Thomas ise, bu sorunu çözümlemesinde, büyük bir berraklıkla hem kaynağın hem de içeriğin önemini tanımaktadır. Yönetimi biçimci olmakla birlikte Thomas'ın yasa tanımı geniş kapsamlı, akla uygun ve gerçekçidir.

Aquino'lu Thomas'ın Eserleri:

Thomas'ın bütün yapıtlarının *(Opera Omnia)* çeşitli toplu basımları yapılmıştır. En iyileri arasında, Leonine'nin hazırladığı (Parma, 1852-72) 25 ciltlik, Vivès'in hazırladığı (Paris, 1871-90) 34 ciltlik toplamalar vardır. 1820'de Roma'da Papa XIII. Leo tarafından başlatılan eleştirili basım daha tamamlanmamıştır. Thomas'ın en önemli yapıtları şunlardır:

1259-64 – *Summa cuntra Gentiles* (Hıristiyan-Olmayanlara Karşı Toplu-Yazı)

1265-73 – *Sunuma Theologine* (Toplu Dinbilim)

1265-66 – *De Regimine Principum* (Prenslik Yönetim Düzeni Üstüne).

–, *De Regimine Judaeorum* (Yahudilerin Yönetim Düzeni Üstüne).

Ayrıca, Thomas'ın çeşitli açımlamaları da (şerhleri de), özellikle siyasal görüşlerinin anlaşılması bakımından anılmak gerekir:

Commentum in libros Politicorum seu de Rebus Civilibus (Aristoteles'in *Politika*'sı üstüne).

Commentum in X. Libros Ethicorum ad Nicomachum (Aristoteles'in *Nikomakhos'a Ahlâk*'ı üstüne).

Commentum in Quatnor Libros Sententiarum Magistri Petri Lombardi (Peter Lombard'ın *Yargılar*'ı üstüne).

Tam bir bibliyografya ise şu kaynaklarda bulunabilir:

P. Wyser O. P. *Thomas von Aquino* (Bern, 1950) ve

(Der.) Mandonnet ile Desirez, *Bibliyographie Thomiste* (Revue des Sciences philosophiques et théologiques).

Thomas Üstüne Türkçe Kaynaklar:

Hüseyin Batuhan, *Batı'da Tolerans Fikrinin Gelişmesi* (İstanbul: Anıl Yayınevi, 1959), s.160-209.

Maurice Cranston, "Aquinas", *Büyük Düşünürlerin Politika Felsefeleri* (İstanbul: Milliyet Kültür Kulübü, 1968), s.24-31.

Ayferi Göze, "Hıristiyan Düşüncesinde ve Thomas Aquino'da Siyasi İktidar Karşısında Ferdin Durumu", *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c.XXXII (1967), sayı 2-4, s.684-92.

Prenslik Yönetimi Üstüne'den Seçme Parçalar*

1. SİYASAL YÖNETİMİN ZORUNLULUĞU (BÖLÜM I)

İlk işimiz, kral deyiminin nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamak olmalıdır. Belirli bir amaca ulaşılması kararlaştırılmış, fakat buna erişmenin yolları daha seçilmemişse, oraya varmak için yön gösterecek biri gerekir. Örneğin, karşılaştığı rüzgârlara göre bir şu yöne bir öteki yöne giden bir gemi, dümencinin maharetiyle limana yöneltilmezse hiçbir zaman ereğine ulaşamaz. Bunun gibi, zekâsıyla hareket eden insanın da bütün yaşamı ve eylemleriyle yöneldiği bir amaç vardır; çünkü bir amaca göre hareket etmenin zeki varlıkların doğasında olduğu bellidir. Böyle olmakla birlikte, insanlık çıkar ve davranışlarının çeşitliliği de, istekleri amacı izlemekte birçok yolların insanlara açık olduğunu eşit ölçüde belli eder. Öyleyse, amaçlarına ulaşması için insana yol gösterilmesi gerekir. İşte, (bunun için) her insana doğadan akıl verilmiştir ve eylemlerinin amacına yöneltilmesi (bu) aklın ışığıyla olur. Tek başına yaşamak başka birçok hayvan gibi insana uysaydı, ona yol gösterecek başka bir şey gerekmez, her insan kralların kralı olan Tan-

(*) *De Regiuine Principum.* (Der.) A. P. D'Entrèves. (İngilizceye çev.) J. G. Dawson, *Aquinas: Selected Political Writings* (Oxford: Basil Blackwell, 1954), s.3-13, 79-83 (tek sayılı sayfalar).

rı'dan sonra kendi kralı olur ve eylemlerini Tanrı vergisi aklın ışığında tastamam düzenlerdi. Fakat insan yaşamı için gerekli olan her şeyi düşününce, insanın başka bütün hayvanlardan daha çok toplulukta yaşamak zorunda olan, doğadan toplumsal ve siyasal bir hayvan *(animal sociale et politicum)* olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Doğa başka hayvanlara yiyecek ve kıldan bir örtü sağlamıştır. Onlara dişler, boynuzlar, pençeler ya da en azından kaçmak için hız gibi savunma araçları vermiştir. İnsan ise böyle hazırlanmamıştır, bütün bunların yerine usavurma erki olduğundan, kendisi için bu gibi şeyleri onunla yapmak zorundadır. Böyle olmasa bile, tek bir insan gerekli her şeyi kendisine sağlayamaz, çünkü hiç kimsenin yetenekleri insan yaşamının tamlığına yetmez. Bu nedenle, hemcinslerinin toplumunda bulunmak insan için doğal olarak zorunludur.

Ayrıca: Öteki hayvanlarda kendilerine yararlı ya da zararlı olan şeyleri ayırt etmek için doğal bir içgüdü vardır; örneğin, koyun kurdu içgüdüsüyle düşman olarak görür. Hatta bazı hayvanlar varoluşları için gereken birtakım otların ve başka şeylerin şifa verme özellikleri üstüne içgüdüsel bir bilgi sahibiymiş gibi görünüyorlar. İnsanın ise yaşamın gerekleri üstüne doğal bilgisi pek geneldir. Ona akıl bağışlanmış olduğu için, insan bu aklı böyle tümel ilkelerden kendi genliğiyle ilgili belirli şeylerin bilgisine geçmekte kullanmak durumundadır. Ancak bu gibi usavurmalarla hiç kimse gerekli bütün bilgiye ulaşamaz. Bunun için, doğa onun toplumda yaşamasını istemiştir, böylece hemcinsleriyle işbölümü yaparak, her biri kendini bilimlerden bir dala verebilir, biri tıbbı, bir ötekisi bir başka bilimi vb. izleyebilir. Bu, ayrıca, düşündüklerinin hepsini birbirlerine aktarmalarını sağlayan konuşma erkinin yalnız insanda olmasından da bellidir. Evet, öteki hayvanların da duygularını gösterdikleri doğrudur, ama bir köpeğin kızdığını havlayarak belirtmesinde, öteki hayvanların da başka türlü yaptıkları gibi, bu pek genel bir biçimde olur. Öyleyse, hemcinsiyle haberleşmesi bakımından, insan başka bütün hayvanlardan, hatta turnalar, karıncalar ve arılar gibi en toplu yaşayanlardan bile daha çok yeteneklidir. Süleyman (*Vâiz* IV, 9'da), "İki kişinin birarada yaşaması yalnız yaşamasından iyidir, çünkü

karşılıklı yardımlaşırlar" derken bunu düşünmüştür. Bundan ötürü, toplumsal yaşayışı paylaşmak insan için doğal ve gerekli olunca, toplulukta bir yönetim ilkesinin bulunması da eşit ölçüde gerekli olmalıdır. Çünkü birçok kimse, herkes kendi çıkarına bakarak yaşasa, aralarından ortak yararı gözetecek biri çıkmadıkça, bu gibi bir topluluk mutlaka çözülür: Nasıl ki, bir insanın ya da herhangi başka bir hayvanın bedeni de, bütün üyelerinin genel canlılığını sağlayan tek bir denetleyici güç olmazsa çözülür. Süleyman'ın (*Meseller* IX, 14'te) dediği gibi, "Yönetici olmayınca, halk dağılır." Bu sonuç akla yakındır; çünkü özel çıkar genel yararın eşi değildir. Bizim özel çıkarlarımız ayrıdır, topluluğu birarada tutan şey ise, ortak yarardır. Fakat böyle ayrılan şeyler farklı nedenlerin sonuçlarıdır. Bunun için her bireye özgü çıkar dürtülerine ek olarak, çokluğun yararını ortaya koyacak bir ilke de bulunmalıdır. Bu nedenle, nerede öğelerin çeşitliliği içinde düzenli bir birlik görülürse, orada denetleyici bir etki de vardır. Örneğin, maddi evrende bütün gök cisimlerinin ilk ya da tanrılık olan cismin (dünyanın) denetimi altında bulundukları belirli bir tanrısal düzen vardır. Bunun gibi, bütün maddi cisimleri de akıllı yaratıklar denetler. Her insanda bedeni denetleyen ruhtur, ruhun içinde de tutku ve istek yetilerini akıl denetler. Nihayet vücudun üyeleri arasında da ötekilerini yöneten biri önderdir: Bazıları bunun yürek olduğunu söylerler, bazıları da baş. Bu duruma göre, her toplulukta denetleyici bir ilke bulunmalıdır.

İşler böylelikle bir amaca doğru yöneltilince, bazen bu yönetim doğru ya da yanlış olabilir. Bunun gibi, siyasal yönetim de bazen adildir, bazen değildir. Ona uygun bir ereğe vardırılan her şey doğru yöneltilmiştir, ama uygun olmayan bir ereğe vardırılmışsa da yanlış. Örneğin, bir özgür kişiler topluluğunun amacı, bir köleler topluluğunkinden başkadır. Çünkü özgür bir kimse kendi eylemlerine egemendir, ama bir köleyse bütün varlığıyla bir başkasınındır. Bu durumda, yönetici bir özgür kişiler topluluğunu ortak yarara göre yönetiyorsa, bu yönetim adil ve özgür kişilere uygundur. Yok, topluluk ortak yarara göre değil de yöneticinin özel çıkarı için yönetiliyorsa, bu sapık bir yönetimdir ve adil olmaktan çıkmıştır. Tanrı, bu gibi yöneticileri *Hezeki-*

el'in aracılığıyla (XXXIV, 2'de) "Kendilerini semirten çobanların vay haline; çobanın ödevi koyunlarını otlatmak değil midir?" diye kınar. Çobanlar sürünün iyiliğini, yetkeyi ellerinde tutanlar da kendilerine bırakılmış olanların yararını gözetmelidirler.

Bir kimse, yönetimi ona uyruk olanların iyiliği yerine, görevine dayanarak kendi kişisel çıkarları için kötüye kullanırsa, böyle bir yöneticiye tiran denir. Bu sözcük zorlama fikrinden gelmektedir, çünkü tiran adaletle yönetmek yerine halka zorbalıkla baskı yapar. Eskiler bütün güçlü kabile başkanlarına tiran derlerdi. Öte yandan, adil olmayan yönetimi tek bir kişi değil de, bir çete içinde birleşmiş birkaç kişi yürütürse, bu duruma oligarşi ya da azlığın yönetimi denir. Birkaç zengin servetlerinin sağladığı olanağı halkın kalanı üstünde baskı yapmak için kullanınca böyle olabilir ve bu gibi yönetimlerin tiranlıktan tek farkı, ezenlerin birden çok oluşudur. Son olarak, adil olmayan yönetimi çok sayıda kişi yürütebilir, o zaman da buna demokrasi denir: Bayağı halk sayıca üstünlüğünü zenginleri ezmek için kullandığı zaman görülen ayak takımı egemenliği böyledir. Bu gibi bir durumda, bütün topluluk bir çeşit tiran olmaktadır.

Bunun gibi, adil yönetim çeşitlerini de ayrımlamalıyız. Yönetimi topluluğun geniş bir kesimi yürütürse, buna genellikle siyasallık *(politia)* denir: Örneğin bir bölgeyi yahut bir şehri ordu yönetirse böyle olur. Ama yönetim erdemli birkaç kişinin eline düşerse, buna aristokrasi denir: Yani, en iyilerin yönetimi; bundan ötürü, o birkaç kişi de aristokrat diye adlandırılır. Nihayet, adil yönetimi bir kişi tek başına yürütürse, böyle bir kimseye haklı olarak kral denir. Tanrı, *Hezekiel*'in aracılığıyla (XXXVII, 24'te) "Kulum Davud onların üstünde kral olacak ve tek başına onların hepsine çobanlık edecek" demiştir. Böylelikle, bir kimsenin özel çıkarına bakmadan ortak yararı gözeterek yönetmesinin, krallığın doğası gereği olduğu apaçıktır.

Görmüştük ki, inzivada yaşasaydı yaşama gerekli bütün her şeyi kendi olanaklarıyla sağlayamayacağından ötürü, insan için uygun düşeni topluluk yaşamıdır. Bundan da, topluluk toplumunun yaşam gereklerini sağlamaya yeterli olduğu ölçüde daha mükemmel olduğu

sonucu çıkar. Gerçekten bir ev halkının meydana getirdiği topluluğun, beslenme, üreme ve benzeri temel gerekler bakımından belli bir yeterliliği vardır. Bunun gibi, bir köy ya da mahallede de belirli bir sanat yahut uğraş için gerekli her şeyi bulabilirsiniz. Ama, mükemmel bir topluluk, ancak yaşamın tamlığı için gerekli her şeyi sağlayan bir şehirde olur; bir bölge *(provincia)* ise daha da iyi bir örnektir, çünkü burada düşman saldırısına karşı dostların birbirine yardım edebilmesi gibi fazladan bir yarar vardır. Öyleyse, hem kim ister şehir ister bölge olsun, mükemmel bir topluluğu yönetiyorsa ona haklı olarak kral denir. Oysa bir ev halkının başı kral diye değil baba diye adlandırılır. Bununla birlikte, iki durum arasında belli bir benzerlik vardır ve bazı krallara bazen halklarının babası denir.

Özetle, söylediklerimizden kralın bir şehir ya da bölge halkını ortak yazarları için yöneten bir kimse olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Süleyman'ın dediği gibi (*Vâiz* V, 8), "Kral kendisine bağlı olan bütün topraklara hükmeder."

2. EN İYİ YÖNETİM BİÇİMİ KRALLIKTIR (BÖLÜM II)

Sorunumuzun girişini böylece yaptıktan sonra, şimdi üstümüze düşen ödev bir ülke ya da bir şehir için bir tek kişi tarafından mı yoksa birçoklarınca mı yönetilmenin daha iyi olacağını araştırmaktır: Bu soruya en iyi yaklaşım, yönetimin amacını incelemekle olur.

Herhangi bir yönetimin amacı, yönetimini üstüne aldığı ülkenin genlik ve güvenliğini sağlamak olmalıdır: Nasıl ki, dümencinin görevi de gemiyi tehlikeli denizlerden emin bir limana getirmektir. Fakat bir topluluğun genlik ve iyiliği ya da daha basit olarak barışı, birliğinin korunmasındadır. Çünkü barış olmadan topluluk yaşamı bütün faydalarını kaybeder ve bunun yerine, uyumsuzluk yüzünden bir yük olur. Bunun için, herhangi bir topluluğun yöneticisine düşen ödev, barış birliğini kurmaktır. Bir hekimin hastaları iyileştirip iyileştirmemeyi düşünmeye nasıl hakkı yoksa, onun da topluluğun barışı sağlayıp sağlamamak için çalışmakta kuşku duymaya öylece hakkı yoktur. Çünkü hiç kimse ulaşması gereken amaçlar üstünde tartışmamalı, ancak o

amaçlara götürecek yolları düşünmelidir. Bu konuda, Havari[1] imanlı olanların birliği üstünde ısrarla dururken şöyle der (*Efesoslulara* IV, 3): "Barış bağında Ruhun birliğini tutmaya gayret edin." Bunun içindir ki, bir yönetim barış birliğini sağlamakta etkili olduğu ölçüde faydalıdır. Çünkü, amacını daha iyi sağlayan daha faydalı olur: Kendi içinde birlik olanın, birliği çokluk olandan daha kolay yaratabileceği açıktır: Nasıl ki, bir şeyler ısıtmak için de en uygunu kendisi sıcak olandır. Bundan ötürü, tek bir kişinin yönetiminin çokluğun yönetiminden başarılı olması daha akla yakındır.

Üstelik. Çok sayıda kişinin kendi aralarında anlaşamazlarsa toplulukta asla birlik yaratamayacakları da bellidir. Dolayısıyla, nasıl olursa olsun yönetmeye daha başlamadan önce bile, bir bireyler topluluğunun aralarında belli bir birlik bağı olmak gerekir. Tıpkı bir geminin bütün tayfalarının aralarında bir anlaşmaya varmadan gemiyi herhangi bir rotada tutamayacakları gibi. Fakat birçok kimsenin de bir birliğe yaklaştıkları ölçüde birleşmiş oldukları söylenebilir. Onun için, önce anlaşmaları gereken birçok kişidense bir tek kişinin yönetmesi daha iyidir.

Bundan başka. Doğal bir sürece en çok yaklaşan en iyidir, çünkü doğa her zaman en iyi işler. Doğada ise yönetim hep bir tekin yönetimidir. Vücudun üyeleri arasında hepsini hareket ettiren biri vardır: Yürek, ruhta da hepsinden baskın bir yeti bulunur: Akıl. Arıların bir kralı olur, bütün evrende de her şeyin Yaratanı ve Efendisi olan bir Tanrı vardır. Ve bütün bunlar akla uygundur: Çünkü her çeşitlilik birlikten kaynak alır. Bundan ötürü, sanat yapıtları doğa yapıtlarının taklitlerinden başka bir şey olmadığı ve bir sanat yapıtı doğal kalıbını sadakatle yansıttığı ölçüde iyi başarı kazandığı için, insan topluluğunun en iyi yönetim biçimi de tek bir kişi tarafından yürütülenidir.

Bu sonucu deney de doğrular. Çünkü bir kişi tarafından yönetilmeyen şehirler ya da bölgeler ayrılıklarla parçalanmış, barıştan yok-

---

1 Aquinum'lu Thomas, "Filozof" deyince Aristoteles'i, "Havari" deyince de Pavlus'u (St. Paul'ü) anlar. Pavlus, İsa'nın İncil'i yaymaları için dört bucağa gönderdiği asıl on iki havari arasında olmamakla birlikte (hatta İsa'yı görmemiştir), sonradan onlara eşit sayılmıştır – ç.n.

sun çabalamaktadır: Böylelikle de Tanrı'nın Çok çobanlar bağımı harap ettiler" (*Yeremya* XII, 10) sözünü haklı çıkarmıştır. Öte yandan bir kralın yönettiği şehirler ve bölgeler barışın tadını çıkarır, adaletle gelişir ve servet bolluğundan sevinirler. Bunun içindir ki, Tanrı Peygamberleri yoluyla insanlarına onları bir başın altına koyacağını ve hepsinin üstünde bir prens bulunacağını adamıştır.

3. SİYASAL TOPLULUKTA İYİ YAŞAMA AMACINA NASIL ULAŞILACAĞI (BÖLÜM XV)

İnsanların yeryüzündeki iyi yaşamları nasıl kendi amacına, yani bize adanmış olan gökteki kutlu yaşama yönelirse, zenginlik, kazanç, sağlık, ustalık ya da öğrenme gibi insanların sağlayabildikleri bütün o özel faydalar da topluluğun yararına yönelmelidir. Fakat söylemiş olduğumuz gibi, en üstün ereklere bakan kimse, bu ereklere bağlı amaçlara bakan kişilerden daha önde gelmeli ve onlara kendi yetkisiyle kılavuzluk etmelidir; onun için, bundan, bir kralın o erk ve yetkeye uyruk olmakla birlikte, yine de her türlü insan etkenliği üstünde başkanlık etmesi ve onları kendi erk ve yetkesine dayanarak yöneltmesi gerektiği çıkar. Daha yüksek bir erekle ilişkili bir iş tamamlamak görevini üstüne almış bir kimse, yaptığı eylemin o ereğe doğru yönelmiş olmasına dikkat etmelidir. Örneğin, demirci kılıcı savaşmaya uygun olarak döver, yapı ustası da evi içinde oturmaya elverişli olarak kurmalıdır. Yeryüzünde iyi yaşamanın ereği de gökteki kutsanmışlık olduğu için, kralın ödevi topluluğun genliğini göksel mutluluğa ulaştırmaya uygun olarak geliştirmek, ona ulaştıracak her şeyin yapılmasını ısrarla istemek ve bu amaçla bağdaşmayan şeyleri de olabildiğince yasaklamaktır. Gerçek kutsanmışlığın yolu ve o yol boyunca karşılaşılabilecek engeller tanrısal yasanın aracılığıyla öğrenilir; bunu öğretmek ise, *Malachy*'de okuduğumuz gibi (Bölüm II, 7) rahiplerin görevidir: "Rahibin dudaklarında bilgi olacak ve insanlar yasayı onun ağzında arayacaklar." Tanrı da şöyle buyurur (*Tesniye* XVII, 18): "Fakat bu krallığın tahtına yükseldikten sonra, Levili rahiplerin nüshasını alarak kendisi için bu yasanın bir kopyasını çıkaracak ve yanında tutacak ve

ömrünün bütün günlerinde ondan okuyacak ki, Rabbi Tanrı'dan korkmayı ve bu yasada buyurulan söz ve törelere uymayı öğrensin." Kral, öyleyse, kendisine bağlı olan topluluğu iyi yaşama doğru yöneltmeye uğraşmalıdır. Bu bağlamda kralın üç görevi vardır. İlkin, yönettiği topluluğun genliğini sağlamalıdır; ikinci olarak, sağlanan bu genliği hiçbir şeyin bozamamasını güven altına almalıdır; üçüncü olarak da, bu genliği durmadan geliştirmek için elinden geleni yapmalıdır.

Çünkü bireyin iyiliği için iki şey gereklidir: Birincisi ve en temel nitelikte olanı, erdemli davranmaktır (gerçekten de, iyi bir yaşam geçirmemiz erdemle olur); daha çok bir araç niteliği taşıyan öteki ve ikincil gerek, erdemli eylem için zorunlu maddelerin yeterliğidir. İnsan doğadan bir birimdir, fakat topluluğun barış demek olan – birliği ise, yöneticinin ustalığıyla elde edilmek durumundadır. Bundan ötürü, bir topluluğun iyiliği için üç şey gereklidir. İlkin, topluluk bir barış birliği içinde birleştirilmelidir. İkinci olarak, böylece birleştirilmiş olan topluluk iyi hareket etmeye doğru yöneltilmelidir. Çünkü, nasıl bir kimse kendisi tam bir bütün olmadıkça iyi hareket edemezse, birliği olmayan ve kendi içinde çatışan bir insanlar topluluğu da öylece iyi hareket etme yeteneğinden yoksun kalır. Üçüncü ve son olarak, yöneticinin bilgeliğiyle, iyilik için zorunlu maddelerin yeterince sağlanmış olması gerekir. Topluluğun genliği böylelikle kurulduktan sonra, krala düşen bunun korunmasına bakmaktır.

Kamu genliğinin sürekli olmasını engelleyen de üç şeydir ve bunların biri eşyanın doğasından gelir. Çünkü ortak genlik herhangi belirli bir süre için olmamalı, mümkünse durmadan sürmelidir. Fakat, insan ölümlü olduğu için uzun boylu yaşayamaz. Sağken bile hep aynı canlılıkta olmaz; çünkü insan yaşamı birçok değişikliğe uğrar ve hiç kimse ömrü boyunca aynı görevleri her zaman yerine getirmeye yetenekli değildir. Kamu genliğinin korunmasına bir başka engel de işten gelir ve iradenin sapkınlığından çıkar; çünkü birçokları, topluluk için gerekli işleri yürütmekte dikkatsizdir ya da adalete uymakta kusur ederek ve başkalarının barışını bozarak topluluğun barışına zarar verirler. Sonra, topluluğun korunmasına dıştan gelen bir üçüncü engel de

vardır: Barış düşman saldırısıyla bozulur, bazen krallığın ya da şehrin tümü yıkılır. Bu üç noktaya karşılık, krallık görevinin de üç yanı vardır. Birincisi, çeşitli görevleri yapanların yerine geçecek kimselerle ilgilidir: Tanrılık akıl nasıl sürekli olarak kalamayacak bozulabilir şeylerin ardarda gelen kuşaklarla yenilenmesini ve böylelikle evren bütünlüğünün korunmasını sağlıyorsa, kralın da ödevi, öylece, boşalan görevleri yenileriyle doldurarak kendisine uyruk olan topluluğun genliğini korumaktır. İkinci olarak, kral yönetiminde, insanlara bir yasa veren ve o yasayı tutanları ödüllendiren, çiğneyenleri cezalandıran Tanrı'yı örnek alarak yasalarla, duruşmayla, cezalar ve ödüllerle uyruklarını kötülük yapmaktan alıkoymaya ve onları iyi hareket etmeye götürmelidir. Üçüncü olarak, kendisine uyruk olan topluluğun düşmanlarına karşı güvenliğini sağlamak da krala düşer. Dış düşmanlara karşı savunma olmadıkça iç tehlikelere karşı korunmak işe yaramaz.

Böylelikle, toplumun doğru düzeni için krala düşen üçüncü bir ödev kalmış olur; o da toplumun gelişmesiyle ilgilenmesidir. Bu ödev, yukarıda sıralanan çeşitli noktaları akılda tutup, eksik olanı tamamlamak ve daha iyi yapabilecek olanı mükemmelleştirerek en iyi şekilde yerine getirilebilir. Onun içindir ki, Havari (*I. Korintoslular* XII, 31) inançlılara hep daha iyi armağanlar dilemelerini söyler.

Böylece, kralın ödevini meydana getiren şeyleri sıralamış oluyoruz, ama her birini, çok daha ayrıntılı olarak incelemek gerekir.

Toplu Dinbilim'den Seçme Parçalar*

1. SİYASAL YAŞAMIN İNSAN İÇİN DOĞAL OLMASI

Kölelik İlişkisiyle Siyasal İlişki Arasındaki Karşıtlık (Soru 92, Madde 1, İkinci Olarak)

İki çeşit uyrukluk vardır. Birincisi köleliktir; bu durumda efendi kölesini kendi rahatı için kullanır, bu çeşit uyrukluk günahın bir sonucu olarak başlamıştır. Sonra da, efendinin kendisine uyruk durumunda olanları onların iyilik ve yararları için yönettiği bir başka uyrukluk biçimi vardır. Bu çeşit uyrukluk günahtan önce de varolmuştur: Çünkü daha bilge olanlar tarafından yönetilmeyeydi, insan toplumunda akla uygun bir düzen olmazdı. Kadının erkeğe doğal uyrukluğu da, bu tip uyrukluğa göredir: Çünkü erkek akılla ayırt etme erkleri bakımından doğaca kadından daha iyi hazırlanmıştır. İleride göreceğimiz gibi, masumluk durumunda erkekler arasında bile belli bir eşitsizlik olmamış değildir.

(*) *Summa Theologica.* (Der.) A.P. D'Entrèves, (İngilizce çev.) J. G. Dawson, *Aquinas: Selected Political Writings* (Oxford: Basil Blackwell, 1954), s.103-33, 149-51 (tek sayılı sayfalar). Ancak, bu arada "Genel olarak Yasa" bölümü (4) bütünüyle F. W. Coker, *Readings in Political Philosophy* (New York: Macmillan, 1938), s.209-14'ten çevrilmiştir.

İnsanların Arasındaki Doğal Eşitsizlikler (Soru 96, Madde 3, Sonuç Olarak)

İnsanlar arasında, düşüşten önce bile hiç değilse cinsiyet bakımından bazı ayrılıklar olması gerektiğini kabul etmeliyiz. Çünkü cinsiyet ayrılığı olmasa üreme olamazdı. Çocukların bir kuşakta doğmalarında ve evlenerek yeni çocuklar üretmelerinde olduğu gibi, yaş ayrılığı da böyledir. Hem adalet hem de bilgi bakımından, ruh yetenekleri arasında da bir fark olacaktır. Çünkü insan kör zorunlulukla değil, özgür seçmeyle hareket eder; böylelikle de eyleminde, iradesinde ve bilgisinde erklerini az ya da çok kullanmaya yetenekli olur. Bazıları böylece, doğruluk ve bilgide başkalarından daha çok ilerlerler. Bunun gibi beden güçlerinde de belirli bir fark olur; çünkü insan bedeni doğa yasalarından büsbütün bağışık değildir, doğal kaynaklarından az ya da çok yardım alacak biçimdedir. Masumluk durumunda bile, insan kalıbının yaşamayı sürdürebilmesi için besin gerekliydi. Bunun için, pekâlâ diyebiliriz ki, esirin *(ether)* ve yıldızların ayrı ayrı durumlarına göre, doğuştan bazılarının vücudu daha güçlü, bazılarınınki daha uzun ya da daha güzel ve daha çok özenerek yaratılmıştır. Böyle olmakla birlikte, bu durum kendilerine daha az özenilmiş olanlarda beden ya da ruh bakımından bir kusur ya da eksik teşkil etmez.

Siyasal Yaşam İnsan İçin Doğaldır (Soru 96. Madde 4)

Egemenlik *(dominium)* iki türlü anlaşılmalıdır. Birinci anlamında köleliğin karşıtıdır. Burada efendi, bir başkasının ona köle gibi uyruk olduğu bir kimsedir. İkinci anlamında herhangi bir çeşit uyrukluğun karşıtı olarak anlaşılmak gerekir. Bu anlamda, görevi özgür kişileri yönetmek ve denetlemek olan bir kimseye de efendi (egemen) denebilir. Kölelik demek olan birinci egemenlik, masumluk dönemindeyken insanlar arasında yoktu. İkinci çeşit anlaşıldığında ise, masumluk dönemindeyken bile bazı kimseler ötekilerin üstünde denetim kurmuşlardır. Bunun nedeni, özgür bir kişinin, *Metafizik*'te denildiği gibi, "kendi eylemlerinin özgür etkeni" olması bakımından köleden ayrılmasıdır.

Bir kimsenin özgür kalan bir başkası üstündeki denetimi ise, bu

kimse onu ya da ortaklaşa yarara göre onun iyiliği için yöneltilince olur. Ve iki nedenden ötürü, bu çeşit egemenlik masumluk dönemindeyken de vardır. Bir kere, insanın doğadan toplumsal bir hayvan olmasından ve dolayısıyla masumluk dönemindeyken bile insanların toplum durumunda yaşamalarından ötürü vardır. Bu durumda, birarada yaşayan birçok kişinin, aralarından biri ortaklaşa yararı göz önünde tutmak için yetkelendirilmedikçe toplumsal bir yaşamları olamaz. Birçok bireyler, birey olarak çeşitli amaçlarla ilgilenirler. Bir kişi ise bir amaçla ilgilenir. Bu bağlamda filozof (*Politika*'nın başında) der ki, "Bir çokluğun bir amaca yöneltildiği her zaman ve her yerde yön veren yetke sahibi biri bulunur." İkinci olarak, kalan başkalarından daha bilge ve doğru bir adam olursa, bu yeteneklerin başkalarının yararına kullanılmaması hata olur; nitekim *I. Petrus*, 4'te denir ki, "Herkes kendisine bağışlanmış olan nimeti dostlarının yararına harcayacak." Bu bağlamda, Augustinus da (XIX *De Civit. Dei*, 14'te) "Adil kişiler egemenlik isteğinden değil, akıl verme ödevlerinden ötürü yöneticilik ederler" der ve (Bölüm 15'te) "Bu, doğal düzen gereğince olur, çünkü Tanrı insanı böyle yaratmıştır." Bu düşüncelerden de, egemenliğin ilk çeşidiyle ilgili bütün itirazların cevabı çıkar.

2. KRALLIK VE DÜNYANIN TANRISAL YÖNETİMİ
(Soru 103, Madde 3)

Evreni bir tek kişinin yönettiği kabul edilmelidir. Çünkü evren yönetiminin amacı, özünde iyi olandır ya da en iyi sonuçtur; onun için yönetim de en iyisi olmalıdır. Fakat, en iyi yönetim biçimini bir tek kişi yürütür. Bunun nedeni, yönetimin, yönetilenlerin herhangi bir amaca, yani belli bir iyiliğe doğru yöneltilmesiyle aynı şey olmasıdır; fakat Boethius'un (III, *De Consol.* XI'de) "ne varsa, ancak birlik olduğu ölçüde varolduğu" için iyiliğin gerektirdiği şeyleri ancak onsuz var bile olmayacağı birliği aradığı ölçüde gerektirebileceğini göstererek kanıtladığı gibi, birlik de iyiliğin doğasındadır. Bir de, şeylerin olabildiğince çözülüp dağılmaktan kaçındıklarını ve bir şeyin çözülüp dağılmasının içindeki bir kusurdan ileri geldiğini görüyoruz. Bunun için de, bir kalaba-

lığı yöneten her kimse, onun ilk amacı birlik ya da barıştır: Fakat birliğin nedeni de kendi içinde bir olmalıdır. Gerçekten herhangi bir sayıda bireylerin kendileri şu ya da bu yoldan birleşmiş olmadıkça, başkalarını birleştirip onları uyuma getiremeyeceği apaçıktır. Fakat, doğrudan birlik olan bir şey, yapma olarak birleştirilmiş bir şeyden daha kolaylıkla bir birlik nedeni olabilir. Onun için, bir kalabalığı bir kişi, birkaç kişiden daha iyi yönetir. Onun için de, bundan, yönetimlerin en iyisi olan evren yönetiminin de tek bir yöneticinin işi olduğu sonucu çıkar. Filozof'un (XII. *Metafizik*'te) dediği de budur: "Doğa düzensizlikten tiksinir, yöneticilerin çokluğundan ise iyilik gelmez. Bundan ötürü, bir tek egemen vardır."

3. SİYASAL DÜZENİN DEĞERİ VE ÖNEMİ

Devletin Hangi Anlamda Bir Amaç Olma Değerini Taşıdığı (Soru 21, Madde 4)

Bir insanın tümü ya da sahip olduğu her şey, siyasal itaat yükümüne bağlı değildir; dolayısıyla, yaptığı her eylemin de siyasal topluluk bakımından övgüye ya da yergiye değer sayılması gerekmez. Fakat bir insanın tümü ve sahip olduğu ya da olabileceği her şeyin Tanrı ile belli bir ilişkisi olmak gerekir. Dolayısıyla, iyi ya da kötü, her insan eylemi, akla uygun olup olmadığına göre Tanrı'nın önünde erdemli ya da erdemsizdir.

Siyasal Düzenin Tanrısal ve Doğal Düzenle Karşılaştırılması (Soru 72, Madde 4)

İnsanda bulunan üçlü bir düzen vardır. Birincisi, bütün eylem ve deneyimlerimizin aklın yol göstericiliğine uygun olmak gerektiği ölçüde akıl yönetiminden çıkandır. İkincisi, her şeyde yol göstericimiz olmak gereken tanrısal yasayla karşılaştırmadan çıkar. Eğer insan tek başına yaşayan bir hayvan olsaydı, bu ikili düzen yeterdi: Fakat insan *I. Politika*, Bölüm 2'de kanıtlandığı gibi doğadan toplumsal ve siyasal bir hayvan olduğu için, insanın birlikte yaşamak zorunda olduğu hem-

cinslerine karşı davranışlarını düzenleyecek üçüncü bir düzenin olması zorunludur.

4. GENEL OLARAK YASA

Yasanın Niteliği (Soru 90)

Madde I. Yasanın akla ait bir şey olup olmadığı.

Böylece birinci maddeye başlıyoruz.

(i) Yasa akla ait bir şeye benzemiyor. Çünkü Havari der ki, "Organlarımda başka bir yasa görüyorum." Akla ait olan bir şey, vücudun organlarında bulunamaz; çünkü akıl maddi organları kullanmaz. Bu nedenle, yasa akla ait bir şey değildir.

(ii) Sonra, akılda yalnız erk, biçim ve işlem vardır. Yasanın aklın erki olmadığı bellidir; bunun gibi, yasa aklın bir biçimi de değildir, çünkü aklın biçimleri zihnin bölümlerini meydana getirirler. Yasa aklın işlemi de olamaz, çünkü bu durumda, akıl durduğu zaman yasanın da sona ermesi gerekir. Bu nedenle, yasa akla ait bir şey değildir.

(iii) Daha sonra, yasa kendisine bağlı olanları doğru eyleme zorlar. Eyleme zorlamak ise, gerçekte akla değil iradeye aittir; hukukçu "Prensin iradesi, yasa hükmündedir" der.[1]

Öte yandan, yasanın görevi buyurmak ve yasaklamaktır. Göstermiş olduğumuz gibi, buyruk akıldan çıkar. Bu nedenle, yasa akla ait bir şeydir.

Sonuç: Yasa, insan eylemlerinin bir kural ve ölçüsü (*regula et mensura*) olduğu için, zorunlu olarak akla bağlıdır.

İtirazları şöyle cevaplandırırım: Yasa, bir kimsenin uyarınca belirli eylemleri yapmaya zorlandığı ve başka birtakım eylemleri yapmaktan alıkonduğu bir eylem kuralı ya da ölçüsüdür. Yasa *(lex)* kelimesi, bağlamak *(ligando)* sözünden gelir, çünkü insan yasayla belirli bir eylem yoluna bağlanır. Fakat, insan eyleminin kuralı ve ölçüsü, bu eylemlerin birinci ilkesi olan akıldır: Bunun böyle olduğu, başka yerlerde söylediklerimizden bellidir. Eylemi uygun ereğine yönelten akıl-

1 Bir Roma Hukuku kuralı: *Quod principi placuit legis haber vigorem* (*Dig.*, I, iv, 1, Ulpianus).

dır ve filozofa göre, bu her türlü etkenliğin birinci ilkesidir. Herhangi bir sınıfa ait bir şeyi yöneten birinci ilke, o türün kural ve ölçüsüdür; sayılar kategorisinde birliğin ya da hareket kategorisinde ilk hareketin olduğu gibi. Bundan yasanın akla ait bir şey olduğu çıkar.

Yukarıdaki birinci kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Yasa bir kural ve ölçü olduğu için, onun her yerde ikili bir biçimde bulunduğu söylenebilir. Bir bakıma, yasa yöneten ve düzenleyendedir; bu ise aklın bir niteliği olduğu için, bu anlamda yasa yalnız akıldadır. Öte yandan, yasa yönetilen ve düzenlenenin bir bölümüdür; bu durumda, yasayla belli bir yöne götürülen her şeyde yasa vardır; yasadan çıkan bir yönelimin ise, gerçekte yasa olmadığı, ancak yasadan pay aldığı söylenebilir. Bu anlamda, beden üyelerinin cinsel isteklere yönelmesine "üyelerin yasası" denir.

İkinci kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Dış hareketlerde, nasıl yapılan şeyi –örneğin, yapı kurma işlemiyle, tamamlanmış yapıyı– birlikte ele almak gerekirse, aklın çalışmalarında da bir yandan aklın hareketini, yani kavrama ve mantıklı düşünmeyi, öte yandan da aklın çalışmasıyla ortaya çıkan kurgusal (spekülatif) aklın tanımını, önermesini, tasımını ya da kanıtlamasını birlikte ele almak gerekir. Pratik akılda bile ahlâk alanında tasım kullanıldığı için, önermenin kurgusal akılda sonuçlara ilişkin olması gibi, pratik akılda da hareketlere ilişkinlik görürüz. Pratik aklın hareketlere bağlı olan bu tümel önermeleri, yasa niteliğindedir. Akıl bu önermeleri teker teker dener, sonra onları görenekler diye topluca saklar.

Üçüncü kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Akılda, göstermiş olduğumuz gibi, iradeden eyleme geçme erki vardır. Çünkü akıl belirli bir amaç için gerekli her şeyi, o amaca varılması istendiğinden ötürü buyurur. Fakat irade, yasa yetkisinde olacaksa, buyurduğu zaman akılla düzenlenmelidir. Prensin iradesi yasa hükmündedir sözünü bu anlamda anlamamız gerekir. Herhangi başka bir anlamda, prensin iradesi, yasadan çok, bir haksızlık olur.

Madde II. Yasanın her zaman ortak yarar için çıkarılıp çıkarılmadığı.

Böylece, ikinci maddeye başlıyoruz.

(i) Yasa her zaman ortak yarar için çıkarılmaz gibi görünüyor. Çünkü, buyurmak ve yasaklamak yasaya aittir. Fakat buyruklar belirli özel yararlar için verilir. Bu nedenle, yasanın amacı her zaman ortak yarar değildir.

(ii) Sonra, yasa insanı eyleme yöneltir. Fakat, insan davranışı özel eylemlerden meydana gelmiştir. Bu nedenle, yasa birtakım özel yararlar için çıkarılır.

(iii) Bundan başka, İsidorus[2] der ki, "eğer yasa akıldan yapılmış ise, akılla kurulan her şey yasa olacaktır." Fakat, akıl yalnız amacı genel yarar olan şeylerden ibaret değildir, aynı zamanda bir kimsenin özel yararını da içine alır. Bu nedenle, vb.

Öte yandan, yine İsidorus der ki, "yasa kimsenin özel çıkarı için değil, fakat bütün yurttaşların ortak faydası için yapılır."

Sonuç: Yasa, sonul amacı mutluluk olan insan davranışının kuralı olduğu için, ortak mutluluk da zorunlu olarak ortak yarardan çıkar.

İtirazları şöyle cevaplandırırım: Bir kural ve ölçü olması dolayısıyla, yasa insan eylemlerinin ilkesidir. Bundan başka, aklın insan davranışlarının ilkesi olmasının yanı sıra, aklın kendisinde akıldaki başka her şey bakımından ilke olan bir şey de vardır. İşte yasa, gerçekte ve özellikle aklın bu ilkesine aittir. Pratik aklın yönettiği eylemlerin birinci ilkesi sonul amaçtır, insan yaşamının sonul amacı ise mutluluktur. Bunun için, yasanın mutluluk durumuna özel bir itina göstermesi gerekir. Ayrca, her parça bütünüyle, mükemmel olmayanın mükemmelle ilişkisinin aynı olan bir ilişki içinde bulunduğu ve bir kimse topluluk denen mükemmel bütünün bir parçası olduğu için, bundan yasanın uygun amacının bütün topluluğun yararı olmak gerektiği sonucunu çıkar. Bundan ötürü, filozof yasayla ilişkili olan şeyleri tanımlarken, hem mutluluğu hem de siyasal birliği anar. Bu bağlamda der ki (*Ethika* V, Bölüm 1): "Ortak siyasal eylemle topluluğun yararını sağlayan ve koruyan şeyi biz yasal ve adil diye adlandırırız"; mükemmel

2 İsidorus (560-636), Sevillalı bir Hıristiyan ermişi. İspanya'dan geldiği için *İsidorus Hispalensis* diye tanınmıştır – ç.n.

topluluk da, *Politika*'nın birinci kitabında (Bölüm 1) gösterildiği üzere şehirdir. Fakat, herhangi bir şeyde özel olarak adlandırılan, asıl niteliğe ait olduğu söylenen başka niteliklerin ilkesidir. Örneğin, bütün şeylerden daha sıcak olan ateş, ateşten pay almaları ölçüsünde sıcak oldukları söylenen, kısmen sıcak olan cisimlerdeki sıcaklığın nedenidir. Bunun ardından zorunlu olarak, yasa özellikle ortak yararı göz önünde tuttuğuna göre, özel bir durumda ilgili her kural, ancak ortak yarara yöneldiği ölçüde yasa niteliğinde olmalıdır. Öyleyse, her yasa ortak yarar için çıkarılır.

Yukarıdaki kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Yasayla yöneltilen şeylere yasanın uygulanmasını gerektiren bir kural vardır. Bununla birlikte, ortak yarara bağlı ve yasaya ait olan bir düzen, kişisel amaçlara da uygulanabilir. Bunun gibi, özel eylemlerle ilgili kurallar da vardır.

İkinci kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Gerçekten işlemler özel eylemlerden meydana gelirler; fakat bu özel eylemler, tür birliği dolayısıyla değil, sonul amaç birliği bakımından ortak yarara bağlı olabilir ve buna uyarak da, ortak iyiliğin genel amaç olduğu söylenebilir.

Üçüncü kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Kanıtlanamaz ilkelere başvurmaksızın, teorik akılla hiçbir şey sağlam olarak kurulamayacağı gibi, ortak yarar olan sonul amaca bağlanmaksızın, pratik akılla da hiçbir şey sağlam olarak kurulamaz. İşte akılla kurulan bir şeyin yasa niteliğinde olması, bu anlamdadır.

Madde III. Her aklın yasa yapıp yapamayacağı.

Böylece üçüncü maddeye başlıyoruz.

(i) Herhangi bir kimsenin aklı yasa yapabilir gibi görünüyor. Çünkü, Havari der ki, (*Pavlus'un Romalılara Mektubu*, ii, 15) "yasası olmayan uluslar, yasanın işlerini doğallıkla yaptıkları zaman, onların ayrıca yasası olmayarak kendi kendilerine yasadırlar." Bu, herkes için de söylenebilir. Bu nedenle, herkes kendisi için yasa yapabilir.

(ii) Bundan başka, filozof der ki, "Yasa yapıcının ereği, insanı erdeme götürmektir." Fakat, herkes bir başkasını erdeme götürebilir. Bu nedenle, herhangi bir kimsenin aklı yasa yapabilir.

(iii) Ayrıca, nasıl bir devletin prensi o devletin yönetmeni ise, bir

ailenin babası da evinin yönetmenidir. Bu nedenle, bir devletin yönetmeninin o devlete yasa yapabilmesi gibi, her aile babası da kendi evinde yasa yapabilir.

Öte yandan, İsidorus, kilise yasasında da, gördüğümüz şu sözleri söyler: "Yasa, halk tarafından kurulan ve yaşlıların –topluluğun da rızasıyla– şu veya bu sorunda verdikleri karara uygun olandır." Bu nedenle, yasa yapmak herkesin görevi değildir.

Sonuç: Yasa, ortak yararı gözettiği için akılla –ancak, herhangi bir kimsenin aklıyla değil, fakat topluluğun veya topluluk adına hareket eden prensin aklıyla– yapılabilir.

İtirazları şöyle cevaplandırırım: Kesinlikle anlaşılmak gerekince, yasanın birinci ve baş amacı ortak yararı düzenlemektir. Fakat, soruları ortak yarara göre düzenlemek, bütün topluluğun ya da onu temsil eden bir kimsenin görevidir. Bundan ötürü, yasayı ilan etmek de ya bütün topluluğun ya da görevi ortak yararı gözetmek olan siyasal kişinin üstüne düşer. Başka her durumda olduğu gibi, burada da, ereğin ne olacağını buyuran, ona erişmek için kullanılacak araçları da buyurur.

Yukarıdaki birinci kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Yasa, bundan ötürü, yalnızca yönetimi yapan kişiden çıkmaz, yönetilenin de bir parçasıdır. Bu anlamda, herkes yönetenin düzenini benimsediği ölçüde, kendisi için bir yasadır. Bu nedenledir ki, Havari sözüne, "yasanın işi yüreklerinde yazılı olan kimseler" diye devam eder.

İkinci kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Özel bir kişinin doğru yaşamı zorlama yetkesi yoktur. Ancak öğütler verebilir; fakat öğüdü tutulmazsa zorlama erki olmaz. Fakat, filozofun (X *Ethika*, Bölüm 9'da) dediği gibi, doğru yaşamı sağlamakta etkili olabilmesi için, yasanın bu gibi bir zorlama gücü bulunması gerekir. Ama zorlama erki de, ya bir bütün olarak topluluğa yahut onun, daha sonra göreceğimiz gibi, görevi ceza vermek olan resmi temsilcisine aittir. Bundan ötürü yasaları yapma hakkı yalnız onundur.

Üçüncü kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Her insan nasıl bir ailenin üyesiyse, her ev halkı da öylece bir şehrin bölümüdür: Fakat şe-

hir, *Politika*'nın birinci kitabında gösterildiği üzere, mükemmel bir topluluktur. Bunun gibi, bir kimsenin iyiliği nasıl sonul bir amaç olmayıp ortak yarara bağlı ise, herhangi bir ev halkının iyiliği de, mükemmel bir topluluk olan şehrin çıkarlarına bağlı olmalıdır. Bundan dolayı, bir ailenin başı belirli birtakım kural ve düzenler koyabilir, ama tam anlamıyla yasa gücünde olanları yapamaz.

Madde IV. İlanın yasanın esaslarıyla ilgili olup olmadığı.

Böylece dördüncü maddeye başlıyoruz.

(i) İlan yasanın esasıyla ilgili değildir gibi görünüyor. Çünkü, doğal yasa öncelikle yasanın esasıdır. Doğal yasa ilan gerektirmez. Bu nedenle, yasanın ilan edilmesi esasıyla ilgili değildir.

(ii) Sonra, yasa bir kimseyi bir şey yapmaya veya yapmamaya zorlar. Fakat, yalnız yasanın huzurlarında ilan edildiği kimseler değil, başkaları da yasaya uymak zorundadırlar. Bu nedenle, ilan yasanın esasıyla ilgili değildir.

(iii) Bundan başka, uygar yasanın dediği gibi, "yasalar gelecek işlemler üzerine zor (cebir) koyduğu için, yasanın zorunluluğu geleceğe yönelmiştir." Fakat, ilan içinde yaşanılan zamandakilere yapılır. Bu nedenle, ilan yasanın bir gereği değildir.

Öte yandan, kilise yasası, "yasalar ilan edildikleri zaman kurulmuş olurlar" der.

Sonuç: Yasa, üzerlerine konulduğu kimselere uygulanacak bir kural olarak kurulduğundan, zorlayıcı erki elinde tutmasını sağlamak için ilan edilmesi ve yasaya bağlı olanların gözlerinin önüne getirilmesi gerekir.

Şu duruma göre, ben, belirttiğim gibi, yasanın insanlar üzerinde bir kural ve ölçü olarak konulduğunu söylemiş oluyorum. Bir kural ya da ölçü, yönetilen veya düzenlenene uygulanması için konulur. Bu nedenle, yasanın gerçek niteliği olan bağlayıcı erki elinde tutması için, onunla yönetilen kimselere uygulanması gerekir. Bu uygulama, ilan yoluyla yasayı onlara bildirerek yapılır. Böylece ilan, özel niteliğine ulaşması için yasaya gereklidir.

Baştaki dört önermeden, şimdi yasanın tamamını çıkarabiliriz:

Yasa, ortak yarar için aklın verdiği ve topluluğun başındaki kimsenin ilan ettiği bir emirdir.

Yukarıda söylenenlerden yasanın doğru tanımını çıkarabiliriz. Bu ise, ortak yararı ilgilendiren şeylerin, topluluğun gözetimiyle görevlendirilmiş kimse tarafından ilan edilen, akla uygun bir düzenlenişinden başka bir şey değildir.

Yukarıdaki birinci kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Doğal yasa da ilan edilmiş sayılır; çünkü Tanrı bu yasayı insanların zihinlerine öylesine yerleştirmiştir ki, onlar bunu doğal olarak kavrarlar.

İkinci kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Yasanın huzurlarında ilan edilmediği kimseler de, ilandan sonra başkalarından öğrendikleri veya öğrenebilecekleri için onun varlığına bağlıdırlar.

Üçüncü kanıta şöyle karşılık verilmelidir: Belli bir zamanda yapılan ilan, bir bakıma onu hiç durmadan ilan eden yazının devamlılığı nedeniyle geleceğe yayılır. Bunun için, İsidorus der ki, "Yasa kelimesinin, yazılı olduğu için, okumaktan *(legendo)* geldiği söylenir."

5. YASA ÇEŞİTLERİ (Soru 91)

Sonsuz Yasa [Lex Aeterna] (Madde 1, Sonuç Olarak)

Yukarıda söylediğimiz gibi, yasa pratik aklın mükemmel bir topluluğu yöneten "prenste (tecelli eden)" belli bir buyruğudur. Bununla birlikte, birinci ayrımda gösterildiği üzere,[3] dünyanın tanrısal güç *(divina providentia)* tarafından yönetildiği varsayılınca, bütün Evren topluluğunun tanrısal akıl *(ratione divina)* tarafından yönetildiği açıktır. Bundan ötürü, yaratılmış şeylere, evrenin Prensi olan Tanrı tarafından yol gösterilmesi yasa niteliğindedir. Biz buna sonsuz yasa diyoruz.

Doğal Yasa [Lex Naturalis] (Madde 2, Sonuç Olarak)

Yukarıda gösterdiğimiz gibi, Tanrısal güce uyruk olan bütün şeyler sonsuz yasayla ölçülüp düzenlendiği için, ondan kendilerine uyan eylem ve amaçlara doğru birtakım eğilimler kaptıkları ölçüde her şeyin

3 Ia: Soru XXII, Madde 1, 2.

bir nebze sonsuz yasaya katıldığı açıktır. Fakat geriye kalanlardan, yalnız akıllı yaratıklar tanrısal güce çok özel bir yoldan uyrukturlar; kendileri o güce katıldıkları için hem kendi eylemlerini hem de başkalarının eylemlerini denetlerler. Böylece, tanrısal aklın kendisinde belli bir payları olur ve ondan uygun eylem ve ereklere karşı doğal bir eğilim kaparlar. Akıllı yaratıkların sonsuz yasaya bu katılışına doğal yasa denir. Onun için, Mezmurcu (*Mezmurlar* IV, 6) "Salah kurbanlarını kesin" dediği zaman, kendisine salah kurbanlarının ne olduğu sorulmuş gibi, "Bize kim iyilik gösterecek? diyenler çoktur" diye eklemiş ve iyiyi kötüden ayırt etmemize yarayıp, doğal yasa demek olan doğal aklın ışığının içimizdeki tanrısal nurun izleniminden başka bir şey olmadığını düşünerek, şöyle cevap vermiştir: "Yüzünün nuru üstümüzde yükseliyor, ya Rab." Onun için, doğal yasa dediğimiz zaman, bunun sonsuz yasanın akıllı yaratıklara katılmasından başka bir şey olmadığı açıktır.

İnsan Yasası [Lex Humana] (Madde 3, Sonuç Olarak)

Kurgusal akılda, nasıl doğal olarak bilinen tanıtlanamayacak ilkelerden çıkarak, çeşitli bilimlerin doğuştan olmayıp aklın kullanılmasıyla elde edilen sonuçlarına varıyorsak; bunun gibi insan aklının da, doğal yasanın öncülerinden, belli birtakım ortak ve tanıtlanamayacak ilkelerden imiş gibi çıkarak daha tikel başka kurallara yürümesi gerekir. Bir akıl çabasıyla ulaşılan bu gibi tikel kurallara insan yasaları denir; ancak, yukarıda işaret etmiş olduğumuz, her türlü yasa için zorunlu öteki koşulları da taşımaları gerekir. Bunun için, Cicero şöyle der (*De Invent. Rhetor.* II, 53): "Yasa ilk başlangıcında doğadan kaynak alır: Sonra yararlı oldukları anlaşılan ölçüler de görenek yoluyla yerleşerek buna eklenir: Son olarak da, sayınma ve kutsallık, doğadan kaynak alan ve görenekle yerleşene ek bir yaptırım sağlarlar."

Tanrısal Bir Yasanın Gerekliliği [Lex Divina]
(Madde 4, Sonuç Olarak)

İnsan yaşamını yönetmek için, doğal yasayla insan yasasına ek olarak bir de tanrısal yasanın olması zorunludur: Bunun dört nedeni vardır.

–Bir kere, insan, eylemlerinde yasa gereğince sonul ereğe göre yönetildiği için. Bundan ötürü, eğer insanın ereği doğal yetileriyle orantılı olsaydı, o zaman, ona doğal yasanın ve yine doğal yasadan çıkan insanlarca yapılmış yasanın üstünde, akıl yanından herhangi bir yön verme gerekmezdi. Fakat, insan bir sonsuz kutsanmışlık ereğine layık görüldüğü, bu da göstermiş olduğumuz gibi, doğal insanlık yetileriyle orantılı olmayı kat kat aştığı için, bu ereğe yalnızca doğal yasa ve insan yasasıyla değil, aynı zamanda tanrısal olarak verilmiş bir yasayla da yönetilmesi gerekmiştir. –İkinci olarak: Özellikle olumsal *(contingent)* ve belirli sorunlarda insan yargısının pekin olmayışından ötürü, çoğucası insanlık işleri üstüne ayrı ayrı kişiler birbirlerinden çok farklı yargılar verirler, bunlardan da farklı, hatta karşıt yasalar çıkar. Bundan ötürü, insanın kuşkuya yer kalmadan ne yapacağını ve neden sakınacağını bilebilmesi için, eylemlerinin yanılmaz olduğu (hatadan münezzehliği) bilinen tanrısal olarak verilmiş bir yasayla yönetilmesi gereklidir. –Üçüncü olarak: Yasalar, kendisi yargılanabilir olan bir şeye göre yapıldıkları için. Fakat insan yargısı ruhun gizli iç eylemlerine erişemez, ancak ortada görünen dış eylemler hakkında olabilir. Ancak, erdemin mükemmelliği ise, insanın her iki eylem çeşidinde de doğru olmasını gerektirir. Böylelikle, insan yasası iç eylemleri düzenlemekte ve sıralamakta yetersiz kalınca, bu amaçla bir de tanrısal yasa olması zorunlu hale gelmiştir. –Dördüncü olarak: Augustinus'un dediği gibi *(I De. Lib. Arb.)* insan yasası kötülükle yapılmış her şeyi ne cezalandırabileceği hatta ne de yasaklayabileceği için. Çünkü (bu yasa) kötü olan her şeyi önlemeye çalışırken, iyi olan birçok şeyleri de imkânsız kılar ve böylelikle, ortak genlik için yararlı ve dolayısıyla insan ilişkilerine gerekli olan birçok şeyleri de engellemiş olurdu.

Bundan ötürü, hiçbir kötülüğün yasaksız ve cezasız kalmaması için, her türlü günahı yasaklayacak bir tanrısal yasa olması gerekmiştir.

6. YASANIN ETKİLERİ (Soru 92)

Yasanın Manevi Amacı (Madde 1, Sonuç Olarak)

Yasanın gerçek amacının, ona uyruk olanları kendi erdemlerini aramaya götürmek olduğu açıktır. Erdem ise "sahibini iyi yapan şey" olduğu için, bundan yasanın asıl etkisinin, o yasa kimler için yapılmışsa onların ister mutlak ister yalnız belli bir bakımdan genliği olduğu sonucu çıkar. Yasakoyucunun niyeti gerçekten iyi olana, yani tanrısal adaletle düzenlenen ortak yarara yönelmişse, bundan insanın bu gibi bir yasayla kayıtsız şartsız iyi hale getirileceği sonucu çıkar. Öte yandan, yasakoyucunun niyeti mutlak olarak iyi değil de, yalnızca yararlı olana –bu bakımdan kendisi için zevk verici ya da tanrısal adalete aykırı olana– yönelmişse, o zaman bu gibi bir yasa insanları kayıtsız şartsız iyi hale getirmez, onlara yalnızca belli bir açıdan, yani belirli bir siyasal rejimle ilişkili olduğu ölçüde yararlı olur. Bu anlamda iyi, içten içe kötü olan şeylerde bile bulunur: Örneğin, amaç edindiği şeye ulaşmakta uzman olduğu için, bir kimseye iyi bir hırsız denmesinde olduğu gibi

(*Aynı yerde* Üçüncü Olarak)

Herhangi bir bölümün iyiliği, bir parçasını teşkil ettiği bütüne oranla düşünülmek gerekir; onun için, Augustinus (II *Confess.*, 8) "Bütüne iyi uymayan bütün parçalar aşağılıktır" der. Bunun gibi, bütün insanlar da şehrin bir parçası oldukları için, kendilerini ortak yarara uydurmadıkça gerçekten iyi olamazlar. Bütün de, parçaları ona gereğince uymazsa iyi kurulmuş olamaz. Bundan ötürü, yurttaşlar erdemli olmadıkça, topluluğun genliğinin sağlıklı bir durumda olması imkânsızdır – ya da en azından, işlerin yönetilmesiyle görevlendirilenler erdemli olmadıkça. Ortak genlik için, ötekilerin yöneticinin buyruklarını dinleyecek kadar erdemli olmaları yeter. Bu nedenle, filozof der ki (III *Politika*, 2), "Yöneticinin gerçekten doğru bir insan olma erdemini taşıması gerekir, ama her yurttaş bunda eşit bir doğruluk derecesine ulaşmak zorunda değildir."

(*Aynı yerde* **Dördüncü Olarak)**
Tiranlık yasası *(lex tyrannica)* akla uygun olmadığı için, gerçek ve kesin anlamında bir yasa değildir, daha çok bir yasa sapıklığıdır. Bununla birlikte, o da yurttaşların genliğine hizmet ettiği ölçüde yasa niteliği taşır. Böylelikle, yetkeyi elinde tutan bir kimsenin uyruklarına buyruğu olması bakımından ve amacının, bu uyrukların yasaya tam uymalarını sağlamak olduğu ölçüde yasayla ilişkilidir. Onlar için, böylece uymak kayıtsız şartsız iyi değildir, ama altında yaşadıkları belirli rejim açısından iyidir.

7. SONSUZ YASA (Soru 93)

Tanrısal Bilgelikten Kaynak Alması (Madde 1, Sonuç Olarak)
Nasıl her sanatçının zihninde sanatıyla yaratacağı şeyin fikri önceden var olursa, bunun gibi her yöneticinin zihninde de, önceden uyruklarının onun yönetimine hizmet ederek yapacakları işlerin uyacağı bir düzen ideali var olmalıdır. Ve herhangi bir sanatın ortaya koyacağı şeylerin ideali, nasıl örnek diye yahut böylelikle ortaya konacak şeylerin gerçek modeli olarak bilinirse, uyrukların eylemlerini düzenleyen yöneticinin zihnindeki ideal de öylece yasa niteliğindedir – ancak, yukarıda andığımız koşulların da bulunması gerekir. Tanrı, bilgeliğiyle bütün şeyleri yaratandır ve Ayrım I'de gösterdiğimiz üzere, sanatının yapıtlarına oranla sanatçı nasılsa, bütün şeylere oranla Tanrı da öyledir. Üstelik, işaret ettiğimiz gibi her bireysel yaratığın bütün eylem ve hareketlerini de O yönetir. Bundan ötürü, tanrısal bilgelik ideali, yarattığı her şey bakımından nasıl bir örnek ya da model yahut fikir niteliğindeyse; onun gibi, her şeyi gerekli amaçlarına doğru hareket ettirmesi yönünden de, tanrısal bilgelik ideali yasa niteliğindedir. Dolayısıyla, sonsuz yasa bütün eylem ve hareketleri yönetmesi bakımından tanrısal bilgelik idealinden başka bir şey değildir.

Her Çeşit Yasa Aslında Sonsuz Yasadan Çıkar
(*Aynı yerde* **Madde 5, Sonuç Olarak)**
Her yönetmede, yönetim düzeni yönetimin başındaki kimseden ona bağlı olan yöneticilere geçer; tıpkı bir şehirde neler yapılacağını göste-

ren tasarının da kraldan ona bağlı olan bakanlarına fermanla geçmesi gibi yahut sanat yapımında yapılacak şeyin planının mimardan ona bağlı olan kafalara geçmesi gibi. O halde, sonsuz yasa en üst yöneticideki yönetim planı olduğuna göre, ikinci dereceden olarak yöneltenlerin zihinlerindeki bütün yönetim tasarıları da sonsuz yasadan çıkıyor olmalıdır. Dolayısıyla, doğru akla uygun oldukları ölçüde bütün yasalar sonsuz yasadan çıkarlar. Bu nedenle, Augustinus der ki (I *De Lib. Arb.*), "İnsan yasasında, sonsuz yasadan çıkarılmış olmadıkça adil ya da yasal olan bir şey yoktur."

(*Aynı yerde* İkinci Olarak)
İnsan yasası, ancak doğru akla uygun olarak yürüdüğü ölçüde yasa niteliğini taşır: Bu bakımdan da sonsuz yasadan kaynak aldığı açıktır. Akıldan ayrıldığı ölçüde, buna adil olmayan yasa denir ve o zaman yasa değil, şiddet niteliğini taşır. Bununla birlikte, adil olmayan bir yasa bile, yasakoyucunun yetkisiyle ilişkisi dolayısıyla yasa gibi görünüşünü korudukça, bu bakımdan sonsuz yasadan kaynak alır. "Çünkü her türlü erk Rab Tanrı'dandır" (*Romalılar* XIII, 1).

8. DOĞAL YASA (Soru 95)

Doğal Yasanın Kuralları (Madde 2, Sonuç Olarak)

Doğal yasanın kurallarının düzeni, bizim doğal eğilimlerimizin düzeniyle birebir çakışır. Çünkü insanda, her tözün doğasına göre kendi korunmasına çalışması bakımından, bütün tözlerle ortak olarak, doğal ve baştan iyiye bir eğilim vardır. Bu eğilime karşılık, doğal yasada da insan yaşamının korunmasına yarayan ve çözülmesine karşı olan her şey bulunur. İkinci olarak, insanda daha belirli birtakım ereklere doğru başka bir eğilim de vardır. Bu eğilimden ötürü, cinsel birleşme, yavru yetiştirme ve benzerleri gibi "doğanın bütün hayvanlara öğrettiği"[4] bütün içgüdüler doğal yasaya ilişkindir. Üçüncü olarak, insanda akıllı doğasına karşılık olan iyiye doğru belli bir eğilim vardır: Ve bu eğilim yal-

4 Bu, Ulpianus'un *Digest.*, I, i. 1'deki tanımıdır.

nız insana özgüdür. Bundan dolayı, insanın Tanrı konusunda doğruyu bilmek ve toplumda yaşamak için doğal bir eğilimi olmaktadır. Bu bakımdan, bu gibi eğilimlerle ilişkili bütün eylemler doğal yasaya girer: Yani, insanın bilisizlikten sakınması, birarada olacağı başkalarına karşı kusur etmemesi gereği ve benzer nitelikteki bütün eylemler.

Doğal Yasanın Evrenselliği (Madde 4, Sonuç Olarak)

Şimdi söylediğimiz gibi, insanın doğal bir eğilim duyduğu bütün eylemler doğal yasaya girerler: Bunların arasında, insanın akla göre hareket etmeye çalışmasının uygunluğu da vardır. Ancak, akıl *Fizik*'te kanıtlandığı üzere (Kitap I, 1) genel ilkelerden ayrıntı sorunlarına doğru ilerler. Fakat uygulama aklıyla kurgusal akıl bu süreci ayrı ayrı yollardan geçerler. Çünkü kurgusal akıl, ilkece, olduklarından başka türlü olamayacak olan zorunlu gerçekler için kullanılır; böylelikle, gerçek, genel ilkelerde olduğu kadar kesinlikle tikel sonuçlarında da görülür. Fakat uygulama aklı, insan eylemlerinin içine girdiği olumsal sorunlarda kullanılır: Böylece, genel ilkelerinde belli bir zorunluluk olmakla birlikte, genellikle ayrılındıkça varılan sonuç ayrılıklı (istisnai) olmaya daha yatkınlaşır.

Bundan ötürü, ister kurgusal ister uygulamalı olsun, aklın genel ilkeleri söz konusu olduğu sürece, herkes için tek bir gerçeklik ya da doğruluk ölçütü olduğu ve bunun herkesçe eşit ölçüde bilindiği açıktır. Kurgusal aklın tikel sonuçları bakımından, yine herkes için tek bir gerçeklik ölçütü vardır; fakat bu kere herkes tarafından eşit ölçüde bilinmez: Örneğin, bir üçgenin iç açıları toplamının iki dik açıya eşit olduğu tümel olarak doğrudur, fakat bu sonucu herkes bilmez. Oysa, uygulama aklının tikel sonuçlarına gelince, ne herkes için aynı gerçeklik yahut doğruluk ölçütü vardır ne de bu sonuçlar herkes tarafından eşit ölçüde bilinir. Evet gerçekten, herkes akla göre hareket etmenin doğru ve yerinde olduğunu kavrar. Ve biz bu ilkeden (örneğin) bir çırpıda, borçların ödenmesi gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu sonuç, çoğu durumlarda geçerlidir. Fakat bir borcun ödenmesi, belirli bir örnekte adalete ve dolayısıyla akla aykırı olabilir; örneğin, ödenen para

o kimsenin yurduna karşı savaş açmakta kullanılacaksa. Belirli, tikel örneklere indikçe bu gibi ayrılıklarla karşılaşmamızın olasılığı artar: Örneğin, bir borcun belirli bir güvenceyle birlikte yahut belirli bir başka yoldan ödenmesi sorununu alın. Uygulanan koşullar özelleştikçe, ödeme yapmanın mı yapmamanın mı doğru olacağı konusunda bir ayrılık çıkması olanağı da artacaktır.

Bundan ötürü, doğal yasanın, ilk genel ilkeler söz konusu olduğu ölçüde, bir doğru davranış kuralı olarak herkes için aynı olduğu ve herkes tarafından eşit ölçüde iyi bilindiği yargısına varmamız gerekir. Fakat bu gibi genel ilkelerin sonucu olan daha tikel durumlarda, kural olarak da geniş ölçüde bilinmesi bakımından da ancak örneklerin çoğunluğunda aynı kalır. Bundan ötürü, tikel durumlarda, belli engeller yüzünden (tıpkı doğada, cisimlerin türeme ve değişmesinin bir engel nedeniyle doğan rastlantılara uyruk oluşu gibi) hem doğruluk açısından hem de bilinmesi bakımından ayrılıklar görülebilir. Bu, bazı kimselerde aklın tutkularla ya da doğadan gelen –Caesar'ın *De Bello Gallico*'da[5] (VI, 23) soygunculuk doğal yasaya aykırı olmakla birlikte, Almanların bunu bir zamanlar kötü bir şey saymadıklarını söylemesindeki gibi– bir kötü alışkanlıkla kısıtlanmasından dolayı olabilir.

Doğal Yasanın Değişmezliği (Madde 5)

Doğal yasanın değişebileceği iki yol vardır. Biri, ona belli birtakım eklemeler yapılması yoludur. Ve bu anlamda doğal yasanın değişmemesi için neden yoktur. Tanrısal yasa da insan yasaları da, insan etkenliği için yararlı olan doğal yasaya gerçekten birçok şeyler eklerler.

Ya da yine, doğal yasa ondan bir şeyler çıkmasıyla değişebilir. Örneğin, bir şeyin eskiden doğal yasanın parçası iken artık ona ilişkin olmaktan çıkmasında olduğu gibi. Bu bakımdan ve birinci ilkelerin söz konusu olduğu ölçüde, doğal yasa bütünüyle değişmez niteliktedir. Söylediğimiz gibi, ikincil kurallar da birincil ilkelerden hemen çıkan sonuçlar oldukları için, doğal yasa yine bu bakımdan da değişmez; ör-

5 Gaius Julius Caesar (çev. Hamit Dereli), *Gallia Savaşı* (İstanbul: Maarif B., 1955), 2. baskı, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Latin Klasikleri: 1.

neklerin çoğunluğu için bir genel kural olarak kaldığı anlamda, doğal yasanın öngördüğü şey doğrudur. Ancak işaret etmiş olduğumuz üzere, belli birtakım nedenler doğal yasanın tutulmasını olanaksız kılınca, bunun belirli bir örnekte ya da sınırlı bir sayıdaki durumlarda değiştiği söylenebilir.

(*Aynı yerde* Üçüncü Olarak)

Birtakım şeylerin iki nedenden ötürü doğal yasaya ilişkin olduğu söylenebilir. Bir kere, bir kimsenin komşusuna haksızlık etmesinin yanlış olmasındaki gibi, onlara karşı doğal bir eğilim varsa. İkinci olarak, doğa bizi karşıt olana götürmezse. Bundan ötürü, doğa onu bir örtüyle korumadığı için kendi kendine giyim sağlamak zorunda kaldığından dolayı, insanın çıplak gezmeye doğal bir hakkı olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda "her şey üstüne ortak mülkiyet ve herkes için eşit özgürlük"[6] kuralının da doğal yasaya ilişkin olduğu söylenebilir. Çünkü ne özel mülkiyeti ne de köleliği doğa koymuş değildir: Bunlar insan yaşamının yararı için insan aklının benimsediği şeylerdir. Ve bu örneklerde doğal yasa değiştirilmemiş, ona bir şeyler eklenmiştir.

9. İNSAN YASASI (Soru 95)

İnsan Yasalarının Gereği: (Madde 1, Sonuç Olarak)

Yukarıda söylenenlerden insanda erdemli eylemde bulunmak için doğal bir yatkınlık bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat insanlar, bu erdemi ancak "belli bir disiplin" uygulayarak mükemmelleştirebilirler. –Başkalarının yardımı olmadan bu disipline yetenekli olan insanlar da gerçekten enderdir–. Bundan ötürü, erdemli bir yaşama götüren bu disipline erişmek için birbirimize yardım etmemiz gerekir. Gerçekten öyle birtakım genç adamlar vardır ki, bunlar iyi bir doğal önyatkınlık ya da yetişme yahut özellikle tanrısal yardımdan dolayı bir erdem yaşamına baştan eğilimlidir; bunlara ana-baba yol göstericiliğiyle öğüt vermek yeter. Fakat kötü önyatkınlıkları ve günah eğilimleri olan başkalarını

6 Bu tanım, İsidorus, *Etymologine* V, 4'tendir.

sözle etkilemek zordur. Bunları, kötülük etmekten zorla ve korkutarak alıkoymak gerekir. Onlar kötülük işlemekten böylelikle sakınılınca, topluluğun kalanı için sakin bir yaşam güven altına alınmış olur; bunların kendileri de zamanla alışkanlık edinerek bir zamanlar ancak korkudan yaptıklarını gönüllü olarak yapmaya ve böylelikle erdemli yaşamaya çekilirler. Ceza korkusuyla zorlayan disiplin, yasanın disiplinidir. Bundan dolayı, insanların barışçı ve erdemli yaşamaları için yasaların yapılması gerekliydi. Filozof da (*I Politika*, 2'de) der ki: "İnsan, erdemin mükemmelliğine erişince hayvanların en iyisidir: Ama yasaya ve adalete bakmadan yoluna giderse hepsinden kötü olur." Çünkü insanın, öteki hayvanlardan ayrı olarak, aşağılık tutkularını ve zalimliğini yürütmesine yarayan akıl silahı vardır.

İnsan Yasalarının Doğal Yasaya Bağlılığı (Madde 2, Sonuç Olarak)
Augustinus der ki (*I De Lib. Arbitrio*, 5): "Adil olmayınca yasa yoktur." Bunun için, yasanın geçerliliği adaletine dayanır. Fakat insan işlerinde de, aklın buyruğuna uygun olunca bir şeye adil denir ve görmüş olduğumuz gibi, aklın ilk buyruğu da doğal yasadır. Bundan ötürü, insanlarca yapılan bütün yasalar, doğal yasadan kaynak aldıkları ölçüde akla uygundurlar. Fakat bir insan yasası herhangi bir noktada doğal yasadan ayrılırsa, artık yasal olmaktan çıkar, bir yasa sapıklığı olur.

Bir şeyin doğal yasadan kaynak alabilmesinin iki yolu vardır. Birincisi, daha genel ilkelerin bir sonucu olarak. İkincisi de, belli genel niteliklerin saptamasıyla. Bunların ilki, bilimlerin birincil ilkelerden kanıtlayıcı *(demonstrative)* sonuçlar çıkarma yöntemine benzer. İkinci yol ise, belirli bir duruma göre ortak bir biçimi saptayan sanatlarınki gibidir: Nasıl ki, örneğin bir mimar da önce bir ev genel fikrinden başlar, sonra şu ya da bu evin belirli özel planını çizmeye koyulur. Bunun için, biçimsel sonuca varma yoluyla birtakım kurallar çıkarılır: "Öldürme" sonucunun "kimseye kötülük etme" öncülünden çıkarıldığı gibi. Başka sonuçlara da, belirli örneklerin saptamaları olarak ulaşılır. Örneğin, doğal yasa onu çiğneyenin cezalandırılacağını öngörür. Fakat

bir kimsenin belli bir cezaya çarptırılması, doğal yasanın belirli bir saptamasıdır.

İnsan yasasında her iki kaynak alma türü de vardır. Fakat, birinci yolla ulaşılan kurallara yalnızca insan yasası değil, doğal yasa da yaptırım sağlar; ikinci yöntemle ulaşılanların ise, yalnızca insan yasası geçerliliği vardır.

İnsan Yasasının Bölümleri (Madde 4, Sonuç Olarak)

İnsan yasası kavramına giren, sınıflandırmaya esas alınabilecek birçok öğeler vardır. Bir kere, yukarıda söylediklerimizden, insan yasasının esas niteliğinden doğal yasadan kaynak aldığı apaçık bellidir. Bu görüş açısından, pozitif hukuk *(ius positivum)* uluslar hukuku *(ius gentium)* ile medeni hukuka *(ius civile)* bölünebilir: Bu bölünme incelemiş olduğumuz, doğal yasadan iki türlü kaynak almayla çakışır. Doğal yasadan hemen çıkan sonuçlar olarak, doğrudan doğruya ondan kaynak alan bütün kurallar uluslar hukukuna girerler. Alımı, satımı ve toplumsal ilişkiler için gerekli buna benzer eylemleri yöneten normlar böyledir: Bunlar doğal yasadan kaynak alırlar, çünkü insan, Filozof'un *Politika*'nın Birinci Kitabı'nda (Bölüm 1) kanıtladığı üzere, doğadan toplumsal bir hayvandır. Öte yandan, belirli durumlara yapılan uygulamalar olarak doğal yasadan kaynak alan kurallar da, şehrin kendi özel gereklerine göre saptadığı medeni hukuku meydana getirirler.

İnsan yasasının ikinci esas niteliği, şehrin ortak genliğine yönelmiş olmasıdır. Bu açıdan, insan yasaları ortak yararı gerçekleştirmekle görevlendirilmiş olanların yaptıkları ayrı ayrı işlere göre bölünebilir: Halk için Tanrı'ya dua eden rahipler, topluluğu yöneten yöneticiler ve onun güvenliği için savaşan askerler. Bu bölümlerin her birine özel bir yasa grubu düşer.

İnsan yasasının üçüncü esas niteliği söylemiş olduğumuz üzere, uygar topluluğun yöneticisi tarafından ilan edilmesinin gerekmesidir. Bu açıdan, insan yasaları farklı siyasal rejimlere göre ayrımlanabilir. Bunlardan biri, Filozof'un *Politika*'da dediği gibi (III, 5), şehrin bir kişi tarafından yönetilmesi demek olan monarşidir: Buna "prenslerin

anayasası" karşılıktır. Bir başka yönetim biçimi, aristokrasi, yani en iyilerin ve soyluların yönetimidir: Buna "bilgelerin görüşleri" ve "devletin danışmanları" karşılıktır. Bir başkası da, oligarşi ya da zengin ve güçlülerin yönetimidir ve buna "şeref hukuku" *(ius honorarium)* diye de tanınan "praetorluk hukuku" karşılıktır. Sonra, bütün halkın yönetimi yahut demokrasi vardır: Buna da "plebisit" karşılıktır. Son olarak, tamamıyla bozuk olan tiranlık rejimi vardır ki, dolayısıyla buna karşılık olan hiçbir yasa yoktur. Bunlardan ayrıca, bir de şimdi sözü edilen bütün öğelerden kurulu bir karma yönetim biçimi olur; en iyi yönetim biçimi budur. Burada yasa, İsidorus'un (*Etym. V*, 10'da) tanımladığı gibi, "soyluların ve halkın ortak yaptırımıyla" yapılır.

Yasanın dördüncü esas niteliği, insan eylemlerini yönetmesidir. Bu açıdan yasalar ayrı konularda olmalarına göre ayrımlanabilir ve bazen yazarlarının adlarını alırlar: Bundan ötürü, "Julius'un zinayla ilgili yasası" ve "Cornelius'un öldürmeyle ilgili yasası" vb. deriz. Aslında belirtilen, bu yasaların yazarı değil, ele aldıkları sorundur.

10. KARMA ANAYASA (Soru 105)

Çeşitli Yönetim Biçimleri ve Tanrı'nın Yahudilere Verdiği Yönetimde Bunların Birleşmesi (Madde 1)

Bir şehir ya da ulusta erkin düzenlenmesi hakkı bakımından iki nokta göz önünde tutulmalıdır: Bunların birincisi herkesin şu ya da bu yoldan yönetime katılması gerektiğidir. Gerçekten, topluluğun içinde barışı sağlayan budur ve *Politika*'da (Kitap II, Bölüm 1 ve 2) denildiği gibi, bütün halklar böyle bir durumu tutar ve korurlar. Öteki nokta yönetimin ya da işleri düzenlemenin biçimine ilişkindir. Filozof'un *Politika*'nın üçüncü kitabında (Bölüm 5, 6 ve 7) sıraladığı çeşitli yönetim biçimlerinden en önemlileri, yalnız bir kişinin erdeme göre yönettiği *krallık* ile *aristokrasi*, yani içlerinden birkaçının erdem uyarınca görev başında olduğu en iyi öğelerin yönetimidir. Böylelikle, bir şehirde ya da bir krallıkta erkin en iyi biçimde düzenlenmesi için herkese komuta eden erdemli bir baş olması ve onun buyruğunda yine erdemli olarak

yöneticilik eden başkalarının bulunması gerekir; ayrıca hem hepsi yetkili olduğu hem de yönetenlerin seçilmesine katıldıkları için, herkesin bu gibi bir yönetimde payı olmalıdır. Bu, başında bir kişi bulunması bakımından *krallık*'ın, birçoklarının erdeme göre yönetime katılmaları yönünden *aristokrasi*'nin ve yöneticilerin halktan seçilebilmeleri, bütün halkın da yöneticilerini seçme hakkı olması açısından *demokrasi*'nin ya da halk erkinin bir karışımıdır. Tanrılık yasayla *[legem divinam]* kurulan yönetim böyle bir yönetimdir. Çünkü Musa ve onun yerine geçenler halklarını herkesin üstünde baş olarak yönetmekle kalmadılar: Erdeme göre, kendilerine yardım etmeleri için yetmiş iki yaşlı seçtiler; denildiği gibi (*Tesniye I*, 15) "Ve ben sizin kabilelerinizden (sıptlarınızdan) bilge ve tanınmış adamlar seçtim ve onları yönetici yaptım." Bu, aristokrasiydi. Ama bu yönetim, gerek yöneticilerin bütün halktan seçilmeleri bakımından –çünkü *Çıkış*'ta denir ki (XVIII, 21), "Bütün halkın (kavmın) arasından bilgeleri arayın" vb.– gerekse halkın onları seçmiş olması bakımından –çünkü *Tesniye*'de denir ki (I, 13), "Aranızdan bilge ve anlayışlı kimseleri alayım" vb.– demokratikti. Böylelikle (Eski Ahid'in) Yasa(sın)'da en iyi bir yetke düzenlemesi olduğu açıktır.

Sınırlı Krallık, Üstünlük ve Nitelikleri (*Aynı yerde* İkinci Olarak)

Krallık, bozulmadıkça, bir halk için en iyi yönetim biçimidir. Fakat krala tanınan geniş erkler yüzünden krallığın soysuzlaşıp tiranlığa dönmesi kolaydır, meğer ki bu erklerin eline verildiği kişi tam erdemli olsun; çünkü Filozof'un dediği gibi (IV, *Ethika*), "ancak erdemliler iyi baht içinde doğru kalırlar." Fakat tam erdem az kimsede bulunur; özellikle de Yahudiler zalimliğe ve tamaha pek düşkündürler, oysa insanları tiranlığa yönelten baş kötülükler de bunlardır. Onun için, Tanrı başlangıçta insanlara üstün erkli krallık vermedi, onları denetleyecek bir yargıç verdi: Ancak sonradan, halkın isteği üzerine ve adeta bir kızgınlık içinde onlara bir kural koydu – bunu Samuel'e söylediği sözlerden anlıyoruz (*I. Samuel*, VIII, 7), "Onlar seni değil, üstlerinde krallık etmeyeyim diye beni reddettiler." Fakat krallık kurumu açısından da, kralın nasıl seçilmesi gerektiği kuralını başından koydu ve burada

iki şey buyurdu. Bir kere seçimi yaparken "Tanrı'nın yargısını düşünsünler ve bir başka ulustan kendilerine kral aramasınlar"; çünkü bu gibi krallar, genellikle üstlerine geldikleri halka iyi uymazlar ve dolayısıyla onlara karşı pek sevgi duymazlar. İkinci olarak da, kralların başa getirlmesi bakımından nasıl davranmaları gerektiğini buyurdu: "Saltanat arabalarının yahut atlarının ya da karılarının sayısını artırmasınlar veya kendilerine uçsuz bucaksız servetler yığmasınlar", çünkü bu gibi tutkularla prensler çok geçmeden tiran olur ve adaletten ayrılırlar. Tanrı'ya karşı nasıl davranmaları gerektiğini de gösterdi: "Her zaman Tanrı'nın yasasını *(lege Dei)* okusunlar ve onun üstünde düşünsünler, her zaman Tanrı'nın sözünü dinler ve Tanrı'dan korkar olsunlar." Son olarak, uyruklarına karşı nasıl davranmaları gerektiğini gösterdi: "Onlara kibirle yukarıdan bakmasınlar, onları ezmesinler ya da onlara karşı adalette kusur etmesinler."

ÇEVİREN Mete Tunçay

PADUA'LI MARSILIO (MARSILIUS PATAVINUS)

1270 - 1342

Yurttaşların çoğu, zamanın çoğunda ne kötüdür ne de ayrım gözetmeyecek durumdadır; hepsinin ya da çoğunluğunun fikri yerinde ve aklı başında olup siyasayı ve onun sürebilmesi için gerekli yasalar, kurallar ya da görenekler gibi şeyleri istemeye hakları vardır. Çünkü her yurttaş ya da yurttaşların çoğu yasaları keşfedemeyebilir, ama herkes bir başkasının keşfedip önerdiği yasanın doğruluğunu yargılayabilir ve neyin eklenmesi, çıkartılması ya da değiştirilmesi gerektiğini

Padua'lı Marsilio'nun Kopenhag'da Det Kongelige Bibliotek'te bulunan ve bombardıman sonucunda tahrip olmuş *Defensor pacis* adlı eserinin bir sayfası.

Padua'lı Marsilio (Marsilius Patavinus)

Ortaçağ sonlarının ünlü İtalyan siyasal düşünürlerinden Marsilius 1270'te Padua'da doğmuş, 1342'de Münih'te ölmüştür. Marsilius teoloji eğitimi görerek Fransisken tarikatına katılmış, fakat keşişliğe (regularis) girmeyip laik bir rahip (saecularis) olmuştur. Bir ara imparatorun ordusunda askerlik yapmış, sonra Padua ve Paris'te tıp okumuş, kısa bir süre hekimlik, birkaç ay da Paris Üniversitesi'nde rektörlük etmiştir. Daha sonra, Avignon'daki Papa XXII. Ioannes tarafından Padua Kilisesi'nde yüksek bir göreve getirilmiştir.

Bütün Ortaçağ boyunca kiliseyle devlet arasında çıkan birçok çatışmanın en uzun sürenlerinden ve en sonlarından biri de, XIV. yüzyılda Bavyera Kralı Ludwig ile Papa XXII. Ioannes'in anlaşmazlığıydı. Ludwig Alman İmparatorluğu tahtı için bir yeğeniyle yarışıyordu. Papalık ise, kısa bir süre önce Avignon'a alınmış ve Fransız etkisine girmişti. Ioannes, Ludwig'le yeğeni arasındaki yarışmada Fransa kralının kışkırtmasıyla, onların ikisini de tanımayarak üçüncü bir aday öne sürünce eski bir kavga canlanmış oldu: Papa'nın, yeni bir imparator tahta geçince –uyruklarının bağlılık andlarını çözerek– onu kutsamamaya (aforoz etmeye) hakkı var mıydı? Bu sorun tartışılırken, kilise içinde başgösteren bir anlaşmazlık Ludwig'e destek

oluyordu. Ioannes, Fransiskenlerin tuttukları yoksulluk öğretisine bir buyrultusuyla saldırmış ve onları kendisine düşman etmişti. Bunun üzerine, Fransiskenler, Papa'nın Ludwig'le çatışmasında, imparatoru savunanların başında yer aldılar.

Marsilius'un 1324 yılında, imparatorun yetkesini ve kilise denetiminden özgürlüğünü desteklemek için yazdığı *Barış Savunucusu** Ortaçağ'ın en büyük ve en özgün (orijinal) siyasal yapıtları arasındadır. Marsilius, bu kitabıyla kiliseyi karşısına aldığı gibi, davasını kazanan Ludwig'e de yaranamamış ve ömrünün sonuna kadar her iki yanın da gözünden düşmüş biri olarak yaşamıştır. Ne var ki, *Barış Savunucusu* ancak XVI. yüzyıldan sonra yaygınlaşan birçok fikri, daha XIV. yüzyılın ilk yarısında ortaya koyan parlak bir yapıt olarak kalmaktadır.

Marsilius, kitabının adından da anlaşılabileceği üzere, barışın sağlanmasına her şeyden çok değer vermektedir. Bunu yapmak, devletin görevidir. Marsilius, devleti, Aristoteles'ten aldığı egemen Yunan anlayışına uygun olarak, insanların içlerindeki olanak ve yetenekleri sonuna değin gerçekleştirmelerine elveren bir topluluk sayar. Ona göre, devlette olsun, kilisede olsun, yönetimin temeli halka dayanmalı ve kilise devlete boyun eğmelidir. En iyi yönetim, krallıktır. Fakat Aquinum'lu Thomas'ın görelilik duygusunu paylaştığı gibi, kendisine özgü bir kuşkucu yanı da olan Marsilius bu görüşünü belli birtakım sınırlamalarla ortaya koyar. Onca, siyasal topluluğun yasalarını ya bütün yurttaşlar ya da en azından bu topluluğun nitelik ve nicelikçe "ağır basan bölümü" yapmalı, yürütme görevi de halka karşı sorumlu kişilerin eline verilmelidir. Bu sorumluluğun yaptırımı, halkın yasaya aldırış etmeden ya da yetkelerinin ötesinde işler çeviren yöneticilerini yola getirmeye ve giderek, onları devirmeye hakkı olmasıdır. Marsilius, kilisedeki en büyük yetkenin de imparatorun topladığı bir inançlılar genel kurulunda olduğunu savunmuştur; Papa'yı, ya halkın vekili olarak siyasal yöneticiler ya da doğrudan doğruya bir genel kurul halinde halk seçmelidir.

(*) Marsilius, bu yapıtı Aristoteles üstüne birçok açımlaması (şerhi) olan, Paris Üniversitesi profesörlerinden Jandun'lu Jean ile birlikte kaleme almıştır. Fakat, bu işbirliğinde Marsilius'un payının daha büyük olduğu genellikle kabul edilmelidir.

Din ve devlet konusundaki fikirleriyle Rönesans ve Reformasyonu haber veren Marsilius, Tanrı'dan başkasının hangi görüşlerin sapıkça olduğunu bilemeyeceğini belirterek hoşgörüyü savunmasıyla da dikkati çekmektedir.

Marsilio'nun Eserleri

1324 – *Defensor pacis* (Barış Savunucusu), en son iki basımı, C. W. Previté-Orton (Cambridge, 1928) ve Richard Scholz (Hanover, 1932) tarafından hazırlanmıştır.

–, *De translatione imperii romani* (Roma İmparatorluğu'nun Değişmesi Üstüne), Landorfo Colonna'nın *De Jurisdicitione imperatoris in cause matrimoniali* (imparatorun evlilik işlerinde tek yetkili olduğunu kanıtlayan) adlı yapıtının düzenlenmesi.

1342 – *Defensor minor* (Küçük Savunucu), *Defensor pacis*'in bazı noktalarını geliştiren bu yapıt hiç yayımlanmamıştır.

Marsilio Üstüne Türkçe Kaynaklar

Hüseyin Batuhan, *Batı'da Tolerans Fikrinin Gelişmesi* (İstanbul: İstanbul M., Anıl Yayınevi, 1959), s.210-20.

Ch. Crozat (çev. R. G. Okandan), "Defensor Paris'te Devlet ve Hukuk Nazariyesi", *Cemil Bilsel'e Armağan* (İstanbul: Hukuk Fakültesi Yay., 1939), s.115-57.

Barış Savunucusu'ndan Seçme Parçalar*

1. DEVLETİN AMACI

Aristoteles'e göre, devlet bütün yeterlik öğelerini kendi içinde bulunduran ve yalnızca yaşamak için değil, fakat iyi yaşamak için kurulmuş mükemmel bir topluluktur. Bu tanımın ikinci bölümü devletin sonul amacını gösterir; çünkü siyasal bir toplum içinde yaşayanlar yalnızca yaşamakla kalmazlar –böyle yapanlar hayvanlarla kölelerdir–, uygarlık ve aydınlanmanın insanı özgürleştiren ürünlerinden yoksun olsalar bile iyi yaşarlar. Devletin amacı, insanların yaşayabilmeleri, iyi yaşayabilmeleri olduğu için, ilkin yaşamayı ve yaşamanın biçimlerini ele almalıyız. Çünkü devlet bunun için kurulmuştur ve bir topluluk durumunda yaşayan bütün insanların yaptığı her şey için gereklidir. Şu birinci ilkeyi herkesin tuttuğu bir konut olarak ileri sürebiliriz: Bütün insanlar bir akıl bozukluğu veya başka bir aykırılık olmadıkça, doğal olarak tam ve doyurucu bir yaşam geçirmek için uğraşır-

---

(*) *Defensor Pacis*, İngilizce Alan Gewirth çevirisinden, *The defender of Peace* (Columbia Univ. Press, 1952): W. Ebenstein, *Great Political Thinkers* (-Rinehart, 1951), s.268-77 ve F. W. Coker, *Readings in Political Philosophy* (New York: Macmillan, 1938), s.246-48, 252-53 (Coker'in kendi çevirisi).

lar; aynı zamanda her çeşit hayvanın yaptığı gibi, zararlı olandan çekinir ve kaçınırlar.

Yaşamak ve iyi yaşamak –yani, insanlığa uygun yaşamak– geleneksel olarak iki yandan ele alınagelmiştir: Ölümlü ya da yeryüzü açısından ve ölümsüz ya da gök açısından. Sonsuz yaşamın ne olduğunu bütün filozoflar topluluğu görememişlerdir; bu, kendiliğinden anlaşılan şeylerden de değildir. Bu nedenle filozoflar, o yaşama bağlı şeylerin öğretimiyle ilgilenmemişlerdir. Fakat –iyi yaşayışın yeryüzü anlamında– yaşamaya, iyi yaşamaya ve bu yaşayışa esas olan şeyler üstüne ünlü filozoflar hemen tam bir açıklama yapmışlardır. Bu yaşamı gereği gibi yaşayabilmek için uygar bir topluluğun zorunlu olduğu sonucuna varmışlardır. Çünkü doyurucu bir yaşam başka türlü sağlanamaz. Her ne kadar gözlem ve deney bize bu gerçeği öğretebilirse de, biz yine de bunun nedenini daha kesin olarak belirtmek istiyoruz. Yaradılıştan insan birbirine karşıt öğelerden meydana gelmiş olduğu için, bu öğelerin birbirleriyle çatışan hareket ve istekleri yüzünden varlığının bir parçası sürekli olarak boşuna harcanır. Üstelik, insan çıplak ve havayla öteki unsurların verdiği rahatsızlıklara karşı korunmamış olarak doğduğu ve bu nedenle acı çekmeye ve yok olmaya açık bulunduğu için, zararlı şeylerden kendisini koruyacak çeşitli hünerler gereksinir. Bu gibi hünerler birarada birçok insan olmadan kullanılamaz ve bir kuşaktan ötekine aktarılmadan zaman boyunca korunamaz olduğu için, faydalıyı sağlamak ve zararlıdan kaçmak yolunda insanların birleşmeleri gereklidir.

Böylelikle toplanan insanlar arasında, adaletin egemenliğiyle düzenlenmezse, bölünme ve ayrılmaya ve sonunda toplumun çözülmesine gidebilecek tartışma ve bozuşmalar doğal olarak çıkar. Bu yüzden, topluluğa adaletin egemenliğini sokmak ve ortaya bir koruyucu koymak gerekir. Tehlikeli saldırganlık edenleri ve kışkırtıcı olan diğerlerini veya topluluğa içeriden-dışarıdan rahatsızlık verenleri önlemek koruyucunun görevi olduğu için, devletin karşı koyma araçlarını içinde bulundurması gerekir. Bundan başka, belli genel faydaları –barış zamanında belli şeyler, savaş zamanında, başka şeyler– sağlamak için, topluluk başka kolaylıklar, düzeltmeler, ayarlamalar ister. Uygun ya da

gerekli olduklarından, genel istemleri karşılamak için toplulukta bu şeyleri sağlayacak kimselerin bulunması gerekir.

Yalnızca bu yaşamın gereklerini yöneten, yukarıda sözünü ettiğimiz şeylerin yanısıra, bir toplum içinde birlikte yaşayanlara gerekli olan bir şey daha vardır: Bu şey Tanrı'da doğaüstü bir vahiyle insanlığa vaad edilmiş olan sonraki yaşamın işlerine bağlıdır; Tanrı'ya tapmayı, onu övmeyi ve ona karşı, gelecek dünyada faydalanılacaklar kadar bu dünyada faydalanılan nimetleri için de şükran duymayı söylemek istiyoruz. İnsanları bu konularda eğitmek ve yöneltmek için devlet öğretmenler bulmalıdır.

Şimdi söylediklerimizi özetleyebiliriz. İnsanlar yeterli olarak yaşayabilmek için birleşirler – bu, kendileri için gerekli olan şeyleri elde etmek ve böyle şeyleri kuşaktan kuşağa aktarma demektir. Bu birleşmenin kendi kendine yeterlik sınırını içinde taşıyan en üstün şekline devlet denir. İyi yaşamayı isteyenlere gerekli olan şeyler, tek bir rütbe veya makamın insanları tarafından bulunamaz. Topluluğun üyeleri arasında çeşitli rütbe veya makamların olması, her rütbe veya makamın yaşamasının yeterliği için insanın gereksindiği birtakım düzen ya da görevleri, devletin bölümlerinin çokluk ve değişikliğini meydana getirir.

2. YÖNETİM BİÇİMLERİ

Yönetme bölümlerinin ya da yönetimlerin iki çeşidi vardır: Biri iyi-uyumlu, öteki hastalıklı. Yöneticinin ortak yararı göz önünde tutup uyrukların iradesine uygun olarak yöneticilik ettiği çeşide, ben Aristoteles'le birlikte (*Politika*, Kitap III, Bölüm 5) *iyi-uyumlu* diyorum; *hastalıklı* çeşit ise böyle olmayandır. Bu çeşitlerin her biri yine üç türlüdür; uyumlu olan monarşik krallık, aristokratlık ve siyasallık *[politia]* diye bölünür: Hastalıklı olan ise, monarşik tiranlık, oligarklar ve demokratik diye üç karşıt türe ayrılır. Bunların her biri de, yine ayrıntılı olarak tartışılması şimdiki ödevimize sığmayan alt türlere bölünürler.

İleride söyleyeceklerimizin, açıklıkla anlaşılması bakımından gerektiği gibi, bu yönetim türlerini daha tam olarak kavramak için, her türü Aristoteles'in görüşüne uygunlukla tanımlayalım. *Monarşik*

krallık, amacı uyrukların irade ya da rızasına uygun olarak ortak yararı sağlamak olan tek bir yöneticinin bulunduğu uyumlu bir yönetimdir. *Tiranlık* bunun karşıtı olup, amacı uyruklarının iradesinden ayrı olarak kendi çıkarını sağlamak olan tek bir yöneticinin bulunduğu hastalıklı bir yönetimdir. *Aristokrasi* yalnız şerefli sınıfın *[honorabilitas]* uyrukların irade ya da rızasına uygun olarak ve ortak yararı sağlamak için yönettiği uyumlu bir yönetimdir. *Oligarşi* bunun karşıtıdır, servet ya da erki çok olanlardan birtakımının, uyrukların iradesinden ayrı olarak kendi çıkarları için yönettikleri hastalıklı bir yönetimdir. *Siyasallık* bir anlamda bütün rejim yahut yönetim çeşit ya da türlerinde ortak bir şey olmakla birlikte, bir başka anlamda uyumlu yönetimin belli bir türü demektir: Bu yönetim türünde ortak yarar için ve yurttaşların irade ya da rızalarıyla her yurttaş rütbe, yetenek ya da durumuna göre sıralaşarak şu ya da bu yoldan yönetime yahut karar alma işlevine katılır. *Demokrasi* bunun karşıtıdır, kütlelerin *[vulgus]* ya da yoksullar kalabalığının öteki yurttaşların irade ya da rızalarından ayrı olarak ve gerekli orantıya göre büsbütün ortak yarar için olmayarak yönetimi kurup yalnız başlarına yönettikleri bir yönetimdir.

Uyumlu yönetimlerden hangisinin en iyi ve hastalıklı yönetimlerden hangisinin en kötü olduğu, öteki türlerin birbirlerine göreli iyilik ya da kötülükleri – bu noktaların tartışılması şimdiki ilgi alanımızın dışında kalmaktadır. Yönetimlerin türlere bölünmeleri ve her birinin tanımı üstüne bu kadar söylemiş olmamız yetsin.

Aristoteles'in bu kavramlarını daha açıklaştırmak ve öteki yönetim çeşitlerini kurmanın bütün metodlarını özetlemek için, her yönetimin ya gönüllü ya da gönülsüz uyruklar üstünde olduğunu söyleyeceğiz. Birinciler iyi-uyumlu yönetim çeşitleridir, ikinciler ise hastalıklı olanlar. Bu çeşitlerin her biri üçe bölünür. İyi-uyumlu yönetim türlerinden biri ve belki de en mükemmeli monarşik krallık olduğuna göre, kral ya da monarkın ya ülkede yaşayanların veya yurttaşların seçimiyle atandığını ya da onların seçmesine kalmadan yöneticiliği aldığını belirterek, alt tür ve yöntemleri üstüne önceki sözlerimizi tamamlayalım. Yurttaşların seçmesine kalmadan alıyorsa, bu ya onun veya ata-

larının bu ülkeye ilk önce yerleşmiş olmalarından ya da bu araziyi ve yargı egemenliğini satın almış olmasından yahut bunu adil bir savaşın sonucunda ya da (büyük bir hizmetinden ötürü ona yapılmış bir armağan gibi) bir başka yasal yöntemle edinmiş olmasındandır. Monarşinin bu türlerinden her biri, ne kadar gönüllü uyrukların üstünde ve uyrukların ortak yararı için yapılmış yasa uyarınca olursa, gerçek krallığa o kadar yaklaşır; bu özelliklerden, yani uyrukların rızasıyla ortak faydaları için kurulmuş yasadan uzaklaştıkça da tiranlığa o kadar benzer. Bundan ötürü, *Politika*'da (Kitap IV, Bölüm 8) şöyle denir: "Bu monarşiler, yasaya uygun oldukları ve gönüllü uyrukları yönettiği için krallıktır; fakat despotça ve kendi yargılarına göre olursa tiranlıktır." Öyleyse, Aristoteles'in açıkça söyleyişinden belli olduğu üzere, uyumlu yönetimi hastalıklı olandan ayıran bu iki özelliktir; fakat mutlak olarak mı yoksa daha büyük ölçüde mi böyle olduklarını ayrımlama ayracı uyrukların rızasıdır. Yönetici monarkın ülkede oturanlarca seçilmesinde ise, monark ya kendisinden sonra gelecek bütün kalıtçılarıyla seçilmiştir ya da böyle değildir. Böyle değilse, bu da çeşitli biçimlerde olabilir: Yalnız kendi ömrü boyunca atanmıştır ya da kendisinin ve ondan sonra gelecek bir yahut birden çok kalıtçısının ömrü boyunca yahut da ne kendisinin ne de kalıtçılarının bütün ömürleri boyunca değil, yalnızca daha çok ya da daha az bir ya da iki yıl gibi belirli bir süre için. Yine, ya her türlü yargı görevini yürütmesi için atanmıştır ya da orduya önderlik etmek gibi yalnız tek bir görevi yürütmesi için.

Seçilmiş olsun seçilmemiş olsun, monarşik krallar, hepsinin gönüllü uyrukları yönetmelerinde birleşirler. Ancak şurada ayrılırlar ki, seçilmemiş krallar daha az gönüllü uyrukları, önceden barbarlar konusunda söylediğimiz gibi, ortak yarar için daha az siyasal olan yasalarla yönetirler. Öte yandan seçilmiş krallar ise daha çok istekli uyrukları, ortak yarar için yapıldıklarından daha siyasal olan yasalarla yönetirler.

Bu düşüncelerden, yönetimin seçilmiş türünün seçilmemişe üstünlüğü açıkça anlaşılmaktadır ve ileride bu daha da belli olacaktır. Aristoteles'in *Politika*'sındaki (Kitap III, Bölüm 8), kahramanlık çağ-

larında kimlerin yönetici yapıldığına ilişkin olarak aktardığımız parçada savunduğu görüş de böyledir. Yine, bu yönetim kurma yolu mükemmel topluluklarda daha süreklidir. Çünkü, yönetim kurmanın bütün öteki metodlarında ergeç buna başvurmak zorunlu olur, ama tersi olmaz. Örneğin, kalıtçılık yoluyla başa geçme bir kesintiye uğrarsa ya da bir nedenden ötürü, kalabalık o ailenin aşırı kötülüğüne dayanamaz olursa, o zaman seçim metoduna dönmek gerekir; bu metodsa, insan kuşağı bozulmadıkça bozulamaz. Ayrıca, ancak seçim yöntemiyle en iyi yönetici elde edilir. Çünkü, yönetici bütün kalanların uygar eylemlerini düzenleyeceği için, onun siyasal topluluktaki en iyi insan olması herkesin işine gelir.

Uyumlu yönetimin öteki türlerini de kurma yöntemi çoğucası seçimdir; bazı durumlarda yönetici kurayla seçilir, ama ondan sonra yerine kalıtçıları geçemez. Hastalıklı yönetimlerse, çoğucası ya hileyle ya zorla ya da her ikisiyle kurulurlar.

3. SEÇİME DAYANAN YASAMA YETKESİ

Şimdi de, yasaların kanıtlanabilecek bir şey olan etken nedenini tartışmamız gerek. Çünkü ben burada, insan iradesinden ayrı olarak, Tanrı'nın kendi öz iradesi veya esinlediği vahiyle yapılabilen ya da geçmişte böyle yapılmış olan yasa kurma yöntemini ele almak niyetinde değilim. Musa yasasının konuluşu dediğim gibi bu yöntemle olmuştu; fakat bugünkü dünyanın yasalar topluluğuna giren uygar işlerle ilgili buyrukları içinde taşıması yönünden bile buna bakmayacağım. Yalnızca, doğrudan doğruya insan zihninin kararından çıkan yasa ve yöntemlerin kuruluşunu tartışacağım.

Başlamak için şunu söyleyeyim ki, maddi ve üçüncü anlamıyla, uygar adalet ve fayda bilimi olarak yasayı her vatandaş keşfedebilir. Bununla birlikte, böyle bir araştırma yaşamın gereklerini edinmek için bütün çabalarını yöneltmek zorunda olan mekanikçilerden çok, boş zamanı olabilen, daha yaşlı ve uygulama işlerinde deney kazanmış, kendilerine "öngörülü kişiler" denilen kimseler tarafından daha tam olarak yürütülebilir ve daha iyi sonuçlandırılabilir. Fakat şurası unu-

tulmamalıdır ki, adalet ve yararla karşıtlarının gerçek bilgisi yahut keşfi, insanın uygar eylemlerinin ölçüsü olduğu son ve doğru anlamıyla yasa olmaya yetmez; böyle olabilmesi dışına çıkılmaması için verilmiş bir zorlama buyruğunun varlığını ya da çiğneyenleri yetkesiyle mutlaka cezalandırabilecek çeşidinden bir buyrukla yapılmış olmasını gerektirir. Bundan ötürü, şimdi de böyle bir buyruk vermeye ve çiğneyenleri cezalandırmaya kimin yetkesi olduğunu bilmeliyiz. Bu, gerçekten, yasamacıyı ya da yasa koyanı araştırmaktır.

Öyleyse, Aristoteles'in *Politika*'sındaki (Kitap III, Bölüm 6) doğruluk ve bilgeliğe uyarak diyelim ki, yasamacı ya da yasanın birincil ve gerçeğe uygun etken nedeni, seçim yoluyla veya yurttaşların meydana getirdiği genel mecliste açıklanan iradesiyle, uygar insan eylemlerinde bir şeyin yapılmasını ya da yapılmamasını bedeni ceza tehdidi altında buyuran ya da saptayan halktır ya da bütün yurttaşlar topluluğu yahut onun ağır basan bölümüdür. *Ağır basan* derken, yasanın kendileri için yapıldığı o topluluktaki insanların nicelik ve niteliğinin göz önünde tutulmasını söylemek istiyorum. Yukarıda sözü edilen bütün yurttaşlar topluluğu yahut onun ağır basan bölümü, ister yasayı doğrudan doğruya kendisi yapsın, ister bir kimseye ya da birden çok kimselere bıraksın, yasamacı kendisidir; başkasına bırakma durumunda, üstlerine alanlar mutlak anlamda yasamacı değillerdir ve olamazlar, ancak göreli bir anlamda, belirli bir zaman için ve birincil yasamacının yetkesine uygun olarak yasamacı sayılabilirler. Ayrıca şunu da eklemek isterim ki, yasaların olsun seçim yoluyla kurulan öteki her şeyin olsun, başka bir yerden değil aynı birincil yetkeden zorunlu olarak onay almaları gerekir, söz konusu şey için belli birtakım törenlerin yapılması ve yöntemlerden gidilmesi koşullarının aranışı bu durumu değiştirmez, çünkü bu törenler yapılmayaydı seçim daha az geçerli olmayacağı için bunların seçimlik işlerinin yerine geçmezler, ancak daha iyi yapılmasını sağlarlar. Üstelik, yasalarda ve seçimle kurulan öteki her şeyde, zamanın ya da yerin yahut başka koşulların ortak fayda için gerekli kıldığı ekleme, çıkartma, tam değiştirme, yorumlama ya da yürürlükten kaldırma işleri de aynı yetkeyle yapılır. Yine, ya-

salar aynı yetkeyle ilga ya da kabulden sonra ilan edilirler ki, bunlara uymakta kusur eden hiçbir yurttaş ya da yabancı bilmemek özrünü kullanamasın.

Yurttaşı da, Aristoteles'in *Politika*'sında (Kitap III, Bölüm I, 3 ve 7'de) söylediklerine uygun olarak, rütbesine göre uygar topluluğa, yönetime ya da karar verme yahut yargılama işlerine katılan bir kimse diye tanımlıyorum. Bu tanım, ayrı ayrı nedenlerle olmakla birlikte, çocukları, köleleri, yabancıları ve kadınları yurttaşlardan ayrımlar. Çünkü yurttaşların oğulları geleceğin yurttaşlarıdır, ne var ki şimdi yaşları yetersizdir. Yurttaşların ağır basan bölümü şerefli siyaset göreneğiyle ortaya çıkarılmalı, olmazsa Aristoteles'in *Politika*'sındaki (Kitap VI, Bölüm 2) öğretiye göre saptanmalıdır.

Yurttaşı ve yurttaşların ağır basan bölümünü böylece tanımladıktan sonra, niyetlendiğimiz işe dönelim, yani yasa yapmak konusundaki insanlık yetkesinin yalnızca bütün yurttaşlar topluluğuna ya da onun ağır basan bölümüne ait olduğunu göstermeye geçelim. İlk kanıtımız şöyledir: İnsan yasalarını yapmak ya da kurmak konusundaki mutlak olarak birincil insanlık yetkesi, ancak kendilerinden en iyi yasaların çıkabileceği kişilere aittir. Fakat bunlar da bütün yurttaşlar topluluğu ya da onun –yine bütün topluluğu temsil eden– ağır basan bölümüdür. Çünkü, bazılarının salt kötülükten ya da bilisizlikten dolayı ortak kararları kabul etmeyen bozuk bir doğaları olduğu için, bütün herkesin bir karar üstünde anlaşması zor ya da olanaksızdır. Ancak bu adamların akla uygun olmayan itiraz ya da karşıtlıkları yüzünden ortak faydanın engellenmesine yahut savsaklanmasına da göz yumulamaz. Bunun içindir ki, yasaları yapmak ya da kurmak yetkesi, yalnızca bütün yurttaşlar topluluğuna yahut onun ağır basan bölümüne aittir.

Bu kanıtlamanın birinci önermesi hemen neredeyse kendiliğinden bellidir, ama bunun gücü ve sonunda kesin olarak doğruluğu ayrıca daha önce söylediklerimizden anlaşılabilir. İkinci önermeyi, yani en iyi yasanın ancak bütün kalabalığın görüşme ve buyurmasıyla yapılacağını ise, Aristoteles'le (*Politika*, Kitap III, Bölüm 7) birlikte en iyi yasanın yurttaşların ortak yararı için yapılmış yasa olduğunu kabul

ederek kanıtlıyorum. Aristoteles'in dediği gibi, "[yasalarda] devletin ve yurttaşların yararına olan, herhalde doğrudur." Fakat aynı şey olduğu varsayılan, bunun en iyisi bütün yurttaşlar topluluğu ya da ağır basan bölümü tarafından sağlanabileceği noktasını da şöylece gösteririm ki, bütün yurttaşlar topluluğunun düşünce ve duygularıyla erek edindikleri bir şeyin doğruluğu daha güvenle yargılanmış ve ortak yarara uygunluğu daha inceliğine hesaplanmıştır: Çünkü önerilen bir yasanın kusurunu büyük bir sayıdaki insanlar içlerinden herhangi bir parçanın yapabileceğinden daha iyi görebilirler – her bütün, hiç değilse her bütün cisim ayrı olarak alınan herhangi bir parçasından kütlece ve erdemce daha büyük değil midir? Ayrıca, bir yasanın ortak yarara uygunluğunu bütün kalabalık daha iyi düşünebilir, çünkü hiç kimse bile bile kendisine zarar vermez. Herhangi biri, bakınca, önerilen bir yasanın başkalarından ya da topluluktan çok, bir kişinin yahut birkaç kişinin yararına yöneldiğini görüp itiraz edebilir. Ama yasayı topluluğun yararından çok kendi özel çıkarını düşünen bir ya da birkaç kişi yapsaydı, durum böyle olmazdı.

Asıl sonuçla ilgili bir başka kanıtlama da şudur. Yasa yapma yetkesi, ancak onu yapmaları yasaya daha iyi ya da düpedüz uyulmasını sağlayacak kişilere aittir. Bu kişiler yalnızca bütün yurttaşlar topluluğudur. Onun için de, yasayı yapma yetkesi onlarındır. Bu kanıtlamanın ilk önermesi hemen neredeyse kendiliğinden bellidir, çünkü uyulmadıkça yasa faydasız bir şeydir. Onun içindir ki, Aristoteles *Politika*'da (Kitap IV, Bölüm 6) şöyle demiştir: "Yasaların iyi düzenlenmiş olmaları, iyi yapılmalarından değil, uyulmalarındandır." Yine (Kitap IV, Bölüm 6) şöyle demiştir: "Adalet üstüne görüşlere ulaşıp da onları uygulamamakla hiçbir şey sağlanamaz." İkinci önermeyi şöyle kanıtlarım. Her yurttaş kendi üstüne getirmiş gibi olduğu yasaya daha iyi uyar. Fakat, ancak bütün yurttaşlar kalabalığının görüşme ve buyurmasıyla yapılan yasa böyledir. Bu tasımın ilk önermesi neredeyse kendiliğinden bellidir: Çünkü *Politika*'da (Kitap III, Bölüm 4) dendiği gibi "devlet bir özgür insanlar topluluğu olduğu için" her yurttaş özgür olmalı ve bir başkasının despotluğunun, yani köle edercesine egemen-

liğinin altına girmemelidir. Fakat yurttaşlardan biri ya da birkaçı kendi yetkelerine dayanarak bütün yurttaşlar topluluğu için yasa yapsalardı, durum böyle olmazdı. Çünkü, böylelikle yasa yapanlar ötekilerin üstünde despot olurlardı ve dolayısıyla bu gibi bir yasaya da, ne denli iyi olsa, kalan yurttaşlar –daha çok sayıda olan bölüm– ya pek gönülsüz katlanır ya da hiç uymazdı. Küçük görüldükleri için itiraz edenler, yapılmasına çağırılmadıkları için uymazlardı. Öte yandan bütün kalabalığın görüşme ve onaylamasıyla yapılan bir yasaya, daha az faydalı olsa bile her bir yurttaş seve seve uyar ve katlanırdı, çünkü böyle bir durumda herkes yasayı kendisinin üstüne getirmiş gibi olur ve dolayısıyla hiç kimseden itiraz çıkmaz, herkes dengesini koruyarak o yasayı hoşgörürdü. İlk tasımın ikinci önermesini de şöyle kanıtlarım: Yasaya uyulmasını sağlayan erk yalnızca yasayı çiğneyenlere karşı zorlama gücü olan kişilere aittir. Fakat bu kişiler bütün yurttaşlar topluluğu ya da onun ağır basan bölümüdür. Bunun içindir ki, yasa yapma yetkesi yalnız onlara aittir.

Bu baş sonuç şöyle de kanıtlanır. İyi kurulması yurttaşların bu yaşamdaki ortak yeterliği bakımından en büyük önem taşıyan, kötü kurulması ise topluluğu zarar vermekle tehdit eden bir pratik sorun bütün yurttaşlar topluluğu tarafından karşılanmalıdır. İşte yasa, böyle bir sorundur. Onun için yasanın kurulması bütün yurttaşlar topluluğuna ilişkindir. Bu kanıtın büyük önermesi hemen neredeyse kendiliğinden bellidir. Çünkü insanlar yaşamın yeterliliği bakımından yararlı olanı elde etmek ve karşıtından kurtulmak için hep birlikte uygar topluluğa girmişlerdir. Onun için, herkesin yararını ve zararını etkileyen bu gibi sorunları herkes bilmeli ve duymalıdır ki yararlı olan kendisine çeksin, karşıtını da itsin. Küçük önermede gösterildiği gibi, yasalar böyle sorunlardır. Çünkü doğru yapılan yasalar insanların bütün ortak yeterliliğinin geniş bir parçasını içlerinde taşırlar, kötü yasalardan ise çekilmez kölelikler, baskılar, yurttaşların yoksulluğu doğar, giderek bunun sonucu da devletin yıkılması olur.

Yine, önceki kanıtların bir özeti olarak: Yasa yapma yetkesi yalnız dediğimiz gibi bütün yurttaşlar topluluğuna aittir ya da bir veya bir-

kaç kişiye. Fakat bir kişiye ait olamaz, çünkü ya bilisizlikten ya kötülükten ya da her ikisinden ötürü, bu tek kişi topluluğun yararından çok kendi çıkarını gözeterek kötü bir yasa yapabilir, böylelikle bu yasa tiranca olur. Aynı nedenlerden ötürü, yasa yapma yetkesi birkaç kişiye ait olamaz; oligarşilerde görülebileceği üzere, önceki gibi onlar da ortak yarar için değil, belli birkaç kişinin çıkarı için yasa yaparak günaha girebilirler. Onun için, yasa yapma yetkesi tam karşıt nedenlerden dolayı, bütün yurttaşlar topluluğuna ya da onun ağır basan bölümüne aittir. Çünkü bütün yurttaşların yasa tarafından adil bir orana göre ölçülmeleri gerektiği ve hiç kimse bilerek kendisine zarar vermeyeceği ya da adaletsizlik etmeyeceği için, bundan herkesin yahut çoğunluğun yurttaşların ortak yararına yatkın bir yasa isteyecekleri çıkar.

Bu aynı kanıtlamalarla, yalnız küçük terimi değiştirerek, yasaların onaylanması, yorumlanması ve kaldırılmasının da yalnızca yasamacının yetkesine girdiği gösterilebilir. Seçimle kurulan başka her şey için de aynı yoldan düşünülmelidir. Çünkü onaylamak ya da onaylamamak yetkesi seçmede birincil yetkesi olanın ya da onların bu seçme yetkesini verdikleri kişilerindir. Çünkü, böyle olmasa, parça kendi yetkesiyle bütünün kurduğunu dağıtabilse, parça bütünden büyük ya da en azından ona eşit olmaz mıydı?

4. KALABALIK YÖNETMEYE YETENEKLİ MİDİR?

Yukarıdaki sözlerimize karşı, yasa yapma ya da kurma yetkesinin bütün yurttaşlar topluluğuna ait olmadığı yolunda itirazlar öne sürülecektir. İlk itiraz kötülerin ve çoğu durumlarda ayrım gözetemeyenlerin yasa yapmamaları gerektiğidir. Çünkü bu iki günah, kötülükle bilisizlik, yasamacının dışında kalmalıdır; uygar yargılarda yasanın zorunluluğunu tutmamız da bunlardan kurtulmak içindir. Fakat halkta ya da bütün yurttaşlar topluluğunda bu günahlar vardır; çünkü insanlar çoğu durumlarda kötü ve aptal görünürler: *Vaiz*'in ilk bölümünde söylendiği gibi "Aptalların sayısı sonsuzdur." Bir başka itiraz da, birçok kötü ve zekâdan pay almamış kimsenin görüşleri arasında uyum sağlamanın pek güç ya da imkânsız oluşudur; ama az sayıda ve erdemli insanlar için du-

rum böyle değildir. Bundan ötürü, yasanın bütün yurttaşlar topluluğu ya da onun üste çıkan çoğunluğundansa bir azınlık tarafından yapılması daha faydalıdır. Yine, her uygar toplulukta bilgisizlerin kalabalığına oranla bilge ve bilgililer azdır. Onun için, bilgisiz ve kültürsüzlerdense bilgeler ve bilgililer tarafından yasa daha iyi yapılacağına göre, yasa yapma yetkesi çoğunluğa ya da bütün herkese değil, azınlığa ait olmalıdır. Üstelik, daha az kişinin yapabileceği bir işi daha çoğunun yapması gereksizdir. Onun için, söylendiği gibi yasa bilge olanlar tarafından yapılabileceğine göre, bütün kalabalık ya da onun büyük bölümü bununla boş yere oyalanmış olur. Bundan ötürü de, yasa yapma yetkesi bütün yurttaşlar topluluğuna ya da onun ağır basan bölümüne ait değildir.

Yasa yapma yetkesinin çoğu durumlarda kötü ve ayrım gözetmeyenlere ait olmaması gerektiğini söyleyen birinci itirazı kabul ediyoruz. Fakat, söze devamla bütün yurttaşlar topluluğunun böyle olduğu da eklenince, bunu reddetmek gerekir. Çünkü yurttaşların çoğu, zamanın çoğunda ne kötüdür ne de ayrım gözetmez; hepsinin ya da çoğunluğun fikri yerinde ve aklı başında olup siyasayı ve onun sürebilmesi için gerekli yasalar, kurallar ya da görenekler gibi şeyleri istemeye hakları vardır. Çünkü her yurttaş ya da yurttaşların çoğu yasaları keşfedemeyebilir, ama herkes bir başkasının keşfedip önerdiği yasanın doğruluğunu yargılayabilir ve neyin eklenmesi, çıkartılması ya da değiştirilmesi gerektiğini ayırt edebilir. Dolayısıyla, baş öncüldeki ayrım gözetmemeyle ilgili sözler, çoğu bölümlerinde yasayı kendileri keşfedemeyenlerin yasayı kurmamaları gerektiğini anlatmak istiyorsa, bu duyumlardan tümevarımla ve Aristoteles'in *Politika*'sında (Kitap III, Bölüm 6) kanıtladığı üzere, apaçık yanlış diye reddedilmelidir. Tümevarım yoluyla, birçok kimselerin kendileri bunları keşfedemese ya da yaratamasa da, bir resmin, bir evin, bir geminin ve başka sanat yapıtlarının niteliğini doğru olarak yargıladıklarını görebiliriz. Aristoteles de az önce anılan yerde söz konusu itiraza karşı şu sözlerle buna tanıklık ediyor: "Bazı şeyler için, onları yapan adam tek ya da en iyi yargıç değildir." Bunu birçok sanat türlerinde kanıtlıyor ve aynı şeyin bütün ötekiler için de doğru olduğuna işaret ediyor.

Bu tutum, *azınlık olan bilgeler uygulama sorunlarında ne çeşit yasa yapılması gerektiğini geri kalan kalabalıktan daha iyi ayırt edebilir* diyenlerce de sarsılmaz. Çünkü, bu söz doğru olsa bile, yine de bundan bilgelerin ne çeşit yasa yapılması gerektiğini daha az bilgililerin yanısıra kendilerinin de içinde bulunduğu bütün kalabalıktan daha iyi ayırt edebileceği sonucu çıkmaz. Çünkü *her bütün* –eylemde olsun ayırt etmede olsun– *kendi parçasından daha büyüktür.*

İkinci itiraz hafiftir, çünkü çoktansa az sayıdaki kişilerin görüşleri arasında uyum sağlamak daha kolay olsa bile, bundan azlığın ya da parçanın görüşlerinin, azlığın da bir parçasını meydana getirdiği bütün kalabalığın görüşlerine üstün olduğu sonucu çıkmaz. Çünkü azlık olarak yararı bütün yurttaşlar kalabalığının yapabileceği kadar iyi ayırt etmez ya da istemez. Gerçekten, göstermiş olduğumuz gibi, yasa koymayı azlığın iradesine vermek güvenli bir şey değildir. Çünkü, ortak yarardansa ayrı ayrı bireyler ya da bir grup olarak orada kendi özel çıkarlarını gözetirler.

Üçüncü itiraz, şimdiye kadar söylediklerimizle kolayca yadsınabilir: Çünkü her ne kadar bilgeler yasaları daha az bilgili olanlardan daha iyi yapabilirlerse de, bundan ötürü bilgelerin de içinde bulunduğu bütün yurttaşlar kalabalığındansa yalnızca bilgeler tarafından yapılmalarının daha iyi olaceağı sonucuna varılamaz. Çünkü bütün bunların biraraya gelmiş kalabalığı ortak adalet ve yararı, ayrı olarak alınmış herhangi bir parçasından –o parça ne kadar öngörülü olursa olsun– daha iyi ayırt edip isteyebilir.

Dolayısıyla, daha az bilgili kalabalığın gerçek ve ortak iyinin seçilmesini ve onaylanmasını engellediğini öne sürenler doğru söylememiş oluyorlar; aslında kalabalık daha bilgili ve daha deneyli olanlara katılmakla bu işin görülmesine yardımcı olur. Çünkü, kalabalık her ne kadar gerçek ve faydalı tedbirleri kendi başına keşfedemezse de, başkaları tarafından keşfedilen ve ona önerilen tedbirleri, nelerin eklenmesi ya da çıkartılması yahut tamamıyla değiştirilmesi veya reddedilmesi gerektiği açısından ayırt edip yargılayabilir. Çünkü bir kimsenin kendi başına başlatamayacağı ya da keşfedemeyeceği bir-

çok şeyleri, bir başkası ona açıklayınca o kimse kavrayıp tamamlayabilir.

Bundan ötürü, bütün yurttaşlar topluluğunun, uygar adalet ve yararla ortak güçlük ya da yükler ve benzer sorunlarla ilgili ölçülerin, geleceğin yasa ve düzenlerinin araştırılmasını, keşfini ve incelenmesini öngörülü ve tecrübeli olanlara güvenip bırakmaları yerinde ve pek faydalı olur. Ya bu öngörülü ve deneyli insanlardan bazıları, bölümlerin birbirlerine oranına göre, devletin başlıca bölümlerinin her biri tarafından seçilebilir yahut da bu insanların hepsi birden biraraya toplanmış bütün yurttaşlar tarafından seçilebilir. Bu, kalabalığın geri kalanına, yani (bu gibi ölçülerin araştırılmasında pek işe yaramayacak ve üstelik hem kendileri hem de başkaları için zorunlu olan başka işlevleri yerine getirmelerini bireylerin de topluluğun da çıkarlarına aykırı olarak engelleyecek) daha az bilgililere zarar vermeden yasaları keşfetmek için toplanmanın uygun ve faydalı bir yoludur.

Bu gibi ölçüler, geleceğin yasaları keşfedildikten ve dikkatle incelendikten sonra, onaylamaları ya da onaylamamaları için biraraya toplanmış bütün yurttaşlar topluluğunun önüne serilmelidir ki, bir şeylerin eklenmesi, çıkartılması, değiştirilmesi ya da tamamıyla reddedilmesi gerektiğini düşünen her yurttaş bunu söyleyebilsin, çünkü yasa bu yoldan daha faydalı olarak saptanabilir. Çünkü dediğimiz gibi, daha az bilgili yurttaşlar, bazen, yasayı kendileri keşfedemese bile, önerilmiş bir yasada düzeltilmesi gereken bir şeyi sezinleyebilirler. Ayrıca, böylelikle bütün kalabalığın görüşme ve onaylamasıyla yapılan yasalara daha iyi uyulur, kimsenin de onlara karşı bir diyeceği olmaz.

Bu ölçüler, bu geleceğin yasaları, böylelikle kamunun malı haline gelmiş ve yurttaşların genel kurulunda onlara ilişkin olarak birtakım akla yakın sözler söylemek isteyenler dinlenmiş olacaktır. Sonra yine, yukarıda işaret edilen yöntemle seçilmiş ve nitelikli kişiler olmalı ya da bunların atanması onaylanmalıdır; bütün yurttaşlar topluluğunun durum ve yetkesini temsil eden bu kişiler, yukarıda sözü edilen araştırılmış ve önerilmiş ölçülerin bütününü ya da bölümlerini onaylayacak yahut onaylamayacaktır veya böyle olmasını dilerse, bütün

yurttaşlar topluluğu ya da onun ağır basan bölümü aynı şeyi yapacaktır. Bu onaylamadan sonra, önce değil, sözü geçen ölçüler yasa olacak ve bu adla anılmayı hak edecektir; yayımlanmalarından ya da ilan edilmelerinden sonra, çiğneyenlerini uygar toplum suçu işlemiş ve cezaya açık bırakmış olacak insan buyrukları yalnız bunlardır.

O halde, yasa yapma ya da kurma ve uyulmalarıyla ilgili olarak buyurma yetkesinin, etken neden sıfatıyla yalnızca bütün yurttaşlar topluluğuna ya da onun ağır basan bölümüne yahut yukarıda sözü geçen bütün topluluğun bu yetkeyi verdiği kişiye ya da kişilere ait olduğunu yeterince göstermiş olduğumuzu sanıyorum.

5. YASAMACI İLE YÖNETİCİNİN İLİŞKİSİ

Şimdi de, seçimle gelen bir ya da birkaç kişiye yönetme yetkesinin verilmesine yol açan yönetim görevinin etken nedenini inceleyelim. Yasaları bilmek yahut pratik zekâlı olmak veya ahlâkça erdemli bulunmak, en iyi bir yöneticinin nitelikleri olmakla birlikte, bir hükümdar erki bunlardan dolayı olmaz. Çünkü bu nitelikleri taşıyan, fakat yetkeleri olmayan birçokları yönetici değildir – meğer ki, erke yakın olsunlar. Bir yöneticiler grubu kurma konusunda, yani seçimde etken erk, yasakoyucuya – yani bütün yurttaşlar topluluğuna aittir. Bu topluluk aynı nedenle, genel fayda için uygun olursa, yönetimi düzeltmek ve hatta düşürmek erkini elinde tutar... Çeşitli ülkelerde seçim ya da atamalar değişik olabilir. Fakat bu ayrılıklar ne olursa olsun, seçim ya da atama, sık sık söylediğimiz gibi, bütün yurttaşlar topluluğu ya da onun ağır basan bölümü olan yasakoyucunun yetkesiyle yapılır. Bu önerme, yasaları yapmak ya da değiştirmek erkinin bütün yurttaşlar topluluğuna ait olduğunu gösterirken kullandığımız kanıtlarla tanıtlanabilir. Yukarıdaki sonucun yalnız küçük terimini değiştirir, "yasa" yerine "yönetim" sözcüğünü koyarız.

Bu önerme kendi gerçeğiyle doğrulanabilir. Çünkü bütün üretici eylemlerde görülebileceği gibi, bir biçimi yaratma erkini elinde tutan, onun içinde bulunacak özü saptama erkini de elinde tutar... Doğal ve yapma her şeyde, tümevarım yoluyla bu apaçık görülür. Bunun

bir nedeni vardır: Çünkü biçimler ve işleyişleri amaç, maddeler ise araçtır. O halde, toplumsal eylemleri düzenleyecek biçimi bütün yurttaşlar topluluğu yarattığı gibi, o biçimin maddesini veya konusunu da aynı topluluk saptar... Bundan, kalıtıma dayanmaksızın seçilen bir yöneticinin, kalıtçılıkla gelen bir yöneticiye çok daha fazla yeğleneceği tutarlı olarak çıkarılabilir...

Böylelikle, devletin bir bölümü öteki bölüm ya da görevlerini kurar ve saptar. Bunlardan birincisine yasakoyucu; yasakoyucudan aldığı yetkeyle ve aynı erkin belirttiği biçime –yani, yasaya– uyarak yönetimi elinde tutan ikincisine de araç organ ya da yürütme organı deriz. Yürütme organının toplumsal eylemleri her zaman mümkün olduğu kadar yasaya uygun olarak düzenlemesi gerekir. Çünkü yasamacının yetkenin ilk ve gerçek kaynağı olması dolayısıyla, devletin çeşitli görevlerini yerine getirecek kimseleri atamasına rağmen, yöneten bölüm *(pars principans)* yöneltir, bu görevleri ve genel olarak yasaları da gereği gibi yürütür. Yasaları yürütmek için bir veya birkaç yönetici yeteceğinden, bütün yurttaşlar kalabalığı yerine, böyle bir organın bu işi yapması daha uygundur. Böyle ödevlerde, bütün topluluk boşuna oyalanmış ve başka gerekli işlerden alıkonmuş olur. Yürütme organı bir işi yaparken bütün topluluk o işi yapıyor demektir; çünkü yürütme organı topluluğun kararlarına –yani, yasalara, uymaktadır, bunu ise birkaç ve hatta bir kişi daha kolay yürütebilir.

6. YÖNETİCİLERİN SORUMLULUĞU

Yönetimleri tıpkı kurmak gibi düzeltmek ya da büsbütün değiştirmenin de yasamanın yetkisine girdiğini yukarıda söylemiştik. Bu bağlamda, yöneticilerin zorlamalı bir yargı ve güçle cezalandırılmalarının yakışık alır bir iş olup olmadığı, böylelikle de her çeşit aşırılıkta mı yoksa bazılarında mı hizaya getirilmelerinin gerektiği ve bir de yöneticilere karşı bu gibi yargıları kimin verip zorlama gücüyle yerine getireceği pekâlâ merak edilebilir; çünkü yukarıda denmişti ki, uygar toplum yargıları vermek ve yasaları çiğneyenleri zorlama gücüyle cezalandırmak yetkisi yalnız yöneticilere aittir.

Yöneticilerin yasaya ve kendisine verilen yetkiye uygun eylemiyle, bir hayvandaki yürek gibi, uygar hareketin kurul ve ölçüsü olduğunu söyleyelim. Yönetici yasadan, yetkeden ve buna uygun olarak iş görme isteğinden ayrılmazsa, yanlış ya da bozuk veya bir başkası tarafından ölçülebilecek herhangi bir eyleme kalkışmış olmaz. Bunun için de, o ve eylemleri, bir hayvandaki iyi düzenli yürek gibi, kendisinden başkalarının her türlü uygar toplum hareketlerine ölçü olur ve kendisi başkaları tarafından ölçülmez. Çünkü, yürek, doğal erdem ve ısısından ötürü yapacağı harekete karşıt bir hareketi yapmaya yönelecek bir durum olmayacağı için, her zaman doğal olarak hareketi doğru yapar ve hiçbir zaman bunun karşıtını yapmaz. Böylelikle etki ya da eylemiyle hayvanın öteki bölümlerini düzenler ve ölçer ve kendisi onlar tarafından düzenlenmez ya da onların etkisine girmez. Fakat yönetici bir insan olduğuna göre, yanlış kanılar, sapık arzular ya da her ikisi gibi başka biçimlere girebilecek anlayış ve istekleri vardır; bunların sonucunda yasaca saptanan şeylerin karşıtlarını yapmaya yönelir. Bu eylemlerden ötürü, yönetici onu ya da yasaya aykırı işlerini yasa uyarınca ölçmeye ya da düzenlemeye yetkili olan bir başkası tarafından ölçülmeye açık hale gelir. Çünkü, aksi takdirde her yönetim despotça, yurttaşların yaşamı da kölece ve yetersiz olur. Bu, kaçınılması gereken bir kötülüktür.

Yöneticide cezalandırılacak bir şeyi, kabahat ya da çiğneyişine göre yargılamak, buyurmak ve yürütmek işini, yasamacı ya da yasamacının yetkesiyle bu amaç için atanmış bir kimse yahut kimseler yapmalıdır. Cezalandırılması gereken yöneticinin görevini –özellikle onun kabahatini yargılayacak kimse yahut kimseler bakımından– bir süre askıya almak doğru olur; çünkü aksi takdirde, toplulukta bir yönetimler çokluğu olur ki, bundan da ayrılık, karıştırma ve kavga çıkar; bir de şunun için ki, kabahati yönetici sıfatıyla değil, yasayı çiğnemiş bir uyruk olarak cezalandırılacaktır.

Yukarıda ileriye sürülmüş olan sorulara gelince, yöneticinin aşırılığının ya ağır ya da hafif olduğunu söyleyelim; ya sık sık olmaktadır ya da seyrek; ya yasanın saptadığı şeyler arasındadır ya da değildir. Yö-

neticinin aşırılığı devlete karşı ya da ileri gelen veya bir başka kişiye karşı olabileceği gibi ağırsa, cezalandırılmaması halk arasında bir skandal ya da kızışmaya yol açacak çeşittense, o zaman aşırılık ister sık ister seyrek ortaya çıksın yönetici bunun hesabını vermelidir. Çünkü aşırılığının öcü alınmazsa, halk arasında kızışma çıkabilir, siyasal topluluk yıkılabilir ve yok olabilir. Aşırılığı yasa saptamışsa, yasaya uygun olarak cezalandırılmalıdır; böyle değilse, yasamacının hükmüne göre cezalandırılmalıdır ve mümkün olduğu kadar yasayla saptanmalıdır.

Yöneticinin aşırılığı küçükse, bu durumda yönetici bunu ya seyrek ya da sık yapıyor veya yapılmasına izin veriyorlar. Seyrek yapılıyorsa ya da yönetici tarafından ancak seyrek olarak yapılmaya elverişli bir şeyse, yöneticiye bunun hesabını sormaktansa göz yumulmalı ve üstüne bir sünger çekilmelidir. Çünkü yönetici sık olmayan her küçük aşırılığı için cezalandırılırsa bir nefret konusu haline gelir; bu da topluluğa az uz zarar vermekle kalmaz, çünkü o zaman yurttaşlar yasaya ve yöneticiye karşı daha az saygı ve itaat gösterirler. Yine, yönetici bunun saygınlığını azaltacağını düşünerek her küçük kabahatinde hesap vermek zorunda bırakılmaktan hoşlanmayacağı için, ağır bir skandal çıkması olanağı doğacaktır. Fakat, topluluklarda açık bir fayda değil de zarar çıkabilecek böyle durumların doğmasına meydan verilmemelidir.

Aristoteles'in de *Politika*'sındaki (Kitap II, Bölüm 4) bu konu üstüne görüşü açıkça böyledir: "Yasamacıların ve yöneticilerin bazı hatalarına göre göz yumulması gerektiği besbelli. Çünkü değişiklik yapmakla sağlanacak iyilik, yöneticilere karşı ayaklanmaya çalışmakla yaratılacak kötülükten daha küçük kalacak." *Yasamacı* sözünden, Aristoteles kurulmuş bir yasayı anlamakta ve insanlar buna uymaya alışmışlarsa, küçük bir düzeltme yapmak için değiştirilmesindense göz yumulması gerektiğini söylemektedir. Çünkü yasaların sık sık değiştirilmesi, yasaların buyurduklarını tutma ve onlara uyma alışkanlığından ibaret olan güçlerini baltalar. Aristoteles'in aynı yerde dediği gibi: "Yasanın alışkanlıktan başka bir inandırma erki yoktur", yani yasaların uyruklarca tutulması için en önemli etken alışkanlıktır. Yöneticiye saygı gösterilmesi ve uyulması bakımından da, durum buna pek benzer.

Fakat yöneticinin aşırılığı ağırlıkça hafif olmakla birlikte, sık sık yenilenecek çeşittense, o zaman yasayla saptanmalı ve bu kabahati sık sık işleyen yönetici uygun cezaya çarptırılmalıdır. Çünkü bir kabahat ne denli hafif olsa da, sık sık işlenirse siyasal topluluğa hatırı sayılır bir zarar verir, nasıl ki sık sık görülen giderler de bir serveti tüketir. *Politika*'da dendiği gibi (Kitap V, Bölüm 4), "Çünkü küçük tutarlardan meydana gelmiş olmakla birlikte, bütün tutar küçük değildir."

Öyleyse, yöneticilerin cezalandırılması, bunun kimin tarafından ve hangi nedenlerle yapılması gerektiği konusunda vardığımız sonuçlar bunlardır.

7. KİLİSE VE ZORLAMA YETKESİ

O halde, Roma piskoposları bu işlere şöyle girmişlerdir: İlkin, Hıristiyan inançlıları arasında barışı sağlamak örtüsü altında, buyruklarını dinlemek istemeyen belirli birtakım insanları aforoz etmişlerdir. Sonra, devletleri bölünmüş ve hemen bütün bölümleri yararlı olduğu için kolaylıkla ezilebilecek olan İtalya'daki topluluk ve bireyler gibi, erklerine karşı daha az direnebilecek olanlara daha sert, ama direnmelerinden ve zorlama erklerinden korktukları kral ve yöneticiler gibi kimselere ise daha yumuşak olmak üzere, hem gerçek hem de kişisel cezalar vermişlerdir. Bununla birlikte, çekindiklerinden hepsini birdenbire ele geçirmeye cüret edemiyorlarsa da, yargı egemenliklerini gasbetme girişimlerini yavaş yavaş ilerletmektedirler. Dolayısıyla, bunların hırsızca ikiyüzlülükleri şimdiye değin Roma yöneticilerinden ve onlara uyruk halklardan bile gizlenmiştir. Çünkü Roma piskoposları, özellikle imparatorluk tahtı boş olunca, birbiri ardından birçok yargı egemenliklerini ele geçirmişlerdir; öyle ki, sonunda şimdi Roma yöneticisinin üstünde toptan dünyevi zorlama egemenlikleri olduğunu söylüyorlar. En son ve en belirgin olarak, şimdiki piskopos, hangi sayınma ölçüsünde ve durumda olursa olsunlar hem İtalyan hem de Alman ülkelerindeki Romalılar ve yine bu bölgelerdeki bütün tımar ve dünya mallarıyla birlikte bütün daha küçük yöneticilerin, toplulukların, bireylerin hepsi bakımından en üstün yargı egemenliği olduğunu yazmıştır. Bu pis-

kopos, onlara yönetimler vermek ve bu yönetimleri değiştirmek erkini açıka kendisine yamamaktadır, birtakım yazılarına *fermanlar* ya da *hükümler* deyişinden herkes bunu apaçık görebilir.

Bazı Roma piskoposlarının yanlış görüşleri ve belki (zaten, iddialarına göre, İsa tarafından onlara verilen erkin çokluğundan ötürü hak saydıkları) yöneticilik etmek için duydukları sapık arzu – şehirde yahut devlette huzursuzluk ya da uyumsuzluk yarattığını söylediğimiz tek neden budur. Giriş sözlerimizde belirtildiği üzere, bu durum bütün devletlere sızma eğilimindedir; nasıl ki, bütün gücüyle söz konusu imparatorlukta yöneticinin, Roma imparatorunun atanmasının ya da kurulmasının ve iş görmesinin önüne geçerek nefretlik eylemiyle uzun bir süredir İtalyan devletini perişan etmiş ve onu dinginlik ve barıştan uzak tutmuştur, hâlâ da tutmaktadır. Uygar eylemlerin adaletle düzenlenmesi demek olan bu işlev yerine getirilmeyince, hemen haksızlık ve çatışmalar başgösterir; bunlar da ölçecek kimsenin yokluğundan ötürü adalet ya da yasa ölçütüne vurulmayınca, söylediğimiz gibi yurttaşların bölünmesi ve giderek İtalyan siyasal topluluk ya da şehirlerinin yıkılmasıyla sonuçlanan savaşlara yol açar. Onun için, bu görüşle ve belki bir de yönetme arzusu dediğimiz şeyle, Roma piskoposu Roma yöneticisini zorlayıcı ya da dünyevi yargı egemenliği bakımından kendisine uyruk kılmaya gayret eder, oysa bu gibi bir yargı egemenliği konusunda ona uyruk kılınmayı yönetici ne hak eder ne de ister. Bundan o kadar çok çatışma ve uyumsuzluk doğmuştur ki, ruhların ve bedenlerin büyük çabaları ve birçok servet harcamadan söndürülemez. Çünkü, hangi durumda olursa olsun herhangi bir birey ya da herhangi bir topluluk veya grup üstünde zorlayıcı yöneticilik görevi ne Roma piskoposunun ne de bir başka piskoposun, ne bir papazın ne de bir ruhaninindir.

ÇEVİREN Mete Tunçay

Seçilmiş Kaynakça

A. DÜŞÜNCE TARİHİ

1. Genel Felsefe

Aster, von Ernst, "Bilgi Teorisi ve Mantık", çev. M. Gökberk, Sosyal Y., İstanbul, 1994, *Felsefe Tarihi*, Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya F. Yay., 1963. *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, çev. Vural Okur, İstanbul, İm Yay., 2005.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, Remzi K., 1984, 1996.

—, Aynı kitabın bir özeti: *Felsefenin Evrimi*, Ankara: MEB Yay., 1979. *Değişen Dünya Değişen Dil*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1997. *Diyaloglar 2*, Remzi, 1996.

Russell, Bertrand (çev. M. Sencer), *Batı Felsefesi Tarihi*, c.3, İstanbul, Say Yay., 1984. *Bilim ve Din*, Cem Yay., 1999. *Felsefe Sorunları*, Kabalcı Yay., 1994.

Weber, Alfred (çev. V. Eralp), *Felsefe Tarihi*, İstanbul, Ed. F. Yay., 1949, 2. bas. (1993, 5. bas.). *Felsefe Tarihi*, Sosyal Yay.

2. Siyasal Düşünceler

Abadan, Yavuz (der.), *Devlet Felsefesi*, Ankara, SBF Yay., 1959.

Akın, İlhan, *Devlet Doktrinleri*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1964.

Amittay, Jacob Ben (çev. M.A. Kılıçbay - L. Köker), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara, Savaş Yay., 1983.

Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünce Tarihi*, İstanbul, Hukuk Fak. Yay., 1982.

Mosca, Gaetano (çev. S. Tiryakioğlu), *Siyasal Doktrinler Tarihi*, İstanbul, Varlık Yay., 1963.

Okandan, Recai Galip, *Umumi Âmme Hukuku Dersleri*, İstanbul, Hukuk Fak. Yay., 1959.

Parkinson, C. (çev. M. Harmancı), *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2. bas., 1976.

Sabine, George (çev. H. Rızatepe, A. Ökten, Ö. Ozankaya), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, c.3, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., 1969. *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, Cem Yay., 2000.

Murat Sarıca, *100 Soruda Siyasi Düşünceler Tarihi*, İstanbul, Gerçek Yay., 1973.

Şenel, Alaaddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara, Birey ve Toplum Yay., 1985.

B. ESKİ VE ORTA ÇAĞLAR

1. Genel Tarih

Yunan

Leonard-Hense (çev. Suad Baydur), *Hellen-Latin Eski Çağ Bilgisi*, c.2, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yay., 1948-53.

Mansel, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1963, 2. baskı.

Hellenistik

Bosch, M. E. (çev. Afif Erzen-Sabahat Atlan), *Hellenizm Tarihinin Ana Hatları*, c.2, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yay., 1942-43.

Droysen, J. G. (çev. Bekir Sıtkı Baykal), *Büyük İskender*, c.2, Ankara, MEB, 1945-46, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman Klasikleri: 22 ve Sosyal Yay., c.3, 2001.

Roma

Atlan, Sabahat, *Roma Tarihinin Ana Hatları, I. Cumhuriyet Devri*, İstanbul, Edebiyat Fak. Yay., 1970.

Demircioğlu, Halil, "Roma Tarihi", c.I, *Cumhuriyet*, 1. Kısım, *Menşelerden Akdeniz Havzasında Hâkimiyet Kurulmasına Kadar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1953.

Umur, Ziya, *Roma Hukuku-Tarihi Giriş*, İstanbul, Hukuk Fakültesi Yay., 1965.

2. Düşünce Tarihi

Eski Çağ

Crozat, Charles (çev. O. Arsal), *Âmme Hukuku Dersleri*, I. Kitap: Devlet Teorisinin Tarihi, Kısım 1 (İstanbul, Hukuk Fakültesi Yay., 1938).

Şenel, Alaaddin, *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1968.

—, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fak., 1970.

Orta Çağ

Crozat, Charles (çev. T. Z. Tunaya, R. G. Okandan), *Âmme Hukuku Dersleri*, c.II. Orta Zamanlar, Kısım 2, Devlet Telâkkileri, İstanbul, Hukuk Fakültesi Yay., 1946.

Not: Bu kitap, Batı siyasal düşünüşüyle ilgili olmakla birlikte, özellikle Orta Çağ siyasal düşüncesi bakımından Türk okuyucusu İslâm ve Bizans üstüne kaynakları da tanımak zorundadır.

Dizin

İlk baskısı 1969'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları arasında üç cilt olarak çıkan *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, 1985'de genişletilmiş olarak Verso Yayınları tarafından basıldıktan sonra yayınevimiz tarafından bir kez daha gözden geçirilerek tekrar yayımlanıyor.

Yıllardır aranmakta olan bu eseri özenli bir çalışmayla yayına hazırlayan Mete Tunçay, siyasal etkinlik üzerine öne sürülen görüşleri tanımlayıp, açıklarken kullandığı "düşünüş" deyimini, bu anlamda geçerli olan "teori" ve "doktrin" kavramlarına tercih ederken; bu sözlerin doğru ya da yanlışı ve hattâ "dogma"yı içerdiğini, oysa "düşünüş"ün kavram olarak yansızlığı ifade ettiğini ve bunun da tarihte siyasetle ilgili düşünçelerin geniş ölçüde karışmış olduğu dikkate alındığında daha uygun bir deyim olduğunu savunmaktadır.

Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi'nin bu cildinde Heredotos'tan Paduali Marsillio'ya uzanan Eski ve Orta Çağ düşünürlerinin seçme yazıları yeralıyor. Eserin bu baskısında başta düşünürlerin okuma parçaları olmak üzere tüm metinler ve kaynakçalar gözden geçirilmiş; kaynakçaya kitabın son basımından bugüne, düşünürlerin dilimize kazandırılan eserleri ve onlar üzerine yazılan kitaplar eklenmiştir.

HERODOTOS **YAŞLI OLIGARKH** THUKYDIDES **PERIKLES** PLATON **ARISTOTELES** POLYBIOS **MARCUS TULLIUS CICERO** LUCIUS ANNAEUS SENECA **AURELIUS AUGUSTINUS** SALISBURY'Lİ JOHN **AQUINUMLU THOMAS** PADUA'LI MARSILLIO

DÜŞÜNCE TARİHİ

ISBN 978-975-6176-49-0

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI